

OPERE

VOLUMUL VI

În românește de *Dinu Albulescu*

Note de *Theodosia Ioachimescu*

EDITURA DE STAT PENTRU LITERATURĂ ȘI ARTĂ
București 1959

ILUZII PIERDUTE

DOMNULUI VICTOR HUGO¹,

Dumneavoastră care, printr-un privilegiu rezervat unui Rafael sau Pitt², erați mare poet la vârsta cînd oamenii sînt încă atît de mici, ați avut, aidoma lui Chateaubriand, aidoma tuturor talentelor adevărate, de luptat cu invidioșii ascunși îndărătul coloanelor de ziar sau pitulați prin subteranele Presei. Doresc deci ca numele dumneavoastră victorios să ajute la victoria acestei opere ce vi-o dedic, și care, după părerea unor persoane, este în egală măsură un act de curaj și o povestire plină de adevăr. Nu se cuvenea oare ca și ziariștii să aparțină, la rînd cu marchizii, bancherii, doctorii și procurorii, lui Molière și Teatrului său? De ce dar Comedia umană, urmînd preceptul castigat ridendo mores³, ar excepta o putere, atunci cînd Presa pariziană nu exceptă nici una?

*Sînt fericit, domnule, să mă pot numi în felul acesta
Sincerul dumneavoastră admirator și prieten,*

DE BALZAC

PĂRTEA ÎNTII

PREFAȚA LA PRIMA EDIȚIE

„Cei doi poeți”

În decurs de trei ani, din decembrie 1833 și pînă în decembrie 1836, autorul și-a publicat cele douăsprezece volume care compun primele trei serii de *Studii ale moravurilor din secolul al XIX-lea*. Acum, cînd a terminat această primă ediție, i se va ierta faptul de a atrage atenția că atît lucrările retipărite cît și cele inedite au necesitat o muncă egală, căci, dintre acestea din urmă, cele mai multe au fost refăcute; în unele din ele chiar, totul a fost reînnoit, și subiectul și stilul. Este probabil că și celelalte trei serii, *Scene din viața politică*, *Scene din viața militară* și *Scene din viața de la țară*, să nu ceară un răstimp mai mare; astfel, cei care se interesează de această operă vor putea cunoaște în curînd proporțiile ei adevărate, și vor înțelege, din simpla expunere a cadrului, imensele detalii ce le cuprinde.

Dacă autorul revine asupra planului general al operei sale, e întrucîtva obligat la aceasta de felul în care ea se înfățișează publicului, precum și fiindcă e supusă unor critici nemeritate.

Cînd un scriitor a întreprins o prezentare completă a societății, privită sub toate aspectele și surprinsă în toate fazele ei, pornind de la principiul că starea socială îi adaptează pe oameni într-o asemenea măsură nevoilor sale, și îi deformează pînă-ntr-atît, încît nicăieri oamenii nu se mai aseamănă între ei, și că ea a creat tot atîtea *specii* cîte *profesiuni* există; că, în sfîrșit, cmenirea socială prezintă tot atîtea varietăți cîte prezintă și zoologia, nu e oare cazul să i se facă unui autor atît

de curajos creditul unei cît de mici atenții și al unei cît de mici îngăduințe? Nu s-ar putea oare bucura și el de beneficiul acordat științei, căreia i se permite, atunci cînd își întocmește monografiile, un răgaz pe măsura întinderii lucrării? Oare el nu poate înainta pas cu pas în opera sa, fără a fi silit să explice, de fiecare dată, că noua sa lucrare este doar o piatră din edificiu, și că toate pietrele țin una de alta, pentru a alcătui într-o bună zi un vast edificiu? În fine, nu e oare un avantaj destul de mare că o face cunoscută în detaliu, atunci cînd ansamblul ei este atît de considerabil? În adevăr, aici fiecare roman nu-i decît un capitol din marele roman al societății. Personajele fiecărei povestiri se mișcă într-o sferă ce n-are altă circumscriere decît a societății înseși. Atunci cînd se întâmplă ca unul din aceste personaje, cum e domnul de Rastignac din *Moș Goriot*, să fie părăsit la mijlocul carierii sale, înseamnă că îl veți reîntîlni în *Profil de marchiză (Studiu de femeie)*, în *Interdicția*, în *Marea Finanță (Casa Nucingen)* sau în *Pielea de sagri*, acționînd în epoca sa potrivit rangului pe care l-a dobîndit și fiind în legătură cu toate evenimentele la care oamenii de o înaltă valoare participă în realitate. Observația aceasta se aplică mai tuturor personajelor care figurează în această lungă istorie a societății: personajele de seamă ale unei epoci nu sînt chiar atît de numeroase pe cît s-ar putea crede, totuși numărul lor se va ridica la nu mai puțin de o mie în această operă, care, la o primă evaluare, urmează să cuprindă douăzeci și cinci de volume⁴, în partea sa cea mai descriptivă, e drept; astfel că, măcar sub acest raport, ea va fi fidelă.

Autorul mărturisește așadar deschis că îi este greu să știe unde va avea să se oprească o lucrare a sa, atunci cînd, prin felul în care se publică, îi e imposibil să o determine, din capul locului, în întregime. Observația aceasta este necesară și în fruntea *Iluziilor pierdute*, din care volumul de față nu cuprinde decît introducerea. Planul inițial nu prevedea mai mult; dar, în timpul executării lui, totul s-a schimbat; împărțirea inexorabilă pe tomuri era fixată, iar speculația editorială nu putea aștepta, astfel că autorul a fost nevoit să se oprească la limita stabilită de el însuși operei. La început, nu era vorba decît de o comparație între moravurile din provincie și cele ale vieții

pariziene; autorul își propusese să înfrunzeze acele iluzii pe care oamenii și le fac în provincie unii asupra altora din lipsa termenilor de comparație, și care ar da naștere la adevărate catastrofe dacă, spre norocul lor, provincialii nu s-ar obișnui pînă-ntr-atîta cu atmosfera de acolo și cu fericitele necazuri ale vieții lor, încît oriunde în altă parte ei suferă, iar Parisul în special le displace. În ceea ce-l privește, autorul a avut deseori prilejul să admire buna credință cu care provincialii îți prezintă o femeie destul de prostuță drept foarte deșteaptă, sau o urîcică oarecare drept o femeie încîntătoare.. Dar, zugrăvind cu îngăduință interiorul unui menaj și revoluțiile dintr-o mică tipografie de provincie, dînd apoi acestui tablou extinderea căpătată în introducere, e limpede că terenul s-a lărgit fără voia autorului. Cînd copiem natura, săvîrșim cu bună credință erori: adesea, cuprinzînd cu ochii o priveliște, nu-i ghicim de la început adevăratele dimensiuni; cutare drum părea la prima vedere o simplă potecă, vîlceaua devine mai apoi o vale, iar muntele cel ușor de trecut cînd îl vezi de departe cere o zi întreagă de urcuș. Tot astfel, *Iluziile pierdute* nu se referă numai la un tînăr ce se crede mare poet și la femeia care îi întreține această credință aruncîndu-l în vîrtejul Parisului, sărac și fără sprijin. Raporturile dintre Paris și provincie, funesta atracție exercitată de acest oraș au arătat autorului pe tînărul din secolul al XIX-lea sub o față nouă: dintr-o dată, el s-a gîndit la marea plagă a acestui veac: gazetăria, care devorează atîtea existențe, atîtea gînduri frumoase, și care produce înspăimîntătoare reacții în modestele regiuni ale vieții din provincie. El s-a gîndit în deosebi la cele mai fatale iluzii ale acestei epoci, la acelea pe care familiile și le fac despre copiii înzestrați cu unele însușiri de geniu, fără a avea însă și voința care le dă un sens, fără a deține și virtuțile care înăbușă abaterile. Tabloul deci s-a extins. În loc de o singură față a vieții individuale, e vorba acum de una din cele mai curioase fețe ale secolului nostru, de o față pe cale de a se uza, așa cum s-a uzat și imperiul⁵; de aceea trebuie să ne grăbim a o zugrăvi, ca nu cumva ceea ce e încă viu să ajungă un cadavru, chiar sub ochii pictorului. Autorul își dă seama că în asta constă o mare, dar și grea sarcină. Dezvăluind moravurile ascunse ale gazetăriei, el va face poate să roșească nu numai o frunte;

totodată va explica însă și multe deznodăminte neexplicate ale atîtor existențe literare pline de speranțe frumoase care au sfîrșit totuși rău. În fine, succesele rușinoase ale cîtorva oameni mediocri își vor afla astfel justificarea, în dauna protectorilor lor și poate chiar a firii omenești.

Cînd își va sfîrși autorul pînza? Nu știe, dar o va sfîrși. Această dificultate i s-a mai ivit în cîteva rînduri, fie la *Louis Lambert*, fie la *Fiul blestemat*, fie la *Capodopera necunoscută*, și, de fiecare dată, nu i-a lipsit lui răbdarea, ci publicului, căruia aceste amănunte îi sînt — de ce n-am spune-o? — indifereente; el cere cărți, fără să-i pese cîtuși de puțin de felul în care se fac.

Paris, 15 ianuarie 1837

CEI DOI POETI'

Pe vremea cînd începe povestirea de față, nici presa lui Stanhope,⁸ nici sulurile de distribuit cerneală nu funcționau încă în micile tipografii din provincie. Deși specialitatea sa îl ținea în legătură cu tipografiile din Paris, orașul Angoulême se sluzea tot de teascuri de lemn — de unde vine expresia *gem teascurile*, astăzi fără aplicație. Tipografiile înapoiate de acolo foloseau încă șomoioagele de piele date cu cerneală, cu care unul din presari tampona caracterele. Placa mobilă, unde se așază *forma* plină de litere, peste care se aplică apoi coala de hîrtie, era tot de piatră și îndreptătea denumirea de *marmură*. Rapidele prese mecanice de azi ne-au făcut să dăm pînă într-atîta uitării acest mecanism, căruia îi datorăm — cu toate cusururile lui — minunatele cărți ale editorilor Elzevir, Plantin, Aldi și Didot,⁹ încît sîntem nevoiți a folosi și noi denumirile vechilor unelte cărora Jérôme-Nicolas Séchard le purta o dragoste superstițioasă, deoarece își au rolul lor în această lungă și — poate — neînsemnată povestire.

Acest Séchard, pe vremuri, făcuse parte din breasla tescuitorilor sau presarilor, cărora zețarii le zic *urși*. Mișcările de du-te-vino, întrucîtva asemănătoare cu ale urșilor în cușcă, și pe care le fac presarii umblînd de la cerneală la presă și de la presă la cerneală,

le-au atras de bună seamă această poreclă. La rîndul lor, *urșii* le-au zis zețarilor *maimuțe*, din pricina veșnicei îndeletniciri a acestora de a scotoci prin cele o sută cincizeci și două de căsuțe spre a-și lua literele de care au nevoie. Prăpădul din 1793¹⁰ îl găsește pe Séchard în vîrstă de aproape cincizeci de ani și înșurat. Astfel că, fiind și în vîrstă și căsătorit, scăpă de mobilizarea cea mare la care fură supuși mai toți lucrătorii. Bătrînul tescuitor se trezi singur în tipografia al cărei patron — sau *fraierul*, cum i se mai zice — murise tocmai atunci, lăsînd o văduvă fără copii. Întreprinderea se văzu amenințată de o apropiată ruină : ursul, rămas singur, nu era în stare să se preschimbe în maimuță, deoarece, tipograf fiind, nu știuse vreodată nici să scrie, nici să citească. Fără a ține seama de acest lucru, un reprezentant al poporului, grăbit să răspîndească faimoasele decrete ale Convențiunii,¹¹ îl investi pe tescuitor cu brevetul de meșter-tipograf, rechiziționîndu-i totodată și tipografia. După ce primi brevetul cel primejdios, cetățeanul Séchard o despăgubi pe văduva patronului său aducîndu-i economiile nevesti-si, cu care plăti la jumătate de preț utilajul tipografiei. Pînă aici fusese ușor. Acuma însă, trebuia să tipărească fără greșală și fără întîrziere decretele republicane. În această grea situație, Jérôme-Nicolas Séchard avu norocul să dea peste un nobil marsiliez care nu voia nici să emigreze ca să nu-și piardă moșiile, nici să iasă la lumină ca să nu-și piardă capul, și care nu-și putea cîștiga pîinea decît găsindu-și vreo îndeletnicire. Domnul conte de Maucombe îmbracă așadar sărăcăciosul halat al unui șef de atelier de provincie ; culese, citi și corectă el însuși decretele care prevedeau pedeapsa cu moartea pentru cetățenii care-i ascundeau pe nobili. Ursul, ajuns fraier, le tipărea și le dădea la afișat ; și amîndoi scăpară teferi și nevătămați. În 1795, după ce trecu vîrtejul Teroarei, Nicolas Séchard fu silit să-și caute un alt factotum, care să-i fie zețar, corector și șef de atelier. Un abate, ajuns mai pe

urmă episcop sub Restaurație, și care refuza pe atunci să presteze jurământul, îl înlocui pe contele de Maucombe pînă în ziua în care primul consul restabili religia catolică. Contele și episcopul se întîlniră mai tîrziu pe aceeași bancă în Camera pairilor¹². Dacă în 1802 Jérôme-Nicolas Séchard nu știa să citească și să scrie mai bine decît în 1793, strînsese în schimb destui bănișori ca să-și poată plăti un șef de atelier. Fostul breslaș, atît de nepăsător altădată față de viitorul lui, ajunsese acum foarte temut de maimuțele și urșii săi. Zgîrcenia începe de unde încetează sărăcia. În ziua în care fostul presar întrevăzu posibilitatea de a face avere, interesul trezi în el o agerime negustorească lacomă, bănuitoare și pătrunzătoare. Cu practica lui îndelungată, îi dădea mîna să ia în deridare teoria. Ajunsese să aprecieze din ochi prețul unei pagini sau al unei coli, după soiul de caractere folosite. Le explica clienților săi, care nu se pricepeau în ale tipografiei, că literele *aldine* costau mai scump decît cele *de rînd*; iar cînd era vorba de cele *de rînd*, spunea că erau mai greu de mînuit. Nepricepînd nimic din munca tipografică numită cules, îi era atît de teamă să nu se înșele, încît nu încheia niciodată decît învoielile în care el avea partea leului. Dacă zețarii lucrau cu ora, nu-i slăbea o clipă din ochi. Cum afla de vreun fabricant de hîrtie strîmtorat, îi cumpăra marfa pe nimica toată și o băga în magazia lui. Astfel că, încă de pe atunci, pusese mîna și pe casa în care era adăpostită tipografia din vremi imemoriale. Avu parte de tot soiul de noroace: rămase văduv și nu avu decît un fiu; îl dădu la liceul din oraș, nu atît ca să-l scoată învățat, cît ca să-și pregătească un urmaș; se purta aspru ca să prelungească durata autorității părintești asupra lui. De aceea, în zilele libere, îl punea să stea la casă, spunîndu-i că trebuie să învețe cum se cîștigă banul, spre a putea la rîndu-i, odată și odată, să-l răsplătească pe sărmanu-i părinte, care se strîmtora ca să-l crească pe el. La plecarea abatelui, Séchard

Îl numi șef de atelier pe unul din cei patru zețari pe care viitorul episcop i-l recomandase a fi cel mai cinstit și mai destoinic. În leul acesta, omul nostru putea să se descurce pînă în momentul cînd fiul său avea să preia conducerea întreprinderii, care urma a se mări trecînd în mîini mai tinere și mai pricepute. David Séchard fu un elev strălucit la liceul din Angoulême. Deși era un urs care făcuse avere fără învățătură și fără educație și disprețuia nespus știința, bătrînul Séchard își trimise fiul la Paris pentru studii mai înalte în ale tipografiei; însă îl povățui atît de stăruitor să adune bani mulți într-un loc căruia el îi zicea „raiul lucrătorilor“, atrăgîndu-i atenția să nu se bizuie pe punga lui tătîne-său, încît desigur că sootea șederea fiului său în țara *înțelepciunii* drept un mijloc de a-și atinge țelul vieții. Învățînd meseria, David își desăvîrșise în același timp și educația la Paris. Șeful de atelier de la tipografia Didot ajunsese astfel un savant. Către sfîrșitul anului 1819, David Séchard părăsi Parisul fără a-l fi costat nici un ban pe taică-său, care îl chema înapoi ca să-i predea conducerea afacerilor.

Tipografia lui Nicolas Séchard scotea pe atunci singurul ziar de anunțuri judiciare existent în acel departament, deținînd totodată și exclusivitatea lucrărilor prefecturii și ale episcopiei, trei surse strașnice de venituri pentru un om tînăr și întreprinzător.

Chiar în vremea aceea, frații Cointet, fabricanți de hîrtie, cumpăraseră de la prefectura din Angoulême cel de-al doilea brevet de tipograf. Bătrînul Séchard se complăcuse pînă atunci într-o desăvîrșită inactivitate, fiind ajutat la aceasta și de crizele militare care, în timpul imperiului, înăbușiseră orice avînt industrial. Aceasta fusese pricina pentru care nu pusesese el mîna pe brevet. Zgîrcenia lui deveni însă una din cauzele ce duseră de rîpă vechea tipografie. Aflînd vestea, bătrînul Séchard se bucură că lupta ce avea să izbucnească între întreprinderea lui și frații Cointet urma să fie dusă de fiul său, nu de el. „Pe mine m-ar

fi răpus, își zise el ; însă un tânăr crescut la domniul Didot o s-o scoată la capăt." Septuagenarul tînea după vremea cînd avea să trăiască fără nici o bătaie de cap.

Dacă în arta tipografică înaltă avea puține cunoștințe, trecea în schimb drept foarte priceput într-o artă pe care lucrătorii au botezat-o cu haz *bețiografie*, artă preaprețuită de divinul autor al lui *Pantagruel*¹³, dar a cărei cultivare, cu atîta înverșunare urmărită de societățile zise *de temperanță*, e din zi în zi mai părăsită. Jérôme-Nicolas Séchard, credincios soarlei pe care i-o hărăzise numele,¹⁴ era înzestrat cu o sete nepotolită. Nevastă-sa îngrădise cît și cum putuse această patimă pentru strugurele tes-cuit, înclinare atît de firească la urși, încît domnul de Chateaubriand a remarcat-o pînă și la adevărații urși din America¹⁵ ; dar filozofii au observat că obiceiurile din tinerețe revin cu mai multă putere la bătrînețe. Séchard confirma această lege morală : cu cît îmbătrînea, cu atît îi plăcea mai mult băutura. Patima îi lăsa pe chipul lui de urs semne care îi dădeau o înălțare originală : nasul luase mărimea și forma unui A majuscul de corpul tipografic maxim, obrații brăzdați de vine semănau cu unele frunze de viță pline de umflături vinete ori vișinii, și adesea albe la mijloc ; părea o trufă uriașă înfășurată în vițe de toamnă. Ascunși sub două sprîncene groase ca două tufișuri încărcate de zăpadă, ochii mici, cenușii, în care strălucea viclenia zgîrceniei ce ucidea totul în el, pînă și dragostea părintească, își păstrau chiar și la beție isteția. Capul pleșuv, dar pe de lături cu păr, cărunț și creț încă, îi amintea de călugării cordelieri din *Povestirile* lui La Fontaine¹⁶. Era scurt și pîntecos ca un opaiț de pe vremuri care consumă mai mult untdelemn decît lîtil ; căci excesele de orice soi împing trupul pe calea spre care e predispus din naștere : ca și învățătura multă, beția îl îngrașă pe cel gras și îl slăbește pe cel slab. Jérôme-Nicolas Séchard purta de treizeci de ani faimosul tricorn

municipal care se mai întâlnește încă, în unele provincii, pe capul toboșarului de la primărie. Își pune vestă și pantaloni de catifea verzuie. În sfârșit, mai avea o veche redingotă cafenie, cionapi pestriți de bumbac și pantofi cu cataramă de argint. Costumul acesta care, sub haina de burghez, îl mai trăda încă pe vechiul lucrător, se potrivea atât de bine cu viciile și obiceiurile lui, îi înfățișa atât de limpede viața, încât ai fi zis că omul nostru se născuse gata înveșmîntat; nici nu ți l-ai fi putut închipui fără aceste straie, după cum nu-ți poți închipui o ceapă fără foile ei. Dacă de multă vreme bătrînul tipograf n-ar fi dat destule dovezi de oarba-i lăcomie, retragerea sa din afaceri ar fi de ajuns ca să-i zugrăvească firea. În ciuda cunoștințelor cu care fiu-său urma să vină de la renumita școală a tipografiei Didot, el își propuse să facă tocmai cu acest fecior afacerea strașnică pe care o plănuia de mult. Dacă tatăl urma să facă o afacere bună, fiul trebuia să facă una proastă; căci, pentru omul nostru, în afaceri, nu exista nici fiu, nici tată. Dacă la început văzu în David pe singurul său copil, mai tîrziu văzu în el doar un cumpărător ca oricare altul, ale cărui interese erau potrivnice alor sale: ca vînzător, el voia să vîndă scump, iar David urma să cumpere ieftin; fiul devenea deci un dușman ce trebuia învins. Această schimbare a sentimentului în interes personal, de obicei înceată, întortocheată și tăinuită la oamenii binecrescuți, fu rapidă și fățișă la bătrînul urs, care dovedi cît era de tare bețiografia vicleană față de tipografia învățată în școli. La sosirea feciorului, bătrînul îi arătă dragostea negustorească pe care o au cei șireți față de aceia pe care vor să-i înșele: se purtă cu el ca un îndrăgostit cu iubita sa; îi dădu brațul, îi spuse pe unde să calce ca să nu se umple de noroi; pusese să i se încălzească patul, să i se facă focul, să i se pregătească cina. A doua zi, la o masă bogată, după ce încercase să-l amețească dîndu-i să bea, Jérôme-Nicolas Séchard, cherchelit zdravăn, îi trase un:

„Hai să vorbim și de afaceri!”, rostit printre neîncetate sughițuri, încît David îl rugă să lase afacerile pe a doua zi. Bătrînul urs se pricepea prea bine să tragă folos și de pe urma beției, ca să se retragă dintr-o bătălie pregătită de atîta vreme. De altminteri, după ce umblase cincizeci de ani „cu ghiuleaua de picioare” — cum zicea el —, nu voia s-o mai tragă nici măcar un ceas. A doua zi, fiu-său avea să fie negreșit fraierul.

Aici, poate, e necesar să spunem cîteva vorbe și despre întreprindere. Tipografia, situată la colțul străzii Beaulieu cu piața du Mûrier, fusese instalată acolo spre sfîrșitul domniei lui Ludovic al XIV-lea¹⁷. De aceea, de multă vreme, tot ce se afla acolo fusese hărăzit numai exploatării acelei industrii. Parterul alcătuia o singură mare încăpere, luminată prin două geamlîcuri, unul dînd spre stradă, iar celălalt spre o curte interioară. La biroul patronului se putea ajunge și pe o alee. Dar, în provincie, lucrul într-o tipografie e totdeauna obiectul unei curiozități atît de vii, încît clienții preferau să intre pe ușa cu geamuri de lîngă vitrina de la stradă, deși erau nevoiți să coboare cîteva trepte, atelierul aflîndu-se sub nivelul străzii. Curioșii, cu gura căscată, nu luau seama la neajunsurile trecerii prin strîmtorile atelierului. Dacă se uitau la colile întinse ca niște leagăne pe frînghiile prinse de grinzi, se ciocneau de șirurile de *regaluri* cu litere, sau își pierdeau pălăriile izbindu-se de barele de fier ce susțineau presele. Dacă urmăreau mișcările sprintene ale vreunui zețar ce-și umplea pumnul cu litere din cele o sută cincizeci și două de căsuțe din *regalul* său, citindu-și copia, recitindu-și rîndul cules și mai bîgînd în fugă o *albitură*, se poticneau într-un teanc de hîrtie muiată pusă la uscat cu niște greutatea deasupra, sau se loveau cu șoldul de colțul vreunei lavițe; toate astea spre marele haz al urșilor și maimuțelor. Nu se pomenise vreodată ca cineva să ajungă cu bine pînă la cele două mari cuști situate la capătul acestei hrube, care alcătuiau două nenoro-

cite de pavilioane cu fața spre curte, și în care troneau într-o parte șeful de atelier, iar în cealaltă patronul. În curte, zidurile erau frumos decorate cu viță de vie care, ținând seama de faima patronului, dădea o atrăgătoare culoare locală. În fund, și sprijinit de zidul negru din mijloc, se ridica un fel de șopron șubred, unde se uda și se tăia hîrtia. Tot acolo se afla și igheabul în care se spălau, înainte și după tiraj, *formele*, sau, ca să folosim limbajul obișnuit, *planșele cu litere*: prin el se scurgea la vale un amestec de cerneală cu lături de-a'le casei, care îi făcea pe țărani veniți în zilele de tîrg să creadă că acolo se spăla pe față necuratul. De o parte a șopronului era bucătăria casei, iar de cealaltă, magazia de lemne. Etajul întîi al casei, deasupra căruia nu mai erau decît două camere de mansardă, cuprindea trei încăperi. Cea dintîi, care ținea cît și aleea — mai puțin locul ocupat de scara de lemn putred — era luminată dinspre stradă de o fereștrică lunguiață iar dinspre curte de un ochi de geam, și sluzea și de anticameră și de sufragerie. Spoită numai cu var, bătea la ochi prin cinica simplitate a avariției negustorești: podeaua murdară nu fusese nicicînd spălată; mobilierul se compunea numai din trei scaune șubrede, o masă rotundă și un bufet așezat între două uși care dădeau într-un dormitor și într-un salon; ferestrele și ușa erau negre de urmele mîinilor soioase; încăperea era mai totdeauna plină cu teancuri de hîrtie albă sau tipărită, iar pe baloturi întîlneai deseori desertul, clondirele și mîncărurile lui Jérôme-Nicolas Séchard. Dormitorul avea o fereastră cu cadru de plumb ce da spre curte, iar pe pereți atîrnau covoare vechi din acelea care, în provincie, se întind pe fațada caselor de ziua Sfintei-Împărtășanii. Se mai vedeau un pat mare cu coloane, polog, iconițe și o cuvertură de mătase roșie, două fotolii desfundate, două scaune de nuc, un mic birou vechi, iar, pe cămin, o pendulă. Această cameră, în care domnea o atmosferă patriarhală, fusese rînduită de jupîn

Rouzeau, predecesorul și patronul lui Jérôme-Nicolas Séchard. Salonul, modernizat de răposata doamnă Séchard, înfățișa ochilor niște înfiorătoare lemnării, zugrăvite într-un albastru țipător; pereții erau împodobiiți cu un tapet de hîrtie reprezentînd scene orientale, colorate cafeniu pe fond alb; iar mobila consta din șase scaune îmbrăcate în piele albastră și cu spătare în formă de liră. Cele două ferestre, grosolan boltite, și prin care privirea îmbrățișa piața du Mûrier, stăteau lără perdele, iar căminul nu avea nici candelabre, nici pendulă, nici oglindă. Doamna Séchard murise tocmai în toiul înfăptuirii planurilor sale de înfrumusețare a salonului, iar ursul, neresimțînd nevoia unor îmbunătățiri care nu-i aduceau nici un cîștig, le părăsise. În această încăpere, Jérôme-Nicolas Séchard, *pede titubante*¹⁸, își aduse fiul și-i arătă pe masa rotundă un inventar al utilajului tipografiei, întocmit — sub conducerea lui — de către șeful de atelier.

— Ia citește asta, băiete, zise Jérôme-Nicolas Séchard, mutîndu-și privirea „afumată“ de la hîrtie la băiat și de la băiat la hîrtie. Să vezi ce comoară de tipografie îți dau!

— „Trei prese de lemn susținute de bare de fier, cu marmură de fontă...”

— Mie mi se datorează îmbunătățirea asta, îl întrerupse bătrînul Séchard.

— „Cu toate ustensilele: vase de cerneală, șomoioage de piele, bănci etc., o mie șase sute de franci“! Păi, tată, zise David Séchard scăpînd inventarul din mîini, presele tale sînt niște vechituri care nu fac nici cincizeci de franci și nu-s bune decît de pus pe foc.

— Vechituri?... exclamă bătrînul Séchard, vechituri?... Ia inventarul și hai jos! O să vezi și tu dacă invențiile voastre, prost lucrate, fac treabă așa de bună ca uneltele astea vechi dar încercate. Pe urmă, n-o să-ți mai dea mîna să vorbești așa despre niște piese minunate care merg strună și care or s-o mai ducă cît trăiești tu, fără să aibă nevoie de vreo reparație.

Vechituri! Da, vechituri, dar de pe urma căroră îți vei câștiga pâinea de toate zilele! Vechituri pe care tatăl tău le-a mînuit timp de douăzeci de ani și care l-au ajutat să te facă ceea ce ce ești azi.

Tatăl coborî în goană scara șubredă, tocită și scîrțitoare, fără să se clatine; deschise ușa care dădea în atelier, se repezi la prima presă, unsă și curățită din vreme pe ascuns, și-i arătă pistoanele puternice de stejar, lustruite de ucenic.

— Nu-i asta o mîndrețe de presă? zise el.

În ea se afla tocmai o *invitație de nuntă*. Bătrînul urs lăsă în jos rama peste așternut, și așternutul peste marmură, pe care o împinse sub presă; trase căruțul, desfășură frînghia ca să aducă marmura înapoi, ridică așternutul și rama cu îndemînarea unui urs tînăr. Presa, mînuită astfel, scoase un sunet atît de plăcut, încît ai fi zis că e o păsărică ce s-a ciocnit din zbor într-un geam.

— Văzut-ai măcar o singură presă englezească în stare să meargă ca asta? îl întrebă tatăl pe fiul său, mirat.

Bătrînul Séchard alergă pe rînd la a doua și a treia presă, punîndu-le pe fiecare în mișcare cu aceeași îndemînare. Cea din urmă înfățișă ochilor săi tulburați de vin un loc necurățit de ucenic; bețivul, după ce înjură strașnic, apucă un colț al redingotei ca să-l frece, ca un geambaș care îi mai dă un lustru calului înainte de a-l vinde.

— Cu aste trei prese, și fără șef de atelier, poți câștiga nouă mii de franci pe an, David. În calitate de viitor asociat, mă opun să le înlocuiești cu blestemele alea de prese de fontă, care uzează caracterele. Ați rămas toți cu gura căscată la Paris, cînd ați văzut invenția afurisitului ăluia de englez, un dușman al Franței, care a vrut să-i îmbogățească pe turnătorii de litere. Aha! vă trebuie Stanhopi! eu n-am ce face cu Stanhopii voștri care costă fiecare cîte două mii cinci sute de franci, aproape de două ori mai mult decît toate trei nestematele mele laolaltă, și care îți

tocesc litera, fiindcă n-au elasticitate. Eu n-am învățat carte ca tine, dar ține minte asta: viața Stanhopilor înseamnă moartea caracterelor. Cu aste trei piese faci treabă bună, lucrarea e bine *trasă* și localnicii n-or să-ți ceară altceva. Poți să tipărești cu fier, cu lemn, cu aur sau argint, că n-o să-ți plătească o para mai mult.

— „*Item*”¹⁹, citi mai departe David, cinci mii de livre de caractere provenind din turnătoria domnului Vaflard...“ La numele acesta, elevul fraților Didot nu se putu stăpîni să nu zîmbească.

— Rîzi, rîzi! După doisprezece ani, caracterele sînt încă noi. Asta zic și eu turnător! Domnul Vaflard e om cinstit, care pune material bun; și, pentru mine, cel mai bun turnător e acela la care te duci cît mai rar.

— „...socotite la zece mii de franci“, reluă David. Zece mii de franci, tată! păi, asta înseamnă doi franci livra, pe cînd domnii Didot își vînd *cicero* al lor, nou, cu trei franci livra. Fiarele tale nu fac nici un franc livra, adică nici cît costă fonta din ele.

— Cum? le zici fiare *batardelor*, *cursivelor* și *rondelor* domnului Gillé, fost pe vremuri tipograful împăratului, niște caractere care fac șase franci livra, niște capodopere de gravură, cumpărate acum cinci ani, și dintre care multe sînt încă neîntrebuințate? Uite! Bătrînul Séchard apucă vreo cîteva cornete cu *sorturi* care nu fuseseră încă folosite și i le arată. Eu nu-s tobă de carte, nu știu să citesc și să scriu, dar știu destule ca să-mi dau seama că literele firmei Gillé sînt străbunicile *englezelor* de la domnii Didot ai tăi. Uite o *rondă* de *cicero* căreia nici nu i s-a luat cleiul, zise el, arătîndu-i o căsuță și luînd din ea un M.

David își dădu seama că nu se putea sta de vorbă cu tatăl său. Trebuia ori să admită totul, ori să refuze totul; avea de ales între nu și da. Bătrînul urs cuprinsese în inventar pînă și frînghiile de întins. Cea mai mică ramă, scîndurile, străchinile,

piatra și periile de spălat, toate erau socotite cu grija unui avar. Totalul se ridica la treizeci de mii de franci, în care se cuprindea și brevetul de meșter-tipograf și clientela. David se întreba dacă afacerea merita sau nu să fie făcută. Văzîndu-și fiul că nu dă nici un răspuns cu privire la suma totală, bătrînul Séchard începu să se îngrijoreze; căci el prefera o discuție violentă unei acceptări tăcute. În acest fel de învoieli, tocmeala e o dovadă că ai de-a face cu un negustor priceput care-și apără interesele. „Cine bate palma la orice învoială — zicea bătrînul Séchard — nu prea se ține de ea.“ Tot spionînd gîndul băiatului, îi făcu numărătoarea sărăciilor de unelte necesare exploatării unei tipografii în provincie; îl duse pe David în fața unei prese de lustruit, apoi în fața unei mașini de tăiat hîrtia, lăudîndu-le folosul și trăinicia.

— Uneltele vechi sînt totdeauna cele mai bune. Ar trebui ca, în tipografie, să fie plătite mai scump decît cele noi, așa cum se face la aurării.

Niște viniete îngrozitoare, reprezentînd pe Hymen²⁰, pe Amor ori niște morți ce ridicau lespedea mormîntului descriind un V sau un M, ca și niște cadre enorme cu măști pentru afișele de spectacole, deveniră, datorită vorbăriei de bețiv a lui Jérôme-Nicolas, niște obiecte de cea mai mare valoare. Îi spunea fiului său că obiceiurile provincialilor erau atît de înrădăcinate, încît degeaba ar încerca să le dea lucruri mai frumoase. Uite, el care îi vorbea, Jérôme-Nicolas Séchard, se străduise să le vîndă almanahuri mai bune decît *Dublul Liégeois*²¹, tipărit pe hîrtie de împachetat! Ei bine! adevăratul *Dublu Liégeois* fusese preferat celor mai minunate almanahuri. David o să-și dea repede seama de importanța acestor vechituri, vînzîndu-le mai scump decît cele mai costisitoare noutăți.

— Ehe! băiatule, provincia e provincie, iar Parisul e Paris. Dacă un om de la mahala vine să-i tipărești invitația de nuntă, și tu i-o faci fără vreun amoraș cu ghirlande, nici n-o să se creadă însurat, și ți-o va

aduce înapoi dacă nu vede pe ea decît un *M*²², ca la domnii tăi Didot, care or fi ei fala tipografiei, dar ale căror invenții n-au să pătrundă în provincie nici într-o sută de ani. Asta e !

Oamenii generoși sînt proști negustori. David era din acele firi sfielnice și blînde care se sperie de o discuție și care se dau bătuti cînd adversarul îi atinge cam prea mult la inimă. Sentimentele lui înalte și autoritatea pe care bătrînul bețiv o păstrase încă asupra lui îl făceau și mai incapabil să se tocmească pentru bani cu tată-său, mai ales că el îl credea animat de cele mai bune intenții ; căci la început lăcomia lui interesată o atribui dragostei pe care tipograful o avea pentru uneltele sale. Totuși, deoarece Jérôme-Nicolas Séchard cumpărase totul de la văduva Rouzeau cu zece mii de franci în asiguate²³ și, deoarece, în situația actuală, treizeci de mii de franci erau un preț prea ridicat, fiul exclamă :

— Tată, mă omori !

— Cum ? eu care ți-am dat viața ?... zise bătrînul bețiv ridicînd mîna spre frînghiile de sus. Păi, David, la cît evaluezi tu brevetul ? Știi tu cît face *Jurnalul de anunțuri* cu jumătate de franc rîndul, privilegiu care, singur, luna trecută, a adus un beneficiu de cinci sute de franci ? Băiatule, deschide registrele și vezi cît produc afișele și imprimatele prefecturii, ale primăriei și ale episcopatului ! Ești un leneș care dă averii cu piciorul. Stai să te tocmești pentru calul care te va duce la o moșioară de toată frumusețea, ca aceea de la Marsac.

La acest inventar era anexat un contract de asociație între tată și fiu. Bunul părinte închiria asociației casa lui în schimbul sumei de o mie două sute de franci, cu toate că el nu o cumpărase decît cu șase sute, și pe deasupra își rezerva și una din cele două camere de la mansardă. Pînă ce David Séchard nu restituie cei treizeci de mii de franci, beneficiile se împart pe din două ; în ziua în care îi achită tatălui suma în întregime, devine singurul și unicul pro-

prietar al tipografiei. David evaluă brevetul, clientela și ziarul, fără să ia în seamă uneltele; socoti că va putea plăti, și primi condițiile. Obişnuit cu tocmelele țărănești și neavînd habar de socotelile în mare ale parizienilor, tatăl fu mirat de o hotărîre atît de pripîtă.

„Să se fi îmbogățit fiu-meu? își zise el, sau născoste ceva ca să nu-mi plătească?”

La gîndul ăsta, îi puse tot soiul de întrebări ca să afle dacă avea bani, pentru a i-i lua ca scont. Curiozitatea tatălui trezi bănuiala fiului. David rămase de nepătruns. A doua zi, bătrînul Séchard, cu ajutorul ucenicului, își duse, în camera de la etajul al doilea, mobilele pe care plănuia să le transporte apoi la țară cu căruțele ce se întorceau goale de la tîrg. Îi predă cele trei camere de la etajul întîi, fără mobilă, tot așa cum îl puse în posesia tipografiei fără să-i dea un sfanț ca să-și plătească lucrătorii. Cînd David îl rugă ca, în calitate de asociat, să contribuie la cheltuielile necesare exploatării comune, bătrînul presar se făcu a nu înțelege. Cînd își predase tipografia, nu-și luase obligația să dea și bani, zicea el; el își dăduse partea lui. Încolțit de logica băiatului, îi răspunse că el, cînd cumpărase tipografia de la văduva Rouzeau, o scosese la capăt fără un ban. Dacă el, lucrător lipsit de cunoștințe, izbîndise, un elev de la Didot va realiza lucruri și mai frumoase. De altminteri, David cîștigase bani în urma învățaturii, plătită de bătrînul său părinte cu sudoarea frunții, așa că putea prea bine să-i întrebuițeze astăzi.

— Ce-ai făcut cu *depunerile* tale? îl întrebă, reluînd atacul spre a lămuri problema pe care tăcerea feciorului o lăsase nelămurită în ajun.

— Păi, n-a trebuit să trăiesc, să-mi cumpăr cărți? răspunse David mînios.

— A! cumpărai cărți? O să faci atunci afaceri proaste. Oamenii care cumpără cărți nu sînt buni să le tipărească, răspunse ursul.

David suportă cea mai grozavă dintre umiliri, aceea pricinuită de înjosirea la care te supune un tată ; fu nevoit să înfrunte valul de argumente meschine, plîngărețe, lașe, negustorești, cu care bătrînul avar își sprijinea refuzul. Își înăbuși durerea în suflet văzîndu-se singur, fără reazem, descoperind că taică-său e un speculant, pe care, din curiozitate filozofică, voi să-l cunoască pînă în fundul sufletului. Îi atrase atenția că nu-i ceruse niciodată socoteală de averea mamei. Dacă această avere nu compensa prețul tipografiei, cel puțin să servească la exploatarea în comun.

— Averea maică-ti, zise bătrînul Séchard, era inteligența și frumusețea ei !

La răspunsul acesta, David îl ghici pe taică-său în întregime și înțelese că, pentru a obține ceea ce i se cuvenea, ar trebui să deschidă un proces fără sfîrșit, costisitor și dezonorant. Sufletul acesta nobil acceptă povara ce avea să-i apese umerii, căci își dădea seama cu cîtă strădanie își va achita îndatoririle contractate față de tată.

„Voi munci, își zise el. La urma urmelor, dacă o să-mi fie greu, i-a fost și bătrînului. Doară tot pentru mine o să muncesc.“

— Iți las o comoară, zise tatăl neliniștit de tăcerea băiatului.

David întrebă ce comoară.

— Pe Marion, zise tatăl.

Marion era o fată voinică, de la țară, care făcea o mulțime de treburi în tipografie : umezea hîrtia și o rotunjea, se ducea în piață, gătea, spăla rufe, descărca hîrtia din căruțe, încasa banii de la clienții din oraș și curăța sulurile. Dacă Marion ar fi știut să citească, bătrînul Séchard ar fi pus-o și la culesul literelor.

Tatăl plecă la țară, pe jos. Deși foarte bucuros de vînzarea mascată sub numele de asociație, era totuși neliniștit de felul în care va fi plătit. Căci, după emoțiile pricinuite de încheierea vînzării, urmează tot-

de-auna cele ale realizării ei. Toate patimile sînt iezuitice prin esența lor. Omul acesta, care socotea ca nefolositoare învățătura, se străduia acum să creadă în puterea ei. Dădea cu ipotecă treizeci de mii de franci pe ideile de cînst pe care educația trebuie neapărat să i le fi sădit feciorului său. Ca un tînăr binecrescut ce era, David avea să muncească pînă la istovire ca să-și îndeplinească angajamentele luate; cunoștințele lui îl vor ajuta să găsească mijloacele necesare; se arătase doară plin de sentimente frumoase, o să plătească el! Mulți tați, care fac la fel, cred că procedează părintește, așa precum bătrînul Séchard sfîrșise prin a se convinge pe sine însuși cînd ajunsese la via sa de la Marsac, un mic sat la patru leghe de Angoulême. Moșia aceasta, pe care fostul proprietar construisese o locuință frumușică, se mărise an de an, din 1809, de cînd o dobîndise bătrînul urs. Și aici făcea tot treabă de tescuator, și era, după cum singur spunea, prea priceput la vinuri ca să nu se priceapă și la vie. În timpul primului an al retragerii sale la țară, putea fi văzut plimbîndu-și chipul plin de îngrijorare printre butucii de viță; căci toată vremea stătea în vie ca altădată în mijlocul atelierului. Cei treizeci de mii de franci neașteptați îl îmbătau mai strașnic decît mustul, și îi mînuia în gînd cu degetele. Dorea cu atît mai mult suma, cu cît i se cuvenea mai puțin. De aceea, dădea deseori fuga de la Marsac la Angoulême, mînat de temeri. Suia gîfîind coastele stîncii pe care e așezat orasul, pătrundea în atelier ca să vadă dacă fiul o scotea la capăt. Presele erau tot la locul lor! Singurul ucenic, cu un coif de hîrtie pe cap, curăța sulurile. Bătrînul urs auzea scîrțîind cîte o presă cu vreun anunț în ea, îi zărea pe fiu-său și pe șeful de atelier, fiecare citind în cușca lui cîte o carte despre care ursul credea că-i vreo corectură. După ce lua masa cu David, se înapoia la moșia din Marsac, frămîntat de gînduri. Zgîrcenia, ca și dragostea, are darul de a adulmeca lucrurile ce vor să vină, de a le simți, de a le presimți. Departe

de atelier unde vederea uneltelor sale îi lua mințile, transportîndu-l în zilele cînd făcea avere, podgoreanul descoperea la fecioru-său simptome neliniștitoare de nepăsare. Firma *Frații Cointet* îl înspăimînta, o vedea doborînd firma *Sécharde și fiul*. Intr-un cuvînt, bătrînul adulmeca nenorocirea în aer.

Presimțirea era îndreptățită: nenorocirea plutea deasupra firmei Sécharde. Dar zgîrciții au zeul lor. Printr-un concurs de împrejurări neprevăzute, zeul acesta avea să verse în punga bețivului prețul vînzării lui cămătărești.

Iată acum de ce tipografia Sécharde mergea de rîpă, cu toate că avea atîtea temeuri să înflorească. Nepăsător față de reacțiunea religioasă produsă de Restaurație în sistemul de guvernare, dar la fel de nepăsător și față de liberalism, David păstra cea mai nefericită neutralitate în materie politică și religioasă. El trăia într-o vreme în care negustorii din provincie erau neapărat obligați să aibă o părere ca să poată avea clienți: să fie sau cu liberalii, sau cu regaliștii. O dragoste care puse stăpînire pe inima lui David, apoi preocupările sale științifice, cît și firea lui aleasă îl împiedică să fie atras de cîștig, așa cum sînt adevărații negustori, și, prin urmare, să observe deosebirea dintre industria provincială și industria pariziană. Nuanțele, atît de bătătoare la ochi în provincie, se pierd în marea vîltoare a capitalei. Frații Cointet adoptară opiniile monarhice, ținură post în văzul lumii, colindară bisericile, căutară prietenia preoților și retipăriră primele cărți religioase de care se simți nevoie. În felul acesta, negustoria lor luă avînt, iar pe David Sécharde îl ponegriră în ochii lumii, învinuindu-l de liberalism și de ateism. „Cum să lucrezi, ziceau ei, cu un om al cărui tată luase parte la masacrele din septembrie²⁴, era bețiv, bonapartist, un avar bătrîn care mai curînd sau mai tîrziu avea să-i lase moștenire grămezi de aur? Ei erau săraci, împovărați de familie, pe cînd David era burlac și avea să fie nespus de bogat; de aceea nu lucra decît

ce-i plăcea“ etc. Influențate de aceste învinuiri aduse lui David, prefectura și episcopia sfîrșiră prin a trece privilegiul tipăriturilor lor asupra fraților Cointet. În scurtă vreme, rivalii aceștia lacomi, încurajați de nepăsarea concurentului lor, înființară un al doilea ziar de anunțuri. Vechii tipografii nu-i mai rămaseră decît tipăriturile primăriei, iar venitul gazetei de anunțuri scăzu la jumătate. Îmbogățită de cîștigurile considerabile realizate cu cărțile bisericești, firma Cointet propuse celor doi Séchard să le cumpere ziarul, în scopul de a avea anunțurile departamentului și publicațiile judecătorești în întregime. De îndată ce David îi transmisese această veste tatălui său, bătrînul podgorean, îngrozit de progresele de pînă atunci ale firmei Cointet, năvăli din Marsac în piața du Mûrier cu repeziciunea corbului care a adulmecat hoiturile de pe un cîmp de luptă.

— Lasă-i în seama mea pe acești Cointet, nu te mai băga tu în chestia asta, îi zise el băiatului.

Bătrînul ghici îndată interesul fraților Cointet și îi sperie cu puterea lui de pătrundere. Fiul său săvîrșea o prostie pe care el venea s-o împiedice, spunea dînsul. „De unde o să ne mai găsim clienți, dacă feciorul cedează ziarul? Avocații, notarii, toți negustorii din Houmeau sînt liberali; frații Cointet au vrut să-i facă rău firmei Séchard, acuzînd-o de liberalism; în felul acesta însă i-au făcut rost de o porțiță de scăpare: anunțurile liberalilor vor rămîne la Séchard! Să vîndă ziarul?... dar asta ar însemna să vîndă tot, și utilajul și brevetul.“ Așadar, cerea de la Cointet șazece de mii de franci pentru tipografie ca să nu-și ruineze fiul; el doară își iubea fiul, își apăra fiul. Podgoreanul se sluji în argumentare de fiu-său, precum țaranii se slujesc în tocmeli de nevestele lor; fiul ba voia, ba nu voia, după fiecare propunere și acceptare ce le-o smulgea una cîte una fraților Cointet, și îi făcu, în cele din urmă, nu fără multă bătaie de cap, să plătească suma de douăzeci și două de mii de franci pentru *Journal de la Charente*. David însă

trebui să-și ia obligația de a nu mai tipări pe viitor nici un fel de ziar; în caz contrariu, urma să plătească treizeci de mii de franci daune-interese. Vânzarea aceasta însemna sinuciderea tipografiei Séchard; dar podgoreanului puțin îi păsa. Jaful e însoțit totdeauna de asasinat. Omul nostru ținea să întrebuințeze această sumă la plata părții lui din întreprindere; și ca s-o aibă, l-ar fi vândut și pe David, cu atît mai mult cu cît fiul acesta stingheritor avea dreptul la jumătate din comoara nevisată. Ca despăgubire, generosul tată îi lăsă tipografia, păstrînd însă faimoasa chirie de o mie două sute de franci. După vânzarea ziarului, bătrînul venea rar pe la oraș, sub pretextul vîrstei înaintate; dar motivul adevărat era lipsa de interes pentru o tipografie care nu mai era a lui. Totuși, nu putu alunga din inimă pe de-a-ntregul vechea dragoste pentru uneltele sale. Cînd treburile îl aduceau la Angoulême, i-ar fi fost greu să spună ce anume îl atrăgea mai mult în casa lui: presele de lemn sau fiu-său, căruia, de formă, venea să-i ceară chiria. Fostul șef de atelier, acuma angajat la Cointet, știa care era ținta acestei generozități părintești; el spunea că bătrînul vulpoi își păstra astfel dreptul de a-și băga nasul în afacerile fiului, devenind creditor privilegiat, pe baza chiriilor ce se acumulau.

Nepăsarea lui David Séchard față de afacerile sale avea cauze care ne vor zugrăvi limpede firea tînărului. La cîteva zile după instalarea sa în tipografia părintească, îl întîlnise pe unul dintre prietenii săi din liceu, pe atunci în prada celei mai negre mizerii. Prietenul lui David Séchard era un tînăr, pe vremea aceea în vîrstă de douăzeci și unu de ani, cu numele de Lucien Chardon, fiul unui fost felcer în armata republicană, scos din serviciu din cauza unei răni. Natura făcuse din domnul Chardon-tatăl un chimist, iar întîmplarea îl adusese farmacist la Angoulême. Moartea îl surprinse în toiul unor cercetări determinate de o prețioasă descoperire, pentru care pierduse mai mulți ani de studii. Urmărea anume să vindece

toate soiurile de gută. Guta este boala bogaților, iar bogații plătesc scump sănătatea, cînd n-o mai au. De aceea alesese farmacistul această problemă de rezolvat, dintre toate cîte îi veniseră în minte. Între știință și empirism, răposatul Chardon înțelese că numai știința îl putea căpătui; studiasse deci cauzele bolii, întemeindu-și leacul pe un anumit regim potrivit fiecărui temperament. Muri însă la Paris, unde se dusesse să obțină aprobarea Academiei de științe, și pierdu astfel roadele muncii. Fiind sigur că avea să facă avere, farmacistul nu cruțase nimic pentru creșterea fiului și fiicei sale, astfel că întreținerea familiei înghițise toate veniturile spițeriei. De aceea, nu numai că-și lăsă copiii în mizerie, dar, spre nenorocul lor, îi mai crescuse și în speranța unui viitor strălucit care se stinse o dată cu el. Vestitul Desplein²⁵, care-l îngrijise, îl văzu murind chinuit de necaz. Ambiția lui pornise din marea iubire pe care fostul felcer o nutrea pentru soția sa, ultimul vlăstar al familiei Rubempré, ca prin minune salvată de el, în 1793, de la eșafod. Cu toate că fata se împotrivise acestei minciuni, el cîștigase timp declarînd-o însărcinată. După ce-și creă întrucîtva, în acest chip, dreptul de a o lua de soție, se și căsătoriră fără a ține seama de sărăcia amîndurora. Copiii lor, ca toți copiii rod al dragostei, nu avură moștenire decît minunata frumusețe a mamei, un dar prea adesea fatal cînd e întovărășit de mizerie. Nădejtile, strădaniile, dezamăgirile, atît de fierbinte împărtășite și de dînsa, vestejiseră adînc frumusețea doamnei Chardon, după cum treptata înjosire la care o obligau lipsurile îi schimbase și felul de viață; dar atît curajul ei, cît și cel al copiilor le-a fost la fel de mare ca și nenorocul. Sărmana văduvă vîndu farmacia aflată pe Strada Mare din Houmeau, cea mai importantă mahala din Angoulême. Prețul luat pe farmacie îi permise să-și constituie o rentă de trei sute de franci, sumă neîndestulătoare chiar numai pentru propria-i existență; însă atît ea cît și fiică-sa acceptară această situație

fără a roși, apoi se apucară de câte o îndeletnicire plătită. Mama îngrijea de femeile lăuze și felul ei frumos de a se purta făcea să fie preferată altora în casele bogate unde găsea și întreținere, mai cîștigînd totodată și câte un franc pe zi, astfel că nu-i supunea pe copii la nici un fel de cheltuieli. Ca să-și ferească fiul de durerea de a o vedea într-o asemenea condiție umilitoare, mama își luă numele de doamna Charlotte. Persoanele care aveau nevoie de îngrijirile ei se adresau domnului Postel, succesorul domnului Chardon. La rîndu-i, sora lui Lucien lucra la o femeie foarte cinstită, respectată de toată mahalaua Houmeau, numită doamna Prieur, spălătoreasă de lux, vecină cu dînsa, și cîștiga ceva mai puțin de un franc pe zi. Era conducătoarea lucrătoarelor și se bucura în atelier de o oarecare considerație, care o scotea într-un fel din categoria lucrătoarelor de rînd. Slabele venituri ale muncii lor, împreună cu cei trei sute de franci din renta doamnei Chardon, se ridicau cam la opt sute de franci pe an, din care cele trei persoane trebuiau să trăiască, să se îmbrace și să-și plătească chiria. Cu toată marea economie pe care o făceau, această sumă de-abia le ajungea, fiind mai toată înghițită de Lucien. Căci doamna Chardon și fiică-sa Ève credeau în Lucien ca soția lui Mahomet în soțul ei; devotamentul lor pentru viitorul rezervat acestuia era nemărginit. Stăteau în mahalaua Houmeau, într-o locuință închiriată pe nimica toată de la succesorul domnului Chardon și situată în fundul unei curți interioare, deasupra unui laborator. Lucien avea o odăiță la mansardă. Stimulat de un tată care, fiind pasionat după științele naturale, îl împinsese și pe el la început pe această cale, Lucien fu unul din cei mai străluciți elevi ai liceului din Angoulême, unde era în clasa a treia, pe cînd Séchard isprăvea școala.

Cînd întîmplarea îi făcu pe cei doi colegi de școală să se reîntîlnească, Lucien, sătul să mai bea din amara cupă a mizeriei, era pe punctul de a lua una din acele

hotărîri extreme la care recurgi doar cînd ai douăzeci de ani. Patruzeci de franci pe lună, pe care David i-i dădu cu generozitate lui Lucien, oferindu-se să-l învețe meseria de șef de atelier, deși această specializare îi era cu totul nefolositoare, îl salvară pe Lucien de la deznădejde. Legăturile de prietenie din școală, astfel reînnoite, se strînseră curînd, datorită asemănării soartei și deosebirii dintre caracterele lor. Amîndoi, cu inima plină de năzuințe ce ar fi putut umple mai multe vieți, posedau acea inteligență aleasă care îl face pe om egalul tuturor somităților, și ambii se vedeau totuși zvîrliți la fundul societății. Această nedreptate a soartei îi legă și mai mult. Apoi, amîndoi ajunseseră la poezie pe un drum diferit. Deși hărăzit speculațiilor celor mai înalte ale științelor naturale, Lucien se simțea puternic atras de gloria literară; pe cînd David, pe care tendința sa spre meditație îl predispunea la poezie, avea înclinații înspre științele exacte. Această inversare de roluri dădu naștere unei adevărate frății sufletești. Lucien îi împărtăși de îndată lui David tot ceea ce îi semnalase tatăl său asupra perspectivelor ce se deschid aplicațiilor științei în industrie, iar David îl făcu pe Lucien să întrevadă drumurile noi pe care trebuia să pornească în literatură ca să dobîndească renume și avere. Prietenia dintre cei doi tineri ajunse în scurtă vreme una din acele pasiuni care nu se nasc decît la vîrsta ieșirii din adolescență. David o cunoscuse în curînd pe frumoasa Ève și se îndrăgosti de ea așa cum se îndrăgostesc sufletele melancolice și meditative. Vorbele *Et nunc et semper et in secula seculorum*²⁶ din liturghie sînt lozinca acestor sublimi poeți necunoscuți, ale căror opere constau în mărețe epopei ce se nasc și se pierd numai în intimitatea dintre două inimi! Cînd îndrăgostitul pătrunse taina nădejdilor pe care mama și sora lui Lucien le puneau în acea frumoasă frunte de poet, cînd devotamentul lor orb îi fu pe de-a-ntregul cunoscut, i se păru cel mai dulce lucru să se apropie de iubită și să împartă

cu ea jertfele și speranțele. Lucien fu, deci, pentru David un frate pe care ți-l alegi singur. Ca acei extremiști care voiau să fie mai regaliști decît regele, David le întrecu chiar pe mama și sora lui Lucien în încrederea pe care o aveau în geniul lui, și îl răsfață cum își răsfață mama copilul. În timpul uneia din acele convorbiri în care, chinuiți de lipsa de bani ce îi ținea cu mîinile legate, își băteau capul, cum fac toți tinerii, trecînd în revistă mijloacele de a se îmbogăți cît mai neîntîrziat, și scuturau astfel toți arborii despuiați înaintea lor, de către primii veniți, fără să le pice vreun fruct, Lucien își aminti de două idei ale tatălui său. Domnul Chardon îi vorbise anume că s-ar putea reduce la jumătate prețul zahărului prin întrebuintarea unui nou agent chimic; și apoi că s-ar putea scădea cu tot atîta prețul hîrtiei, aducînd din America anumite materii vegetale asemănătoare cu acelea pe care le folosesc chinezii și care costă ieftin. David cunoștea importanța acestei chestiuni vînturate și la Didot, așa că se agăță de această idee, văzînd în ea o sursă de avere și îl socoti pe Lucien drept un binefăcător față de care nu se va putea nicicînd plăti.

Oricine ghicește cît de puțin potriviți să se ocupe de tipografie îi făceau pe cei doi prieteni gîndurile și viața lor lăuntrică. În loc să producă cincisprezece-douăzeci de mii de franci, ca aceea a fraților Cointet, tipografi-editori ai episcopatului, proprietari ai ziarului *Courrier de la Charente*, în viitor singurul ziar al departamentului, tipografia Séchard-fiul producea abia trei sute de franci pe lună, din care trebuiau plătiți șeful de atelier, Marion, impozitele, chiria, ceea ce îl reducea pe David la un cîștig de o sută de franci pe lună. Niște oameni harnici și întreprinzători ar fi reinnoit caracterele tipografice, ar fi cumpărat prese de fier și și-ar fi procurat de la Paris cărți pe care le-ar fi tipărit apoi la preț scăzut; dar patronul și șeful de atelier, pierduți în investigații literare și științifice care le absorbeau tot timpul, se mulțumeau

cu lucrul pe care li-l mai dădeau ultimii clienți. Frații Cointet ajunseseră să cunoască în sfârșit firea și obiceiurile lui David și nu-l mai calomniau; dimpotrivă, o politică înțeleaptă îi povățuia să lase tipografia aceea să trăiască așa cum putea, într-o cuviincioasă mediocritate, ca să nu cadă în mâinile altui rival, mai de temut; și-i trimiteau ei înșiși lucrările zise „de oraș”. În felul acesta, fără să știe, David Séchard nu exista, comercialmente vorbind, decît printr-o dibace socoteală a concurenților săi. Fericiți de ceea ce ei numeau mania lui, frații Cointet se purtau în aparență plini de echitate și loialitate, dar, în realitate, făceau ca administrația mesageriilor, cînd simulează o concurență ca să se pună la adăpost de una adevărată.

Exteriorul casei Séchard era în armonie cu zgîrcenia murdară care domnea în interior, unde bătrînul urs nu reparase niciodată nimic. Ploaia, soarele, intemperiiile fiecărui anotimp dăduseră porții înfățișarea unui bătrîn trunchi de copac, într-atîta de brăzdată era de crăpături. Fațada, prost clădită din pietre și cărămizi amestecate la întîmplare, părea că se prăbușește sub povara unui acoperiș ciuruit, alcătuit din olane scobite cu care se obișnuiește a se acoperi casele din sudul Franței. Ferestrele, putrezite și ele, erau prevăzute, împotriva arșitei de prin partea locului, cu niște obloane cît toate zilele, sprijinite de bare groase de fier. Cu greu ai fi găsit în tot Angoulême-ul o casă atît de dărăpănată ca aceasta, care nu mai stătea în picioare decît prin rezistența cimentului. Inchipuiți-vă acum atelierul, luminos la cele două capete, întunecos la mijloc, cu pereții acoperiți de afișe, înnegriți în partea de jos de toți lucrătorii care se pîrindaseră pe-acolo, timp de treizeci de ani, frînghiile împrăștiate pe dușumea, grămezile de greutate ce se puneau peste teancurile de hîrtie muțată, preșele vechi, rîndurile de *regaluri* cu litere, și, într-un capăt, cele două cuști în care stăteau patronul

și șeful de atelier ; și veți înțelege atunci viața celor doi prieteni.

În 1821, în primele zile ale lunii mai, David și Lucien se aflau lângă geamul dinspre curte în momentul cînd, pe la două, cei patru sau cinci lucrători se duceau la masă. După ce patronul își văzu ucenicul închizînd ușa cu clopoțel care dădea spre stradă, îl duse pe Lucien în curte, ca și cum mirosul hîrtilor, al cernelurilor, al preselor și al lemnăriei vechi i-ar fi făcut rău. Amîndoi se așezară sub bolta de viță de unde puteau vedea pe oricine ar fi intrat în atelier. Razele de soare, care jucau printre frunze, îi mîngîiau pe cei doi poeți, învăluindu-i ca într-o aureolă. Contrastul dintre cele două caractere și dintre cele două figuri apăru atunci atît de puternic, încît ar fi ispitit penelul unui mare pictor. David avea înfățișarea pe care natura o dă ființelor sortite marilor lupte, zgomotoase sau tainice : avea un piept lat cu umerii puternici, potriviți cu trupul său vînjos. Chipul oacheș, colorat, gras, sprijinit pe un gît gros, purtînd o pădure deasă de păr negru, semăna la prima vedere cu al călugărilor cîntați de Boileau²⁷ ; însă la o nouă cercetare descopereai pe buzele groase și brăzdate, în cuta din bărbie, în conturul nasului turtit, în ochi mai ales, flacăra nestinsă a unei singure iubiri, pătrunderea gînditorului, arzătoarea melancolie a unui spirit ce putea îmbrățișa ambele capete ale orizontului, pătrunzînd prin toate întortocherile, și care se sătura repede de bucuriile exclusiv ideale, îndreptînd asupra-le și luminile analizei. Dacă ghiceai pe acest chip fulgerările geniului care-și ia zborul, vedeai însă și cenușa lângă vulcan ; nădejdea se stingea într-un adînc simțămînt al neantului social, în care lipsa de nume sau de avere îi menține pe atîția oameni superiori. Alături de sărmanul tipograf, căruia meseria lui, deși așa de apropiată de o îndeletnicire intelectuală, îi făcea scîrbă, alături de acest Silene²⁸ greoi care bea în înghițituri mari din cupa științei și a poeziei, îmbătîndu-se ca să uite de nefericirea vieții

de provincie, Lucien stătea în poza grațioasă găsită de sculptori pentru Bacchus-ul indian. Fața lui avea distincția de linii a tipului de frumusețe antică: o frunte și un nas grecesc, figura de o albeață catifelată ca a femeilor, ochi de un albastru atît de închis încît păreau negri, ochi plini de iubire, cu albul întrecînd în prospețime pe acela al unui copil. Ochii aceștia frumoși aveau deasupra niște sprîncene trase parcă de o pensulă chinezească, și erau mărginiți de gene lungi, castanii. De-a lungul obrazilor strălucea un puf mătăsos de culoarea părului său, blond și buclat natural. O dulceată dumnezeiască fremăta în tîmplele-i de un alb auriu. O noblețe fără seamăn era întipărită pe bărbia lui scurtă și ușor curbată. Zîmbetul îngerilor triști rătăcea pe buzele-i de mărgean, subliniate de albeața strălucitoare a dinților. Avea mîinile omului de neam, mîini elegante, de care bărbății știu să asculte, și pe care femeile doresc să le sărute. Lucien era zvelt și de statură mijlocie. Văzîndu-i picioarele, un bărbat ar fi fost în stare să-l ia drept o femeie deghizată, cu atît mai mult cu cît, asemeni celor mai mulți dintre oamenii fini — ca să nu le zicem vicleni — avea și șoldurile de femeie. Semnul acesta, rareori înșelător, se adeverea la Lucien, pe care inteligența-i iscoditoare îl tîra adesea, cînd analiza starea actuală a societății, pe panta depravării specifice diplomaților, care cred că izbînda justifică orice mijloace, oricît ar fi ele de josnice. Căci una din nenorocirile la care sînt expuse marile inteligențe este aceea de a înțelege orice, atît viciile cît și virtuțile.

Cei doi tineri judecau societatea cu atît mai de sus cu cît ei înșiși se aflau mai jos, deoarece oamenii necunoscuți de lume se răzbună pe micimea situației lor prin înălțimea de la care o privesc. Dar de aceea și deznădejdea le era cu atît mai amară, cu cît zburau mai repede cu gîndul pe culmile unde îi mîna adevărata lor soartă. Lucien citise multe, comparase multe; David gîndise mult, meditase mult. În ciuda

înfățișării de țaran zdravăn și voinic, tipograful avea o fire melancolică și bolnăvicioasă, și se îndoia chiar de sine însuși ; pe cîtă vreme Lucien, înzestrat cu un spirit întreprinzător, dar nestatornic, avea o îndrăzneală nepotrivită cu înfățișarea-i molatică, aproape firavă, și plină de grații femeiești. Lucien era din creștet pînă-n tălpi un adevărat gascon, curajos, aventuros, care vede mai mult binele și mai puțin răul, care nu se dă în lături de la o greșală dacă e de tras vreun câștig de pe urma ei, și care nu se sperie de viciu dacă îi ajută planurile. Pornirile acestea de ambițios îi erau ținute pe atunci în frîu de minunatele iluzii ale tinereții și de însuflețirea care îl mîna către mijloacele nobile pe care oamenii însetați de glorie le folosesc mai înaintea oricărui altora. Deocamdată nu avea de luptat decît cu dorințele sale și nu cu greutatea vieții, cu puterea lui și nu cu slăbiciunea oamenilor, care constituie o pildă foarte primejdioasă pentru spiritele schimbăcioase. Cucerit de strălucitoarea deșteptăciune a lui Lucien, David îl admira, corectîndu-i totuși excesele la care îl împingea faimoasa „furie franceză“²⁹. Omul acesta drept avea o fire sfioasă, care nu se potrivea de loc cu făptura lui puternică, dar era totuși înzestrat și cu stăruința oamenilor din nord. După cum întrevedea și toate greutățile, se hotăra totodată să le și învingă fără a se lăsa doborît ; și, dacă avea dîrzenia unei virtuți cu adevărat apostolice, o domolea cu farmeoul unei nemărginite îngăduințe. În prietenia lor, încă de pe atunci veche, unul din doi iubea pînă la idolatrizare, și acela era David. Lucien porunca ca o femeie ce se știe iubită, iar David se supunea cu plăcere. Frumusețea fizică a prietenului său reprezenta în ochii lui o superioritate pe care el o accepta, socotindu-se pe sine drept un om greoi și de rînd.

„Vita e făcută pentru munca răbdătoare a cîmpului, iar pasărea pentru viața nepăsătoare, își zicea tipograful. Eu voi fi vita, iar Lucien vulturul.“

De aproape trei ani, cei doi prieteni își contopiseră deci soarta, care le apărea atît de strălucită în viitor. Citeau împreună marile opere care se iviră, după ce se făcu pace³⁰, la orizontul literar și științific : lucrările lui Schiller și Goethe, ale lordului Byron și Walter Scott, ale lui Jean-Paul, Berzelius și Davy, ale lui Cuvier, Lamartine³¹ etc. Se încălzeau la flacăra acestor torțe, își încercau puterile în opere neizbutite sau începute, părăsite și reluate cu patimă. Își frămîntau mereu, fără odihnă, neistovitele forțe ale tineretii. La fel de săraci, dar mistuiți de iubirea pentru artă și știință, uitau de mizeria de azi, îngrijindu-se de renumele de mîine.

— Lucien, știi ce am primit de la Paris ? zise tipograful scoțînd din buzunar un volumaș *in 18*. Ia ascultă !

Și David citi, cum știi să citească poezii, idila lui André de Chénier intitulată *Neera*, apoi aceea a *Tîndrului bolnav*, pe urmă elegia asupra sinuciderii, aceea în formă antică, precum și cei doi din urmă *Iambi*.

— Va să zică asta e André de Chénier ? exclamă Lucien în mai multe rînduri. Te apucă deznădejdea, repeta el pentru a treia oară cînd David, prea emoționat ca să mai citească, îl lăsă să ia volumul. Un poet descoperit tot de un poet³² ! zise el văzînd semănătura prefeței.

— Chiar după ce-a scris volumul asta, reluă David, Chénier credea că nu făcuse încă nimic vrednic de a fi publicat.

Lucien citi la rîndu-i poemul epic al *Orbului* și cîteva elegii. Cînd dădu peste fragmentul :

Dacă nici ei n-au fericirea, ea mai există pe pămînt ?

sărută cartea, și amîndoi plînseră, căci amîndoi iubeau cu idolatrie. Viața de vie prinsese ca prin farmec culori, vechile ziduri ale casei, plesnite, îngheboșate, străbătute din toate părțile de crăpături, se acoperiseră de ornamente, basoreliefuri și nenumărate capodopere ale nu știu cărei arhitecturi de basm.

Fantezia aşternuse florile şi rubinele mantiei sale peste curtea lor sărăcăcioasă. Camille a lui André Chénier devenise, pentru David, Eva lui adorată, iar pentru Lucien o doamnă din înalta societate căreia el îi făcea curte. Poezia îşi scuturase cutele majestuoase ale rochiei sale înstelate peste atelierul în care se schimonoseau maimuţele şi urşii tipografiei. Bătea ora cinci, dar cei doi amici nu simţeau nici foame, nici sete; viaţa era pentru ei un vis de aur, aveau la picioare toate comorile lumii, întrezăreau acel colţ de zare albăstruie arătat cu degetul de către speranţă acelor a căror viaţă este furtunoasă şi cărora glasul ei de sirenă le spune: „Haideţi, zburăţi, veţi scăpa de nenorociri trecînd pragul acesta de aur, de argint sau de azur“. În momentul acela, un ucenic numit Cérizet, un ştrengar din Paris pe care David îl adusese la Angoulême, deschise uşa cu geamuri care dădea din atelier în curte, şi îi arătă pe cei doi prieteni unui necunoscut care se îndreptă spre ei, salutîndu-i.

— Domnule, îi zise acesta lui David, scoţînd din buzunar un caiet cît toate zilele, v-am adus un memoriu pe care aş dori să-l tipăresc. Sînteţi bun să-mi spuneţi cît o să coste?

— Domnule, noi nu tipărim manuscrise atît de voluminoase, răspunse David fără să se uite la caiet, adresaţi-vă domnilor Cointet.

— Am avea totuşi nişte litere foarte frumoase, care poate că s-ar potrivi, reluă Lucien uitîndu-se în manuscris. Fiţi bun şi treceţi mîine pe aici, dacă ne lăsaţi lucrarea, şi vă vom spune costul tiparului.

— Nu sînteţi dumneavoastră Lucien Chardon, cu care am cîntea?...

— Ba da, domnule, răspunse acesta.

— Sînt fericit, zise autorul, că am putut cunoaşte un tînăr poet merit să ajungă atît de departe. Sînt trimis de doamna de Bargeton.

La auzul acestui nume, Lucien roşi şi îndrugă cîteva cuvinte de recunoştinţă pentru interesul ce i-l

purta doamna de Bargeton. David observă roșeața și încurcătura prietenului său, pe care îl lăasă să stea de vorbă cu boiernașul, autor al unui memoriu asupra creșterii viermilor de mătase, împins de vanitate să-l tipărească pentru a fi citit de către colegii săi din Societatea de agricultură.

— Ei, Lucien, zise David cînd boiernașul plecă, nu cumva ești îndrăgostit de doamna de Bargeton?

— La nebunie!

— Dar vă despart prejudecățile pe unul de altul, mai rău decît dacă ea s-ar afla la Pekin și tu în Groenlanda.

— Voința a două ființe care se iubesc învinge orice piedică, zise Lucien lăsînd ochii în jos.

— Atunci pe noi ai să ne uiți, răspunse cu temere iubitul frumusei Eve.

— Ba poate că, dimpotrivă, pentru tine am renunțat la iubită, exclamă Lucien.

— Ce vrei să zici?

— Trecînd peste iubirea mea, peste interesele felurite care m-ar face să nu mă mai mișc din casa ei, i-am spus că nu voi mai pune piciorul pe acolo, dacă un om, superior mie în talent, cu un viitor strălucit, dacă David Séchard, fratele, prietenul meu, nu e primit de dînsa. Cu siguranță că acasă mă așteaptă răspunsul. Însă, deși toți aristocrații sînt poftiți astăseară ca să mă audă citindu-mi versurile, dacă răspunsul e negativ, nu voi mai călca niciodată prin casa doamnei de Bargeton.

David îi strînse cu putere mîna lui Lucien, după ce-și șterse ochii. Ceasul bătuse ora șase.

— Eve trebuie să fie îngrijorată; la revedere, zise brusc Lucien.

Fugi, lăsîndu-l pe David pradă uneia din acele emoții covîrșitoare care numai la acea vîrstă se simt atît de deplin, mai ales în situația în care se aflau cei doi poeți cărora viața de provincie nu le tăia încă aripile.

— Suflă de aur ! exclamă David, urmărindu-l cu privirea pe Lucien care străbătea atelierul.

Lucien coborî acasă în Houmeau, prin minunata alee Beaulieu, prin strada du Minage și prin poarta Sfântul Petru. Dacă o lua pe drumul acesta atât de ocolit, să știți că o făcea pentru că locuința doamnei de Bargeton era situată pe acest parcurs. Ii făcea atîta plăcere să treacă pe sub ferestrele acelei femei, chiar fără știrea ei, încît de două luni de zile nu se mai întorcea de loc în Houmeau prin poarta Palet.

Ajungînd pe sub copacii parcului Beaulieu, privi distanța care despărțea centrul orașului de mahalaua Houmeau. Moravurile din partea locului ridicaseră bariere morale cu mult mai greu de trecut decît îngrăditurile printre care cobora acum Lucien. Ambițiosul tînăr, care se introdusese în casa Bargeton așvîrlind gloria ca un pod aerian între oraș și mahala, aștepta neliniștit hotărîrea iubitei sale, ca un favorit care se teme de dizgrație după ce a încercat să-și întindă puterea. Cuvintele acestea trebuie să pară nelămurite celor care n-au studiat încă obiceiurile specifice țărgurilor împărțite în orașul „de sus” și orașul „de jos” ; astfel că e foarte necesar să intrăm aici în unele explicații despre Angoulême, pentru a o înțelege mai bine pe doamna de Bargeton, unul din personajele cele mai însemnate ale acestei povestiri.

Angoulême este un oraș vechi, clădit pe creasta unei stînci de forma unei căpățîni de zahăr, străjuind cîmpiile printre care se rostogolește riul Charente. Stîncă se leagă înspre Périgord cu o colină lungă ce se curmă brusc în șoseaua Paris-Bordeaux, alcătuiind un fel de promontoriu mărginit de trei văi pitorești. Întăriturile, porțile și ruinele unei fortărețe așezate pe vîrfurile stîncii dovedesc importanța pe care orașul a avut-o pe vremea războaielor religioase³³. Într-adevăr poziția lui îl făcea odinioară să fie un punct strategic deopotrivă de prețios atît catolicilor, cît și calviniștilor ; numai că forța lui de altădată constituie slăbiciunea lui de azi : împiedicîndu-l să se în-

tindă peste Charente, întăriturile și povârnișul prea abrupt al stîncii l-au osîndit la cea mai nefericită imobilitate. Cam pe vremea cînd s-au petrecut cele povestite aici, guvernul încerca să împingă orașul înspre Périgord, clădind de-a lungul colinei palatul prefecturii, o școală de marină, cîteva așezăminte militare, și deschizînd noi șosele. Negoțul se înfiripase însă în altă parte. De multă vreme, tîrgușorul Houmeau se întinsese ca un strat de ciuperci la poalele stîncii și pe malurile apei, de-a lungul căreia trece șoseaua națională Paris-Bordeaux. Toată lumea cunoaște faima fabricilor de hîrtie din Angoulême, care, de trei secole, se așezaseră în mod obligatoriu pe Charente și pe afluenții săi, spre a folosi căderile de apă. Statul înființase la Ruelle cea mai mare turnătorie de tunuri pentru marină. Camionajul, poșta, hanurile, atelierele de căruțe, întreprinderile de transporturi publice, toate industriile ce trăiesc de pe urma șoselelor și a cursurilor de apă se îmbulziră la poalele Angoulême-ului, spre a nu se izbi de piedicile pe care le prezintă intrarea în oraș. În chip firesc, tăbăcăriile, spălătoriile, toate negoțurile avînd nevoie de apropierea Charentei se dezvoltară de o parte și de alta a ei; de asemeni, depozitele de rachiu și de orice materie primă transportabilă pe apă, într-un cuvînt întregul tranzit umplu malurile Charentei cu așezările sale. Mahalaua Houmeau ajunse astfel un oraș industrial și bogat, un al doilea Angoulême, pizmuț de orașul de sus unde rămaseră autoritățile, episcopatul, tribunalul, aristocrația. În felul acesta, mahalaua Houmeau, cu toată activa și crescîndă-i importanță, nu fu decît o anexă a Angoulême-ului. Sus, nobilimea și puterea; jos, comerțul și banii: două zone sociale veșnic și pretutindeni în dușmănie. De aceea, era și greu de spus care din cele două orașe își ura mai mult rivalul. Restaurația, în ultimii nouă ani, agravase această stare de lucruri destul de calmă în timpul imperiului³⁴. Majoritatea caselor din An-

goulême-ul de sus sînt locuite fie de familii nobile, fie de vechi familii burgheze care trăiesc numai din veniturile lor și care alcătuiesc un soi de națiune autohtonă în care străinii nu sînt niciodată primiți. Abia dacă, după vreo două sute de ani de locuit în acest oraș, după o înrudire cu vreuna din familiile de vază, cite o familie venită de prin provinciile vecine se vede adoptată ; în ochii băștinașilor, ea pare încă sosită din ajun pe meleagurile lor. Prefecții, administratorii financiari, funcționarii care s-au perindat în ultimii patruzeci de ani pe acolo au încercat să mai îmblînzească vechile familii cocoțate pe stîncă lor ca niște corbi neîncrezători ; familiile au acceptat serbările și mesele lor, dar ca să-i primească în casele lor, nici pomeneală ! Batjocoritoare, defăimătoare, geloase, zgîrcite, aceste familii se căsătoresc numai între ele, își strîng rîndurile pentru a nu permite nimănui să iasă ori să intre ; înfăptuirile luxului modern le sînt necunoscute ; pentru ele a trimite un copil la Paris înseamnă a-i dori pieirea. Temerea aceasta ilustrează clar moravurile și obiceiurile înapoiate ale acestor familii molipsite de un regalism stupid, cufundate mai degrabă în bigotism decît evlavioase, trăind cu toatele nemișcate ca orașul lor și ca stîncă acestuia. Totuși, Angoulême-ul se bucură în provinciile înconjurătoare de o mare faimă, datorită educației ce se dă acolo copiilor. Orașele vecine își trimit fetele în școlile și mănăstirile lui. E ușor de înțeles cît de mult influențează spiritul de castă asupra sentimentelor ce despart Angoulême-ul de Houmeau. Comerțul e bogat, nobilimea e îndeobște săracă. O parte se războiește pe cealaltă printr-un dispreț egal. Burghezia din Angoulême participă și ea la această sfadă. Comerciantul din orașul de sus spune despre negustorul din mahala, cu o intonație deosebită : „E unul din Houmeau !“ Precizînd poziția nobilimii în Franța și dîndu-i speranțe ce nu se puteau realiza fără o zguduire generală, Restaurația mări distanța morală ce despărțea, mai mult decît distanța locală,

Angoulême-ul de Houmeau. Nobilimea, unită pe atunci cu guvernul, ajunsese acolo mai exclusivistă decît în oricare altă parte a Franței. Locuitorul din Houmeau era aproape un paria³⁵. Așa a luat naștere ura aceea mocnită și adîncă ce dădu o unanimitate înspăimîntătoare răscoalei din 1830 și nimici elementele unui trainic stat social în Franța. Semeția nobilimii de la curte fu pricina pentru care nobilimea din provincie își pierdu dragostea pentru tron, după cum aceasta din urmă alunga dragostea burgheziei, călcîndu-i în picioare vanitățile. Un „om din Houmeau“, fiu de farmacist, introdus în casa doamnei de Bargeton, reprezenta deci o mică revoluție. Cine o făcuse? Lamartine și Victor Hugo, Casimir Delavigne și Canalis, Béranger și Chateaubriand, Villemain și Aignan, Soumet și Tissot, Étienne și d'Avrigny, Benjamin Constant și La Mennais, Cousin și Michaud, într-un cuvînt vechile și noile nume ale literaturii mari, fie liberale, fie regaliste³⁶. Doamna de Bargeton iubea artele și literatura, gust extravagant, manie osîndită pe față în Angoulême, dar pe care e nevoie s-o explicăm, schițînd viața acestei femei, născută spre a fi celebră, dar ținută în obscuritate de împrejurări fatale, și a cărei influență hotărî soarta lui Lucien.

Domnul de Bargeton era stră-strănepotul unui jurat din Bordeaux,³⁷ cu numele de Mirault, înnobilaț sub Ludovic al XIII-lea³⁸ pentru o îndelungată exercitare a funcției sale. Sub Ludovic al XIV-lea, fiul său, devenit Mirault de Bargeton, fu ofițer în garda palatului și făcu o atît de strălucită căsătorie de interes, încît, sub Ludovic al XV-lea, fiul său se numi pur și simplu domnul de Bargeton. Acest domn de Bargeton, nepotul domnului Mirault-Juratul, ținu atît de mult să se poarte ca un gentilom desăvîrșit, încît mîncă aproape toată averea familiei, stăvilindu-i astfel ascensiunea. Doi din frații săi, unchii din partea tatălui lui Bargeton de azi, ajunseră iar negustori, astfel că și acum se găsesc niște Mirault care fac comerț la Bordeaux. Cum moșia Bargeton, aflată în Angoumois

În dependența fiefului La Rochefoucauld, era substituită³⁹, ca și o casă din Angoulême, denumită palatul Bargeton, nepotul domnului Bargeton-Mîncăciosul moșteni aceste două proprietăți. În 1789 își pierdu dreptul de dispoziție și nu mai rămase decît cu venitul moșiei, care se ridica la vreo zece mii de franci rentă. Dacă bunicul său ar fi urmat pilda glorioasă a lui Bargeton I și a lui Bargeton II, Bargeton V, care poate fi supranumit Mutul, ar fi fost marchiz de Bargeton; s-ar fi înrudit cu cine știe ce familie mare, ar fi ajuns duce și pair ca atîția alții; pe cînd așa, în 1805, fu foarte măgulit să ia în căsătorie pe domnișoara Marie-Louise-Anaïs de Nègrepelisse, fiica unui gentilom uitat de mult în conacul său, deși făcea parte din ramura mezină a uneia dintre cele mai vechi familii din sudul Franței. Un Nègrepelisse se numărase printre ostaticii sfîntului Ludovic⁴⁰; însă numai capul ramurii primului născut poartă numele ilustru de Espard, dobîndit sub Henric al IV-lea⁴¹ printr-o căsătorie cu moștenitoarea acestei familii. Gentilomul acesta, mezinul unui mezin, trăia la proprietatea soției, o moșioară situată lîngă Barbezieux, pe care o exploata de minune vînzîndu-și grîul la tîrg, pritocindu-și singur vinul, păsîndu-i prea puțin de rîsul lumii, numai să strîngă bani, ca din ei să-și mărească din cînd în cînd moșia. Imprejurări destul de rar întîlnite în provincie îi insuflaseră doamnei de Bargeton gustul muzicii și al literaturii. Pe vremea revoluției, un oarecare abate Niollant, cel mai bun elev al abatelui Roze⁴², se ascunse în micul conac de la Escarbas, o dată cu bagajul său de compozitor. El își plăti din plin ospitalitatea oferită de bătrînul gentilom prin educația ce o dădu fiicei acestuia, Anaïs, căreia i se zicea mai pe scurt Naïs, și care, fără această întîmplare, ar fi fost lăsată în grija ei înseși, sau, și mai rău, a vreunei servitoare păcătoase. Abatele nu era numai muzicant, ci poseda și cunoștințe vaste de literatură, știa italienește și nemțește. El o învătă deci pe domnișoara de Nègrepelisse aceste

două limbi, precum și contrapunctul, o făcu să înțeleagă marile opere literare ale Franței, Italiei și Germaniei și descifra cu ea muzica tuturor măștrilor. În fine, spre a-și găsi de lucru în singurătatea deplină la care îi osindeau evenimentele politice, o învăță greaca și latina, dându-i și câteva noțiuni de științe naturale. Prezența unei mame nu schimbă cu nimic această educație bărbătească la o persoană tină, înclinată și așa spre independență de către viața liberă de la țară. Abatele Niollant, suflet entuziast și poetic, se distingea mai ales prin spiritul specific artiștilor care însumează câteva însușiri de preț, dar care se ridică deasupra concepțiilor burgheze prin libertatea gândirii și prin lărgimea vederilor. Dacă, în societate, un asemenea spirit își face iertate îndrăznelile prin profunzimea-i originală, în viața particulară poate însă părea vătămător prin ciudățeniile pe care le inspiră. Abatele era plin de foc, astfel că ideile sale fură molipsitoare pentru o fată la care exaltarea, firească la persoanele tinere, era sporită de singurătatea de la țară. Niollant îi transmisese elevei sale propria lui îndrăzneală în cercetarea lucrurilor precum și ușurința în judecată, fără a se gândi că aceste calități, atât de necesare unui bărbat, devin defecte la o femeie menită îndeletnicirilor umile ale unei mame de familie. Cu toate că abatele îi spunea mereu să fie cu atât mai curtenitoare și mai modestă, cu cât cunoștințele îi erau mai întinse, domnișoara de Nègrepelisse își făcu o părere strășnică despre sine și manifestă un dispreț suveran față de omenire. Nevăzînd în juru-i decît inferiori și oameni gata a i se supune, căpătă trufia femeilor din înalta societate, fără a avea însă și viclenia încîntătoare a politeții lor. Măgulită în toate vanitățile ei de un abate care se admira în ea ca un autor în opera sa, avu și nenorocul să nu întilnească nici un punct de comparație care s-o ajute a se judeca pe sine.

Lipsa prietenilor este unul din cele mai mari neajunsuri ale traiului la țară. Neavînd cui închina mi-

cile sacrificii cerute de cuviință și de ținută, pierdem obiceiul de a ne impune vreo constrângere față de alții. Totul se viciază atunci în noi, și forma și fondul. Nefiind reprimată de contactul cu lumea, cutezanța ideilor domnișoarei de Nègrepelisse se răsfrînse și în purtarea și în privirea ei ; luă astfel o înfățișare băiețoasă ce păru pentru moment originală, dar care nu le șade bine decît femeilor cu o viață aventuroasă. Așa că această educație, ale cărei asperități s-ar fi netezit într-o societate aleasă, avea s-o facă de rîs la Angoulême, atunci cînd curtezanișii vor fi încetat de a-i mai admira greșelile ce nu-s încîntătoare decît la vîrsta tinereții. În ceea ce-l privește pe domnul de Nègrepelisse, acesta ar fi dat bucuros toate cărțile fiicei sale ca să-și scape de la moarte vreo vită bolnavă ; deoarece era atît de zgîrcit, încît nu i-ar fi dăruit nici două parale peste venitul la care avea dinsa dreptul, chiar de-ar fi fost vorba să-i cumpere un lucru cît de mic dar necesar educației sale. Abatele muri în 1802, înainte de mărițișul scumpei sale eleve, mărițiș pe care nu l-ar fi încuviințat. După moartea abatelui, bătrînul se simți foarte încurcat trezindu-se singur cu fiică-sa pe cap. Se vedea prea slab ca să facă față luptei ce avea să izbucnească între zgîrcenia lui și spiritul de independență al fetei, rămasă fără ocupație. Ca toate femeile tinere abătute din calea ce se cuvine a o urma, Naïs reflectase asupra căsătoriei și nu se sinchisea de ea. Nici prin gînd nu-i trecea să-și supună inteligența și persoana, bărbatilor lipsiți de merit și de renume pe care îi putuse întîlni pînă atunci. Ea voia să poruncească, și i se cerea să asculte. Între a se supune unor toane grosolane, unor minți fără îngăduință față de gusturile ei, și a fugi în lume cu un amant pe placul inimii, ea n-ar fi șovăit. Domnul de Nègrepelisse era încă destul de nobil și se temea deci de o mezialianță. Ca mulți alți părinți, se hotărî să-și mărite fata nu atît pentru ea, cît pentru liniștea lui personală. Ii trebuia un nobil sau un gentilom nu prea deștept, care să nu-și bage

nasul în socotelile de tutelă pe care le datora fiicei, îndeajuns de lipsit de duh și de voință pentru ca Naïs să se poarte după pofta inimii, îndeajuns de dezinteresat ca s-o ia fără zestre. Dar cum să găsești un ginere care să-i convină și tatălui și fetei? Un asemenea bărbat e pasăre rară. În acest dublu interes, domnul de Nègrepelisse îi studie pe bărbații de prin partea locului, și domnul de Bargeton i se păru a fi singurul care corespundea planurilor sale. Om de patruzeci de ani, îmbătrînit de timpuriu din cauza unei tinereți destrăbălate, domnul de Bargeton era atins de o vădită sărăcie de duh; îi rămăsese însă tocmai atîta bun-simț ca să-și vadă singur de avere și atîtea maniere ca să poată trăi în societatea bună din Angoulême fără a săvîrși greșeli sau prostii. Domnul de Nègrepelisse îi arată fetei, fără înconjur, valoarea negativă a soțului-model pe care i-l propunea și o făcu să înțeleagă folosul ce-l putea trage pentru propria-i fericire aliindu-se cu o stemă de familie veche de două sute de ani, și pe care i-o explică în cel mai pur stil heraldic. Cu un soț nestingheritor, ea își va administra averea după bunul plac, la adăpostul unei asemenea firme și cu ajutorul legăturilor ce și le va face la Paris cu spiritul și frumusețea ei. Naïs fu ademenită de perspectiva unei asemenea libertăți. Domnul de Bargeton crezu că face, la rîndu-i, o căsătorie strălucită, socotind că socrul nu va întîrzia să-i lase moștenire moșia pe care o tot rotunjea cu dragoste; în momentul de față se părea însă că tot domnul de Nègrepelisse avea să scrie epitaful ginezelui.

Doamna de Bargeton era pe atunci în vîrstă de treizeci și șase de ani, pe cînd soțul avea cincizeci și opt. Disproporție cu atît mai izbitoare, cu cît domnul de Bargeton arăta de șaptezeci de ani, pe cîtă vreme soția putea foarte bine să facă pe tinerica, să se îmbrace în roz, sau să se pieptene ca o fetiță. Deși averea lor nu trecea de douăsprezece mii de franci rentă, era totuși socotită printre cele șase mari averi din orașul

vechi, dacă nu-i punem la socoteală pe negustori și marii funcționari. Nevoia de a cînta în struna părintelui, a cărui moștenire doamna de Bargeton o aștepta ca să plece de îndată la Paris, și care o lăsă atîta să aștepte încît ginerele muri înaintea lui, îi sili pe domnul și pe doamna de Bargeton să locuiască în Angoulême, unde strălucitele calități de spirit și bogățiile în stare brută ascunse în inima Naïdei aveau să se irosească fără a da rod și să se schimbe cu timpul în ciudățenii caraghioase. Căci, la drept vorbind, acestea sînt pricinuite în cea mai mare parte de un sentiment frumos, de virtuți ori de calități, împinse însă la extrem. Mîndria nemodelată de contactul cu lumea bună devine rigiditate, exercitîndu-se numai asupra lucrurilor mărunte în loc să se dezvolte în sfera sentimentelor înalte. Exaltarea, această virtute a virtuților, din care purced cele sfinte, care inspiră devotamentele ascunse și poeziile sublimе, devine exagerare cînd își ia ca obiect numai niște nimicuri provinciale. Departe de capitală — unde strălucesc marile spirite, unde atmosfera întregă e încărcată de idei, unde totul se înnoiește neîncetat — învățătura se învechește, gustul se alterează, întocmai ca o apă stătătoare. Din lipsă de obiect, pasiunile se inchircesc, tot dînd importanță doar lucrurilor mărunte. Așa se nasc zgîrcenia și clevetirile ce infectează viața de provincie. În foarte scurt timp, ideile mărginite și meschinăria pun stăpînire chiar și pe omul cel mai distins. Astfel pier bărbați cu suflet mare și femei care, dacă ar fi venit în contact cu lumea bună și cu spirite superioare, ar fi putut fi fermecătoare. Doamna de Bargeton făcea poezie din orice fleac, fără a observa deosebirea dintre poeziile cu rezonanță pur personală și cele ce se adresează publicului. Într-adevăr, sînt anumite senzații neînțelese pe care trebuie să le păstrăm numai pentru noi înșine. Fără îndoială că un asfințit de soare e un poem înălțător ; dar o femeie nu-i oare ridicolă cînd îl zugrăvește cu vorbe mari în fața unor oameni mici ?

Sînt în apusul de soare unele voluptăți ce nu se gustă decît în doi, între poeți, între două inimi gemene. Naïs avea cusurul că întrebuița fraze lungi, pline de cuvinte umflate, numite foarte nimerit *gogoși* în vocabularul ziariștilor care, în fiecare dimineață, născocesc o mulțime, greu de mistuit pentru cititori, dar pe care aceștia le înghit totuși. Impărtea în dreapta și stînga superlative care îngreuiiau mult conversația cu ea, cele mai mici lucruri luînd niște proporții uriașe. Încă de pe atunci începuse ea *a tipiza, a individualiza, a sintetiza, a dramatiza, a superioriza, a analiza, a poetiza, a prozaiza, a colosaliza, a angeliza, a neologiza, a tragiza* la tot pasul; căci trebuie să siluiești puțin limba, ca să zugrăvești noile ciudățenii în care au alunecat unele femei. Spiritul ei se înflăcăra de altfel ca și limbajul. Ditiramba o avea și în inimă și pe buze. Fremăta, își pierdea firea, se entuziasma pentru orice întîmplare: pentru devotamentul unei călugărițe, ca și pentru execuția fraților Faucher,⁴³ pentru *Ipsiboé* a domnului d'Arlincourt,⁴⁴ ca și pentru *Anaconda* lui Lewis,⁴⁵ pentru evadarea lui Lavalette,⁴⁶ ca și pentru una din prietenele ei care pusese niște hoți pe fugă îngroșîndu-și vocea. Pentru ea, orice lucru era sublim, extraordinar, straniu, dumnezeiesc, miraculos. Se însuflețea, se mînia, se învinovățea singură, se repezea în sus, cădea, se uita cînd la cer cînd la pămînt; ochii i se umpleau de lacrimi. Își irosea viața în neîncetate admirații sau în ciudate disprețuiri. Îl înțelegea pe pașa din Ianina,⁴⁷ ar fi vrut să se lupte cu el în serai, și i se părea ceva sublim să fii cusută în sac și azvîrlită în apă. O invidia pe lady Esther Stanhope, prețioasa din deșert.⁴⁸ Uneori avea chef să se călugărească și să moară de friguri galbene, la Barcelona,⁴⁹ îngrijind de bolnavi; asta i se părea cu adevărat o soartă măreață și nobilă! Într-un cuvînt, o ardea setea de orice altceva decît de ceea ce era traiul ei de toate zilele, năpădit de buruieni. Se înnebunea după lordul Byron, după Jean-Jacques Rous-

șeau, după toate existențele poetice și zbuțumate. Plîngea de toate nefericirile și slăvea toate izbînzile. Se simțea alături de Napoleon învins, dar și de Mehmet-Ali, măcelărindu-i pe tinanii Egiptului.⁵⁰ În sfîrșit, pe oamenii de geniu îi învăluia într-un nimb și credea că trăiesc din arome și lumină. Multora li se părea că e o nebună neprimejdioasă; însă unui fin observator, lucrurile acestea i s-ar fi părut desigur, ruinele unei mari iubiri, abia clădită și de îndată prăbușită, rămășițele unui Ierusalim ceresc, într-un cuvînt o iubire fără de iubit. Și era adevărat. Povestea primilor optsprezece ani de căsnicie a doamnei de Bargeton se poate scrie în cîteva cuvinte. La început trăi singură, hrănindu-se cu propria ei substanță și cu nădejdi îndepărtate. Apoi, cînd își dădu seama că, din lipsă de mijloace, nu putea merge să locuiască la Paris, așa cum rîvnea, își plecă privirile asupra persoanelor care o înconjurau și se îngrozi de singurătatea ei. În preajmă-i nu se afla nici un bărbat care să-i insufle o pasiune din acelea cărora femeile se lasă pradă, împinse de deznădejdea unei vieți lipsite de perspective, de întîmplări, de interes. Nu se putea bizui pe nimic, nici măcar pe hazard, căci sînt și vieți ocolite de hazard. Pe vremea cînd imperiul era în plină glorie, cu prilejul trecerii lui Napoleon în Spania⁵¹, unde își trimitea floarea trupelor sale, speranțele acestei femei, pînă atunci înșelate, se deșteptară. Curiozitatea o făcu să-i admire pe acești eroi care cucereau Europa la un simplu ordin și care reînnoiau fabuloasele isprăvi ale cavalerilor medievali. Orașele cele mai zgîrcite și mai refractare erau obligate să sărbătorească garda imperială, înaintea căreia ieșeau primarii și prefeții, cu discursurile pe buze, făcîndu-i o primire regească. La un bal oferit orașului de către un regiment, doamna de Bargeton se îndrăgosti de un gentilom, simplu sublocotenent, căruia, șiret, Napoleon îi fluturase pe la nas bastonul de mareșal. Această pasiune înăbușită, puternică și atît de deosebită de pasiunile de pe atunci, care se

legău și se dezlegau deopotrivă de ușor, fu sfințită de mîna morții. La Wagram⁵², o ghiulea de tun sfărîmă pe pieptul marchizului de Cante-Croix singurul portret ce mărturisea frumusețea doamnei de Bargeton. Ea îl plînsese multă vreme pe frumosul tînar, care în două campanii ajunsese colonel, înflăcărat de glorie și de dragoste, și pentru care o scrisoare de la Naïs prețuia mai mult decît o decorație de-a împăratului. Durerea așternu pe fața femeii un vâl de tristețe. Norii aceștia nu se risipiră decît la vîrsta îngrozitoare cînd femeia începe să regrete anii frumoși, trecuți fără a se fi bucurat de ei, cînd își vede bujorii din obraji vestejindu-se, cînd dorul de iubire renaște o dată cu dorința de a prelungi ultimele raze ale tinereții. Toate darurile cu care fusese înzestrată îi răniră dintr-o dată sufletul în clipa în care frigul pustietății din provincie o cuprinse. Ar fi murit de inimă rea, ca hermina, dacă, prin cine știe ce întîmplare, ar fi fost pîngărită de vreunul din bărbații aceia care nu se gîndeau decît să joace seara, la cărți, cîtiva gologani, după o cină copioasă. Mîndria o feri de jalnicile amoruri din provincie. Între goliciunea oamenilor care o înconjurau și nimic, o femeie superioară ca dînsa preferă nimicul. Căsnicia și societatea fură pentru ea ca o mănăstire. Trăi cu poezia, precum o călugăriță trăiește cu credința. Lucrările străinilor renumiți, pînă atunci necunoscuți, care fuseseră publicate între 1815 și 1821, strălucitele tratate ale domnilor de Bonald și de Maistre,⁵³ cei doi vulturi ai gîndirii, și în fine operele nu mai puțin grandioase ale literaturii franceze, ce începeau a încolți pe atunci atît de viguros, îi înfrumusețară singurătatea, dar nu-i mlădiară nici spiritul, nici fapta. Rămase în picioare, neclintită, ca un copac lovit de trăsnet însă nedoborît. Conștiința demnității ei o făcu tot mai distantă, iar poziția ei de suverană a ținutului o preschimbă într-o prețioasă, tot mai întortocheată în simțiri ca și în exprimarea lor. Ca toți aceia care se lasă adorați de admiratori de rînd, îi

privea cu dispreț pe ceilalți muritori, de la înălțimea tronului pe care fusese așezată de-a valma cu toate defectele ei.

Acesta era trecutul doamnei de Bargeton. Povestirea a fost rece, dar necesară pentru a se putea înțelege legătura ei cu Lucien, care fu introdus la dînsa într-un chip destul de ciudat. Iarna trecută, sosise în oraș o persoană care însuflețise viața monotonă a doamnei de Bargeton. Postul de director al contribuțiilor indirecte rămînînd vacant, domnul de Barante îl dădu unui om al cărui trecut aventuros, trezind curiozitatea femeiască, îi ușură pătrunderea în casă la regina ținutului.

Domnul du Châtelet, născut simplu Sixte Châtelet, dar care încă din 1806 avusese buna idee să-și adauge particula de nobil, era unul din acei tineri plăcuți care, sub Napoleon, scăpară de toate recrutările, stînd tot prin preajma soarelui împărătesc. Își începuse cariera în postul de secretar particular al unei principese imperiale. Domnul du Châtelet avea tocmai defectele cerute de un asemenea post. Binefăcut, bărbat frumos, bun dansator, savant jucător de biliard, îndemînat la toate exercițiile, mediocru actor de societate, cîntăreț de romane, aplaudînd vorbele de duh ale celorlalți, gata la orice, mlădios, invidios, știa și ignora totul. Fără să se priceapă la muzică, acompania, de bine de rău, la pian pe vreo doamnă care primea să cînte, după multe stăruințe, o romanță învățată cu mare chin o lună întreagă. Fără să guste poezia, cerea cu îndrăzneală îngăduința de a se plimba zece minute ca să compună o poezioară, cine știe ce catren neghiob, în care rima înlocuia ideea. Domnul du Châtelet mai avea și talentul de a continua el însuși broderia începută de principesă; o ajuta cu nespusă grație să-și depene ghebele de mătase, povestindu-i istorioare cu sau fără perdea. Necunoscător în pictură, știa să copieze un peisaj, să facă un profil în creion, sau să schițeze o rochie și s-o coloreze. Intr-un cuvînt, avea toate micile talente

care devin mari mijloace de a parveni într-o epocă în care femeile au avut mai multă influență decît se crede. Se considera tare în diplomatie, știința celor care n-au nici una și care nu sînt adînci decît prin golul lor lăuntric, știință de altminteri foarte comodă în sensul că se demonstrează prin însuși exercițiul înaltelor ei însărcinări, că, avînd nevoie de oameni discreți, îngăduie ignoranților să nu spună nimic, ascunzîndu-se îndărătul unor mișcări misterioase din cap, și că, în sfîrșit, cel mai tare în această știință este acela care înoată cu capul afară din fluviul evenimentelor pe care ar părea astfel că le domină, ceea ce devine o chestiune de ușurință specifică. Aici, ca și în artă, întîlnești o mie de mediocrități la un singur om de geniu.

Cu toată slujba lui obișnuită și neobișnuită pe lângă alteța imperială, influența protectoarei sale nu-i putu face rost de un loc în consiliul de stat ; nu că n-ar fi făcut figură bună în vreun post de raportor, ca atîția alții, dar principesa era mai bucuroasă să-l știe pe lângă dînsa decît oriunde în altă parte. În schimb, fu numit baron, merse la Cassel⁵⁴ ca trimis extraordinar și păru într-adevăr extraordinar. Cu alte cuvinte, Napoleon s-a servit de el pe timpul unei crize ca de un curier diplomatic. În momentul cînd imperiul se prăbușea, baronul du Châtelet avea promisiunea de a fi numit ministru în Westfalia, pe lângă Jérôme, fratele împăratului. Pierzînd ceea ce numea el o „ambasadă de familie“, îl cuprinse deznădejdea ; făcu atunci o călătorie în Egipt cu generalul Armand de Montriveau. Despărțit de tovarășul său în urma unor întimplări ciudate, rătăcise doi ani din deșert în deșert, din trib în trib, luat prizonier de arabi care și-l vindeau unii altora fără să tragă vreun folos de pe urma talentelor sale. În cele din urmă ajunse la Mascata, în timp ce Montriveau se îndrepta spre Tanger ; avu însă norocul să dea la Mascata peste un vapor englez gata de plecare și se putu întoarce la Paris cu un an înaintea tovarășului său de călă-

torie. Nenorocirile recente, cîteva cunoștințe de pe vremuri, servicii făcute unor personaje pe atunci la putere îl făcură cunoscut președintelui de consiliu, care îl dădu pe lîngă domnul de Barante⁵⁵, în așteptarea primei direcțiuni libere. Rolul jucat de domnul du Châtelet pe lîngă alteța imperială, reputația lui de cuceritor, straniile întîmplări din timpul călătoriei, suferințele îndurate, toate acestea ațîțară curiozitatea femeilor din Angoulême. Aflînd de obiceiurile ce domneau în orașul de sus, domnul baron Sixte du Châtelet se purtă în consecință. Făcu pe bolnavul, pe omul dezgustat, blazat. La orice vorbă, își lua capul în mîini ca și cum suferințele nu-i dădeau pace nici un moment — mici tertipuri care aminteau de călătoria sa și îl făceau interesant. Vizită autoritățile superioare, pe general, pe prefect, pe administratorul financiar și pe episcop ; dar peste tot se arăta politicoș, rece, ușor disprețuitor, ca oamenii care nu sînt pe locul meritat și nu așteaptă decît un nou post, mult mai înalt. Lăsă să i se ghicească însușirile de om de societate, care cîștigă din faptul că nu erau cunoscute ; apoi, după ce se făcu dorit, ținînd trează curiozitatea, după ce-și dădu seama de nulitatea oamenilor și după ce examină atent femeile timp de cîteva duminici la biserică, recunoscî în doamna de Bargeton pe cea de care avea nevoie. Își dădu seama că numai muzica i-ar putea deschide ușile acelei case în care nu pătrundea nici un străin. Făcu într-ascuns rost de o liturghie de Miroir și o studie la pian ; iar într-o duminică, pe cînd toată societatea din Angoulême se afla în biserică la slujbă, îi zăpăci pe necunoscători cîntînd la orgă și redeșteptă interesul stîrnit de persoana sa, făcînd să-i circule numele, fără nici o discreție, cu ajutorul personalului bisericii. La ieșire, doamna de Bargeton îl felicită și regretă că nu avusese prilejul să facă muzică împreună ; în felul acesta meșteșugit puse el mîna pe invitația pe care altfel n-ar fi căpătat-o nici în ruptul capului.

Dibaciul baron veni la regina din Angoulême, pentru care avu atenții compromițătoare. Craiul tomnatic, căci avea patruzeci și cinci de ani, descoperi la această femeie o tinerețe întreagă de reînsuflețit, comori de pus în valoare, poate o văduvă de luat în căsătorie, în sfârșit o înrudire cu familia de Nègrepelisse, care i-ar îngădui la Paris să pătrundă la marchiza d'Espard, a cărei influență i-ar redeschide poate cariera politică. Cu tot vîscul întunecos și stufoș ce acoperea copacul acesta frumos, el se hotărî să se ocupe de el, să-l plivească, să-l cultive, să-l facă să dea roade, spre a i le culege. Angoulême-ul răsună de strigătele nobililor revoltați că un ghiaur pătrunsese în Casbah,⁵⁶ căci salonul doamnei de Bargeton era cenaclul unei societăți neprihănite de vreun amestec străin. Numai episcopul venea regulat, prefectul era primit doar de două-trei ori pe an; iar administratorul financiar nu pătrundea niciodată; doamna de Bargeton se ducea la seratele, la concertele lui, dar nu lua niciodată masa la el. Să nu-l vezi pe administratorul financiar și să primești în casă un simplu director al contribuțiunilor era o răsturnare a ierarhiilor strigătoare la cer pentru autoritățile ținute la distanță.

Cei care pot pătrunde cu mintea aceste micimi, ce se întîlnesc de altfel în orice sferă socială, vor înțelege cît de impunătoare era casa Bargeton în ochii burgheziei din Angoulême. Cît despre Houmeau, splendorile acestui Luvru în miniatură, gloria acestui hotel de Rambouillet⁵⁷ din Angoulême, străluceau la o depărtare solară. Toți cei ce se adunau acolo erau spiritele cele mai jalnice, inteligențele cele mai mărunte, capetele cele mai înguste de prin partea locului. Politica se făcea pătimaș, cu vorbe mari și banale; acolo, ziarul *La Quotidienne* părea prea moale, și Ludovic al XVIII-lea trecea drept iacobin. Iar femeile, mai toate proaste și lipsite de farmec, erau urît îmbrăcate; toate aveau cîte un cusur care le pocea, nimic nu era desăvîrșit, nici conversația, nici îmbră-

cămîntea, nici spiritul, nici fizicul. Să nu fi fost planurile ce și le făcuse în privința doamnei de Bargeton, Châtelet n-ar fi rezistat. Totuși, purtarea și spiritul de castă, ifosele ciocoiești, trufia nobilului cu un mic conac, cunoașterea regulilor de politețe acopereau acolo tot acest vid. Noblețea sentimentelor era mult mai reală acolo decît în sfera măririlor din Paris: se vădea *totuși* un serios atașament pentru Bourboni. Societatea aceasta se putea asemui, dacă mi se îngăduie comparația, cu o argintărie de modă veche, înnegrită, dar cîntărind greu. Rigiditatea părerilor sale politice putea fi socotită drept credință. Distanța dintre ea și burghezie, greutatea de a pătrunde acolo păreau a-i da un fel de înălțime, conferindu-i o valoare convențională: fiecare nobil își avea prețul lui în ochii localnicilor, așa precum nu știu care scoică reprezintă banul la negri din Bambarra. Cîteva femei, măgulite de domnul du Châtelet și care îi descoperiră unele însușiri ce le lipseau bărbaților din lumea lor, potoliră revolta amorurilor proprii: toate sperau să vadă trecînd asupra-le moștenirea altei imperiale. Puriștii crezură că îl vor întîlni pe intrus numai la doamna de Bargeton, dar că în alte case nu avea să fie primit. Du Châtelet înghiți cîteva bobîrnace, dar rămase pe poziție, cultivînd prietenia și cu clerul. Apoi, îi încurajă reginei din Angoulême defectele ce i le impusese viața din provincie: îi aducea toate cărțile noi, îi citea poeziile care apăreau. Se inflăcărau amîndoi de operele tinerilor poeți, ea de bună-credință, iar el plictisindu-se de moarte, dar impunîndu-și răbdarea față de poezii romantici pe care el, ca toți acei din școala imperială, îi înțelegea prea puțin. Doamna de Bargeton, entuziasmată de renașterea suscitată de dinastie, îl iubea pe domnul de Chateaubriand pentru că îl numise pe Victor Hugo „copil sublim“. Necăjită că nu cunoștea geniile decît de la distanță, ofta după Parisul în care trăiau oamenii de seamă. Domnul du Châtelet crezu atunci că dă o mare lovitură dacă îi aduce la cunoștință că exista

la Angoulême un *alt copil sublim*, un tânăr poet care, fără să știe, întrecea în strălucire răsăritul sideral al constelațiilor pariziene. Un viitor om mare se născuse în Houmeau ! Directorul liceului îi arătase baronului niște bucăți admirabile în versuri. Sărac și modest, copilul era un Chatterton ⁵⁸ fără lașitatea politică, fără ura sălbatică împotriva măririlor sociale care îl zgîndăriseră pe poetul englez să scrie pamflete împotriva binefăcătorilor săi. Printre cele cinci-șase persoane care îi împărtășeau gustul pentru arte și litere, acesta pentru că scîrția dintr-o vioară, acela pentru că mîzgălea hirtia cu tuș, unul în calitate de președinte al Societății de agricultură, celălalt în virtutea unei voci de bas care-i permitea să cînte, ca un marș victorios, aria *Se fiato in corpo avete* ⁵⁹, printre toți aceștia, doamna de Bargeton se afla ca un înfometat în fața unui prînz de teatru cu mîncările de carton. De aceea nimic n-ar putea zugrăvi bucuria ei la auzul unei asemenea vești. Voi numaidecît să-l vadă pe poet, pe inger. Se înnebuni după el, se entuziasmă, vorbi de el ore întregi. A treia zi, fostul curier diplomatic tratase cu ajutorul directorului cum să-l prezinte pe Lucien doamnei de Bargeton.

Numai voi, bieți robi de provincie pentru care distanțele sociale sînt mai anevoie de străbătut decît pentru parizieni, în ochii căroră ele se scurtează din zi în zi, voi, asupra căroră apasă atît de greu grațiile îndărătul căroră diferite lumi din lume se ocărăsc, afurisindu-se unele pe altele, numai voi veți înțelege uluiala din creierul și inima lui Lucien Chardon cînd impunătorul director al liceului îi spuse că ușile casei Bargeton se vor deschide în fața lui ! Gloria săvîrșise această minune ! Va fi bine primit în casa cu turnulețe vechi care îi atrăgeau privirea cînd se plimba seara pe Beaulieu cu David, zicîndu-și că numele lor nu vor ajunge poate niciodată la urechile celor dinăuntru, surde la arta ce pleca prea de jos. Nu-i spusese taina decît surorii sale. Bună gospodină și excelentă ghicitoare, Eve scoase cîtiva poli de aur

din comoară ca să-i cumpre lui Lucien pantofi de la cel mai bun cizmar din Angoulême și un costum nou de la cel mai vestit croitor. La cea mai bună cămașă a lui îi puse un jabou pe care îl spălă și-l plisă ea însăși. Ce bucurie cînd îl văzu îmbrăcat așa ! Ce mîndră fu de fratele ei ! Cîte sfaturi ! Descoperi la el o mulțime de cusururi mărunte. Din înclinarea spre meditație, Lucien se alesese cu obiceiul de a-și sprijini capul în mîină de îndată ce se așeza pe un scaun, cîteodată chiar trăgînd și o masă lîngă el pentru asta ; Ève îi interzise ca în templul aristocratic să dea friu liber acestor apucături. Il însoți pînă la poarta Sfîntului Petru, ajunse pînă aproape în fața catedralei ; se uită după el cum apucă pe strada Beaulieu, îndreptîndu-se spre alee, unde îl aștepta domnul du Châtelet. Apoi biata fată rămase pe loc foarte emoționată, ca și cum cine știe ce mare eveniment s-ar fi întîmplat. Într-adevăr, Lucien la doamna de Bargeton însemna pentru Ève zorile norocului. Ființa aceasta sfîntă nu știa că, acolo unde începe ambiția, încetează sentimentele simple și curate.

Ajungînd în strada du Minage, fațada clădirii nu-l impresionă de loc pe Lucien. Acest palat, ce i se păruse atît de mare în închipuire, era o casă zidită dintr-o piatră ușor de cioplit, specifică ținutului, și lustruită de vremi. Înfațișarea ei, destul de posomorîtă înspre stradă, pe dinăuntru era foarte simplă : o curte obișnuită în provincie, rece și ținută curat ; o arhitectură sobră, aproape mănăstirească, bine păstrată. Lucien urcă o scară veche cu balustrada de lemn și cu trepte de piatră doar pînă la primul etaj. După ce trecu printr-o anticameră îngustă, printr-un salon luminat slab, o găsi pe suverană într-un salonaș cu pereții îmbrăcați în lemnării sculptate după gustul secolului trecut și vopsite în cenușiu, cu imitații de sculpturi zugrăvite deasupra ușilor. O veche stofă roșie cu flori împodobeă, de bine, de rău, pereții goi. Mobilele, vechi și ele, se ascundeau cum puteau sub o îmbrăcăminte cu pătrate roșii și albe.

Poetul o zări pe doamna de Bargeton pe o canapea saltelată, în fața unei mese rotunde acoperite cu postav verde, și luminată de un sfeșnic bătrânesc cu două brațe, prevăzute cu abajure. Regina nu se ridică în picioare, ci se răsuci cu grație pe scaun înspre el, zîmbind poetului, care fu impresionat de această mișcare de șarpe, părăindu-i-se distinsă. Marea frumusețe a lui Lucien, sfiala purtărilor lui, vocea, toate o tulburară pe doamna de Bargeton. Poetul reprezenta pentru ea poezia însăși. Tînărul o cercetă, aruncîndu-și ochii din cînd în cînd pe furiș spre femeia aceea ce-i păru să corespundă renumelui; era întocmai cum și-o închipuise el: o doamnă din lumea mare. Doamna de Bargeton purta, după moda cea nouă, o pălărioară de catifea neagră cu tăieturi, care, amintind întrucîtva de evul mediu, face impresie asupra unui tînăr, învăluind într-un oarecare mister femeia. De sub marginile pălăriei ieșea un păr bogat, de un blond-roșcat, auriu la flacăra lumînărilor, învăpăiat la rotocoalele buclilor. Nobila doamnă avea pielea strălucitor de albă, calitate care răscumpără la femei pretinsele neajunsuri ale culorii roșcate a părului, socotită prea sălbatică. Ochii cenușii sclipeau, iar fruntea, ce începea a se brăzda, îi încununa de minune prin înălțimea ei albă, dăltuită cu îndrăzneală; erau înconjurați de o margine ca fildeşul, pe sub care, de fiecare parte a nasului, două vinișoare albastre scoteau și mai mult în relief albeața acestei gingașe încadrări. Nasul avea încovoierea întîlnită la cei din neamul Bourbonilor, adăugînd vioiciunii unei figuri prelungi un punct strălucitor în care se întrevedea tot regescul avînt al celor din familia Condé.⁶⁰ Părul nu-i acoperea în întregime gîtul. Prin rochia neglijent petrecută se vedea un piept ca de nea, la care ochiul ghicea sîinii încă plini. Cu degetele ei lungi și îngrijite, dar puțin cam uscate, doamna de Bargeton îi făcu poetului un gest prietenesc, arătîndu-i scaunul de lîngă dînsa. Domnul du Châtelet se așeză într-un fotoliu. Lucien băgă abia atunci de seamă că erau singuri. Felul de a vorbi al doamnei de Bargeton

îl îmbătă pe poetul din Houmeau. Cele trei ore petrecute lângă dînsa fură pentru Lucien un vis din acelea ce le-am dori să n-aibă sfîrșit. Gazda i se păru mai degrabă slăbită decît slabă, îndrăgostită fără să iubească, bolnăvicioasă în ciuda aparenței sale sănătoase ; cusururile, pe care purtarea ei le amplifică, îi plăcură, căci tinerii încep prin a iubi exagerarea, această minciună a sufletelor alese. Nu luă în seamă pomeții înroșiți și vestejiți de plictiseli și de unele suferințe. Inchipuirea lui puse stăpînire pe ochii ei de foc, pe buclele elegante din care se revărsa lumina, pe albeața strălucitoare, atîtea puncte luminoase de care se simți atras ca fluturile de flacără. Și pe urmă, sufletul ei îi vorbi prea mult sufletului său, ca să mai poată avea răgaz a judeca femeia. Vioiciunea acelei exaltări feminine, verva frazelor puțin cam învechite, de care se sluzea mereu doamna de Bargeton, dar care lui îi părură noi, îl vrăjiră cu atît mai ușor cu cît el însuși voia ca totul să-i placă. Nu adusese poezii de citit ; nici nu fu vorba de asta ; își uitase versurile acasă, într-adins, ca să mai poată reveni ; nici doamna de Bargeton nu-i vorbise de ele, tocmai ca să-l silească a i le citi într-o altă zi. Nu se stabilea oare astfel prima înțelegere între ei ? Domnul Sixte du Châtelet fu nemulțumit de această primire. Întrevăzu prea tîrziu un rival în acest tînăr frumos, pe care îl conduse o parte din drum pînă la primele trîpte din Beaulieu, cu scopul de a-l supune acțiunii diplomației sale. Lucien fu destul de mirat să-l audă pe directorul contribuțiilor indirecte lăudîndu-se că el i-a deschis drumul, și, în această calitate, dîndu-i sfaturi.

— Să dea Dumzeneu să se poarte cu dumneata mai bine decît cu mine, îi spunea domnul du Châtelet. Nici curtea regelui nu e atît de obraznică pe cît e societatea asta de ciocoi ramoliți, gata oricînd să te jignească de moarte, să te disprețuiască profund. Revoluția din 1789 o să mai vină o dată, dacă oamenii ăștia nu se schimbă. În ceea ce mă privește, dacă mai calc în casa asta, o fac numai din pricina doamnei

de Bargeton, singura femeie ceva mai bine din Angoulême, căreia i-am făcut curte din lipsă de altceva și de care m-am îndrăgostit ca un nebun. Va fi foarte curînd a mea, căci și ea mă iubește, îmi dau eu seama. Umi-lirea acestei regine trufașe va fi singurul fel de a mă răzbuna pe acest cuib de boiernași tîmpiți.

Châtelet își exprimă pasiunea ca un om în stare să-și ucidă rivalul dacă ar întîlni vreunul în cale. Bătrînul crai imperial se lăsă cu toată greutatea peste bietul poet, încercînd să-l strivească sub importanța ce și-o dădea, și să-l sperie. Se umflă în pene povestind primejdiile călătoriei sale și exagerîndu-le bineînțeles; însă, dacă impuse imaginației poetului, pe amant nu-l sperie.

Din seara aceea, în ciuda bătrînului încrezut, în ciuda amenințărilor și aerelor lui de spadasin burghez, Lucien începu să vină la doamna de Bargeton, la început cu discreția unui „om din Houmeau”; apoi se obișnuie curînd cu ceea ce i se păruse mai întîi o favoare de necrezut și veni s-o vadă din ce în ce mai des. Fiul unui spițer fu socotit, de oamenii din acea societate, drept o ființă fără importanță. Primele dăți, dacă vreun gentilom sau cîteva cucoane, care veneau în vizită la Naïs, îl întîlneau pe Lucien, toți aveau față de el politețea copleșitoare a oamenilor de sus față de inferiorii lor. Lumea aceasta i se păru la început încîntătoare; însă mai tîrziu pricepu sentimentul din care porneau atențiile acelea înșelătoare. Curînd surprinse unele aere proteguitoare, care-l înfuriară și-l întăriră în ideile republicane de ură pe care mulți dintre viitorii patricieni le au la început față de societatea înaltă. Însă cîte suferințe n-ar fi îndurat el pentru Naïs, cum auzea că o strigă ceilalți, căci, între dînșii, intimitatea acestui clan, ca și granzii din Spania sau persoanele alcătuint *crema* societății vieneze, bărbați și femei, își ziceau pe numele cel mic, cea mai recentă născocire, menită a stabili o distincție în plus între miezul aristocrației din Angoulême și ceilalți nobili.

Naïs fu iubită, așa cum iubește oricare tânăr pe întâia femeie care îl măgulește, deoarece Naïs îi prezicea lui Lucien un viitor strălucit, o glorie nemărginită. Doamna de Bargeton se sluji de toată îndemânarea ca să-i facă poetului un loc în casa ei ; nu numai că îl ridica în slava cerului, dar îl înfățișa drept un copil fără mijloace, căruia voia să-i găsească un rost ; îl micșora ca să-l păstreze ; îl făcea lectorul, secretarul ei ; însă în realitate îl iubea mai mult decît credea că mai poate iubi după groaznica nenorocire ce i se întîmplase. Se judecă foarte aspru în sinea ei. Își zicea că ar fi o nebunie să iubească un tânăr de douăzeci de ani, care și așa, prin situația lui, era atît de departe de dînsa. Familiaritățile alternau capricios cu mîndriile insuflăte de scrupule. Se arată rînd pe rînd semeață și ocrotitoare, duioasă și lingușitoare. La început, intimidat de rangul acestei femei, Lucien trecu prin toate spaimele, speranțele și deznădejdele care, ca un ciocan, izbesc, pe rînd, prima iubire, ce se împlîntă astfel tot mai afund în inimă, sub loviturile pe care i le dau, cu schimbul, durerea și plăcerea. Timp de două luni văzu în ea o ființă binefăcătoare, ce avea să-i poarte de grijă ca o mamă. Incepură însă intimitățile. Doamna de Bargeton îi zise poetului „dragă Lucien“ ; apoi, mai scurt, „dragule“. Poetul, încurajat, îi zise „Naïs“. Auzindu-l, dînsa îi arătă o mînie din acelea care îl vrăjește pe un copil ; ea îl certă că a ales tocmai numele de care se slujește toată lumea. Trufașa și nobila Nègrepélisse îi dăruî frumosului înger unul din numele sale care era încă nou : pentru el, ea ținu să fie Louise. Lucien se simți în al nouălea cer. Intr-o seară, Lucien, intrînd, o surprinsese pe Louise privind un portret pe care ea îl ascunse repede, dar el ținu morțiș să-l vadă. Ca să domolească deznădejdea primului acces de gelozie, Louise îi arătă portretul tînarului Cante-Croix și îi povesti, nu fără lacrimi, dureroasa istorie a iubirii sale, pe cît de curată, pe atît de crud înăbușită. Se pregătea ea oare să-și înșele mortul, sau era numai o născocire spre a-l face pe Lucien gelos pe portretul

acela ? Poetul era prea tînăr ca să-și poată analiza iubita, și fu cu adevărat nefericit cînd dînsa deschise lupta în cursul căreia femeile așteaptă să li se dărîme scrupulele mai mult sau mai puțin fortificate. Datoria. Bunacuviință, Religia, despre care tot discută, sînt pentru ele ca niște cetăți pe care le place să le vadă luate cu asalt. Nevinovatul Lucien nu avea însă nevoie de asemenea cochetării, el ar fi pornit oricum la luptă.

— Eu nu voi muri, eu voi trăi pentru tine, rosti cutezător, într-o seară, Lucien, voină să isprăvească odată cu domnul de Cante-Croix, și îi azvîrli Louisei o privire în care se citea pasiunea ajunsă la capătul răbdării.

Ingrozită de progresele pe care dragostea cea nouă le făcea și la dînsa și la poet, îi ceru atunci versurile făgăduite pentru prima filă a albumului, în dorința de a găsi în întîrzierea lui un subiect de ceartă. Cum se simți ea cînd citi cele două stanțe ce urmează, și care i se părură, firește, mai frumoase chiar decît cele mai bune ale lui Canalis, poetul nobilimii ?

Penelul cel vrăjit și muze-nșelătoare
N-or să aștearnă veșnic podoabele lor rare
Pe-ascultătoarea-mi filă ;
Ci doamna mea frumoasă, cu tainicu-i condei,
Ades aici șopti-va-mi ori bucuria ei,
Ori jalea-i de copilă.

Iar cînd, greoaie, mîna-i, pe pagini obosite,
Va face socoteala bogatelor ursite
Ce-așteaptă-azi împlinire ;
A dulcelui trecut să facă-atunci Amor
Ca rodnică-amintire
Să-i pară-un cer de vară, albastru, fără nor !

— Eu te-am făcut să scrii asemenea lucruri ?
întrebă ea.

Bănuiala asta, inspirată de cochetăria unei femei căreia îi plăcea să se joace cu focul, aduse o lacrimă în ochii lui Lucien ; ea îl liniști sărutîndu-l pe frunte

pentru înția oară. Pe scurt, Lucien fu un om de seamă pe care ea voia să-l formeze ; îi veni în gînd să-l învețe italiană și germană, să-i desăvîrșească manierele ; astfel găsi pretexte ca să-l aibă totdeauna lîngă dînsa, în nasul curtezanilor ei plicticoși. Ce interes, deodată, în viața ei ! Se apucă iar de muzică pentru poetul ei, căruia îi dezvălui universul muzical, îi cîntă cîteva bucăți frumoase de Beethoven și-l fermecă ; fericită de bucuria lui, îl întreba cu prefăcătorie, văzîndu-l aproape pierdut în vise :

— Nu-i de-ajuns fericirea asta ?

Și bietul poet făcea prostia să-i răspundă :

— Ba da.

În sfîrșit, lucrurile ajunseseră pînă acolo încît Louise îl invitase săptămîna trecută pe Lucien să ia masa cu dînsa, în trei, adică și cu domnul de Bargeton. Chiar cu această măsură de prevedere, tot orașul află faptul atît de neobișnuit, încît fiecare se întreba dacă era adevărat. Se iscă o vîlvă nemaipomenită. Multora societatea li se părea în pragul unei răsturnări. Alții exclamară :

— Iată roadele doctrinelor liberale !

Gelosul du Châtelet fu informat că doamna Charlotte, care îngrijea lăuzele, nu era alta decît doamna Chardon, mama Chateaubriand-ului din Houmeau, cum îi spunea el. Expresia aceasta fu socotită foarte de duh. Doamna de Chandour alergă cea dintîi la doamna de Bargeton.

— Știi, dragă Naïs, despre ce vorbește tot Angoulême-ul ? îi spuse ea ; mama poetașului este coana Charlotte care a îngrijit pe cumnată-mea, acum două luni, cînd a născut.

— Scumpa mea, zise doamna de Bargeton luînd un aer cu totul regesc, ce ți se pare atît de extraordinar ? Nu e văduva unui spițer ? Jalnică soartă pentru o domnișoară de Rubempré ! Ia închipuie-ți că am rămîne noi fără un ban ?... ce-am face ca să trăim ? cum ți-ai hrăni copiii ?

Singele rece al doamnei de Bargeton amuți văică-
-elile nobilimii. Sufletele mari sînt oricînd dispuse să
facă dintr-o nenorocire o virtute. Și, pe urmă, în îndă-
rătnicia de a face un bine, pe care lumea îl privește cu
ochi răi, e și ceva foarte atrăgător: nevinovăția are
atunci hazul viciului. Seara, salonul doamnei de Bar-
geton fu plin de prieteni veniți s-o mustre. Ea însă își
desfășură toată causticitatea spiritului, spunînd că
dacă nobilii nu puteau fi nici Molière, nici Racine, nici
Rousseau, nici Voltaire, nici Massillon, nici Beau-
marchais, nici Diderot ⁶¹, trebuie să facă loc tapițerilor,
ceasornicarilor, cuțitarilor ai căror copii ajung oameni
mari. Spuse că geniul este totdeauna nobil. Ii certă
pe toți boiernașii aceia caraghioși că-și înțeleg prea
puțin adevăratele lor interese. În sfîrșit, îndrugă multe
prostii care ar fi luminat pe alții mai puțin neghiobi;
ei însă îi apreciară originalitatea. Indepărtă așadar
furtuna cu lovituri de tun. Cînd Lucien, poftit de dînsa,
intră pentru prima dată în vechiul salon decolorat în
care se juca whist la patru mese, ea îl primi cum nu se
poate mai bine și îl prezentă celorlalți ca o regină ce
se vrea ascultată. Il numi pe directorul contribuțiilor
domnul Châtelet și îl făcu să încremenească dîndu-i să
înțeleagă că dînsa cunoștea adăugirea nelegală a parti-
culei la numele său. Astfel, din acea seară, Lucien fu
introdus cu forța în societatea doamnei de Bargeton;
însă fu acceptat doar ca o substanță otrăvitoare pe
care toți își puseră în gînd s-o dea afară supunînd-o
reactivelor impertinenței. În ciuda triumfului însă,
Naïs pierdu o parte din putere; se găsiră dizidenți
care încercară să emigreze. După sfatul domnului
Châtelet, Amélie, adică doamna de Chandour, se hotărî
să opună altar contra altar, primind la ea acasă în
toate miercurile. Doamna de Bargeton își deschidea
salonul în fiecare seară, și cei care veneau la dînsa își
aveau tabieturile lor atît de înrădăcinate, erau atît de
obișnuiți să se așeze la aceleași mese, să joace cu
aceleași table, să vadă aceiași oameni și aceleași can-
delabre, să-și pună hainele, galoșii și pălăriile în ace-

lași vestibul, încît țineau la treptele scării tot atît cît și la stăpîna casei. Toți se resemnă deci să-l asculte regulat pe „scatiul din orîngul sfînt“, — rosti Alexandre de Brebrian altă vorbă de duh. În fine, președintele Societății de agricultură potoli răzvrătirea cu o observație măiastră :

— Înainte de revoluție, zise el, chiar cei mai mari seniori îi primeau în casă pe Duclos, pe Grimm, pe Crébillon,⁶² toți niște oameni care, ca și poetașul din Houmeau, erau fără importanță ; însă nu îi primeau pe perceptorii, așa cum, la urma urmelor, este acest Châtelet.

Du Châtelet plăti pentru Chardon, toată lumea se purtă rece cu el. Simțindu-se atacat, directorul contribuțiilor, care, din clipa cînd ea îl numise simplu *Châtelet*, își jurase s-o posede pe doamna de Bargeton, trecu de partea gazdei ; îl susținu așadar pe tînărul poet, declarîndu-se prietenul său. Marele nostru diplomat, de talentele căruia greșit făcuse împăratul lipsindu-se, îl linguși pe Lucien prefăcîndu-se a-i fi prieten. Ca să-l lanseze în lume, dădu o masă la care îi pofti pe prefect, pe administratorul financiar, pe colonelul regimentului din garnizoană, pe directorul școlii de marină, pe președintele tribunalului, într-un cuvînt toate somitățile administrative. Bietul poet fu atît de sărbătorit, încît oricare altul în afară de acest tînăr de douăzeci și unu de ani ar fi bănuît numaidecît că laudele ce i se aduceau în felul acesta erau doar prefăcătorii. La desert, Châtelet îl puse pe rival să-și recite oda *Sardanapal pe moarte*, capodopera momentului. Auzind-o, directorul liceului, om domol din fire, bătu din palme zicînd că nici Jean-Baptiste Rousseau⁶³ nu făcuse ceva mai frumos. Baronul Sixte Châtelet socoti că tînărul „stihuitor“ o să plesnească mai curînd ori mai tîrziu în sera înfierbîntată a laudelor, sau că, îmbătat de gloria anticipată, o să săvîrșească cine știe ce necuviință care-l va azvîrli în anonimatul din care ieșise. Așteptînd pieirea acestui geniu, el păru că-și jertfește pretențiile

asupra doamnei de Bargeton ; însă, cu îndemînarea oamenilor vicleni, îşi făurise planul şi urmări cu atenţie de strateg drumul celor doi îndrăgostiţi, pîndind prilejul să-l doboare pe Lucien. Cam de pe atunci începu să umble zvonul în Angoulême şi împrejurimi despre ivirea unui om de seamă prin partea locului. Doamna de Bargeton eîa lăudată de toţi pentru grija ce o purta puiului de vultur. Văzîndu-se aprobată, dori să capete şi o recunoaştere oficială. În acest scop trîmbiţă în tot departamentul că dă o serată cu îngheţată, prăjituri şi ceai, mare noutate într-un oraş în care ceaiul se vindea încă la spiţeri, ca doctorie contra indigestiei. Floarea nobilimii fu poftită ca să audă o mare operă pe care Lucien avea s-o citească. Louise îi ascunsese prietenului ei greutăţile învinse, însă îi spuse ceva despre complotul urzit împotriva lui ; căci ea voia ca el să cunoască primejdiile ce stau în calea oamenilor de geniu şi pe care numai oamenii de rînd nu sînt în stare a le înfrînge. Din această izbîndă ea ştiu să tragă o învăţătură. Cu mîinile ei albe îi arată gloria plătită cu mari chinuri, îi vorbi despre rugul martirilor care-i va aţine calea, servindu-i aceste *gogoşi* presărate cu cele mai pompoase expresii, imitînd oarecum improvizaţiile care strică frumuseţea romanului *Corinne*⁶⁴. Datorită acestei elocinţe, Louise se socoti atît de măreaţă, încît îşi iubi şi mai mult poetul care o inspira ; tot ea îl sfătui să se lepede neîntîrziat de tatăl său şi să ia numele nobil de Rubempré, fără să se sinchisească de ţipetele lumii la această schimbare pe care regele avea s-o legitimeze. Inrudită cum era cu marchiza d'Espard, născută de Blamont-Chauvry, cu multă trecere la curte, ea promise să-i obţină această favoare. La cuvintele : rege, marchiză d'Espard, curte, lui Lucien i se păru că vede un foc de artificii, şi necesitatea botezării o socoti dovedită.

— Dragul meu, îi zise Louise cu o voce drăgăstos ironică, cu cît se va face mai curînd, cu atît mai repede va fi recunoscut.

Ea îi înșiră apoi unul câte unul straturile sociale și îl puse pe poet să numere treptele pe care le va urca dintr-o dată mulțumită acestei hotărâri dibace. Într-o clipă îl făcu pe Lucien să se scuture de ideile de rînd asupra himericei egalități de la 1793, trezi în el setea de distincție, pe care rațiunea rece a lui David o domolise, îi arată societatea înaltă ca singura scenă pe care merita să apară. Liberalul plin de ură deveni monarhist *in petto*⁶⁵. Lucien mușcă din mărul luxului aristocratic și al gloriei. Jură să depună la picioarele stăpînei inimii sale o cunună, chiar și însîngerată, pe care avea s-o cucerească cu orice preț, *quibuscumque viis*⁶⁶. Ca să-și dovedească curajul, îi povesti chinurile prin care trecea și pe care le ascunsese pînă atunçi Louisei, sfătuit de acea pudoare proprie primei dragoste și care-l oprește pe tînăr să-și arate meritele, plăcîndu-i mai mult să-și vadă prețuit sufletul *incognito*. Ii zugrăvi mizeria îndurată cu mîndrie, munca lui la David, nopțile petrecute cu cartea în mînă. Inflăcărarea aceasta îi aminti doamnei de Bargeton pe colonelul de douăzeci și șase de ani, și privirea i se înduioșă. Văzînd cum o cuprinde slăbiciunea pe impunătoarea gazdă, Lucien îi apucă mîna, care se lăsă luată, și o sărută cu furia poetului, a tînărului, a îndrăgostitului. Louise merse pînă acolo încît îi îngădui fiului de farmacist să-i atingă fruntea și să-și lipească de ea buzele înfiorate.

— Copilule! copilule! dacă ne-ar vedea cineva, m-aș face de rîs, zise ea deșteptîndu-se dintr-o dulce toropeală.

În acea seară, elocința doamnei de Bargeton spulberă o mulțime din ceea ce ea numea prejudecățile lui Lucien. După dînsa, oamenii de geniu n-au nici frați nici surori, nici tați nici mame; marile opere pe care aceștia au datoriat de a le produce le impun un egoism aparent, silindu-i să jertfească totul măreției lor. Dacă la început familia suferă de pe urma cerințelor nemăsurate ale unui creier uriaș, mai tîrziu ea primește însutit înapoi prețul sacrificiilor de tot soiul

la care a fost obligată de primele lupte date pentru cucerirea unei regalități contestate, împărtaşindu-se la rîndu-i din roadele victoriei. Geniul nu depinde decît de el însuși; el singur are dreptul să aprecieze asupra mijloacelor folosite, căci numai el cunoaște scopul urmărit: trebuie deci să se plaseze deasupra legilor, chemat cum este să le refacă; de altminteri, cel care-și cucerește veacul poate să ia totul, să riște totul, căci totul îi aparține. Și îi cita începuturile lui Bernard Palissy, ale lui Ludovic al XI-lea, ale lui Fox, Napoleon, Cristofor Columb și Cezar⁶⁷, ale tuturor aventurierilor iluștri, la început împovărați de datorii sau calici, neînțeleși, socotiți nebuni, fii răi, tați răi, dar care mai tîrziu ajungeau mîndria familiei, a țării, a lumii. Raționamentele acestea se altoiau bine pe viciile ascunse ale lui Lucien și îi grăbeau depravarea sufletului; căci și el, luat de vîrtejul dorințelor sale, nu alegea mijloacele, ținta lui era să izbîndească. A nu izbîndi este însă o crimă de *lèse-majesté* socială. Căci învinsului i se poate reproșa atunci că a călcat în picioare toate virtuțile burgheze pe care se reazemă societatea ce-l alungă cu scîrbă pe un Marius prăbușit în fața ruinelor⁶⁸. Lucien, care nu știa că se află între rușinea ocnei și cununa geniului, plutea peste Sinaiul profeților fără să vadă la picioare Marea Moartă, groaznicul lințoliu al Gomorei⁶⁹.

Louise izbuti să-i desprindă poetului atît de bine inima și sufletul din vîlurile în care îl înfășurase viața de provincie, încît Lucien voi s-o pună la încercare chiar pe doamna de Bargeton ca să-și dea seama dacă putea, fără a risca rușinea unui refuz, să cucerească acea pradă de soi. Serata anunțată îi dădu tocmai prilejul dorit. Ambiția se amestecase cu dragostea. Iubea și totodată voia să se înalțe, dorință foarte firească la tinerii care au inima de mulțumit și sărăcia de înfrînt. În vremea noastră, societatea, poftindu-și toți copiii la același ospăț, le trezește ambiția încă din zorii vieții. Ea văduvește tinerețea de

farmecul ei și viciază majoritatea sentimentelor sale generoase, amestecându-le cu calcule meschine. Poezia ar vrea să fie altfel ; dar faptele vin prea ades să dezmință plăsmuirea în care am dori să credem, ca să ne putem îngădui și noi a-i înfățișa pe tineri altfel decît sînt ei în veacul al XIX-lea. Planul lui Lucien părea a fi făurit în folosul unui simțămînt frumos, prietenia sa cu David.

Lucien îi scrisese o scrisoare lungă Louisei, simțindu-se mai îndrăzneț în scris decît în vorbă. Pe douăsprezece foi, copiate de trei ori, vorbi de geniul tatălui său, de speranțele sale spulberate, de mizeria groaznică în care se zbătea. O zugrăvi pe scumpa lui soră drept un înger, pe David ca pe un viitor Cuvier, care, mai înainte de a fi un om mare, era un părinte, un frate, un prieten pentru el ; s-ar socoti nevrednic de a fi iubit de Louise, prima lui glorie, dacă nu i-ar cere să facă pentru David ceea ce dînsa făcea pentru el însuși. Mai degrabă s-ar lipsi de toate, decît să-l trădeze pe David Séchard : voia ca David să fie de față la succesul lui. Scrisese o scrisoare nebunească, din acelea în care tinerii opun refuzului sinuciderea, în care se folosesc de cazuismul copiilor, în care glăsuiește logica fără noimă a sufletelor alese ; pălăvrăgeală plină de farmec, întretesută cu declarații naive, țîșnite din inimă fără știrea celui ce scrie, și care place atît de mult femeilor. După ce îi dăduse scrisoarea servitoarei, Lucien venise să-și petreacă ziua făcînd corecturi, supraveghînd cîteva lucrări, rînduînd treburile mărunte ale tipografiei, fără să-i spună vreo vorbă lui David. În zilele în care inima acționează astfel, copilărește, tinerii au discreții din acestea sublime. De altfel, poate că lui Lucien începea să-i fie frică și de securea lui Phocion ⁷⁰, pe care David știa s-o mînuiască ; poate că se temea de limpezimea unei priviri ce pătrundea pînă în fundul sufletului. După citirea lui Chénier, taina îi trecuse din inimă pe buze, atinsă de un reproș pe care îl simți ca degetul unui doctor pe o rană deschisă.

Imaginați-vă acum gândurile ce-l năpădiră pe Lucien în timp ce cobora din Angoulême în Houmeau. Nu cumva nobila doamnă se supăraseră ? Il va primi oare pe David ? Ambițiosul nu va fi zvîrlit înapoi în vizuina lui din Houmeau ? Cu toate că, încă înainte de a o săruta pe Louise pe frunte, Lucien ar fi putut măsura distanța ce o desparte pe regină de favoritul ei, nu-și dădea seama că David n-ar putea străbate dintr-o dată depărtarea parcursă de el în cinci luni. Nebănuind cît de absolut era ostracismul rostit împotriva oamenilor de jos, el nu știa că o nouă încercare de acest fel ar însemna pierzania doamnei de Bargeton. Avînd tot mai multe și mai vădite legături cu plebea, Louise va fi silită să părăsească orașul, în care cei de o seamă cu ea o vor ocoli precum oamenii din evul mediu îi ocoleau pe leproși. Clanul aristocratic, ba chiar și clerul ar apăra-o pe Naïs față de oricine, în cazul cînd ar săvîrși un păcat ; însă crima de a primi în casă oameni de rînd nu-i va fi niciodată iertată ; căci, dacă greșelile celor de la putere sînt scuzate, îndată ce abdică sînt osîndiți. Și, a-l primi în casă pe David, nu însemna o abdicare ? Lucien nu îmbrățișă această latură a chestiunii ; în schimb, instinctul lui aristocratic îl făcea să presimtă multe alte greutăți care îl înspăimîntau. Noblețea simțămîntelor nu conferă neapănat și noblețea manierelor. Dacă Racine avea aerul celui mai nobil curtean, Corneille în schimb semăna mult cu un negustor de vite. Descartes arăta ca un comerciant olandez⁷¹. Adesea, întîlnindu-l pe Montesquieu cu grebla pe umăr, cu scufia de noapte pe cap, cei care vizitau La Brède⁷² îl crezură un grădinar oarecare. Comportarea în societate, cînd nu e un dar al unei nașteri de soi, o știință suptă o dată cu laptele sau transmisă prin sînge, constituie fructul unei educații pe care hazardul trebuie s-o ajute cu eleganța mișcărilor, cu niște trăsături alese ale feței, cu un timbru plăcut al vocii. Toate aceste importante lucruri mărunte îi lipseau lui David, în timp ce pe

prietenul său natura îl copleşise. Gentilom prin mamă, Lucien avea piciorul mult scobit al francului; pe cînd David Séchard avea talpa lată a welchului şi ceafa groasă a tatălui său, presarul. Lucien auzea zeflemelile ce vor ploua asupra lui David, i se părea că vede zîmbetul ascuns al doamnei de Bargeton. În fine, fără să-i fie chiar ruşine de fratele său, se hotăra să nu mai dea astfel ascultare primei porniri şi să o cîntărească mai bine pe viitor. Aşadar, după ceasul poeziei şi al devotamentului, după citirea unei cărţi ce le arătase celor doi prieteni ogoarele literaturii luminate de un nou astru, iată că, pentru Lucien, bătea acum ceasul politicii şi al chibzuiei. Întorcîndu-se în Houmeau, îi păru rău că a trimis scrisoarea; ar fi vrut s-o ia înapoi, căci începea să-şi dea seama de necruţătoarele legi ale lumii. Ştiind cît de mult e stimulată ambiţia de primele succese, suferea acum, văzîndu-se nevoit să-şi retragă piciorul de pe întîia treaptă a scării ce trebuia să-l ducă spre mărire. Urmau apoi însă tablourile vieţii sale simple şi tihnite, împodobită de cele mai mîndre flori ale simţămintelor frumoase: prietenul David, plin de geniu, care îl ajutase atît de mărinimos şi care şi-ar da la nevoie şi viaţa pentru el; maică-sa, atît de demnă pînă şi în umilinţa ei, şi care îl credea deopotrivă de bun, pe cît era de isteţ; soră-sa, atît de înduioşătoare în resemnarea ei, cu o copilărie curată şi un cuget încă neprihănit; nădejdlile lui, pe care nici o furtună nu le clintise încă, toate îi înfloreau în amintire. Atunci îşi spunea că ar fi, desigur, mai frumos să străpungă rîndurile gloatei nobile sau burgheze cu vîlva succesorilor personale, decît cu ajutorul unei femei. Mai curînd ori mai tîrziu, geniul lui tot va luci, ca şi acela al atîtor oameni de dinaintea lui, care izbutiseră pînă la urmă să îngenunche societatea. Cît de mult îl vor iubi atunci femeile! Exemplul lui Napoleon, atît de fatal secolului al XIX-lea, prin pretenţiile pe care le-a inspirat atîtor oameni fără valoare, i se înfăţişă lui Lucien, care alungă orice calcul meschin, învinuin-

du-se singur că îi venise în minte. Așa era plămădit Lucien, trecea de la rău la bine și de la bine la rău cu aceeași ușurință. În loc de dragostea savantului pentru cotlonul lui, Lucien se simțea de vreo lună tot mai rușinat când vedea prăvălia pe care se citea cu litere galbene pe fond verde :

FARMACIA LUI POSTEL, SUCCESORUL LUI CHARDON.

Numele tatălui său, așezat în locul acela, pe unde treceau toate trăsurile, îi stătea ca un ghimpe în ochi. În seara când ieși pe poarta cu grilajul de prost-gust, pentru a se arăta în Beaulieu, printre tinerii cei mai eleganți din orașul de sus, unde avea să apară oferind brațul doamnei de Bargeton, se simțea foarte nenorocit de nepotrivirea dintre locuința sa și norocul ce începea să-i surîdă.

„S-o iubești pe doamna de Bargeton, poate chiar s-o și ai foarte curînd, și să locuiești în gaura asta de șobolan!“ își zicea pornind pe cărarea din curte, unde, de-a lungul zidurilor, erau puse la uscat mai multe grămezi de ierburi fierte și unde ucenicul spăla căldările din laboratorul în care domnul Postel, încins cu un șorț, cu o eprubetă în mînă, privea atent un produs chimic, neslăbindu-și din ochi prăvălia, căci, dacă cerceta cu atenție leacul preparat, urechea îi era ațintită la clopoțelul de la intrare. Mirosul de mușetel, de mentă, de tot felul de plante distilate umplea curtea și locuința lor sărăcăcioasă la care urcai pe o scară aproape dreaptă, ca de moară, cu cîte o frînghie în părți, servind de sprijinitoare. Deasupra, la mansardă, se afla o singură odaie, în care locuia Lucien.

— Bună ziua, fătu' meu, îi zise domnul Postel, adevărat tip de negustor din provincie. Cum o duci cu sănătatea? Eu am făcut o experiență cu melasa, dar s-ar fi convenit s-o facă taică-tău, numai el ar fi găsit ceea ce caut eu. A! ce om era! Ehe! Dacă mi-ar fi spus mie secretul lui pentru gută, ce bogați am mai fi noi amîndoi astăzi!

Nu trecea săptămînă de la dumnezeu fără ca farmacistul, la fel de slab de minte pe cît era de bun la suflet, să nu-i vîre lui Lucien un pumnal în inimă, vorbindu-i de fatala discreție a tatălui său în privința descoperirii leacului pentru gută.

— O mare nenorocire ! răspunse scurt Lucien căruia începea să i se pară nesuferit elevul tatălui său, după ce îl binecuvîntase de atîtea ori, deoarece în multe rînduri bietul Postel îi ajutase pe văduva și pe copiii fostului său stăpîn.

— Ce-i cu tine ? întrebă domnul Postel punînd eprubeta pe masa de laborator.

— A venit vreo scrisoare pentru mine ?

— Da, una care miroase ca o alifie bună ! E pe tejghea, lîngă casă.

Scrisoarea doamnei de Bargeton laolaltă cu borcanele spițeriei ! Lucien dădu buzna în prăvălie.

— Grăbește-te, Lucien ! masa te așteaptă de un ceas, s-a răcit, strigă un glas duios printr-o fereastră deschisă, dar pe care Lucien nu-l auzi.

— E zăpăcit de toți fratele dumitale, domnișoară, zise Postel ridicînd capul.

Burlacul acesta, asemănător cu un butoi de rachiu peste care parcă fantezia unui pictor așezase o figură rotundă, ciupită de vărsat și rumenă, luă, uitîndu-se la Eve, o înfățișare ceremonioasă și dulceagă, ceea ce dovedea că se gîndește să se însoare cu fiica predecesorului său, fără însă a izbuti să pună capăt luptei ce se dădea în sufletul lui între dragoste și interes. De aceea deseori îi spunea zîmbind lui Lucien fraza pe care o repetă și acum cînd tînărul îi trecu prin față :

— Strașnic e de frumoasă sora ta ! Nici tu nu arăți rău. Tatăl vostru le făcea pe toate bine.

Eve era o brună înaltă, cu părul negru și ochii albaștri. Deși părea să aibă un caracter bărbătesc, era blîndă, duioasă și devotată. Nevinovăția, curătenia, resemnarea ei la o viață de muncă, cumințenia care nu dăduse niciodată de bîrfrit îl cuceriseră pe David

Séhard. De aceea, de cînd se întîlniseră întîia oară, o pasiune ascunsă și simplă se născuse între ei, fără manifestări zgomotoase sau declarații grăbite. Fiecare se gîndise în taină la celălalt, ca și cum ar fi fost despărțiți de vreun soț gelos, jignit de un asemenea sentiment. Amîndoi se ascundeau de Lucien, temîndu-se că-l stingheresc, poate, din drumul lui. Lui David îi era teamă că nu i-ar fi pe plac Èvei, care, la rîndu-i, era cuprinsă de sfiala sărăciei. O adevărată lucrătoare ar fi fost îndrăzneată, o copilă binecrescută și scăpătată se purta însă potrivit tristei ei soarte. Modestă în aparență, mîndră în realitate, Ève nu voia să pună stăpînire pe fiul unui om ce trecea drept bogat. În acel moment, cei în curent cu valoarea crescîndă a proprietăților prețuiau la peste optzeci de mii de franci moșia de la Marsac, fără a pune la socoteală pămîntul pe care bătrînul Séhard, dîndora de bani puși deoparte, norocos în recolte, priceput în vînzări, trebuie să i-l fi adăugat pîndind toate ocaziile. David era poate singurul om care nu cunoștea averea tatălui său. Pentru el, Marsac era o cocioabă cumpărată în 1810 cu cincisprezece-șaisprezece mii de franci, unde el se ducea o dată pe an, la cules, și unde tatăl său îl plimba prin vie, lăudîndu-i niște recolte pe care tipograful nu le vedea niciodată și de care, la urma urmelor, puțin îi păsa.

Iubirea unui savant deprins a trăi în singurătate, în care își amplifică sentimentele, exagerîndu-și piedicile din calea lor, cerea să fie încurajată ; căci, pentru David, Ève era o femeie mai impunătoare decît o doamnă din lumea mare pentru un pîrlit de golan. Stîngaci și tulburat cînd se afla alături de idolul său, grăbit să plece de cum sosea ea, tipograful își strunea pasiunea în loc s-o arate. Deseori, seara, după ce născocise cu greu vreun pretext de a-i cere părerea lui Lucien, cobora din piața du Mûrier pînă în Houmeau ; dar, ajungînd la poarta verde de fier, o lua la fugă înapoi, de teamă să nu fi sosit prea tîrziu sau să n-o supere cumva pe Ève care trebuia să se fi cul-

cat. Deși iubirea asta mare nu se trăda decît în lucruri mici, Ève o înțelesese; dînsa era măgulită, fără nici un orgoliu, văzîndu-se obiectul adîncului respect înțipărit în privirile, în vorbele, în purtarea lui David; dar farmecul cel mare al tipografului era fanatismul lui pentru Lucien; ghicise dînsul cel mai bun mijloc de a-i fi pe plac Èvei! Ca să putem arăta întrucît desfătarea mută a acestei iubiri se deosebea de patimile năvalnice, ar trebui s-o asemuim cu florile de cîmp față de florile strălucitoare de grădină. Schimbau priviri blînde și gingașe ca lotușii albaștri ce lunecă pe ape, cîteva cuvinte în fugă ca parfumul slab de măcieș, melancolii duioase ca și catifeaua mușchiului; flori a două suflete alese ce mijeau dintr-un pămînt bogat, rodnic, neclintit. Ève ghicise în mai multe rînduri puterea ascunsă sub această slăbiciune; îi era atît de recunoscătoare lui David de tot ceea ce el nu cuteza, încît cea mai mică întîmplare putea aduce o și mai strînsă unire a sufletelor lor.

Lucien găsi ușa lăsată deschisă de Ève și se așeză, în făcere, la o măsuță cu picioare în formă de X, fără față de masă, pe care era pus tacîmul lui. Gospodăria lor sărăcăcioasă nu avea decît trei tacîmuri de argint; Ève le folosea pe toate pentru preaiubitu-i frate.

— Ce citești acolo? îl întrebă ea după ce puse pe masă o mîncare luată de pe foc și după ce stinse sobița mobilă acoperind-o cu un căpăcel.

Lucien nu răspunse. Ève luă o farfurioară împodobită de dînsa cu frunze de viță și o puse pe masă, împreună cu o strachină cu frișcă.

— Uite, Lucien, ți-am adus niște fragi.

Lucien, cufundat în oitire, nu auzi. Ève se așeză atunci lîngă el fără să cîrtească măcar, căci unei surori îi face mare plăcere ca fratele să se poarte astfel.

— Dar ce-i cu tine? exclamă ea văzînd lacrimi în ochii fratelui.

— Nimic, nimic, Ève, zise el luînd-o de mijloc, trăgînd-o spre el, și sărutînd-o pe frunte și pe păr, apoi pe gît, cu o înflăcărare neașteptată.

— Te ascunzi de mine ?

— Ei, poftim, mă iubește !

— Știam eu bine că nu pe mine mă sărutai așa, zise sora îmbufnată, roșindu-se.

— O să fim cu toții fericiți, exclamă Lucien sorbindu-și grăbit, supa.

— Noi cu toții ? repetă Ève. Cuprinsă de aceeași presimțire ce-l cuprinsese și pe David, adăugă : Pe noi o să ne iubești mai puțin !

— Cum poți să crezi așa ceva cînd mă cunoști ?

Ève îi apucă mîna ca să i-o strîngă ; apoi luă farfuria goală și strachina de lut ars, și-i puse în față felul pregătit de dînsa. În loc să mănînce, Lucien reciti scrisoarea doamnei de Bargeton, pe care Ève nu i-o ceru, atît de mult respect avea față de frate-său ; dacă voia să i-o arate, trebuia să aștepte ; și dacă nu voia, putea ea să i-o ceară ? Așteptă. Iată scrisoarea :

Scumpe prietene, pentru ce aș refuza fratelui dumitale întru știință sprijinul pe care ți l-am dat și dumitale ? În ochii mei, talentele au aceleași drepturi ; însă dumneata nu cunoști prejudecățile persoanelor ce alcătuiesc societatea mea. E posibil să nu izbutim să facem recunoscută noblețea spiritului de către cei ce sînt aristocrația neștiinței. Dacă n-am destulă putere ca să le impun pe domnul David Séchard, îți voi sacrifica cu dragă inimă pe acești domni. Va fi ca o hecatombă antică. Dar, dragă prietene, nici dumneata nu vrei desigur să mă silești a primi tovărășia unei persoane ale cărei spirit și maniere s-ar putea să nu-mi placă. Măgulirile dumitale m-au învățat să cunosc cit de ușor se lasă orbită prietenia ! Ai să fii oare supărat pe mine dacă îi pun consimțămîntului meu această restricțiune ? Vreau să-l văd pe prietenul dumitale, să-l judec, să mă conving prin mine însămi, în interesul viitorului dumi-

tale, dacă nu te amăgești singur. Nu e oare aceasta una din grijile materne ce trebuie, scumpul meu poet, să-ți poarte

Louise de Nègre pelisse ?

Lucien nu știa cu câtă artă se folosește lumea de sus de da ca să ajungă la nu, și de nu ca să pregătească un da. Scrisoarea însemna un triumf pentru el. David avea să meargă la doamna de Bargeton, să strălucească în toată măreția geniului. În beția ce i-o pricinuiseră o izbîndă care îl făcu să creadă în ascendentul lui asupra oamenilor, își luă o înfățișare mîndră. Atîtea nădejdi se răsfrînseseră pe fața lui, dîndu-i o strălucire plină de încîntare, încît soră-sa nu se putu opri să nu-i spună cît era de frumos.

— Dacă e inteligentă, trebuie să te iubească mult femeia aceea! Ce necăjită o să fie diseară, cînd toate femeile or să-ți facă curte. Tare o să mai fii frumos cînd îți vei citi *Sfîntul Ioan în Patmos*! Aș vrea să fiu un șoricel, să mă strecor și eu acolo! Hai, ți-am pregătit hainele în odaie la mama.

Odaia vădea o sărăcie cuviincioasă. Aflai înăuntru un pat de nuc, cu plog alb, iar la picioare un covor verde tocit. Apoi, un scrin cu oglindă în ramă de lemn și niște scaune de nuc întregeau mobilierul. Pe cămin, o pendulă amintea de vremurile îndestulate de altădată. Fereastra avea perdele albe. Pe pereți era un tapet cenușiu, cu flori cenușii. Podeaua, vopsită și frecată de Ève, lucea de curățenie. În mijlocul odăii era o măsuță pe care se vedeau, pe o tavă roșie cu stele de aur, trei cești și o zaharniță de porțelan din Limoges. Ève dormea într-o odăiță lipită de aceasta, oare cuprindea un pat strîmt, un fotoliu vechi și o masă de lucru lîngă fereastră. Ingustimea acestor cabine marinărești cerea ca ușa cu geamuri să stea tot timpul deschisă, ca să vină aer. În ciuda sărăciei ce se citea în orice lucru, modestia unei vieți de muncă domnea în acele încăperi. Pentru cei

care îi cunoșteau pe mamă și pe cei doi copii, prive-
liștea aceasta prezenta o înduioșătoare armonie.

Lucien își punea cravata, când se auziră în curte
pașii lui David, și tipograful se ivi de îndată, cu mer-
sul și gesturile unui om tare grăbit.

— Ei ! David, exclamă ambițiosul, sîntem învingă-
tori ! mă iubește ! mengi și tu.

— Nu, zise tipograful cam încurcat, am venit să-ți
mulțumesc pentru dovada ta de prietenie care m-a
făcut să reflectez serios. Viața mea, Lucien, e hotă-
rită. Eu sînt David Séchard, tipograf al regelui la
Angoulême, un nume care se poate citi pe toate zi-
durile, în coada tuturor afișelor. Pentru oamenii din
casta aceea eu sînt un meșteșugar, un negustor, dacă
vrei, un industriaș cu prăvălie în strada Beaulieu,
colț cu piața du Mûrier. N-am încă nici averea unui
Keller, nici faima unui Desplein, două soiuri de pu-
tere pe care nobilii încearcă încă să le tăgăduiască,
dar care, și eu cred la fel, nu înseamnă nimic fără
purtarea și bunăcreșterea gentilomului. Pe ce mi-aș
întemeia eu o bruscă înălțare ? Ar rîde de mine și
burghezii și nobilii. Tu te afli în altă situație. Un șef
de atelier nu-i ținut de nimic. Tu lucrezi doar ca să
dobîndești cunoștințele trebuincioase pentru a izbîndi
mai tîrziu, îți poți oricînd justifica îndeletnicirile de
azi prin nevoile tale viitoare. De altminteri, mîine
poți să te apuci de altceva, să faci dreptul, să intri
în diplomație sau în vreun minister. În sfîrșit, tu nu
ești nici catalogat, nici etichetat. Profită de virgini-
tatea ta socială, pornește-o singur la drum și pune
mîna pe onoruri ! Gustă din plin toate plăcerile, chiar
și cele deșarte. Fii fericit, și eu mă voi bucura de
succesele tale ca de ale mele. Da, voi trăi în imagi-
nație viața ta. Tu ești făcut pentru petreceri, pentru
lumea strălucitoare, cu intrigile ei atît de repede ur-
zite. Iar eu pentru viața cumpătată, munca de negus-
tor și îndeletnicirile migăloase ale științei. Tu vei fi
aristocratul nostru, zise el uitîndu-se la Ève. Cînd te
vei clătina, vei găsi oricînd brațul meu gata să te

sprijine. Dacă vreodată te vei simți trădat de cineva, vei afla adăpost în inima noastră, căci dragostea noastră îți va rămîne mereu aceeași. Protecția, favoarea, bunăvoința lumii, dacă le-am împărți la doi, ar putea să scadă, ne-am păgubi unul pe celălalt; mergi deci singur înainte, și-o să mă înhami și pe mine de va fi nevoie. Nu numai că nu te invidiez, dar am să-ți închin ție toată viața mea. Ceea ce ai făcut acum pentru mine, riscînd să-ți pierzi binefăcătoreala, iubită poate, în loc să mă părăsești, să te lepezi de mine, lucrul acesta simplu dar măreț, Lucien, m-ar lega pe viață de tine, dacă nu am fi încă de pe acum ca doi frați. Nu trebuie să ai remușcări ori să fii îndurerat crezînd că iei partea cea mai mare. Împărțeala asta à la Montgomery e pe gustul meu. În fine, chiar de mi-ai pricinui cîndva vreun necaz, cine știe dacă nu tot eu îți voi fi îndatorat?

Rostind aceste vorbe, strecură o privire nespus de sfioasă înspre Ève, care avea ochii plini de lacrimi, căci ghicise totul.

— În sfîrșit, îi mai zise el lui Lucien, care-l asculta cu uimire, tu ești binefăcut, ai o statură frumoasă, hainele îți stau bine, arăți ca un gentilom cu fracul cel albastru cu nasturi galbeni, și chiar cu un simplu pantalon de năghin; eu, în schimb, aș arăta ca un lucrător printre oamenii aceia, aș fi stîngaci, stingher, aș spune prostii sau n-aș deschide gura; tu poți, ca să le dovedești că respecti prejudecățile cu privire la nume, să-l iei pe cel al mamei, să te numești Lucien de Rubempré; pe cînd eu sînt și voi fi totdeauna David Séchard. Toate sînt de partea ta și toate sînt împotriva mea în lumea în care pătrunzi acum. Tu ești făcut să reușești acolo. Femeile se vor îndrăgosti de chipul tău de înger. Nu-i așa, Ève?

Lucien sări de gîtul lui David și-l îmbrățișă. Modestia aceasta punea capăt la atîtea îndoieli și piedici întrevăzute de el. Cum să nu simtă și mai multă dragoste pentru un om care făcea din prietenie ace-

leași reflecții pe care el le făcuse din ambiție? Ambițiosul și îndrăgostitul își vedea calea netezită, astfel că inima tânărului și prietenului se veselea acum. Trăiră amîndoi unul din acele rare momente din viață cînd toate forțele sînt încordate și cînd toate strunele vibrează din plin. Dar dovada asta de înțelepciune a unui suflet ales mai ațîta în Lucien și tendința care-l face pe om să naporteze totul la sine, căci toți, mai mult sau mai puțin, spunem ca Ludovic al XIV-lea: „Statul sînt eu!” Dragostea mamei și a sorei, devotamentul lui David, deprinderea de a se vedea obiectul tuturor ostenelilor celor trei ființe îi dădeau toate cusururile copilului răsfățat de ai săi, făceau să încolțească în el egoismul acela care îl roade pe nobil și pe care îl întreținea doamna de Bargeton îmboldindu-l să-și uite îndatoririle față de soră, de mamă, de David. Nu ajunsese încă pînă acolo; dar, tot lărgind în juru-i cercul ambiției sale, nu era oare de temut că se va vedea cu vremea silit a nu se gîndi decît la sine, spre a-și putea păstra poziția cîștigată?

După ce emoția se risipi, David îi atrase atenția lui Lucien că poemul *Sfîntul Ioan în Patmos* era poate prea biblic spre a fi citit în fața unei societăți nu prea deprinse desigur cu poezia apocaliptică. Lucien, care urma să apară în fața celui mai pretențios public din Charente, se arătă îngrijorat. David îl sfătui să ia cu el volumul lui André de Chénier și să înlocuiască o plăcere îndoielnică cu una sigură; Lucien citea minunat; o să placă neîndoios și o să dea dovadă de o modestie care-i va fi de folos. Ca cei mai mulți dintre tineri, și ei le atribuiau oamenilor de lume înțelegerea și virtuțile lor. Dacă tinerețea care n-a greșit încă este fără vreo îngăduință față de greșelile altora, e totodată gata să-i creadă pe ceilalți în stare de mărețele ei credințe. E nevoie într-adevăr de multă experiență de viață pînă să poți recunoaște că, după cum bine spunea Rafael, *a înțelege înseamnă a egala*. În genere, simțul necesar în-

telegerii poeziei e rar în Franța, unde spiritul secătuieste repede izvorul lacrimilor sfinte ale extazului, unde nimeni nu-și dă osteneala să se ocupe de sublim, să-l cerceteze temeinic spre a-i întrezări nemărginirea. Lucien avea să cunoască pentru întâia oară ignoranța și răceala lumii „bune“. Trecu așadar pe la David ca să ia volumul de poezii.

Cînd cei doi îndrăgostiți rămaseră singuri, David fu mai încurcat decît în orice altă clipă a vieții sale. Pradă a mii de temeri, dorea și îi era frică de un cuvînt de laudă, îi venea să fugă, deoarece și pudoarea are cochetăria ei ! Bietul îndrăgostit nu îndrăznește să spună nici o vorbă care ar fi putut arăta că cerșește vreo mulțumire ; orice cuvînt i se părea primejdios, și tăcea ca un vinovat prins asupra faptului. Evei, care ghicea chinurile modestiei sale, îi plăcu să-l țină astfel ; însă, cînd David își răsuci în mînă pălăria, ca să plece, ea zîmbi.

— Domnule David, îi zise, dacă nu petreci seara la doamna de Bargeton, putem s-o petrecem împreună. E vreme frumoasă, nu vrei să facem o plimbare pe malul apei ? O să vorbim despre Lucien.

Lui David îi veni să-i cadă în genunchi. Dulceața glasului Evei era pentru el o răsplată nesperată ; căldura tonului rezolvase dintr-o dată dificultățile situației ; propunerea ei era mai mult decît un elogiu, era întâia favoare a iubirii.

— Te rog numai, zise ea la o mișcare a lui David, să mă aștepți cîteva minute, pînă mă îmbrac.

David, care în viața lui nu știuse ce-i o melodie, ieși cîntînd un fel de cîntec, spre uimirea bunului Postel, care din acea clipă începu a bănui legăturile dintre Eve și tipograf.

Cele mai mici întîmplări din seara aceea avură o mare inrîurire asupra lui Lucien, obișnuit să se lase condus de primele impresii. Ca toți îndrăgostiții fără experiență sosi atît de devreme, încît Louise nu era încă în salon. Nu se afla acolo decît domnul de Bar-

geton. Lucien începuse ucenicia micilor lașități prin care amantul unei femei măritate își cumpără fericirea și care le dau femeilor măsura a ceea ce pot pretinde; dar nu se aflase pînă atunci singur față în față cu domnul de Bargeton.

Gentilomul era unul dintre acele spirite ce-și află locul undeva între nulitatea nevătămătoare care mai poate înțelege ceva și prostia mîndră care nu vrea să primească nimic și nici să dăruiască nimic. Pătruns de îndatoririle sale față de lume și în dorința de a se face plăcut, adoptase drept unic limbaj surîsul dansatorului. Mulțumit sau nemulțumit, el surîdea. Surîdea la vestea unei nenorociri, ca și la vestea unei întîmplări ferioite. Surîsul răspundea la orice prin expresia pe care i-o dădea domnul de Bargeton. Dacă era neapărat nevoie de o aprobare directă, își lărgea surîsul într-un rîs binevoitor, scăpînd și cîte o vorbă, dar numai în cazuri extreme. A se afla între patru ochi cu cineva era singura complicație a vieții lui vegetative, deoarece atunci era silit să caute ceva în imensitatea golului său interior. De cele mai multe ori se descurca folosindu-se de obiceiurile din copilărie: gîndea cu glas tare, te iniția în cele mai mici detalii ale vieții lui, îți înfățișa nevoile, micile sale senzații, care lui i se păreau idei. Nu vorbea nici măcar despre vreme; nu se folosea nici de locurile comune ale conversației cu ajutorul cărora chiar dobitocii ies din încurcătură; el se adresa celor mai intime griji ale vieții:

— De hațîrul doamnei de Bargeton, am mîncat azi de dimineată carne de vițel, care-i place atît de mult, spunea el, și acum mă doare stomacul. Știu, totuși nu mă pot stăpîni! Spune-mi, cum vine asta?

sau:

— Am sunat să cer un pahar de apă cu zahăr, nu doriți și dumneavoastră unul?

sau:

— Mîine fac o plimbare călare, și o să trec și pe la socru-meu.

Frazele acestea, care nu susțineau discuția, smulgeau un da sau un nu celuilalt, și conversația cădea baltă. Domnul de Bargeton cerea atunci ajutorul vizitatorului, răsucindu-și deodată într-o parte nasul lui de mops bătrîn cu răsufllarea scurtă; te privea holbat cu ochii lui ceacîri de parcă ar fi spus: *Poftim?* Plicticoșii, gata oricînd să vorbească numai despre ei, îi erau dragi, îi asculta cu atîta atenție, încît limbușii din Angoulême spuneau că are o inteligență ascunsă și că e judecat greșit. De aceea, cînd nu mai găseau pe nimeni să-i asculte, acești oameni veneau să-și isprăvească povestirea sau argumentația lîngă dînsul, siguri că vor avea parte de surîsul lui admirativ. Salonul soției era totdeauna plin, acolo se simțea el îndeobște la largul său. Avea grijă de cele mai mici amănunte: se uita la cine intra, saluta surîzînd și îl conducea pînă la soția sa pe noul-sosit; pîndea pe cei ce plecau, întovărășindu-i pînă la ușa cu veșnicu-i surîs. Cînd serata era însuflețită și cînd vedea pe fiecare la rostul lui, fericitul mut stătea înfipt pe picioarele sale lungi, ca o barză, pîrînd că ascultă o discuție despre politică; sau se ducea să se uite în cărțile vreunui jucător fără să priceapă nimic, căci nu știa nici un joc; sau se plimba trăgînd tutun pe nas și făcîndu-și digestia. Anaïs era fericirea vieții lui, dînsa îi dădea bucurii nemărginite. Cînd își juca rolul de stăpînă a casei, el se cufunda într-un fotoliu admirînd-o, pentru că ea vorbea și pentru el; mai apoi își făcuse o plăcere din a găsi tilcul frazelor ei; și cum deseori nu le pricepea decît multă vreme după ce fuseseră spuse, își îngăduia surîsuri ce izbucneau ca explozia unui obuz îngropat. Respectul lui față de dînsa mergea pînă la adorație. Și oare o adorație, oricare ar fi ea, nu-i de ajuns ca să facă fericirea unei vieți? Înțeleaptă și mărinimoasă, Anaïs nu abuzase de avantajele ei, descoperind la soțul ei firea ușoară a unui copil care nu cerea decît să fie condus. Se îngrijise de el cum te îngrijești de o haină; îl ținea curat, îl

peria, îl învelea, îl ferea ; și, simțindu-se ferit, periat, îngrijit, domnul de Bargeton dobîndise față de soție un devotament de cîine. E atît de ușor să dai cuiva o fericire care nu te costă nimic ! Doamna de Bargeton, știind că soțul n-are altă plăcere decît aceea a meselor bune, îi făcea niște mîncăruri minunate. Îi era milă de el ; nu se plîngea niciodată, și cîtiva, neînțelegînd tăcerea mîndriei sale, îi atribuiau domnului de Bargeton virtuți ascunse. De altfel, dînsa îl disciplinase militarmente, și supunerea soțului față de voința soției era pasivă. Îi spunea : „Fă o vizită domnului sau doamnei Cutare“, și el se ducea orbește, ca soldatul la post. De aceea, în fața ei, el stătea drept și nemișcat.

Era vorba pe atunci ca mutul acesta să fie numit deputat. Lucien venea de prea puțină vreme în casă pentru a fi putut ridica vâlul sub care se ascundea această fire nemaiîntîlnită. Domnul de Bargeton, îngropat în fotoliu, avînd aerul că vede și înțelege totul, învăluit în tăcerea care-i dădea o deosebită gravitate, i se părea grozav de impunător. În loc să-l ia drept un bolovan, Lucien, înclinat ca toți oamenii cu imaginație de a da proporții și suflet oricărei forme întîlnite, făcu din gentilomul nostru un sfinx de temut și crezu nimerit să-l lingusească.

— Sosesc cel dintîi, zise el salutînd cu ceva mai mult respect decît i se acorda de obicei acelui caraghios.

— E și firesc, răspunse domnul de Bargeton.

Lucien luă vorbele acestea drept împunsătura unui soț gelos, se înroși și se privi în oglindă ca să facă ceva.

— Dumneata locuiești în Houmeau, zise domnul de Bargeton, iar persoanele care stau departe sosesc totdeauna mai devreme decît cele care stau aproape.

— Cum se face asta ? întrebă Lucien vrînd să piară plăcut.

— Nu știi, răspunse domnul de Bargeton revenind la nemișcarea de mai înainte.

— N-ați vrut să vă osteniți, reluă Lucien. Un om în stare să observe un lucru îi poate găsi și cauza.

— A ! făcu domnul de Bargeton, cauzele finale ! Ehehe !...

Lucien își stoarse creierii să însuflețească conversația care se împotmoli aici.

— Doamna de Bargeton se îmbracă, desigur ? întrebă el cutremurându-se de neghiobia întrebării.

— Da, se îmbracă, răspunse firesc soțul.

Lucien ridică ochii în tavan, înspre cele două grinzi groase, zugrăvite în cenușiu, neștiind ce să mai spună ; dar văzu atunci cu spaimă candelabrul cu cristale, căruia i se scosese învelitoarea și i se pusese lumânări. Și mobilele erau fără îmbrăcăminte, mătasea roșie arătându-și florile roase. Schimbările astea vesteau o reuniune neobișnuită. Poetul începea să se întrebe dacă era îmbrăcat cum se cuvine, căci își pusese ghetete. Buimac, se îndreptă spre un vas japonez ce împodobeau o măsuță cu ghirlande de pe timpul lui Ludovic al XV-lea ; apoi îi fu frică să nu displacă soțului nefăcându-i curte și se hotărî să-i afle vreo slăbiciune ca să știe cum să-l ia.

— Plecați rar din oraș, domnule ? îl întrebă pe domnul de Bargeton către care se întoarse.

— Rar.

Tăcerea reîncepu. Domnul de Bargeton pîdea ca o pisică bănuitoare toate mișcările lui Lucien, care-i tulbura liniștea. Se temeau unul de celălalt.

— O fi bănuind ceva ? gîndi Lucien, căci pare foarte dușmănos.

În acest moment, spre norocul lui Lucien, foarte stîngenit de privirile neliniștite cu care domnul de Bargeton îl urmărea cum umblă încoace și încolo, bătrînul servitor, îmbrăcat în livrea, îl anunță pe du Châtelet. Baronul intră foarte dezghețat, îl salută pe amicul său Bargeton și îi făcu lui Lucien o mică înclinare din cap, care pe atunci era la modă, dar care poetului i se păru obraznică din partea unui financiar. Sixte du Châtelet arbora niște pantaloni de o

albeață ce-ți lua ochii și prinși pe sub talpă ca să-ți țină întinși. Purta pantofi fini și ciorapi de mătase. Pe vesta albă flutura panglica neagră a *lorgnon*-ului. În fine, fracul negru avea croiala și forma pariziană. Era cuceritorul pe care-l știm, însă vîrsta îl înzes-trase cu un început de burtă destul de greu de ținut în marginile eleganței. Își vopsea părul și favoritele albite de chinurile călătoriei sale, ceea ce îi dădea o înfățișare aspră. obrazul, altădată foarte gingaș, că-pătase culoarea arămie a celor ce se întorc din colo-nii; însă felul lui de a se mișoa, caraghios prin pre-tențiile ce le mai păstra, amintea încă de simpaticul secretar particular al unei altețe imperiale. Își luă lornionul, cercetă pantalonul de nanghin, ghetete, vesta, fracul albastru ale lui Lucien, făcute la Angou-lême, în sfîrșit, își privi rivalul din cap pînă-n picioare. Apoi își puse cu răceală lornionul în buzunarul de la vestă, de parc-ar fi spus: „Sînt mulțumit“. Zdro-bit de eleganța financiarului, Lucien gîndi că se va răzbuna și el, ceva mai tîrziu, cînd își va arăta adu-nării obrajii îmbujorați de poezie; totuși, purtarea baronului îl duru adînc și se simți și mai stingherit acum, după ce avusese de înfruntat pretinsa dușmă-nie a domnului de Bargeton. Baronul părea că-l stri-vește pe Lucien sub toată greutatea averii sale, pentru ca acesta să fie și mai umilit de sărăcia lui. Domnul de Bargeton, care crezuse că nu mai avea nimic de spus, fu dezamăgit de tăcerea pe care o păstrară cei doi rivali, privindu-se; dar, cînd se găsea la capătul sforțărilor, avea el o întrebare pe care o ținea ca pe o pară pentru sete⁷³, și socoti că e timpul să-i dea drumul, cu aerul unuia năpădit de treburi.

— Ei, domnule, îi zise lui du Châtelet, ce mai e nou, ce se mai aude?

— Nou? răspunse cu răutate directorul contribu-țiilor, nou e domnul Chardon. Întrebați-l pe dînsul. Ne-ai adus vreun poem frumos? Întrebă neastîmpă-ratul baron, îndreptîndu-și o buclă ce i se părea des-prinsă.

— Ca să știi dacă am izbutit, ar fi trebuit să vă cer sfatul, răspunse Lucien. V-ați ocupat cu poezia înaintea mea.

— O ! câteva cuplete destul de nostime făcute la comandă, câteva poezii de circumstanță, vreo câteva romane care au plăcut pentru muzica lor, și marea mea epistolă către o soră a lui Bonaparte (nerecunosătorul !), nu mă îndreptătesc a nădăjdui la nemurire !

În clipa aceasta, doamna de Bargeton se arătă în toată strălucirea unei toalete bine studiate. Purta un turban ebraic împodobit cu o agrafă orientală. O eșarfă de voal subțire, sub care străluceau cameele unui colier, era răsucită cu grație în jurul gâtului. Rochia de muselină colonată, cu mâneci scurte, îi permitea să arate mai multe brățări înșirate pe minunile ei brațe albe. Această îmbrăcăminte teatrală îl vrăji pe Lucien. Domnul du Châtelet, galant, îi adresă reginei câteva complimente leșinate care o făcură să suridă, într-atît era de încîntată să fie lăudată de față cu Lucien ! Nu schimbă decît o singură privire cu scumpu-i poet, iar directorului contribuțiilor îi răspunse umilindu-l cu o politețe ce dovedea că îl scosese din intimitatea ei.

Invitații începură să sosească. Mai întîi se înfățișară episcopul și marele vicar, două figuri demne și solemne, dar care formau un violent contrast : prea sfîntul era înalt și slab, însoțitorul său era scurt și gras. Amîndoi aveau ochii sclipitori, însă episcopul era palid, iar marele vicar avea fața rumenă de sănătate. Și la unul și la altul, gesturile și mișcările erau rare. Amîndoi păreau prudenți, rezerva și tăcerea lor intimidau ; treceau drept foarte isteți.

Cei doi preoți fură urmași de doamna de Chandour și de soțul ei, personaje cu totul aparte, pe care cei ce nu cunosc provincia ar fi în stare să-i socotească drept o născocire. Soțul Améliei, femeia care făcea pe rivala doamnei de Bargeton, domnul de Chandour, căruia i se zicea Stanislas, era încă zvelt la patruzeci

și cinci de ani și avea toată fața ciupită de vărsat. Cravata îi era totdeauna astfel înnodată încît să prezinte două capete amenințătoare: unul la înălțimea urechii drepte, celălalt îndreptat spre panglica roșie a decorației. Pulpanele hainei erau azvirlite înapoi cu putere. Prin vesta foarte deschisă se vedea o cămașă umflată, scrobită, încheiată cu nasturi încărcăți de aurării. În sfîrșit, toată îmbrăcămintea lui avea un caracter exagerat care-l făcea să semene pînă-ntr-atît cu o caricatură, încît, văzîndu-l, străinii nu-și puteau reține zîmbetul. Stanislas se privea mereu, cu un soi de mulțumire, de sus și pînă jos, controlîndu-și numărul nasturilor de la vestă, urmărind liniile unduioase ale pantalonului strîmt, mîngîindu-și picioarele cu o privire de îndrăgostit ce se oprea încîntată pe vîrfurile pantofilor. Cînd isprăvea cu îndeletnicirea asta, căuta din ochi o oglindă, cercetînd dacă părul îi stătea cum trebuie; fericit, le întreba din ochi pe femei, punîndu-și un deget în buzunarul vestei, răsturnîndu-se pe spate și așezîndu-se, în fine, jos în așa fel încît să se pună cît mai în valoare: fandoseli de cocoș, care îi reușeau în societatea aristocratică în care trecea drept „frumos”. Mai toată vremea povestea lucruri deocheate, cum se spuneau în secolul al optsprezecelea. Acest nesuferit gen de conversație îi procura un oarecare succes la femei, făcîndu-le să ridă. Domnul du Châtelet începea să-l pună pe gînduri. Intr-adevăr, întăritate de disprețul încrezutului de la contribuțiile indirecte, ațîțate de pretențiile lui prefăcute că nu poate fi scos din plictiseala care-l apăsă și în ciudate de tonul de sultan blazat, femeile alergau după el și mai mult ca la sosirea lui în oraș, mai ales de cînd doamna de Bargeton se îndrăgostise de Byron-ul din Angoulême. Amélie era o femeie mititică, neîndemînică la prefăcătorii, grasă, albă, cu părul negru, făcînd totul exagerat, vorbind tare, rotindu-și capul încărcat de pene vara și de flori iarna; foarte vorbăreață, dar

neputîndu-și isprăvi fraza fără a o însoți și de suierăturile unei astme nemărturisite.

Domnul de Saintot, zis Astolphe, președintele Societății de agricultură, om înalt și voinic, cu fața arsă, apăru tras de nevestă, un fel de ferigă uscată, căreia i se zicea Lili, prescurtare din Elise. Numele acesta, care presupunea ceva copilăresc, nu se potrivea de loc cu firea și purtarea doamnei de Saintot, femeie solemnă, foarte pioasă, jucătoare de cărți greoaie și certăreață. Astolphe era socotit un savant de mîna întâi. Deși incult la culme, scrisese totuși articolele *Zahăr* și *Rachiu* într-un dicționar de agricultură, furate rînd cu rînd din toate articolele de ziar și din toate lucrările vechi în care se vorbește despre aceste două produse. Tot departamentul îl credea ocupat cu un tratat asupra culturii moderne. Deși stătea închis toată dimineața în birou, nu scrisese încă nici două pagini în doisprezece ani. Dacă venea cineva să-l vadă, aranja să fie găsit rătăcind hîrtii, căutînd o notă rătăcită sau ascuțindu-și pana; însă toată vremea cît rămînea în birou o întrebuinta cu fleacuri: citea îndelung ziarul, sculpta dopuri cu bri-ceagul, mîzgălea cite o hîrtie, sau îl răsfoia pe Cicero ca să găsească în treacăt vreo frază sau vreun pasaj ce s-ar fi potrivit cu evenimentele zilei; apoi, seara, se străduia să aducă conversația la un subiect care să-i îngăduie a zice: „E în Cicero o pagină care pare scrisă anume pentru ceea ce se petrece în zilele noastre“. Își cita atunci pasajul spre marea uimire a ascultătorilor, care își spuneau între ei: „Astolphe e într-adevăr tobă de carte“. Tot orașul afla, și astfel se păstra faima domnului de Saintot.

După această pereche, sosi domnul de Bartas, zis Adrien, omul care cînta arii de bas-bariton și care avea mari pretenții în muzică. Amorul propriu îl mînase înspre solfegii: începuse prin a se admira cîntînd, apoi se apucase să vorbească despre muzică și sfîrșise prin a nu se ocupa decît de asta. Arta muzicală ajunsese la dînsul o monomanie; nu se însufle-

țea decît vorbind de muzică, suferea o seară întreagă pînă cînd îl rugau să cînte. De cum isprăvea de muzic vreo arie, începea viața pentru el: se împăuna, se ridica în călcîie primind complimentele, făcea pe modestul, dar trecea totuși din grup în grup ca să culeagă laude și cînd, în fine, i se spunea totul, revenea tot la muzică, pornind o discuție despre dificultățile ariei cîntate sau lăudînd pe compozitor.

Domnul Alexandre de Brebian, campionul tușului, desenatorul care împestrița odăile prietenilor cu producții trăsnite și mîzgălea toate albumele din departament, îl întovărășea pe domnul de Bartas. Fiecare din ei o ducea la braț pe soția celuiilalt. După gurile rele, această inversare de roluri era completă. Cele două neveste, Lolotte (doamna Charlotte de Brebian) și Fifine (doamna Joséphine de Bartas), mereu preocupate de un fular, de o garnitură, de asortarea a două culori ce se băteau cap în cap, erau mistuite de dorința de a părea pariziene și nu-și mai vedeau de casă, unde totul mergea alandala. Dacă cele două femei, strînse ca niște păpuși în rochii lucrate din economii, prezentau pe ele o expoziție de culori tipător de bizare, soții își permiteau, în calitatea lor de artiști, o nepăsare provincială, care îi făcea curioși la vedere. Hainele lor mototolite le dădeau aerul figuranților care în teatrele mici înfățișează înalta societate invitată la petreceri.

Printre figurile care descinseră în salon, una din cele mai originale fu aceea a contelui de Senonches, aristocratic numit Jacques, mare vînător, trufaș, țeapăn, ars de soare, drăgălaș ca un mistreț, bănuitor ca un venețian, gelos ca un maur și înțelegîndu-se de minune cu domnul du Hautoy, altfel zis Francis, prietenul casei.

Doamna de Senonches (Zéphirine) era înaltă și frumoasă, dar stacojie la față din pricina ficatului; trecea drept o femeie foarte pretențioasă; talia subțire, înfățișarea gingașă îi îngăduiau să aibă mișcări galeșe, deși se vedea că sînt prefăcute, dar care

denotau pasiunea și capriciile, întotdeauna satisfăcute, ale unei persoane iubite.

Francis era un bărbat destul de distins, care renunțase la consulatul de la Valencia și la cariera sa diplomatică, pentru a se retrage la Angoulême și a trăi pe lângă Zéphirine, zisă și Zizine. Fostul consul avea grijă de casă, de creșterea copiilor, îi învăța limbi străine și vedea de averea soților Senonches cu un devotament deplin. Angoulême-ul nobil, Angoulême-ul administrativ, Angoulême-ul burghez clevetiseră mult timp pe seama unității desăvârșite a acestei căsnicii în trei ; în cele din urmă, taina acestei treimi conjugale se dovedi atât de desăvârșită și de frumoasă, încît domnul de Hautoy ar fi părut grozav de imoral dacă ar fi dat semne că vrea să se însoare. De altfel, lumea începuse să bănuiască în dragostea deosebită a doamnei de Senonches pentru o fină de-a ei, numită domnișoara de la Haye, care îi slujea ca domnișoară de companie, niște taine neliniștitoare ; și, în ciuda unor nepotriviri de date, numai aparente, găsea asemănări izbitoare între Françoise de la Haye și Francis du Hautoy. Când Jacques vîna prin împrejurimi, fiecare îl întreba ce mai face Francis, iar el povestea micile necazuri ale logofătului său voluntar, dîndu-i înțîietate asupra soției sale. Orbirea aceasta părea atât de ciudată la un soț gelos, încît prietenii săi cei mai buni se distrau să-l tragă de limbă, povestind aceasta și celor care nu cunoșteau taina, ca să petreacă și dinșii. Domnul du Hautoy era un dandy afectat, la care grija de fiecare clipă pentru propria-i persoană ajunsese un fel de fandoseală și de joc copilăresc. Nu se îngrijea decît de tuse, de somn, de digestie și de mîncare. Zéphirine făcuse din el un ipohondru : îl ținea în puf, cu scufia pe cap, îi dădea doctorii, îl îndopa cu mîncări alese ca pe un cățeluș de salon, îi prescria sau îi interzicea cutare sau cutare aliment ; îi cosea veste, cravate și batiste ; pînă la urmă, îl deprinsese să poarte tot felul de lucruri frumoase, încît îl transfor-

mase într-un soi de idol japonez. Înțelegerea dintre ei era fără nici un nor ; Zizine, despre orice ar fi fost vorba, se uita la Francis, iar Francis părea că-și găsea ideile în ochii Zizinei. Dezaprobau și surîdeau împreună, părînd că-și cer sfatul unul altuia ca să spună chiar numai bună ziua.

Cel mai bogat moșier din partea locului, omul piz-muit de toți, marchizul de Pimentel și soția sa, care întruneau laolaltă patruzeci de mii de franci rentă și petreceau iarna la Paris, veniră de la țară în caleașcă, împreună cu vecinii lor, baronul și baroana de Rastignac, însoțiți de mătușa baroanei și de fiicele lor, două persoane fermecătoare, binecrescute, sărace, dar îmbrăcate cu acea simplitate care scoate mai în evidență frumusețile naturale. Acești musafiri, care reprezentau desigur elita societății de acolo, fură întâmpinați cu o tăcere rece și cu un respect plin de gelozie, mai ales cînd fiecare văzu atenția deosebită cu care îi întâmpină doamna de Bargeton. Aceste două familii făceau parte dintre puținii oameni care, în provincie, nu se amestecă în bîrfeli, nu vizitează pe nimeni, trăiesc într-o singurătate tăcută și păstrează o demnitate ce impune. Domnului de Pimentel și domnului de Rastignac li se zicea pe titlul lor ; nici o familiaritate nu se stabilise între soțiile și fiicele lor și lumea simandicoasă din Angoulême ; trăiau prea aproape de nobilimea de la curte ca să se înjosească cu niște provinciali neghiobi.

Prefectul și generalul sosiră cei din urmă, întovărășiți de nobilul de țară care, în acea dimineață, își adusese la David memoriul asupra viermilor de mătase. De bună seamă, trebuie să fi fost vreun primar de canton, cu oarecare greutate datorită moșiilor sale, dar înfățișarea și îmbrăcămintea trădau o completă pierdere a contactului cu lumea bună ; se simțea stînger în hainele lui, nu știa ce să facă cu mîinile, dădea ocol persoanei cu care stătea de vorbă, se ridica și se așeza iarăși ca să răspundă cînd i se vorbea, părea gata să facă treaba servitorilor ; rînd pe rînd

se arăta respectuos, neliniștit, grav, se grăbea să ridă de vreo glumă, asculta supus, iar uneori se întuneca la față, închipuindu-și că e luat în rîs. Muncit de memoriul lui, încercă de cîteva ori, în cursul se-
ratei, să vorbească despre viermii de mătase; dar nenorocosul Séverac nimerea peste domnul de Bar-
tas, care-i răspundea aducînd numaidcît vorba despre muzică, și peste domnul de Saintot, care-i cita din Cicero. Pe la mijlocul se-
ratei, bietul primar găsi în sfîrșit pe cineva cu care să se înțeleagă, o văduvă și fiica ei, doamna și domnișoara du Brossard, care nu erau figurile cele mai lipsite de interes din acea so-
cietate. Un singur cuvînt spune totul: pe cît erau de sărace, pe atît erau de nobile. Imbrăcămintea lor avea acea pretenție la cît mai multe podoabe ce tră-
dează o mizerie ascunsă. Doamna du Brossard o lăuda, cu neîndemînare și la tot pasul, pe fiica ei, înaltă și grasă, în vîrstă de douăzeci și șapte de ani, care trecea drept o bună pianistă; oficial o făcea să împărtășească toate gusturile bărbaților de înșurat, și, în dorința de a-i găsi un rost scumpei sale Ca-
mille, în aceeași seară pretinsese că acesteia îi place viața rătăcitoare a garnizoanelor, precum și viața se-
dentară a proprietarilor care-și văd de moșia lor. Amîndouă aveau demnitatea înțepată, acră-dulce, a aceloră pe care oricine e încîntat să-i compătimească, de care se interesează numai din egoism și care au cunoscut goliciunea vorbelor de mîngîiere, singurul lucru cu care e darnică lumea față de năpăstuiți. Domnul de Séverac avea cincizeci și nouă de ani, era văduv și fără copii; mama și fata ascultară deci cu o admirație cucernică tot ce le povesti acesta des-
pre crescătoriile lui de viermi.

— Fiicei mele i-au plăcut întotdeauna animalele, zise mama. De aceea, cum mătasea pe care o dau aceste mici vietăți o interesează pe orice femeie, v-aș cere îngăduința s-o aduc pe Camille la Séverac ca să vadă cum se face. Camille e foarte inteligentă și va înțelege numaidcît tot ce-i veți spune. Într-o zi

a priceput chiar rațiunea inversă a pătratului distanțelor.

Fraza aceasta sfârși triumfal conversația dintre domnul de Séverac și doamna du Brossard, după ce Lucien își făcuse lectura.

Cîtiva mai de-ai casei se strecurară familiar în adunare, precum și vreo doi-trei tineri de familie, sfinși, tăcuți, împopoțonați ca niște moaște, încîntați de a fi fost poștiți la această solemnitate literară și dintre care cel mai îndrăzneț stătu mult de vorbă cu domnișoara de la Haye. Toate femeile se așezară cuminte într-un cerc, îndărătul căruia bărbații rămaseră în picioare. Adunarea aceasta de personaje ciudate, cu haine pestrițe, cu fețele sulemenite, i se păru foarte impunătoare lui Lucien, și inima îi bătu cînd se văzu ținta tuturor privirilor. Cît era el de îndrăzneț, nu făcu ușor față acestei prime încercări, cu toate încurajările iubitei, care-și desfășura fastul reverențelor și farmecelor ei celor mai de preț întîmpinînd la sosire mărimile din ținutul Angoulême-ului. Și mai stîngenit se simțise datorită unei împrejurări ușor de prevăzut, dar care trebuia să-l înspăimînte pe un tînar încă neobișnuit cu tactica lumii. Lucien, numai ochi și urechi, se auzea strigat „domnule de Rubempré“ de către Louise, de domnul de Bargeton, de episcop și de cîtiva ce voiau să-i fie pe plac gazdei, și „domnule Chardon“ de cei mai mulți din acest public de temut. Infricoșat de ocheadele întrebătoare ale curioșilor, își deslușea numele burghez doar din mișcarea buzelor; ghicea dinainte că o să fie judecat cu acea ușurință provincială, prea ades vecină cu mojicia. Aceste întepături, necontenite și neașteptate, îl făcură să se simtă și mai prost. Așteptă cu nerăbdare momentul să-și înceapă lectura, spre a-și putea găsi în fine un rost și el, și să se afle mai la largul său; însă Jacques își povestea ultima vînătoare doamnei de Pimentel; Adrien vorbea cu domnișoara Laure de Rastignac despre noul astru muzical, despre Rossini⁷⁴; Astolphe, care învățase pe dinafară din-

tr-un ziar descrierea unui nou plug, i-o repeta baronului. Lucien, bietul poet, nu ştia că nici unul din cei de faţă, afară de doamna de Bargeton, nu era în stare să priceapă poezia. Toţi aceştia, lipsiţi de emoţie, dăduseră fuga fără să ştie despre ce fel de spectacol era vorba. Sînt cuvinte care, ca şi trîmbiţele, ca cimpoaiele, ca toba mare a circurilor ambulante, atrag întotdeauna publicul. Cuvintele *frumuseţe*, *glorie*, *poezie* au un fel de vrajă care cucereşte pînă şi minţile cele mai greoaie. Cînd sosit în fine toată lumea, cînd convorbirile încetară, nu fără o mulţime de observaţii făcute întrerupătorilor de către domnul de Bargeton, pe care soţia îl trimise să facă linişte ca pe un paraclicer care bate cu toiagul în pardoseala de lespezi, Lucien se așeză la masa rotundă, lîngă doamna de Bargeton, şi simţi un gol în inimă. Cu glasul întretăiat, vesti că, pentru a nu înşela aşteptarea nimănui, avea să citească în faţa domniilor-lor capodoperele de curînd regăsite ale unui mare poet necunoscut. Deşi poeziile lui André de Chénier fuseseră publicate încă din 1819, nimeni la Angoulême nu auzise totuşi vorbindu-se de André de Chénier. Fiecare crezuse că era un mijloc ales de doamna de Bargeton mai pe ocolite ca să nu jignească amorul propriu al poetului şi ca să-i pună pe ascultători la largul lor. Lucien citi întîi *Tînărul bolnav*, care fu primit cu murmure măgulitoare; apoi *Orbul*, poem pe care minţile astea scurte îl găsiră lung.

În timpul citirii, Lucien fu în prada unor chinuri infernale ce nu pot fi bine înţelese decît de marii artişti, sau de cei pe care înflăcărarea şi o inteligenţă deosebită îi ridică la nivelul acestora. Pentru a fi transmisă prin voce, ca şi pentru a fi pricepută, poezia cere o atenţie sfîntă. Între cititori şi ascultători trebuie să se creeze un fluid, fără de care comunicarea electrică a sentimentelor nu mai are loc. De îndată ce această legătură sufletească lipseşte, poetul parcă e un înger care ar încerca să cînte un imn ceresc în mijlocul rinjetelor din iad. Or, în sfera în-

care se dezvoltă facultățile lor, oamenii inteligenți posedă vederea circumspectivă a melcului, mirosul cîinelui și urechea cîrțiței; văd, adu-mecă, aud totul în jurul lor. Muzicantul sau poetul se știe tot atît de repede admirați sau neînțeleși, după cum o plantă se usucă sau se înviorează într-o atmosferă prielnică sau vrăjmașă. Șoaptele bărbaților, veniți acolo numai pentru nevestele lor și care își vorbeau de afaceri, răsunau în urechea lui Lucien potrivit legilor acelei acustici speciale; tot așa vedea și cîteva fălci căscînd din simpatie și adîncul inimii, și care cu dinții lor parcă își băteau joc de el. Cînd, ca porumbelul potopului, căuta un colțișor prielnic unde să-și oprească privirea, întîlnea ochii ce-și pierduseră răbdarea ai celor ce se gîdeau desigur să folosească această reuniune ca să-și vadă de interesele lor pozitive. Afară de Laure de Rastignac, de doi sau trei tineri și de episcop, toți asistenții se plictiseau. Într-adevăr, aceia care înțeleg poezia se silesc să dezvolte în sufletul lor ceea ce autorul doar a schițat în versurile lui; dar ascultătorii aceștia de gheață, departe de a încerca să înțeleagă sufletul poetului, nu-i ascultau nici măcar glasul. Lucien fu cuprins de o descurajare atît de adîncă, încît o nădușeală rece îi udă cămașa. O privire de foc zvîrlită de Louise, înspre care întoarse capul, îi dădu curajul să sfîrșească; dar inima-i de poet singera prin mii de răni.

— Găsești că e amuzant, Fifine? o întrebă pe vecina sa Lili cea uscată, care se aștepta poate la niscaiva scamatorii.

— Nu mă întreba, draga mea, mi se închid ochii de cum aud pe cineva citînd.

— Sper că Naïs n-o să ne mai ofere deseori versuri seara, zise Francis. Cînd mi se citește după masă, atenția pe care sînt silit să mi-o încordez îmi tulbură digestia.

— Mititelul de el, spuse Zéphirine în șoaptă, bea un pahar de apă cu zahăr!

— Foarte bine declamat, zise Alexandre; eu însă prefer whist-ul⁷⁵.

La vorba asta, care trecu drept spirituală din pricina semnificației cuvîntului englez, cîteva jucătoare pretinseră că lectorul avea nevoie de odihnă. Sub acest pretext, o pereche, două se strecurară în budoar. Lucien, rugat de Louise, de încîntătoarea Laure de Rastignac și de episcop, redeșteptă atenția cu verva contrarevoluționară a *Iambilor*⁷⁶, pe care cîteva persoane, cîștigate de căldura declamației, îi aplaudară fără să-i înțeleagă. Oamenii de soiul acesta sînt impresionați de strigăte, după cum gîtlejurile grosolane sînt ațîțate de băuturile tari. Intr-un moment în care se servea înghețată, Zéphirine îl trimise pe Francis să vadă volumul și-i spuse vecinei sale Amélie că versurile citite de Lucien erau tipărite.

— E foarte firesc, răspunse Amélie cu o bucurie vădită, domnul de Rubempré lucrează doară la un tipograf. E ca și cum, zise ea privind-o pe Lolotte, o femeie frumoasă și-ar face singură rochiile.

— Și-a tipărit singur poeziile, își ziseră femeile între ele.

— De ce își mai zice atunci domnul de Rubempré? întrebă Jacques. Cînd muncește cu palmele, un nobil trebuie să-și lepede numele.

— Și-a lepădat într-adevăr numele, pentru că era de rînd, zise Zizine, dar ca să-l ia pe-al maică-si, care e nobil.

— De vreme ce *stihurile* (așa se spune în provincie) îi sînt tipărite, putem să le citim și singuri, zise Astolphe.

Această nerozie încurcă și mai mult lucrurile, pînă ce Sixte du Châtelet binevoi să lămurească adunării necunoscătoare că ceea ce li se spusese la început nu era o precauție oratorică, ci că aceste frumoase poezii fuseseră făcute de un frate regalist al revoluționarului Marie-Joseph Chénier⁷⁷. Lumea bună din Angoulême, cu excepția episcopului, a doamnei de Rastignac și a celor două fiice ale sale, pe care această poe-

zie minunată îi cucerise, se socoti insultată și se simți jignită de această păcăleală. Se auziră șușoteli care numai lui Lucien îi scăpară. Despărțit de lumea aceea dezgustătoare prin beția pricinuită de cântul lăuntric, el se silea doar să-l redea, și vedea fețele oamenilor ca printr-o ceață. Citi întunecata elegie asupra sinuciderii, pe cea în stil antic, din care străbate o sublimă melancolie; apoi aceea în care se află versul:

Is dulci a tale versuri; îmi place să le spun.

În sfârșit, încheie cu suava idilă intitulată *Neera*. Cufundată într-o fermecată visare, cu o mână în părul care i se răvășise puțin fără să bage de seamă, cu cealaltă atîrnînd în jos, cu ochii pierduți, singură în mijlocul salonului, doamna de Bargeton se simțea, pentru întâia oară în viața ei, purtată în sfera spre care îi năzuia întreaga ființă. Gîndiți-vă cît fu de neplăcut trezită de Amélie, care se oferise să-i transmită dorința publicului!

— Naïs, lumea venise să audă poeziile domnului Chardon, și tu ne dai stihuri (*stihuri!*) tipărite. Cu toate că bucățile astea sînt foarte drăguțe, din patriotism doamnele ar dori mai bine ceva de prin partea locului.

— Nu vi se pare că limba franceză nu prea merge în poezie? îi zise Astolphe directorului contribuțiilor. Socotesc proza lui Cicero de mii de ori mai poetică.

— Adevărata poezie franceză e poezia ușoară, cîntecul, răspunse du Châtelet.

— Cîntecul dovedește că limba noastră e foarte muzicală, spuse Adrien.

— Aș dori mult să cunosc stihurile (*stihurile!*) care au dus-o pe Naïs la pierzanie, zise Zéphirine; dar după felul cum a primit cererea Améliei nu pare a fi dispusă să ne servească o mostră.

— E datoare față de ea însăși să-l pună să ni le citească, răspunse Francis, căci geniul acestui tinerel e justificarea ei.

— Dumneata, care ai fost în diplomatie, obține asta pentru noi, îi zise Amélie domnului du Châtelet.

— Nimic mai ușor, răspunse baronul.

Fostul secretar particular al alteței imperiale, obișnuit cu aceste șiretlicuri, se duse la episcop și se pricepu să treacă asupra acestuia însărcinarea. Rugată de preasfântul, Naïs fu obligată să-i ceară lui Lucien vreo bucată pe care o știa pe dinafară. Negocierile baronului, încununată atât de repede de succes, îi atraseră un zîmbet gales din partea Améliei.

— Hotărît lucru, tare mai e spiritual baronul! îi zise ea Lolotei.

Dar Lolotte nu uita înțepătura Améliei cu privire la femeile care-și fac singure rochiile.

— De cînd îi recunoști dumneata pe baronii făcuți sub imperiu? îi răspunse dînsa.

Lucien încercase zeificarea iubitei sale într-o odă ce-i era adresată sub un titlu găsit de toți tinerii proaspăt ieșiți din liceu. Oda aceasta, cu atîta curtenie șlefuită, înfrumusețată de toată dragostea de care îi era plină inima, i se păru singura operă vrednică de a rivaliza cu poezia lui Chénier. O privi cu un aer oarecum încrezut pe doamna de Bargeton, rostind: *PENTRU EA!* Apoi scoase cu mîndrie pieptul înainte ca să declame bucata ambițioasă, căci amorul lui propriu de autor se simți la largul său îndărătul fustelor doamnei de Bargeton. În clipa aceea, Naïs lăsă să-i scape secretul în fața femeilor. Deși era atât de deprinsă să domine lumea cu toată trufia inteligenței sale, acum nu se putu stăpîni să nu tremure pentru Lucien. Se simți stingherită, privirile-i cerșeau îngăduința celorlalți; apoi fu silită să-și țină ochii în jos și să-și ascundă mulțumirea pe măsură ce se desfășurau strofele de mai jos:

PENTRU EA

Din fund de valuri sfinte de slavă și lumină,

Unde din surle de-aur cînt-îngerii cuminți

Și lui Iahvè-i spun ruga ce pe pămînt suspină

În lacrimi fierbinți,

Ades un îngerăş cu păr-u-r: blonde spumé,
Pe frunte-i răspîndite, de Domnul luminate,
Îşi lasă-n cer tunica de pene argintate
Şi-apoi pogoară-n lume.

Înţelegînd privirea ce-i zvîrle-al lui Stăpîn,
El geniului muncit i-adoarme orice chin ;
Copilă preamiloasă, îl face pe bătrîn
Să uite de venin ;

Viclenilor le-nseamnă tîrziile căinţe ;
Nelîniştitei mame îi spune-n vis să spere,
Şi, plin de bucurie, socoate cîte fi'nţe
Alină vreo durere.

Din vestitorii galeşi doar unul, printre noi,
Ținut e cu putere de cele pămînteşti,
El plînge şi se zbate, privind prin gene moi
Spre bolţile cereşti.

Dar nu a frunţii sale prea orbitoare-albeaţă
M-a lămurit în taina sosirii lui din sori,
Nici ochii-i sclipitori, nici forţa îndrăzneaţă
A purei lui candori,

Ci dragostea-mi sporită de-atîta strălucire ;
Cînd vru îngemănarea cu luminoasa stea,
Lovitu-s-a deodată, grozavă nimicire !
De îngereasca za.

Tu caută cu grijă comoara de-ţi păzeşte
Să nu vadă-un alt înger cînd zborul şi-ar lua :
Cuvîntul cel de vrajă pe dată l-ar afla
Cînd seara se şopteşte !

Căci i-ai vedea atuncea, prin vâl de nopţi trecînd,
Ca-n răsărit o rază, spre stele lunecînd,
In zborul lor fratern ;
Şi-n veghe marinarul, cătînd veste ciudată,
Ar arăta lumina pe urma lor lăsată,
Ca de un far etern.

— Ai înțeles ceva ? întrebă Amélie pe domnul du Châtelet, privindu-l șăgalnic.

— Astfel de versuri am făcut mai toți cînd am ieșit din liceu, răspunse baronul, arătîndu-se plictisit ca să fie în nota celui ce judecă fără să-l mire nimic. Altădată ne impuiau capul cu cețurile ossianice, cu Malvina, Fingal⁷⁸, stafii, războinici ieșiți din morminte cu stele pe cap. Astăzi, vechiturile acestea poetice au fost înlocuite cu Iehova, cu surle de aur, cu îngeri, cu pene de serafimi, cu toată garderoba paradisului înnoită cu cuvintele *imens, nemărginit, singurătate, inteligentă*. Ni se înfățișează lacuri, vorbe de-ale lui Dumnezeu, un fel de panteism creștin, îmbogățit cu rime rare, căutate îndelung, ca *smarald și fald, patrafir și trandafir* etc. În fine, am schimbat și latitudinea : în loc să mai fim în nord, sîntem în Orient ; însă bezna e tot atît de deasă.

— Dacă oda e nelămurită, zise Zéphirine, declarația mi se pare foarte limpede.

— Și armura arhanghelului e o rochie de vâl foarte străvezie, adăugă Francis.

Cu toate că politețea cerea ca fiecare să găsească încîntătoare oda din cauza doamnei de Bargeton, totuși femeile, în ciudate că nu au și ele cîte un poet în slujba lor care să le asemuie cu îngerii, se ridicară arătîndu-se plictisite, îngînînd rece : *foarte bine, draguț, minunat*.

— Dacă ții la mine, să nu le faci vreun compliment, nici autorului, nici îngherașului, îi spuse Lolotte scumpului ei Adrien cu o privire despotică și căreia acesta i se supuse.

— La urma urmelor, astea-s vorbe, îi zise Zéphirine lui Francis, pe cînd iubirea e o poezie în acțiune.

— Zizine, ai spus un lucru la care mă gîndeam și eu, dar n-aș fi știut să-l exprim atît de fin, replică Stanislas cercetîndu-se din cap pînă în picioare cu o privire mîngîietoare.

— Nu știi ce n-aș da, spuse Amélie către du Châtelet, ca să-i mai tai nasul Naïdei, care face pe arhan-

ghelul, de parcă ar fi altceva decît noi, şi ne pune cot la cot cu băiatul unui spiţer şi al unei moaşe, care are o soră lucrătoare, iar el munceşte la un tipograf.

— Ce vreţi? a luat meseria tatălui, care vindea hapuri, iar noi am înghiţit hapul de la fiu, zise Stanislas, luînd o poză dintre cele mai nesuferite. Ar fi fost mai bine să fim scutiţi de asemenea trataţii.

Intr-o clipă, toată lumea se înţelese să-l umilească pe Lucien prin cîte o ironie aristocratică. Lili, femeie cucernică, socoti drept o faptă bună anunţîndu-i pe ceilalţi că trebuie să-i atragă atenţia Naîdei că e pe punctul să săvîrşească o nebunie. Francis, diplomatul, se însărcină să ducă la bun sfîrşit conspiraţia prostească de care toate minţile acelea înguste se interesau, ca de deznodămîntul unei drame, pe seama căreia aveau să bîrfească a doua zi. Fostul consul, nedorind un duel cu tînărul poet care, sub ochii iubitei sale, ar turba de furie la un cuvînt jignitor, pricepu că Lucien trebuia dat gata cu un paloş sfinţit, împotriva căruia răzbunarea să nu fie cu putinţă. El urmă exemplul dat de iscusitul du Châtelet cînd fusese vorba să-l facă pe Lucien să-şi citească versurile. Se duse deci să stea de vorbă cu episcopul, prefăcîndu-se a împărtăşi entuziasmul stîrnit preasfîinţiei sale de oda lui Lucien; apoi îl minţi, făcîndu-l să creadă că mama lui Lucien era o femeie superioară şi de o rară modestie, care îi oferea fiului său subiectele tuturor compoziţiilor. Cea mai mare plăcere a lui Lucien era să vadă că se recunosc meritele mamei sale, pe care o adora. După ce-l convinse astfel pe episcop, Francis aştepta vreo întorsătură a conversaţiei, în care preasfîntul să rostească vorba jignitoare dorită de toţi. Cînd Francis şi episcopul intrară în cercul format în jurul lui Lucien, persoanele care îi şi dădeau otrava s-o soarbă încetul cu încetul devenită şi mai atente. Cu totul străin de şiretlicurile saloanelor, sărmanul poet nu se pricepea decît să se uite la doamna de Bargeton şi să răspundă cu stîngăcie la stîngacele întrebări ce i se puneau. Nu ştia nici numele, nici titlu-

rile celor mai mulți dintre invitați, nici ce să vorbească cu femeile care debitau niște nerozii de care se rușina. Se simțea de altminteri la o distanță de mii de leghe de mărimile acestea din Angoulême, auzindu-se strigat cînd „domnul Chardon“, cînd „domnul de Rubempré“, în vreme ce între dînșii își ziceau Lolotte, Adrien, Astolphe, Lili, Fifine. Incurcătura în care se afla spori cînd, luînd numele de Lili drept un nume de bărbat, îi zise „domnule Lili“ grosolanului de Senonches. Neobositul vînător îl întrerupse pe Lucien cu un : „Domnule Lulu?“ care o făcu pe doamna pe Bargeton să roșească pînă în vîrfurile urechilor.

— Trebuie să fie foarte orbită ca să primească în casă și să ni-l prezinte nouă pe individul ăsta, zise el cam în șoaptă.

— Doamnă marchiză, îi spuse Zéphirine doamnei de Pimentel la ureche, dar destul de tare ca să fie auzită, nu găsiți o mare asemănare între domnul Chardon și domnul de Cante-Croix ?

— Asemănarea e ideală, răspunse zîmbind doamna de Pimentel.

— Gloria are farmece cuceritoare ce pot fi mărturisite, îi spuse doamna de Bargeton marchizei. Sînt unele femei care se îndrăgostesc de lucrurile mari, iar altele de cele mici, adăugă ea uitîndu-se la Francis.

Zéphirine nu înțelese, deoarece consulul i se părea foarte mare ; însă marchiza trecu de partea gazdei și începu să rîdă.

— Sînteți un om fericit, îi spuse lui Lucien domnul de Pimentel care începu să-i zică iar „domnule de Rubempré“ după ce-i zisese pînă atunci tot „Chardon“, desigur că nu vă plictisiți niciodată.

— Lucrezi ușor ? îl întrebă Lolotte de parcă i-ar fi spus unui tîmplar : îți ia multă vreme să faci un dulap ?

Lucien rămase năucit de lovitura asta de măciucă ; dar ridică îndată capul auzind-o pe doamna de Bargeton răspunzînd cu un surîs :

— Draga mea, poezia nu crește în capul domnului de Rubempré ca iarba în curțile noastre.

— Doamnă, îi spuse episcopul Lolottei, nu putem avea niciodată destul respect pentru mințile alese în care dumnezeu pune o rază din ale sale. Da, poezia e un lucru sfânt. Cine zice poezie zice suferință. Cîte nopți nedormite n-au cerut strofele pe care le admirăm! Inclinați-vă cu dragoste în fața poetului care duce mai întotdeauna o viață nefericită, dar căruia domnul îi păstrează de bună seamă un loc în ceruri, printre prorocii săi. Tînărul acesta e un poet, adăugă el punînd mîna pe capul lui Lucien. Nu vedeți o nu știu ce fatalitate întipărită pe fruntea aceasta frumoasă?

Fericit de a se vedea apărat cu atîta noblețe, Lucien îi mulțumi episcopului cu o privire ușor înduioșată, fără să știe că tocmai vrednicul prelat avea să-i fie călăul. Doamna de Bargeton zvîrli cercului vrăjmaș niște priviri triumfătoare care se înfipseră, ca tot atîtea săgeți, în inimile rivalelor ce turbau de ciudă.

— Ah! preasfinte, răspunse poetul nădăjduind să lovească în căpățînile acestor neroade cu sceptrul său de aur, lumea n-are nici spiritul, nici îndurarea voastră. Durerile noastre sînt neștiute, nimeni nu ne cunoaște munca. Minerului nu-i e atît de greu să scoată aurul din mină, pe cît ne e nouă ca să smulgem imaginile din adîncul celei mai ingrâte limbi. Dacă țelul poeziei este de a așeza ideile în punctul precis în care toată lumea le poate vedea și simți, poetul e dator să parcurgă fără încetare toată scara inteligențelor omenesti spre a le mulțumi pe toate; e dator să ascundă sub culorile cele mai vii logica și sentimentul, două forțe potrivnice; trebuie să cuprindă o lume întreagă de gînduri într-un singur cuvînt, să zugrăvească pe scurt sisteme întregi de filozofie; în fine, versurile lui sînt niște semînțe ce trebuie să încolțească în inimi căutînd acolo brazdele săpate de sentimentele personale. Nu e oare dator să fi simțit totul, ca să redea

totul ? Și a simți cu putere nu înseamnă oare a suferi ? De aceea poeziile nu se nasc decît după istovitoare călătorii prin întinsele ținuturi ale gîndirii și ale societății. Nu-i oare nemuritoare munca aceea căreia îi datorăm fapte cu o viață mai autentică decît a ființelor ce au trăit aievea, ca de exemplu *Clarisse* a lui Richardson, *Camille* a lui Chénier, *Delia* lui Tibul, *Angelica* lui Ariosto, *Francesca* lui Dante, *Alceste* al lui Molière, *Figaro* al lui Beaumarchais, *Rebeca* lui Walter Scott, *Don Quijote* al lui Cervantes⁷⁹ ?

— Și dumneata ce vei crea ? întrebă du Châtelet.

— A vă răspunde, îi zise Lucien, n-ar însemna să-mi dau singur diploma de om de geniu ? De altminteri, zămislirile acestea sublime cer o lungă experiență a lumii, o cunoaștere a patimilor și răutăților omenești care îmi lipsește ; dar am început-o, zise el cu amărăciune, azvîrlind o privire răzbunătoare asupra cercului din jurul său. Creierul duce cu sine multă vreme...

— Vei da naștere la ceva de seamă, îl întrerupse domnul du Hautoy.

— Mama dumitale, în bunătatea ei, te va ajuta, adăugă episcopul.

Cuvintele acestea, pregătite cu atîta dibăcie, răzbunarea aceasta îndelung așteptată aprinseră în toate privirile o flacără de bucurie. Pe toate buzele se așternu un zîmbet de mulțumire aristocratică, sporit de stupiditatea domnului de Bargeton, care începu să rîdă cu întîrziere.

— Preasfinte, în clipa asta ești prea spiritual pentru noi, doamnele nu te înțeleg, zise doamna de Bargeton, care cu aceste cuvinte îngheță rîsetele și atrase asupra ei privirile mirate. Pentru poetul care se inspiră numai din Biblie, biserica e o adevărată mamă. Domnule de Rubempré, recită-ne *Sfîntul Ioan în Patmos* sau *Ospățul lui Baltazar*, pentru a arăta preasfințeniei-sale că Roma este totdeauna *Magna parens*⁸⁰ a lui Virgiliu.

Femeile schimbă un suris auzind-o pe Naïs rostind cele două cuvinte latinești.

La începutul carierei, chiar cei mai curajoși oameni au momente în care își pierd nădejdea. Lovitura aceasta îl trimisese la fundul apei pe Lucien ; dar el dădu din picioare și ieși la suprafață, jurându-și să ajungă a-i domina într-o zi pe acești oameni. Ca un taur străpuns de mii de săgeți, se ridică furios, gata să se supună cererii Louisei de a declama *Sfântul Ioan în Patmos* ; însă mai toate mesele de joc îi adunaseră din nou pe jucători, care se cufundau în tabieturile lor mărunte, ce le ofereau plăceri pe care nu le găsiseră în poezie. Și apoi răzbunarea etitor amoruri proprii jignite n-ar fi fost deplină dacă nu și-ar fi arătat disprețul negativ față de poezia localnică, fugind de lângă Lucien și doamna de Bargeton. Fiecare păru preocupat de alte treburile : unul începu să-i vorbească prefectului despre un drum județean, alta fu de părere să se mai schimbe distracțiile seratei făcându-se și puțină muzică.

Înalta societate din Angoulême, nefiind în stare să judece în materie de poezie, era îndeosebi curioasă să cunoască părerea familiilor Rastignac și Pimentel despre Lucien, și mulți se strinseră în jurul lor. Influența de care aceste două familii se bucurau în departament era totdeauna recunoscută în împrejurări deosebite ; toată lumea le arăta respect, deși era geloasă pe ele, căci toți își dădeau seama că ar putea avea vreodată nevoie de sprijinul lor.

— Cum vi se pare poetul nostru și poezia lui ? o întreabă Jacques pe marchiză.

— Pentru niște versuri de provincie, răspunse ea surizând, nu sînt rele ; de altfel, un poet atît de frumos nu poate face ceva urît.

Toți găsiră sentința excelentă și o repetară adăugîndu-i mai multă răutate decît fusese în intenția marchizei. Apoi îl rugară pe du Châtelet să-l acompanieze la pian pe domnul de Bartas, care masacră vestita arie a lui Figaro. Calea spre muzică fiind deschisă,

trebuiră să asculte și romanța cavaleriească, făcută sub imperiu de Chateaubriand⁸¹, cîntată de Châtelet. Urmară bucățile executate la patru mîini de fete și cerute de doamna du Brossard, care voia să-i arate domnului de Séverac talentul scumpei sale Camille.

Doamna de Bargeton, jignită de disprețul pe care lumea i-l arăta poetului, plăti cu aceeași monedă, re-trăgîndu-se în budoar tot timpul cît se făcu muzică. O urmă episcopul, căruia marele vicar îi explicase ironia adîncă a înțepăturii sale involuntare și care voia să și-o răscumpere. Domnișoara de Rastignac, ce fusese cucerită de poezie, se strecură în budoar, fără știrea mamei. Intinzîndu-se pe canapea, unde îl trase și pe Lucien, Louise îi spuse la ureche, fără a fi auzită sau văzută :

— Scumpul meu, ei nu te-au înțeles ! dar...

Is dulci a tale versuri, îmi place să le spun.

Lucien, împăcat de această măgulire, își uită pentru o clipă durerea.

— Nu există glorie cîștigată ușor, îi zise doamna de Bargeton, luîndu-i mîna și strîngîndu-i-o. Suferă, prietene, suferă, vei fi mare, durerile sînt prețul plătit nemuririi. Ce n-aș da eu să am de îndurat zbuciumul unei lupte ! Să te ferească Dumnezeu de o viață molică și fără zbucium, în care aripile de vultur să nu-și găsească loc să se întindă. Sînt geloasă de suferințele tale, căci tu cel puțin trăiești ! Îți vei desfășura puterea, vei nădăjdui într-o izbîndă ! Lupta îți va fi glorioasă. Cînd te vei fi înălțat în sfera împărătească unde domnesc marile inteligențe, adu-ți aminte de bieții oameni dezmoșteniți de soartă, a căror inteligență se înăbușă sub apăsarea unui azot moral și care pier după ce au știut întotdeauna ce era viața, dar fără s-o poată trăi, care au avut ochi pătrunzători, fără a avea ce să vadă, care au avut miros bun, dar n-au întîlnit decît flori urît mirositoare. Cîntă atunci planta ce se usucă în umbra codrului, înăbușită de buruienile lăcome, fără a fi simțit mîngîierea soarelui,

și care moare fără a mai înflori ! N-ar fi oare un poem de o melancolie sfîșietoare, un subiect fantastic ? Ce operă sublimă ar ieși dacă ai zugrăvi o fată născută în deșert și dusă în vreo țară rece din Apus, chemîndu-și soarele cel drag, mistuindu-se de doruri neînțelese, copleșită și de frig, și de dragoste ! Ar fi tipul multor existențe.

— Ai zugrăvit astfel sufletul ce-și amintește de cer, zise episcopul, un poem care va fi fost făcut pe vremuri și din care un fragment îmi pare că s-a păstrat în *Cîntarea Cîntărilor*.

— Încercați o asemenea operă, spuse Laure de Rastignac, exprimînd o naivă încredere în geniul lui Lucien.

— Îi lipsește Franței un mare poet religios, zise episcopul. Credeți-mă : gloria și bogăția îl așteaptă pe acela care va lucra pentru religie.

— O să-l facă, preasfinte, spuse doamna de Bargeton cu patos. Nu vedeți ideea poemului lucindu-i de pe acum în ochi ca flăcările zorilor ?

— Naïs nu mai are de loc grijă de noi, spuse Fifine. Ce-o fi făcînd oare ?

— N-o auzi ? răspunse Stanislas. A pornit-o iar călare pe cuvintele ei mari care n-au nici cap, nici picioare.

Amélie, Fifine, Adrien și Francis se iviră în ușa budoarului, însoțind-o pe doamna de Rastignac, care venea să-și ia fiica și să plece.

— Naïs, ziseră cele două femei încîntate să tulbure intimitatea din budoar, n-ai vrea să ne cînti ceva la pian ?

— Draga mea, îi răspunse doamna de Bargeton, domnul de Rubempré ne va recita *Sfîntul Ioan în Patmos*, un măreț poem biblic scris de dînsul.

— Biblic ! repetă Fifine mirată.

Amélie și Fifine se întoarseră în salon ducînd cu ele vestea asta ca un subiect de batjocură. Lucien se scuză că nu-și poate recita poemul, motivînd că nu-l

ține minte. Cînd își făcu din nou apariția, nu mai stîrni nici un interes. Fiecare stătea la taifas sau juca cărți. Poetul își pierduse toată strălucirea. Moșierii nu-l mai socoteau folositor, oamenii cu pretenții se temeau de el ca de o putere vrăjmașă ignoranței lor, femeile geloase pe doamna de Bargeton, Beatrice a acestui nou Dante, cum îl botezase marele vicar, îi zvîrleau priviri reci, disprețuitoare.

— Va să zică asta e lumea mare ! își zise Lucien coborînd în Houmeau pe treptele parcului Beaulieu, căci sînt momente în viață cînd preferăm să apucăm drumul cel mai lung, spre a ne întreține prin mișcări clocotul ideilor ce ne frămîntă, și în voia cărora dorim a ne lăsa. Departe de a-l descuraja, furia ambițiosului respins îi dădea lui Lucien puteri noi. Ca toți oamenii mînați de instinct spre o sferă mai înaltă în care ajung înainte de a se putea menține, și el își făgăduia să jertfească totul ca să rămînă în înalta societate. Pe drum, își scotea una cîte una săgețile înveninate pe care le primise, își vorbea cu voce tare, îi boștelea pe neghiobii cu care avusese de-a face ; găsea răspunsuri iscusite la întrebările prostești ce i se puseseră și era deznădăjduit că prea tîrziu devenise atît de spiritual. Ajungînd pe șoseaua spre Bordeaux, care șerpuiește la poalele dealului și merge de-a lungul Charentei, i se păru că îi vede, în lumina lunii, pe Ève și pe David stînd jos pe o buturugă la malul apei, lîngă o fabrică, și coborî înspre ei pe o potecă.

În timp ce Lucien alerga spre torturile ce-l așteptau în casa doamnei de Bargeton, sora lui își pusese o rochie de stambă roz cu dungi, o pălărie de pai și un șal scurt de mătase ; îmbrăcăminte simplă, dar care pe ea părea cine știe ce podoabă, cum se întîmplă tuturor persoanelor la care o frumusețe innăscută dă preț celor mai neînsemnate găтели. De aceea, cînd își schimba costumul de lucrătoare, îl intimida grozav pe David. Deși tipograful se hotărîse să-i vorbească despre sine însuși, nu mai știu ce să spună cînd dădu brațul frumoasei Ève, ca să treacă amîndoi prin Hou-

meau. Spaimile acestea respectuoase, aseamănătoare cu acelea pe care slava lui Dumnezeu le dă credincioșilor, sînt pe placul iubirii. Cei doi îndrăgostiți se îndreptară tăcuți înspre podul Sfînta Ana ca să treacă pe malul stîng al Charentei. Ève, stingherită de această tăcere, se opri pe la mijlocul podului ca să privească apa care, din locul unde se aflau pînă acolo unde se clădea pulberăria, forma o oglindă lată în care soarele ce apunea lăsa o diră veselă de lumină.

— Ce seară frumoasă! zise ea căutînd un subiect de conversație, aerul e și calduț și răcoros, mireasma florilor te amețește, cerul e minunat.

— Toate vorbesc inimii, răspunse David încercînd să ajungă prin analogie la iubirea lui. Oamenii îndrăgostiți simt o nespusă plăcere să întîlnească în aspectele variate ale unui peisaj, în străvezimea aerului, în aromele pămîntului poezia pe care o poartă în suflet. Natura le vorbește.

— Și le dezleagă și limba, zise Ève rîzînd. Adineauri, cînd treceam prin Houmeau, erai tare tăcut. Mă simțeam foarte încurcată...

— Imi păreai atît de frumoasă încît nu-mi găseam graiul, răspunse cu sinceritate David.

— Prin urmare, acum, nu mai sînt tot așa de frumoasă? întrebă ea.

— Ba nu, însă sînt atît de fericit că mă plimb singur cu tine, încît...

Se opri fără glas și privi dealurile pe care coboară șoseaua ce vine de la Saintes.

— Dacă plimbarea asta îți face plăcere, mă bucur, pentru că socotesc că-ți sînt datoare o seară în schimbul aceleia pe care mi-ai sacrificat-o. Neprimind să te duci la doamna de Bargeton, ai fost tot atît de generos ca și Lucien cînd a riscat s-o supere cu cerea lui.

— Nu generos, ci înțelept, răspunse David. Și fiindcă sîntem singuri, sub bolta cerului, fără alți martori decît trestile și tufișurile de pe malul Charentei, dă-mi voie, dragă Ève, să-ți împărtășesc cîteva

din îngrijorările ce mi le pricinuieste drumul pe care
a apucat acum Lucien. După tot ce i-am spus, teme-
rile mele îți vor părea, sper, doar un exces al grijii
prietenești. Tu și cu mama ta ați făcut totul ca să-l
ridicați deasupra rangului său; dar ați știindu-i ambiția,
nu l-ați hărăzit oare, fără să vreți, unor mari sufe-
rințe? Din ce va trăi el în lumea spre care îl poartă
toate năzuințele? Il cunosc eu! El e făcut să culeagă
recolta nemuncită. Obligațiile mondene îi vor înghiți
tot timpul, iar timpul e singurul capital al celor ce
n-au altă avere decît inteligența; îi place să strălu-
cească, oamenii îi vor biciui dorințele pe care nici o
sumă nu le va îndestula, va cheltui, dar nu va cîștiga
bani; în sfîrșit, voi l-ați deprins să se creadă mare;
dar, înainte de a recunoaște superioritatea cuiva, lu-
mea cere succese răsunătoare. Iar succesele literare
nu se cuceresc decît în singurătate și printr-o muncă
încordată. Ce-i va da oare doamna de Bargeton fra-
telui tău în schimbul atîtor zile pierdute la picioarele
ei? Lucien e prea mîndru ca să primească ajutorul ei,
iar noi știm că e încă prea sărac ca să continue a frec-
venta lumea ei, care e de două ori ruinătoare. Mai
curînd sau mai tîrziu, femeia aceasta îl va părăsi pe
iubitul nostru frate, după ce-l va fi făcut să piardă
cheful de muncă, după ce va fi dezvoltat în el gustul
pentru lux, disprețul pentru viața cumpătată, iubirea
de plăceri, înclinarea spre lene, care e desfrîul sufle-
telor poetice. Da, tremur de teamă ca această cucoană
să nu se joace cu Lucien cum te distrezi cu o jucărie;
ori îl iubește cu adevărat și îl va face să uite de toate,
ori nu-l iubește și-l va face nefericit, deoarece el e
nebun după dînsa.

— Mă înfiori, zise Ève, oprindu-se în dreptul stăvi-
larului Charentei. Dar, cîtă vreme mama va avea pu-
tere să-și vadă înainte de munca ei atît de grea și
cîtă vreme voi trăi eu, puținul ce-l vom cîștiga noi
prin munca noastră va fi poate de-ajuns ca să facă
față cheltuielilor lui Lucien, îngăduindu-i să aștepte
clipa în care norocul îi va zîmbi. Mie n-o să-mi lip-

sească niciodată curajul, căci gândul de a munci pentru o ființă iubită, spuse Ève înflăcăându-se, îi ia muncii toată amărăciunea și greutatea. Mă simt fericită știind pentru cine mă chinuiesc atîta, dacă asta se poate numi chin. Da, n-avea nici o grijă, vom cîștiga noi destui bani pentru ca Lucien să poată intra în lumea bună. Acolo îi e norocul.

— Acolo îi e și pierzania, reluă David. Ascultă-mă, dragă Ève, elaborarea lentă a operelor de geniu cere sau o avere mare venită de-a gata, sau sublimul cinism al unei vieți de sărăcie. Crede-mă ! Lucien e atît de înspăimîntat de mizerie, a gustat cu atîta plăcere din beția ospetelor și a succeselor, amorul propriu i s-a dezvoltat pînă într-atîta în budoarul doamnei de Bargeton, încît va încerca orice mai degrabă decît să se reîntoarcă acolo de unde a pornit ; iar veniturile muncii voastre nu vor fi niciodată pe măsura nevoilor lui.

— Prin urmare, nu ești decît un prieten fals ! exclamă Ève deznădăjduită. Altfel nu ne-ai descuraja atîta.

— Ève ! Ève ! răspunse David, aș vrea să fiu fratele lui Lucien. Numai tu poți să-mi dai titlul acesta, care i-ar îngădui să accepte totul de la mine, care mi-ar da dreptul să mă devotez lui cu aceeași iubire sfîntă cu care i te jertfești tu, dar aducînd cu mine și chibzuința omului calculat. Ève, copilă iubită, fă ca Lucien să aibă o comoară din care să ia fără să se rușineze ! Punga unui frate n-o să fie oare ca și a lui ? De-ai ști cîte mi-au trecut prin minte gîndindu-mă la noua poziție a lui Lucien ! Dacă vrea s-o viziteze mereu pe doamna de Bargeton, bietul băiat n-ar trebui să mai lucreze la mine în tipografie, nici să mai locuiască în Houmeau, tu nu mai poți să rămîi lucrătoare, iar mama ta trebuie să se lase de meseria ei. Dacă primești să-mi fii soție, toate ar fi simple : Lucien ar putea locui la mine, la etajul al doilea, pînă ce i-aș clădi un apartament în fundul curții, afară doar dacă tata nu va voi cumva să mai ridice

un etaj. Î-am aranjat în felul acesta o viață fără griji, o viață independentă. Dorința de a-l ajuta pe Lucien îmi va da și puterea să fac avere, și curajul pe care nu l-aș avea dacă n-ar fi vorba decît de mine; dai depinde numai de tine să-mi dai voie să-i fiu devotat. Poate că într-o zi va ajunge și la Paris, singura scenă vrednică de el, și unde talentele lui vor fi prețuite și răsplătite. Viața la Paris e scumpă, și noi trei n-o să fim prea mulți ca să-l întreținem acolo. De altminteri, parcă ție, ca și mamei tale, nu o să vă trebuiască vreun sprijin? Dragă Ève, ia-mă de soț din dragoste pentru Lucien. Poate că mai tîrziu veți ține și la mine văzîndu-mi străduința de a-i fi lui folositor și de a te face pe tine fericită. Avem amîndoi gusturi la fel de modeste, ne vom mulțumi cu puțin; fericirea lui Lucien va fi grija noastră cea mare, iar inima lui va fi comoara în care vom pune averea, inima, sentimentele, totul!

— Ne despart prejudecățile, zise Ève mișcată, văzînd ce mică se făcea iubirea aceea mare. Tu ești bogat, iar eu sînt săracă. Trebuie să iubești mult pe cineva, ca să treci peste o asemenea piedică.

— Așadar nu ții încă destul la mine? exclamă David zdrobit.

— Poate că tatăl tău s-ar împotrivi...

— Bine, bine, răspunse David, dacă nu rămîne decît tata de consultat, atunci vei fi soția mea. Ève, dragă mea Ève, în clipa asta m-ai făcut ușor ca fulgul. Mi-era inima grea de simțăminte pe care nici nu puteam, nici nu mă pricepeam să le exprim. Spune-mi doar că ții puțin la mine și voi căpăta curaj să-ți vorbesc și de toate celelalte.

— În adevăr, zise ea, mă faci să mă rușinez; dar, deoarece ne împărtășim unul altuia sentimentele, îți voi spune că în viața mea nu m-am gîndit la altcineva decît la tine. Am văzut în tine un bărbat de care o femeie poate fi mîndră că-i aparține, și nu îndrăzneam să sper pentru mine, o biată lucrătoare, un asemenea viitor.

— Destul, destul, spuse el sprijinindu-se de stăvilarul la care se întorseseră, căci umblaseră pînă atunci ca niște zănatici încoace și încolo pe același petec de loc.

— Ce ai ? îl întrebă ea, dînd glas pentru întâia oară îngrijorării atît de fermecătoare pe care o au femeile pentru ființa ce le aparține.

— N-am nimic. Mi-e bine, zise el. La gîndul unei vieți fericite sînt uluit, sufletul mi-e copleșit. De ce sînt eu cel mai fericit ? spuse el cu oarecare melancolie. Ba da, știu.

Ève îl privi pe David, cochetă și întrebătoare.

— Dragă Ève, eu primesc mai mult decît dau. De aceea o să te și iubesc mai mult decît mă vei iubi tu, pentru că am și mai multe temeuri ; tu ești un înger, iar eu sînt un om.

— Eu nu sînt atît de deșteaptă, răspunse Ève zîmbind. Te iubesc mult...

— Cît și pe Lucien ? o întrerupse el.

— Indejuns ca să-ți fiu soție, să mă închin ție și să caut să nu-ți fac nici o supărare în viața, la început cam grea, pe care avem s-o ducem.

— Ai băgat de seamă, scumpa mea, că te-am iubit din prima zi ?

— Care femeie nu simte cînd e iubită ? întrebă ea.

— Dă-mi voie să-ți liniștesc cugetul în privința așa-zisei mele averi. Sînt sărac, dragă Ève. Da, tatei i-a făcut plăcere să mă ruineze, a cîștigat numai el de pe urma muncii mele, a făcut ca mulți din așa-zișii binefăcători față de aceia pe care pretind că-i ajută. Dacă mă voi îmbogăți, va fi mulțumită ție. Asta nu-i o vorbă de îndrăgostit, ci o reflecție a unui om care calculează. Trebuie să-mi cunoști defectele, care sînt mari de tot, mai ales la un om silit să facă singur avere. Firea mea, obiceiurile, îndeletnicirile care-mi plac sînt potrivnice la tot ceea ce-i negoț și speculație, și, totuși, nu ne putem îmbogăți altfel. Deși sînt în stare să descopăr o mină de aur, sînt grozav de nepriceput s-o exploatez. În schimb, tu, care din dragoste

pentru fratele tău te-ai ocupat de cele mai mici amănunte, care ai darul economiei, răbdarea adevăratului negustor, vei culege roadele ce le voi fi semănat eu. Situația noastră, căci de mult mă consider ca făcînd parte din familia voastră, îmi stă pe inimă, încît am irosit multe zile și nopți căutînd un mijloc de îmbogățire. Cunoștințele mele de chimie și ceea ce am observat eu despre nevoile comerțului m-au condus pe calea unei descoperiri ce poate fi foarte bănoasă. Nu-ți spun mai mult deocamdată, prevăd prea multe întîrzieri. Vom mai îndura cîțiva ani poate; însă voi găsi pînă la urmă procedeele industriale după care nu umblu numai eu, dar care, dacă ajung eu cel dinții la ele, ne vor aduce bogăția. Nu i-am spus nimic lui Lucien, căci firea lui înflăcărată ar strica totul, ar lua nădejdlle drept realitate, ar trăi pe picior mare și s-ar îndatora. Așa că te rog să păstrezi secretul. Dar tovărășia ta dulce și iubită îmi va aduce mîngîiere în timpul încercărilor lungi ce mă așteaptă, după cum dorința de a vă îmbogăți pe tine și pe Lucien îmi va da puteri să stărui...

— Ghicisem eu, îi spuse Ève întrerupîndu-l, că ești un inventator din aceia care, ca și bietul meu tată, au nevoie de o soție care să le poarte de grijă.

— Așadar, mă iubești? A, spune-mi-o fără teamă. În numele tău am văzut simbolul iubirii mele. Eva era singura femeie de pe lume, și ceea ce era materialmente adevărat pentru Adam este moralmente pentru mine. O, Doamne! mă iubești?

— Da, rosti ea prelungind silaba aceasta ca și cum ar fi vrut să zugrăvească toată intensitatea sentimentelor sale.

— Atunci hai să ședem aici, zise el ducînd-o pe Ève de mîină spre o bîrnă lungă din apropierea unei fabrici de hîrtie. Lasă-mă să respir aerul serii, să ascult broaștele, să mă uit la razele lunii tremurînd în apă; lasă-mă să cuprind natura în care mi se pare că-mi văd fericirea scrisă în tot locul, arătîndu-mi-se pentru întîia oară în toată minunăția ei, luminată de iubire,

împodobită cu tine. Ève, draga mea! e prima clipă de bucurie fără nor pe care mi-o dă soarta! Nu cred ca Lucien să fie în clipa asta tot atât de fericit ca mine!

Simțind mîna Èvei umedă și tremurătoare într-ai lui, David lăsă să-i cadă pe ea o lacrimă.

— Nu pot să cunosc și eu secretul? întrebă Ève, răsfățindu-se.

— Ai chiar dreptul, pentru că și tatăl tău s-a ocupat de această chestiune ce va deveni foarte serioasă. Iată de ce. Prăbușirea imperiului va face ca întrebuințarea pînzei de bumbac să ajungă aproape generală, din cauza ieftinătății ei față de pînza de in. Hîrtia se fabrică din cîrpe de cîneapă sau de in; însă această materie primă e scumpă, iar scumpetea ei întîrzie marea dezvoltare pe care presa franceză o va lua negreșit. Producția de cîrpe nu poate fi mărită cu forța. Cîrpa este rezultatul întrebuințării pînzei, iar populația unei țări nu dă decît o cantitate determinată. Cantitatea aceasta nu poate crește decît printr-o creștere a natalității. Pentru ca să ajungă la o înmulțire simțitoare a populației, unei țări îi trebuie cam un sfert de veac ca să revoluționeze moravurile, comerțul sau agricultura. Dacă, prin urmare, necesitățile fabricării hîrtiei vor ajunge de două-trei ori mai mari decît producția Franței în cîrpe, va trebui, spre a menține prețul scăzut la hîrtie, să se introducă în fabricarea ei un alt element în locul cîrpelor. Raționamentul se bazează pe un fapt ce se petrece aici. Fabricile de hîrtie din Angoulême, cele din urmă în care se va mai face hîrtie din cîrpe de in, văd cum bumbacul le ia locul, într-o progresie uluitoare, la producerea pasteii.

La întrebarea tinerei lucrătoare, care nu știa ce înseamnă *pastă*, David îi dădu lămuriri asupra fabricării hîrtiei, lămuriri ce nu vor fi nelalocul lor într-o operă care-și datorează existența materială atât hîrtiei, cît și presei; însă această lungă „paranteză” dintre doi îndrăgostiți cîștigă, fără îndoială, fiind rezumată.

Hîrtia, produs tot atât de minunat ca și tiparul, la baza căruia stă, era de multă vreme cunoscută în

China, cînd, prin filierele neștiute ale comerțului, ajunse pînă în Asia Mică unde, către anul 750, după unele informații, se întrebuintă un fel de hîrtie din bumbac strivit și fiert. Nevoia de a înlocui pergamentul, care costa prea mult, făcu să se descopere, prin imitarea *hîrtiei bombiciene* (acesta era numele hîrtiei de bumbac în Orient), hîrtia de cîrpe, unii zic că la Basel, în 1170, de către niște greci refugiați, alții spun că la Padova, în 1301, de către un italian numit Pax. În felul acesta, hîrtia se perfecționează cu încetul și pe neșimțite; dar un lucru e sigur că, încă din vremea lui Carol al VI-lea⁸², se fabrica la Paris pasta cărților de joc. După ce nemuritorii Fust, Coster și Gutenberg⁸³ inventară CARTEA, niște meșteșugari, necunoscuți ca atîția artiști mari din vremea aceea, adaptară fabricarea hîrtiei la nevoile tipografiei. În acest secol al XV-lea, atît de viguros și de naiv, numele diferitelor forme de hîrtie, ca și numele dat caracterelor, purtară pecetea naivității epocii. Astfel, hîrțiile *Raisin*, *Jésus*, *Colombier*, *Pot*, *Ecu*, *Coquille*, *Couronne*⁸⁴ fură numite așa după ciorchinele, după chipul domnului⁸⁵, după coroana, scutul, oala, adică după filigrana bătută în mijlocul colii, precum mai tîrziu se bătu, sub Napoleon, un vultur : de unde hîrtia zisă *Grand-Aigle*. În același chip se dădură caracterelor numele de *Cicero*, *Augusteo* și *Canon*, după cărțile de liturghie, după operele teologice și după tratatele lui Cicero la care se întrebuintară mai întîi acele caractere. *Italicele* fură inventate de Aldi, la Veneția : de aici și numele lor. Înainte de inventarea hîrtiei rotative de o lungime nelimitată, formatele cele mai mari erau *Grand-Jésus* sau *Grand-Colombier*; și încă acesta din urmă nu servea decît pentru atlasuri sau pentru gravuri. În adevăr, dimensiunile hîrtiei de tipar depindeau de cele ale *marmurilor* presei. În momentul cînd vorbea David, existența hîrtiei-sul părea un vis în Franța, cu toate că Denis Robert d'Essonne⁸⁶ inventase încă de prin 1799, pentru fabricarea ei, o mașină pe care după aceea Didot-Saint-Léger încercă s-o perfecționeze. Hîrtia ve-

lină, inventată de Ambroise Didot, nu datează decît din 1780. Acest scurt istoric dovedește temeinic că toate marile progrese ale industriei și minții s-au făcut foarte încet și prin adaosuri aproape neobservate, întocmai cum procedează și natura. Spre a ajunge la perfecție, scrisul, limbajul poate !... au trecut prin aceleași dibuiri ca și tiparul și fabricarea hîrtiei.

— O mulțime de oameni din Europa întreagă adună cîrpe, rufe vechi și cumpără zdrențe din orice fel de țesături, zise tipograful, în încheiere. Zdrențele, alese pe sorturi, sînt înmagazinate de negustorii angroșiști de cîrpe, care aprovizionează fabricile de hîrtie. Ca să-ți faci o idee de comerțul acesta, află, domnișoară, că, în 1814, bancherul Cardon, proprietarul viilor de la Buges și Langlée, unde Léorier de l'Isle căuta încă din 1776 soluția problemei de care s-a ocupat și tatăl tău, avea un proces cu un domn Proust asupra unei erori de două milioane, greutatea unor cîrpe dintr-un cont de zece milioane de livre, reprezentînd circa patru milioane de franci. Fabricantul spală cîrpele și le transformă într-o fiertură care se trece — la fel cum trece o bucătăreasă supa prin sită — printr-un cadru de fier numit *formă*, acoperit cu o pînză de sîrmă în mijlocul căreia se află filigrana ce dă numele hîrtiei. De mărimea *forme*i depinde atunci și mărimea hîrtiei. Pe vremea cînd lucram la Didot, se ocupau și ei de chestiunea asta, și se mai ocupă încă : pentru că perfecționarea pe care o urmărește tatăl vostru e o necesitate din cele mai imperioase ale timpului de față. Iată de ce : cu toate că trăinicia inului față de bumbac face în definitiv inul mai ieftin decît bumbacul, totuși, cîm se întîmplă de obicei celor săraci, cînd e vorba să scoată o sumă de bani din buzunar, ei preferă să dea cît mai puțin și suportă, în virtutea vechiului dicton *vae victis*⁸⁷, pierderi enorme. Tot așa fac și burghezii. În felul acesta pînză de in s-a împuținat. În Anglia, unde bumbacul a înlocuit inul la patru cincimi din populație, nici nu se mai fabrică decît hîrtie din bumbac. Hîrtia aceasta, care are mai întîi neajunsul că se

taie și plesnește, se dizolvă atît de ușor în apă, încît o carte de hîrtie din bumbac, ținută în apă un sfert de ceas, se transformă într-un terci, pe cîtă vreme o carte veche nu se strică, de-ar sta și două ceasuri în apă. E de ajuns să pui la uscat cartea veche, și, deși îngălbenit, spălăcit, textul tot se mai poate citi, opera nu e pierdută. Am ajuns într-o epocă în care, averile micșorîndu-se prin egalizarea lor, totul va sărăci; vom căuta pînză și cărți ieftine, cum începem să căutăm tablouri mici, din lipsă de spațiu pentru cele mari. Cămășile și cărțile n-or să ne mai țină mult, asta-i tot. Produsele trainice dispar pe rînd. De aceea, problema de rezolvat e de cea mai mare însemnătate pentru literatură, pentru știință și pentru politică. Într-o zi se încinse în biroul meu o discuție vie asupra elementelor de care se servesc chinezii la fabricatul hîrtiei. În țara lor, datorită materiilor prime, industria aceasta a atins, încă de la origine, o perfecțiune la care noi n-am ajuns. Vorbeam atunci mult despre hîrtia de China care e cu mult mai bună decît a noastră, căci oricît de ușoară și de subțire ar fi, e totuși trainică și netransparentă. Un corector foarte cult (la Paris întîlnești printre corectori chiar savanți: Fourier și Pierre Leroux⁸⁸ sînt în acest moment corectori la firma Lachevardière !...), deci, contele de Saint-Simon⁸⁹, pentru moment corector, intră pe ușă în toiul discuției. Dînsul ne spuse atunci că, după Kempfer și du Halde⁹⁰, *brusonația*⁹¹ le furniza chinezilor materia primă a hîrtiei lor, vegetală, ca și a noastră de altfel. Un alt corector susținu că hîrtia de China se fabrică în special dintr-o materie animală, din mătase, ce se găsește din belșug în China. Se făcu și un rămășag în fața mea. Dat fiind că domnii Didot sînt tipograful Institutului, neînțelegerea fu supusă fi-rește membrilor acestei adunări de savanți. Domnul Marcel⁹², fost director al Imprimeriei imperiale, desemnat ca arbitru, îi trimise pe cei doi corectori în fața abatelui Grozier⁹³, bibliotecar la Arsenal. După judecata abatelui Grozier, corectorii pierdură amîndoi rămășagul. Hîrtia de China nu se fabrică nici din mătase,

nici din *brusonație* ; pasta provine din fibrele de bambus zdrobite. Abatele Grozier avea chiar o carte chinească, o lucrare și iconografică și tehnologică, în care se aflau numeroase figuri reprezentînd fabricarea hîrtiei în toate fazele ei, și dînsul chiar ne arătă tulpinile de bambus puse grămadă în colțul unui atelier, desenat cu o deosebită măiestrie. Cînd Lucien mi-a spus că tatăl tău, printr-un soi de intuiție specifică oamenilor de talent, întrevăzuse mijlocul de a înlocui zdrențele printr-o materie vegetală cît mai comună, luată de-a dreptul de pe teritoriul nostru, după cum fac chinezii servindu-se de tulpinile fibroase, am pus ordine în toate aceste încercări ale înaintașilor mei și m-am apucat în sfîrșit să studiez chestiunea. Bambusul este o trestie ; m-am gîndit deci numaidecît la trestia din țara noastră. Mîna de lucru nu costă mai nimic în China, o zi e plătită cu trei gologani ; de aceea pot chinezii să pună hîrtia, cînd o scot de pe formă, foaie cu foaie, între niște tăblii de porțelan alb încălzite, cu ajutorul cărora o presează și-i dau lustrul, trăinicia, subțirimea, moliciunea de mătase care fac din ea prima hîrtie din lume. Prin urmare, noi vom fi nevoiți să înlocuim procedeele chinezilor cu ajutorul vreunei mașini. Numai cu asemenea mașini vom rezolva problema scumpetei, care în China, datorită ieftinătății mîinii de lucru, este necunoscută. Dacă izbutim să fabricăm la preț scăzut hîrtie de calitatele aceleia de China, vom reduce la mai puțin de jumătate și greutatea și grosimea cărților de azi. Un Voltaire legat, care, pe hîrtia noastră velină, cîntărește două sute cincizeci de livre⁹⁴, n-ar cîntări nici cincizeci tipărit pe hîrtie de China. Și iată, desigur, o cuccire. Spațiul rezervat bibliotecilor va fi din ce în ce mai greu de găsit într-o epocă în care micșorarea generală a lucrurilor și a oamenilor nu cruță nimic, nici chiar locuințele. La Paris, palatele, casele mari vor fi mai curînd ori mai tîrziu dărîmate ; foarte curînd n-or să mai existe averi pe măsura construcțiilor strămoșilor noștri. Ce rușine pentru epoca noastră să fabrice

cărți care n-au să dureze ! Încă zece ani, și hîrtia de Olanda, adică hîrtia făcută din cîrpe de in, va fi cu desăvîrșire imposibil de fabricat. Și iată că fratele tău mi-a comunicat cu generozitate ideea pe care a avut-o tatăl vostru de-a întrebuița unele plante fibroase la fabricarea hîrtiei. Vezi dar că, dacă izbutesc, vei avea dreptul la...

În acest moment, Lucien se îndreptă spre sora sa și întrerupse generoasa propunere a lui David.

— Nu știi, zise el, dacă vouă vi s-a părut frumoasă seara asta, însă pentru mine a fost groaznică.

— Bietul meu Lucien, ce ți s-a întîmplat ? îl întrebă Ève, observîndu-i obrajii aprinși.

Poetul, înciudat, își povesti chinurile, vîrsînd în cele două inimi prietene valurile gîndurilor ce-l năpădeau. Ève și David îl ascultară în tăcere, întristați de șuvoiul acesta de durere ce trăda și măreție, și nimicnicie.

— Domnul de Bargeton, spuse Lucien isprăvind de povestit, e un moșneag care se va prăpădi în curînd de pe urma vreunei indigestii ; ei bine ! eu voi domina această lume semeață, cînd mă voi însura cu doamna de Bargeton ! Am citit în ochii ei, astăseară, o dragoste egală cu a mea. Da, jignirile care mi s-au adus le-a simțit și ea ; suferințele, ea mi le-a alinat ; dînsa e tot pe-atîta de mare și de nobilă, pe cît e de frumoasă și de fermecătoare ! Nu, ea n-o să mă trădeze niciodată !

— Nu crezi c-a venit timpul să-i creăm o existență liniștită ? o întrebă David în șoaptă pe Ève.

Ève strînse în tăcere brațul lui David, care, înțelegîndu-i gîndul, se grăbi să-i povestească lui Lucien proiectele sale. Cei doi îndrăgostiți erau tot atît de preocupați de planurile lor, pe cît de preocupat era Lucien de ale sale ; astfel că Ève și David, grăbiți să-i obțină consimțămîntul la fericirea lor, nu băgară de seamă mișcarea de surpriză ce-i scăpă iubitului doamnei de Bargeton aflînd de căsătoria surorii sale cu David. Lucien, care, pentru momentul cînd avea să parvină la o situație mai înaltă, visa ca și soră-sa

să facă o căsătorie „bună“, spre a-și vedea ambiția sprijinită de interesul ce i l-ar purta o familie cu vază, fu nemîngîiat descoperind în această cununie încă un obstacol în calea ascensiunii sale în societate.

„Chiar dacă doamna de Bargeton ar accepta să devină doamna de Rubempré, niciodată însă nu-i va conveni să fie cumnată cu David Séchard!“

Fraza asta oglindește limpede gîndurile ce-i chinură lui Lucien inima.

„Louise are dreptate! oamenii de viitor nu-s niciodată înțeleși de ai lor“, cugetă el cu amărăciune.

Dacă i s-ar fi vorbit de căsătoria asta într-un alt moment decît acela cînd îl ucisese în închipuire pe domnul de Bargeton, s-ar fi bucurat sincer. Dacă s-ar fi gîndit numai la situația lui actuală, și numai la soarta unei fete frumoase, dar sărace ca Ève Chardon, ar fi considerat această căsătorie drept o fericire nesperată. Acuma însă se afla în țara visului de aur în care tinerii, porniți pe *dacă*, trec ușor peste toate stavilele. Se vedea dominînd lumea, și pe poet îl dură să fie trezit așa de repede la realitate. Ève și David crezură că fratele lor tăcea copleșit de atîta generozitate. Pentru cele două suflete alese, o acceptare tacită era o dovadă de prietenie adevărată. Tipograful începu să zugrăvească cu de-amănuntul și din toată inima fericirea ce-i aștepta pe toți patru. Cu toate exclamațiile Èvei, își mobilă etajul întîii cu luxul unui îndrăgostit; construi cu bunacredință a unui copil pe cel de-al doilea pentru Lucien, iar pe cel de deasupra „laboratorului“ său pentru doamna Chardon, față de care voia să se poarte cu grija unui fiu. În sfîrșit, zugrăvi familia întreagă atît de fericită și pe fratele său atît de independent, încît Lucien, fermecat de glasul lui David și de mîngîierile Èvei, uită, pe sub copacii de pe șosea, de-a lungul apei domoale și sclipind sub bolta înstelată și în aerul calduț al nopții, dureroasa cunună de spîni pe care societatea i-o punea pe cap. Domnul de Rubempré îl recunoscuse, în fine, pe David Séchard. Nestatornicia caracterului

său îl readuse numaidecît la viața de muncă, curată și burgheză, pe care o dusesese, și o întrezări acum înfrumusețată și fără griji. Vuietul lumii aristocratice rămînea tot mai departe în urma lui. Astfel că, atunci cînd puse piciorul pe caldarîmul din Houmeau, ambițiosul strînse mîna fratelui său și se puse la unison cu fericiții îndrăgostiți.

— Numai tatăl tău să nu pună bețe în roate, îi spuse el lui David.

— Parcă nu știi cît îi pasă lui de mine? Bătrînul trăiește numai pentru el, totuși mîine o să mă reped la Marsac, măcar să obțin ca să facă el clădirile de care mai avem nevoie.

David îi însoți pe cei doi pînă la doamna Chardon, căreia îi ceru mîna Èvei, cu graba unui om care nu mai admitea nici o întîrziere. Mama luă mîna fetei, o puse cu bucurie într-aceea a lui David, iar îndrăgostitul, prinzînd curaj, o sărută pe frunte pe frumoasa-i logodnică, ce-i zîmbi roșind.

— Așa se logodesc oamenii săraci, zise mama ridicînd ochii ca și cum ar fi cerut binecuvîntarea domnului. Ai curaj, copilul meu, îi spuse ea lui David, pentru că noi avem ghinion în viață și mi-e frică să nu fie molipsitor.

— O să fim bogați și fericiți, zise grav David. Mai întîi de toate, veți lăsa meseria de îngrijitoare de bolnavi și veți locui cu fiica dumneavoastră și cu Lucien în Angoulême.

Cei trei copii se grăbiră atunci să-i povestească mamei uluite planul lor încîntător, lăsîndu-se în voia unui taifas familiar, în care ești gata să bagi în ham-bare toate boabele semănate, să te bucuri dinainte de toate bucuriile. Trebură să-l dea cu de-a sila pe David afară; el ar fi dorit ca seara aceea să nu se mai sfîrșească. Bătea unu noaptea cînd Lucien își conduse viitorul cumnat pînă la Porte-Palet. Postel cel de treabă, îngrijorat de zarva asta neobișnuită, ieșise la fereastră și se întreba, văzînd lumină la o asemenea oră la Ève: „Ce s-o fi petrecînd la Chardon?”

— Fiule, zise el văzîndu-l pe Lucien întorcîndu-se, ce se întîmplă? Aveți cumva nevoie de mine?

— Nu, răspunse poetul; însă, cum sînteți prietenul nostru, pot să vă spun: mama a primit să-i dea lui David Séchard mîna surorii mele.

Drept orice răspuns, Postel trînti fereastra, deznădăjduit de a nu fi cerut-o el mai din timp în căsătorie pe domnișoara Chardon.

În loc să se întoarcă la Angoulême, David luă drumul spre Marsac. Merse, plimbîndu-se, pînă la tatăl său și ajunse în ograda ce înconjura casa, tocmai cînd răsărea soarele. Îndrăgostitul zări sub un migdal capul bătrînului urs ieșind dintr-un tufiș.

— Bună ziua, tată, îi zise David.

— Ia te uită! Tu ești, băiete? Cum se face că te afli pe drum la ora asta? Intra pe colo, zise podgoreanul arătîndu-i fiului o porțiță cu zăbrele. Vița mi-a dat toată în floare, n-a înghețat nici una! O să scot peste douăzeci de poloboace de pogon anul ăsta; dar am avut și grijă!

— Tată, vin să-ți vorbesc într-o chestiune importantă.

— Ei bine, cum merge treaba? Trebuie să cîștigi bani berechet!

— O să cîștig, tată, dar pentru moment nu-s bogat.

— Toți de pe aici sînt supărați pe mine că pun prea multe îngrășăminte, răspunse tatăl. Orășenii, adică domnul marchiz, domnul conte, domnul cutare și cutare, țipă că îi scad vinului tăria. La ce-i bună învățătura? Să te zăpăcească la cap. Ascultă! domnii ăștia scot șapte, uneori opt butii de pogon și le vînd cu șaiszeci de franci butia, ceea ce face cel mult patru sute de franci de pogon în anii buni. Eu scot douăzeci de butii și le vînd cu treizeci de franci, în total șase sute de franci! Care-i prostul? Tăria! Tăria! Ce-mi pasă mie de tărie? Să și-o ție pentru ei, domnii marchizi; pentru mine, tăria sînt bănișorii. Ai spus ceva?...

— Tată, mă însor, și vin să-ți cer...

— Să-mi ceri? Ce? Absolut nimic, băiatule. Însoartă-te, n-am nimic contra; însă, de dat ceva, n-am nici un sfanț. Via asta m-a ruinat! De doi ani încoace plătesc munca, impozitele, tot felul de cheltuieli; statul ia totul, tot ce ai se duce la stat! De doi ani de zile, bieții podgoreni nu mai câștigă nimic. Anul ăsta nu se arată rău; și poftim, păcătoasele de butoaie au și început să se scumpească! O să muncim pentru dogari. De ce să te însori înainte de cules?...

— Tată, n-am venit decît să-ți cer învoirea.

— A! asta-i altceva. Și cu cine te însori, dacă nu sînt curios?

— O iau pe domnișoara Ève Chardon.

— Cine-i asta? Din ce trăiește?

— E fata răposatului Chardon, farmacistul din Houmeau.

— Iei o fată din Houmeau, tu, un burghez! Tu, tipograful regelui la Angoulême! Poftim roadele învățăturii! Și să-ți mai dai copiii la școală! Dar stai! Probabil că-i foarte bogată, nu-i așa, băiatule? zise bătrînul, apropiindu-se de fiul său cu mișcări de pisică; pentru că, dacă iei o fată din Houmeau, trebuie să fie dolda de bani! Bun! O să-mi plătești chiria atunci. Știi, băiatule, că s-au împlinit doi ani și trei luni de cînd nu mi-ai mai dat-o, ceea ce face două mii șapte sute de franci, care mi-ar veni tocmai la țanc ca să-mi plătesc dogarul. De la oricare altul decît fiul meu aș fi în drept să cer și dobîndă; fiindcă, la urma urmelor, afacerile sînt afaceri; dar pe tine te iert de dobîndă. Hei, ia spune: cît are?

— Are cît avea și mama.

Bătrînul era cît pe ce să spună: „N-are decît zece mii de franci?” însă își aminti că refuzase să-i dea fiului socoteală, și exclamă:

— Care va să zică n-are nimic!

— Averea mamei era frumusețea și inteligența.

— Ia du-te la tîrg cu astea, și vezi ce-o să-ți dea

pe ele! Fir-ar dracu-al dracului, ce pacoste mai sînt și copiii pe capul părinților! Cînd m-am însurat eu, toată averea mea, David, era un coif de hîrtie și două mîini, eram un urs' sărac. Cu mîndrețea de tipografie pe care ți-am dat-o ție, cu priceperea și cunoștințele tale, tu însă trebuie să iei o burgheză de la oraș, o femeie bogată cu treizeci-patruzeci de mii de franci. Dă-o-ncolo de iubire, și te însor eu! E pe-aici prim-prejur o văduvă de treizeci și doi de ani, cu o moară și cu o sută de mii de franci gheață; asta-ți trebuie. Ai putea să adaugi pămîntul ei la Marsac, căci sînt lipite! A! ce mîndrețe de moșie am avea atunci și cum aș mai conduce-o! Lumea zice c-o să se mărite cu un anume Courtois, un logofăt de-al ei. Oricum, tu ești mai ceva ca el! Eu am să am grijă de moară, și ea o să facă pe cucoana la Angoulême.

— Tată, mi-am dat cuvîntul...

— David, tu nu te pricepi de loc în negustorie. Te și văd sărăcit. Dacă te însori cu fata aia din Houmeau, o să am eu grijă să fim în regulă, unul față de celălalt; îți voi face o notificare ca să-mi plătești chiria, pentru că nu prevăd nimica bun. A! sărmănele mele mașini! Presele mele! aveți nevoie de bani ca să vă ungă, să vă curețe, să vă țină în lucru. Doar un an bun m-ar face să uit asta.

— Tată, dar mi se pare că pînă acum ți-am pricinuit necazuri puține...

— Și mi-ai plătit chirii și mai puține, răspunse podgoreanul.

— Venisem să-ți cer, pe lîngă consimțămîntul tău la căsătorie, să construiești la casa ta încă un etaj și o locuință deasupra șopronului din fundul curții.

— Ce tot spui? N-am nici un ban, știi prea bine! Și, pe urmă, ar însemna să arunc banii pe fereastră; parc-aș avea vreun cîștig din asta? A! care va să zică, te scoli cu noaptea-n cap ca să-mi ceri niște clădiri care l-ar sărăci și pe un rege? Ți-o fi zicînd ție David, eu însă n-am averile lui Solomon. Ce, ai înnebunit? Nu-ncape vorbă: mi te-a schimbat doica

în leagăn. Ptii! ce de struguri o să mai facă! zise, întrerupându-se ca să-i arate o viță lui David. Așa copii mai zic și eu: nu încurcă socotelile părinților; le pui bălegar și ele ți-aduc câștig. Pe tine te-am dat la liceu, am cheltuit bani grei ca să scot din tine un om învățat, te-am ținut la alde Didot; și ce-am cules? că-mi aduci noră pe o fată din Houmeau, fără o lețcaie ca zestre! Dacă nu te-aș fi dat la carte, dacă ai fi rămas sub ochii mei, te-ai fi purtat după gândul meu și iazi te-ai însura cu o morăriță cu o sută de mii de franci, fără să mai socotim și moara. Ce-ți trece prin cap? C-o să te răsplătesc acum, pentru dragostea asta, clădindu-ți palate?... Și ce vrei să spui, mă rog? că, de două sute de ani, casa în care stai nu-i bună decît pentru porci, și că fetișcana aia din Houmeau nu poate dormi acolo? Dar ce, mă rog, e regina Franței?

— Bine, tată, atunci o să clădesc eu al doilea etaj, pe socoteala mea. O s-o vedem și pe-asta: un fiu care își îmbogățește tatăl!

— Cum, băiatule, ai bani să construiești și n-ai ca să-ți plătești chiria? Pungașule, vrei să-l înșeli pe taică-tău!

Chestiunea pusă astfel fu greu de rezolvat, căci bătrînul era încîntat să-l aducă pe fiu-său într-o poziție care i-ar îngădui să nu-i dea nimic fără să pară că nu se poartă părintește. De aceea David nu căpătă de la tatăl său decît consimțămîntul la căsătorie și aprobarea să construiască, pe socoteala lui, ce va găsi de cuviință. Bătrînul urs, model de tată conservator, avu îndurarea de a nu-i cere fiului chiriile din urmă și de a nu-i lua economiile de care avusese imprudența să-i vorbească. David se întoarse acasă amărît; înțelesese că, la nenorocire, nu s-ar putea bizui pe ajutorul tatălui.

În tot Angoulême-ul nu se vorbea decît de ceea ce spusese episcopul și de ceea ce răspunsese doamna de Bargeton. Cele mai mărunte întîmplări fură atît

de denaturate, umflate, împopoțonate, încît poetul ajunsese eroul zilei. Din sfera de sus, unde se dezlănțuise furtuna asta de clevetiri, citeva picături căzură și în mijlocul burgheziei. Cînd Lucien trecu prin Beaulieu, în drum spre doamna de Bargeton, își dădu seama de atenția geloasă cu care-l priveau mai mulți tineri și prinse citeva fraze de care se simți mîndru.

— Uite un tinăr fericit, spunea un secretar de avocat, un anume Petit-Claud, coleg de liceu cu Lucien, față de care poetul nostru își dădea aere de protector, și care era urît.

— Păi sigur : e băiat frumos, are talent, și doamna de Bargeton e nebună după el ! răspunse un băiat de familie care asistase la lectură.

Cu nerăbdare așteptase ceasul cînd știa că Louise va fi singură, simțind nevoia de a o face să-și dea încuviințarea la căsătoria surorii sale, deoarece Louise ajunsese acum stăpînă pe destinul lui. După seara din ajun, poate că și ea îi va arăta mai multă iubire, aducîndu-i și lui — cine știe ? — o clipă de fericire. Nu se înșelase : doamna de Bargeton îl primi cu niște dulcegării exagerate, care îi păzură acestui neștiutor în ale dragostei drept un înduioșător progres al pasiunii. Își lăsă părul de aur, mîinile, capul pradă sărutărilor înfocate ale poetului care, în ajun, avusese atîtea de suferit !

— Păcat că nu-ți vedeai și tu fața în timp ce citeai, îi spuse ea, căci din ajun ajunseseră a se tutui, adică a se mîngîia din vorbe, și anume din momentul cînd, stînd amîndoi pe canapea, Louise îi ștersese cu mîna-i albă fruntea îmbrobonită de sudoare ca de o cunună de perle pe care ea i-o și vedea pe cap. Scăpărau scînteii din ochii tăi frumoși ! din gura ta vedeam depănîndu-se lanțurile de aur care leagă inimile oamenilor de buzele poezilor. O să mi-l citești în întregime pe Chénier ; este poetul îndrăgostiților. N-o să mai suferi, nu mai vreau eu. Da, îngerul meu, o să-ți fac o oază în care să-ți trăiești viața ta de poet, harnică, molatică, trîndavă, trudită, gînditoare,

rînd pe rînd ; nu uita însă niciodată că mie-mi da-torezi laurii, căci ei vor fi, pentru mine, nobila răs-plată a suferințelor ce mă așteaptă. Da, dragul meu, lumea nu mă cruță nici pe mine, cum nu te cruță nici pe tine ; ea se răzbună pe toate fericirile din care nu se poate împărtăși. Da, mereu voi fi invidiată ; n-ai văzut ieri ? ce se mai repezeau asupra-mi muște-le-alea, setoase de sînge, să se adape din pișcăturile ce le făceau ! Dar ce-mi păsa mie ? Eram fericită ! Simțeam și eu că trăiesc ! E atîta vreme de cînd strunele inimii mele n-au mai vibrat !

Pe obrajii Louisei se prelinseră lacrimi ; Lucien îi luă o mînă și, în loc de orice răspuns, i-o sărută lung. Vanitățile poetului fură deci măgulite și de această femeie, așa cum fuseseră măgulite și de către mamă, soră și David. În jurul lui, fiecare se întrecea să înalțe pedestalul imaginar pe care se așeza singur. Menți-nut pe calea ambițiilor sale de toată lumea, atît de prieteni, cît și de furia dușmanilor, Lucien trăia într-o atmosferă plină de miraje. Imaginațiile tinerești sînt în chip atît de firesc părtașe la aceste laude și gînduri, totul se întrece a-i sluji unui tînăr frumos și de viitor, încît e nevoie de un număr mare de experiențe amare și reci ca să poată risipi asemenea năluciri.

— Așadar, te învoiești din toată inima, frumoasă Louise, să fii Beatrice a mea, însă o Beatrice care se lasă iubită ⁹⁵ ?

Dînsa ridică ochii-i frumoși, pînă atunci pironiți în pămînt, și rosti, dezmințindu-și vorbele cu un zîmbet îngeresc :

— Dacă o să meriți... mai tîrziu ! Nu ești fericit ? Cînd ai o inimă ce nu-i decît a ta ! cînd poți spune orice, cu siguranța că ești înțeles, nu-i oare asta fe-ricirea ?

— Ba da, răspunse el strîmbîndu-se puțin, ca un îndrăgostit nemulțumit.

— Copilule ! îi zise ea în glumă. Haide, n-ai ceva să-mi spui ? Ai intrat apăsător de gînduri, Lucien, nu-i așa ?

Lucien îi povesti slios iubitei dragostea dintre David și sora sa, precum și căsătoria pusă la cale.

— Bietul Lucien! zise Louise, se teme să nu fie bătut, muștrat, de parcă s-ar însura el! Ce rău e într-asta? reluă ea trecîndu-și mîinile prin părul lui. Ce mă privește pe mine familia ta, în care tu ești o excepție? Dacă tatăl meu s-ar însura cu slujnica, ți-ar păsa ție ceva? Copilule drag, îndrăgostiții sînt ei singuri toată familia lor. Aîn eu pe lume altă grijă decît pe tine? Fii mare, cucerește gloria, asta-i treaba noastră!

Lucien fu cel mai fericit om din lume auzind acest răspuns egoist. Pe cînd asculta argumentele nebunești cu care Louise îi dovedea că sînt doar singuri pe lume, intra domnul de Bargeton. Lucien încruntă o sprînceană și păru încurcat. Louise îi făcu un semn și-l rugă să rămînă la masă cu ei, cerîndu-i să-i citească din André Chénier, pînă la venirea jucătorilor și a obișnuiților casei.

— N-o să-i faci numai ei plăcere, îi zise domnul de Bargeton, ci chiar și mie. Nimic nu-mi face mai bine decît să mi se citească ceva după masă.

Răsfățat de domnul de Bargeton, răsfățat de Louise, servit cu respectul ce-l au slugile față de favoriții stăpînilor, Lucien rămase în casa Bargeton, bucurîndu-se de toate plăcerile unei averi al cărei uzufruct îi fusese pus la dispoziție. Cînd salonul se umplu de lume, se simți atît de tare pe poziție, sprijinit de neghiobia domnului de Bargeton și de dragostea Louisei, încît luă un aer dominator, pe care iubita i-l încurajă. Savură satisfacțiile oferite de suveranitatea ce și-o cucerise Naïs și din care ea binevoii să-i dea și lui să se înfrupte. În seara aceea, el încercă să joace rolul unui erou dintr-un oraș de provincie. Văzînd noua atitudine a lui Lucien, cîteva persoane socotiră că, pesemne, ajunsese — cum se zice — la cea mai mare intimitate cu doamna de Bargeton. Amélie, care sosise cu domnul du Châtelet,

pălăvrăgea despre asta într-un colț unde se strînseră toți geloșii și invidioșii.

— De ce s-o scoateți pe Naïs răspunzătoare de vanitatea unui tinerel prea mîndru că se află într-o lume în care n-ar fi visat vreodată să poată pătrunde? spuse Châtelet. Nu vedeți că acest Chardon ia drept avansuri frazele amabile ale unei femei de lume? El nu știe încă să deosebească tăcerea, care ascunde adevărata pasiune, de limbajul protector care se dătoează numai frumuseții, tinereții și talentului său. Femeile ar fi prea de plîns, dacă ar fi socotite vinovate de toate dorințele ce ni le inspiră. El, de bună seamă, este îndrăgostit, cît despre Naïs...

— Oh! Naïs, zicea vicleana Amélie, Naïs e foarte fericită de pasiunea asta. La vîrsta ei, iubirea unui tînar e atît de ademenitoare! Lîngă el întinerește și ea, se poartă ca o fetiță, fără să-și dea seama că se face de rîs... Poftim! băiatul unui spițer face pe stăpînul în casă la doamna de Bargeton!

— Iubirea nu cunoaște astfel de distanțe! spuse sentențios Adrien.

A doua zi, nu mai era casă în Angoulême în care să nu se vorbească despre gradul de intimitate la care ajunseseră domnul Chardon, *alias* de Rubempré, și doamna de Bargeton; vinovați abia de cîteva sărutări, lumea îi și acuza de cea mai neîngăduită fericire. Doamna de Bargeton își primea pedeapsa suveranității pe care o exercitase. Pe lîngă atîtea alte ciudățenii ale lumii, n-ați băgat de seamă și toanele cu care judecă, precum și pretențiile nebunești pe care le are de la unii oameni? Sînt persoane cărora totul le e îngăduit; orice ar face e bine făcut; toți se întrec să le justifice faptele. În schimb, sînt altele față de care lumea e de o asprime neîchipuie: acestea trebuie să facă totul bine, să nu se înșele nici odată, să nu greșească, să nu cumva să le scape din gură vreo prostie; parc-ar fi niște statui care, după ce au fost multă vreme admirate, sînt coborîte de pe soclu de îndată ce le-a picat vreun deget sau li s-a

rupt nasul din cauza asprimii iernii; nu li se îngăduie nici o slăbiciune omenească, li se cere să fie în permanență desăvârșite ca niște divinități. O singură privire de-a doamnei de Bargeton azvirlită lui Lucien făcea cît cei doisprezece ani de fericire ai Zizinei cu Francis. O strîngere de mînă între cei doi îndrăgostiți avea să atragă asupra capetelor lor toate fulgerele ținutului.

David adusese de la Paris ceva bani puși deoparte, cu care avea de gînd să facă față cheltuielilor nunții și clădirii celui de-al doilea etaj la casa părintească. Mărind casa, nu însemna oare că lucrează pentru el însuși? Odată și odată tot lui o să-i aparțină, taică-său avea doară șaptezeci și opt de ani! Tipograful clădi deci în paianță apartamentul lui Lucien, ca să nu împovăreze prea mult zidurile crăpate ale casei. Ii făcu plăcere să împodobească, să mobileze cu dragoste, apartamentul de la etajul întîi, unde frumoasa Ève avea să-și petreacă viața. Fu o perioadă de voieșie și de fericire curată pentru cei doi prieteni. Deși plictisit de îngustimea vieții de provincie și sătul de economia meschină pentru care moneda de cinci franci e cît roata carului, Lucien suportă, fără să se plîngă, calculele la care te obligă mizeria și lipsurile. Melancolia întunecată a lui Lucien fu înlocuită de luminoasa expresie a speranței. Tînărul vedea lucind o stea deasupra capului său; visa o existență ca-n povești, clădită pe mormîntul domnului de Bargeton, care se și plîngea din cînd în cînd că-l supără stomacul, și se obișnuise să-și închipuie că indigestia de la prînz se vindecă prin cea de la cină.

Către începutul lunii septembrie, Lucien nu mai era șef de atelier, era domnul de Rubempré, cu o locuință minunată față de mansarda sărăcăcioasă în care trăise tînărul Chardon în Houmeau; nu mai era „unul din Houmeau”; stătea în Angoulême-ul de sus și lua masa cam de patru ori pe săptămînă la doamna de Bargeton. Îndrăgit de episcop, era primit

și la episcopie. Preocupările lui îl rînduiau printre persoanele cele mai de sus. Pe scurt, urma să fie numărat într-o bună zi printre celebritățile Franței. Desigur, străbătînd un salon frumos, un dormitor încîntător și un birou plin de gust, nu-i mai venea atît de greu să ia treizeci de franci pe lună din lefurile anevoie cîștigate de soră și mamă, deoarece întreve-dea ziua cînd romanul istoric la care lucra de doi ani, *Arcașul lui Carol al IX-lea*, și un volum de poezii, intitulat *Margaretele*, vor răspîndi în lumea literară numele lui, aducîndu-i destui bani ca să se achite față de mamă, de soră și de David. De aceea, simțînd cum îi creștea importanța, plecînd urechea la răsunetul numelui său în viitor, primea acum jertfele lor cu o nobilă siguranță : zîmbea de strîmtorările în care se afla încă, era chiar fericit de ultimele lipsuri ce le mai avea de îndurat. Eve și David puseseră fericirea lui Lucien înaintea fericirii lor. Nunta fu aminată de răgazul pe care îl mai cereau lucrătorii ca să isprăvească zugrăveala, mobilele, tapetele pentru etajul întîi ; căci nevoile lui Lucien avuseseră întîietate. Orice om, care îl cunoștea pe Lucien, nici nu s-ar fi mirat de devotamentul acesta : era atît de fermecător ! se purta atît de tandru ! nerăbdarea și dorințele și le arăta cu atîta grație ! Își cîștigase totdeauna cauza, înainte chiar de a fi deschis gura. Privilegiul acesta este însă mai degrabă dăunător decît binefăcător pentru tineri, căci obișnuindu-se cu bunăvoința pe care o inspiră un tînăr frumos, fericiți de protecția egoistă pe care lumea o acordă unei ființe ce îi este pe plac, așa cum îi dă de pomană unui cerșetor care îi trezește vreun sentiment sau îi provoacă vreo emoție, mulți din acești copii mari se bucură de această favoare în loc s-o exploateze. Înșelîndu-se asupra rostului și mobilurilor relațiilor sociale, ei cred că vor întîlni totdeauna numai surîsuri amăgitoare ; dar se pomenesc dintr-o dată goi, chei, despuiați, fără valoare și fără avere, în clipa în care lumea îi lasă afară la ușa unui salon, ca pe bătrînele

femei ușoare sau ca pe niște zdrențe netrebnice în fundul unei lăzi de gunoi.

De altminteri, și Ève dorise această întârziere, spre a întocmi pe îndelete și cu economie lista lucrurilor trebuincioase într-o căsnicie nouă. Ce-i puteau refuza doi îndrăgostiți unui frate care, văzînd-o lucrînd pe sora lui, îi spunea din toată inima : „Cît aș vrea să știu și eu să cos !“ Pe lîngă asta, și David, grav și pătrunzător cum era, fusese părtaș la acest devotament. Nu-i mai puțin adevărat că, de cînd cu triumful lui Lucien în casa doamnei de Bargeton, îi fu și lui teamă de schimbarea ce se petrecea în Lucien ; și anume ca nu cumva să înceapă a-i fi rușine de felul lor de viață burgheză. În dorința de a-și pune prietenul la încercare, David îi înfățișa uneori bucuriile patriarhale din sînul familiei, pe de o parte, și plăcerile din înalta societate, pe de alta, și, văzîndu-l pe Lucien sacrificîndu-le pe cele din urmă celor dintîi, exclamase : „N-o să ni-l strice !“ Căci în mai multe rînduri, cei trei prieteni și doamna Chardon făcură cîte o plimbare, cum se obișnuiește în provincie ; hoinăreau adică prin crîngurile din jurul orașului ; mincau pe iarbă ceea ce le aducea ucenicul lui David, într-un anumit loc stabilit dinainte ; apoi se întorceau acasă seara, puțin obosiți și fără să fi cheltuit nici trei franci. La ocazii mari, cînd luau masa la ceea ce se numește un *restaurant*, adică un fel de local cîmnenesc, avînd ceva de *han* provincial și de *birt* parizian, ajungeau să cheltuiască pînă la douăzeci de franci, plătiți pe din două de David și de Char-doni. David îi era nespus de recunoscător lui Lucien că, în aceste zile petrecute la cîmp, uita de plăcerile gustate la doamna de Bargeton și de bogatele ei mese. Fiecare voia atunci să-l sărbătorească pe marele om din Angoulême.

În aceste împrejurări, cînd viitorului menaj nu-i mai lipsea aproape nimic, pe cînd David era dus la Marsac ca să-l înduplece pe taică-său să vină la nuntă, în nădejdea că bătrînul, cucerit de noră, va

contribui la marile cheltuieli prilejuite de pregătirea casei, se petrecu un eveniment din acelea care, într-un oraș mic, schimbă cu desăvîrșire fața lucrurilor.

Lucien și Louise aveau în du Châtelet un spion în casă, care pîdea cu ură răbdătoare, amestecată cu pasiune și avaricie, prilejul de a stîrni un scandal. Sixte voia s-o silească pe doamna de Bargeton să se pronunțe pe față pentru Lucien, încît să ajungă ceea ce se cheamă *pierdută*. El se dădea drept umilul confident al doamnei de Bargeton; însă, dacă în strada du Minage îl admira pe Lucien, oriunde în altă parte îl birfea cît putea. Încetul cu încetul, cucerise dreptul de a pătrunde oricînd la Naïs, care nu se mai ferea de fostul ei admirator; dar el se așteptase la mai mult din partea celor doi îndrăgostiți, a căror iubire rămînea platonice, spre marea deznădejde a Louisei și a lui Lucien. Sînt într-adevăr pasiuni care o pornesc într-un fel, rău sau bine, cum voiți. Două persoane se cufundă în bătaia sentimentelor, vorbesc în loc să treacă la acțiune și se luptă în cîmp deschis în loc să întreprindă un asediu. În felul acesta, se satură deseori de ele însele, istovindu-și dorințele în gol. Doi îndrăgostiți își lasă atunci răgaz de gîndit, spre a se privi unul pe celălalt. Deseori, pasiuni care încep lupta cu surle și trîmbițe, cu o violență în stare să răstoarne totul în cale, sfîrșesc așadar prin a se întoarce la locul lor, fără izbîndă, rușinate, dezarmate, năucite de vîlva stîrnită pe degeaba. Sfîrșitul acesta e în parte explicabil prin sfiala tinereții și prin amînările la care recurg femeile cînd debutează, deoarece acestor înșelătorii reciproce nu le cad victime nici seducătorii care își cunosc meseria, nici cochetele obișnuite cu strategia pasiunii.

Viața de provincie este de altminteri deosebit de potrivnică satisfacțiilor iubirii și înlesnește numai discuțiile intelectuale asupra pasiunii; după cum și piedicile pe care le ridică în calea îndrăgostiților împing sufletele arzătoare la hotărîri extreme. Viața de aci se bazează pe un spionaj atît de migălos, pe o

transparență atît de deplină a interioarelor, îngăduie atît de puțin intimitatea care consolează, fără să jignească virtutea, legăturile cele mai curate sînt atît de fără noimă învinovățite, încît multe femei se pomenesesc stigmatizate pentru toată viața, deși sînt nevinovate. Unora dintre ele le e chiar ciudă atunci că nu au gustat toate plăcerile unui păcat căruia totuși trebuie să-i îndure toate necazurile. Societatea, care critică și osîndește fără a cerceta mai serios faptele fățișe cu care se încheie lungile lupte tănuite, este în realitate generatoarea acestor scandaluri; dar majoritatea celor care tună și fulgeră împotriva pretinselor scandaluri, provocate de unele femei calomniate pe nedrept, nu s-au gîndit niciodată la cauzele reale care le împing la o asemenea hotărîre. Doamna de Bargeton avea să se afle în ciudata situație în care s-au mai găsit atîtea femei ce nu s-au pierdut decît după ce fuseseră acuzate fără motiv.

La începutul iubirii, piedicile îi înspăimîntă pe oamenii lipsiți de experiență; iar cele de care se izbeau cei doi îndrăgostiți erau asemănătoare sforilor cu care liliputanii îl legaseră fedeleș pe Gulliver. Erau o mulțime de lucruri mărunte, dar care, mereu repetate, paralizau orice mișcare și stăvileau dorințele cele mai puternice. De pildă, doamna de Bargeton trebuia să poată fi oricînd văzută. Dacă n-ar fi primit pe nimeni în casă la orele cînd venea Lucien, ce mai vorbă! ar fi fost ca și cum ar fi fugit cu el în lume. Ea îl primea, ce e drept, în budoarul în care el se obișnuise acum atît de mult, încît se simțea ca la el acasă; însă ușile rămîneau totdeauna deschise. Totul se petrecea cum nu se poate mai cîstit. Domnul de Bargeton se plimba prin casă fără să aibă habar că soția lui ar fi dorit să rămîna singură cu Lucien. Dacă n-ar fi existat altă piedică decît el, Naïs ar fi putut ușor să-l trimită la plimbare sau să-i găsească vreo treabă în altă parte; dar era năpădită de vizite, cu atît mai numeroase, cu cît curiozitatea era mai ațîțată. Oamenii din provincie sînt sîcîitori

din fire și le place mult să stingherească pasiunile în fașă. Servitorii umblau de colo pînă colo prin casă fără să fie chemați și fără să-și vestească intrarea, fiindcă așa fuseseră obișnuiți și fiindcă o femeie, care n-avea nimica de ascuns, le-o îngăduise totdeauna. A schimba obiceiurile casei n-ar fi însemnat oare că recunoaște o dragoste de care se îndoia încă întreg Angoulême-ul ? Doamna de Bargeton nu putea face nici măcar un pas fără să afle tot orașul unde se duce. Să se plimbe singură cu Lucien afară din oraș nu era chip ; ar fi fost mai puțin primejdios să se încuie cu el în casă. Dacă Lucien ar fi rămas după miezul nopții la doamna de Bargeton, fără a fi și altă lume, a doua zi s-ar fi știut numaidecît. Astfel că, în casa ei sau în afară, doamna de Bargeton trăia mereu în public. Amănuntele acestea zugrăvesc provincia așa cum e : greșelile sînt acolo sau mărturisite sau imposibile.

Louise, ca toate femeile tirîte de pasiune, însă lipsite de experiența necesară, descoperea unul cîte unul neajunsurile situației sale, și spaima o cuprindea. Spaima i se răsfîrgea atunci și în discuțiile despre dragoste ce umplu cele mai frumoase ceasuri în care doi îndrăgostiți sînt singuri. Doamna de Bargeton nu avea moșie unde să-l poată duce pe scumpu-i poet, așa cum fac unele femei care, sub un pretext dibaci, se înfundă undeva la țară. Sătulă de a mai trăi în public, scoasă din fire de tirania al cărei jug de astăzi o făcea să plătească prea scump plăcerile gustate altădată, își îndrepta gîndul spre Escarbas plănuiind să-l viziteze acolo pe bătrînu-i tată, pînă-ntr-atît era de înfuriată de piedicile mîrșave ce i se puneau.

Châtelet nu credea în atîta nevinovăție. Pîndea orele cînd Lucien venea la doamna de Bargeton și pătrundea apoi și dînsul după cîteva minute, însoțit de domnul de Chandour, cel mai indiscret dintre toți, și pe care-l lăsa să intre întîi, sperînd mereu într-o surpriză, căutînd cu îndărătnicie un eveniment. Rolul său, precum și reușita planului erau cu atît mai grele

cu cât el trebuia să rămână neutru, pentru a-i conduce din umbră pe toți actorii dramei ce o pune la cale. De aceea, ca să-l păcălească pe Lucien, pe care-l lingusea, și pe doamna de Bargeton, care nu era lipsită de pătrundere, stătea mereu tot prin preajma ge-loasei Amélie. Pentru ca Louise și Lucien să fie și mai bine spionați, izbutise de câteva zile să încingă între domnul de Chandour și el o controversă asupra celor doi îndrăgostiți. Du Châtelet susținea că doamna de Bargeton își bătea joc de Lucien, că era prea mîndră, prea nobilă, ca să se coboare pînă la fiul unui spițer. Rolul acesta de Toma-necredinciosul se potrivea cu planul ce și-l făcuse, deoarece dorea să treacă în ochii lumii drept apărătorul doamnei de Bargeton. Stanislas pretindea că Lucien nu era un amant nefericit. Amélie zgîndărea discuția dorind să afle adevărul. Fiecare își susținea părerea. Cum se întîmplă în orașele mici, adesea cîțiva prieteni de-ai casei Chandour soseau tocmai în toiul conversației în care du Châtelet și Stanislas își sprijineau punctul de vedere pe tot felul de observații bine făcute. Era greu ca fiecare dintre adversari să nu-și caute partizani, întrebîndu-și vecinul : „Dar dumneata, ce părere ai?” Și astfel doamna de Bargeton și Lucien enau mereu în centrul atenției tuturor.

În fine, într-o zi, du Châtelet observă că, ori de cîte ori domnul de Chandour și cu el se prezentau la doamna de Bargeton, atunci cînd Lucien se afla acolo, nici un semn nu trăda o legătură suspectă între aceștia : ușa budoarului era deschisă, oamenii intrau și ieșeau, nimic tainic nu vestea vrăjitele păcate ale dragostei etc. Stanislas, care nu era lipsit de o oarecare doză de prostie, plănuia să sosească a doua zi în vîrfurile picioarelor, așa cum îl încuraja și perfida Amélie.

Ziua aceea fu pentru Lucien una din acele zile în care tinerii își smulg părul din cap jurîndu-și să nu se mai lase amăgiți și purtați cu vorba. Se obișnuise cu noua lui situație. Poetul, care altădată luase cu

atîta sfială un scaun în budoarul sacru al reginei din Angoulême, se preschimbase acum în îndrăgostit pretențios. Șase luni îi fuseseră de ajuns ca să se creadă egalul Louisei, iar acum voia să-i fie și stăpîn. Plecă deci de-acasă cu hotărîrea să nu mai dea ascultare nici unei argumentații, să-și pună viața în joc, să folosească toate resursele unei elocvențe învăpăiate, să spună că și-a pierdut capul, că nu e în stare să mai lege o idee și să mai scrie un rînd. Unele femei au oroare de hotărîri luate mai dinainte, ceea ce face cinste delicateții lor; le place anume să cedeze pornirilor de moment și nu constrîngerilor. Îndeobște, nimeni nu admite o plăcere impusă cu forța. Doamna de Bargeton observă pe fruntea lui Lucien, în ochi, pe față și în purtarea lui expresia aceea *frămîntată* ce trădează o hotărîre bine luată; dînsa își propuse s-o dejoace, atît din spirit de contradicție, cît mai ales dintr-o nobilă concepție despre dragoste. Femeie exagerată, ea își exagera și valoarea persoanei sale. În ochii ei, doamna de Bargeton era o regină, o Beatrice, o Laură⁹⁶. Se plasă pe sine, ca în evul mediu, sub baldachinul unei întreceri literare în care Lucien trebuia s-o cîștige printr-un șir de victorii, menite să-i pună în umbră pe *copilul sublim*, pe Lamartine, pe Walter Scott, pe Byron⁹⁷. Aristocratica făptură își considera iubirea drept un principiu generos; dorințele pe care le deștepta în Lucien trebuiau să devină o cauză de glorie pentru el. Acest *donquichottism* feminin sfințește oarecum dragostea, îi dă o menire, o măreție, o slavă. Încăpățînîndu-se a face pe Dulcineea în viața lui Lucien timp de șapte-opt ani, doamna de Bargeton, asemeni multor femei din provincie, voia să i se cumpere ființa printr-un fel de slujire, ca pe vremea cavalerilor, printr-un timp de statornicie care să-i îngăduie a-și cunoaște temeinic iubitul.

Cînd Lucien dezlănțui lupta, dîndu-și aerul foarte bosumflat, de care rîd femeile încă stăpîne pe ele și care nu le îndurerează decît pe cele iubite, Louise luă

o înfățișare demnă și începu un lung discurs împoțonat cu cuvinte mari.

— Asta-i ceea ce mi-ai făgăduit, Lucien ? întrebă ea, cînd termină. De ce vrei să pui într-un prezent ce mi-e atît de drag, căințe care, mai tîrziu, mi-ar otrăvi viața ? Nu strica frumusețea viitorului ! Și aș adăuga cu mîndrie : nu strica frumusețea prezentului ! N-ai inima mea toată ? Ce-ți mai trebuie ? Iubirea ta se va lăsa condusă de simțuri ? Nu-i oare cel mai frumos titlu al femeii iubite acela de a impune tăcere simțurilor ? Drept cine mă iei ? Nu mai sînt eu Beatrice a ta ? Dacă, pentru tine, nu-s ceva mai mult decît o femeie, înseamnă că-ți sînt mai puțin decît o femeie.

— Tot vorbele astea le-ai spus și unui bărbat pe care nu l-ai iubit, exclamă Lucien furios.

— Dacă nu simți cîtă dragoste adevărată e în ceea ce-ți spun, n-o să fii niciodată vrednic de mine.

— Imi pui iubirea la îndoială ca să te scutești de răspuns, zise Lucien aruncîndu-se la picioarele ei plîngînd.

Sărmanul băiat plînse cu adevărat văzîndu-se ținut încă multă vreme tot numai la poarta raiului. Vărsă lacrimi de poet ce se credea umilit, lacrimi de copil desperat că nu i se dă jucăria dorită.

— Nu m-ai iubit niciodată, izbucni el.

— Nici tu nu crezi ce spui, răspunse ea măgulită de furia lui.

— Dovedește-mi că ești a mea, spuse Lucien ieșit din minți.

În clipa aceasta sosi Stanislas, fără să fie auzit, și-l văzu pe Lucien pe jumătate lăsat pe spate, cu lacrimi în ochi și cu capul pe genunchii Louisei. Pe deplin mulțumit de acest tablou îndeajuns de suspect, Stanislas se dădu brusc înapoi călcîndu-l pe du Châtelet care rămăsese în ușa salonului. Doamna de Bargeton făcut numai decît un salt după cei doi spioni, dar nu-i mai prinse, fiindcă se retrăseseră în grabă.

— Cine a fost ? întrebă ea pe servitori.

— Domnii de Chandour și du Châtelet, răspunse Gentil, bătrînul valet.

Se întoarse în budoar, palidă și tremurînd.

— Dacă te-au văzut astfel, sint pierdută, îi zise ea lui Lucien.

— Cu atît mai bine! strigă poetul.

Ea zîmbi la strigătul acesta de egoism plin de iubire.

În provincie, o asemenea aventură capătă proporții și prin felul în care e povestită. Într-o clipă, toată lumea află că Lucien fusese găsit la picioarele Naïdei. Domnul de Chandour, fericit de importanța ce i-o dădea întîmplarea aceasta, se duse s-o povestească mai întîi la club, apoi din casă în casă. Du Châtelet se grăbi să spună peste tot că el nu văzuse nimic; dar, punîndu-se astfel în afara faptului, îl ațîța pe Stanislas să vorbească, să dea tot mai multe amănunte; iar Stanislas, crezîndu-se cu haz, mai adăuga cîte ceva, de fiecare dată. Seara, lumea se îmbulzi la Amélie, căci seara versiunile cele mai exagerate circulau prin Angoulême-ul nobil, fiecare povestitor imitîndu-l pe Stanislas. Toți, și bărbați și femei, erau nerăbdători să afle adevărul. Femeile care își acopereau mai mult fața și strigau cu mai multă indignare erau tocmai Amélie, Zéphirine, Fifine, Lolotte, care toate se bălăciseră mai mult sau mai puțin în fericiri nepermise. Variațiunile pe aceeași temă circulau pe toate tonurile.

— Ai auzit ce-i cu sărmana Naïs? spunea una. Eu nu cred. Totdeauna a dus o viață cinstită; e prea mîndră ca să fie altceva decît protectoarea domnului Chardon. Dar dacă e adevărat, o plîng din tot sufletul.

— E cu atît mai de plîns, cu cît e mai de rîs; pentru că, draga mea, ar putea să-i fie mamă domnului Lulu, cum îi spunea Jacques. Poetașul are cel mult douăzeci și doi de ani, iar Naïs, între noi fie vorba, are sigur patruzeci.

— Mie mi se pare, zicea Châtelet, că poziția în care se afla domnul de Rubempré dovedește revinovația Naïsei. Nu stai în genunchi ca să ceri ceea ce ți s-a mai dat.

— Depinde! spuse Francis ștregărește, atrăgându-și o ocheadă încruntată din partea Zéphirinei.

— Dar spune-ne și nouă ce-a fost? îl întrebau toți pe Stanislas, adunându-se în cerc restrîns într-un colț al salonului.

Stanislas ajunsese să compună o istorioară de-ocheată și o însoțea cu gesturi și cu poze care îi dădeau faptului o înfățișare foarte urîtă.

— E de necrezut, spuneau toți.

— La ora prînzului, spunea una.

— N-aș fi bănuț-o, doamne ferește, pe Naïs.

— Ce-o să facă acum?

Și iar comentarii, și iar presupuneri!... Du Châtelet o apăra pe doamna de Bargeton, însă o apăra atît de stîngaci, încît mai degrabă întărita focul clevetirilor, decît să-l stingă. Lili, amărîtă de prăbușirea celui mai frumos înger din Olimpul ținutului lor, alergă, cu lacrimi în ochi, să dea de veste și la episcopie. Cînd întreg orașul fu în fierbere, fericitul du Châtelet se duse la doamna de Bargeton acasă, unde nu era vai! decît o singură masă de whist; cu diplomatie îi ceru Naïdei să stea de vorbă cu el în budoar. Amîndoi se așezară pe canapea.

— Știi, desigur, îi spuse du Châtelet în șoaptă, despre ce vorbește tot Angoulême-ul?...

— Nu, răspunse ea.

— Atunci, reluă el, îți sînt prea prieten ca să nu-ți spun. E de datoria mea să-ți dau posibilitatea de a opri niște calomnii, născocite pesemne de Amélie, care îndrăznește să se considere rivala dumitale. Azi de dimineață tocmai veneam la dumneata, împreună cu maimuțoiul de Stanislas care mergea puțin înaintea mea, cînd, ajungînd acolo, zise el arătînd spre ușa budoarului, susține că te-a văzut cu domnul de Rubempré într-o situație ce nu-i mai îngăduia să

între ; s-a întors spre mine zăpăcit și m-a tîrît după el, nelăsîndu-mi vreme să înțeleg ceva ; abia cînd am ajuns în Beaulieu, mi-a spus pentru ce se retrăsese. Dacă aș fi știut atunci, n-aș fi plecat nici în ruptul capului din casă, pînă n-aș fi lămurit lucrurile în avantajul dumitale ; însă, chiar dacă m-aș fi înapoiat după aceea, tot nu mai dovedeam nimic. Acum, fie că Stanislas a văzut greșit, fie că a văzut bine, *trebuie neapărat să nu aibă dreptate*. Dragă Naïs, nu îngădui unui dobitoc să-ți distrugă viața, cîntea, viitorul ; fă-l să tacă numaidecît. Știi în ce situație mă aflu eu aici ? Deși am nevoie de toată lumea, îți sînt pe de-a-ntregul devotat. Fă ce vrei cu o viață care îți aparține. Cu toate că m-ai respins, inima mea te va sluji mereu și îți voi dovedi oricînd cît te iubesc. Da, da, voi veghea asupra dumitale ca o slugă credincioasă, nesperînd în nici o răsplată, numai pentru plăcerea de a te sluji, chiar fără să știi. Azi de dimineață am declarat pretutindeni că mă aflu în ușa salonului și că nu am văzut nimic. Dacă te vor întreba cine ți-a spus ce se vorbește în oraș, nu mă cruța de fel. Voi fi mîndru să-ți fiu pe față apărător ; dar, între noi fie vorba, domnul de Bargeton e singurul care poate cere socoteală lui Stanislas... Chiar dacă micul Rubempré o fi făcut vreo nebunie, cîntea unei femei nu poate fi lăsată la cheremul primului nesăbuit care-i cade la picioare. Așa le-am spus.

Naïs îi mulțumi lui du Châtelet printr-o înclinare a capului și rămase pe gînduri. Era obosită și plictisită pînă peste cap de viața de provincie. De la primele vorbe ale lui du Châtelet, Parisul îi răsărise în minte. Tăcerea doamnei de Bargeton îl stingherea pe vicleanu-i adorator.

— Încă o dată îți spun, zise el, folosește-te cum vrei de mine.

— Mulțumesc, răspunse ea.

— Ce ai de gînd să faci ?

— O să văd.

Tăcere lungă.

— Atît de mult ții la tînărul Rubempré ?

Ea îi răspunse cu un zîmbet semeț și-și încrucișă brațele, uitîndu-se la perdelele budoarului. Du Châtelet ieși fără să poată citi ceva în inima acelei femei trufașe. Cînd Lucien și cei patru bătrîni credincioși, veniți să-și facă partida fără a ține seama de birfelile nedovedite, plecară, doamna de Bargeton își opri soțul care, pregătindu-se să se ducă la culcare, deschidea tocmai gura ca să-i ureze soției noapte bună.

— Vino cu mine, dragul meu ; am să-ți vorbesc, îi zise ea cu gravitate.

Domnul de Bargeton o urmă în budoar.

— Domnule, îi spuse ea, poate că am greșit punînd în sprijinul ce i l-am dat domnului de Rubempré o căldură deopotrivă de rău înțeleasă și de proștii din orașul ăsta, și de el însuși. Azi de dimineață, Lucien s-a aruncat la picioarele mele, chiar aici în odaie, făcîndu-mi o declarație de dragoste. Stanislas a intrat tocmai în momentul cînd îl ridicam de jos pe copilul acela. Neținînd seama de îndatoririle pe care politețea i le impune unui gentilom față de o femeie în orice fel de împrejurare, Stanislas a pretins apoi că m-a găsit într-o situație echivocă cu băiatul pe care tocmai îl tratam cum se cuvine. Dacă tînărul acesta descreierat ar afla calomniile pe care le-a prilejuit nesăbuința lui, s-ar duce, că doar îl cunosc eu bine, să-l provoace pe Stanislas și l-ar sili să se bată. Fapta aceasta ar fi ca o mărturisire publică a iubirii sale. Nu mai e nevoie, cred, să-ți spun că soția dumitale e curată ; dar înțelegi că ar fi ceva dezonorant, și pentru dumneata și pentru mine, ca să vină domnul de Rubempré să mă apere. Du-te neîntîrziat la Stanislas și cere-i socoteală de vorbele jignitoare spuse despre mine ; gîndește-te că nu poți îngădui ca lucrurile să se aranjeze, afară numai dacă nu dă o dezmințire categorică de față cu martori numeroși și de vază. În felul acesta vei fi cîștigat prețuirea tuturor oamenilor cinstiți ; te vei fi purtat ca un om inteligent și binecrescut și vei fi dobîndit dreptul la pre-

țuirea mea. Îl trimit îndată pe Gentil călare la Escarbas, tata trebuie să-ți fie martor. Cu toată vîrsta lui, îl știu în stare să calce în picioare pe caraghiosul care defăimează pe o Nègrepelisse. Ai dreptul să alegi arma; bate-te cu pistolul: dumneata ochești totdeauna fără greș.

— Mă duc, zise domnul de Bargeton luîndu-și bastonul și pălăria.

— Bravo, dragul meu, îi spuse soția mișcată; așa-mi place să se poarte bărbații. Ești un gentilom.

Fericit și mîndru, bătrînelul îi sărută fruntea pe care ea i-o întinse. Femeia aceasta, care avea un fel de sentiment matern față de un asemenea copil mare, nu-și putu stăpîni o lacrimă auzind poarta închizîndu-se în urma lui.

„Cît mă iubește! își zise ea. Bietul om ține la viață, și totuși, pentru mine, și-ar pierde-o fără părere de rău.“

Domnul de Bargeton nu era îngrijorat că a doua zi avea să se afle în fața unui adversar, că avea să privească țeava unui pistol îndreptat asupra lui; nu, nu era încurcat decît de un singur lucru, ce-l înfiora pe cînd se îndrepta spre domnul de Chandour.

„Ce-o să-i spun? se gîdea. Naîs ar fi trebuit să mă învețe!“

Și își storcea creierii, spre a încropi cîteva fraze care să nu-l facă de rîs.

Dar oamenii care trăiesc cum trăia domnul de Bargeton, învăluți într-o tăcere impusă de îngustimea minții și de puținătatea puterii lor de înțelegere, dispun, în împrejurările importante ale vieții, de o gravitate obișnuită, parcă anume făcută pentru asemenea ocazii. Vorbînd puțin, le și scapă puține prostii; și, pe urmă, cugetînd mult la ceea ce au de spus, neîncrederea în ei înșiși îi face să-și cîntărească atît de bine vorbele, încît se exprimă de minune, printr-un fenomen asemănător aceluia care a dezlegat pe vremuri limba asinei lui Balaam⁹⁸. De aceea, domnul de Bargeton se purtă ca un om deștept, îndreptățind

astfel părerea acelor care îl socoteau un filozof din școala lui Pitagora. Ajunse pe la unsprezece seara acasă la Stanislas, unde găsi multă lume adunată. O salută în tăcere pe Amélie și oferi fiecăruia zîmbetu-i năîng, care, în împrejurările de față, păru nepus de ironic. Se făcu atunci o tăcere apăsătoare, precum se întîmplă și în natură cînd se apropie furtuna. Châtelet, care tocmai se înapoiase, îi privi, pe rînd și într-un chip foarte semnificativ, și pe domnul de Bargeton și pe Stanislas, de care soțul insultat se apropie foarte politicos.

Du Châtelet pricepu rostul vizitei făcute la o oră la care bătrînelul dormea întotdeauna; negreșit că Naïs era cea care conducea brațul acela nevolnic. Și, deoarece poziția lui față de Amélie îi dădea dreptul să se amestece în treburile căsniciei, se ridică, îl luă pe domnul de Bargeton deoparte și-l întreabă:

— Vreți să vorbiți cu Stanislas ?

— Da, răspunse bătrînelul, fericit să găsească un mijlocitor care va lua, poate, cuvîntul în locul lui.

— Bine, atunci treceți în dormitorul Améliei, spuse directorul contribuțiilor, încîntat de duelul acesta ce o putea lăsa văduvă pe doamna de Bargeton, oprind-o totodată să se mărite cu Lucien, pricina duelului.

— Stanislas, îi zise du Châtelet domnului de Chandour, Bargeton vine desigur să-ți ceară socoteală de vorbele tale despre Naïs. Trece în odaia soției și purtați-vă acolo amîndoi ca niște gentilomi. Nu fă scandal, arată multă politețe, caută să fii rece și demn ca un britanic.

Stanislas și du Châtelet se aflară numaidecît lîngă domnul de Bargeton.

— Domnule, zise soțul insultat, dumneavoastră pretindeți că ați găsit-o pe doamna de Bargeton cu domnul de Rubempré într-o situație echivocă ?

— Cu domnul Chardon, adăugă ironic Stanislas, care nu-l credea pe Bargeton prea stăpîn pe sine.

— Fie, reluă soțul. Dacă nu dezmințiți aceste vorbe în prezența celor ce se află aici în casă în momentul

acesta, vă rog să vă luați un martor. Socrul meu, domnul de Nègrepelisse, va veni să vă ia de acasă miine dimineată la patru. Să ne îngrijim fiecare de pregătirile necesare, deoarece afacerea nu se poate aranja decît în modul pe care vi l-am arătat. Aleg pistolul, dat fiind că eu sînt cel insultat.

Tot drumul, domnul de Bargeton rumegase discursul acesta, cel mai lung pe care îl ținuse în viața lui. Il rostise fără patimă, cum nu se poate mai simplu. Stanislas îngălbeni și-și zise în gînd: „Dar ce-am văzut, la urma urmelor?” Însă, între rușinea de a se dezminți înaintea orașului întreg, de față cu mutul acesta ce arăta că nu-i arde de glumă, și frica, frica îngrozitoare ce-l strîngea de gît, alese primejdia cea mai îndepărtată.

— Am înțeles. Pe mîine, îi zise el domnului de Bargeton, gîndindu-se că între timp lucrurile s-ar putea potoli în vreun fel.

Cei trei bărbați se înapoiară în salon, și fiecare din cei de acolo îi cercetă cum arătau: du Châtelet surîdea, domnul de Bargeton parcă se afla la el acasă; Stanislas însă era cum e ceara. Cîteva femei ghiciră ce se discutase. Cuvintele: „Se bat în duel!” trecură din ureche în ureche. Jumătate din adunare socoti că Stanislas era vinovat; faptul că-și pierduse cumpătul și se făcuse galben dovedea că mințise; cealaltă jumătate admiră ținuta domnului de Bargeton. Du Châtelet făcu pe misteriosul și pe gravul. După ce mai rămase cîteva clipe ca să-i privească pe ceilalți, domnul de Bargeton se retrase.

— Pistol ai? șopti du Châtelet la urechea lui Stanislas, care se înfioră din cap pînă în picioare.

Amélie înțelese totul și i se făcu rău; cucoanele se grăbiră s-o ducă în dormitor. Se stîrni o hărmălaie îngrozitoare, toți vorbeau în același timp. Bărbații rămaseră în salon și declarară într-un glas că domnul de Bargeton era în dreptul său.

— L-ai fi bănuیت pe bătrînel în stare să se poarte astfel? întrebă domnul de Saintot.

— Hehei, spuse Jacques nemilos, în tinerețea lui era unul dintre cei mai buni ochitori. Tata mi-a povestit multe isprăvi de-ale lui Bargeton.

— Aș! o să-i punem la douăzeci de pași și n-or să se nimerească dacă le dăm pistoale de cavalerie, îi zise Francis lui Châtelet.

După ce plecă toată lumea, Châtelet îi îmbărbătă pe Stanislas și pe soția acestuia, spunându-le că totul o să meargă bine și că, într-un duel dintre un om de șaizeci de ani și un om de treizeci și șase, cel din urmă avea toate șansele de partea lui.

A doua zi de dimineață, pe când Lucien își lua gustarea împreună cu David, care se înapoiase de la Marsac fără tatăl său, doamna Chardon dădu buzna în casă, înspăimîntată.

— Hei, Lucien, ai aflat noutatea de care se vorbește pînă și în piață? Domnul de Bargeton aproape că l-a ucis în duel pe domnul de Chandour, azi-dimineață, la ora cinci, pe cîmpul domnului Tulloye. Se zice că domnul de Chandour a afirmat ieri că te-a surprins pe tine cu doamna de Bargeton.

— Nu-i adevărat! doamna de Bargeton e nevinovată, strigă Lucien.

— Un țăran, care mi-a povestit cum s-au petrecut lucrurile, a văzut totul din căruța lui. Domnul de Nègrepelisse, venit de la trei dimineața ca martor pentru domnul de Bargeton, i-a spus domnului de Chandour că, dacă i se întîmplă vreo nenorocire ginelui, se însărcinează el să-l răzbune. Un ofițer din regimentul de cavalerie a împrumutat pistoalele, pe care domnul de Nègrepelisse le-a încercat în mai multe rînduri. Domnul du Châtelet ar fi vrut să se împotrivească la încercatul pistoalelor, dar ofițerul, pe care îl luaseră ca arbitru, a spus că, pentru a nu proceda ca niște copii, trebuie să se servească de arme în stare de funcționare. Martorii i-au pus pe adversari la douăzeci și cinci de pași unul de altul. Domnul de Bargeton, care părea că venise în plimbare, a tras

cel dintîi și l-a nimerit în gît pe domnul de Chandour, care a căzut fără a mai apuca să tragă. Doctorul de la spital a declarat adineauri că domnul de Chandour o să rămînă toată viața cu gîtul strîmb. Am venit să-ți spun cum s-a sfîrșit acest duel ca să nu te duci pe la doamna de Bargeton, sau să te arăți prin Angoulême, pentru că s-ar putea ca unii dintre prietenii domnului de Chandour să te provoace.

În acel moment, Gentil, valetul domnului de Bargeton, intră condus de ucenicul din tipografie și-i dădu lui Lucien o scrisoare de la Louise.

Ai aflat, desigur, dragul meu, cum s-a sfîrșit duelul dintre domnul de Chandour și soțul meu. Nu vom primi pe nimeni astăzi : fii prudent, nu ieși în oraș, îți cer aceasta în numele dragostei ce mi-o porți. Nu crezi că cel mai bun lucru în această tristă zi ar fi să vii lângă Beatrice a ta, a cărei viață e complet schimbată și care are atîtea lucruri să-ți spună ?

— Noroc că nunta mea, zise David, e hotărîtă pentru poimîine ; vei avea astfel prilejul de a te duce mai rar pe la doamna de Bargeton.

— Dragă David, răspunse Lucien, ea tocmai îmi cere s-o văd chiar astăzi ; cred că trebuie s-o ascult ; știe mai bine ca noi cum se cade să mă port în împrejurările actuale.

— Prin urmare, aici e gata totul ? întrebă doamna Chardon.

— Veniți să vedeți, exclamă David, fericit să-i arate schimbările de la primul etaj, unde totul era proaspăt și nou, ca în toate căsniciile tinere în care florile de lămîiță și vîlul de mireasă încununează încă viața casei, în care primăvara iubirii se răsfîrînge în orice lucru, în care totul e alb, curat și înflorit.

— Eve o să locuiască aici ca o prințesă, spuse mama ; dar ai cheltuit o groază de bani, ai făcut nebunii !

David surîse fără să răspundă nimic, căci doamna Chardon pusese degetul pe rana ascunsă, care-l fă-

cea pe bietul îndrăgostit să sufere nespus : prevederile sale fuseseră atît de mult depăşite, încît îi era cu neputinţă deocamdată să mai construiască ceva pentru soacră, aşa cum plănuise. Sufletele generoase sînt foarte îndurerate cînd nu-şi pot ţine făgăduielile, ce sînt întrucîtva micile vanităţi ale dragostei. David îşi ascundea cu grijă strîmtorarea faţă de Lucien, care s-ar fi simţit poate copleşit de jertfele făcute pentru dînsul.

— Şi Ève cu prietenele ei au făcut treabă bună, spunea doamna Chardon. Trusoul, rufăria casei, toate sînt gata. Fetele o iubesc atîta, încît, fără ştirea ei, i-au învelit salteaua cu o stofă albă, foarte frumoasă, tivită cu roz. Tare drăguţ ! îţi vine să te măriţi, nu alta !

Mama şi fata îşi cheltuiseră toate economiile ca să umple casa lui David cu lucrurile la care tinerii nu se gîndesc niciodată. Ştiind cît lux făcea el, căci era vorba de un serviciu de porţelan comandat la Limoges, se străduiseră să asorteze obiectele pe care le aduceau ele cu cele cumpărate de David. Această întrecere de dragoste şi dărnicie avea să-i facă pe cei doi soţi să fie strîmtoraţi băneşte încă de la începutul căsniciei, deşi înconjuraţi de toate semnele unei bunăstări burgheze ce putea trece drept lux într-un oraş înapoiat ca Angoulême-ul de atunci. Cînd Lucien îi văzu pe mamică-sa şi pe David trecînd în dormitorul a cărui zugrăveală albă şi albastră şi al cărui mobilier încîntător el le cunoştea de mai înainte, se strecură binişor afară şi dădu fuga la doamna de Bargeton. O găsi pe Naïs luînd masa cu soţul, care, infometat de plimbarea din zori, mîncă de parcă nimic nu s-ar fi întîmplat. Bătrînul gentilom de la ţară, domnul de Nègrepelisse, figură impunătoare, rămăşiţă a vechii nobilimi franceze, stătea lîngă fiica sa. Cînd Gentil anunţă pe domnul de Rubempré, bătrînul cu păr alb îi aruncă privirea cercetătoare a tatălui dornic să-l cunoască pe bărbatul ales de fiică dintre toţi ceilalţi. Frumuseţea nemăsurată a lui Lucien îl impresionează atît de viu, încît nu-şi

putu reține o privire aprobatoare; însă i se păru că vede în legătura fiicei sale mai mult o toană decît o pasiune trainică. Masa era pe sfîrșite, Louise se putu ridica, și, lăsîndu-i pe tatăl său și pe domnul de Bargeton, îi făcu semn lui Lucien s-o urmeze.

— Dragul meu, îi spuse ea cu o voce și tristă și veselă totodată, eu plec la Paris, iar tata îl ia pe Bargeton cu el la Escarbas, unde o să stea tot timpul cît lipsesc eu. Doamna d'Espard, născută Blamont-Chauvry, cu care sîntem înrudiți prin familia d'Espard, ramura primilor-născuți din familia Nègrepelisse, e în momentul de față foarte influentă, și prin ea însăși și prin rudele ei. Dacă va binevoi să ne recunoască, o să rămîn pe lîngă dînsa; cu trecerea de care se bucură, sper să capete vreun post pentru Bargeton. S-ar mai putea ca, la insistențele mele, curtea să-l admită ca deputat al departamentului nostru, ceea ce îi va înlesni numirea aici. La rîndu-i, deputăția lui îmi va ușura, probabil, și mie mai tîrziu demersurile la Paris. Tu, copilul drag, mi-ai inspirat această schimbare a vieții. Duelul de azi-dimineață mă silește să-mi închid casa pentru cîtva timp, deoarece se vor găsi unii care să treacă de partea Chandour-ilor împotriva noastră. În situația în care ne aflăm, și într-un oraș mic, absența o întotdeauna necesară ca să-i dea răgaz urii să se domolească. Eu, însă, ori voi izbuti și nu voi mai re-vedea Angoulême-ul, ori nu voi izbuti și atunci voi aștepta la Paris momentul cînd voi putea petrece toate verile la Escarbas și iernile la Paris. Asta e singurul fel de viață al unei femei de lume, și am întîrziat și așa prea mult ca să mi-l însușesc. Ziua de mîine îmi va fi de-ajuns ca să-mi fac toate pregătirile, voi pleca mîine noapte și tu mă vei însoți, nu-i așa? Tu vei pleca înainte. Între Mansle și Ruffec te voi lua în trăsura mea, și foarte curînd vom fi la Paris. Acolo, dragule, e viața oamenilor superiori. Nu te simți la largul tău decît printre semenii tăi; oriunde în altă parte ești nenorocit. De altminteri, numai Parisul, capitala lumii intelectuale, poate fi scena potrivită

succeselor tale! Trebuie să străbați în grabă distanța care te mai desparte de ele. Nu-ți lăsa ideile să rîncezească în provincie, intră cît mai neîntîrziat în legătură cu oamenii mari care vor fi reprezentanții secolului al nouăsprezecelea! Apropie-te de Curte și de Putere. Nici meritul, nici demnitățile nu vin singure să caute talentul ce se ofilește într-un orășel de provincie! Arată-mi și mie operele mărețe create în provincie! Dimpotrivă, uită-te la marele și nefericitul Jean-Jacques⁹⁹, atras neîncetat înspre acest astru moral, ce făurește gloriile, înfierbîntînd mințile cu căldura rezultată din frecarea rivalităților între ele. Nu crezi c-ar trebui să te grăbești a-ți lua locul în pleiada ce-și face apariția cu regularitate în fiecare epocă? Nici nu poți să-ți închipui cît de necesar îi este unui talent tînăr să fie pus în lumină de înalta societate. O să te ajut să pătrunzi în casa doamnei d'Espard; nimeni nu intră cu ușurință în salonul ei, unde vei întîlni pe toți oamenii mari, pe miniștri, pe ambasadori, pe oratorii de la cameră, pe *pairii* cu trecere, pe oamenii bogați sau celebri. Ar trebui să fii foarte neîndemînatîc ca să nu le stîrnești interesul, cînd ești frumos, tînăr și plin de geniu. Marile talente nu cunosc invidia, ele îți vor acorda tot sprijinul. Cînd te vor ști atît de sus situat, și operele tale vor cîștiga o valoare nespusă. Pentru artiști, marea problemă de rezolvat este să ajungă cunoscuți în lumea bună. Vei găsi acolo mii de prilejuri norocoase, sinecuri, o pensie din caseta regală. Bourbonilor le place enorm să sprijine literele și artele! Așa că fii și poet religios, și poet regalist. Nu numai că va fi bine, dar vei face și avere. Oare opoziția, liberalismul distribuie posturi, recompense care să-i îmbogățească pe scriitori? Apucă deci pe drumul cel bun și mergi acolo unde merg toți oamenii de geniu. Acum îmi cunoști taina, păstrează cea mai adîncă tăcere și pregătește-te să mă urmezi. Nu vrei? adăugă ea mirată de tăcerea iubitului ei.

Pe Lucien îl zăpăci privirea grăbită ce i-o aruncă Parisului la auzul acestor vorbe ademenitoare și i se

păru că pînă atunci nu se folosisese decît de jumătatea creierului său ; parcă abia acum i se dezvăluia și cealaltă jumătate, pînă-ntr-atît i se lărgea dintr-o dată orizontul ; se văzu în Angoulême ca o broască sub bolovanul din fundul bălții. Parisul cu minunățiile sale, Parisul ce apare în închipuirea celor din provincie ca un Eldorado, i se înfățișa cu haina lui de auriu, cu fruntea încinsă de pietre scumpe, cu brațele larg deschise tuturor talentelor. Oamenii celebri aveau să-l primească frățește la pieptul lor. Acolo totul surîdea geniului. Acolo nu dai nici peste boiernași geloși, care, prin înțepăturile lor, îi umilesc pe scriitori, și nici peste prosteasca nepăsare față de poezie. De acolo țîșneau operele poezilor, acolo erau răsplătite și puse în valoare. De cum vor citi întîile pagini din *Arcașul lui Carol al IX-lea*, editorii își vor deschide casele de bani și-l vor întreba : „Cît vrei ?” Apoi mai înțelegea că, după o călătorie în care vor fi soț și soție datorită împrejurărilor, doamna de Bargeton va fi în sfîrșit a lui, că vor trăi împreună.

La vorbele „Nu vrei?”, el răspunse cu o lacrimă, o apucă pe Louise de mijloc, o strînse la piept și-i învineți gîtul cu sărutări pătimașe. Apoi se opri deodată, fulgerat de o aducere-aminte, și exclamă :

— Dumnezeu, dar soră-mea se mărită poimîine !

Strigătul acesta fu cel din urmă suspin al copilului nobil și curat. Legăturile atît de puternice ce unesc inimile tinere de familia lor, de întîiul lor prieten, de toate sentimentele firești aveau să primească lovitura de grație.

— Ei și ! exclamă trufașa Nègrepelisse, ce legătură are căsătoria sorii tale cu drumul iubirii noastre ? Ții atît de mult să Țopăi la nunta aceea de burghezi și de lucrători încît nu poți renunța la asemenea bucurii pentru mine ? Mare lucru îți cer să-mi sacrifici ? zise ea cu dispreț. Azi-dimineață, eu l-am trimis pe soțul meu să se bată în duel din pricina dumitale ! Hai, domnule, părăsește-mă ! du-te ! m-am înșelat asupra dumitale.

Aproape leșinată, se prăbuși pe canapea. Lucien o urmă, cerîndu-și iertare, blestemîndu-și familia, pe David și pe soră-sa.

— Ce încredere aveam în tine ! zise ea. Domnul de Cante-Croix ținea la maică-sa ca la lumina ochilor, dar ca să aibă o scrisoare de la mine în care îi spuneam : *Sînt mulțumită !* și-a dat viața în focul luptei. Și dumneata, cînd e vorba de o călătorie cu mine, nu poți să te lipsești de un ospaț de nuntă !

Lucien voi să se omoare și deznădejdea îi fu atît de sinceră, de adîncă, încît Louise îl iertă, făcîndu-l să simtă însă că avea de răscumpărat o greșeală.

— Du-te acum, îi spuse ea într-un tîrziu, nu sufla o vorbă și fii mîine seară la miezul nopții la vreo sută de pași dincolo de Mansle.

Lui Lucien i se păru drumul prea scurt ; se întoarce la David acasă, urmărit de nădejdi ca Oreste de Furi, ¹⁰⁰ întrezărind mii de greutăți și de piedici, cuprinse toate în întrebarea cumplită : „Și banii ?” Temîndu-se ca David, văzîndu-l, să nu înțeleagă numaimcît totul, se închise în încîntătoru-i birou ca să-și revină din amețeala ce i-o dădea noua lui situație. Trebuie așadar să părăsească apartamentul acela, cu atîta cheltuială rînduit, să facă zadarnice atîtea jertfe. Apoi Lucien socoti că maică-sa ar putea să locuiască acolo, și că David și-ar economisi astfel costisitoarea clădire ce o plănuiise pentru fundul curții. Prin urmare, plecarea lui avea să ușureze și greutățile familiei ; Lucien găsi mii de motive strașnice pentru fuga lui, deoarece nimic nu e mai iezuitic decît o dorință. Alergă de îndată în Houmeau la soră-sa, ca s-o pună și pe ea în curent cu noua lui soartă și să se sfătuiască împreună. Ajungînd în fața dughenei lui Postel, îi trecu prin minte, că dacă nu va găsi alt mijloc, va împrumuta de la urmașul tatălui său banii necesari șederii vreme de un an la Paris.

— Dacă trăiesc cu Louise, trei franci pe zi îmi vor fi prea de ajuns, ceea ce înseamnă cam o mie de franci pe an, își zise el. Iar eu, în șase luni, voi fi bogat !

Eve și **maică-sa** ascultară destăinuirile lui **Lucien**, jurînd că vor păstra secretul. Amîndouă izbucniră în plîns auzindu-l vorbind pe ambițios ; iar cînd el vru să afle pricina acestei dureri, ele îi spuseră că tot ce-au avut pus deoparte se dusesse pe rufărie și pe trusoul **Evei**, pe o mulțime de cumpărături la care **David** nu se gîndise, și că ele erau fericite de a le fi făcut, deoarece tipograful îi recunoștea **Evei** o zestre de zece mii de franci. **Lucien** le împărtăși atunci ideea lui cu împrumutul, iar doamna **Chardon** se duse să-i ceară lui **Postel** o mie de franci pe timp de un an.

— Dar, **Lucien**, spuse **Eve** cu o strîngere de inimă, tu n-o să fii la nunta mea ? O, întoarce-te, voi mai aștepta cîteva zile ! Ea o să te lase să vii înapoi peste două săptămîni, după ce o vei fi întovărășit pe drum ! O să ni te dea pentru o săptămînă și nouă, care te-am crescut pentru ea ! Căsnicia noastră ar începe-ô rău dacă tu o să lipsești... Dar o să-ți ajungă o mie de franci ? întrebă ea, întrerupîndu-se deodată. Cu toate că fracul îți vine de minune, nu mai ai altul ! N-ai decît două cămăși bune ; celelalte șase sînt de pînză groasă. N-ai decît trei cravate mai elegante, iar batisatele nu-s prea frumoase. O să găsești la **Paris** o soră să-ți spele rufele chiar în ziua cînd o să-ți trebuiască ? N-ai decît o pereche de pantaloni făcuți anul ăsta, cei de anul trecut ți-au rămas cam mici. O să fii nevoit să-ți faci acolo haine. Prețurile de la **Paris** nu sînt cele din **Angoulême**. Și, pe urmă, vestele nu-s tocmai arătoase. Uite, te sfătuiesc să iei cu tine două mii de franci.

În aceeași clipă, **David**, care intra, păru să fi auzit cuvintele din urmă, căci se uită în tăcere la cei doi frați.

— Nu-mi ascundeți nimic, zise el.

— Atunci, află, exclamă **Eve**, **Lucien** pleacă cu ea.

— **Postel**, zise doamna **Chardon**, intrînd fără să-l vadă pe **David**, consimte să-ți împrumute o mie de franci, dar numai pe șase luni, și mai vrea și o poliță

de la tine, girată de cumnatul tău, pentru că, spune el, tu nu oferi nici o garanție.

Mama se întoarce, își zări ginerele, și cele patru persoane păstrară atunci o adîncă tăcere. Familia Char-don își dădea seama cît abuzase de David. Toți erau rușinați. O lacrimă se rostogoli din ochii tipografului.

— N-ai să fii la nunta mea, nu mai stai cu noi ? întrebă el. Și eu care am cheltuit tot ce aveam ! A ! Lucien, eu, care îi aduceam Èvei micile giuvaeruri de mireasă, zise el ștergîndu-și ochii și scoțînd cutiile din buzunar, nu știam că voi regreta că le-am cumpărat.

Și, pe masă, în fața soacrei, înșiră cîteva cutiuțe îm-brăcate în piele.

— De ce te gîndești atîta la mine ? întrebă Ève cu un zîmbet îngeresc.

— Mamă dragă, zise tipograful, spune-i lui Postel că am consimțit să-mi dau girul, pentru că pe fața ta, Lucien, citesc că ești hotărît să pleci.

Lucien dădu ușor și trist din cap, adăugînd apoi :

— Nu mă judecați greșit, dragii mei. Îi luă pe Ève și pe David, îi îmbrățișă și îi strînse la piept, spunîndu-le : Așteptați rezultatele și veți vedea atunci cît vă iubesc. David, la ce ne folosesc gîndurile noastre mari, dacă nu ne permit să facem abstracție de micile ceremonii în care legile ne înfășoară sentimentele ? Deși la distanță, sufletul meu n-o să fie alături de voi ? gîndul nu ne va aduna pe toți laolaltă ? N-am și eu o soartă care mă așteaptă ? Parcă or să vină editorii aici să-mi ceară *Arcașul lui Carol al IX-lea* sau *Margaretele* ? Ceva mai devreme, sau ceva mai tîrziu, nu tot o să trebuiască să fac ceea ce fac acum ? Măcar de-aș mai găsi atunci împrejurările favorabile de astăzi ! Nu-i un noroc pentru mine să intru de la început, la Paris, în salonul marchizei d'Espard ?

— Are dreptate, zise Ève. Chiar tu îmi spuneai că are nevoie să se ducă la Paris cît mai degrabă.

David o luă pe Ève de mîină, o duse în odăița strîmtă în care ea dormea de șapte ani și-i spuse la ureche :

— Ziceai că are nevoie de două mii de franci, dragostea mea ? 'Postel nu-i împrumută decît o mie.

Ève se uită la logodnicul ei cu o deznădejde care-i trăda toate suferințele.

— Ascultă, scumpa mea Ève, vom începe prost viața. Cheltuielile au înghițit totce aveam. Nu-mi mai rămîn decît două mii de franci, din care jumătate îi trebuie neapărat fratelui tău, iar fără cealaltă jumătate tipografia nu mai poate lucra. Dacă-i dau o mie de franci fratelui tău, înseamnă că-i dau pîinea noastră, că ne pierdem liniștea. Dacă aș fi singur, știu ce-aș face ; dar sîntem doi. Hotărăște tu.

Ève, rătăcită, se azvîrli în brațele iubitului, îl sărută cu dragoste și-i spuse la ureche, plîngînd :

— Fă ca și cum ai fi singur, voi munci și eu ca să recîștigăm banii !

Cu toată sărutarea, cea mai pătimasă pe care și-o dădură vreodată doi logodnici, David o lăsă pe Ève descurajată și se înapoie la Lucien.

— Nu-ți fă inimă rea, îi zise el, vei avea cei două mii de franci.

— Duceți-vă la Postel, spuse doamna Chardon, pentru că trebuie să semnați amîndoi polița.

Cînd cei doi prieteni se înapoiară, le găsiră pe Ève și pe maică-sa în genunchi, rugîndu-se. Dacă ele știau cîte nădejdi se puteau realiza la întoarcere, în schimb simțeau în clipa aceea tot ce pierdeau prin această plecare ; căci viitoarea fericire era prea scump plătită prin absența lui Lucien, care le va sfîșia sufletul și le va da atîtea griji.

— Dacă ai să uiți vreodată scena aceasta, îi șopti David lui Lucien, înseamnă că vei fi cel din urmă dintre oameni.

Tipograful socoti desigur necesare cuvintele acestea grave, înrîurirea doamnei de Bargeton înfricoșîndu-l tot atît cît și firea nestatornică a lui Lucien, care îl putea duce la fel de ușor pe drumul cel bun ca și pe cel rău. Ève sfîrși repede bagajul fratelui. Acest Fernando Cortez¹⁰¹ al literaturii lua cu el puține lucruri.

Își îmbracă cea mai bună redingotă, cea mai bună vestă și una din cele două cămăși fine. Restul rufăriei, faimosul frac, celelalte haine, împreună cu manuscritele, alcătuiau un pachet atît de mic, încît David, ca să nu-l vadă doamna de Bargeton, propuse să-l trimită cu diligența la corespondentul lui din Paris, un negustor de hîrtie, căruia îi va scrie să-l pună la dispoziția lui Lucien.

În ciuda tuturor măsurilor luate de doamna de Bargeton ca să-și țină ascunsă plecarea, domnul de Châtelet află și vru să știe dacă va călători singură sau cu Lucien; își trimise servitorul la Ruffec, cu misiunea de a lua seama la toate trăsurile care vor schimba caii la poștă.

„Dacă îsi ia și poetul, gîndi el, e a mea.“

Lucien plecă a doua zi în zori, însoțit de David, care făcuse rost de o cabrioletă cu un cal, anunțînd că se duce la taică-său pentru afaceri, minciună fără însemnătate și care, în împrejurările de față, putea fi crezută. Cei doi prieteni se duseră la Marsac, unde petrecură o parte din zi cu bătrînul urs; apoi, seara, porniră din nou, ca s-o aștepte dincolo de Mansle pe doamna de Bargeton, care sosi spre dimineață. Zăbind vechea caleașcă, pe care o văzuse de atîtea ori în grajd, Lucien simți una dintre cele mai mari emoții din viața lui și se aruncă în brațele lui David, care-i spuse:

— Să dea Dumnezeu să fie spre binele tău!

Tipograful se urcă în cabrioleta hodorogită și dispăru cu inima strînsă de grele presimțiri privitoare la soarta lui Lucien la Paris.

PARTEA A DOUA

*Un geniu provincial la Paris*¹⁰² este urmarea *Iluziilor pierdute*, care la rîndu-i e introducerea la această *Scenă*, cea mai lungă poate din toate cîte vor compune *Studiile de moravuri*. Autorul are din nou neplăcerea de a anunța că acest tablou nu e gata. Mai rămîne o a treia parte a *Iluziilor pierdute*. Plecarea eroului, șederea lui la Paris, sînt, s-ar putea spune, primele două zile ale unei trilogii pe care o va completa întoarcerea în provincie. Această ultimă parte va purta titlul *Chinuri de Inventator* și va apărea la timp, astfel încît să nu lase a se răci interesul pe care personajele acestei drame l-au putut stîrni. De altminteri, actorii principali se vor regăsi în deznodămînt cu punctualitatea clasică, obișnuită în vechiul teatru, și avînd cu toții destule iluzii pierdute pentru ca titlul comun celor trei părți să fie îndreptățit.

Și-a îndeplinit oare autorul făgăduielile din avertismentul ce precede *Iluzii pierdute*? Cititorul va aprecia. Ca și ceilalți profesioniști, nici gazetarii nu puteau scăpa de jurisdicția „comediei“. Pentru ei, ar fi fost poate nevoie de vreun nou Aristofan¹⁰³, și nu de pana unui scriitor prea puțin satiric; ei însă inspiră literaturii o teamă atît de mare, încît nici teatrul, nici iambul¹⁰⁴, nici romanul, nici poemul comic n-au îndrăznit să-i tîrască în fața tribunalului în care ridicolul *castigat ridendo mores*. O singură dată, domnul Scribe¹⁰⁵ a făcut această încercare în mica-i piesă *Şarlatanismul*, care a fost însă mai puțin un tablou

decît un portret. Plăcerea procurată de acea spirituală schiță l-a făcut pe autorul cărții de față să întrevadă meritul unei picturi mai ample. O altă dată, domnul de Latouche a abordat chestiunea moravurilor literare¹⁰⁶, dar dînsul ataca mai puțin gazetăria decît una din acele coaliții formate în folosul unui sistem, și a cărei durată e asigurată cît timp aceste talente înregimentate rămîn obscure: de îndată ce cuceresc celebritatea, coalizații nu se mai pot înțelege între ei; disciplinați în timpul bătăliei, Pe-gașii¹⁰⁷ se încaieră de cum ajung lîngă ieslea gloriei. Acest om de spirit n-a făcut, de altfel, decît un articol epigramatic, totuși cuprinzător; el a avut gloria de a înzestra limba cu un cuvînt ce va rămîne, acela de *camaraderie*, devenit, pe urmă, titlul unei comedii în cinci acte¹⁰⁸. Astfel, deci, autorul are meritul unei acțiuni cu atît mai curajoase cu cît speriasse mai multă lume. Cum adică, într-o epocă în care fiecare aleargă numai după subiecte noi, nici o pană să nu se încumete a se atinge de moravurile teribil de ridicole ale presei, singurele originale în secolul nostru? Autorul ar greși, însă, față de adevăr dacă ar uita să menționeze și admirabila prefată a unei cărți admirabile, *Domnișoara de Maupin*¹⁰⁹, în care domnul Théophile Gautier a pătruns, cu biciul în mînă, cu pîteni și cizme, ca Ludovic al XIV-lea în faimosu-i divan de judecată, în inima gazetăriei. Opera aceasta de vervă comică, sau, ca s-o numim mai exact, actul acesta de curaj, a dovedit primejdia unei asemenea încercări. Cartea, una dintre cele mai artistice, dintre cele mai îndrăznețe și strălucitoare, una dintre cele mai viguroase compoziții ale epocii noastre, de un suflu atît de viu, de o construcție atît de deosebită de aceea a cărților obișnuite, a cunoscut oare tot succesul meritat? s-a vorbit oare îndeajuns de mult despre ea? Unul din puținele articole care au biciuit-o a fost mai degrabă îndreptat împotriva zgîrceniei editorului, care refuza jurnalului exemplarele convenite, decît împotriva tînărului și cutezătorului autor. Publicul nu știe cîte belele se abat asupra literaturii pînă ajunge să fie o marfă ca oricare alta. De la epoca în care e plasat subiectul *Scenei* de față, nenorocirile pe care autorul a urmărit să le zugrăvească s-au agravat. Altădată, gazetăria îi impunea pe editori în natură: le cerea o anumită cantitate de exemplare care, după numărul fișicilor periodice, se ridica la nu mai puțin de o sută, în

afară de plata articolelor după care alerga mereu editorul, fără ca deseori să le poată vedea apărînd, și care, înmulțite cu totalul ziarelor, făcea o sumă considerabilă. Astăzi, acest dublu impozit s-a mărit prin prețul exorbitant al anunțurilor, care costă tot atît cît și fabricarea însăși a cărții. Și, cum nimic nu s-a schimbat în obiceiurile financiare ale unor critici, nu sînt decît doi sau trei, nu mai mulți, printre ei, care pot fi parțiali sau dușmănoși, dar care sînt dezinteresați; de unde urmează că ziarele sînt funeste pentru existența scriitorilor moderni. Credeți cumva că s-au găsit spirite nobile, sau multe suflete indignate care să salute cu aplauze prefața domnului Théophile Gautier? Credeți oare că lumea a cinstit și slăvit satirica poezie cu care poetul acesta a zugrăvit profunda corupție, imoralitatea acestor sicofanți ¹¹⁰ care se plîng de corupția, de imoralitatea cîrmuirii? Groaznic lucru lipsa de curaj a oamenilor cinstiți! Își văd rănile, dar îi socotesc dușmani pe medici! Lumea consideră primejdios un asemenea arabesc minunat, deși nu se teme să înfățișeze ochilor o *Ledă* de Gérard, o *Bacantă* de Girodet¹¹¹, care e totuși în pictură ceea ce este cartea în poezie.

Moravurile din gazetărie constituie unul din acele subiecte imense care necesită mai mult decît o carte și mai mult decît o prefață. De data asta, autorul a zugrăvit doar începuturile bolii, ajunsă astăzi la dezvoltarea sa deplină. În 1821, gazetăria purta încă toga inocenței, în comparație cu ceea ce este în 1839. Dar, dacă autorul n-a putut cuprinde plaga în toată întinderea ei, cel puțin a abordat-o fără sfială. A uzat de beneficiul poziției sale. El aparține restrînsului număr al celor care n-au de adus mulțumiri gazetăriei: nu i-a cerut niciodată nimic, și-a croit drum fără a se sprijini într-un asemenea toiag ciumat; unul din avantajele lui este de a fi disprețuit în mod constant această ipocrită tiranie, de a nu fi implorat nici unui condei nici un fel de articol, de a nu fi amestecat în reclame zadarnice scriitori nemuritori spre a-i transforma în pedestalul unei cărți care, în vremurile actuale, n-are nici șase săptămîni de trăit. Mai dispune, în sfîrșit, de dreptul, scump plătit, de a privi în față cancerul acesta care va devora poate țara întreagă. Probabil că, asupra acestui punct, se vor

găsi unii care să spună că autorul simulează a fi primit câteva răni, numai spre a atrage asupra-i o brumă de interes, și că în realitate, pentru el, toate merg strună. Ei bine, ieri chiar, în privința lui, calomnia și defăimarea ajunseseră pînă acolo, încît poliția corecțională, sezisată de unul din editorii săi asupra unui articol în care se ataca o operație utilă literaturii contemporane, un efort al editurii franceze de a lua poziție împotriva Belgiei¹¹², desfășura toată rigoarea legilor în contra unei fițiuci obișnuite. Magistratii au aflat astfel care este neputința presei. Căci editorul a dovedit existența a patru ediții, toate patru tipărite cu caractere și în tipografii diferite, din *Doctorul de țară*, carte ce nu numără nici măcar o singură mențiune a vreunui ziar, în timp ce autorul mai așteaptă și acum o a doua ediție din *Eugénie Grandet*¹¹³, aceea dintre cărțile sale cu ajutorul căreia criticii încearcă, prin laude exagerate, să le întunece pe celelalte. Gazetăria a spus totul despre autor¹¹⁴. Iar autorul a avut de suportat, într-un proces destul de răsunător¹¹⁵, tot ceea ce pot face scriitorii împotriva unuia de-al lor; așa că, ce nouă rană i s-ar mai putea provoca după ce i-au atacat fără succes persoana, caracterul, reușitele ca și nereușitele, moravurile ca și pretențiile apucături ridicole? Să nu se creadă însă cumva că patima, vreo dorință de răzbunare sau cine știe ce sentiment urît l-au inspirat în scrierea operei de față. Avînd dreptul de a face portrete, s-a mărginit la generalități. De altfel, gazetăria joacă un rol atît de mare în istoria moravurilor contemporane, încît, mai tîrziu, ar fi poate acuzat de lașitate, dacă ar omite această scenă din marea dramă ce se joacă în Franța. Multora dintre cititori, s-ar putea ca acest tablou să le pară șarjat; să se știe însă că totul este de o realitate deznădăjduitoare, și că totul a fost îndulcit în cartea aceasta a cărei însemnătate este, de altminteri, restrînsă de însăși natura subiectului ei. Nu-i vorba aici decît de influența depravantă a gazetăriei asupra unor suflete tinere și poetice, de dificultățile ce îi așteaptă pe debutanți și care sînt mai mult de ordin moral decît de ordin material. Nu numai că gazetăria ucide mult tineret și multe talente, dar se pricepe să-și îngroape morții în cel mai adînc secret: niciodată nu aruncă flori pe mormintele lor,

niciodată nu varsă lacrimi decât pe abonații decedați. Sîntem siliți s-o mai spunem o dată ! subiectul are aici întinderea pe care o are epoca însăși. Turcaret al lui Lesage, Philinte și Tartufe ai lui Molière, Figaro al lui Beaumarchais, ca și Scapin ¹¹⁶ din vechiul teatru ar apărea astăzi amplificați în raport cu mărimea secolului nostru, în care suveranul este pretutindeni, numai pe tron nu ; în care fiecare tratează în numele său propriu, vrea să se facă centru pe un punct al circonferei sau rege într-un ungher obscur. Ce minunată pictură, aceea a oamenilor mediocri, îngrășați din trădări, hrăniți cu creierele altora, ingrați față de victimele lor, pe care le batjocoresc după ce le-au făcut să sufere, aflați la adăpost de atacuri îndărătul meterezelor de noroi și totdeauna gata să azvîrle un oscior dulăului în gura căruia zăresc colți destul de periculoși ca să muște și aud un glas destul de puternic ca să latre ! Autorul a fost nevoit să neglijeze multe detalii, să renunțe la multe personaje : opera și-ar fi depășit limitele și, de altfel, poziția sa îi dicta să evite de a face personalități. Dar dacă această carte ar reuși să împiedice măcar pe un singur poet tînăr, măcar un singur suflet ales, trăind în fundul provinciei, în sînul unei familii iubite, să vină și să sporească numărul osîndiților din infernul parizian, care se luptă între ei improșcîndu-se cu cerneală, care își aruncă în cap operele avortate și-și smulg furca din mînă întrecîndu-se să vestejească, unul în ciuda altuia, florile cele mai gingașe — această carte, chiar și atunci, încă va fi săvîrșit o faptă bună. Nu-i oare destul și atîta pentru o carte, astăzi, cînd cărțile se nasc, trăiesc și mor ca fluturii Hypanis, al căror fel de viață a inspirat nu știu cărui grec poate cel dintîi articol de ziar ? Opera aceasta va mai îngădui oare vreo iluzie oamenilor fericiți ? Autorul se îndoiește : tinereții îi este dat să înfrunte tinerețea ; talentului din provincie îi este dat să înfrunte viața de provincie, a cărei monotonie îi împinge pe toți cei cu imaginație să aspire la primejdiile vieții pariziene. Parisul e pentru ei ca bătălia pentru soldați, toți speră dimineța să mai fie încă în viață seara, morții nu se numără decât a doua zi. Tinerii aidoma lui Lucien sînt ca fumătorii care, într-o mină

ce exală gaze, își aprind totuși pipa, deși e interzis. Abisele își au magnetismul lor. Cel puțin atîta învățămînt de s-ar trage de aici: că în viață stăruința și linia dreaptă sînt încă poate și mai necesare decît talentul pentru cucerirea unei reputații nobile și neîntinate.

Paris, aprilie 1839

UN GENIU PROVINCIAL LA PARIS

Nici Lucien, nici doamna de Bargeton, nici Gentil și nici Albertine, fata din casă, nu vorbiră vreodată despre întâmplările din timpul acelei călătorii; însă e de presupus că prezența permanentă a slugilor o făcu să fie foarte posacă pentru un îndrăgostit care se aștepta la toate plăcerile unei răpiri. Lucien, care mergea cu poștalionul întâia oară în viața lui, fu uimit văzînd că semănase pe drumul de la Angoulême la Paris aproape toți banii ce-i avea pe un an. Ca toți aceia care unesc farmecul copilăriei cu forța talentului, făcu greșeala să-și exprime cinstit mirările față de atîtea lucruri noi pentru el. Un bărbat trebuie să studieze însă bine o femeie înainte de a-i arăta emoțiile și gîndurile de-a dreptul, cum îi vin. O femeie cu adevărat îndrăgostită zîmbește la copilăriile bărbatului iubit și le înțelege; dar, de îndată ce e și puțin vanitoasă, nu-i iartă bărbatului că s-a arătat copilăros, încrezut sau mărunt. Multe femei alunecă într-o astfel de exagerare cu privire la obiectul amorului lor, încît vor neapărat ca idolul lor să fie totdeauna un zeu, pe cîtă vreme acelea care iubesc un bărbat pentru el însuși, înainte de a-l iubi pentru ele, îi îndrăgesc atît scăderile, cît și mărețiile. Lucien însă nu ghicise că la doamna de Bargeton iubirea era altoită pe mîn-

drie. Și săvîrși greșeala de a nu căuta să-și lămurească unele zîmbete ce-i scăpară Louisei în timpul călătoriei, cînd, în loc să și le strunească, dădea frîu liber drăgălășeniilor lui de șoricel ieșit pentru întîia oară din ascunzătoare.

Călătorii traseră la hotelul *Gaillard-Bois*, din strada de l'Échelle, înainte de revărsatul zorilor. Cei doi îndrăgostiți erau atît de obosiți amîndoi, încît, mai înainte de orice, Louise voi să se culce și se culcă, după ce îi porunci lui Lucien să ceară o cameră deasupra apartamentului ce-l luă dînsa. Lucien dormi pînă la patru după-amiază. Doamna de Bargeton puse să-l trezească pentru masă; el se îmbracă în fugă, aflînd cît e ceasul, și o găsi pe Louise într-una din camerele acelea nenorocite ce sînt rușinea Parisului, unde, în ciuda atîtor pretenții de eleganță, nu există încă un singur hotel în care un călător cu dare de mîină să se simtă ca acasă. Cu toate că avea încă pe ochi ceața ce ți-o lasă o trezire bruscă, Lucien n-o mai recunoscuse pe Louise a lui în camera aceea rece, fără soare, cu perdelele decolorate, cu podeaua tocită, cu mobila roasă, de prost-gust, veche sau de ocazie. Unele persoane, în adevăr, nu mai au nici aceeași înfățișare, nici aceeași valoare de îndată ce le desparți de figurile, de lucrurile și locurile ce le slujesc drept cadru. Fizionomiile pline de viață au un fel de atmosferă în jurul lor care e numai a lor, după cum clarobscurul din tablourile flamande e necesar ca să însuflețească chipurile zugrăvite de geniul acelor pictori. Oamenii din provincie sînt mai toți astfel. Afară de asta, doamna de Bargeton se înfățișă mai demnă, mai gînditoare decît ar fi trebuit să arate în momentul în care începea pentru ei o fericire fără opreliști. Lucien n-avea de ce se plînge: îi serveau doară Gentil și Albertine. Masa însă nu mai era atît de bună și de îmbelșugată ca în provincie. Mîncărurile, aduse de la un restaurant vecin, erau servite cu zgîrcenie. Parisul e lipsit de frumusețe în lucrurile acelea mărunte la care sînt osîndiți oamenii cu avere măsurată. Lucien așteptă

sfârșitul mesei ca să-i pună întrebări Louisei, mirat de schimbarea ce o observa la dînsa. Nu se înșela de loc. Un eveniment grav — căci reflecțiile sînt evenimentele vieții sufletești — se petrecuse în timpul somnului ei.

Pe la două după-amiază, Sixte din Châtelet se înființase la hotel, o deșteptase pe Albertine, îi spusese că dorește să vorbească stăpînei, și revenise după ce abia îi lăsase doamnei de Bargeton timpul să se îmbrace. Anaïs, mirată de vestea ciudatei apariții a lui Châtelet, deoarece se crezuse bine ascunsă, îl primise pe la trei.

— V-am urmărit fără să-mi pese că mi-am părăsit serviciul, îi zise el salutînd-o, deoarece prevedeam ceea ce ți se întîmplă. Dar, chiar de mi-aș pierde eu postul, măcar dumneata să nu fii pierdută.

— Ce vrei să spui ? ! exclamă doamna de Bargeton.

— Văd bine că-l iubești pe Lucien, reluă el pe un ton resemnat, dar drăgăstos, fiindcă trebuie să iubești mult un bărbat, ca să nu ții seamă de nimic, să uiți de orice cuviință, dumneata care o cunoști atît de bine. Crezi, scumpă Naïs, că vei fi primită în casă la doamna d'Espard sau în vreun alt salon din Paris, cînd se va afla că aproape ai fugit din Angoulême cu un tînăr, și mai ales după duelul domnului de Bargeton cu domnul de Chandour ? Plecarea soțului dumitale la Escarbas are aerul unei despărțiri. Oare, într-un asemenea caz, oamenii cumsecade se bat mai întîi în duel pentru soțiile lor, ca pe urmă să le lase libere ? Iubește-l pe domnul de Rubempré, protejează-l, fă din el tot ce poțeste, dar nu locuiți împreună ! Dacă ar ști cineva că ați făcut drumul în aceeași trăsură, ai fi negreșit ocolită de lumea pe care vrei s-o vezi. De altfel, Naïs, nu te grăbi încă să faci asemenea sacrificii pentru un tînăr pe care nu l-ai comparat cu nimeni, care n-a fost încă supus la nici o încercare și care te poate uita aici pentru o pariziană ce i s-ar părea mai folositoare, decît dumneata, ambițiilor sale. Nu-i vreau răul celui pe care îl iubești, dar îmi vei da voie să pun

înaintea intereselor lui pe ale dumitale și să-ți spun : „Cîntărește-l ! Ia seama la ceea ce faci.“ Dacă vei găsi ușile închise, dacă lumea va refuza să te primească, cel puțin n-o să-ți pară rău, știind că acela pentru care faci atîtea sacrificii va fi totdeauna vrednic de ele și le va prețui. Doamna d'Espard e în momentul de față cu atît mai severă și mai strictă în ceea ce privește morala, cu cît ea însăși e despărțită de soțul ei, fără ca lumea să fi aflat motivele acestei despărțiri ; în schimb, însă, familiile Navarreins, Blamont-Chauvry, Lenoncourt, toate rudele au înconjurat-o, femeile cele mai simandicoase îi intră în casă și o primesc la dîsele cu respect, încît în felul acesta marchizul d'Espard apare ca vinovat. De la prima vizită pe care-ai să i-o faci, ai să vezi că am dreptate. Eu, care cunosc Parisul, pot să-ți prezic : intrînd la marchiză în salon, vei fi deznădăjduită văzînd cum toată lumea știe că stai la hotelul *Gaillard-Bois* împreună cu fiul unui spîter, oricît de domnul de Rubempré ar voi dumnealui să fie. Vei întîlni aici rivale mult mai dibace și mai viclene decît Amélie, care nu vor întîrzia să afle cine ești, unde stai, de unde vii și ce faci. Te-ai bizuit, văd, pe *incognito* ; dar pentru o persoană de rangul dumitale nu există *incognito*. Parcă n-o să întîlnești la tot pasul atîta lume din Angoulême ? Ba deputații de Charente veniți la deschiderea camerei, ba generalul aflat în concediu la Paris ; și e destul să te vadă un singur locuitor din Angoulême pentru ca viața să-ți fie schimbată în chip ciudat ; n-ai mai fi decît amanta lui Lucien. Dacă ai nevoie de mine pentru orice-ar fi, mă găsești la directorul general al finanțelor, în strada Faubourg-Saint-Honoré, la doi pași de doamna d'Espard. O cunosc destul de bine pe mareașala de Carigliano, pe doamna de Sérisy și pe președintele consiliului ca să te prezint lor ; însă vei vedea atîta lume la doamna d'Espard, încît nu vei avea nevoie de mine. În loc ca dumneata să dorești a fi primită în cutare sau cutare salon, vei fi dumneata dorită în toate saloanele.

Du Châtelet putu vorbi fără ca doamna de Bargeton să-l întrerupă; era înmărmurită de justetea observațiilor lui. Regina din Angoulême se bizuise într-adevăr pe *incognito*.

— Ai dreptate, dragă prietene, îi zise ea; dar cum să fac?

— Dă-mi voie, răspunse Châtelet, să-ți caut un apartament mobilat cumsecade; vei duce astfel o viață nu așa de scumpă ca la hotel și te vei simți mai ca acasă; și, dacă m-ai crede, te-ai muta chiar din astăseară.

— Dar cum de mi-ai știut adresa? întrebă ea.

— Trăsura dumitale era ușor de recunoscut, și de altminteri te urmăream. La Sèvres, vizitiul care te-a dus i-a dat vizitiului meu adresa. Îmi dai voie să mă ocup eu de încartiruirea dumitale? O să-ți trimit o scrisoare cu toate amănuntele.

— Bine, fă cum crezi, zise ea.

Răspunsul acesta părea a nu însemna nimic, era însă totul. Baronul du Châtelet vorbise limba oamenilor de lume unei femei de lume. Se înfățișase îmbrăcat cu toată eleganța pariziană; un echipaj de toată frumusețea îl adusese: din întâmplare, doamna de Bargeton se rezemă de fereastră și-l văzu plecând pe bătrînul dandy. După cîteva clipe numai, Lucien, trezit în grabă și tot în grabă îmbrăcat, se arătă în fața ei cu redingota lui prea strîmtă, cu pantalonii de anul trecut. Era frumos, de bună seamă; dar ce haine caraghioase! Imbrăcați-i pe Apollo din Belvedere sau pe Antinous în sacagiu și să vedem dacă mai recunoașteți minunata plăsmuire a daltei grecești sau romane. Ochii fac comparația mai înainte ca inima să fi avut răgazul de a corecta judecata nefavorabilă făcută mașinal. Deosebirea dintre Lucien și Châtelet era prea mare ca să nu-i sară în ochi Louisei. Când, pe la șase, isprăviră masa, doamna de Bargeton îi făcu semn lui Lucien să vină lîngă dînsa pe canapeaua șubredă, îmbrăcată în stambă roșie cu flori galbene, pe care se așezase.

— Dragă Lucien, zise ea, nu ești de părere că, dacă am făcut o nebunie care ne ucide pe amândoi, ar fi cuminte s-o reparăm ? Nu se cade, copilule drag, nici să locuim împreună la Paris, nici să dăm de bănuț că am sosit împreună. Viitorul tău atîrnă mult de poziția mea, și mie nu-mi este îngăduit s-o zdruncin în nici un chip. Așa că, de astă-seară, eu mă voi muta la cîțiva pași de aici ; iar tu vei rămîne în hotelul ăsta și ne vom putea vedea în fiecare zi fără ca cineva să aibă ceva de spus.

Louise îi explică legile lumii bune lui Lucien care făcu ochii mari. Deși încă nu știa că femeile care revin asupra nesăbuițelor revin și asupra iubirii lor, înțelese totuși că nu mai era Lucien din Angoulême. Louise nu-i vorbise decît despre dînsa, despre interesele și reputația ei, despre lume ; și, spre a-și scuza egoismul, încerca să-l convingă că era vorba despre dînsul. El n-avea nici un drept asupra Louisei, redevenită dintr-o dată doamna de Bargeton, și, lucru și mai grav, n-avea nici o putere asupra ei. De aceea nu-și putu opri lacrimile grele ce i se rostogoliră din ochi.

— Dacă, pentru tine, eu sînt gloria ta, tu ești și mai mult pentru mine, ești singura mea nădejde și tot viitorul meu. Înțelesesem că, dacă îmi împărtășești succesele, trebuie să-mi împărtășești și restriștea, și iată că a și venit despărțirea.

— Dacă-mi judeci purtarea, îi spusese ea, înseamnă că nu mă iubești.

Lucien o privi atît de dureros, încît ea nu se putu opri să nu-i spună :

— Dragule mic, rămîn dacă vrei ; ne vom nenoroci și ne vom trezi fără sprijin. Dar cînd vom fi amândoi nefericiți și ocoliți de toată lumea, cînd nereușita — pentru că trebuie să ne gîndim la toate — ne va fi azvîrlit înapoi la Escarbas, adu-ți aminte, dragostea mea, că eu am prevăzut sfîrșitul ăsta și că ți-am propus mai întîi să cucerim succesul ascultînd de ceea ce pretinde lumea.

— Louise, răspunse el îmbrățișînd-o, mă uimești cu atîta înțelepciune. Gîndește-te că eu nu sînt decît un copil, că m-am lăsat condus numai de voința ta. Eu aș fi vrut să birui oamenii și lucrurile cu forța mea ; însă, dacă pot ajunge mai repede cu ajutorul tău decît singur, o să fiu fericit să-ți datorez ție tot succesul. Iartă-mă ! m-am încrezut prea mult în tine, ca să nu mă tem de toate. Pentru mine o despărțire e vestitoarea părăsirii ; iar părăsirea înseamnă moartea.

— Dar, copilule drag, lumea îți cere o nimica toată, răspunse ea. E vorba doar să dormi aici. Toată ziua o să stai la mine acasă, fără ca nimeni să aibă ceva de zis.

Cîteva mîngîieri îl potoliră pe deplin pe Lucien. Peste un ceas, Gentil îi aducea doamnei de Bargeton din partea lui Châtelet vestea că-i găsise un apartament în strada Neuve-du-Luxembourg. Întrebînd unde se află această stradă, care nu era departe de strada de l'Échelle, ea îi spuse lui Lucien :

— Poftim ! sîntem vecini.

Două ceasuri mai tîrziu, Louise se urca într-o trăsură pe care i-o trimitea du Châtelet ca s-o ducă în noua ei casă. Apartamentul, dintre cele mobilate de tapițeri spre a fi închiriate deputaților bogați sau unor oameni de vază veniți pentru scurt timp la Paris, era luxos, dar incomod. Lucien se înapoie la micul hotel *Gaillard-Bois* pe la unsprezece, fără să fi văzut încă din Paris decît partea din strada Saint-Honoré cuprinsă între strada de l'Échelle și strada Neuve-du-Luxembourg. Se culcă în odăița lui sărăcăcioasă, pe care nu putu să n-o compare cu elegantul apartament al Louisei. În momentul în care el ieșea de la doamna de Bargeton, sosea baronul du Châtelet, venind de la ministrul Afacerilor Străine într-un minunat costum de bal. Vizita o făcea ca s-o pună în curent pe doamna de Bargeton cu tot ceea ce tratase în numele ei. Louise n-avea liniște, luxul de acolo o înspăimînta. Obiceiurile din provincie îi intraseră pînă-ntr-atît în sînge, încît ajunsese meticuloasă în socoteli ; era atît de chibzuită, în-

cît, la Paris, avea să treacă drept zgîrcită. Adusese cu dînsa un bon de douăzeci de mii de franci de la administrația financiară, destinați să-i acopere cheltuielile pe timp de patru ani; de pe acum însă începuse a se teme că nu are de-ajuns și că va face datorii. Châtelet o anunță că apartamentul nu o costa decît șase sute de franci pe lună.

— Un fleac, spuse el văzînd tresărirea Naïdei. O trăsură va sta la ordinele dumatile, cu cinci sute de franci pe lună, ceea ce-i foarte ieftin. Nu vei avea altă grijă decît toaletele. O femeie care frecventează lumea bună nu poate trăi altfel. Dacă vrei să-i capeți domnului de Bargeton un post important în finanțe sau în casa regală, nu trebuie să pari a fi îmbrăcată cu zgîrcenie. Aici nu se căpătuiesc decît bogații. Noroc că îl ai pe Gentil ca să te însoțească, și pe Albertine ca să te îmbrace, pentru că servitorii costă o avere la Paris! Vei lua rar masa acasă, cu cîte cunoștințe o să ai.

Doamna de Bargeton și baronul stătură de vorbă despre Paris. Du Châtelet îi povesti noutățile zilei, toate nimicurile pe care trebuie să le știi ca să nu se zică altfel că nu trăiești la Paris. Apoi îi dădu Naïdei sfaturi cu privire la magazinele unde avea să-și facă diverse cumpărături: îi recomandă pe Herbault pentru pălărioare, pe Juliette pentru pălării mari și bonete; îi dădu adresa croitoresei ce-o putea înlocui pe Victorine; în sfîrșit, o făcu să simtă nevoia de a se *desangoulêmiza*. Apoi plecă, după ce rosti o frază de spirit, pe care avu norocul s-o găsească.

— Mîine, spuse el ca în treacăt, voi avea negreșit o lojă la vreun spectacol; așa că voi veni să vă iau, pe dumneata și pe domnul de Rubempré, căci îmi permiteți să vă fac amîndurora onorurile Parisului.

„E mai generos decît îl credeam eu“, își zise doamna de Bargeton văzîndu-l. că-l pofteste și pe Lucien.

În luna iunie, miniștrii nu știu ce să facă cu lojele lor de teatru: deputații sau oamenii lor de afaceri sînt ocupați cu culesul sau cu secerișul, iar cunoscuții

plecați la țară sau în călătorii; iată de ce, în această perioadă, cele mai bune loje ale teatrelor din Paris adăpostesc niște musafiri ciudați, care nu mai calcă pe acolo a doua oară și care îi dau publicului înfățișarea unei tapiserii uzate. Du Châtelet se gândise că, mulțumită acestei împrejurări, va putea, fără multă cheltuială, să-i procure Naïdei distracțiile ce îi mormesc mai strașnic pe provinciali. A doua zi, pentru prima oară de cînd venea, Lucien n-o găsi pe Louise acasă. Doamna de Bargeton ieșise să facă unele cumpărături de care nu se putea lipsi. Se dusesese anume să consulte gravele și renumitele autorități în materie de îmbrăcăminte femeiască pe care i le recomandase Châtelet, deoarece îi trimisese vorbă marchizei d'Espard despre sosirea ei la Paris. Deși doamna de Bargeton avea încrederea în sine pe care i-o dădea o îndelungată dominație asupra lumii, se temea totuși să nu pară provincială. Era conștientă că, de obicei, relațiile dintre femei depind foarte mult de primele impresii, și, cu toate că se știa în stare să se ridice ușor la nivelul femeilor superioare, ca doamna d'Espard, simțea totuși că, la început, avea nevoie de bunăvoință, și mai ales nu voia să negligeze nimic din ceea ce i-ar putea asigura succesul. Pentru aceasta îi fu foarte recunoscătoare lui Châtelet că îi indicase mijlocul de a se pune la unison cu lumea elegantă din Paris. Printr-o întimplare curioasă, marchiza se afla în situația de a fi încîntată să îndatoreze pe cineva din familia soțului ei. Fără vreun motiv aparent, marchizul d'Espard se retrăsese din lume; nu-și mai vedea nici de afaceri, nici de politică, nici de familie, nici de soție. Ajunsă astfel stăpînă pe ea însăși, marchiza simțea nevoie să fie aprobată de lume; era deci fericită să-l înlocuiască pe marchiz în această împrejurare, făcîndu-se protectoarea familiei lui. Se gîndea să acorde cît mai ostentativ această protecție, pentru ca lumea să-l socotească pe soț cît mai vinovat. În aceeași zi chiar, îi scrise *doamnei de Bargeton, năs-*

cută Nègrepelisse un bilet din acelea încântătoare în care forma e atît de graţioasă, încît îţi trebuie multă vreme pînă să bagi de seamă lipsa fondului :

Era fericită de prilejul ce o apropia de familie pe o persoană despre care auzise vorbindu-se şi pe care dorea s-o cunoască, deoarece prietenii din Paris nu erau atît de statornice încît să nu dorească din tot sufletul a avea pe încă cineva de iubit pe lume ; şi, dacă aceasta nu se va întîmpla, nu va fi decît o iluzie în plus de ingropat alături de celelalte. Din toată înima se punea la dispoziţia verişoarei, pe care ar fi vizitat-o, de n-ar fi fost oprită în casă de o indispoziţie, însă se socotea îndatorată că se gîndise la dînsa.

În cursul primei hoinăreli pe bulevarde şi pe strada de la Paix, Lucien ca toţi noii-sosiţi, se interesă mai mult de lucruri decît de persoane. La Paris, belşugul atrage mai întii atenţia : luxul prăvăliilor, înălţimea caselor, forfoteala trăsurilor, contrastul dintre eleganţă şi sărăcie te impresionează mai mult ca orice. Uimit de această mulţime de care se vedea străin, poetul nostru simţi cum devine tot mai mic şi mai neînsemnat. Oamenii care, în provincie, se bucură de o oarecare consideraţie, întîlnind la tot pasul dovezi ale importanţei lor, nu se obişnuiesc prea uşor cu această pierdere totală şi subită a valorii. Să fii ceva la tine acasă şi să nu fii nimic la Paris sînt două situaţii care cer o tranziţie ; astfel că aceia care trec brusc de la una la alta au impresia că nu mai sînt aproape nimic. Pentru un poet tînăr, care în provincie găsea un ecou la toate sentimentele sale, un confident pentru toate gîndurile, un suflet să-i împărtăşească toate simţirile, Parisul avea să fie un pustiu înfiorător. Lucien nu mai fusese pe-acasă ca să-şi pună costumul cel bun, astfel că, ducîndu-se la doamna de Bargeton la ora cînd dînsa urma să se fi înapoiat, se simţi prost în hainele cu care era îmbrăcat. Dădu acolo peste baronul du Châtelet care îi duse să ia masa la *Rocher-de-Can-*

cale ¹¹⁷. Lucien, uluit de vârtejul parizian, nu apucase a-i spune nimic Louisei, căci erau toți trei în trăsură, însă îi strînse mîna, iar ea îi răspunse cu prietenie la gîndurile pe care el și le exprima în felul acesta. După masă, Châtelet îi conduse pe cei doi invitați la teatru. Lucien era nemulțumit în adîncul sufletului de cîte ori îl vedea pe du Châtelet, și blestema întîmplarea care îl adusese pe acesta la Paris. Directorul contribuțiilor pretindea că numai pentru realizarea ambițiilor sale făcuse această călătorie, și anume spera să fie numit secretar general la vreun minister și să intre raportor în consiliul de stat; venise doar ca să ceară îndeplinirea promisiunilor ce i se făcuseră, căci un om ca el nu putea rămîne simplu director al contribuțiilor. Mai degrabă să nu fie nimic, să ajungă deputat, sau să intre din nou în diplomatie! Făcea pe grozavul; Lucien recunoștea vag în acest crai bătrîn superioritatea omului de lume la curent cu viața pariziană. Acolo unde poetul era tulburat și stingherit, fostul secretar particular se simțea ca pește în apă. Du Châtelet zîmbea la uimirile, la întrebările, la micile greșeli pe care lipsa contactului cu lumea bună i le smulgea rivalului său, tot așa cum bătrînii lupi de mare rîd de ageamiii neobișnuiți cu valurile. Plăcerea pe care o simți Lucien văzînd pentru întîia oară o reprezentație teatrală la Paris cumpăni însă nemulțumirea ce i-o pricinuiau stîngăciile sale. Seara aceea avu o mare însemnătate în existența poetului, căci în cursul ei se lepădă într-ascuns de multe din ideile sale provinciale asupra vieții. Orizontul i se lărgea, societatea lua în mintea lui alte proporții. Vecinătatea cîtorva pariziene drăguțe, îmbrăcate cu eleganță și prospețime, îi deschise ochii asupra toaletei învechite a doamnei de Bargeton, în ciuda pretențiilor ce le vădea; nici stofele, nici modelul, nici culorile nu erau la modă. Pieptănătura, care-i plăcuse atîta la Angoulême, i se păru de un gust îngrozitor pe lîngă încîntătoarele fantezii observate la femeile din sală.

„● să rămână oare așa ?” se întreabă el, neștiind că dînsa își întrebuințase toată ziua aceea tocmai în scopul de a obține o asemenea transformare.

În provincie n-ai nici ce alege, nici ce compara: obișnuința de a vedea mereu aceleași chipuri le dă o frumusețe convențională. O femeie care trece drept frumușică în provincie, dacă o aduci la Paris, nu se bucură de nici o atenție, căci nu e frumoasă decît în virtutea proverbului: *In țara orbilor, chiorul e împărat*. Ochii lui Lucien făceau acum comparația pe care doamna de Bargeton o făcuse în ajun între el și Châtelet. La rîndul ei, și doamna de Bargeton își îngăduia ciudate reflecții asupra iubitului său. Cu toată deosebita-i frumusețe, bietul poet n-avea pic de distincție! Redingota cu mînele prea scurte, mînușile de provincie, vesta prea strînsă îl făceau nespus de ridicol pe lîngă tinerii de la balcon; doamna de Bargeton îl găsea jalnic. Châtelet, îngrijindu-se pe neobservate de dînsa, veghea asupra-i cu atenție, trădînd o pasiune adîncă; Châtelet, elegant și la largul lui ca un actor care și-a regăsit scena, recîștiga în două zile tot tere-nul pierdut în șase luni. Deși oamenii de rînd nu cred că sentimentele se schimbă dintr-o dată, e lucru sigur că doi amanți se despart adesea mai repede decît s-au legat. Parisul spulbera vraja ce-i ținuse uniți pe doamna de Bargeton și pe Lucien. Viața căpăta în ochii poetului alte proporții, după cum lumea lua altă față pentru Louise. Și unuia și celuilalt nu le mai lipsea decît o întîmplare care să sfarme legăturile dintre ei. Lovitura, care avea să fie cumplită pentru Lucien, nu întîrzie mult.

Doamna de Bargeton îl lăsă pe poet la hotel și se întoarse la ea acasă, însoțită de du Châtelet, ceea ce nu-i plăcu de loc sărmanului îndrăgostit.

„Ce-or să vorbească despre mine ?” gîndi el urcînd spre trista-i cameră.

— Tare mai e plicticos, bietul băiat ! zise Châtelet zîbind, după ce se închise ușa trăsorii.

— Aşa se întâmplă cu toţi aceia care poartă o lume întreagă de gânduri în inimă şi în creier. Oamenii care au atâtea lucruri de exprimat în opere minunate, îndelung meditate, resimt un fel de dispreţ pentru conversaţie, căci ea îngustează spiritul, făcându-l să se coboare pînă la înţelegerea oricui, răspunse trufaşa Nègropelisse, încă avînd curajul să-l apere pe Lucien, mai puţin însă pentru el decît pentru ea însăşi.

— Se poate să fie şi aşa, reluă baronul, numai că noi trăim cu oamenii şi nu cu cărţile. Uite, dragă Naïs, văd că nu-i încă nimic între dumneata şi el, şi mă bucur mult. Dacă te hotărăşti să-ţi alegi în viaţă o ăntă care ţi-a lipsit pînă acum, te rog din tot sufletul să nu fie în legătură cu acest aşa-zis om de geniu. Dacă te înşeli cumva ? dacă, peste cîteva zile, comparîndu-l cu adevăratele talente, cu oamenii realmente de seamă pe care o să-i întîlneşti aici, vei recunoaşte, sirenă încîntătoare, că ai luat cu tine şi ai adus la ţărm, în locul unui cîntăreţ din liră, un maimuţoi nemanierat, prost şi îngîmfat, care poate avea spirit la Houmeau, dar care la Paris se dovedeşte a nu se deosebi cu nimic de ceilalţi ? Căci, ce mai vorbă ! aici se publică în fiecare săptămînă volume de versuri dintre care cel mai slab face totuşi mai mult decît toată poezia domnului Chardon. Încă o dată te rog : aşteaptă şi compară ! Mîine, vineri, e operă, zise el văzînd că trăsura coteşte pe strada Neuve-du-Luxembourg, doamna d'Espard dispune de loja primilor gentilomi ai palatului şi cu siguranţă că te va lua cu dînsa. Ca să te pot vedea în toată strălucirea, mă voi duce în loja doamnei de Sérisy. Se joacă *Danaidele* ¹¹⁸.

— La revedere, zise ea.

A doua zi, doamna de Bargeton căută să-şi alcătuiască o îmbrăcăminte de dimineaţă cît mai potrivită ca să se ducă la verişoara ei, doamna d'Espard. Era cam rece afară ; printre vechiturile aduse de la Angoulême, nu găsi nimic mai nimerit decît o rochie de catifea verde, cu nişte garnituri cam năstrușnice. La rîndul său, Lucien simţi nevoia să-şi pună faimosul

frac albastru, căci nu mai suferea redingota demodată, dorind acuma să se arate totdeauna bine îmbrăcat la gândul că ar putea s-o întâlnească pe marchiza d'Espard, sau să meargă la dînsa acasă, pe neașteptate. Se urcă într-o trăsură ca să-și aducă numaidecît pachetul. În două ceasuri cheltui trei-patru franci, ceea ce îi cam dădu de gîndit asupra proporțiilor financiare ale vieții la Paris. După ce se găti cum putu mai bine, sosi în strada Neuve-du-Luxembourg, unde, în pragul ușii, îl întâlni pe Gentil împreună cu un alt valet într-o livrea strălucitoare.

— Tocmai la dumneata veneam; conia îți trimite biletul ăsta, zise Gentil care, obișnuit ca în provincie, nu cunoștea formulele de respect de la Paris.

Valetul celălalt crezu că poetul era un servitor. Lucien citi biletul, din care află că doamna de Bargeton petrecea ziua la marchiza d'Espard, iar seara se ducea la operă; însă îi spunea să fie și el acolo, verișoara îngăduindu-i să ofere un loc în lojă și tînărului poet, căruia marchiza era încîntată să-i facă o plăcere.

„Prin urmare, mă iubește! temerile mele erau fără rost, își spuse Lucien, mă prezintă verișoarei chiar astă-seară.“

Sări în sus de bucurie și voi să petreacă în veselie timpul ce-l mai despărțea de seara fericită. Porni spre Tuileries, cu gândul să se plimbe pe acolo pînă cînd se va duce să ia masa la Véry. Iată-l deci pe Lucien topăind de fericire, ușor ca un fulg, ajungînd pe terasa des Feuillants pe care o străbătu uitîndu-se la cei ce se plimbau: femei frumoase însoțite de eleganți adoratori, perechi-perechi, ținîndu-se la braț și salutîndu-se unii pe alții din treacăt, cu cîte o privire. Ce deosebire între ce vedea aici și ce văzuse în parcul Beaulieu! Păsările din colivia asta minunată erau într-alt fel mai frumoase decît cele din Angoulême, tot așa cum belșugul de culori de pe penele familiilor ornitologice din Indii și din America nu suferă asemuire cu culorile cenușii ale păsărilor din Europa. Lucien petrecu două ceasuri cumplite în Tuileries: se privi

deodată pe sine și începu să se judece. Mai întâi că nu văzu nici un frac la acești tineri eleganți. Dacă totuși zărea și cîte un om cu frac, era doar vreun bătrîn scos din uz, vreun terchea-berchea, vreun rentier din cartierul Marais, ori vreun funcționarăș. După ce descoperi astfel că exista oținută pentru dimineață și o alta pentru seară, poetul, speriat, dar cu privirea pătrunzătoare, își dădu seama de urîtenia Țoalelor de pe dînsul. Il făcea de rîs fracul lui cu croiala demodată, de un albastru decolorat, cu gulerul urît foc, cu părțile din față pleoștite de prea mult purtat, cu nasturii ruginiți, cu cusăturile albite. Apoi și vesta îi era prea scurtă și de un fason provincial atît de caraghios, încît, pentru ca s-o ascundă, își încheie numai decît fracul. În sfîrșit, pantalonii de nănghin nu vedea decît la oamenii de rînd. Lumea bine purta niște minunate stofe *fantaisie* ori de un alb imaculat. De altfel, toți aveau pantalonii prinși pe sub talpă, în vreme ce ai lui fugeau de tocurele ghetelor de parcă se certaseră de moarte. Mai avea și o cravată albă cu capetele brodate de soră-sa, care, fiindcă văzuse asemenea cravate la domnii du Hautoy și de Chandour, se grăbise să i le facă și pe-ale lui tot așa. Aici, nu numai că nimeni, afară de cîțiva oameni gravi, de cîțiva oameni de afaceri bătrîni, de cîțiva funcționari nesinchisiți de modă, nu purta cravată albă dimineața, dar bietul Lucien mai văzu trecînd de cealaltă parte a gardului, pe trotuarul străzii Rivoli, un băiat de prăvălie cu un coș pe cap și cu o cravată la gît avînd capetele brodate, pesemne de mîna vreunei vînzătoare cu care trăia. La vederea acestuia, Lucien simți o lovitură în inimă, în organul acela, încă insuficient definit, în care se refugiază sensibilitatea noastră, și la care, de cînd există sentimente, oamenii duc mîna alît la o mare bucurie, cît și la o mare durere. Și să nu vi se pară lucru de glumă! Fără îndoială că bogații, care n-au cunoscut niciodată astfel de dureri, pot socoti aceasta drept ceva meschin și de necrezut; dar suferințele săracilor merită aceeași aten-

tie ca și loviturile neașteptate ce răstoarnă viața puternicilor și privilegiaților soartei. Nu-i oare tot atîta durere și la unii ca și la alții? Suferința sfințește totul. Ia încercați să schimbați termenii: în loc de un costum mai mult sau mai puțin frumos, puneți o decorație, o distincție, un titlu. Oare lucrurile acestea, mărunte în aparență, n-au chinat atîtea existențe mărețe? De altfel, problema îmbrăcăminteii are o însemnătate deosebită pentru aceia care vor să pară că posedă ceea ce în realitate nu au; căci tocmai acesta este deseori mijlocul cel mai bun de a-l și avea mai tîrziu. Pe Lucien îl trecu un fior rece la gîndul că seara avea să apară astfel îmbrăcat în fața marchizei d'Espard, înrudită cu un prim-gentilom al camerei regale, în fața unei femei la care veneau în casă tot felul de celebrități, și mai ales celebrități bine îmbrăcate.

„Arăt ca fiul unui spițer, ca un adevărat băiat de prăvălie!“ își spuse singur cu ciudă, văzînd cum trec prin fața lui, grațioși, cocheti, eleganți, tinerii din nobilul cartier Saint-Germain, ce aveau cu toții un fel al lor care îi făcea să semene unii cu alții și să se deosebească totuși prin cadrul pe care fiecare și-l alesese ca să se pună mai în valoare. Toți își scoteau în evidență ceea ce aveau mai frumos printr-un fel de punere în scenă, în care tinerii din Paris sînt tot atît de pricepuți ca și femeile. Lucien moștenise de la maică-sa frumusețea fizică, ale cărei avantaje le observa prea bine acolo, numai că aurul acesta se afla la el încă în stare brută, neprelucrat. Era tuns prost. Capul, în loc să și-l țină semeț într-un guler bine scrobit, îi atîrna întristat dintr-o cravată prost innodată peste o cămașă de stambă ordinară. Care femeie i-ar fi ghicit frumusețea piciorului său mic, în gheata scîlciată, adusă din Angoulême? Care tînar i-ar fi invidiat talia ascunsă în sacul albastru pe care pînă atunci îl socotise un frac? Aici, descoperirea niște năsturași încîntători pe cămășile strălucind de albeață, pe cînd cămașa lui era îngălbenită! Toți

gentilomii aceia eleganți aveau niște mănuși — o frumusețe; ale lui parcă erau de jandarm! Cel care trecea acuma învîrtea în mînă un bastonaș frumos lucrat. Celălalt avea la manșetele cămășii niște butoni de aur. Un altul se juca cu o splendidă biciușcă, iar cutele bogate ale pantalonilor abia atinși de cîțiva stropi de noroi, pintenii zornăitori, redingota mică strînsă pe corp arătau că e gata să se suie din nou pe unul din cei doi cai ținuți în loc de un valet înalt cît o șchioapă. Un altul scotea din buzunarul vestei un ceas plat ca o monedă de cinci franci și se uita la el ca un om ce sosise prea devreme sau prea tîrziu la întîlnire. La văzul atîtor nimicuri de preț și de efect, lumea fleacurilor necesare i se dezvălui lui Lucien, care se înfioră gîndindu-se cîți bani cere meseria de băiat frumos! Cu cît îi admira pe tinerii aceia cu înfățișare fericită și nepăsătoare, cu atît avea conștiința înfățișării lui nepotrivite, de om care nu știe unde duce drumul pe care merge, nu știe unde este Palais-Royal cînd se află tocmai în dreptu-i și întrebă unde e Luvrul pe un trecător ce-i răspunde: „Chiar aici, în fața dumitale!“ Lucien vedea între el și lumea aceasta o prăpastie, pe care se întreba cum s-o treacă, pentru ca să fie asemeni acestui tineret parizian, zvelt și elegant. Toți nobilii aceștia salutau niște femei minunat îmbrăcate și minunat de frumoase, niște femei pentru care Lucien s-ar fi lăsat tăiat în bucăți în schimbul unui sărut, ca pajul contesei de Koenigsmark.¹¹⁹ În negura amintirii, Louise, comparată cu aceste regine, îi apăru aproape ca o babă. Întîlni acolo cîteva din femeile despre care se va vorbi în istoria secolului al nouăsprezecelea, ale căror spirit, frumusețe, iubiri vor fi tot atît de celebre ca și cele ale suveranelor de pe vremuri. Văzu apoi trecînd o fată dumnezeiască, domnișoara des Touches, cunoscută sub numele de Camille Maupin¹²⁰, scriitoare de seamă, la fel de vestită pentru frumusețea cît și pentru inteligența ei, și căreia i se repeta numele în șoaptă de către bărbații și femeile ce se plimbau pe acolo.

„A ! își zise el, iată poezia !“

Ce era doamna de Bargeton pe lângă acest înger strălucind de tinerețe, de speranță, de viitor, cu zîmbet blînd, cu ochii negri, adînci ca cerul și aprinși ca soarele ! Dînsa ridea vorbind cu doamna Firmiani, una din cele mai fermecătoare femei din Paris. Deși o voce îi strigă, e drept : „Inteligența e pîrghia cu care urnești lumea din loc“, o altă voce îi răspunse însă că punctul de sprijin al inteligenței e banul. Socotind apoi că a întîrziat îndeajuns într-un loc unde i se năruiseră atîtea iluzii și unde suferise atîtea înfrîngerii, o porni spre Palais-Royal, după ce se interesă însă încotro s-o ia, căci nu cunoștea încă topografia cartierului său. Intră la Vêry și comandă, spre a se iniția în plăcerile Parisului, o masă care să-l facă a uita deznădejdea ce-l cuprinsese. O sticlă de vin de Bordeaux, niște stridii de Ostenda, pește, prepeliță, macaroane și fructe alcătuiră un *nec plus ultra* pentru dorințele sale. Se desfătă cu aceste bunătăți, plănuiind ca, seara, în conversația cu marchiza d'Espard, să-și arate tot spiritul, spre a răscumpăra, prin bogății intelectuale, îmbrăcăminteai sărăcăcioasă. Din aceste visări fu trezit de totalul socotelii ce-i răpi cincizeci de franci, cu care credea s-o mai ducă multă vreme la Paris. Masa îl costase cit o lună întreagă la Angoulême. De aceea, la plecare, închise cu sfială ușa acestui palat, hotărît să nu mai calce vreodată pe acolo.

„Ève avea dreptate, își zise el mergînd prin Galerie-de-Pierre spre casă de unde voia să-și mai ia bani, prețurile din Paris nu sînt cele din Houmeau.“

În drum, se opri pe la vitrinele croitorilor, și, amintindu-și de eleganța celor văzuți de dimineață, exclamă :

— Nu, n-o să mă arăt în halul ăsta în fața doamnei d'Espard !

Alergă deci cu iuțeala cerbului urmărit pînă la hotelul Gajillard-Bois, se urcă în camera lui, luă trei sute de franci, și se întoarse la Palais-Royal, ca să

se îmbracă din cap pînă-n picioare. Văzuse acolo prăvălii de încălțăminte, de rufărie, de veste, frizerii, și își dăduse seama că, trecînd prin vreo zece asemenea dughene, se putea face și el elegant. Primul croitor la care intră îi încercă atîtea fracuri cîte pofti el și-l convingse că toate erau după ultima modă. Lucien ieși de acolo cu un frac verde, cu un pantalon alb și cu o vestă *fantaisie*, în schimbul sumei de două sute de franci. Apoi se grăbi să-și cumpere și o pereche de pantofi foarte eleganți și pe măsură. În sfîrșit, după ce tîrgui tot ce-i trebuia, îl chemă pe frizer acasă, unde fiecare negustor îi trimise cumpărăturile. La șapte seara, se urcă într-o trăsură care-l duse la Operă, frizat ca o păpușă, cu o vestă și o cravată frumoase, dar puțin cam stîngenit în teaca aceea în care se pomenea înfășurat întîia oară. După cum îl învățase doamna de Bargeton, întrebă de loja primilor gentilomi ai palatului. Cîntărindu-l din ochi și părăindu-i că, în eleganța-i nefirească, aduce mai mult cu un cavalier de onoare, controlorul îi ceru biletul.

— N-am bilet.

— Atunci nu puteți intra, i se răspunse scurt.

— Sînt prieten de-al doamnei d'Espard, spuse el.

— Asta nu e treaba noastră, zise controlorul schimbînd un zîmbet cu ceilalți colegi.

Tocmai atunci, o trăsură se opri în fața teatrului. Un valet, pe care Lucien nu-l recunoscuse, lăsă scara pe care coborîră două femei foarte gătite. Lucien, care nu voi să asculte de controlorul ce-i cerea obraznic să se dea la o parte, făcu loc celor două femei.

— Păi, doamna este marchiza d'Espard, pe care pretindeți c-o cunoașteți, îi zise ironic controlorul lui Lucien.

Lucien fu și mai uluit văzînd că doamna de Bargeton părea să nu-l recunoască împăunat cum era în hainele lui noi; dar cînd el îi ieși înainte, dînsa îi zîmbi și-i spuse:

— Ai venit tocmai la timp, hai cu noi !

Oamenii de la control deveniră îndată serioși. Lucien o urmă pe doamna de Bargeton care, urcînd scara mare a Operei, îl prezentă pe Rubempré verișoarei. Loja primilor gentilomi era situată tocmai în fundul sălii de unde îi vezi pe toți, dar și ești văzut de toți. Lucien se așază pe un scaun, în spatele verișoarei, fericit să stea în umbră.

— Domnule de Rubempré, îi zise marchiza cu o voce mîngîietoare, vii pentru prima dată la Operă și se cuvine să vezi totul; așa că ia-ți scaunul și așază-te în față, îți dăm voie.

Lucien se supuse. Actul întîi se sfîrșea.

— Ți-ai folosit bine timpul, îi șopti Louise la ureche, după primul moment de surpriză pricinuit de schimbarea lui Lucien.

Louise rămăsese aceeași. Vecinătatea unei femei la curent cu moda, a marchizei d'Espard, o doamnă de Bargeton a Parisului, îi dăuna mult. Incintătoarea pariziană scotea atît de mult în relief cusururile provincialei, încît Lucien, luminat și de lumea elegantă din sală și de femeia minunată de alături, văzu în sfîrșit în sărmana Anaïs de Nègrepelisse pe femeia adevărată, așa cum o vedeau și parizienii: înaltă, uscată, cu fața aprinsă, prea roșcată la păr, trecută, colțuroasă, încrezută, prețioasă, pretențioasă, provincială la vorbă, și mai ales prost îmbrăcată! Intr-adevăr, o rochie demodată, dar de la Paris, tot mai face dovadă de gust, și-o poți explica, ghicești cum a fost; dar o rochie veche din provincie n-are explicație, e pur și simplu ridicolă. Rochia, ca și femeia, nu avea nici farmec, nici prospețime; catifeaua era trecută ca și fața ei. Lucien, rușinat de a fi iubit uscătura asta, își făgădui să profite de cel dintîi ceas de virtute al Louisei ca s-o părăsească. Privirea lui ageră îi îngăduia să vadă toate lorgnette-ele ațintite asupra lojii lor aristocratică prin excelență. Femeile cele mai elegante o cîntăreau desigur pe doamna de Bargeton, căci surîdeau toate vorbind între ele. Dacă doamna d'Espard înțelese, după gesturile și surîsurile femeilor,

cauza sarcasmelor, nu se sinchisi cîtuși de puțin. Mai întii că oricine putea recunoaște în tovarășa ei pe ruda săracă venită din provincie, lucru ce se poate întîmpla oricărei familii pariziene. Apoi, verișoara îi vorbise despre îmbrăcăminte cu oarecare teamă; dînsa o liniștise dîndu-și seama că Anaïs, de cum se va îmbrăca bine, va adopta ușor și manierele pariziene. Dacă doamnei de Bargeton îi lipsea contactul cu lumea din Paris, avea totuși acea trufie înnăscută a femeii nobile, acel *nu știu ce*, care o făcea să fie *de rasă*. Lunea viitoare își va lua deci revanșa. Marchiza mai știa de altfel că, de îndată ce publicul o să afle că este vara ei, rîsetele vor înceta, și că toți vor aștepta s-o vadă mai bine înainte de a o judeca. Lucien nu ghicea schimbarea ce o vor produce în ființa Louisei o eșarfă răsucită în jurul gîtului, o rochie frumoasă, o pieptănătură elegantă și sfaturile doamnei d'Espard. Urcînd scara, marchiza îi și spusese verișoarei să nu mai țină batista desfăcută în mîină. Bunul sau prostul-gust atîrnă de mii de nuanțe mici de soiul acesta, pe care o femeie isteată le prinde repede și pe care anumite femei de rînd nu le vor pricepe niciodată. Doamna de Bargeton era și plină de bunăvoință și prea inteligentă ca să nu recunoască prin ce greșea. Doamna d'Espard, sigură că eleva îi va face cinste, nu se dădu în lături ca să o formeze; într-un cuvînt, cele două femei ajunseseră la o înțelegere datorită interesului amîndurora. Doamna de Bargeton îi închinase din prima clipă un adevărat cult idolului zilei care, prin maniere, spirit și anturaj, o minunase, o captivase, o fascinase. Recunoscuse în doamna d'Espard puterea ascunsă a unei doamne ambițioase din lumea mare și își dăduse seama că ea însăși își va ajunge scopul făcîndu-se satelitul acestui astru; o admiră așadar cu toată sinceritatea. Marchiza simțise această cucurire și se interesase de verișoară văzînd-o slabă și săracă; apoi socoti folositor să aibă o elevă și fu încîntată să-și facă din doamna de Bargeton un fel de damă

de companie, o sclavă care s-o ridice în slava cerului, comoară încă și mai rară printre femeile din Paris decât un critic devotat în lumea literară. Totuși curiozitatea sălii devenea prea vădită pentru ca noua-sosită să nu bage de seamă; doamna d'Espard, politicoasă, voi să-i adoarmă bănuielile.

— Dacă ne vin vizite, îi spuse dînsa, vom afla poate cărui fapt îi datorăm cinstea de a le interesa pe aceste doamne...

— Eu cred că rochia de catifea și figura mea de Angoulême le distrează pe parizience, zise rîzînd doamna de Bargeton.

— Nu, nu ești dumneata, e ceva ce nu-mi explic, adăugă dînsa uitîndu-se înspre poet, pe care îl privi pentru întâia oară și care i se păru îmbrăcat năstrușnic.

— Uite-l pe domnul du Châtelet, spuse în clipa aceea Lucien, arătînd cu degetul loja doamnei de Sérisy, în care bătrînul crai, dichisit cu multă grijă, tocmai intra.

La semnul acesta, doamna de Bargeton își mușcă buzele de ciudă, căci marchiza nu-și putu opri o privire și un zîmbet de mirare care spunea limpede: „De unde a mai ieșit și tînărul ăsta?” Louise se simți umilită în dragostea ei, lucru prea usturător pentru ca o franțuzoaică să i-l poată ierta iubitului. În lumea aceea, în care lucrurile mici devin mari, un gest, un cuvînt îl pierde pe un începător. Cel dinții merit al manierelor frumoase și al tonului lumii bune este de a oferi un ansamblu armonios în care toate elementele să fie atît de bine contopite, încît nici unul să nu iasă în chip supărător în evidență. Chiar aceia care, din nepricepere sau în fierberea gîndirii, nu respectă legile acestei științe vor înțelege că, în materia asta, o singură disonanță, ca și în muzică, înseamnă negația totală a artei înseși, ale cărei condiții trebuie îndeplinite pînă în cel mai mic amănunt, sub sancțiunea de a nu mai exista.

— Cine e acest domn ? întrebă marchiza arătîndu-l pe Châtelet. O cunoști deci și pe doamna de Sérisy ?

— A ! prin urmare dînsa e vestita doamnă de Sérisy, care a avut atîtea aventuri și care e totuși primită pretutindeni !

— Un lucru nemaipomenit, draga mea, răspunse marchiza, un lucru explicabil, deși neexplicabil ! Oamenii cei mai de temut îi sînt prieteni. De ce ? nimeni nu cutează să pătrundă această taină. Domnul acela este așadar arbitrul eleganței din Angoulême ?

— Păi domnul baron du Châtelet, spuse Anaïs, care din vanitate îi redădu la Paris titlul pe care i-l contesta adonatorului său, e un om care a făcut vilvă. E tovarășul domnului de Montriveau.

— Vai ! exclamă marchiza, de cîte ori aud de numele acesta, nu pot să nu-mi amintesc de biata ducesă de Langeais¹²¹, care a pierit ca o stea căzătoare. Iată-i, continuă ea arătîndu-i o lojă, pe domnul de Rastignac și pe doamna de Nucingen¹²², nevasta unui negustor, bancher, om de afaceri, telal în stil mare, un om care se impune prin avere, deși cam nepăsător față de mijloacele prin care și-o sporește ; nu știe ce să mai facă spre a fi crezut că e devotat familiei regale, a încercat să ajungă și la mine în casă. Luînd loja doamnei de Langeais, nevastă-sa a crezut că îi va moșteni și farmecul, spiritul și succesele ! Veșnic, fabula coțofenei care se îmbracă în penele păunului !

— Cum fac domnul și doamna de Rastignac, care n-au mai mult de trei mii de franci rentă, din cîte știm noi, ca să-și țină fiul la Paris ? o întrebă Lucien pe doamna de Bargeton, mirat de eleganța și de luxul acestui tînăr.

— Se vede că vii din Angoulême, răspunse marchiza cu destulă ironie, continuînd să se uite în sală.

Lucien nu pricepu, era cu ochii numai la loji, în care ghicea vorbele ce se rosteau pe socoteala doamnei de Bargeton, precum și curiozitatea stîrnită de el

însuși. La rîndul ei, Louise era grozav de dezamăgită de puțină atenție pe care marchiza o acorda frumuseții lui Lucien.

„Va să zică, nu-i atît de frumos cum îl credeam eu !” își spunea ea.

De aici pînă la a-i găsi și mai puțin haz nu mai era decît un pas. Cortina se lăsase. Châtelet, care venise s-o vadă pe ducesa de Carigliano, în loja vecină cu cea a doamnei d'Espard, o salută de acolo pe doamna de Bargeton, care răspunse cu o înclinare a capului. O femeie de lume vede tot, și marchiza observă numaidecît ținuta distinsă a lui du Châtelet. În acel moment, patru persoane intrară pe rînd în loja marchizei, patru celebrități pariziene.

Cel dintîi era domnul de Marsay¹²³, vestit prin pasiunile ce le inspira, deosebit mai ales printr-o frumusețe feminină, molatică, compensată însă de o privire fixă, calmă, sălbatică și stăpînită, ca de tigru : plăcea, dar înfiora. Și Lucien era frumos : la el însă privirea era atît de blîndă, ochii lui albaștri erau atît de limpezi, încît nu părea să aibă forța de stăpînire care le cucerește pe femei. De altfel, nimic nu-l punea încă pe poet în valoare, pe cîtă vreme de Marsay avea o vervă, o siguranță că place și o îmbrăcăminte potrivită cu înfățișarea lui, care-i zdrobeau pe toți rivalii din jur. Gîndiți-vă ce putea fi, pe lîngă el, Lucien, scrobît, pomădat, țepăn, rigid ca și hainele de pe el ! De Marsay dobîndise dreptul să spună obrăznicii datorită spiritelor în care le înveșmînta și farmecului personal cu care le însoțea. Felul în care îl primi doamna d'Espard îi arată doamnei de Bargeton puterea acestui om. Al doilea era unul din cei doi Vandenesse, cel care provocase scandalul cu lady Dudley, un tînăr blind, spiritual, modest, care izbîndea în lume prin însușiri cu totul altele decît acelea cu care se împăuna de Marsay și pe care verișoara marchizei, doamna de Mortsauf¹²⁴, i-l recomandase cu căldură. Cel de-al treilea era generalul Montriveau, pricina morții ducesei de Langeais. Al patrulea era domnul

de Canalis, unul din cei mai iluștri poeți ai vremii, un tânăr încă la începutul gloriei și care, mai mîndru de titlul de noblețe decît de talentul său, făcea pe îndrăgostitul de doamna d'Espard ca să-și ascundă iubirea pentru ducesa de Chaulieu. Cu tot farmecul oarecum forțat, i se ghicea ambiția nemăsurată care mai tîrziu îl tîrî în luptele politice. Frumusețea lui cam de păpușă, zîmbetele-i mîngioase ascundeau cu greu un egoism profund și calculele ce trebuia veșnic să le facă pentru a-și asigura existența ; însă legătura cu doamna de Chaulieu, femeie de patruzeci de ani trecuți, îi atrăgea binefacerile curții, aplauzele nobilimii din cartierul Saint-Germain și insultele liberalilor, care-l numeau poet bisericos.

Văzînd aceste patru figuri atît de impunătoare, doamna de Bargeton își explică neatenția marchizei față de Lucien. Apoi, cînd începu conversația, cînd fiecare din cei patru își arată spiritul prin vorbe mai adînci și mai cuprinzătoare decît tot ce auzea Anaïs în provincie într-o lună întreagă, cînd mai ales răsună vocea marelui poet în care vibra tot simțul pozitiv al epocii, dar și harul poeziei, Louise pricepu tot ce-i spusese du Châtelet în ajun : Lucien nici nu mai exista. Fiecare se uita cu o nepăsare atît de crudă la sărmanul necunoscut, care stătea acolo ca un străin ce nu cunoaște limba locului, încît marchizei i se făcu milă.

— Dă-mi voie, domnule, îi spuse ea lui Canalis, să-ți prezint pe domnul de Rubempré. Dumneata te afli pe o treaptă prea înaltă în lumea literară ca să nu întîmpini cu bunăvoință pe un debutant. Domnul de Rubempré sosește din Angoulême și va avea desigur nevoie de protecția dumitale pe lîngă cei de pe aici care le pot fi de ajutor talentelor. Dînsul nu are încă dușmani care, atacîndu-l, l-ar putea face cunoscut. N-ar fi un lucru original de încercat să-l faci pe dînsul să capete de pe urma prieteniei ceea ce dumneata ai căpătat de pe urma urii ?

Cele patru personaje îl priviră pe Lucien, abia după ce marchiza le vorbi despre el. Deși la doi pași de noul-venit, de Marsay își luă Iorgnon-ul ca să-l vadă; privirea îi umbla de la Lucien la doamna de Bargeton, și de la doamna de Bargeton la Lucien, punându-i împreună cu vădit gând batjocoritor, umilindu-i și pe unul și pe celălalt; îi cerceta ca pe două animale curioase și zîmbea. Zîmbetul se împlîntă ca un pumnal în sufletul geniului provincial. Félix de Vandenesse se uită cu milă. Iar Montriveau îi zvîrli lui Lucien o privire de parcă voia să-l pătrundă pînă în adîncuri.

— Doamnă, zise Canalis înclinîndu-se, mă voi supune, cu toate că interesul personal ne îndeamnă să nu ne favorizăm rivalii; însă dumneavoastră ne-ați obișnuit cu minunile.

— Dacă-i așa, fă-mi plăcerea să iei masa luni seara la mine cu domnul de Rubempré. Veți discuta mai comod decît aici despre chestiunile literare; voi căuta să mai chem și cîțiva tirani ai literaturii precum și celebrități care o ocrotesc, pe autoarea lui *Ourika*¹²⁵ și cîțiva poeți tineri care știu gîndi sănătos.

— Marchiză, zise de Marsay, dacă dumneavoastră vă ocupați de domnul pentru spiritul său, eu îl voi proteja pentru frumusețea sa; îi voi da sfaturi care-l vor face cel mai fericit dandy din Paris. Și atunci va rămîne poet dacă va mai găsi cu cale.

Doamna de Bargeton îi mulțumi verișoarei printr-o privire plină de recunoștință.

— Nu te știam gelos pe oamenii de litere, îi spuse Montriveau lui de Marsay. Fericirea îi ucide pe poeți.

— De aceea domnul caută să se însoare? continuă dandy-ul adresîndu-se lui Canalis ca să vadă dacă domna d'Espard se va simți atinsă de această vorbă.

Canalis dădu din umeri, iar domna d'Espard, bună prietenă cu doamna de Chaulieu, începu să rîdă.

Lucien, care se simțea în hainele lui ca o mumie egipteană în teaca ei, era rușinat că nu găsea nimic

de răspuns. În fine, cu vocea-i drăgăstoasă, îi spuse marchizei :

— Bunătatea dumneavoastră, doamnă, mă osîndește să nu am decît succese.

În clipa aceea, intră și du Châtelet, prinzînd din zbor prilejul de a fi prezentat marchizei de către Montriveau, unul din regii Parisului. O salută pe doamna de Bargeton și o rugă pe doamna d'Espard să-i ierte îndrăzneala de-a fi pătruns în loja ei : de-atîta vreme fusese separat de tovarășul său de călătorie ! Montriveau și cu el se revedeau pentru întîia oară de cînd se despărțiseră în deșert.

— Să te desparți în deșert și să te întâlnești la Operă ! zise Lucien.

— E într-adevăr o revedere cum numai în teatru se poate întîmpla, spuse Canalis.

Montriveau îl prezintă pe baronul du Châtelet marchizei, iar marchiza îi făcu fostului secretar particular al alteței imperiale o primire cu atît mai curtenitoare cu cît îl văzuse pătrunzînd în alte trei loji, știind că doamna de Sérisy nu accepta decît persoane bine, și aflînd acum că fusese și tovarășul lui Montriveau. Recomandația aceasta din urmă avea atîta preț, încît doamna de Bargeton putu observa în tonul, în privirile și în purtarea celor patru că îl recunoșteau fără discuție pe du Châtelet ca pe unul de-ai lor. Naîs își explică îndată purtarea de sultan a lui Châtelet în provincie. În sfîrșit, du Châtelet îl văzu și pe Lucien și-i adresează un mic salut scurt și rece cu care un om desconsideră pe un altul, arătînd lumii locul neînsemnat pe care acesta îl ocupă în societate. Își însoți salutul cu o privire sardonică, prin care parcă întreba : „Cum de se află aici băiatul ăsta ?“ Du Châtelet fu priceput numaidecît, căci du Marsay se plecă spre Montriveau ca să-i spună la ureche, în așa fel încît să fie auzit de baron :

— Întrebați-l cine e tînărul acesta care pare un manechin îmbrăcat, în vitrina unui croitor.

Du Châtelet vorbi ceva la urechea tovarășului său, avînd aerul că reînnoiește cunoștința, dar fără îndoială că-și făcu praf rivalul. Mirat de ușurința acestor oameni de a găsi cuvîntul potrivit, de finețea cu care își formulau răspunsurile, Lucien era mai ales uluit de ceea ce se numește vorbă de spirit, *infepătură*, ca și de degajarea din vorbe și maniere. Luxul, care de dimineată îl zăpăcise cînd privise lucrurile din jurul lui, îl întilnea acum și în idei. Se întreba prin ce mister oamenii aceștia găseau pe nerăsuflăte replici spirituale, răspunsuri pe care el nu le-ar fi ticluit decît după o îndelungată cugetare. Și apoi, cei cinci oameni erau la largul lor nu numai în conversație, ci și în hainele lor: nu purtau nimic nou, dar nici nimica vechi. La ei, nimic nu bătea la ochi, dar totul atrăgea privirea. Luxul lor de ieri era cel de azi, și cu siguranță că va fi cel de mîine. Lucien își dădu seama că el arăta ca omul ce se îmbrăcase elegant pentru prima oară în viață.

— Dragul meu, îi spunea du Marsay lui Félix de Vandenesse, tînărul Rastignac se înalță de parcă ar fi un zmeu în aer ! Iată-l acuma la marchiza de Listomère, face progrese ; ne privește prin lornion ; îl cunoaște, pare-se, pe domnul, reluă dandy-ul adresîndu-se lui Lucien, dar fără să-l privească.

— Ar fi și greu, răspunse doamna de Bargeton, ca numele tînărului geniu de care sîntem mîndri să nu fi ajuns pînă la dînsul ; sora lui l-a auzit de curînd pe domnul de Rubempré citindu-ne niște versuri foarte frumoase.

Félix de Vandenesse și de Marsay o salutară pe marchiză și trecură apoi în loja doamnei de Listomère, sora lui Vandenesse. Actul al doilea începu, și toți îi lăsară pe doamna d'Espard, pe vara ei și pe Lucien singuri. Unii se duseră să le explice ce-i cu doamna de Bargeton femeilor curioase de prezența ei ; alții povestiră sosirea poetului și rîseră de îmbrăcămintea lui. Canalis se înapoie în loja du-

cesei de Chaulieu și nu se mai arătă. Lucien fu încântat de diversiunea ce o producea spectacolul de pe scenă. Toate temerile doamnei de Bargeton cu privire la Lucien fură sporite de atenția pe care văduse-o acordase baronului du Châtelet și care avea cu totul alt caracter decât politețea protectoare față de Lucien. Tot timpul actului al doilea, loja doamnei de Listomère nu se mai goli de lume, părînd frământată de o conversație în care era vorba de doamna de Bargeton și de Lucien. Tinărul Rastignac părea a fi animatorul întregii loji, stîrnind rîsul parizian care, căutîndu-și zilnic altă pradă, se grăbește să stoarcă tot ce poate dintr-un subiect nou, transformîndu-l într-o clipă în ceva vechi și trecut. Doamna d'Espard, neliniștită, știa că o birfeală nu e ținută ascunsă multă vreme celor pe care îi rănește și aștepta sfîrșitul actului. Cînd sentimentele au pornit a face cale întoarsă, ca la Lucien și doamna de Bargeton, se petrec lucruri ciudate într-un timp foarte scurt: revoluțiile morale se produc după legi cu efect foarte rapid. Louise avea în minte vorbele înțelepte și diplomatice pe care du Châtelet i le spusese despre Lucien după ce se înapoiaseră de la teatrul Vaudeville. Fiecare frază se dovedea o profecție, iar Lucien se însărcină să le împlinească pe toate. Pierzîndu-și iluziile asupra doamnei de Bargeton, după cum doamna de Bargeton și le pierdea pe ale sale asupra lui, sărmanul copil, a cărui soartă se asemana întrucîtva cu a lui J.-J. Rousseau, îl imită pînă într-atîta pe acesta, încît fu vrăjit de doamna d'Espard și se îndrăgosti pe loc de dînsa. Tinerii, sau aceia care își mai amintesc de emoțiile tinereții, vor înțelege că acest lucru era foarte posibil și firesc. Cu purtarea ei răsfățată, cu vorbirea ei aleasă, cu glasul ei dulce, femeia aceasta ageră, nobilă, sus-pusă, invidiată, regina aceasta îi apărură poetului așa precum doamna de Bargeton îi apăruse la Angoulême. Caracterul lui nestatornic îl făcu repede să dorească înalta ei protecție; mijlocul cel mai sigur era de a

o avea pe această femeie, căci atunci ar avea totul. La Angoulême izbutise, de ce n-ar izbuti și la Paris ? Fără să vrea, și cu toată vraja, nouă pentru el, a Operei, privirea, mereu atrasă de această minunată Celimenă, îi fugea în tot momentul spre ea ; și cu cît o vedea, cu atît dorea s-o mai vadă ! Doamna de Bargeton surprinse una din privirile aprinse ale lui Lucien ; îl observă și-l văzu mai preocupat de marchiză decît de spectacol. Cu dragă inimă s-ar fi lăsat părăsită pentru una sau chiar toate cele cincizeci de fiice ale lui Danaos ¹²⁶ ; însă cînd o privire mai ambițioasă, mai arzătoare, mai plină de înțeles decît celelalte îi lămuri ceea ce se petrecea în sufletul lui Lucien, atunci fu cuprinsă de gelozie, mai puțin pentru viitor cît mai ales pentru trecut.

„Niciodată nu s-a uitat astfel la mine, gîndi ea. Da, da, Châtelet avea dreptate !“

Cînd o femeie ajunge să se căiască de slăbiciunile ei, trage cu buretele, parcă, peste toată viața, ca să șteargă totul. Deși fiecare privire de-a lui Lucien o înfuria, se stăpîni. În pauză, de Marsay se întoarce, aducîndu-l și pe domnul de Listomère. Cei doi, unul grav și altul îngîmfat, o înștiințară îndată pe semeața marchiză că băiatul împopoțonat pe care făcuse greșeala de a-l primi în lojă nu purta numele de Rubempré, după cum nici evreul n-are nume de botez. Lucien era fiul unui spițer, anume Chardon. Domnul de Rastignac, foarte la curent cu ceea ce se petrece la Angoulême, făcuse pînă acum să rîdă două loji pe socoteala acelei mumii pe care marchiza o prezenta drept vara ei, precum și de grija acestei cucoane de a avea tot timpul alături un spițer pentru a-și întreține, de bună seamă cu leacuri, viața artificială. În sfîrșit, de Marsay înșiră cîteva din miile de răutăți la care se dedau într-o clipă parizienii și care sînt apoi uitate cu aceeași iuteală cu care se și spun, dar îndărătul cărora se afla Châtelet, urzitorul acestei trădări.

— Draga mea, îi zise de după evantai doamna d'Espard doamnei de Bargeton, spune-mi, te rog, dacă protejatul dumitale se numește într-adevăr de Rubempré.

— Și-a luat numele mamei, răspunse Anaïs încurcată.

— Și care e numele tatălui?

— Chardon.

— Și ce era acest Chardon?

— Farmacist.

— Eram sigură, dragă prietenă, că nu putea să rîdă tot Parisul de o femeie pe care o iau eu sub oblăduire. Nu-mi face însă nici o plăcere să văd venind aici glumeți încîntați să mă găsească alături de băiatul unui spițer; dacă m-ai crede, am pleca împreună, și chiar acum.

Doamna d'Espard luă un aer înțepat, fără ca Lucien să poată ghici prin ce anume stîrnise această schimbare la față. Ii trecu prin cap că vesta lui era de prost-gust, ceea ce era adevărat, că modelul fracului său era de o croială exagerată, ceea ce era tot atît de adevărat. Iși dădu seama cu amărăciune că trebuia să se îmbrace la un croitor bun și se hotărî ca a doua zi să se ducă la cel mai vestit, ca să poată rivaliza luna viitoare cu oamenii pe care îi va întîlni în casa marchizei. Deși pierdut în gînduri, nu-și mai luă, de cînd începuse actul al treilea, ochii de pe scenă. Urmărind fastuosul spectacol, nu înceta o clipă să viseze și la doamna d'Espard. Era deznădăjduit de această bruscă răceală ce nu se potrivea de loc cu avîntul cu care pornise el, deocamdată în gînd, la noua-i dragoste, nesinchisindu-se de piedicile uriașe ce le întrezărea, dar pe care plănuia totuși să le învingă. În sfîrșit, lăsînd spectacolul, și întorcînd capul spre noul său idol, văzu că e singur; auzise el, ce-i drept, un zgomot ușor, de ușa închisă, cînd doamna d'Espard își luă de acolo verișoara. Lucien fu nespus de mirat de această plecare, dar nu întîrzie

mult cu gîndul la ea, tocmai pentru că i se părea inexplicabilă.

După ce cele două femei se urcară în trăsură care le ducea prin strada Richelieu în cartierul Saint-Honoré, marchiza spuse cu o supărare ascunsă în glas:

— Unde ți-a fost gîndul, vară dragă? Așteaptă întii ca fiul unui spițer să fie cu adevărat celebru, pentru ca să te interesezi de el. Ducesa de Chaulieu nu se dă încă în vileag cu Canalis, și doară el e celebru, și e și gentilom. Băiatul acesta nu e nici fiul, nici amantul dumitale, nu-i așa? adăugă femeia cea trufașă zvîrlindu-i verișoarei o privire cercetătoare și tăioasă. („Ce noroc pe mine că l-am ținut la distanță pe băiețașul ăsta, și că nu i-am dat nimic!” gîndi doamna de Bargeton.) Ei, atunci, reluă marchiza, care socoti expresia ochilor verișoarei drept un răspuns, lasă-l să-și vadă de treburi și nu te mai ocupa de el, te rog din suflet. Poftim! să-și ia un nume ilustru!... Asta e o îndrăzneală pe care societatea o pedepsește. Da, admit că era al mamei; însă gîndește-te, draga mea, că numai regele are dreptul să confere, printr-o ordonanță, numele de Rubempré fiului unei domnișoare din această familie. Cînd e caz de mezialianță, favoarea este enormă, și ca s-o obții trebuie să posezi o avere imensă, să fi adus servicii deosebite și să ai protectori mari. Felul cum era îmbrăcat, ca un băiat de prăvălie duminică, dovedește că nu-i nici bogat, nici gentilom; figura e frumoasă, dar mi se pare tare prostuț, nu știe nici să se poarte, nici să vorbească: într-un cuvînt, nu-i de soi. Cum se face că-l protejezi?

Doamna de Bargeton, care se lepădă de Lucien, așa cum și acesta se lepădase de ea în gînd, se temu grozav ca verișoara să nu afle adevărul asupra călătoriei sale.

— Vai! scumpă verișoară, la gîndul că te-am compromis nu mai am liniște.

— Eu nu mă pot compromite, zise zîbind doamna d'Espard. Mă gîndesc numai la dumneata.

— Dar l-ai invitat luni la masă.

— Luni voi fi bolnavă, răspunse repede marchiza, dumneata îl vei înștiința, iar eu le voi spune servitorilor să nu-l lase înăuntru sub oricare din cele două nume s-ar prezenta.

Lui Lucien îi veni în gînd să se plimbe în pauză prin foaiier, văzînd că toată lumea se duce acolo. În primul rînd, nici una din persoanele care veniseră în loja doamnei d'Espard nu-l salută și nici nu-i dădu atenție, ceea ce i se păru nespus de curios poetului din provincie. În al doilea rînd, du Châtelet, de care încerca să se agațe, îl pîndea cu coada ochiului și se feri tot timpul de el. După ce se convinse, uitîndu-se la cei care foiau prin foaiier, că era îmbrăcat destul de caraghios, Lucien se duse de se așeză iar în colțul lojii și rămase tot restul reprezentației absorbit, rînd pe rînd, de pomposul spectacol de balet din actul al cincilea, celebru mai ales prin scena *Infernului*, de priveliștea sălii pe care o cerceta lojă cu lojă, ca și de propriile-i cugetări, adînci și amare, ce i le pricinuia societatea pariziană.

— Așa arată prin urmare regatul meu? își zise el. Asta e lumea pe care urmează s-o supun?

Se întoarse acasă pe jos, gîndindu-se la tot ce spusese personajele venite să-i prezinte omagii doamnei d'Espard; manierele lor, gesturile, felul de a intra și de a ieși, toate îi reveniră în minte cu exactitate. A doua zi, pe la prînz, prima lui grijă fu să se ducă la Staub, croitorul cel mai vestit de pe vremea aceea. După multe rugăminți și datorită banilor peșin, obținu ca hainele să-i fie gata pentru faimoasa luni. Staub îi făgădui o redingotă minunată, o vestă și un pantalon pentru ziua cea mare. Lucien își comandă cămăși, batiste, în fine un trusou întreg la o lenjer-easă, își luă măsură pentru pantofi și ghete la un cizmar renumit. Își cumpără un bastonaș frumos la Verdier, mănuși și butoni de cămașă la doamna Irlandeză; în sfîrșit căută să fie la rînd cu oricare dandy.

După aceasta, se duse în strada Neuve-du-Luxembourg și o găsi pe Louise plecată.

— Ia masa la doamna marchiză d'Espard și o să se înapoieze tirziu, îi spuse Albertine.

Lucien se duse să mănânce într-un birt ieftin de la Palais-Royal, și se culcă devreme. Duminică, se înființă la Louise acasă de la unsprezece dimineața; dînsa nu se deșteptase încă. La două reveni.

— Doamna nu primește încă, îi zise Albertine, dar mi-a lăsat un bilețel pentru dumneavoastră.

— Nu primește încă, repetă Lucien; dar eu nu sînt un oarecare...

— Nu știu, răspunse pe un ton foarte obraznic Albertine.

Lucien, mai puțin mirat de răspunsul Albertinei decît de faptul că primește o scrisoare de la doamna de Bargeton, luă biletul și citi pe stradă rîndurile acestea deznădăjduitoare :

Doamna d'Espard nu se simte bine și nu va putea să te primească luni; eu însămi sînt cam bolnavă, totuși mă voi îmbrăca spre a mă duce să-i țin de urît. Imi pare foarte rău de această mică supărare, dar am încredere în talentul tău și sînt sigură că vei răzbate și fără înșelătorii.

„Și nici nu iscălește!“ își zise Lucien, care se pomeni în Tuileries fără să știe cum.

A doua vedere, darul oamenilor de talent, îl făcu să bănuie catastrofa pe care o vestea acest bilet rece. Umbla pierdut în gînduri, drept înainte, privind monumentele din piața Ludovic al XV-lea. Era timp frumos. Trăsuri scumpe treceau mereu pe sub ochii lui îndreptîndu-se spre marea alee Champs-Élysées. Se ținu și el după mulțimea ce se plimba și văzu atunci cele trei-patru mii de trăsuri care se îmbulzesc acolo în duminicile cu soare, ca la Longchamp. Zăpăcit de luxul cailor, al rochiilor și al livrelor, mergea tot înainte și ajunsese astfel în fața Arcului de Triumf ¹²⁷

încă neterminat. Cum se simți el cînd, la înapoiere, le văzu venind spre dînsul pe doamna d'Espard și pe doamna de Bargeton într-o caleașcă trasă de niște cai strașnici și la spatele căreia se unduiau penele valetului îmbrăcat în verde cu broderii de aur, după care îl și recunoscă? Șirul se opri din pricina înghesuiei la o întretăiere de străzi. Lucien putu s-o vadă pe Louise sub noua ei înfățișare: era de nerecunoscut. Culorile rochiei erau alese ca să-i scoată în evidență tenul; rochia îi era minunată; părul potrivit cu gnație îi ședea bine, iar pălăria, de un gust desăvîrșit, atrăgea privirile, cu toate că sta alături de a doamnei d'Espard, care dădea tonul modei. Există un fel de a purta pălăria greu de explicat: dacă pui pălăria prea pe ceafă, arăți obraznic; prea pe frunte, dai de bănuît; pe-o parte, pare bărbătește; femeile din lumea bună își pun pălăriile cum vor și arată totdeauna bine. Doamna de Bargeton rezolvase ușor această problemă. O centură de gust îi încingea mijlocul subțire. Luase gesturile și felul de a se purta ale verișoarei; așezată în aceeași poză, se juca cu o elegantă casoletă prinsă de unul din degetele mîinii drepte cu un lăntîșor, arătîndu-și astfel mîna fină și bine înmănușată, fără să aibă aerul că ar vrea s-o arate. Într-un cuvînt, o copia întocmai pe doamna d'Espard, fără s-o maimuțărească însă; era demna verișoară a marchizei, care la rîndu-i părea mîndră de eleva ei. Femeile și bărbații care se plimbau pe șosea se uitau la trăsura elegantă purtînd stemele familiei d'Espard și Blamont-Chauvry zugrăvite la spate. Lucien se miră de marele număr de persoane care le salutau pe cele două verișoare; el nu știa că tot Parisul nobil, care constă din vreo douăzeci de saloane, aflase de rudenia doamnei de Bargeton cu doamna d'Espard. Mai mulți tineri călare, printre care Lucien îi recunoscă pe de Marsay și pe Rastignac, se apropiară de caleașcă pentru a le însoți pe cele două verișoare în Bois. Lui Lucien îi fu ușor să vadă, după gesturile celor doi încrezuți, că o complimentau

pe doamna de Bargeton pentru metamorfoza ei. Doamna d'Espard strălucea de farmec și de sănătate; așadar, boala ei era doar un pretext ca să nu-l primească pe Lucien, deoarece nu amînase masa pentru o altă dată. Furios, poetul se apropie de caleașcă fără grabă și, cînd fu în fața celor două femei, le salută; doamna de Bargeton nu vru să-l vadă, iar marchiza îl privi prin lornion și nu-i răspunse la salut. Disprețul aristocrației pariziene nu semăna cu cel al „suveranilor” din Angoulême: silindu-se să-l jignească pe Lucien, boiernașii îi recunoșteau totuși puterea și-l socoteau om; pe cînd, pentru doamna d'Espard, el nici nu exista. Nu era o sentință judecătorească, ci un refuz de a-i face dreptate. Un frig de moarte îl cuprinse pe poet cînd de Marsay îl privi prin lornionul, pe care îl lăsă apoi să cadă, după cum i se păru lui Lucien, ca un cuțit de ghilotină. Caleașca trecu. Furia, dorul de răzbunare puseră stăpînire pe omul acesta disprețuit; dacă doamna de Bargeton s-ar fi aflat atunci lîngă el, ar fi strîns-o de gît; ar fi vrut să fie Fouquier-Tinville¹²⁸ numai pentru plăcerea de-a o trimite pe doamna d'Espard la eșafod; iar pe de Marsay l-ar fi supus unuia din acele chinuri rafinate, născocite de sălbatici. Il văzu trecînd călare pe Canalis, elegant cum i se cade celui mai dezmiardător dintre poeți, și salutîndu-le pe femeile cele mai frumoase.

— Doamne! dă-mi aur! dă-mi aur cu orice preț! își spunea Lucien, aurul e singura putere în fața căreia îngenunche lumea asta. (Ba nu! îi striga conștiința, e gloria, și gloria înseamnă muncă! Muncă! așa spunea și David.) Doamne! ce caut eu aici? Voi izbîndi totuși! Mă voi plimba pe aici cu caleașcă și valeți! Voi avea și eu marchize d'Espard!

Zvîrlind aceste vorbe furioase, mîncă pînă una-alta de doi franci la birtul lui Hurbain. A doua zi, la nouă, se duse la Louise cu gîndul să-i ceară socoteală pentru purtarea ei neomenoasă; nu numai că doamna de

Bargeton nu era acasă pentru el, dar portarul nici nu-l lăsa înăuntru. Stătu afară în stradă, de strajă, pînă la prînz. La prînz, du Châtelet ieși de la doamna de Bargeton, îl zări pe poet cu coada ochiului și se feri de el. Lucien, mușcat ca de șarpe, se ținu scai de rivalul său; du Châtelet, nemaiaflînd scăpare, se întoarse și-l salută cu vădită intenție de a-și vedea de drum după această politețe.

— Vă rog, domnule, îi zise Lucien, acordați-mi o secundă, vreau să vă spun două vorbe. Mi-ați arătat cîndva prietenie; în numele ei, vă cer cel mai ușor serviciu. Ați ieșit de la doamna de Bargeton; lămuriți-mi și mie pricina dizgrației mele, cu ce am greșit față de dînsa și de doamna d'Espard?

— Domnule Chardon, răspunse du Châtelet cu o bunătate prefăcută, știi pentru ce te-au lăsat doamnele acestea singur la Operă?

— Nu, zise bietul poet.

— Ei bine, află atunci că domnul de Rastignac ți-a încurcat de la început socotelile. Întrebat asupra dumitale, tînărul dandy a spus pur și simplu că te cheamă Chardon și nu de Rubempré, că mama dumitale făcea pe moașa, că tatăl dumitale, pe cînd trăia, era spițer în Houmeau, o mahala din Angoulême; că sora dumitale era o fată încîntătoare, care călca minunat cămășile, și că s-a măritat cu un tipograf din Angoulême, anume Séchard. Așa e lumea. De cum te arăți puțin, începe să te și birfească. Domnul de Marsay a venit să rîdă de dumneata cu doamna d'Espard, și numaidecît cele două persoane au fugit, socotindu-se compromise alături de dumneata. Nu încerca să te duci pe la vreuna din ele. Doamna de Bargeton n-ar mai fi primită în casa verișoarei dacă ar continua să te vadă. Dumneata ai geniu, caută să-țiiei revanșa. Lumea te disprețuiește, disprețuiește-o și dumneata. Retrage-te într-o mansardă, compune acolo capodopere, dobîndește o putere oarecare și vei vedea lumea la picioarele dumitale; numai atunci îi vei

putea plăti jignirile ce ți le aduce acum. Pe cît de multă prietenie ți-a arătat altădată doamna de Bargeton, pe atîta va fugi de dumneata de azi încolo. Așa e inima femeilor. Dar nu e vorba acum de a recuceri prietenia Naidei, ci de a nu ți-o face dușmancă, și am să-ți arăt eu în ce fel. Dînsa ți-a scris în mai multe rînduri, trimite-i înapoi toate scrisorile; procedeul acesta o va îmbuna, iar mai tîrziu, dacă vei avea nevoie de ea, n-o să-ți stea împotrivă. În ceea ce mă privește, eu am o părere atît de bună despre viitorul dumitale, încît ți-am luat pretutindeni apărarea și, chiar din clipa asta, dacă îți pot fi de vreun folos, voi fi oricînd gata să te ajut.

Lucien era atît de încruntat, de palid și de descompus, încît nu răspunse la salutul scurt, de simplă politețe, al bătrînului crai întinerit de aerul Parisului. Se întoarse la hotel, unde îl găsi pe Staub, venit în persoană, nu atît ca să-i încerce hainele, cît ca să afle de la patronul hotelului cum stătea cu banii noul său client. Lucien sosise din provincie, iar doamna de Bargeton îl adusese acasă, joia trecută, cu trăsura de la teatru. Informațiile erau bune. Staub îi zise lui Lucien „domnule conte“ și-i arătă cu cît talent îi pusese în valoare preafrumosu-i trup.

— Un tînăr îmbrăcat așa, îi zise el, n-are decît să se plimbe prin Tuileries, că în două săptămîni s-a și însurat cu o englezoaică bogată.

Gluma croitorului neamț, ca și perfecțiunea hainelor, finețea stofei, mulțumirea ce o simțea privindu-se în oglindă, toate mărunțișurile astea îl făcură pe Lucien mai puțin trist. „La urma urmelor, Parisul e capitala norocului“, își zise el, și o clipă crezu în noroc. N-avea oare un volum de poezii și un roman minunat, *Arcașul lui Carol al IX-lea*, în manuscris? Putea deci nădăjdui în steaua lui. Staub îi promise redingota și celelalte pentru a doua zi. Și, în adevăr, a doua zi, cizmarul, lenjereasa și croitorul se prezentară, toți cu facturile în mînă. Lucien care nu cunoștea încă meșteșugul de a se descotorosi de dator-

nici, și stăpînit încă de obiceiurile din provincie, îi plăti; dar, după aceea constată că nu-i mai rămîneau decît trei sute șazeci de franci din două mii cu care venise la Paris; și era acolo abia de o săptămînă! Totuși se îmbracă și se duse să dea o raită prin Tuileries, unde își luă o mică revanșă. Era atît de bine îmbrăcat, de fermecător, de frumos, încît destule femei se uitară la el, iar vreo două-trei, impresionate de frumusețea lui, întoarseră chiar capul după dinsul. Lucien studie felul de a umbla și de a se purta al tinerilor, și făcu astfel școala manierelor frumoase, gîndindu-se în același timp și la cei trei sute șazeci de franci. Seana, stînd singur în odaie, îi veni ideea să limpezească și problema șederii lui la hotelul Gaillard-Bois, unde lua mîncările cele mai ieftine, crezînd că face economie. Ceru nota, ca unul care vrea să se mute, și află că datora vreo sută de franci. A doua zi dădu fuga în Cartierul Latin, pe care David i-l recomandase ca fiind mai ieftin. După multă alergătură, găsi în cele din urmă o cameră mobilată lîngă Sorbona, în strada Cluny, la un preț mic. Își plăti numaidecît nota la hotelul Gaillard-Bois și în aceeași zi se mută în strada Cluny. Mutarea nu-l costă decît o cursă cu trăsura.

După ce își luă în primire odăița sărăcăcioasă, strînse toate scrisorile doamnei de Bargeton, le făcu pachet, le puse pe masă și, înainte de a-i scrie, începu să se gîndească la săptămîna ce trecuse. Nu-și zise că el, cel dintîi, ca un nechibzuit, își renegase iubirea, fără să se gîndească ce s-ar fi făcut Louise a lui la Paris; nu-și văzu greșelile, nu se gîndi decît la situația lui din acel moment; doamna de Bargeton era singura vinovată: în loc să-i călăuzească pașii, îl lăsase în drum, rătăcind. Il cuprinse mînia și, în culmea furiei, așternu pe hîrtie următoarea scrisoare:

Ce-ați spune, doamnă, de o femeie căreia i-a plăcut un biet copil sfios, plin de acele credințe nobile pe care mai tîrziu omul le numește iluzii, și care s-a slujit de farmecele cochetăriei, de finețea spiritului ei

și de o prefăcută dragoste maternă pentru ca să-l abată pe copil din drumul lui? Dînsa nu și-a precupețit nici făgăduielile cele mai ademenitoare, nici castelele din cărți de joc care îl vrăjeau pe el; îl răpește, pune stăpînire pe el, îl ceartă că n-are încredere în ea, îl măgulește în toate felurile; iar cînd copilul își părăsește familia și o urmează orbește, ea îl duce pînă la marginea unei mări nemărginite, cu un zîmbet îl suie într-o bărcuță slabă și-i dă drumul singur, fără vreun ajutor, în mijlocul furtunilor; apoi, de pe stîncă pe care stă, începe să ridă și-i urează noroc. Femeia ești dumneata; copilul sînt eu. În mîinile copilului se află însă o amintire ce ar putea cîndva dezvălui crimele de a-i fi făcut binele și hatîrul de a-l fi părăsit. S-ar putea întîmpla ca să roșiți întîlnind copilul în luptă cu valurile, gîndindu-vă că l-ați ținut la piept. Cînd veți citi scrisoarea aceasta, amintirea o veți avea în mîini și veți putea uita totul, dacă veți voi. După minunatele speranțe pe care mi le arătați în cer, mă izbesc acum în mocirla Parisului de adevărata mizerie. În vreme ce dumneavoastră veți străbate, strălucită și adorată, splendorile acestei lumi, pînă în pragul căreia m-ați adus, eu voi tremura de frig în beciul întunecos în care m-ați azvîrlit. Dar, poate, o remușcare vă va cuprinde în mijlocul petrecerilor și al plăcerilor, poate vă veți aminti de copilul pe care l-ați împins în prăpastie. Ei bine, doamnă, amintiți-vă de el fără nici o remușcare! Din adîncul mizeriei, copilul vă întinde, într-o ultimă privire, singurul lucru ce-i mai rămîne, iertarea. Da, doamnă, datorită dumneavoastră nu-mi mai rămîne nimic. Nimic? Oare nu din aceasta s-a făcut lumea? Geniul trebuie să-l imite pe dumnezeu; deocamdată sînt milostiv ca el, neștiind însă dacă voi fi și tot atît de puternic. Nu veți avea a vă teme decît dacă mă voi îndrepta spre rău; căci atunci ați fi părtaşă la greșelile mele. Dar vai! vă plîng că nu veți fi avut nici o parte din gloria spre care voi năzui călăuzit de muncă.

După ce scrise aceste rînduri emfatice, dar pline de demnitatea încrîncenată pe care artistul de douăzeci și unu de ani o exagerează adesea, Lucien se transportă cu gîndul în mijlocul familiei: revăzu apartamentul pe care David i-l împodobise jertfind o parte din averea sa, i se înfățișară bucuriile doimoale, modeste, burgheze, din care gustase și el; mama, sora și David se adunară din nou în jurul lui, în chip de năluci, auzi lacrimile ce le plînseseră aceștia la plecarea lui, și plînsese și el, căci era singur la Paris, fără prieteni, fără sprijin.

Cîteva zile mai tîrziu, iată ce-i scrise Lucien surorii sale :

Dragă Eve, surorile au jalnicul privilegiu de a se alege mai mult cu necazuri decît cu bucurii împărtaşind viața fraților sortiți Artei, și încep să mă tem că-ți devin și ție o adevărată povară. N-am cerut, oare, și așa prea mult de la voi toți, care v-ați jertfit pentru mine? Amintirea trecutului, plin de bucuriile gustate în sînul familiei, m-a susținut împotriva singurătății prezentului. Cu iuțea vulturului care se întoarce la cuib, am străbătut distanța ce ne desparte, ca să regăsesc dragostea voastră, după ce am cunoscut întiile mizerii și dezamăgiri ale lumii pariziene. Flăcările luminărilor n-au pîlpîit cumva pe-acolo? Tăciunii din vatră n-au trosnit? Nu v-au țiuît urechile? Mama n-a spus: „Lucien se gîndește la noi“? și David n-a răspuns: „Se luptă cu oamenii și cu lucrurile“? Scrisoarea asta, Eve, n-o scriu decît pentru tine. Numai ție aș îndrăzni să-ți spun binele și răul ce mi se vor întimpla, rușinîndu-mă și de unul și de celălalt; căci aici binele este tot atît de rar pe cît ar trebuie să fie răul. Vei afla multe lucruri în cuvinte puține: doamnei de Bargeton i-a fost rușine și s-a descotorosit de mine a noua zi de la sosire. S-a făcut că nu mă vede și că nu mă mai cunoaște, iar eu, ca să mă prezint cum trebuie în lume, cheltuisem o mie șapte sute șazeci de franci din cei două

mii aduși de la Angoulême și căpătați cu atita greutate. „Pe ce?” o să mă întrebi. Dragă surioară, Parisul e un abis uluitor: găsești de mâncare cu mai puțin de un franc, dar masa cea mai simplă într-un restaurant elegant costă cincizeci de franci: există veste și pantaloni cu patru franci și jumătate, dar croitorii la modă nu ți-i fac fără o sută de franci. Trebuie să plătești și când vrei să treci peste girla străzilor pe vreme de ploaie. În sfârșit, cel mai mic drum cu trăsura te costă un franc și jumătate. După ce am locuit într-un cartier frumos, astăzi stau la hotelul Cluny de pe strada Cluny, una din ulițele cele mai sărace și mai întunecoase din Paris, gituită între trei biserici și vechile clădiri ale Sorbonei. Locuiesc într-o cameră mobilată, la etajul al patrulea, și, deși foarte murdară și aproape goală, o plătesc totuși cincisprezece franci pe lună. La prînz mă mulțumesc cu o piine de doi gologani și cu puțin lapte de un gologan; iar seara mîncînc bine cu un franc la restaurantul unui anume Flicoteaux, chiar în piața Sorbonei. Pînă la iarnă, cheltuielile mele n-or să depășească șazeci de franci pe lună, în care intră toate, cel puțin așa sper. În felul acesta, cei două sute patruzeci de franci ce mi-au mai rămas îmi vor ajunge pe viitoarele patru luni. Pînă atunci voi vinde desigur Arcașul lui Carol al IX-lea și Margaretele. Deci nu fiți îngrijați în privința mea. Dacă prezentul e rece, gol, mărunț, viitorul e azuriu, bogat și strălucitor. Mulți din oamenii mari au trecut prin greutățile de care mă izbesc și eu acum, dar fără să mă doboare. Plaut, un mare poet comic ¹²⁹, a fost muncitor într-o moară. Macchiavel ¹³⁰ își scria Principele seara, după ce stătuse ziua întreagă cot la cot cu lucrătorii. În sfârșit, marelui Cervantes, care-și pierduse mina în bătălia de la Lepanto, luînd parte la cîștigarea ei, poreclit ciung bătrîn și nerușinat de scriitorășii din vremea lui, i-au trebuit, din lipsă de editor, zece ani interval între întîia și a doua parte a minunatului său Don Quijote ¹³¹. Din fericire, vremurile astea au

trecut. Necazurile și lipsurile nu mai rod decât talentele necunoscute; dar, cînd au apucat să iasă la iveală, scriitorii se îmbogățesc, și mă voi îmbogăți și eu. De altminteri, nu-mi vād decît de carte, petrec jumătate din zi la Biblioteca Sfînta Genoveva, unde îmi completez învățătura ce-mi lipsește și fără de care n-aș ajunge departe. Astăzi mă simt aproape fericit. În cîteva zile m-am obișnuit cu noua mea viață. De cum se luminează de zi mă apuc de muncă, un lucru ce-i pe placul meu; viața materială mi-e asigurată; cuget mult, studiez, nu vād cum aș mai putea fi jignit, de vreme ce am renunțat la lumea în care mindria îmi putea fi rănită în fiecă clipă. Oamenii iluștri ai vremii noastre trebuie să trăiască deoparte. Nu seamănă ei cu păsările codrului? Cîntă și încîntă firea întreagă, dar ascunzîndu-se de privirile lumii. Așa voi face și eu, de-mi va fi dat să înfăptuiesc planurile ambițioase ce le port în minte. Nu-mi pare rău după doamna de Bargeton. O femeie care se poartă astfel nu merită nici o aducere-aminte. Nu-mi pare rău nici că am plecat din Angoulême. Femeia aceea avea dreptate să mă arunce în vîltoarea Parisului, lăsîndu-mă numai în seama puterilor mele. Aici e patria scriitorilor, a gînditorilor, a poeților. Numai aici se respectă gloria și acuma știu cum îi poți culege roadele. Numai aici scriitorii pot găsi, în muzee și în colecții, operele vii ale geniilor din vremurile apuse care înfierbîntă inchipuirile și le stimulează. Numai aici biblioteci imense, deschise tot timpul, îi pun minții la îndemînă învățăminte și hrană. Într-un cuvînt, la Paris, pînă și în vîzduh sau în cele mai mici fleacuri, există un spirit ce se respiră și se răsfrînge și în creațiile literare. Stînd de vorbă într-o cafenea sau la teatru, afli într-o jumătate de oră mai multe lucruri decît în zece ani petrecuți în provincie. Aici, într-adevăr, totul e spectacol, comparație și învățătură. O nemaipomenită ieftinătate alături de o scumpete nemaipomenită, acesta e Parisul, în care orice albină își află fagurele, în care orice suflet își

găsește hrana după care tinjește. Așa că, dacă acum sufăr, nu mă căiesc de nimic. Dimpotrivă, un viitor minunat mi se înfățișează ochilor și-mi încălzește inima, abia o clipă îndurerată. Adio, scumpă surioară, nu te aștepta să-mi primești regulat scrisorile : una din ciudăteniile Parisului e că nu știi niciodată cum trece timpul. Viața se desfășoară aici cu o iuțeață înspăimântătoare. Sărutări mamei, lui David, iar ție, mai cu drag ca oricând.

Flicoteaux e un nume întipărit în amintirile multora. Sînt puțini studenți care, locuind în Cartierul Latin în primii doisprezece ani ai Restaurației, să nu fi intrat deseori în acest templu al foamei și al mizeriei. Masa, compusă din trei feluri, costa nouăzeci de centime cu un pahar de vin sau cu o sticlă de bere, și un franc și zece centime cu o sticlă de vin. Ceea ce l-a împiedicat, cu siguranță, pe acest prieten al tineretului să facă o avere uriașă a fost faptul că cele trei cuvinte, care făceau parte din programul său, și anume : PIINE LA DISCREȚIE, adică pînă la indiscreție, fuseseră tipărite cu litere mari și în afișele concurenților săi. Cîte glorii nu l-au avut pe Flicoteaux ca dădacă ! Fără îndoială că inima multor oameni celebri mai tresaltă și azi de bucuria a mii de amintiri de tot soiul cînd revede fațada cu gemulețe care dă în piața Sorbonei și în strada Neuvede-Richelieu, pe care Flicoteaux II sau III o respectaseră încă mai înainte de evenimentele din iulie ¹⁹³², lăsîndu-i petele cafenii, aerul vechi și respectabil care dovedeau un adînc dispreț pentru fațada frumoasă, dar înșelătoare, constituind un fel de anunț înfățișat numai pentru ochi, dar spre paguba consumatorului, de către mai toate restaurantele de astăzi. În locul grămezilor de vînat împăiat din care nu se va prepara niciodată nimic, în locul peștilor năzdrăvani care îndreptățesc vorba măscăriciului de la bîlci : „Am văzut azi un crap frumos, sper să-l

cumpăr peste vreo săptămînă", în locul trufandalelor ofilite expuse într-o așezare amăgitoare spre bucuria căprarilor și a consătențelor lor, cinstitul Flicoteaux expunea în vitrine salatiere pline de grămezi de prune coapte care înveseleau privirea consumatorului, sigur că acest cuvînt, foarte răspîndit pe afișele altor restaurante, *desert*, nu era o vorbă în vînt. Pîinile de șase livre, tăiate în patru, asigurau clientul de respectarea promisiunii de „pîine la discreție". Acesta era luxul pe care și-l permitea o întreprindere pe care Molière, pe vremea lui, ar fi făcut-o celebră, atît e de hazliu numele ce-l poartă. Flicoteaux dăinuiește și va dăinui cît timp vor exista și studenții. Acolo se mănîncă și nimic mai mult; dar se mănîncă după cum se și muncește, cu o mutră încruntată sau veselă, după felul de a fi al fiecăruia sau după împrejurări. Acest local vestit cuprindea pe atunci două săli așezate în unghi drept, lungi, strîmte și joase, dînd una în piața Sorbonei, cealaltă în strada Neuve-de-Richelieu; amîndouă mobilate cu mese aduse din vreo sală de mîncare mănăstirească, căci prea erau lungi, iar tacîmurile erau rînduite cu șervetele abonaților strînse într-un inel de metal cu cîte un număr. Flicoteaux I nu schimba fețele de masă decît duminica; însă Flicoteaux II le-a schimbat, zice-se, de două ori pe săptămînă, de îndată ce concurența i-a pus în primejdie dinastia. Restaurantul acesta pare a fi un atelier cu uneltele sale și nu o sală elegantă pentru ospățuri și plăceri: nici un client nu stă mult. Înăuntru mișcările sînt iuți. Chelnerii umblă încoace și încolo, și toți fac treabă. Felurile de mîncare sînt puține la număr. Cartofii îi întîlnești veșnic; chiar dacă n-ar mai exista cartof în Irlanda, sau pe tot globul, la Flicoteaux tot s-ar mai găsi. Cartoful se prepară acolo de treizeci de ani în culoarea gălbuie iubită de Tizian¹³³, e presărat cu verdeață tocată și se bucură de un privilegiu foarte invidiat de femei: așa cum l-ai văzut în 1814, tot așa îl vei găsi și în 1840. Cotletele de berbec sau

muşchiul de vacă sînt pe lista acestui local ceea ce sînt cocoşii sălbatici sau nisetru pe lista lui Véry, lucruri rare ce trebuie comandate de dimineaţă. Soţia boului e atotputernică, iar fiul ei mişună sub aspectele cele mai ingenioase. Cînd merlanul sau scrumbiile năvălesc pe coasta oceanului, se îmbulzesc şi la Flicoteaux. La el totul e în funcţie de starea semănăturilor şi de capriciile anotimpurilor în Franţa. Studentul care ia masa acolo învaţă lucruri de care habar n-au bogătaşii, leneşii sau nepăsătorii faţă de schimbările din natură ; el ştie dacă s-a făcut fasole sau mazăre, dacă piaţa e plină de varză, ce salată se găseşte mai mult şi dacă recolta de sfeclă e slabă. Gurile rele ziceau, pe vremea cînd Lucien mîncă acolo, că apariţia fripturilor pe lista de bucate coincide cu apariţia vreunei mortalităţi în rîndurile cailor. Puţine restaurante pariziene oferă o privelişte atît de frumoasă. Întîlneşti acolo numai tinereţe şi încredere în viitor, numai sărăcie suportată cu voie bună, deşi feţele aprinse şi grave, posomorîte şi neliniştite nu lipsesc. Îndeobşte, clienţii sînt îmbrăcaţi cum dă Dumnezeu. De aceea, cînd obişnuiţii localului vin mai înţoliţi, se observă numaidecît. Toţi ştiu ce înseamnă o îmbrăcăminte deosebită : întîlnire cu iubita, spectacol sau vizită în societatea înaltă. Aici s-au legat, zice-se, cîteva prietenii între unii studenţi ajunşi apoi celebri, după cum se va vedea şi în povestirea noastră. Totuşi, afară de tinerii de pe aceleaşi meleaguri, strînşi la acelaşi colţ de masă, de obicei mesenii păstrează o gravitate care cu greu dispare, poate şi din pricina vinului care nu îndeamnă la veselie. Acei care au frecventat restaurantul Flicoteaux îşi pot aminti de multe personaje întunecate şi misterioase, învăluite în ceaţa celei mai reci mizerii, care, după ce au mîncat acolo timp de doi ani, au dispărut fără ca nici cei mai curioşi dintre obişnuiţii localului să poată afla ce s-a mai întîmplat cu aceşti spiriduşi parizieni. Prietenii începute la Flicoteaux se pecetluiau în cafenelele vecine, la fla-

căra unui punci sau la aburii unei cești de cafea stropită cu rom.

În primele zile după ce se mutase la hotelul Cluny, Lucien, ca orice neofit, era sfios și la locul lui. După jalnica încercare de a duce o viață elegantă, încercare ce-i înghițise aproape tot capitalul, el se puse pe lucru cu acea primă înfocare ce se stinge așa de repede cînd vine în contact cu greutatea și cu petrecerile pe care Parisul le oteră tuturor existențelor, celor mai luxoase ca și celor mai sărace, și care nu pot fi învinse decît de energia sălbatică a talentului adevărat sau de dîrzenia ambiției. Lucien pica la Flicoteaux pe la patru și jumătate, fiindcă observase că e mai bine să sosești printre primii; felurile de mîncare erau mai numeroase și mai puteai găsi ce-ți plăcea. Ca toate sufletele poetice, îndrăgise și el un loc anume, care dovedea că băiatul știa să aleagă. Din prima zi de cînd intrase la Flicoteaux, deosebise, lîngă tejghea, o masă la care figurile mesenilor, ca și vorbele lor prinse din zbor, îi arătară că fac parte din breasla literară. De altfel, un soi de instinct îl făcu să ghicească ușor că, așezîndu-se lîngă casă, va putea sta de vorbă cu patronii restaurantului. Cu vremea vor face cunoștință și, în zilele de criză financiară, va căpăta cu siguranță creditul necesar. Luase deci loc lîngă casă, la o măsuță de două tacîmuri cu șervete albe, fără inel, rezervate desigur celor numai în trecere. În fața lui Lucien ședea de obicei un tînăr slab și palid, sărac ca și el după cît se vedea, cu o față frumoasă dar de pe acum ofilită, ce arăta că speranțe pierdute îi osteniseră fruntea și îi săpaseră în suflet brazde adînci în care semințele zvîrlite nu mai rodeau. Lucien se simți atras către necunoscutul ce înfățișa aceste vestigii de poezie, printr-un avînt de simpatie nestăvilit.

Tînărul acela, cel dintîi cu care poetul din Angoulême putu schimba cîteva cuvinte, după vreo săptămîină de atenții, de vorbe și de observații schimbate, se numea Étienne Lousteau. Ca și Lucien, Étienne

își părăsise locul de naștere, un oraș din Berry, cu doi ani în urmă. Gesturile lui însuflețite, privirea tăioasă, vorba scurtă uneori trădau o amară cunoaștere a vieții literare. Étienne venise din Sancerre cu o tragedie în buzunar, atras de ceea ce îl zgîndărea și pe Lucien : gloria, puterea și banii. Tînărul acesta, care luă la început masa acolo cîteva zile în șir, foarte curînd nu se mai arătă decît rar de tot. După cinci-șase zile de lipsă, întîlnindu-se iar cu poetul, Lucien spera să-l revadă și a doua zi ; însă a doua zi locul era ocupat de un necunoscut. Între tineri, cînd te-ai văzut în ajun, focul convorbirii de ieri se răsfrînge și asupra celei de azi ; dar aceste întreruperi îl obligau pe Lucien să spargă de fiecare dată gheața, și întîrziiau astfel o intimitate care, în primele săptămîni, înaintă prea puțin. Întrebînd-o pe cucoana de la casă, Lucien află că viitorul lui prieten era redactor la un mic ziar, unde scria articole despre cărțile noi și despre piesele jucate la teatrele Ambigu-Comique, Gaieté sau Panorama-Dramatique. Tînărul ajunsese dintr-o dată un personaj în ochii lui Lucien, care-și puse în gînd să lege cu el o conversație mai intimă și să facă chiar unele sacrificii bănești ca să obțină o prietenie atît de folositoare unui debutant. Ziaristul însă lipsi vreo cincisprezece zile. Lucien nu știa că Étienne lua masa la Flicoteaux numai atunci cînd era „pe drojdie“, ceea ce îi dădea înfățișarea posacă, dezamăgită și rece pe care Lucien o înfrunta cu zîmbete lingușitoare și cu cuvinte dulci. Totuși, legătura aceasta cerea multă chibzuială, căci ziaristul necunoscut părea să ducă o viață costisitoare, presărată cu păhărele de vin, cu cești de cafea, cu puncuiri, cu spectacole și supeuri. Or, purtarea lui Lucien, în primele zile ale instalării lui în cartier, fu aceea a unui copil sărman, zăpăcit de întîiul contact cu viața pariziană. Așa că, după ce cercetase prețurile și după ce-și cîntărise punga, Lucien nu îndrăzni să se poarte ca Étienne, temîndu-se să nu facă iar vreo prostie din acelea boacănede

care se căia încă. Mereu stăpînit de învățăturile sacre primite în provincie, Ève și David, cei doi îngeri păzitori, i se iveau în față la cel mai mic gînd rău, și-i aminteau de nădejtile puse într-însul, de fericirea pe care era dator să i-o dăruiască maică-si, precum și de tot ceea ce așteptau ei de la geniul său. Diminețile și le petrecea la Biblioteca Sfînta Genoveva, studiind istoria. De la primele cercetări descoperise erori grave în romanul său *Arcașul lui Carol al IX-lea*. De cum se închidea biblioteca, se întorcea în cămăruța lui umedă și rece și se apuca să-și refacă lucrarea, tot adăugînd sau scoțînd capitole întregi. După ce mînca la Flicoteaux, se ducea în pasajul du Commerce, citea în cabinetul literar al lui Blosse operele literaturii contemporane, ziarele, revistele, volumele de poezii, spre a se pune în curent cu mișcarea intelectuală, și se întorcea la hotelul său către miezul nopții, fără să fi consumat lemne și lumină. Lecturile acestea îi schimbau într-atîta ideile, încît își reciti și culegerea de sonete despre flori, scumpele sale *Margarete*, și le prelucră atît de mult, încît nu mai păstră nici o sută de versuri din cele vechi. În felul acesta, Lucien ducea viața nevinovată și curată a copiilor săraci din provincie, căroră li se pare că la Flicoteaux este lux cînd îl compară cu traiul lor din casa părintească, socotesc că se recrează plimbîndu-se agale pe aleile grădinii Luxembourg, uitîndu-se la femeile frumoase pieziș și cu inima zvîcnind, nu ies din cartier și se închină cu sfîntenie muncii, cu gîndul numai la viitorul lor. Dar Lucien, născut poet, pradă ușoară a dorințelor sale, se văzu slab în fața ademenitoarelor afișe de spectacole. Deși se ducea numai la galerie, Théâtre-Français¹³⁴, Vaudeville, Variétés, Opéra-Comique¹³⁵ îl ușurară de vreo șaizeci de franci. Ce student se putea împotrivi fericirii de a-l vedea pe Talma în rolurile pe care le-a făcut celebre? Teatrul, această dragoste dintîi a tuturor sufletelor de poet, îl vrăji și pe Lucien. Actorii și actrițele i se păreau personaje impunătoare; nu

credea că ar fi cu putință să pătrundă în culise, ca să-i vadă în viața de toate zilele. Acești autori ai bucuriilor lui erau, pentru el, ființe miraculoase de care jurnalele se ocupau ca și de marile interese de stat. Să fii autor dramatic, să fii jucat, ce vis minunat! Visul acesta, cîțiva îndrăzneți, ca de pildă Casimir Delavigne,¹³⁶ și-l înfăptuiau! Gîndurile, clipele de încredere în sine, urmate de deznădejde, îl frămîntară pe Lucien și-l ținură pe calea sfîntă a muncii și a economiei, cu toate răbufnirile mute ale unor dorințe fanatice. Dintr-un exces de cuminenie, își interzisese să mai pătrundă la Palais-Royal, loc de perdiție unde, într-o singură zi, cheltuisese cincizeci de franci la restaurantul Véry și aproape cinci sute de franci pe haine. De aceea, cînd se supunea ispitei de a-i vedea pe Fleury, pe Talma, pe cei doi Baptiste sau pe Michot¹³⁷, nu intra decît în galeria întunecoasă unde se făcea coadă de la cinci și jumătate dimineața și unde întîrziatîi erau siliți să plătească cincizeci de centime pentru un loc mizerabil. Deseori, după ce stătuseră acolo două ceasuri, vorbele: *Nu mai sînt bilete!* răsunau în urechea atîtor studenți necăjiți. După spectacol, Lucien se întorcea cu ochii în pămînt, neuitîndu-se nici în dreapta, nici în stînga, pe străzile la ora aceea pline de ispite vii. Poate că avu și el cîteodată vreuna din aventurile acelea grozav de simple, dar care iau un loc nespus de însemnat în tinerele imaginații sfielnice. Spăimîntat de scăderea capitalului, într-o zi în care își număra gologanii, pe Lucien îl trecură fiori reci gîndindu-se că va trebui să-și caute un editor sau vreo muncă plătită. Tînărul ziarist, din care își făcuse un prieten, nu mai dădea pe la Flicoteaux. Lucien pîndea vreo întîmplare fericită care nu mai venea. La Paris nu există întîmplări fericite decît pentru oamenii cu multe relații; cu cît numărul relațiilor se mărește, cu atît cresc și șansele succesului în orice domeniu, și chiar hazardul trece de partea rîndurilor îngroșate. Lucien, în care mai stăruia ceva din pru-

dența oamenilor din provincie, nu vru să aștepte chiar pînă în clipa cînd nu-i vor mai rămîne decît cîtiva gologani: se hotărî deci să dea piept cu editorii.

Intr-o dimineață rece de septembrie, porni pe strada de la Harpe cu cele două manuscrise sub braț. Merse pînă la cheiul des Augustins, se plimbă de-a lungul trotuarului, uitîndu-se cînd la apa Senei, cînd la vitrinele librăriilor, de parcă un geniu bun îl povățuia să se arunce mai bine în apă decît să se apuce de literatură. După șovăieli sfîșietoare, după o cercetare amănunțită a figurilor mai mult sau mai puțin duioase, deschise, posomorîte, vesele sau triste pe care le zărea prin geam sau în pragul ușilor, dădu peste o prăvălie în dreptul căreia niște băieți grăbiți împachetau cărți. Se făceau expediții, iar pereții erau acoperiți de afișe ca :

DE VINZARE :

SOLITARUL, *de vicontele d'Arlincourt*¹³⁸, ediția a treia.

LÉONIDE, *de Victor Ducange*¹³⁹; cinci volume in-12, tipărite pe hîrtie de lux. Prețul 12 franci.

INDUCȚIUNI MORALE, *de Kératry*¹⁴⁰

— Ce fericiți sînt ăștia ! exclamă Lucien.

Afișul, creație nouă și originală a faimosului Ladvocat¹⁴¹, înflorea pe atunci, pentru înțîia oară, pe toate zidurile. În scurt timp Parisul fu împestrițat de imitatorii acestui procedeu de anunțuri, sursă a unui nou venit public. În cele din urmă, cu inima strînsă, Lucien, cîndva atît de celebru la Angoulême, iar la Paris atît de neînsemnat, se strecură pe lîngă case și-și adună tot curajul ca să intre în prăvălia plină de vînzători, de clienți, de editori... „Și poate și de autori !“ gîndi Lucien.

— Aș vrea să vorbesc cu domnul Vidal sau cu domnul Porchon, îi zise el unui vînzător.

Citise pe firmă, cu litere mari: VIDAL și PORCHON, *librari comisionari pentru Franța și străinătate*.

— Amîndoi au treabă acum, îi răspunse un vânzător în treacăt.

— O s-aștept.

Il lăsară pe poet în prăvălie, unde stătu două ceasuri privind titlurile, deschizînd cărțile, citind cîte o pagină pe ici, pe colo. Pînă la urmă, Lucien se rezemă cu umărul de un geamlîc cu perdeluțe verzi, îndărătul căruia bănuia că se afla sau Vidal sau Porchon, și auzi conversația următoare :

— Vreți să-mi cumpărați cinci sute de exemplare ? Vi le trec atunci la cinci franci cu rabatul respectiv.

— La ce preț revin în cazul ăsta ?

— Cu optzeci de centime mai puțin.

— La patru franci douăzeci ? întrebă Vidal sau Porchon pe cel care își oferea cărțile.

— Da, răspunse vânzătorul.

— O trecem în cont ? întrebă cumpărătorul.

— Șmechere ! și m-ai deconta peste optsprezece luni, în polițe pe un an ?

— Nu, decontate imediat, răspunse Vidal sau Porchon.

— Pe ce termen, nouă luni ? îl întrebă pe librar editorul sau autorul care oferea desigur o carte.

— Nu, domnul meu, pe un an, răspunse unul din cei doi librari-comisionari.

Se făcu o clipă tăcere.

— Mă omorîți ! exclamă necunoscutul.

— Dar parcă noi o să plasăm într-un an cinci sute de exemplare din *Léonide* ? îi răspunse librarul-comisionar editorului lui Victor Ducange. Dacă s-ar vinde cărțile după cum ar voi editorii, am fi milionari, scumpe maestre ; dar ele se vînd după cum vrea publicul. Romanele lui Walter Scott se desfac cu un franc volumul și dumneata vrei să vînd cărțile dumitale mai scump ? Dacă vrei să-ți lansez romanul ăsta, fă-mi și mie avantaje. Vidal !

Un omuleț gras se depărtă de casa de bani și se apropie de ei, cu un toc pe după ureche.

— Ultima dată când ai fost în provincie, câți Ducange ai plasat ? îl întreabă Porchon.

— Două sute din *Moșneagul din Calais* ; însă am fost nevoit, ca să le plasez 'pe astea, să depreciez în schimb alte două lucrări la care aveam o remiză mai mică, și care au ajuns *privighetori*.

Mai târziu Lucien avea să afle că porecla de *privighetoare* se dă de către librari cărților rămase coșate pe veci în rafturi, prin fundul prăvăliilor.

— De altminteri, reluă Vidal, știi că Picard pregătește niște romane ¹⁴². Ni le dă cu douăzeci la sută ra-bat, ca să avem grijă să aibă succes.

— Bine, fie, pe un an, răspunse jalnic editorul fulgerat de vorbele din urmă ale lui Vidal către Porchon.

— S-a făcut tirgul ? îl întreabă lămurit Porchon pe necunoscut.

— Da.

Editorul ieși. Lucien îl auzi pe Porchon zicându-i lui Vidal :

— Ni se ceruseră trei sute de exemplare pînă acum, o să-i prelungim decontarea, o să vindem *Léonide* cu cinci franci bucata, o să ni-l decontăm în șase luni, și...

— Și, zise Vidal, am cîștigat o mie cinci sute de franci.

— Am văzut eu că o duce greu.

— Se duce la fund ! îi plătește lui Ducange patru mii de franci pe două mii de exemplare.

Lucien îl opri pe Vidal în ușa acelei mici încăperi.

— Domnilor, le spuse el celor doi asociați, am onoarea să vă salut.

Librarii de-abia îl salutară.

— Sînt autorul unui roman inspirat din istoria Franței, în genul lui Walter Scott, și care e intitulat *Arcașul lui Carol al IX-lea* ; vi-l ofer spre cumpărare.

Porchon aruncă înspre Lucien o privire rece, punîndu-și pana pe pupitru. Iar Vidal se uită la autor cu răutate, răspunzîndu-i :

— Domnule, noi nu sîntem librari-editori, ci librari-comisionari. Cînd tipărim cărți pe contul nostru, nu facem asta decît cu nume *lansate*. De altfel, nu cumpărăm decît cărți serioase, lucrări istorice sau rezumate.

— Păi, cartea mea e foarte serioasă, descrie sub adevărata ei lumină lupta dintre catolici, care țineau cu guvernarea absolută, și protestanți, care voiau să instaureze republica.

— Domnu' Vidal ! strigă un băiat de prăvălie.

Vidal o șterse.

— Eu nu spun de cartea dumată că n-o fi o capodoperă, reluă Porchon făcînd un gest destul de nepolitic, însă noi nu lucrăm decît cu cărți gata tipărite. Du-te dumneata la cei care cumpără manuscrise, la moș Doguereau de pildă, în strada du Coq, lîngă Luvru, el se ocupă cu romane. Dacă spuneai mai de vreme, te prezentam lui Pollet, concurentul lui Doguereau și al editorilor de la Galeries-de-Bois.

— Am și o culegere de poezii...

— Domnu' Porchon ! strigă cineva.

— Poezii, exclamă Porchon înturiat. Așa dobitoc mă crezi ? adăugă el rîzîndu-i în nas și dispărînd în fundul prăvăliei.

Lucien trecu Pont-Neuf în prada a mii de gînduri. Din cîte înțelesese el din limbajul lor comercial, se putuse convinge că, pentru librării aceștia, cărțile erau ca zarzavatul pentru zarzavagii, o marfă de vîndut scump și de cumpărat ieftin.

„M-am înșelat“, își zise el, impresionat totuși de aspectul brutal și negustoresc pe care îl lua literatura.

Dădu în strada du Coq peste o prăvălioară modestă, deasupra căreia erau scrise cu litere galbene pe fond verde aceste cuvinte : DOGUEREAU, EDITOR. Își aduse aminte că le mai văzuse și în josul copertei mai multor romane pe care le citise în cabinetul literar al lui Blossé. Intră înăuntru cu acel neastîmpăr lăuntric ce li-l pricinuieste tuturor oamenilor cu imaginație siguranța unei lupte. În prăvălie găsi un moșneag ciu-

dat, una din figurile originale de editori din timpul imperiului. Doguereau purta un frac negru cu cozile pătrate, pe cînd moda de-atunci cerea să fie ascuțite. Avea o vestă de stofă proastă, în carouri de felurite culori, din care spînzurau, în dreptul buzunarului, un lanț de nichel și o cheie de aramă, ce se legăneau peste pantalonul negru, foarte larg. Ceasul trebuie să fi fost cam cît o ceapă. Costumul era completat de niște ciorapi încrețiți, de culoarea fierului, și de niște pantofi cu catarame de argint. Bătrînul era în capul gol ; avea capul împodobit de păr cărunt și pieptănat destul de poetic. Moș Doguereau, cum îi zicea Porchon, avea ceva dintr-un profesor de literatură și ceva de negustor prin fracul, pantalonii și pantofii cu catarame de argint, prin vestă, ceas și ciorapii pestriți. Nici figura nu dezmințea această ciudată alianță ; avea înfățișarea profesorală, dogmatică, și fața suptă a dascălului, dar și ochii vioi, gura bănuitoare și neliniștea ascunsă a editorului.

— Domnul Doguereau ? întrebă Lucien.

— Da, domnule...

— Sînt autorul unui roman, spuse Lucien.

— Ești prea tînăr, zise librarul.

— Vîrsta n-are nici un amestec aici.

— E drept, răspunse bătrînul librar luînd manuscrisul. Aha ! *Arcașul lui Carol al IX-lea*, un titlu bun. Hai, tinere, ia povestește-mi și mie, în două vorbe, subiectul romanului dumitale.

— Domnule, e o operă istorică în genul lui Walter Scott, în care caracterul luptei dintre protestanți și catolici e înfățișat ca un conflict între două forme de guvernămînt și în care tronul era foarte amenințat. Eu am luat partea catolicilor.

— Dar știi că ești plin de idei, tinere ! Bine, îți voi citi lucrarea, îți făgăduiesc. Mi-ar fi plăcut mai mult un roman în genul doamnei Radcliffe¹⁴³ ; însă, dacă ești muncitor, dacă ai puțin stil, compoziție, idei, arta punerii în scenă, nu cer altceva decît să-ți fiu de folos. Noi, doară, ce căutăm ?... manuscrise bune.

— Când aş putea să vin după rezultat ?

— Diseară mă duc la țară și mă întorc poimîine. Pînă atunci îți citesc lucrarea și, dacă îmi convine, am putea să ne înțelegem chiar în ziua aceea.

Lucien, văzîndu-l atît de cumsecade, avu nefericita idee de a scoate și manuscrisul *Margaretelor*.

— Am făcut și niște poezii...

— Aha, va să zică ești poet ; nu-mi mai trebuie romanul dumitale, zise bătrînul întinzîndu-i manuscrisul. Versificatorii dau greș cînd vor să facă proză. În proză nu merge cu umpluturi, trebuie să spui neapărat ceva.

— Păi, domnule, și Walter Scott a făcut versuri..

— E drept, răspunse Doguereau, care se împlînzî ghicind sărăcia tînarului și păstră manuscrisul. Unde stai ? O să vin să te văd.

Lucien îi dădu adresa, nebănuindu-i moșneagului nici un gînd ascuns ; habar n-avea el că editorul era din școala veche, de pe vremea cînd editorii doreau să-i țină, în cîte un pod și încuiați cu cheia, pe Voltaire sau pe Montesquieu lihniți de foame.

— Drumul meu spre casă trece prin Cartierul Latin, îi spuse bătrînul editor după ce-i citi adresa.

„Ce om de treabă !” gîndea Lucien salutîndu-l pe editor. Am nimerit la un prieten al tineretului, la un cunoscător care se pricepe. Așa om, mai zic și eu ! Cum îi spuneam și lui David : „La Paris, talentul își croiește cu ușurință drum“.

Lucien se întoarce acasă fericit și ușor ca un fulg, visînd gloria. Uitînd cu totul de sinistrele vorbe auzite în biroul lui Vidal și Porchon, se vedea bogat, cu cel puțin o mie două sute de franci. O mie două sute de franci însemnau un an de stat la Paris, în care timp va pregăti alte lucrări. Ce de planuri clădite pe speranța asta ! Ce de visuri plăcute văzîndu-și existența întemeiată pe muncă ! Își găsi o casă, un rost, mai-mai să facă și cîteva cumpărături ! Își amăgi nerăbdarea doar cu unele lecturi în cabinetul lui Blosse. Peste două zile, bătrînul Doguereau, surprins de stilul pe

care-l vădea Lucien în prima lui operă, încântat de vi-
goarea caracterelor cerută de epoca în care se petrecea
drama, impresionat de avîntul imaginației cu care un
autor tînăr își conturează totdeauna prima lui plăs-
mure (nu prea era moș Doguereau obișnuit cu așa
ceva!), se îndreptă spre casa în care locuia Walter
Scott-ul în fașă. Era hotărît să plătească o mie de
franci pe proprietatea deplină a *Arcașului lui Carol al
IX-lea* și să-l lege pe Lucien printr-un contract pentru
mai multe lucrări. Văzînd însă clădirea, bătrînul vulpoi
se răzgîndi. „Un tînăr care locuiește aici are numai
gusturi modeste, îi place învățătura, munca; nu pot
să-i dau decît opt sute de franci.”

„Gazda, pe care o întrebă de domnul Lucien de Ru-
bempre, îi răspunse :

— La al patrulea !

Editorul, ridicînd capul, nu zări deasupra etajului
al patrulea decît cerul. „Tînărul acesta, gîndi el, e
băiat frumos, ba chiar foarte frumos ; dacă o să cîș-
tige prea mulți bani, o să se apuce de chefuri, n-o să
mai lucreze. În interesul nostru comun, îi voi oferi
șase sute de franci ; însă în bani, nu în polițe.” Sui-
scara, ciocăni la ușa lui Lucien, care veni să deschidă.
Camera era de o sărăcie deznădăjduitoare. Pe masă se
aflau o cană cu lapte și o chiflă de zece centime. Să-
răcia asta a geniului îl izbi pe moșneag.

„E bine să-și păstreze, gîndi el, obiceiurile astea
simple, hrana ușoară, dorințe modeste.”

— Imi face plăcere că te văd, îi zise el lui Lucien.
Așa trăia și Jean-Jacques, cu care semeni mult. În
astfel de locuințe arde focul geniului și se înfiripă ope-
rele de valoare. Așa ar trebui să trăiască toți oamenii
de litere, în loc să facă chefuri prin restaurante, prin
cafenele, unde irosesc timpul și talentul lor, o dată cu
banii noștri. Se așeză pe un scaun. — Tinere, romanul
dumitale nu e rău. Am fost și eu profesor de literatură,
cunosc și eu istoria Franței ; am găsit în el lucruri
foarte bune. Ești un tînăr de viitor.

— Adevărat, domnule ?

— Da, îți spun ; o să facem treabă bună împreună. Îți cumpăr romanul...

Lucien se luminează la față, tremurînd de bucurie ; avea să intre în lumea literară, să fie și dînsul tipărit.

— Ți-l cumpăr cu patru sute de franci, spuse Doguereau cu un glas mîeros și privindu-l pe Lucien ca și cum i-ar fi făcut un mare hatîr.

— Volumul ? zise Lucien.

— Romanul, spuse Doguereau fără să se mire de uimirea lui Lucien. Dar, știi, adăugă el, bani peșin. Dumneata te angajezi să-mi faci două pe an, timp de șase ani. Dacă primul se epuizează în șase luni, ți le plătesc pe următoarele cu șase sute de franci. Așa că îți revine, cu cîte două pe an, o sută de franci pe lună, vei avea viața asigurată, vei fi fericit. Am autori pe care nu-i plătesc decît cu trei sute de franci de roman. Pentru o traducere din englezește dau două sute de franci. Altădată, ăsta ar fi fost un preț nemaipomenit.

— Domnule, n-o să putem cădea la învoială, te rog să-mi dai manuscrisul înapoi, zise Lucien înghețat.

— Poftim, ia-l, spuse bătrînul librar. Nu te pricepi în afaceri, tinere. Cînd publică întîiul roman al unui autor, un editor riscă o mie șase sute de franci cu tiparul și hîrtia. E mai ușor de scris un roman decît să faci rost de suma asta. Am acasă o sută de romane în manuscris, dar n-am o sută șaiszeci de mii de franci în casa de bani. Din păcate, n-am cîștigat suma asta în toți cei douăzeci de ani de cînd sînt editor. Nu se face avere tipărind romane. Vidal și Porchon nu ni le cumpără decît în condiții din zi în zi mai grele pentru noi. Pentru un lucru la care dumneata nu-ți pierzi decît vremea, eu trebuie să pun la bătaie două mii de franci. Dacă am făcut o socoteală greșită (căci *habent sua fata libelli* ¹⁴⁴), eu pierd două mii de franci, pe cînd dumneata n-ai decît să scrii o odă contra prostiei publice. După ce ai să cîntărești mai bine ceea ce am avut cînstea să-ți spun, te vei întoarce la mine. Te vei întoarce la mine, repetă editorul mai apăsător, ca răspuns la un gest plin de mîndrie al lui Lucien. Nu numai că

nu vei găsi un editor care să riște două mii de franci pentru un tânăr necunoscut, dar nu vei găsi nici măcar un băiat de prăvălie care să vrea să-ți citească mîzgăleala. Eu, care am citit-o, aş putea să-ți arăt cîteva greșeli de limbă. (Și bătrînul îi înșiră mai multe greșeli, care pe Lucien îl umiliră.) Cînd ne vom revedea, vei fi pierdut o sută de franci, adăugă editorul; căci atunci n-o să-ți mai dau decît trei sute.

Se ridică în picioare, salută, dar în prag mai zise :

— Dacă n-ai avea talent, viitor, dacă eu nu m-aş interesa de tinerii studioși, nu ți-aş fi propus condiții așa de avantajoase. O sută de franci pe lună ! Gîndește-te. La urma urmelor, un roman într-un sertar nu-i tocmai ca un cal în grajd : nu-ți mănîncă pîinea, dar, ca să fim drepți, nici nu ți-o dă !

Lucien își luă manuscrisul și-l trînti de pămînt, strigînd :

— Mai bine îl pun pe foc !

— Ai o minte de poet, zise bătrînul.

Lucien înfulecă la repezeală chifla, își sorbi laptele și coborî. În odaia lui n-avea destul loc, s-ar fi învîrtit ca leul în cușca din Grădina Botanică. La Biblioteca Sfînta Genoveva, spre care se îndrepta acum, zărise de fiecare dată, în același colț, un tânăr de vreo douăzeci și cinci de ani, care lucra cu acea stăruitoare sîrguință ce nu se lasă distrasă sau tulburată și după care se recunosc adevărații truditori ai literaturii. Tînărul venea acolo, pesemne de multă vreme, căci funcționarii și chiar bibliotecarul îi făceau diferite favoruri, de pildă îi dădeau cărți acasă, pe care necunoscutul studios le aducea înapoi a doua zi. Lucien recunoștea în el un frate de lipsuri și de năzuințe. Scund, slab și palid, cărturarul acesta ascundea o frunte înaltă sub un păr negru și lung, cam neîngrijit ; avea mîini frumoase, atrăgea privirea printr-o oarecare asemănare cu portretul lui Bonaparte, gravat după Robert Lefebvre¹⁴⁵. Gravura aceasta e un întreg poem de melancolie arzătoare, de ambiție stăpînită, de muncă tăinuită. Cercetați-o bine ! Veți găsi acolo

geniu și discreție, agerime și măreție. Ochii au vioiciunea ochilor de femeie. Privirea e lacomă de spațiu și dornică de greutate de învins. Chiar dacă numele lui Bonaparte n-ar fi scris dedesubt, portretul tot v-ar atrage privirea. Tînărul care întruchipa această gravură purta de obicei pantalonii prinși pe sub ghețe cu tălpi groase, o redingotă de stofă proastă, o cravată neagră, o vestă de postav cenușiu spicat cu alb, închisă pînă la gît, și o pălărie ieftină. Disprețul lui pentru orice podoabă de prisos era vădit. Pe misteriosul necunoscut, însemnat cu pecetea pe care geniul o pune pe fruntea robilor săi, Lucien îl reîntîlnea la Flicoteaux, fiind cel mai asiduu dintre clienții credincioși; mîncă numai ca să se mențină în viață, fără să dea vreo atenție alimentelor, cu care părea să se fi deprins, și bea numai apă. Fie la bibliotecă, fie la Flicoteaux, se purta pretutindeni cu un fel de demnitate care își avea, de bună seamă, obîrșia în conștiința unei vieți închinată unui țel măreț și care te oprea să te apropii ușor de dînsul. Privirea îi era gînditoare. Inclinarea spre meditație i se citea pe fruntea nobil tăiată. Ochii negri și ageri, foarte pătrunzători, trădau obiceiul de a sfredeli pînă în adîncul lucrurilor. Simplu în gesturi, avea o ținută gravă. Lucien, fără voia lui, simțise respect pentru dînsul. De mai multe ori pînă atunci, și unul și altul se priviseră ca pentru a-și vorbi la intrarea ori la ieșirea din bibliotecă sau din restaurant, dar nici unul, nici altul nu îndrăzniseră. Tînărul acesta tăcut se așeza totdeauna tocmai în fundul sălii, în partea opusă pieței Sorbonei. Lucien nu se putuse împrieteni așadar cu el, deși se simțea atras spre tînărul studios în care se vedeau semnele superiorității. Și unul și celălalt, așa după cum recunoscuseră mai tîrziu, erau două firi feciorelnice și sfioase, bănuite de toate temerile ale căror emoții sînt însă îngădite de oamenii singuratici. Fără neașteptata lor întîlnire în clipa în care lui Lucien i se întîmplase marea nenorocire, poate că niciodată n-ar fi făcut cunoștință. Dar luînd-o pe strada des Grès, Lucien îl zări

pe tînărul necunoscut care se întorcea de la Biblioteca Sfînta Genoveva.

— Biblioteca e închisă, domnule, nu ştiu din ce cauză, îi zise el.

În clipa aceea, lui Lucien îi dădură lacrimile; îi mulţumi necunoscutului cu un gest din cele care spun mai mult decît vorbele şi care, de la tînăr la tînăr, dezleagă îndată inimile. Amîndoi coborîră împreună strada des Grès, îndreptîndu-se către strada de la Harpe.

— Mă duc atunci să mă plimb prin Luxembourg, spuse Lucien. Cînd ai apucat să ieşi din casă, e greu să te mai întorci la lucru.

— Da, pierzi şirul ideilor, reluă necunoscutul. Dar pari necăjit, domnul meu?

— Mi s-a întîmplat ceva foarte neplăcut, răspunse Lucien.

Îi povesti vizita făcută pe chei, apoi la bătrînul editor, precum şi propunerile acestuia; după aceea se prezintă şi-i zugrăvi în cîteva cuvinte situaţia lui. De aproape o lună înapoi, cheltuise şaizeci de franci ca să trăiască, treizeci de franci cu casa, douăzeci de franci cu spectacolele, zece franci cu cabinetul literar, în total o sută douăzeci de franci; nu-i mai rămîneau acum decît o sută douăzeci de franci.

— Domnul meu, îi spuse necunoscutul, povestea dumitale e povestea mea şi a vreo mie — o mie două sute de tineri care, în fiecare an, vin din provincie la Paris. Noi nu sîntem chiar cei mai nefericiţi. Vezi teatrul acesta? îi zise el arătîndu-i clădirea Odéon-ului. Într-o zi veni să locuiască, într-o casă din acelea care dau spre piaţă, un om de talent ce se bălăcise pînă atunci în adîncurile mizeriei; însurat, nenorocire în plus care nu ne-a lovit încă pe nici unul din noi doi, cu o femeie pe care o iubea; împovărat sau fericit, cum vrei s-o iei, cu doi copii; dator vîndut, dar încrezător în pînă lui. Prezintă Odéon-ului o comedie în cinci acte; e primită, e trecută înaintea altora, actorii o repetă, iar directorul dă ghes repe-

țiilor. Aceste cinci fericiri alcătuiesc cinci drame încă și mai greu de realizat decât cinci acte de scris. Bietul autor, locuind într-un pod pe care-l poți vedea de aici, își cheltuiește ultimele economii ca să poată trăi cât timp se pregătește reprezentarea piesei, soția își pune hainele amanet la muntele de pietate, familia întreagă nu mai mănâncă decât pâine. În ziua ultimei repetiții, în ajunul reprezentației, familia datora cincizeci de franci în cartier, la brutar, la lăptăreasă, la proprietar. Poetul își păstrase numai strictul necesar : un frac, o pereche de pantaloni, o vestă și ghetete. Sigur de izbîndă, se duce să-și îmbrățișeze soția și să-i dea de veste sfîrșitul nenorocirilor. „În fine, nimic nu ne mai stă în cale !” exclamă el. „Ba da, mai e focul, zise soția ; privește : Odéon-ul arde ¹⁴⁶ !” Da, domnule, Odéon-ul ardea. Așa că nu te mai plînge. Dumneata ai haine, n-ai nici nevastă, nici copii, ai o sută douăzeci de franci în pungă și nu datorezi nimănui nimic. Piesa a făcut mai tîrziu o sută cincizeci de reprezentații la teatrul Louvois. Regele i-a acordat autorului o pensie. Buffon a spus : geniul înseamnă răbdare. Răbdarea este într-adevăr ceea ce, la om, seamănă cel mai mult cu procedeul folosit de natură în înfăptuirile ei. Și ce e arta ? e natura concentrată.

Cei doi tineri străbăteau aleile grădinii Luxembourg. Lucien află curînd numele, devenit apoi celebru, al necunoscutului care se străduia să-l mîngîie. Tînărul era Daniel d'Arthez, astăzi unul din cei mai renumiți scriitori ai vremii noastre și unul din rarii oameni care, după spusa unui poet, „îmbină frumusețea talentului cu frumusețea caracterului”.

— Nu poți ajunge om mare cu una, cu două, îi zise Daniel cu glasul lui blînd. Geniul își stropește operele cu lacrimi. Talentul este o ființă morală care, ca toate ființele, are o copilărie supusă bolilor. Societatea respinge talentele necomplete, după cum natura înlătură ființele slabe sau rău alcătuite. Cine vrea să se ridice deasupra celorlalți trebuie să se pregătească de luptă, să nu dea înapoi din fața nici unei greutăți. Un scriitor

mate e un martir care nu va muri, asta e totul. Dumnezeu porți pe frunte pecetea geniuului, îi spuse d'Arthez lui Lucien cuprinzându-l într-o privire ; dacă nu porți în suflet voința, dacă n-ai răbdare îngerească, dacă, oricât te-ar depărta de țintă ciudățeniile soartei, nu reiei, ca broaștele țestoase, în orice țară s-ar găsi, calea infinitului dumitale, după cum ele iau calea oceanului lor drag, renunță chiar de astăzi.

— Așadar dumneata te aștepti la suferințe ? întrebă Lucien.

— La încercări de tot felul, la calomnie, la trădare, la nedreptate din partea rivalilor mei, la neobrăzarea, neîndurarea și vicleniile negotului, răspunse tânărul cu resemnare. Dacă opera ți-e frumoasă, ce importanță are că pierzi la început...

— Vrei să mi-o citești și să-mi spui părerea dumitale ? întrebă Lucien.

— Fie, zise d'Arthez. Locuiesc în strada des Quatre-Vents, într-o casă în care unul din cele mai mari genii ale timpului nostru, un adevărat fenomen în ale științei, Desplein, cel mai bun chirurg cunoscut, și-a îndurat întâiul martiriu, luptându-se la Paris cu întâile greutăți ale vieții și ale gloriei. Amintirea aceasta îmi dă în fiecare seară doza de îmbărbătare de care am nevoie în fiecare dimineață. Stau în camera în care el a trăit adesea, ca și Rousseau, cu pâine și cireși, dar fără Thérèse. Vîno peste o oră. Mă vei găsi acolo.

Cei doi poeți se despărțiră strîngîndu-și mîinile cu nespusa căldură a prieteniiilor melancolice. Lucien se duse după manuscris. Daniel d'Arthez se repezi să-și pună ceasul amanet la muntele de pietate și să poată astfel cumpăra un braț de lemn, pentru ca noul său prieten să găsească în odaie cald, căci se lăsase frig afară. Lucien fu punctual ; văzu mai întîi o casă mai puțin cuviincioasă ca a lui, cu o curte mohorîță, în fundul căreia începea o scară întunecoasă. Camera lui Daniel d'Arthez, la etajul al cincilea, avea două ferestre păcătoase, între care era o bibliotecă de lemn înnegrit, plină de cărți cartonate. Un pat desfundat

de lemn vopsit, asemeni paturilor de internat, o nopțieră cumpărată de la vechituri și două fotolii umplute cu cîlți ocupau fundul acestei încăperi cu zugrăveala înnegrită de fum și de vreme. O masă lungă, plină de hîrtii, era așezată între cămin și una din ferestre. În partea opusă căminului, era un dulap stricat, iar un covor ros acoperea toată podeaua. Luxul acesta nu îngăduia și încălzirea. În fața mesei, un fotoliu de birou, cu îmbrăcămintea tocită de întrebuințare, și șase scaune subrede împlineau mobilierul. Pe cămin, Lucien văzu un sfeșnic bătrînesc cu patru lumînări de ceară. Cînd Lucien îi ceru explicații cu privire la lumînări, intrucît în fiecare din obiectele celelalte recunoștea semnele unei mizerii aprige, d'Arthez îi răspunse că îi era cu neputință să sufere mirosul lumînărilor proaste. Amănuntul acesta dovedea o mare gingășie, o fermecătoare sensibilitate. Lectura ținu șapte ore. Daniel ascultă cu evlavie, fără să scoată un cuvînt sau să facă vreo observație, una din cele mai rare dovezi de bun-gust pe care le pot da scriitorii.

— Ei, și acum ? îl întrebă Lucien pe Daniel, punînd manuscrisul pe cămin.

— Ești pe drumul cel bun, răspunse măsurat tînărul ; dar opera mai trebuie revăzută. Dacă nu vrei să fii maimuța lui Walter Scott, se cuvine să-ți creezi un stil aparte. Dumneata l-ai imitat. Incepi ca și el, cu convorbiri lungi, ca să-ți prezinți personajele ; și abia după ce și-au vorbit, aduci descrierea și acțiunea. Antagonismul acesta, necesar operelor dramatice, lasă-l mai la urmă. Răstoarnă termenii problemei. Inlocuiește vorbăria, minunată la Scott, dar fără culoare la dumneata, cu descrieri ¹⁴⁷ care se potrivesc atît de bine spiritului limbii noastre. La dumneata, dialogul să fie consecința așteptată care să-ți încununeze pregătirile. Intră de la început în acțiune. Apucă subiectul cînd de-a curmezișul, cînd de la coadă ; într-un cuvînt, schimbă planurile, ca să nu fii mereu același. Vei face un lucru nou, folosindu-te, pentru istoria Franței, de forma dramei dialogate a scoțianului. La

Walter Scott nu înțilnești pasiunea dragostei, el n-o cunoaște, sau poate că nu-i e îngăduită de obiceiurile fățarnice ale țării sale. Pentru el, femeia e numai datoria întruchipată, și atât. Cu foarte rare excepții, eroinele sale sînt absolut aceleași. Ele coboară toate din Clarisse Harlowe ¹⁴⁸; reducîndu-le pe toate la o singură idee, nu putea să scoată decît exemplare de același tip, variate doar printr-un colorit mai mult sau mai puțin viu. Femeia, prin pasiunea ei, pricinuieste însă tulburări în societate. Pasiunea dă naștere unui număr infinit de întîmplări. Zugrăvește deci pasiunile, vei dispune astfel de niște resurse uriașe, de care s-a lipsit marele geniu ca să poată fi citit în toate casele din pudica Anglie. În Franța, vei găsi păcatele încîntătoare și obiceiurile fastuoase ale catolicismului de opus întunecatelor figuri ale calvinismului, în epoca cea mai pătimasă a istoriei noastre. Fiecare domnie autentică, începînd de la Carol cel Mare, va avea nevoie de cel puțin o lucrare, și uneori chiar de patru-cinci, ca de pildă pentru Ludovic al XIV-lea, Henric al IV-lea sau Francisc I. Vei putea zugrăvi astfel o pitorească istorie a Franței ¹⁴⁹, în care vei descrie și costumele, mobilele, casele, interioarele, viața particulară, redînd totodată și spiritul epocii, în loc să povestești greoi fapte cunoscute. Vei găsi un mijloc de-a fi original, rectificînd erorile populare ce îi desfigurează pe mai toți regii noștri. Indrăznește, în prima dumitale operă, să reabilitezi marea și strălucita figură a Catherinei pe care ai sacrificat-o prejudecăților ce apasă încă asupra ei. În fine, zugrăvește-l pe Carol al IX-lea așa cum era, și nu cum l-au prezentat scriitorii protestanți. După zece ani de stăruință, vei dobîndi glorie și avere.

Se făcuse nouă seara. Lucien imită fapta viitorului său prieten oferindu-i o masă la Edon, unde cheltui doisprezece franci. În timpul mesei, Daniel îi încredință lui Lucien taina năzuințelor și studiilor sale. D'Arthez nu admitea că poate exista talent ieșit din comun fără să fie dublat și de adînci cunoștințe filo-

zofice. În acel moment, el proceda la cercetarea tuturor comorilor filozofice din epocile antice și moderne ca să și le asimileze. Ca și Molière, voia să fie un filozof profund, înainte de a scrie comedii. Studia lumea scrisă și lumea vie, gîndirea și laptele. Își făcuse prieteni cîțiva savanți naturaliști, medici tineri, scriitori politici și artiști, un grup de oameni studioși, serioși, plini de viitor. Trăia din articole conștiincioase și prost plătite, strecurate prin diferite dicționare biografice, enciclopedice sau de științe naturale; nu scria decît atîta cît îi trebuia ca să trăiască și ca să-și poată vedea înainte de propriile lui preocupări. D'Arthez lucra la o operă de imaginație numai ca să poată studia resursele limbii. Cartea asta, încă ne-terminată, luată și reluată după toane, o păstra pentru zilele negre. Era o operă psihologică de o înaltă ținută, sub formă de roman. Cu toate că Daniel se destăinui cu modestie, lui Lucien îi păru uriaș. Ieșind de la restaurant, pe la unsprezece, Lucien simțea o prietenie fără margini pentru această virtute lipsită de emfază, pentru această fire sublimă ce se ignora. Poetul nu discută sfaturile lui Daniel, ci le urmă cu sfințenie. Talentul acela minunat, maturizat de reflecții și de o critică solitară, originală, făcută pentru el și nu pentru alții, îi deschisese dintr-o dată ușa celor mai mărețe palate ale fanteziei. Buzele provincialului fuseseră atinse de un tăciune aprins, iar vorbele studentului parizian găsiră, în creierul poetului din Angoulême, ogorul care-și aștepta sămînța. Lucien se apucă să-și refacă opera.

Fericit că a întîlnit în deșertul Parisului un suflet plin de sentimente generoase, în perfectă armonie cu ale sale, geniul provincial făcu ceea ce fac toți tinerii însetați de prietenie: se ținea scai de d'Arthez, îl lua de acasă ca să meargă împreună la bibliotecă, se plimba cu el prin grădina Luxembourg în zilele frumoase, îl însoțea seara pînă în odăița lui sărăcăcioasă, după ce luau masa la Flicoteaux, într-un cuvînt, se lipea de el cum se lipea fiecare soldat de vecinul său

pe câmpiile înghețate ale Rusiei. În primele zile ale cunoștinței sale cu Daniel, Lucien observă cu durere că prezența lui îi stânjenea oarecum pe intimii casei. Discuțiile acestor ființe alese, despre care d'Arthez îi vorbea cu o înflăcărare reținută, se mențineau într-o rezervă nepotrivită cu manifestările vădite ale marii lor prietenii. Lucien ieșea atunci pe tăcute, îndurerat de ostracismul în care era ținut și de curiozitatea ce i-o stârneau acei necunoscuți. Toți se strigau între ei pe numele lor de botez. Toți purtau, ca și d'Arthez, întipărită pe frunte, pecetea unui geniu deosebit. După tainice împotriviri, combătute, fără știrea lui, de către Daniel, Lucien fu, în sfârșit, socotit vrednic să fie admis în acest cenuclu al marilor spirite. Abia pe urmă îi putu cunoaște pe oamenii aceștia, legați prin aceleași năzuințe ca și prin seriozitatea preocupărilor lor intelectuale, și care se întruneau în fiecare seară la d'Arthez. Toți presimțeau în el un mare scriitor și îl socoteau șeful lor de când pierduseră pe unul din spiritele cele mai extraordinare ale timpului, un geniu mistic, întâiul lor șef, care, din motive ce nu-și au rostul de a fi povestite aici, se înapoiase la el în provincie și despre care Lucien auzea deseori vorbindu-se sub numele de Louis. Se va înțelege lesne cât interes și câtă curiozitate îi stârneau poetului nostru aceste personaje, când îi vom înșira aici numai pe aceia care, abia mai târziu, ca și d'Arthez¹⁵⁰, cuceriră gloria; fiindcă unii au murit între timp.

Printre cei care mai trăiesc și astăzi se număra Horace Bianchon, pe atunci intern de spital, ajuns apoi una dintre făcliile Școlii medicale din Paris și prea cunoscut acum pentru a mai fi nevoie să-i zugrăvim făptura sau să-i deslușim caracterul și natura geniului. Venea apoi la rînd Léon Giraud, filozoful profund, teoreticianul îndrăzneț care răscolește toate sistemele, le judecă, le exprimă, le formulează și le tirăște la picioarele idolului său, UMANITATEA; totdeauna mare, chiar și în erorile sale, înobilate de buna lui credință. Acest muncitor neobosit și savant

conștiincios este astăzi șeful unei școli morale și politice, asupra căreia numai timpul își va spune cuvântul. Deși convingerile lui l-au condus pe alte tărîmuri decît ale camarazilor săi, el le-a rămas totuși amic fidel.

Arta era reprezentată de Joseph Bridau ¹⁵¹, unul din cei mai buni pictori ai școlii celei tinere. Să nu fi fost chinurile tainice la care e osîndită o fire prea impresionabilă, Joseph, care de altminteri nu și-a spus încă ultimul cuvînt, ar fi putut continua tradiția marilor maeștri ai școlii italiene, căci are desenul Romei și culoarea Veneției; însă dragostea îl ucide, și nu-i străpunge numai inima, ci și creierul, îi strică viața și-l scoate de pe făgașul cel bun. După cum iubita lui de o zi îl face sau prea fericit sau prea nefericit, Joseph expune cînd schițe în care culoarea acoperă desenul, cînd tablouri sfîrșite sub povara unor dureri imaginare, în care s-a îngrijit atîta de desen, încît culoarea, pe care de altfel o stăpînește de minune, e neglijată. Își dezamăgește mereu și publicul, și amicii. Hoffman ¹⁵² ar fi fost încîntat de îndrăznelile lui artistice, de capriciile și fantezia lui. Cînd n-are nici un cusur, stîrnește admirația de care se îmbată, dar se sperie atunci cînd nu primește laude și pentru operele ratate în care ochii sufletului său văd tot ceea ce pentru ceilalți ochi lipsește. Capricios la culme, prietenii l-au surprins uneori stricînd un tablou desăvîrșit ce lui i se părea prea chinuit.

— E prea muncit, prea școlăresc ! zicea el.

Original, și uneori chiar sublim, se bucură de toate avantajele și de toate nefericirile unei firi nervoase, la care perfecțiunea ajunge o boală. Spiritul lui e frate bun cu al lui Sterne ¹⁵³, dar fără grija acestuia pentru stil. Humorul în care își îmbracă gîndirea este de o savoare neîntîlnită. Are darul vorbirii și știe iubi, dar cu toanele pe care le pune în sentimente ca și în meșteșug. Era îndrăgit în cînaclu tocmai pentru ceea ce lumea burgheză numește defecte.

În sfârșit, mai era Fulgence Ridal, unul din cei cu mai multă vervă comică dintre autorii vremii noastre, un poet nesinchisit de glorie, care nu-i aruncă teatrului decît producțiile sale cele mai vulgare, și păstrează numai în creierul său, pentru el și pentru amici, cele mai frumoase scene; necerînd de la public decît banii care să-i asigure independența și nevoind să mai facă nimic de îndată ce il-a cîpătat. Leneș și fecund ca Rossini, silit, ca toți marii poeți comici, ca Molière și ca Rabelais, să privească lucrurile și pe o față și pe alta, era sceptic, știa să rîdă și rîdea de toate. Fulgence Ridal e un mare filozof practic. Cunoașterea oamenilor, spiritul de observație, disprețul față de glorie pe care el o numește paradă nu i-au uscat sufletul. Pe cît e de activ pentru altul, pe atît e de nepăsător față de interesele lui; dacă se agită, o face numai pentru un prieten. Ca să nu-și dezmință înfățișarea cu adevărat rabelaisiană, nu urăște o masă bună, dar nici nu umblă după ea; e totodată melancolic și vesel. Prietenii îi zic *cîinele regimentului*, și nimic nu-l caracterizează mai bine decît această poreclă.

Alți trei, cel puțin tot atît de deosebiți ca și cei patru prieteni zugrăviți mai sus, aveau să piară pe rînd: Meyraux mai întîi, care muri după ce stîrnise faimoasa dispută dintre Cuvier și Geoffroy Saint-Hilaire¹⁵⁴, grava problemă ce avea să împartă lumea științifică între cele două genii egale, cu cîteva luni înainte de moartea aceluia care era pentru o știință strictă, analistă și împotriva pantelismului, încă venerat în Germania. Meyraux era prietenul celui Louis pe care o moarte prematură avea să-l răpească în curînd lumii intelectuale. Acestor doi oameni, purtînd amîndoi semnul morții, uitați amîndoi astăzi cu toată vastitatea cunoștințelor și geniului lor, se cuvine să li-l alăturăm pe Michel Chrestien, republican înfocat, care visa federația Europei și care, în 1830, jucă un mare rol în mișcarea morală a partizanilor lui Saint-Simon¹⁵⁵. Om politic de forța unui Saint-Just sau a unui Danton¹⁵⁶, însă simplu și blînd ca o fecioară, plin de

iluzii și de iubire, înzestrat cu o voce care i-ar fi fermecat pe Mozart, pe Weber sau pe Rossini, cîntînd unele cîntece de Béranger să-ți îmbete inima de poezie, de dragoste ori de speranță, Michel Chrestien, sărac ca Lucien, ca Daniel, ca toți prietenii lui, își cîștiga existența cu o nepăsare diogenică. Intocmea sumare la lucrările voluminoase, prospecte pentru librari, mut de altfel asupra concepțiilor sale cum e mut mormîntul asupra secretului morții. Acest vesel boem al inteligenței, acest mare om de stat, care poate ar fi schimbat fața lumii, muri în lupta de la schitul Saint-Merry¹⁵⁷, ca un simplu soldat. Glonțul vreunui negustor ucise acolo una din făpturile cele mai alese care au trăit pe pămîntul Franței. Michel Chrestien pieri pentru alte credințe decît ale sale. Federația lui era cu mult mai primejdioasă pentru aristocrația europeană decît propaganda republicană; era mai rațională, mai puțin nebunească decît faimoasele idei de libertate nestăvilită proclamate de tinerii nesăbuiți ce se pretind urmașii Convenției. Acest nobil plebeu fu plîns de toți aceia care îl cunoșteau; fiecare din ei se mai gîndește încă, și foarte des chiar, la acest mare om politic rămas necunoscut.

Aceste nouă persoane alcătuiau un cenaclu în care, datorită prețurii și prieteniei, domnea pacea între ideile și doctrinele cele mai potrivnice. Daniel d'Arthez, gentilom din Picardia, era monarhist dintr-o convingere egală cu aceea care-l făcea pe Michel Chrestien să susțină federalismul european. Fulgence Ridal rîdea de doctrinele filozofice ale lui Leon Giraud care, la rîndu-i, îi prezicea lui d'Arthez sfîrșitul creștinismului și al familiei. Michel Chrestien, care credea în religia lui Crist, dumnezeiescul legiuitor al egalității, apăra nemurirea sufletului împotriva scalpelui lui Bianchon, analistul prin excelență. Cu toții discutau fără să se certe. Erau lipsiți de vanitate, neavînd alt auditoriu decît ei înșiși. Își împărtășeau rezultatele muncii lor și-și cereau sfaturi unul altuia cu buna-credință a tinereții. Cînd era vorba de o problemă serioasă, ad-

versarul își lăsa deoparte părerile și intra în vederile prietenului ca să-l ajute astfel, fără părtinire, într-o chestiune sau într-o operă din afara preocupărilor sale. Aproape toți erau blinzi și îngăduitori, două calități care le dovedeau superioritatea. Invidia, această oribilă comoară a speranțelor noastre înșelate, a talentelor noastre avortate, a succeselor noastre ratate, a veleităților noastre rănite, le era necunoscută. Toți mergeau, de altfel, pe drumuri diferite. De aceea, toți aceia care, ca Lucien, fură admiși în societatea lor, se simțeau bine acolo. Adevăratul talent se poartă totdeauna ca un copil bun, naiv, sincer, necolțos; pentru el, epigrama n-are alt scop decît de a desfăta spiritul și nu de a jigni vreodată amorul propriu. O dată risipită prima emoție pe care ți-o dădea respectul față de ei, gustai nemărginite plăceri în tovărășia acestor tineri de elită. Familiaritatea lor nu știrbea nimic din valoarea oricărui dintre ei, fiecare stimîndu-și profund vecinul; în sfîrșit, fiecare din ei, știind că oricînd poate fi în situația de a da ajutor sau de a-l primi, accepta orice fără mofturi. Discuțiile, pline de farmec și neobositoare, îmbrățișau cele mai variate probleme. Ușoare ca săgețile, cuvintele pătrundeau cu repeziciune în miezul chestiunii. Sărăcia exterioară, alături de splendoarea bogățiilor intelectuale, producea un contrast ciudat. Acolo nimeni nu se gîndea la realitățile vieții decît pentru a le lua în rîs.

Intr-o zi, cînd frigul venise cam prea de timpuriu, cinci din prietenii aceștia sosiră acasă la d'Arthez. Toți avuseseră același gînd, căci toți aduceau sub palton cîte un lemn, ca la mesele cîmpenești la care, tiecare invitat trebuind să aducă ceva de mîncare, toată lumea vine cu plăcintă. Toți înzestrați cu frumusețea morală care se răsfrînge și asupra formei și care, tot atît cît și muncile și veghele, învăluie chipurile tinere într-o lumină cerească, înfățișau trăsături oarecum zbuciumate, dar totodată ordonate și purificate de curăția vieții lor și de focul din gîndire. Frunțile lor erau înalte, poetice. Ochii lor vii și strălucitori ex-

prima o viață fără josnicii. Suferințele mizeriei, când se făceau simțite, erau suportate cu atîta veselie, împărtășite cu atîta ardoare de toți, încît nu alterau seninătatea caracteristică chipurilor acestor tineri încă feriți de greșeli grave, care nu s-au umilit în nici una din tranzacțiile lașe la care te împinge sărăcia anevoie suportată, dorința de a parveni fără a alege mijloacele sau ușuratică îngăduință cu care oamenii de litere primesc sau iartă trădările. Ceea ce face ca prietenii să fie mereu trainice și le sporește farmecul e un sentiment care lipsește iubirii: siguranța. Tinerii aceștia erau siguri de ei înșiși; dușmanul unuia era dușmanul tuturor și oricare din ei și-ar fi călcat în picioare cele mai urgente interese ca să dea ascultare sfintei solidarități a inimilor lor. Incapabili cu toții de vreo lașitate, puteau să opună un *nu* formidabil oricărei acuzații și să se apere unii pe alții cu deplină siguranță. Egal de nobili la suflet ca și de o egală forță în materie de sentimente, puteau gândi orice și spune orice pe tărîmul științei și al inteligenței; de aici, nevinovăția raporturilor lor, veselia din vorbele lor. Avînd siguranța că se înțeleg unii pe alții, își lăsau gîndurile să rătăcească în voie; de aceea nu-și ascundeau nimic între ei, ci își destăinuiau durerile și bucuriile, gîndeau și sufereau cu inima deschisă. Gîngășile încîntătoare, care fac din fabula *Cei doi prieteni*¹⁵⁸ o comoară pentru sufletele nobile, erau la ei obișnuite. Strictețea în privința admitterii în cercul lor a unui nou membru se explică prin faptul că aveau o conștiință prea adîncă de măreția și fericirea lor, pentru a le tulbura lăsînd să pătrundă printre ei elemente noi și necunoscute.

Uniunea aceasta de sentimente și de interese dăinui fără nori sau zguduiri timp de douăzeci de ani. Numai moartea, care le răpi pe Louis Lambert, pe Meyraux și pe Michel Chrestien, putu rări rîndurile acestei nobile pleiade. Cînd, în 1832, acesta din urmă muri, Horace Bianchon, Daniel d'Arthez, Léon Giraud, Joseph Bridau, Fulgence Ridal se duseră, neținînd

seamă de primejdia demersului, să-și ridice trupul de la Saint-Merry, ca să-l îngroape, sub ochii încruntați ai politicianilor. Ei însoțiră, noaptea, rămășițele dragi lor pînă la cimitirul Père-Lachaise. Horace Bianchon învinse toate greutățile ce se iviră în cale și nu se dădu înapoi din fața nici uneia; merse la miniștri destăinuindu-le vechea lui prietenie pentru federalistul decedat. Scena înmormîntării s-a întipărit în amintirea puținilor prieteni care îi asistară atunci pe cei cinci oameni celebri. În vreo plimbare prin cimitirul acesta elegant, veți vedea un loc de veci pe care se ridică un mormînt năpădit de iarbă, cu o cruce de lemn purtînd gravate cu litere roșii cele două nume: MICHEL CHRESTIEN. E singurul monument în acest stil. Cei cinci prieteni au socotit că amintirea omului simplu trebuia cinstită cu simplitate.

În mansarda rece se făureau așadar cele mai frumoase vise. Ca niște frați adevărați, tinerii de acolo, la fel de pricepuți în felurite domenii ale științei, se luminau unii pe alții spunîndu-și toate, chiar și gîndurile rele, toți de o cultură imensă și căliți în focul mizeriei. De îndată ce aceste ființe alese îl primiră ca egal, Lucien întruchipă acolo Poezia și Frumusețea. Le citi sonete pe care ei le admirară. I se cerea un sonet, tot așa după cum el îl ruga pe Michel Chrestien să-i cînte un cîntec. În deșertul Parisului, Lucien află deci, în strada des Quatre-Vents, o oază.

Pe la începutul lui octombrie, Lucien, după ce-și cheltuisese ultimul ban ca să-și mai cumpere lemne de foc, rămase fără nici o lețcaie tocmai în toiul lucrului, adică tocmai cînd își corecta opera. Daniel d'Arthez ardea bulgări de pămînt și îndura eroic sărăcia: nu se plîngea de loc, era ordonat ca o fată bătrînă și metodic ca un avar. Curajul lui îl stimula și pe-al lui Lucien căruia, fiind nou intrat în cenaclu, îi venea foarte greu să le vorbească de greutățile sale. Într-o dimineață, se duse pînă în strada du Coq, hotărît să-și vîndă *Arcașul lui Carol al IX-lea* lui Doguereau, pe care însă nu-l găsi.

Lucien nu-și putea închipui cât de îngăduitoare sînt sufletele mari. Fiecare din prietenii săi înțelegea slăbiciunile la care sînt supuși poeții, sfîrșeala ce cuprinde sufletul istovit de eforturile făcute în contemplarea naturii pe care au menirea de a o reproduce. Oamenii aceștia, tari în fața necazurilor proprii, se înduioșau în fața durerilor lui Lucien. Ghiciseră că nu mai are bani. Cenaclul încunună deci minunatele seri de discuții, de meditații adînci, de poezii, de spovedanii, de cutreierări în zbor ale ținuturilor intelectului, ale viitorului națiunilor, ale domeniilor istoriei, cu un gest care dovedește cât de puțin își înțelesese Lucien noii prieteni.

— Lucien dragă, îi spuse Daniel, ieri n-ai venit să iei masa la Flicoteaux și noi știm pentru ce.

Lucien nu-și putu stăpîni lacrimi! ce-l podidiră.

— N-ai avut încredere în noi, îi zise Michel Chrestien. O să tragem o linie pe sobă și cînd vom ajunge la zece...

— Fiecare din noi, spuse Bianchon, am găsit cîte ceva de lucru în plus : eu am îngrijit un bolnav bogat de-al lui Desplein ; d'Arthez a scris un articol pentru *Revista enciclopedică*¹⁵⁹ ; Chrestien a vrut să cînte într-o seară pe Champs-Élysées, cu o batistă întinsă pe jos și între patru opaițe, dar a găsit apoi de făcut o broșură pentru cineva care ține morțiș să ajungă om politic și astfel, în schimbul a șase sute de franci, i-a compus ceva „gen Macchiavel” ; Léon Giraud a împrumutat cincizeci de franci de la editor, Joseph și-a vîndut niște schițe, iar Fulgence și-a jucat piesa duminică și a avut sala plină.

— Uite două sute de franci, zise Daniel, ia-î și să nu te mai prindem că faci asta a doua oară.

— Hei, doar n-o să ne săruți acum, de parcă am fi făcut cine știe ce ! spuse Chrestien.

Ca să înțelegem desfătările ce le gusta Lucien în sînul acestei enciclopedii vii de suflete îngerești, de tineri dotați cu diferite originalități, după știința pe care fiecare o cultiva, va fi de ajuns să redăm răspun-

surile primite a doua zi de Lucien la o scrisoare trimisă familiei, capodoperă de simțire, de gânduri bune, înfricoșător strigăt ce i-l smulsese amara-i nefericire :

David Séchard către Lucien

Dragul meu Lucien, îți trimit alături o poliță pe nouăzeci de zile și la ordinul tău, de două sute de franci. Vei putea s-o negociezi la domnul Métivier, negustor de hirtie, corespondentul nostru la Paris, în strada Serpente. Iubitul meu Lucien, n-avem absolut nici un ban. Nevastă-mea s-a apucat să conducă tipografia și-și face datoria cu o credință, cu o răbdare și cu un spor care mă fac să binecuvintez cerul de a-mi fi dat de soție un asemenea inger. Și ea a înțeles că ne este imposibil să-ți trimitem chiar cel mai mic ajutor. Însă, dragul meu, cred că mergi pe o cale atît de frumoasă, în tovărășia unor suflete atît de mari și de nobile, încît nu se poate să nu izbindești cînd ești sprijinit de inteligențele aproape dumnezeiești ale domnilor d'Arthez, Michel Chrestien și Léon Giraud, și povățuit de domnii Meyraux, Bianchon și Ridal, pe care scrisoarea ta mi i-a făcut cunoscuți. Fără știrea Evei, deci, ți-am subscris polița pe care voi găsi eu un mijloc s-o plătesc la scadență. Să nu cumva să te abați din drum : e plin de greutate, dar te va duce la glorie. Aș fi în stare să îndur mai degrabă toate relele din lume decît să te știu căzut în cine știe ce mocirlă a Parisului, cum i-am văzut pe atîția. Ferește-te cu tot curajul de locurile rele, de oamenii răi, de palavragii și de anumiți oameni de litere pe care am învățat să-i prețuiesc la justa lor valoare în timpul șederii mele la Paris. Într-un cuvînt, fii emulul vrednic al acelor suflete cerești pe care le-am îndrăgit și eu. Purtarea ta își va afla curînd răsplata. Adio, scumpe frate, m-ai făcut fericît, căci nu mă așteptam la atîta curaj din partea ta.

David

Dragul meu, scrisoarea ta ne-a făcut pe toți să plîngem. Să știe și inimile nobile spre care ingerul tău păzitor te-a călduzit : o mamă, o biată soție tînă ră se vor ruga domnului în fiecare dimineață și seară pentru dînșii ; și, dacă rugăciunile noastre fierbinți se vor înălța pînă la tronul lui, ele vor dobîndi de acolo binele vostru al tuturor. Da, scumpe frate, numele lor sînt întipărite în inima mea. Și poate că într-o zi îi voi vedea și eu. De-ar fi să fac pe jos tot drumul, voi veni să le mulțumesc pentru prietenia ce ți-o arată, care a fost ca un balsam peste rănilile mele. Aici, dragul meu, muncim ca niște lucrători săraci. Soțul meu, omul acesta mare și necunoscut, pe care îl iubesc cu fiecare zi ce trece tot mai mult aflînd mereu noi bogății în sufletul lui, a început să nu se mai îngrijească de tipografe cum trebuie, și ghicesc eu de ce : sărăcia ta, a noastră, a mamei îl doboară. Scumpul nostru David e chinuit ca Prometeu¹⁶⁰ de un vultur ce nu-i mai dă pace. La el, bietul, nu se gîndește, are încredere în noroc. Tot timpul și-l petrece făcînd experiențe asupra fabricării hîrtiei : m-a rugat să văd eu de afaceri, iar el mă ajută atît cît poate. Dîn păcate, sînt însărcinată ! Acest lucru, care altădată m-ar fi umplut de fericire, mă întristează în starea în care ne aflăm cu toții. Biata mama parcă a întinerit ; și-a recăpătat puterile și îngrijește iarăși de bolnavi. Dacă n-ar fi grijile bănești, am fi fericiți. Bătrînul Séchard nu vrea să-i dea feciorului nici o lețcaie : David s-a dus la el ca să împrumute ceva bani pentru tine, căci scrisoarea ta îl pusese pe jărat. „Îl cunosc eu pe Lucien, o să-și iasă din minți și o să facă prostii“, zicea. L-am muștrat cum se cuvenea. „Fratele meu să nu-și cunoască datoria?... i-am răspuns. Lucien știe că aș muri de durere.“ Mama și cu mine am amanetat cîteva lucruri, David habar n-are ; mama o să le scoată imediat ce ne va fi cu putință. Am adunat așa vreo sută de franci, pe care ți i-am trimis cu poșta. Dacă

nu ți-am răspuns la prima scrisoare, nu ți supărat pe mine. Eram cu toții într-o situație atât de grea, încât eu lucram și noaptea, ca un bărbat ! Ah ! nu mă știam atât de voinică ! Doamna de Bargeton e o femeie fără inimă ; era datoare, chiar dacă nu te mai iubea, să te ocrotească și să te ajute, după ce te-a smuls din brațele noastre și te-a aruncat în oceanul Parisului, unde e nevoie de mila domnului, ca să întâlnești o prietenie adevărată printre valurile de oameni și de interese. N-are de ce să-ți pară rău după dînsa. Ți-aș fi dorit alături o femeie devotată ca mine, dar acum, cînd știi că ai prieteni care îți poartă de grijă ca și noi, sînt liniștită. Desfășură-ți aripile, geniul meu drag ! Tu vei fi gloria noastră, așa cum ești acum toată iubirea noastră.

E v e

Scumpul meu copil, mie nu-mi mai rămîne decît să te binecuvintez după cele ce-ți spune sora ta și să te încredințez că rugăciunile și gîndurile mele nu sînt pline, vai ! decît de tine, în dauna celor pe care îi am lingă mîne ; pentru că sînt inimi în care absenții au dreptate, așa cum se întîmplă cu

M a m a t a

În felul acesta, peste două zile, Lucien putu înapoia prietenilor săi împrumutul ce-i fusese oferit cu atîta dragă inimă. Niciodată poate, viața nu-i păru mai frumoasă, dar gestul său, pornit din amor propriu, nu scăpă privirilor pătrunzătoare ale amicilor și delicatei lor sensibilități.

— Parcă ți-ar fi frică să ne datorezi ceva, exclamă Fulgence.

— A ! bucuria pe care o arată o socotesc gravă, zise Michel Chrestien, îmi confirmă observațiile pe care le-am făcut : Lucien e vanitos.

— E poet. răspunse d'Arthez.

— Vă supără un sentiment atât de firesc ?

— Trebuie să ținem seama că nu n-îl ascunde, zise Léon Giraud, e încă sincer ; însă mă tem ca mai tîrziu să nu ne ocolească.

— Și pentru ce ? întrebă Lucien.

— Pentru că ghicim ce se petrece în inima ta, răspunse Joseph Bridau.

— E în tine, îi zise Michel Chrestien, un duh drăcesc cu care vei justifica în propriii tăi ochi lucrurile cele mai potrivnice principiilor noastre : în loc să fii sofist în idei, vei fi sofist în fapte.

— Da, și eu mă tem de asta, spuse d'Arthez. Lucien, în mintea ta vei susține discuții strașnice în care vei fi măreț, dar care te vor duce la fapte rele... N-ai să fii niciodată împăcat cu tine însuși.

— Pe ce vă întemeiați rechizitoriul ? întrebă Lucien.

— Vanitatea ta, scumpul meu poet, e atît de mare, încît nu te poți lipsi de ea nici în prietenii tale, exclamă Fulgence. Orice vanitate de acest fol dovedește un egoism feroce, iar egoismul e otrava prieteniei.

— O ! Dumnezeuule, exclamă Lucien, înseamnă că nu știți cît vă iubesc.

— Dacă ne-ai iubi așa cum ne iubim noi între noi, crezi că era nevoie de atîta grabă și de atîta emfază ca să ne înapoiezi ceea ce nouă ne făcuse atîta plăcere să-ți dăruim ?

— Aici nu ne împrumutăm nimic, aici ne dăruim, îi zise brutal Joseph Bridau.

— Nu ne socoti aspri, copilule, îi spuse Michel Chrestien, sîntem doar prevăzători. Ne e teamă să nu te vedem într-o zi preferînd bucuriile unei mici răzbu-nări bucuriilor prieteniei noastre curate. Citește-l pe *Tasso* al lui Goethe, cea mai frumoasă operă a geniu-lui acestuia măreț, și vei vedea acolo că poetului îi plac într-adevăr stofele lucioase, ospăturile, triumfu-rile, fala : ei ! n-ai decît să fii *Tasso*, dar fără nebunia lui ¹⁶¹. Lumea cu plăcerile ei te cheamă ? Stai pe loc, aici... Du în domeniul ideilor tot ceea ce ceri vanități-lor tale. Și, dacă nu poți fără nebunie, pune virtutea

în fapte și viciul în idei ; în loc ca, așa cum îți spunea d'Arthez, să gîndești bine și să te porți rău.

Lucien lăsă capul în jos : prietenii aveau dreptate.

— Mărturisesc că n-am tăria voastră, spuse el zvîrlindu-le o privire fermecător de gingașă, ca să înfrunt Parisul, ca să lupt cu curaj. Natura ne-a înzestrat cu firi și însușiri deosebite. Voi cunoașteți și viciile și virtuțile. Pe cînd eu, drept să vă spun, mă simt de pe acum ostenit.

— O să te sprijinim noi, zise d'Arthez, tocmai la asta slujesc prieteniiile adevărate.

— Ajutorul pe care l-am primit acum de la voi e slab, și noi sîntem la fel de săraci cu toții, unii ca și alții ; nevoia se va ivi din nou, curînd. Chrestien, care lucrează pentru primul-venit, n-are nici o trecere pe lîngă editori. Bianchon e în afara acestui fel de ocupații. D'Arthez îi cunoaște numai pe editorii de știință sau de specialitate, care n-au nici o legătură cu cei de noutăți literare. Horace, Fulgence și Bridau lucrează în alte domenii și n-au nici în clin, nici în mîneacă cu editorii. Trebuie să-mi aleg și eu o cale.

— Alege-o pe-a noastră : îndură ! spuse Bianchon, îndură cu bărbăție și închină-te Muncii !

— Dar ceea ce îndurați voi pentru mine înseamnă moarte, zise Lucien aprins.

— Pînă să cînte cocoșul a treia oară, spuse Léon Giraud zîbind, omul acesta va trăda cauza Muncii pentru cea a Lenii și a Viciilor Parisului.

— Dar voi, cu munca, unde-ați ajuns ? întrebă Lucien rîzînd.

— Cînd pleci de la Paris în Italia, nu găsești Roma la mijlocul drumului, spuse Joseph Bridau. După tine, mazărea ar trebui să crească cu sos cu tot.

— Așa crește numai pentru întîii-născuți ai pairilor de Franța, zise Michel Chrestien. Noi însă,ăștia de rînd, o semănăm, o stropim și ni se pare mai bună.

Convorbirea alunecase către glumă. Mințile acelea pătrunzătoare, inimile acelea delicate se străduiră să-l facă pe Lucien să uite de mica sfadă, dar el pricepu

din acest moment cît era de greu să-i înșeli. Și curînd îl cuprinse o deznădejde lăuntrică pe care o ascunse cu grijă prietenilor, temîndu-se de predicile lor necruțătoare. Spiritul său meridional, care străbătea cu repeziciune întreaga gamă a sentimentelor, îl făcea să ia hotărîrile cele mai opuse.

În mai multe rînduri le vorbi de intenția de a se apuca de gazetărie, dar de fiecare dată prietenii îi spusera :

— Ferește-te ca de moarte !

— Acolo și-ar afla mormîntul frumosul, neprihănitul Lucien, acela pe care îl cunoaștem și-l iubim, zise d'Arthez.

— N-ai putea rezista saltului veșnic de la muncă la plăcere și de la plăcere la muncă ce caracterizează viața ziaristilor ; și a rezista este temelia virtuții. Ai fi atît de încîntat să te joci cu puterea, să ai drept de viață și de moarte asupra operelor cugetării omenești, încît ai fi ziarist în două luni. A fi ziarist înseamnă a ajunge proconsul în republica literelor. Cine poate spune orice ajunge să facă orice ! Maxima e a lui Napoleon, se înțelege.

— N-o să fiți voi alături de mine ? întrebă Lucien.

— N-o să mai fim, exclamă Fulgence. O dată ajuns ziarist, nu te-ai mai gîndi la noi, după cum nici dansatoarea de operă, îmbătată de succes și de dorințele ce le stîrnește, nu se mai gîndește, în trăsura căptușită cu mătase, la satul, la vacile și la opincile de la care a pornit. Tu ai din plin însușirile ziaristului : strălucirea și repeziciunea gîndirii. N-ai renunța la o vorbă de duh chiar dacă ți-ai face un prieten să plîngă. Îi întîlnesc pe ziaști prin culoarele teatrelor ; mi-e groază de ei. Gazetăria e un iad, un abis de ticăloșii, de minciuni, de trădări, pe care nu-l poți străbate și din care nu poți ieși neprihănit, decît ocrotit ca Dante de laurul divin al lui Virgiliu. ¹⁶²

Cu cît cenaclul îi interzicea lui Lucien această cale, cu atît dorința lui de a da piept cu primejdia îl îmboldea, și începea să discute cu el însuși : nu era cara-

ghios să aștepte iarăși să-l năpădească sărăcia fără să fi făcut ceva împotriva ei? De cînd cu insuccesul demersului său cu privire la roman, Lucien nu mai era ispitit să compună un altul. De altfel, din ce ar trăi în timpul cît l-ar scrie? Intr-o lună de lipsuri își sleise doza de răbdare. N-ar putea el oare face cu noblețe ceea ce ziaristii făceau fără conștiință și fără demnitate? Prietenii îl jigneau cu neîncrederea lor. O să le arate el tăria lui de caracter! Intr-o zi poate îi va ajuta și el: va fi crainicul gloriei lor!

— Și, la urma urmei, ce înseamnă o prietenie care se dă în lături din fața complicității? îl întrebă el într-o seară pe Michel Chrestien, pe care îl însoțise pînă aproape de casă, împreună cu Léon Giraud.

— Noi nu ne dăm în lături de la nimic, răspunse Michel Chrestien. Dacă, din nenorocire, ți-ai ucide amanta, te-aș ajuta să-ți ascunzi crima și poate că te-aș prețui și mai mult; dar dacă te-ai face spion, aș fugi de tine cu groază, căci ai fi laș și ticălos din convingere. În două cuvinte, asta-i gazetăria. Prietenia iartă greșeala, fapta necugetată a pasiunii; față de hotărîrea de a face negoț cu sufletul, cu spiritul și cu gîndul, prietenia trebuie să se arate însă neînduplecată.

— N-aș putea să mă fac ziarist pînă ce-mi vînd volumul de poezii și romane, și pe urmă să mă las numaidecît de ziaristică?

— Așa s-ar purta Macchiavel, dar nu Lucien de Rubempré, zise Léon Giraud.

— Ei, atunci, izbucni Lucien, o să vă dovedesc că-l pot egala și pe Macchiavel.

— Ah! exclamă la rîndu-i Michel strîngîndu-i mîna lui Léon, l-ai împins la pierzanie. Lucien, îi zise el, ai trei sute de franci în buzunar, cu suma asta trăiești trei luni fără griji; apucă-te de lucru, mai scrie un roman, d'Arthez și Fulgence te vor ajuta la alcătuirea planului, vei fi mare, vei fi romancier. Eu, la rîndul meu, voi pătrunde într-unul din *lupanarele* gîndirii, voi face pe ziaristul trei luni, îți voi vinde cărțile

vreunui editor căruia îi voi ataca publicațiile, voi scrie articole elogioase pentru tine, îi voi pune și pe alții să scrie; vom organiza un succes, vei fi un om mare și vei rămîne Lucien al nostru.

— Proastă părere mai ai despre mine, dacă îți închipui că eu mă voi pierde acolo unde tu te vei mîntui! zise poetul.

— Iartă-l, doamne, că e un copil! exclamă Michel Chrestien.

După ce-și mai dezghețase spiritul în timpul serilor petrecute la d'Arthez, Lucien începuse să studieze glumele și articolele din ziarele mai mici. Sigur de a fi cel puțin egal cu redactorii cei mai cu haz, se apucă într-ascuns și el de gimnastica aceasta a gîndirii, și într-o bună dimineață o porni triumfător în oraș cu hotărîrea de a-i cere vreunui colonel al trupelor „ușoare” ale presei să-l înroleze și pe el. Își pusesese hainele lui cele mai bune și trecu Sena cu gîndul că autorii, ziaristii, scriitorii, într-un cuvînt viitorii lui confrăți, se vor dovedi desigur mai primitivi și mai dezinteresați decît cele două soiuri de editori de care se izbiseră nădejtile sale. De bună seamă că va fi întîmpinat cu simpatie, cu o dragoste ca aceea pe care o întîlnea în cernaclul din strada des Quatre-Vents. Stăpînit de presimțiri cînd favorabile, cînd nefavorabile, așa cum se întîmplă oamenilor cu imaginație, ajunse în strada Saint-Fiacre, lîngă bulevardul Montmartre, și se opri în fața casei unde se aflau birourile micului ziar, cu fiorii tînărului care intră într-o casă rău famată. Pătrunse totuși în birourile de la parter. În prima încăpere, împărțită în două părți egale de un perete de scînduri și gratii pînă în tavan, găsi un invalid care, cu singura lui mîină, ținea pe cap cîteva teancuri de hîrtie, iar în dinți purta livretul cerut de fisc. Omul acesta, cu fața galbenă plină de umflături roșii, din care pricină era poreclit *Castravetele*, îi arătă îndărătul gratiilor pe cerberul ziarului. Acest personaj era un ofițer bătrîn, cu decorații, cu nasul ascuns de niște mustăți cărunte, cu o bonetă de mătase neagră

pe cap și cufundat într-o largă redingotă albastră ca o broască țestoasă în carapacea ei.

— Din ce zi doriți să înceapă abonamentul ? îl întrebă ofițerul imperiului.

— N-am venit pentru abonament, răspunse Lucien.

Poetul văzu pe ușa din fața aceleia pe care intrase o pancartă pe care scria : BIROUL REDACȚIEI, iar dedesubt : *Intrarea publicului este interzisă.*

— Atunci pentru vreo reclamație ? reluă oșteanul lui Napoleon. A ! da : am fost cam răi cu Mariette. Ce vreți, nici eu nu cunosc bine cum stau lucrurile. Dar dacă ați venit să cereți socoteală, sînt gata, adăugă el uitîndu-se la floretele și pistoalele din panoplia atîrnată într-un colț.

— Nici pentru asta, domnule. Vreau să vorbesc cu redactorul-șef.

— Nu-i nimeni aici pînă la patru.

— Vezi dumneata, amice Giroudeau, sînt unsprezece coloane, care, la cinci franci una, fac cincizeci și cinci de franci ; am primit patruzeci, deci îmi mai datorezi încă cincisprezece franci, cum îți spuneam...

Vorbele astea erau rostite de un tînăr pipernicit, cu fața încrețită de viclenie, de culoarea unui albuș de ou prost fiert, cu doi ochi de un albastru curat, dar spăimîntători de răutate — ascuns pînă atunci de trupul fostului militar. Glasul acesta îl îngheță pe Lucien ; avea ceva din mieunatul pisicii și din răsufierea șuierată a hienei.

— Așa-i, răcane, răspunse ofițerul pensionar ; dar ai pus la socoteală și titlurile și spațiile. Eu am ordin de la Finot să adun totalul rîndurilor și să le împart la numărul cerut pentru fiecare coloană întreagă. Întrebuințind operația aceasta strangulatorie la articolul dumitale, am găsit trei coloane mai puțin.

— Uită-te la el, canibalul, nu plătește spațiile ! Dar asociatului i le pui la socoteală. Mă duc să vorbesc cu Étienne Lousteau, cu Vernou...

— Nu pot să calc consemnul, amice, zise ofițerul. Și, la urma urmelor, ce țipi așa la dădaca dumitale,

tocmai dumneata care scrii un articol în cît timp îmi trebuie mie să fumez un trabuc! Ei! o să le plătești o halbă mai puțin camarazilor, sau o să mai câștigi o partidă de biliard, și asta o să-ți fie toată paguba!

— Finot face niște economii care o să-l coste scump, răspunse redactorul ridicîndu-se și plecînd.

— Ia uită-te la el, parc-ar fi Voltaire sau Rousseau! își zise casierul întorcîndu-se spre poetul provincial.

— O să trec atunci pe la patru, reluă Lucien.

În timpul discuției, Lucien văzuse pe pereți portretele lui Benjamin Constant, al generalului Foy¹⁶³, ale celor șaptesprezece oratori de frunte ai partidului liberal, alături de niște caricaturi împotriva guvernului. Privirile îi fugiseră mai ales înspre ușa sanctuarului, unde de bună seamă că se făurea foaia hazlie, care îl înveselea în fiecare zi și care se bucura de dreptul de a rîde de regi, de evenimentele cele mai grave, în sfîrșit, de a se agăța de orice printr-o vorbă de spirit. O porni la hoinărit pe bulevarde, plăcere nouă pentru el, dar care îl vrăji într-atîta, încît se trezi că acele pendulele de la ceasornicari arătau patru fără ca el să fi băgat de seamă că nici nu mîncase. Poetul făcu repede cale întoarsă către strada Saint-Fiacre, urcă scara, deschise ușa, nu-l mai găsi pe bătrînul militar, ci îl văzu pe invalid șezînd pe livretul pentru fisc, molfăin ^{un} o coajă de pîine și făcînd de strajă la ziar, ca altădată la corvadă, cu un aer resemnat și fără a-i înțelege rostul, așa cum nu pricepuse nici pe acela al marșurilor rapide ordonate de împărat. Lucien avu îndrăzneța idee să-l păcălească pe acest slujbaș de temut: trecu prin fața lui cu pălăria înfundată pe ochi și deschise, ca și cum ar fi fost de-ai casei, ușa sanctuarului. Biroul redacției înfățișă privirilor sale lacome o masă rotundă acoperită cu postav verde și șase scaune de paie destul de noi. Podeaua vopsită nu era încă stricată, iar curățenia camerei dovedea că nu prea era vizitată. Pe cămin, o oglindă, un ceas de spițer, plin de praf, două sfeșnice cu cîte două lumînări împlîntate în grabă, în sfîrșit cărți de vizită

împrăștiate peste tot. Pe masă erau răvășite ziare vechi, în jurul călimării cu cerneală uscată și împodobită cu pene de scris, al căror vîrf era așa de stricat, încît semăna cu soarele desenat de copii. Pe niște bucăți de hîrtie mînjită, văzu cîteva articole scrise neciteț, aproape hieroglific, rupte într-o parte, sus, de către tipografi, cărora acest semn le servește pentru a recunoaște articolele „culese”. Ici-colo, hîrtii cenușii cu caricaturi destul de hazlii, desenate de oameni care desigur căutaseră să-și omoare timpul, adică mai omorînd cîte ceva ca să nu piardă obișnuința. Pe pereții acoperiți cu un tapet modest de culoare verzuie, erau prinse în ace nouă desene satirice, lucrate în peniță, pe tema *Solitarului*, carte cu un succes nemaiîntîlnit în Europa și care trebuie să-i fi plictisit pînă peste cap pe gazetari: „În provincie, *Solitarul*, cînd a apărut, pe femei le-a zăpăcit. — *Solitarul* citit într-un castel. — Efectul *Solitarului* asupra animalelor domestice. — Printre sălbatici, *Solitarul* explicat obține cel mai grozav succes. — *Solitarul*, tradus în chinezește, e prezentat de autor împăratului la Pekin. — Pe muntele sălbatic, Elodie violată. (Caricatura aceasta i se păru lui Lucien de-a dreptul nerușinată, dar îi stîrni rîsul.) — Sub un baldachin, *Solitarul* plimbat cu alai de ziariști pe străzi. *Solitarul*, spărgînd o presă, îi rănește pe urși. — Citit de la coadă la cap, *Solitarul* îi uimește pe academicieni prin nebănuite frumuseți.” Pe marginea unui ziar, Lucien zări un desen înfățișînd un ziarist întinzînd pălăria, iar dedesubt: *Finot, ce s-a ales cu suta mea de franci?* semnat cu un nume care a făcut vîlvă, dar care n-o să ajungă niciodată ilustru. Între sobă și fereastră se aflau o masă, un fotoliu de acaju, un coș de hîrtii și un covoraș dreptunghiular, denumit *preș de sobă*; totul acoperit de un strat gros de praf. La ferestre erau doar niște perdele. Pe mîsuță zăceau vreo douăzeci de lucrări depuse în timpul zilei: gravuri, note muzicale, reclame, un exemplar din ediția a noua a *Solitarului*, încă în acel moment calul de bătaie al ziariștilor, și vreo zece plicuri ne-

desfăcute. După ce făcu inventarul acestui mobilier ciudat, după ce dădu frîu liber gîndurilor, după ce pendula bătu cinci, se înapoie la invalid ca să-i pună cîteva întrebări. *Castravetele* își isprăvisese coaja de pîine și aștepta, cu răbdarea sentinelei, întoarcerea militarului cu decorații, care poate că acuma se plimba pe bulevard. În acel moment, o femeie se ivi în pragul ușii, după ce i se auzise foșnetul rochiei pe scară și pașii sprinteni de femeie atît de lesne de recunoscut. Era destul de drăguță.

— Domnule, îi zise ea lui Lucien, știu pentru ce lăudați atîta pălăriile domnișoarei Virginie și viu să vă cer mai întîi un abonament pe un an ; în aceleași condiții însă ca și dumneaei...

— Doamnă, eu nu sînt de la ziar.

— Ah !

— Un abonament cu începere din luna octombrie ? întrebă invalidul.

— Ce dorește doamna ? întrebă bătrînul militar care își făcu tocmai apariția.

Fostul ofițer se retrase dincolo cu frumoasa modistă. Cînd Lucien, plictisit să mai aștepte, intră în prima încăpere, auzi această conversație finală :

— Aș fi foarte încîntată. Domnișoara Florentine poate să treacă pe la magazin să-și aleagă tot ce dorește. Am tocmai panglicile care-i trebuie. Prin urmare, ne-am înțeles : nu mai pomeniți nimic de Virginie, o cîrpăce care nu-i în stare să nascocoască nici măcar un model de pălărie, pe cînd eu mereu scot cîte una nouă.

Lucien auzi lunecînd cîteva monezi în sertar. Apoi militarul se apucă să facă socoteala încasărilor zilei.

— Domnule, aștept aici de-o oră, zise poetul cam supărat.

— *Dumnealor* tot n-au venit ? întrebă veteranul napoleonian manifestînd o oarecare îngrijorare, din polițe. Nu mă miră. De cîtva timp nu îi mai văd de loc pe-aici. Sîntem la mijlocul lunii, știți dumneavoastră ; *dumnealor* nu vin decît la leafă, pe la 29—30 ale lunii.

— Și domnul Finot ? întrebă Lucien, care reținuse numele directorului.

— E acasă, în strada Feydeau. Castravete dragă, cînd duci hîrtia la tipografie, du-i și ce-a sosit astăzi.

— Dar unde se face ziarul ? grăi Lucien ca pentru sine.

— Ziarul ? spuse funcționarul, primind de la Castravete restul banilor dați acestuia pentru timbre. Ziarul ?... hrm ! hrm ! Dragul meu, fii mîine dimineată la șase la tipografie, cînd pleacă băieții cu ziare. Ziarul, domnul meu, se face pe stradă, la autori acasă sau la tipografie, între unsprezece și miezul nopții. Pe vremea împăratului, domnul meu, nu se pomeneau tarabele astea de hîrtie prăpădită degeaba. A ! ce i-ar mai fi zgîlțit el, doar cu patru oameni și un caporal, și nu s-ar fi lăsat bătut la cap, ca ăștia de-acum, de niște vorbe goale. Hei, dar am trîncănit destul ! Dacă nepotu-meu își face afacerile scriind pentru fiul *celui-lalt* ¹⁶⁴... — hrm ! hrm ! — la urma urmelor, nu-i cine știe ce păcat. Hei, dar abonații nu se prea îngrămădesc azi, o să plec din post.

— Domnule, se vede cît de colo că dumneavoastră cunoașteți tainele redactării ziarului.

— Cele financiare, hrm ! hrm ! zise militarul tot încercînd să-și scoată flegmele din gît. După talent, trei franci coloana de cincizeci de rînduri cu cîte patruzeci de litere, fără spații ; asta e. Numai că redactorii sînt niște lighioane afurisite, niște tinerei pe care eu nu i-aș fi luat nici ca oameni de corvadă și care, pentru că mîzgălesc o groază de hîrtie, se uită cu dispreț la un fost căpitan de dragoni din garda imperială, ieșit la pensie maior, care a trecut cu Napoleon prin toate capitalele din Europa...

Lucien, împins spre ușă de soldatul lui Napoleon, care-și peria haina albastră arătîndu-și intenția de a pleca și el, avu îndrăzneala să se așeze de-a curmezișul.

— Am venit ca să mă angajez redactor, zise el, și vă jur că am numai respect pentru un căpitan din

garda imperială, din care făceau parte doar oameni de oțel...

— Adevăr grăiși, civilule, reluă ofițerul trăgându-i lui Lucien un ghiont în burtă. Dar în ce clasă de redactori vrei să intri ? mai întrebă oșteanul dîndu-l pe Lucien în lături și coborînd scara. Nu se opri decît ca să-și aprindă trabucul la portăreasă : — Dacă vin cumva abonamente, primește-le dumneata, coană Chollet, și ia notă de ele. — Abonamente și iar abonamente : numai asta știu, reluă el întorcîndu-se spre Lucien care îl urmase. Finot e nepotul meu, singurul din familie care a mai avut grijă de mine. De aceea, cine-i caută pricină lui Finot are de-a face cu moș Giroudeau, căpitan la dragonii de gardă, înrolat ca simplu cavalerist în armata de Sambre-et-Meuse, apoi cinci ani instructor de sabie la husarii din armata pentru Italia ! Un ! doi ! și nemulțumitul e pe lumea cealaltă ! adăugă el făcînd o mișcare de fandare. Dar, să ne întoarcem la ale noastre, puștiule : avem diferite feluri de redactori : redactorul care redactează și are leafă, redactorul care redactează și care n-are nimic, voluntarul — cum îi zicem noi ; și, în fine, redactorul care nu redactează nimic și care nu-i cel mai guguman ; ăsta nu poate săvîrși greșeli, își dă aere de scriitor, face parte din redacție, ne plătește cîte o masă, umblă pe la teatre, întreține cîte o actriță și e foarte fericit. Dumneata ce vrei să fii ?

— Redactor care să lucrez bine și, prin urmare, și bine plătit.

— Ești ca toți răcanii care vor să ajungă mareșali ! Ascultă de moș Giroudeau ; prin flanc, la stînga, pas alergător ! Du-te de caută cuie prin șanțuri, ca omul de colo care a fost în armată : se vede după ținuta lui. Nu te prinde scîrba să vezi un soldat bătrîn, care a ținut de atîtea ori piept dușmanului, că adună cuie prin Paris ? Și, să fiu al naibii, tu nu ești decît un calic, tu n-ai luptat pentru împărat ! Ce mai vorbă, puștiule, civilul pe care l-ai văzut de dimineață la ziar a cîștigat patruzeci de franci luna asta. O să fii dumneata

mai breaz ? Și publicul zice că, după Finot, e cel mai cu haz dintre toți redactorii lui.

— Dumneavoastră, cînd ați intrat în armata de Sambre-et-Meuse, nu vi s-a spus că e primejdios ?

— Ba bine că nu !

— Păi atunci ?

— Păi atunci, du-te la nepotu-meu Finot ; e băiat bun, cel mai cinstit băiat pe care îl vei întîlni, dacă poți să-l întîlnești ; pentru că se zbate ca o zvîrlugă. În meseria lui, vezi, nu-i atîta nevoie să scrii, cît să-i faci pe alții să scrie. Se pare că oamenilor noștri le place mai mult să petreacă cu actrițele decît să mînjească hîrtia. Oho ! sînt niște lighioane afurisite ! Am onoarea să vă spun la revedere !

Casierul își învîrte prin aer preatemuțu-i baston, unul din scuturile lui Germanicus, și-l lăasă pe Lucien în mijlocul bulevardului, tot atît de uluit de acest tablou al redacției, pe cît fusese de roadele literaturii la Vidal și Porchon. Lucien alergă de vreo zece ori acasă la Andoche Finot, directorul ziarului, în strada Feydeau, fără să-l găsească niciodată. Dis-de-dimineață, Finot nu se întorsese încă acasă. La prînz, Finot era după treburi : lua masa, i se spunea, la cafeneaua cutare. Lucien se ducea la cafenea și, făcîndu-și curaj, o întreba de Finot pe vînzătoarea de limonadă : Finot tocmai plecase. În sfîrșit, ostenit, îl socoti pe Finot un personaj născocit, un personaj de legendă, și i se păru mai simplu să-l pîndească pe Étienne Lousteau la Flicoteaux. Tînărul ziarist îi va lămuri misterul ce învăluia viața ziarului la care lucra.

Din ziua binecuvîntată cînd Lucien îl cunoscuse pe Daniel d'Arthez, își schimbase locul pe care-l ocupa în mod obișnuit la Flicoteaux : cei doi prieteni mîncau unul lîngă altul și stăteau de vorbă pe șoptite despre literatură înaltă, despre subiecte de tratat, despre felul de a le prezenta, de a le înnodea și de a le deznodea. În acea vreme, Daniel d'Arthez corecta manuscrisul *Arcașul lui Carol al IX-lea*, refăcea unele capitole, scria paginile frumoase ce se pot citi și azi, punea minunata

prefață care parcă întrece toată cartea și care a împrăștiat atîta lumină în tînăra literatură. Intr-o zi, pe cînd Lucien se așeza la masă alături de Daniel care îl așteptase și căruia îi ținea mîna într-a sa, îl văzu la ușă pe Étienne Lousteau, tocmai cînd apăsă pe clanță. Lucien dădu numaidecît drumul mîinii lui Daniel și îi spuse chelnerului că voia să ia masa la vechiul lui loc de lîngă tejghea. D'Arthez îi zvîrli lui Lucien una din privirile acelea îngerești, în care iertarea învăluia dojana, și care pătrunse atît de puternic în inima poetului, încît îi apucă din nou mîna lui Daniel ca să i-o mai strîngă o dată.

— E vorba de o afacere foarte importantă pentru mine, o să-ți vorbesc eu, îi zise el.

Lucien ajunsese la fostul său loc în clipa în care Lousteau și-l lua pe al său; poetul salută cel dintîi, conversația se legă de îndată și urmă cu atîta înflăcărare, încît Lucien alergă să-și aducă de acasă manuscrisul *Margaretelor*, pe cînd Lousteau își isprăvea masa. Il făcuse pe ziarist să accepte a-i citi sonetele și se bizuia pe bunăvoința ce o afișa acesta, ca să-și facă rost de un editor sau să intre la ziar. Cînd se înapoie, Lucien îl văzu, în colțul sălii, pe Daniel cu coatele pe masă privindu-l cu melancolie; însă, ros de mizerie și îmboldit de ambiție, se prefăcu a nu-și vedea fratele de cenaciu și îl urmă pe Lousteau. Soarele sta să asfințească pe cînd ziaristul și neofitul se așezară pe sub copacii grădinii Luxembourg, în acea parte cuprinsă între marea alee a Observatorului și strada de Vest. Strada aceasta era pe atunci un fel de șanț mociros, mărginit de scînduri și băltoace; casele dădeau numai înspre strada Vaugirard; trecea atît de puțină lume pe acolo, încît la vremea cinei doi îndrăgostiți puteau să se certe și apoi să-și facă toate avansurile împăcării, fără teamă de a fi văzuți. O singură ființă care i-ar fi putut tulbura: veteranul care făcea de sentinelă la micul gard de fier dinspre strada de Vest, dacă venerabilului soldat i-ar fi venit chef să-și prelungească cu cîțiva pași plimbarea-i monotonă. Pe

acea alee, pe o bancă de lemn, între doi tei, Étienne ascultă sonetele alese ca probă dintre *Margarete*. Étienne Lousteau, care, după doi ani de ucenicie, era tocmai pe cale să ajungă redactor, și care își făcuse câteva prietenii printre celebritățile acelei epoci, era un personaj impunător pentru Lucien. De aceea, pe cînd își netezea manuscrisul răsucit, poetul de provincie socotiră că e nevoie să facă un fel de introducere.

— Sonetul e o operă din cele mai grele în poezie. Acest mic poem a cam fost lăsat în părăsire. Nimeni în Franța nu a putut rivaliza cu Petrarca, a cărui limbă, mult mai mlădioasă decît a noastră, admite unele jocuri de gîndire respinse de *pozitivismul* nostru (iertăți-mi acest cuvînt !). Am găsit deci că e mai original să debutez cu o culegere de sonete. Victor Hugo a luat oda, Canalis¹⁶⁵ nu mai face decît stanțe, Béranger monopolizează cîntecul, Casimir Delavigne a pus mîna pe tragedie și Lamartine pe meditație.

— Dumneata ești clasic, sau romantic ? îl întrebă Lousteau.

Mirarea lui Lucien la această vorbă arăta o atît de deplină necunoaștere a stării de lucruri din Republica Literelor, încît Lousteau găsi de cuviință să-l lumineze.

— Dragul meu, ai sosit aici în toiul unei bătălii îndîrjite, și trebuie să te hotărăști numaidecît. Literatura e împărțită în general în mai multe zone ; dar oamenii mari sînt împărțiți în două tabere. Regaliștii sînt romantici, iar liberalii sînt clasici¹⁶⁶. Deosebirea dintre părerile literare se adaugă la deosebirea dintre părerile politice, și de aici rezultă un război pe viață și pe moarte, cu toate armele, cu valuri de cerneală, cu vorbe de spirit foarte înțepătoare, cu calomnii tăioase, cu porecle înverșunate, între gloriile ce răsar și gloriile ce apun. Printr-o ciudățenie specială, regaliștii romantici cer libertatea literară și îndepărtarea legilor care impun forme literaturii ; pe cînd liberalii vor să păstreze regula unităților, forma alexandrinului și tema clasică. Părerile literare sînt deci în dezacord, în

fiecare tabără, cu părerile politice. Dacă ești eclectic, n-o să ai pe nimeni de partea dumitale. Ei, pe care îi alegi ?

— Care sînt mai tari ?

— Ziarele liberale au mult mai mulți abonați decît ziarele regaliste și ale guvernului ; totuși, Canalis își face drum, deși e monarhist și religios, deși e protejat de curte și de cler. — Sonete ! Păi asta-i literatură de dinainte de Boileau, zise Étienne, văzîndu-l pe Lucien speriat că trebuie să aleagă între două flamuri. Fii romantic. Romanticii sînt numai tineri, pe cînd clasicii sînt niște *peruci* : romanticii vor învinge.

Cuvîntul *perucă* era cea mai proaspătă poreclă cu care ziariștii romantici îi blagosloviseră pe clasici.

— PĂSCUȚELE ! zise Lucien alegînd pe cel dintîi dintre sonetele care îndreptățeau titlul ¹⁶⁷ și sluzea de deschidere volumului :

Culorile, păsuce, vă stau înmănunchate
Frumos, ca să ne fie desfăt pentru privire,
Dar știu să povestească și dorul de iubire
Intr-un poem ce-n inimi cărarea vin s-arate.

Staminele de aur cu-argint îngemănate
Intruchipează banii ce au la om cînstire,
Iar sîngele din vine, subțiri ca niște fire,
Cît costă biruința în chinuri îndurate.

Voi înfloriți de Paște cînd, înviat din morți,
Isus Mîntuitorul deschide lumii porți,
Ca pilda curăției prin ele să se vadă ;

De-aceea oare toamna, cînd re'nfloriți mici, albe,
E ca să ne aduceți de necredinți aminte ?
Sau s-amintiți junețea cu florile ei dalbe ?

Lucien fu neplăcut surprins de desăvîrșita nemișcare a lui Lousteau în timp ce-i asculta sonetul ; nu cunoștea încă descurajanta nepăsare ce ți-o dă obișnuința criticii și care îi caracterizează pe ziariștii

sătui de proză, de drame și de versuri. Poetul, deprins să primească aplauze, își înghiți amărăciunea provocată de așteptarea înșelată și citi sonetul preferat de doamna de Bargeton și de câțiva prieteni din cenacul.

„Asta o să-i smulgă poate o vorbă“, gîndi el.

Sonetul II

MARGARETA

Eu margareta sînt, și fui cea mai frumoasă
Din cîte flori cîmpia cea verde o-nstelau.
De farmec căutată, eram prea bucuroasă,
Că veșnice-aurore viața-mi aureau.

Dar, vai ! o soartă nouă veni fără s-o vreau,
Și-mi dăruî de-a pururi menire nemiloasă ;
Mă osîndi destinul să nu fiu mincinoasă,
Și pier, căci ști'nța-i moarte pentru acei ce-o au.

Eu tihnă nu mai aflu, odihnă nu găsesc ;
Mă smulge-ndrăgostitul, ca soarta să-i ghicesc,
Și inima-mi sfîșie, să vadă de-i iubit.

Eu, numai eu sînt floarea netrebnic aruncată ;
Mi se jupoaie fruntea de spicul mărgărit,
Și-n praf îs tăvălită cînd taina mi-i aflată.

Cînd isprăvi, poetul își privi Aristarcul¹⁸⁸, dar Étienne Lousteau se uita la copaci.

— Ei, ce ziceți ? îl întrebă Lucien.

— Păi, dragul meu, citește înainte ! Nu te ascult ?
La Paris, a asculta fără a scoate o vorbă e un elogiu.

— V-ați plictisit ? mai întrebă Lucien.

— Continuă, răspunse cam aspru ziaristul.

Lucien citi sonetul următor ; dar îl citi fără pic de avînt, căci sîngele rece de nepătruns al lui Lousteau îi îngheța glasul. Dacă ar fi avut mai multă experiență a vieții literare ar fi știut că tăcerea și asprimea scriitorilor în asemenea împrejurare trădează gelozia

ce le-o stîrneşte o operă frumoasă, după cum admiraţia lor zgomotoasă înseamnă plăcerea produsă de o operă slabă, care le linişteşte amorul propriu.

Sonetul XXX

CAMELIA

Cîte flori sînt, fiecare are-o vorbă de rostit :
Trandafirul e-al iubirii şi cinsteşte frumuseţea,
Vioreaua-nfăţişează suflet pur, îndrăgostit,
Iară crinul străluceşte arătîndu-şi doar mîndreţea.

Doar camelia-ntre ele, ce din seră s-a ivit,
Trandafir fără mireasmă, crin ce şi-a pierdut nobleţea —
Prin saloane cîteodată i se spune: Bun-venit!
Elegantelor s-aline, feciorelnică, tristeţea.

Totuşi seara, cînd la teatru de prin loji răsar alb-pale,
Ochilor li-e drag să vadă, desfăcînd dalbe petale,
Salba albelor camelii, semn de gînd neprihănit,

Printre negrele şuviţe ce cu ochii le alinţi,
Ale-acelor ce inspiră un amor fără dorinţi,
Ca şi statui ce-n vechime Fidias le-a zămislit.

— Ce credeţi de bieteile mele sonete ? întrebă de-a dreptul Lucien cînd sfîrşi.

— Vrei să ştii adevărul ? zise Lousteau.

— Sînt destul de tînăr ca să ţin într-adevăr la el, şi vreau prea mult să izbutesc ca să nu-l aud fără să mă supăr, dar nu şi fără deznădejde, răspunse Lucien.

— Atunci ascultă, dragul meu. Intortocherile celui dintîi dovedesc o operă făcută la Angoulême şi care ţi-a dat prea mult de lucru ca să te lipseşti acum de dînsa ; al doilea şi al treilea încep să miroase a Paris ; dar mai citeşte-mi unul, adăugă el făcînd un gest ce-i păru fermecător tînărului geniu din provincie.

Îmbărbătat de cererea ziaristului, Lucien citi cu mai multă încredere sonetul pe care îl preferau d'Arthez şi Bridau, poate din pricina culorii sale.

Sonetul L

LALÉAUA

Laleaua, sînt laleaua eu, o floare de Olanda ;
Pentru mîndreţea mea va da flamandul cîrpănos
Mai scump ca diamantul şi-opalul preţios,
De-s limpede-n adîncuri, de-naltă mi-e ofranda.

Semeaţă, feudală, arăt ca Yolanda
În mantia-i cu falduri, veşmînt greu şi lucios,
Cu steme-n smalt pictate pe fondul mătăsos :
Cîmp roş, fasciat în aur, şi purpurie banda.

Sfînt grădinar ţesut-a cu degete divine
De soare galben raze în purpuri de regine,
Să-mi facă rochie-aieveya ca visul ce-l visez.

Nu-i floare în grădină să mă ajungă-n fală,
Dar vai ! de-orice mireasmă sortită-s să fiu goală :
Zadarnic mi-e potirul, în chip de vas chinez.

— Ce spuneţi ? întrebă Lucien după o clipă de tăcere care-i păru peste măsură de lungă.

— Dragul meu, spuse grav Étienne Lousteau uitîndu-se la vîrfurile ghetelor aduse de Lucien de la Angoulême şi care începeau să se tocească, te sfătuiesc, să-ţi faci ghetele cu cerneală ca să-ţi economiseşti crema, să-ţi faci scobitori din penele de scris, ca să te prefaci că ai luat masa cînd te plimbi, ieşind de la Flicoteaux, pe aleea asta frumoasă, şi să-ţi cauţi vreo slujbă. Fă-te ajutor de portărel dacă ai inimă de piatră, băiat de prăvălie dacă te ţin şalele, sau soldat dacă-ţi place muzica militară. Ai stofă de trei poeţi în dumneata ; însă, înainte de a-ţi croi drum, ai vreme de şase ori să mori de foame, dacă socoţi să trăieşti de pe urma poeziei, şi asta pare, dacă am înţeles eu bine, să fie intenţia dumitale. Nu-ţi judec poezia ; e cu mult superioară tuturor poeziilor care zac prin prăvăliile librarilor. Acele elegante *privighetori*, vîndute

ceva mai scump din pricină că sînt tipărite pe hîrtie velină, sfîrșesc mai toate pe malurile Senei, la anticari, unde vei putea și dumneata să le studiezi, dacă o să ai într-o zi cheful de a face o plimbare foarte instructivă pe cheiurile Parisului, începînd cu prăvălia lui moș Jérôme de la podul Notre-Dame, și pînă la Pont-Royal. Vei găsi pe acolo tot felul de *încercări poetice, Inspirațiuni, Elevațiuni, Imnuri, Cîntece, Balade, Ode*, mă rog, toți puii scoși de șapte ani încoace de către fel de fel de muze, acoperiți de praf, stropiți de noroiul trăsurilor, violați de toți trecătorii curioși să le vadă coperta interioară. Dumneata nu cunoști pe nimeni, nu poți pătrunde la nici un ziar; astfel că *Margaretele* dumitale vor rămîne împăturite sfios așa cum le ții acum în mînă; nicicînd nu vor înflori, încălzite de soarele publicității, pe cîmpul hîrtiei de format mare, cu litere ornate așa cum tipărește ilustrul Dauriat, editorul tuturor celebrităților și regele Galeriilor de Lemn. Și eu, ca și tine, biet copil, am venit aici cu sufletul plin de iluzii, împins de pasiunea pentru artă, mînat de avîntul nestăpînit înspre glorie: și am dat peste realitățile meseriei, peste greutățile editării și peste hidoșenia mizeriei. Înflăcărarea mea, astăzi stinsă, clocotul meu dintîi îmi ascundeau mecanismul lumii; a trebuit totuși să-l văd pînă la urmă, izbindu-mă de toate șuruburile lui, împiedicîndu-mă în osiile lui, mînjindu-mă cu uleiul lui, auzindu-i zornăitul lanțurilor și roțițelor. Ca și mine, vei vedea și dumneata că, sub toate minunățiile visate, se frămîntă oameni, patimi, nevoi. Vei fi tîrît fără voia dumitale în lupte dezgustătoare între două opere, între doi oameni, între două partide, la care vei fi nevoit să iei parte cu regularitate pentru a nu fi părăsit de-ai tăi. Luptele acestea înjositoare îi smulg sufletului vîlul vrăjit, îl depravează și te sleiesc în darn; căci sforțările dumitale slujesc adesea ca să fie ridicat în slavă un om pe care îl urăști, sau un talent de a doua mînă înfățișat de dumneata drept un geniu. Viața literară are culisele ei. Succesele, întîmplătoare sau meritate:

iată ce este pe placul publicului ; mijloacele, totdeauna rușinoase, nulițăile care te laudă, galeria plătită și rîndașii : iată ce ascund în dosul lor culisele. Dumneata ești încă în sală. N-ai pătruns în culise. Mai ai vreme să abdică, înainte de a-ți pune piciorul pe prima treaptă a tronului pentru care luptă atîtea ambiții, și a nu te dezonoara așa cum fac eu ca să trăiesc. (O lacrimă umezi ochii lui Étienne Lousteau.) Știi dumneata cum trăiesc eu ? reluă el cu o intonație de furie în glas. Puținii bani pe care puteau să mi-i dea ai mei i-am tocat repede-repede. M-am pomenit fără mijloace după ce izbutisem să mi se primească o piesă la Théâtre-Français. La Théâtre-Français, chiar protecția unui principe sau a unui ministru nu ajunge ca să fii programat cu înțîietate : actorii nu se dau bătuti decît față de aceia care le amenință amorul propriu. Dacă ai atîta putere ca să se scrie în ziare că junele-prim suferă de astmă, că juna-primă are o fistulă cine știe unde, că subreta prinde muște, mîine te și joacă. Eu, care îți vorbesc, nu știu nici dacă peste doi ani voi dispune de puterea asta : îți trebuie prea mulți prieteni. Unde, cum și cu ce să-mi cîștig viața au fost întrebările pe care mi le-am pus cînd am simțit înțiile semne ale foamei. După multe încercări, după ce am scris și un roman anonim plătit cu două sute de franci de Doguereau, care n-a cîștigat mare lucru de pe urma lui, m-am lămurit că numai gazetăria putea să mă hrănească. Dar cum să pătrund acolo ? N-o să-ți povestesc toate demersurile, stăruințele, milogelile, nici cele șase luni de lucru ca supranumerar, cînd mi se spunea că gonesc abonații, în vreme ce eu îi aduceam. Să trecem peste timpul ăsta rușinos. Astăzi fac cronică teatrelor de pe bulevard, aproape pe gratis, la ziarul lui Finot, grăsanul acela care-și ia prînzul la cafeneaua Voltaire (dar dumneata nu calci pe acolo !). Finot e redactor-șef. Eu trăiesc din vînzarea biletelor ce mi le dau directorii teatrelor ca să fiu mai binevoitor în articole, și din vînzarea cărților trimise de editori și despre care urmează să scriu.

În sfîrșit, mai trăiesc, după ce-i dau lui Finot partea lui, și de pe urma tributului în natură pe care îl plătesc fabricile pentru care sau împotriva cărora îmi dă el voie să scriu cîte ceva. *Apa carminativă, Pomada sultanelor, Uleiul cefalic*¹⁶⁹, *Mixtura braziliană* plătesc un articol pentru amăgirea publicului, cu douăzeci-treizeci de franci. Sînt silit să latru la editorul care dă ziarului prea puține exemplare : căci ziarul ia două pe care le vinde Finot, și îmi trebuie și mie două ca să le vînd eu. Chiar dacă ar publica o capodoperă, editorului zgîrcit cu exemplarele i se dă la cap. E o mîrșăvie, dar din meseria asta trăiesc eu și alți o sută ca mine ! Și să nu crezi cumva că viața politică e mai frumoasă decît viața literară : totul e corupție, fiecare om e sau corupător sau corupt. Cînd e vorba de o afacere de editură ceva mai mare, editorul mă plătește, de frică să nu fie atacat. De aceea veniturile mele depind de activitatea editorilor. Dacă lucrează mult, banii curg gîrlă în punga mea, și atunci îmi pot ospăta prietenii. Cînd editorii nu lucrează, iau masa la Flicoteaux. La rîndul lor, și actrițele își plătesc elogiile, dar cele mai istețe plătesc criticile, fiindcă de tăcere se tem ca de moarte. De aceea o critică făcută spre a fi combătută în altă parte face mai mult și costă mai scump decît o laudă simplă, uitată a doua zi. Polemica, dragul meu, este temelia celebrităților. Cu meseria asta de spadasin de idei și de reputații industriale, literare și dramatice, cîștig două sute cincizeci de franci pe lună, pot să-mi vînd un roman cu cinci sute de franci, și încep să fiu socotit un om de temut. În ziua cînd, în loc să trăiesc la Florine în casă pe spinarea unui droghist care face pe nobilul, voi avea și eu casa mea, cînd voi trece la un ziar mare la care voi avea rubrica mea permanentă, în ziua aceea, dragul meu, Florine va ajunge o mare actriță ; iar eu... nu știu ce voi putea ajunge : ministru sau om de treabă, orice e cu putință.. (Își ridică fața umilită și aruncă în sus, spre frunzișul copacilor, o privire de disperare acuzatorie și înfricoșătoare.) Și cînd te gîndești că am o tragedie

frumoasă, primită ! Și, printre hîrțiile mele, un poem care o să piară ! Și eram bun ! Aveam inima curată ! Acum trăiesc cu o actriță de la teatrul Panorama-Dramatique, eu care visam o iubire minunată cu o femeie distinsă din lumea bună ! În sfîrșit, pentru un exemplar pe care editorul nu-l dă ziarului, vorbesc de rău o carte bună !

Lucien, mișcat pînă la lacrimi, îi strînse mîna lui Etienne.

— În afară de cei din lumea literară, zise ziaristul ridicîndu-se și îndreptîndu-se spre aleea cea mare a Observatorului, pe care cei doi poeți se plimbară ca să respire mai mult aer, nu există un singur om care să cunoască înfiorătoarea odisee prin care se ajunge la ceea ce se numește, după fiecare talent în parte, voga, moda, reputația, renumele, celebritatea, favoarea publicului, aceste trepte ce duc la glorie dar nu o înlocuiesc niciodată. Fenomenul acesta moral, atît de orbitor, se compune dintr-o mie de mici întîmplări care variază cu atîta iuțeală, încît nu există exemplul a doi oameni parveniți pe aceeași cale. Canalis și Nathan se află în două situații complet deosebite și care nu se vor mai repeta. D'Arthez, care se spetește muncind, va deveni celebru printr-un alt joc al sorții. Reputația, atît de rîvnită, e mai totdeauna o prostituată încoronată. Da, da ; pentru literatura proastă ea reprezintă pe fata săracă ce tremură pe la răscruci ; pentru literatura de mîna a doua, este femeia întreținută care iese din casele rău famate ale gazetăriei și căreia eu îi sînt codoș ; pentru literatura norocoasă, este curtizana fastuoasă și trufașă, care are mobilă scumpă, plătește impozite statului, îi primește în casă pe marii seniori, îi tratează și îi maltratează, are valeți, trăsură, și-i poate lăsa pe creditorii pretențioși să aștepte. A ! însă aceia pentru care reputația este, cum era pentru mine altădată și pentru dumneata astăzi, un înger cu aripile în mii de culori, cu veșmîntul alb, cu o ramură verde într-o mînă și un paloș de foc în cealaltă, arătare avînd ceva din abstracțiunea mito-

logică trăind în fundul unei peșteri și ceva din fata săracă, dar cinstită, pierdută într-o mahala, bogată numai prin cuminența și curajul ei, și luîndu-și zborul din nou la ceruri neprihănită, cînd nu pierе pîngărită, întinată, uitată în gloata sărăcimii; oamenii aceștia, cu creierul încins cu bronz, cu inimile încă fierbinți sub troienele înghețate ale experienței; ei, bine! aceștia sînt rari pe meleagurile ce le vezi în fața dumatăle, zise el arătînd orașul pierdut în ceața asfințitului.

O clipă Lucien își aminti de cînaclu și tresări înduioșat, dar fu tîrit înainte de Lousteau care-și urmă înfricoșătoarea-i jelanie.

— Sînt rari și risipiți în cazanul acesta, rari ca adevărații îndrăgostiți în lumea amorezaților, rari ca averile cinstite în lumea financiarilor, rari ca un om curat în gazetărie. Experiența celui dintîi care mi-a spus mie ~~cea~~ ce-ți spun eu dumatăle acum a s-a pierdut, așa cum desigur și a mea va rămîne pentru dumeata nefolositoare. Mereu același avînt mîna din provincie aici în fiecare an un număr egă, ca să nu spun crescînd, de tineri ambițioși care pornesc cu capul sus, cu inima semeață, să cucerească *Moda*, această principesă Turandot din *O Mie și Una de Zile*, față de care toți vor să fie prințul Calaf¹⁷⁰! Dar nici unul nu dezleagă enigma. Toți se prăbușesc în groapa nenorocirii, în mocirla ziarelor sau a editurilor. Și acești cerșetori își duc zilele din articole biografice, de umplutură, sau de „fapte diverse“ la ziare, sau din cărți comandate de șireții negustori de hîrtie mîzgălită, care preferă o prostie ce se „desface“ în două săptămîni unei capodopere care are nevoie de timp ca să se vîndă. Larvele acestea, strivite mai înainte de a ajunge fluturi, trăiesc din rușine și ticăloșie, gata să muște sau să laude un talent ce mijeste, la ordinul unui pașă de la *Constitutionnel*, la *Quotidienne*, sau *Débats* la semnul unui editor, ori la rugămîntea vreunui coleg gelos, deseori în schimbul unei mese. Cei care înving piedicile uită necazurile începutului. Eu însumi, timp

de șase luni, am scris articole în care am pus tot ce aveam mai bun în mine pentru un nemernic care le dădea drept ale lui, care de pe urma lor a ajuns redactor cu rubrică permanentă : pe mine nu m-a luat colaborator, nu mi-a dat nici măcar cincizeci de franci, sînt silit să-i întind mîna și să i-o strîng pe a lui.

— Și de ce ? zise mîndru Lucien.

— Poate voi avea cîndva nevoie să strecur cîteva rînduri în vreun articol de-al lui, răspunse rece Lousteau. În sfîrșit, dragul meu, munca nu este secretul succesului în literatură ; totul e să exploatezi munca altuia. Directorii de ziare sînt niște antreprenori, iar noi sîntem zidarii. De aceea, cu cît un om e mai mediocru, cu atît mai repede parvine ; el poate să înghită broaște vii, să îndure orice, să lingusească josnicia sultanilor literari, ca un nou-venit de la Limoges, anume Hector Merlin, care a și început să facă politică de centru și care lucrează la ziarul nostru : l-am văzut cu ochii mei ridicînd de jos pălăria unui redactor-șef. Nesupărînd pe nimeni, băiatul ăsta se va strecura printre ambițiile rivale aflate în luptă. Mi-e milă de dumneata. Mă văd în dumneata pe mine cum eram, și sînt sigur că, peste un an, doi, vei fi și dumneata cum sînt eu acum. Să nu crezi cumva că vreo gelozie ascunsă, vreun interes personal mă îndeamnă să-ți dau sfaturile astea amare ; e numai deznădejdea unui osîndit pe veci la chinurile iadului. Nimeni nu se încumetă să-ți spună ceea ce îți strig eu cu durerea omului lovit în inimă, și ca un alt lov de pe paiele gunoierului : „Astea îmi sînt rănile !”

— Aici sau în altă parte, tot trebuie să lupt, zise Lucien.

— Află deci, reluă Lousteau, că lupta va fi necruțătoare dacă ai talent, căci norocul dumitale ar fi să n-ai. Cu vremea, cugetul, care astăzi ți-e curat, nu va mai fi tot așa de neînduplecat în fața celor de care vei vedea că depinde succesul dumitale ; care, cu o singură vorbă, pot să-ți redea viața, dar care nu vor voi s-o rostească ; fiindcă, să mă crezi, scriitorul la

modă e mai rău și mai aspru cu noii-veniți decît editorul. Acolo unde editorul nu vede decît o pierdere de bani, autorul se teme de un rival : unul te poartă cu vorba, celălalt te strivește. Ca să crezi opere frumoase, sărman copil, vei scoate cu pana din inimă dragostea de oameni, seva, energia și ți le vei așterne pe hîrtie în patimi, în simțiri, în fraze ! Da, vei scrie în loc să te zbați, vei cînta în loc să lupți, vei iubi, vei urî, vei trăi în cărțile dumitale ; însă după ce îți vei fi rezervat bogățiile pentru stil, aurul și purpura pentru personaje, după ce vei fi ajuns să umbli în zdrențe prin Paris, fericit de a fi adus pe lume, rivalizînd cu starea civilă, o ființă numită Adolphe, Corinne, Clarisse sau Manon ¹⁷¹, după ce îți vei fi prăpădit viața ca să dai viață unei asemenea făpturi, o vei vedea calomniată, trădată, vîndută, deportată în lagunele uitării de ziariști, îngropată de cei mai buni prieteni. Ai să fii dumneata în stare să aștepti ziua cînd făptura dumitale își va lua, în fine, zborul în lumea trezită de cine ? și cînd ? și cum ? Există o carte minunată, un *pianto* al necredinței, *Obermann* ¹⁷², care se plimbă singuratică prin deșertul prăvăliilor, drept care librarii îi zic în zeflema *privighetoe*. Cînd oare veni-va învierea și pentru ea ? Cine ar putea spune ? Mai înainte de orice, fă-ți deci rost de un editor destul de îndrăzneț să tipărească *Margaretele* ! Nu poate fi vorba să ți le plătească, ci să ți le tipărească. Vei asista atunci la scene ciudate.

Tirada aceasta severă, rostită cu diferitele accente ale pasiunilor pe care le exprima pe rînd, căzu ca o avalanșă de zăpadă pe sufletul lui Lucien și i-l îngheță. Rămase în picioare, tăcut. Dar mai apoi, inima-i biciuită parcă de înfiorătoarea poezie a greutăților înșirate izbucni. Lucien îi strînse mîna lui Lousteau și îi strigă :

— Voi izbîndi !

— Bine, oftă ziaristul, încă un creștin care coboară în arenă ca să se dea pradă fiarelor. Dragul meu, astă-seară e o premieră la *Panorama-Dramatique*,

începe la opt ; acum e șase, du-te de-ți pune cel mai bun costum și, vezi, să arăți cum se cuvine. Vino de mă ia. Stau în strada de la Harpe, deasupra cafenelei Servel, la etajul al patrulea. O să trecem întâi pe la Dauriat. Stăruie, nu-i așa, în hotărîrea dumitale ? Ei, bine ! o să-ți fac astă-seară cunoștință cu unul din regii editorilor și cu cîțiva gazetari. După spectacol, vom lua masa la iubita mea, împreună cu cîțiva prieteni, căci ce mîncăm noi seara nu se poate numi o masă. O să-l vezi acolo pe Finot, redactorul-șef și proprietarul ziarului la care lucrez eu. Știi, vorba Minnettei de la Vaudeville : *Timpul înseamnă un post lung*. Ei, bine, pentru noi și hazardul e un post lung ; trebuie să-l punem la probă.

— Nu voi uita niciodată ziua asta, zise Lucien.

— Înarmează-te cu manuscrisul și vino bine îmbrăcat, nu atît pentru Florine, cît pentru editor.

Camaraderia din aceste ultime cuvinte, după strigătul violent al poetului zugrăvind războiul literar, îl mișcă pe Lucien tot atîta cît îl mișcase altădată, în același loc, vorba gravă și resemnată a lui d'Arthez. Insuflețit de perspectiva unei lupte imediate între el și ceilalți oameni, încrezătorul tînăr nu bănuiește realitatea nenorocirilor morale pe care i le destăinuise ziaristul. Nu știa că se afla la răscrucea a două drumuri deosebite, a două sisteme reprezentate de cenaclu și de gazetărie, dintre care unul era lung, onorabil, sigur ; iar celălalt semănat cu piedici și primejdii, plin de ticăloșii care aveau să-i întineze cugetul. Firea lui îl împingea să ia drumul cel mai scurt, cu aparență de cel mai plăcut, să se folosească de mijloacele hotărîtoare și repezi. În acel moment, nu văzu nici o deosebire între nobila prietenie a lui d'Arthez și camaraderia superficială a lui Lousteau. Spiritul acesta nestatornic socoti ziaristica o armă la îndemîna lui și, simțindu-se făcut să o mînuiască, voi s-o apuce neîntîrziat. Năucit de ofertele noului său prieten, care îi dădu mîna cu un gest socotit de Lucien ca prietenos, putea el să știe că, în armata presei, fiecare are nevoie

de prieteni, așa precum generalii au nevoie de soldați? Lousteau, văzîndu-l hotărît, îl încuraja, sperînd să-l ia pe lîngă sine. Ziaristul își găsea pentru întîia oară un prieten, după cum Lucien dădea întîia oară peste un protector: unul voia să fie avansat caporal, celălalt voia să ajungă soldat. Proaspătul ucenic se înapoie vesel acasă, unde se îmbracă cu tot atîta grijă ca și în ziua nefericită cînd voise să se prezinte în loja marchizei d'Espard, la Operă; dar acum hainele îi veneau ceva mai bine, începuse a se deprinde să le poarte. Își puse pantalonii cei frumoși de culoare deschisă, ghetele elegante care îl costaseră patruzeci de franci și fracul de bal. Își freză și își parfumă părul blond și mătăsos care-i cădea în bucle mari. Acum își ținea fruntea sus, cu îndrăzneala pornită din sentimentul valorii și viitorului ce i se deschidea în fața ochilor. Se îngriji mult și de mîini, frumoase ca acelea de femeie, iar unghiile migdalate, bine curățite, arătau trandafirii. Pe gulerul de satin negru, rotunjimea albă a bărbiei strălucea. Nîcicînd un tînăr mai chipeș nu coborîse din dealul Cartierului Latin.

Frumos ca un zeu grec, Lucien luă o trăsură și, la șapte fără un sfert, se află în fața cafenelei Servel. Portăreasa îl pofti să urce patru etaje, dîndu-i niște lămuriri topografice destul de încîlcite. Înarmat cu aceste îndrumări găsi, nu fără oarecare greutate, o ușă deschisă la capătul unui coridor întunecos, și recunoscu de îndată camera clasică a Cartierului Latin. Mizeria tinerilor îl urmărea și aici ca și în strada Cluny, ca la d'Arthez, la Chrestien, peste tot! Dar peste tot ea capătă pecetea pe care i-o imprimă caracterul aceluia ce o îndură. Aici, mizeria era înfiorătoare. Un pat de nuc, fără polog, de-a lungul căruia își căsca găurile un covor tocit, la ferestre niște perdele îngălbenite atît de fumul sobei care nu trăgea cum trebuie, cît și de cel al țigărilor de foi; pe sobă, o lampă Carcel dăruită de Florine și care scăpase încă de muntele de pietate; apoi un scrin de acaju cu lustrul mat, o masă încărcată de hîrtii, cîteva pene cu vîrfurile

rupt și doar cîteva cărți aduse în ajun sau chiar în ziua aceea : acesta era mobilierul camerei lipsite de lucruri de preț, dar plină de o grămadă de : ghete cu tălpile căscate, ciorapi ciuruiți de găuri, mucuri de trabuce, batiste murdare, cămăși trențuite, cravate roase. Părea un fel de bivuac literar, plin de lucruri scoase din uz și de cea mai urîță sărăcie ce se poate închipui. Pe noptieră, zăceau cărțile citite în dimineața aceea, iar pe marginea sobei un brici, o pereche de pistoale, o cutie de trabuce. Pe un perete, Lucien văzu niște florete încrucișate sub o mască. Trei scaune și două fotolii, vrednice de cea mai proastă cameră mobilată de pe strada aceea, completau mobila. Odaia, murdară și mohorîță, trăda o viață fără odihnă și fără demnitate : locuită de nevoie, se dormea și se lucra acolo doar pe apucate ; de cum intrai, îți venea să fugi. Cîtă deosebire între această neorînduială cinică și sărăcia curată, cuviincioasă a lui d'Arthez !... Dar amintirea aceasta, în care se ascundea și o povață, fu repede alungată de gluma ce-o făcu Étienne ca să mascheze goliciunea viciului.

— Asta-i o cocină, casa mea adevărată e în strada Bondy, în noul apartament pe care droghistul l-a mobilat pentru Florine și pe care îl inaugurăm astă-seară.

Étienne Lousteau își pusese niște pantaloni negri, niște ghete bine lustruite, o haină închisă pînă la gît ; cămașa, pe care Florine trebuia desigur să i-o schimbe, era ascunsă de un guler de catifea, iar pălăria și-o peria ca să pară nouă.

— Mergem ? întrebă Lucien.

— Nu încă, aștept un editor care să-mi aducă ceva bani, căci s-ar putea să jucăm cărți deseară. N-am un sfant ; și, pe deasupra, îmi mai trebuie și o pereche de mănuși.

Cei doi prieteni auziră pe coridor pașii cuiva.

— El e, zise Lousteau. Ai să vezi, dragul meu, cum arată Providența cînd se înfățișează poeților. Înainte de a-l vedea în toată splendoarea pe Dauriat, editorul

fashionable ¹⁷³, o să-l cunoști acum pe editorul de pe cheiul Augustinilor, pe editorul care se ocupă cu sconturi, pe negustorul de vechituri literare, fost negustor de zarzavaturi. — Hai, intră, zgripțoroie! strigă Lousteau.

— Am sosit, zise un glas dogit ca de clopot spart.

— Cu bani ?

— Bani ? bani nu mai am în prăvălie, răspunse un tânăr care intră uitându-se curios la Lucien.

— Imi datorezi cincizeci de franci, în primul rînd, reluă Lousteau. În al doilea rînd, uite două exemplare dintr-o *Călătorie în Egipt* despre care se zice că e o minunăție, e plină de gravuri, cu siguranță că o să se vîndă : i s-au plătit pentru ea lui Finot două articole pe care o să i le scriu eu. *Item*, două din ultimele romane ale lui Victor Ducange, un autor foarte iubit în cartierul Marais. *Item*, două exemplare din a doua carte a unui începător, Paul de Kock ¹⁷⁴, care scrie în același gen. *Item*, două de Yseult de Dôle, o lucrare frumușel tipărită în provincie. Cu totul o sută de franci, în condiții avantajoase. Așa că îmi datorezi o sută de franci, domnișorule Barbet.

Barbet se uită la cărți, cercetîndu-le cotoarele și co-perțile cu grijă.

— O ! sînt foarte bine păstrate, exclamă Lousteau. *Călătoria* nu-i tăiată, ca și cele de Kock și Ducange. Nici cea de pe sobă, *Considerațiuni asupra Simbolicei*, nu-i tăiată, dar ți-o dau pe gratis, căci n-am ce considerațiuni să mai fac și eu asupra ei !

— Păi atunci, zise Lucien, cum o să-ți faci articolele ?

Barbet se uită foarte mirat la Lucien, iar apoi la Étienne, rînjind :

— Se vede că domnul are norocul să nu fie om de litere.

— Ba nu, Barbet, ba nu. Domnul e poet, un mare poet care o să-i „taie“ pe Canalis, pe Béranger și pe Delavigne. O s-ajungă departe, dacă nu cumva se

aruncă mai întâi în Sena, dar și atunci tot ajunge pînă la Saint-Cloud.

— Dacă mi-e permis să-i dau un sfat domnului, zise Barbet, ar fi acesta : să se lase de versuri și să se apuce de proză. Anticarii s-au săturat de versuri.

Barbet avea o redingotă ponosită, închisă la un singur nasture și cu gulerul slinos ; stătea cu pălăria pe cap, purta pantofi, iar prin vesta descheiată se vedea o cămașă de pînză groasă. Fața rotundă, străpunsă de doi ochi lacomi, arăta bunătate, dar în privire i se citea acea vagă neliniște specifică oamenilor deprinși să li se ceară bani pe care îi și au. Rotofei cum era, părea cumsecade, căci șiretenia și-o ținea mascată de o burtică destul de respectabilă. Fost băiat de prăvălie, luase de doi ani o mică dugheană pe chei, de unde o pornea cu colindul pe la ziariști, pe la autori, pe la tipografi, cumpărîndu-le pe preț de nimic cărțile primite de ei în dar și cîștigînd astfel zece-douăzeci de franci pe zi. Cu aceste economii adulemea nevoile oricărui, pîndea cîte-o afacere bună, achiziționa cu reducere de cincisprezece-douăzeci la sută, de la autorii strîmtorați, polițele editorilor de la care, a doua zi, cumpăra, tocmindu-se ca la vînzările cu bani gheață, cîteva cărți bune, căutate pe piață ; iar apoi îi plătea tot cu polițele lor, în loc de bani. Făcuse liceul și învățătura îl ajuta să se ferească cu grijă de poezia și romanele moderne. Ținea la alt soi de lucrări, la cărțile de utilitate, a căror deplină proprietate costa o mie de franci și pe care le putea exploata în voie, precum *Istoria Franței pentru copii*, *Ținerea registrelor, în douăzeci de lecțiuni*, *Botanica pentru fete*. Lăsase să-i scape două sau trei cărți bune, după ce îi făcuse pe autori să vină pe la el de peste douăzeci de ori, fără a se hotărî să le cumpere manuscrisul. Cînd i se reproșa veșnica lui frică, el scotea din buzunar o copie după un articol privitor la un faimos proces, articol apărut în mai toate ziarele, care nu-l costase nimic și îi adusese două sau trei mii de franci cîștig.

Barbet era editorul fricos, care-și mănîncă de sub unghie, care-și dă greu semnătura, care de-abia eliberează o factură, o reduce cît poate, își desface singur cărțile cine știe pe unde, dar le vinde totuși și se pricepe cum să ia banii pe ele. Era spaima tipografilor, care nu știau cum să se poarte cu el : îi plătea din sconturi și le reducea facturile cînd îi ghicea la ananghie ; apoi nu mai lucra cu aceia pe care îi jupuisse, temîndu-se de vreo cursă.

— Ei, încheiem tîrgul ? întrebă Lousteau.

— Hei, drăguțule, zise Barbet familiar, am în prăvălie șase mii de volume de vînzare. Și, după vorba unui editor bătrîn, hîrtia de carte nu-i hîrtie de bancă. Negoțul de cărți merge prost.

— Dacă te-ai duce în prăvălia lui, dragă Lucien, zise Étienne, ai găsi pe o tejghea de stejar, cumpărată de la vreun cîrciumar falit, un opaiț căruia nu i-a luat mukul, ca să țină mai mult. La lumina slabă ce o răspîndește, ai zări rafturile goale. Ca să păzească goliciunea asta, un băiețandru cu o haină albastră își suflă în pumni, tropăie din picioare și își bate mîinile de spate ca birjarii pe capră. Iată ! n-are mai multe cărți în prăvălie decît am eu aici. Nimeni nu e în stare să ghicească ce fel de negustorie se învîrtește acolo.

— Uite o poliță de o sută de franci pe trei luni, spuse Barbet care nu-și putu opri un zîmbet scoțînd o hîrtie din buzunar, și-ți iau hîrtoagele. Nu mai pot — înțelegi ? — să dau bani gheață, vînzarea merge prost. Mi-am închipuit că ai nevoie de mine și, cum n-am nici un ban, am semnat o poliță ca să-ți fac un bine, pentru că altfel nu-mi place să-mi dau semnătura.

— Așa că mai vrei și stima și mulțumirile mele ? zise Lousteau.

— Deși polițele nu se plătesc cu sentimente, totuși îți primesc stima, răspunse Barbet.

— Dar îmi trebuie și niște mînuși, iar negustorii n-or să fie atît de drăgălași să-mi primească în schimb polița dumată, zise Lousteau. Uite, ia de colo, din

primul sertar al scrinului, o gravură minunată, face optzeci de franci; e inedită ca și articolul pe care l-am scris despre ea: un articol destul de nostim. Aveai și ce să scrii despre *Hippocrate refuzînd darurile lui Artaxerxe*¹⁷⁵! Ei, ce zici? Planșa asta ar fi pe placul oricărui doctor care refuză darurile exagerate ale satrapilor din Paris. O să găsești sub gravură și vreo treizeci de romanțe. Haide, ia totul, și dă-mi patruzeci de franci.

— Patruzeci de franci! spuse librarul scoțînd un țipăt de găină speriată, cel mult douăzeci. Și chiar și așa pot să-i pierd, adăugă Barbet.

— Unde sînt cei douăzeci de franci? întrebă Lousteau.

— Nici nu știu dacă îi am, zise Barbet scotocindu-se. A! Uite-i. M-ai lăsat calic; ai o putere asupra mea!...

— Hai să mergem, spuse Lousteau, care luă manuscrisul lui Lucien și-i trase o linie cu cerneală pe sub sfoară.

— Mai ai ceva pentru mine? întrebă Barbet.

— Nimic, dragă Shylock. O să-ți dau o afacere strașnică (în care ai să pierzi cinci mii de franci, ca să te înveți minte să mă mai jupoi în halul ăsta!), adăugă Étienne în șoaptă lui Lucien. ●

— Și cu articolele ce-o să faci? întrebă Lucien după ce se urcară în trăsură care-i ducea spre Palais-Royal.

— Ei, o să-i dau rasol. Pentru *Călătoria în Egipt* am deschis cartea și am citit cîte ceva pe ici, pe colea, fără s-o tai, și am descoperit unsprezece greșeli de franceză. O să scriu o coloană spunînd că, dacă autorul a învățat limba *gogoșilor* săpate pe pietroaiele egiptene ce se cheamă obeliscuri, în schimb nu-și cunoaște limba lui, și o să i-o dovedesc. O să mai spun că, în loc să ne vorbească de istorie naturală și de antichități, mai bine s-ar fi ocupat de viitorul Egiptului, de progresul civilizației, de posibilitățile de a uni Egiptul cu Franța care, după ce l-a mai cucerit

și pierdut o dată, poate încă să-l mai câștige cu ascendentu-i moral. Aici, niște tirade patriotice, amestecate cu alte tirade despre Marsilia, despre Orient, despre comerțul nostru !

— Dar dacă făcea așa, ce-ai mai fi zis ?

— Hei ! așa fi zis că, în loc să ne plictisească cu politica, ar fi trebuit să se ocupe de artă, să ne descrie țara sub latura ei pitorească și geografică. Și atunci criticul s-ar fi pus pe jeluț : politica ne omoară, ne plictisește, nu mai poți scăpa de ea. Aș fi regretat călătoriile în care ni se arată greutățile navigației, farmecul canalelor, în sfârșit tot ceea ce vor să afle aceia care n-au să călătorească niciodată. Deși îi aprobă, lumea râde de călătorii care notează drept mari evenimente o pasăre ce trece, un pește zburător, un pescuit, punctele geografice însemnate, străfundurile cercetate. Publicul vrea iarăși lucruri științifice pe care nu le pricepe, dar care încântă întotdeauna, ca tot ceea ce e profund, misterios și de neînțeles. Cititorul râde, e mulțumit. Cît despre romane, Florine e cea mai mare cititoare de romane din câte există pe lume ; ea îmi face analiza, și eu îmi ticluiesc articolul după părerea ei. Când a fost plictisită de ceea ce numește ea *vorbe goale*, cartea începe să-mi atragă atenția și îi mai cer un exemplar editorului, care îl trimite, fericit să aibă un articol favorabil.

— Dar, dumnezeule ! și critica, sfânta critică ! cum rămîne ? întrebă Lucien îndopat cu învățătura cenaclului.

— Dragul meu, răspunse Lousteau, uite ce e : critica e o perie prea aspră pentru stofele ușoare. Dar să lăsăm acum meseria. Vezi semnul ăsta ? îl întrebă el arătându-i manuscrisul *Margaretelor*. Am unit cu puțină cerneală sfoara de hîrtie. Dacă Dauriat îți citește manuscrisul, n-o să-i mai fie cu putință să lege sfoara chiar la locul unde a fost. Așa că manuscrisul e ca și sigilat. Acest lucru își are rostul lui în experiența pe care vrei s-o faci. Și mai notează că nu te duci, în prăvălia aceea, singur și fără naș, ca oricare

tînăr ce încearcă pe la zece editori pînă să găsească unul care să-i întindă măcar un scaun să şadă...

Lucien ştia cît era de adevărat acest amănunt. Lous-teau plăti birjarului trei franci, spre marea mirare a lui Lucien, uluit de această dărnicie după mizeria de adineauri. Apoi cei doi prieteni intrară în Galeriile de Lemn, unde îşi avea sediul pe atunci așa-numita Editură de noutăţi literare.

Pe vremea aceea, Galeriile de Lemn erau una din curiozităţile cele mai vestite ale Parisului¹⁷⁸. Nu poate fi de prisos a zugrăvi aci bazarul acesta infect; căci, timp de treizeci şi şase de ani, el a jucat în viaţa pariziană un rol atît de important, încît sînt puţini oameni de patruzeci de ani cărora această descriere, de necrezut pentru cei tineri, să nu le facă plăcere. Pe locul fostei galerii d'Orléans, rece, înaltă şi lată, un soi de seră fără flori, se ridicau nişte barăci sau mai degrabă nişte cocioabe de scînduri, destul de prost acoperite, mici, rău luminate dinspre curte şi dinspre grădină de nişte gemuleţe denumite ferestre şi care semănau cu ale celor mai murdare cîrciumi de la marginea oraşului. Trei rînduri de prăvălii alcătuiau două galerii, înalte de vreo douăsprezece picioare. Prăvăliile aflate la mijloc dădeau pe cele două galerii, în care aerul era greu de tot, iar lumina slabă din pricina acoperişului de sticlă totdeauna murdară. Chichineţele astea dobîndiseră, pe măsură ce se înmulţise şi numărul celor care veneau să caşte gura acolo, un preţ atît de mare, încît chiria unora, deşi nu aveau mai mult de doi metri pe trei, ajunsese la cinci mii de franci. Dughenele, luminate numai dinspre grădină şi curte, erau împrejmuite cu nişte gărduleţe verzi, menite, pe-semne, să împiedice mulţimea de a dărîma, prin atingere, zidurile din moloz prost care alcătuiau partea de dindărăt a prăvăliilor. Se formase astfel acolo un spaţiu de două-trei picioare în care vegetau produsele cele mai neaşteptate ale unei botanici necunoscute ştiinţei, de-a valma cu acelea ale unor diferite industrii nu mai puţin înfloritoare. Ziare vechi acopereau cîte

o tufă de trandafir, astfel că florile de stil erau parfumate de florile lăsate în paragină ale acestei grădini neîngrijite, dar stropite cu necurătenii. Panglici de toate culorile sau prospecte înfloreau prin tufişuri. Resturi de cîrpe pestriţe înăbuşeau vegetaţia; întîlnind un ghemotoc de panglici pe o tufă de verdeaţă, rămîneai dezamăgit de floarea pe care te pregăteai s-o admiri, observînd că, în realitate, o bucată de mătase ţinea locul unei dalii. Dinspre curte ca şi dinspre grădină, acest palat năzdrăvan oferea vederii tot ceea ce murdăria pariziană a produs mai ciudat: văruieli ţipătoare, tencuieli scorojite, firme vechi, anunţuri uluitoare. Pe deasupra, şi publicul parizian murdărea groaznic gărduleţele verzi, fie prin grădină, fie din curte. Astfel, de amîndouă părţile, un şanţ scîrbos şi puturos părea că îi opreşte pe oamenii simandicoşi să se apropie de aceste galerii; numai că oamenii simandicoşi nu se dădeau înapoi din faţa acestor urîtenii, după cum nici feţi-frumoşii din poveşti nu dau înapoi în faţa balaurilor sau a stavilelor ridicate de vrăjitorul cel viclean în calea spre fetele de împărat. Aceste galerii erau, ca şi astăzi, străbătute de un pasaj, şi, ca şi astăzi, se mai putea pătrunde acolo şi prin cele două peristiluri actuale începute înainte de revoluţie şi lăsate în părăsire din lipsă de fonduri. Frumoasa Galerie de Piatră, care duce astăzi la Théâtre-Français, era pe atunci un pasaj strîmt, foarte înalt, şi cu un acoperiş atît de stricat, încît deseori ploua înăuntru. I se zicea Galeria de Sticlă, ca s-o deosebească de Galeria de Lemn. Acoperişul acestei magherniţe era într-o stare de plîns, încît Casa d'Orléans a fost dată în judecată de un faimos negustor de covoare şi stofe căruia, într-o noapte, i se stricaseră mărfuri de o valoare considerabilă. Procesul a fost cîştigat de negustor. Pe alocuri, nişte pînză dublu-gudronată servea de acoperămint. Pardoseaua Galeriei de Sticlă, unde s-a pricopsit vestitul Chevet, ca şi aceea a Galeriilor de Lemn, nu era altceva decît pămîntul natural al Parisului, sporit de pămîntul întîmplător, cărat de ghetetele

și pantofii trecătorilor. La tot pasul, picioarele călcau pe munți și văi de glod întărit, și neîncetat măturat de negustori, astfel că noilor-veniți le trebuia un anume timp pînă să se învețe a umbla pe acolo.

Mormanele astea de necurățenii, geamurile mînjite de ploaie și de praf, maghernițele scunde și acoperite cu zdrențe, murdăria zidurilor neterminate, toată adunătura de lucruri care aducea a șatră de țigani, a bîlci, a uluci cu care se înconjoară la Paris monumentele ce nu se mai construiesc, înfățișarea asta tragicomică se potrivea de minune cu diferitele negoțuri care foiau pe sub șopronul necuviincios, nerușinat, plin de gălăgie și de veselie, în care, de la revoluția din 1789 și pînă la revoluția din 1830, s-au făcut afaceri ce depășesc orice închipuire. Timp de douăzeci de ani, bursa s-a ținut peste drum, la parterul Palatului. În acest chip, acolo se crea opinia publică, se puneau la cale și se năruiau reputațiile ca și afacerile politice și financiare. Galeriile erau locul de întîlnire înainte și după bursă. Bancherii și negustorii din Paris umpleau ades curtea Palatului și se adăposteau pe sub aceste acoperișuri la vreme de ploaie. Natura acestei clădiri, ivită în acel loc fără să știi cum și de ce, îi dădea o sonoritate ciudată. Hohotele de rîs răsunau la tot pasul. Nu izbucnea vreo ceartă la un capăt, ca să nu se afle numaidecît și la celălalt despre ea. Nu găseai pe acolo decît librari, editori, poezie, politică și proză, modiste și, în fine, femei de stradă ce veneau numai seara. Acolo înfloreau știrile și cărțile, gloriile proaspete și cele vechi, conspirațiile Tribunei ca și minciunile editurilor. Acolo se vindeau toate noutățile, iar publicul numai de acolo se îndărătnicea să cumpere. Acolo s-au vîndut într-o singură seară mii și mii de exemplare din cutare ori cutare pamflet de Paul-Louis Courier¹⁷⁷, sau din *Aventurile fiicei de rege*, primul foc tras de casa d'Orléans asupra Charței lui Ludovic al XVIII-lea. Pe vremea cînd Lucien își făcea apariția prin locurile acelea, cîteva dughene aveau galantare destul de elegante; dar aceste du-

ghene erau numai dintre cele ce dădeau spre curte sau spre grădină. Pînă în ziua cînd această curioasă colonie pieri sub tîrnăcoapele arhitectului Fontaine, du-ghenele înghesuite între cele două galerii rămaseră complet deschise, susținute doar de stîlpi comuni, ca barăcile de bîlci, astfel că privirea răzbătea în galerie printre mărfuri și prin ușile cu geam. Fiindu-le cu neputință să facă foc acolo, negustorii se încălzeau la niște sobițe de tablă și aveau ei înșiși grijă de foc, o imprudență putînd aprinde într-un sfert de ceas toată această republică de scînduri uscate de soare și încinse parcă de focul dorințelor stîrnite de prostituție, înțesate numai de văluri, de pînze subțiri, de hîrtii și deseori măturate de curenți de aer. Prăvăliile modistelor erau pline de pălării năstrușnice, părăd că se află acolo nu atît spre a fi vîndute, cît numai spre a fi expuse, agățate cu sutele pe niște frigări cu vîrfurile în formă de ciupercă și înveselind galeriile cu miile lor de culori. Timp de douăzeci de ani, toți vizitatorii se întrebaseră pe ce fel de capete ajungeau pînă la urmă pălăriile astea prăfuite. Lucrătoare, îndeobște urîte, dar vioaie, agățau cucoanele cu vorbe viclene, după obiceiul și cu limbajul precupețelor din piață. O vînzătoare, dezghețată și cu ochi neastîmpărați, stătea pe un scăunel și hărțuia trecătorii : „Cumpărați o pălărie frumoasă, doamnă ! — Stați să vă vînd și dumneavoastră ceva, domnule !” Inflexiunile vocii, ocheadele sau luarea în derîdere a unor trecători se adăugau vocabularului lor, bogat și pitoresc. Editorii și modistele trăiau astfel în bună înțelegere. În pasajul numit atît de pompos Galeria de Sticlă, întîlneai negoțurile cele mai neașteptate. Acolo se instalau ventrilocii, șarlatanii de tot soiul, spectacolele unde nu vezi nimic ca și acelea unde ți se arată lumea întreagă. Acolo se instalase, pentru întîia oară, un om care a cîștigat după aceea șapte-opt sute de mii de franci colindînd bîlciurile. Avea ca firmă un soare de aur într-o ramă neagră, în jurul căreia scînteiau în litere roșii cuvintele : *Aici omul vede ceea ce nici Dumnezeu*

nu poate vedea. Intrarea : zece centime. Pungașul nu te primea niciodată singur, și nici într-un grup mai mare de două persoane. După ce intrai, te trezeai nas în nas cu o oglindă mare. Deodată o voce, care l-ar fi înspăimântat pînă și pe Hoffmann Berlinezul ¹⁷⁸, se dezlănțuia ca un mecanism pus în mișcare : „Domnilor, vedeți aici ceea ce Dumnezeu nu ar putea în vecii vecilor să vadă, adică pe semenul dumneavoastră. Dumnezeu nu are semen !” Ieșeai rușinat și nu îndrăzneai să-ți recunoști prostia. De la toate ușile porneau voci asemănătoare ce-ți împuiau urechile cu cosmorame ¹⁷⁹, cu vederi din Constantinopol, cu reprezentări de păpuși, cu automate care jucau șah, cu cîini care știau să aleagă pe cea mai frumoasă femeie din grup. Ventrilocul Fitz-James aici și-a cîștigat faima, în cafeneaua Borel, mai înainte de a se duce să moară în Montmartre, printre elevii Școlii politehnice. Mai găseai pe acolo vînzătoare de fructe și de flori, precum și un croitor vestit pentru fireturile militare ce străluceau seara ca soarele. Dimineața, pînă la două după prînz, Galeriile de Lemn erau mute, posace și pustii. Negustorii stăteau la taifas între ei, ca acasă. Inghesuiala nu începea decît pe la trei, ora bursei. Cînd lumea începea să se adune, tineri însetați de literatură, dar lipsiți de mijloace, puteau citi pe gratis în dreptul rafturilor librăriilor. Miloși, băieții de prăvălie, puși să supragevheze cărțile expuse pe mese, îi lăsau să le răsfoiască. Dacă era vorba de volume cu numai două sute de pagini, ca *Smarra*, *Peter Schlemihl*, *Jean Sbogar*, *Jocko* ¹⁸⁰, în două ședințe le dădeau gata. Căci pe atunci, cabinetele de lectură nu luaseră încă ființă și trebuia să cumperi cartea ca s-o citești ; de aceea romanele se vindeau în timpul acela într-un număr ce ar părea fabulos astăzi. Era ceva cu adevărat franțuzesc în această pomană făcută intelectualității tinere, lacome și sărace. Poezia acestui înfiorător bazar se făcea și mai simțită o dată cu lăsarea serii. Din toate străzile învecinate, veneau cu grămada fete ce se puteau plimba pe acolo fără să

plătească vreo taxă. Din orice colț al Parisului, femeia de stradă dădea fuga să-și facă *rîndul la Palat*. Într-adevăr, Galeriile de Piatră aparțineau numai unor case privilegiate care plăteau bani grei pentru dreptul de a-și expune cîteva ființe gătite ca niște prințese, pe sub cîte o arcadă sau pe locul corespunzător acesteia în grădină ; pe cîtă vreme Galeriile de Lemn erau pentru prostituție un teren public, *Palatul* prin excelență, cuvînt ce însemna pe atunci templul prostituției. Orice femeie putea să vină acolo, să plece cu prada și s-o ducă unde poftea. Femeile astea atrăgeau așadar seara la Galeriile de Lemn o mulțime atît de mare de oameni, încît, din pricina înghesuiei, se mergea la pas, ca la înmormîntare sau la bal mascat. Această încetineală care nu supăra pe nimeni îți lăsa răgaz pentru o mai atentă cercetare. Femeile aveau o îmbrăcăminte care astăzi a dispărut ; felul cum se arătau decoltate, pînă la mijlocul spatelui și foarte jos și în față ; pieptănăturile lor năstrușnice, născocite ca să atragă privirile : una ca o normandă, alta ca o spaniolă, cea de colo frizată ca un cățeluș, cealaltă cu părul lins ; picioarele prinse în ciorapi albi și arătate nu știai cum, dar totdeauna cînd trebuia, toată poezia asta sfruntată s-a pierdut. Desmățul din întrebări și răspunsuri, nerușinarea asta publică, potrivită cu locul, nu se mai întîlnește nici la bal mascat, nici la celelalte baluri celebre de azi. Totul te înfiora și te înveselea. Carnația albă a umerilor și a sînilor scînteia prin mulțimea de haine bărbătești, cele mai deseori de culoare închisă, și înfățișa ochiului cele mai splendide contraste. Zarva glasurilor și a pașilor producea o bîzîială ce se auzea încă de pe la mijlocul grădinii, ca un bas continuu, împletit cu hohotele de rîs ale fetelor sau cu țipetele de la vreo sfadă întîmplătoare. Persoanele cele mai cumsecade, oamenii cei mai de vază se ciocneau de oameni cu mutră de tîlhari. Amestecul acesta nefiresc exercita nu știu ce atracție ce îi tulbura pînă și pe cei mai nesimțitori. De aceea, tot Parisul a venit acolo, pînă în ultima clipă, ca să se

plimbe chiar și pe planșeul de lemn cu care arhitectul își acoperise fundațiile în timp ce le construia. Și de aceea, regrete imense și generale au întâmpinat dărîmarea acestor șandramale.

Editorul *Ladavocat* se stabilise abia de cîteva zile în colțul pasajului ce tăia pe la mijloc galeriile, față în față cu *Dauriat*, tînăr uitat astăzi, dar îndrăzneț, și care a desțelenit calea pe care avea să strălucească mai apoi concurentul său. *Dugheana* lui *Dauriat* se afla pe unul din rîndurile ce dădeau înspre grădină, iar cea a lui *Ladavocat* era spre curte. Împărțită în două, prăvălia lui *Dauriat* cuprindea o magazie mare pentru cărți, iar cealaltă parte îi slujea de birou. *Lucien*, care venea pe acolo pentru întîia oară seara, se zăpăci de ceea ce vedea, așa cum păteau toți provincialii și toți tinerii, și curînd se rătăci de însoțitorul său.

— Dacă ai fi frumos ca băiatul ăsta, ți-aș da și eu ceva, îi zise o fată unui bătrîn, arătîndu-l pe *Lucien*.

Lucien plecă ochii rușinat, și se lăsă dus de valul de lume într-un hal de buimăcire și ațîțare, greu de descris. Hărțuit de privirile femeilor, atras de formele dezgolite, zăpăcit de sînii obraznici ce îi ațineau drumul, se agăța de manuscrisul său strîngîndu-l ca să nu i-l fure cineva, nevinovatul de el !

— Hei, domnule, ce vrei ? strigă el simțîndu-se apucat de o mîină și crezînd că poeziile lui momiseră pe cineva.

Il recunosc pe amicul său *Lousteau*, care îi zise :

— Știam eu că pînă la urmă o să treci și pe aici !

Poetul se afla în fața prăvăliei în care *Lousteau* îl și împinse și care era plină de oameni, toți așteptînd prilejul de a vorbi cu sultanul editurilor. Tipografii, negustorii de hîrtie și desenatorii, făcînd roată în jurul vînzătorilor, îi întrebau de afacerile în curs ori de cele ce se puneau la cale.

— Uite-l pe *Finot*, directorul ziarului meu ; stă de vorbă cu un tînăr care are talent, *Félicien Vernou*, o secătură rea ca o boală rușinoasă.

— Ei, dragă, ai o premieră astăzi, zise Finot îndreptîndu-se cu Vernou spre Lousteau. Ți-am luat eu loja.

— N-o fi vîndut-o cumva lui Braulard ?

— Ei, și ce ? îți faci tu rost de-un loc. Ce cauți la Dauriat ? A ! să nu uit : am căzut la învoială să-i facem reclamă lui Paul de Kock, Dauriat i-a cumpărat două sute de exemplare, și Victor Ducange în schimb îi refuză un roman. Dauriat vrea să lanseze, zice el, un nou autor în același gen. Așa că să-l pui pe Paul de Kock deasupra lui Ducange.

— Păi, am o piesă cu Ducange la Teatrul Vesel, zise Lousteau.

— Nu-i nimic, îi spui că articolul e de mine, că îl făcusem crunt, că tu l-ai mai îndulcit, și o să-ți fie și recunoscător.

— Nu poți sconta cumva polița asta de-o sută de franci la casierul lui Dauriat ? îl întrebă Étienne pe Finot. Știi ? azi supăm împreună, inaugurăm noul apartament al Florinei.

— A ! da, azi ne-ai chemat, zise Finot părăind că face o sfortare de memorie. — Hei, Gabusson, adăugă Finot luînd polița lui Barbet și întinzînd-o casierului, dă-i nouăzeci de franci pentru mine omului ăstuia. — Andosează polița, amice.

Lousteau luă pana casierului, în vreme ce acesta număra banii, și semnă. Lucien, numai ochi și urechi, nu pierdu o silabă din toată conversația.

— Și asta nu-i totul, dragă, reluă Étienne, încă nu-ți mulțumesc, că doară noi sîntem legați pe viață să ne ajutăm. Trebuie să-l prezint lui Dauriat pe domnul, și e nevoie să pui și tu o vorbă, ca să ne asculte.

— Despre ce e vorba ? întrebă Finot.

— Despre un volum de poezii, răspunse Lucien.

— A ! făcu Finot cu o tresărire.

— Se vede că domnul, zise Vernou uitîndu-se la Lucien, face abia acum cunoștință cu obiceiurile editorilor ; altfel și-ar fi încuiat manuscrisul în colțul cel mai ascuns al domiciliului său.

În acel moment, un tânăr frumos, Émile Blondet, care debutase de curînd la *Journal des Débats*¹⁸¹ cu articole de mare răsunset, dădu mîna cu Finot, cu Lousteau, și-l salută ușor pe Vernou.

— Vino să supezi cu noi, la miezul nopții, la Florine, îi zise Lousteau.

— Vin, spuse tânărul. Dar cine-o să mai fie ?

— A ! răspunse Lousteau, o să fie Florine și Matifat droghistul ; du Bruel, autorul care i-a dat un rol Florinei pentru debut ; un bătrînel, moș Cardot, și ginerele său, Camusot ; pe urmă, Finot.....

— Și droghistul tău o să ne servească bine ?

— În orice caz n-o să ne trimită tocmai el la doctor ! zise Lucien.

— Domnul are mult spirit, spuse serios Blondet, privindu-l pe Lucien. Vine și dînsul la supeu, Lousteau ?

— Da.

— Atunci o să rîdem strașnic.

Lucien roșise pînă în vîrfurile urechilor.

— Mai ai mult, Dauriat ? întrebă Blondet ciocănind în geamul ce dădea deasupra biroului lui Dauriat.

— Dragul meu, vin acuma.

— Ai noroc, îi spuse Lousteau protejatului său. Tânărul acesta, aproape tot atît de tânăr ca și dumneata, lucrează la *Débats*. E unul din tartorii criticii : toți se tem de el, Dauriat va veni să-i facă curte și atunci o să ne putem apropia și noi de acest satrap al tipăriturilor, ca să ne spunem păsul. Altfel, nici la unsprezece nu ne-ar fi venit rîndul. Să vezi cum or să se tot îngroașe rîndurile celor care umblă după el.

Lucien și Lousteau se apropiară atunci de Blondet, de Finot, de Vernou și se îndreptară spre un capăt al prăvăliei, formînd un grup.

— Ce face, de-ntîrzie atîta ? îl întrebă Blondet pe Gabusson, șeful funcționarilor, care se ridică de pe scaun ca să-l salute.

— Tratează să cumpere un săptămînal căruia are de gînd să-i schimbe linia ca să combată influența

Minervei ¹⁸², care prea îl servește numai pe Eymery, și a *Conservatorului* ¹⁸³, care e prea orbește romantic.

— O să-l plătească mult ?

— Păi, ca de obicei... prea mult ! zise casierul.

În clipa aceea, intră un tânăr care publicase un roman minunat, vândut repede cu mare succes și din care Dauriat scotea ediția a doua. Tânărul acesta, cu o înfățișare ciudată, neobișnuită, ce trădează firile de artist, îl impresionează mult pe Lucien.

— E Nathan ¹⁸⁴, șopti Lousteau la urechea poetului din provincie.

Nathan, cu toată sălbatica mândrie a chipului său, se apropie de grupul ziariștilor, cu pălăria în mână, și stătu aproape cu umilință în fața lui Blondet, pe care nu-l cunoștea decât din vedere. Blondet și Finot își ținură pălăriile pe cap.

— Domnule, sînt fericit de prilejul pe care mi-l oferă întîmplarea...

— E așa de fisticit, încît comite un pleonasm, îi zise Félicien lui Lousteau.

— ...de a vă arăta recunoștința pentru minunatul articol ce ați avut bunăvoința să-l scrieți despre mine în *Journal des Débats*. Vă datorez jumătate din succesul cărții mele.

— Nu, domnul meu, nu, zise Blondet, ascunzîndu-și cu greu aerul protector sub cel de bunătate. Ai talent, pe cîntea mea, și sînt încîntat să te cunosc.

— Dat fiind că articolul a apărut, nu voi avea aerul că îi lingușesc pe cei puternici ; înă simt astfel mai la largul meu față de dumneavoastră. Vreți să-mi faceți cîntea și plăcerea de a lua masa cu mine mîine seară ? O să fie și Finot. — Dragă Lousteau, n-o să mă refuzi, nu-i așa ? adăugă Nathan strîngîndu-i mîna lui Étienne. — A ! ați pornit pe un drum măreț, domnule Blondet, îi spuse el acestuia, călcați pe urmele marilor cronicari literari, Dussault, Fiévée, Geoffroi. Hoffmann ¹⁸⁵ îi și spunea deunăzi lui Claude Vignon, elevul său și prietenul meu, că o să poată muri acum

fără grijă : *Journal des Débats* va trăi veșnic. Probabil că sînteți și foarte bine plătit ?

— O sută de franci coloana, răspunse Blondet. E puțin, cînd ești nevoit să citești cărți, uneori chiar cîte o sută, pînă să găsești una despre care să merite să scrii, ca a dumitale. Mi-a făcut plăcere opera dumitale, pe cîntea mea !

— Și i-a adus o sută cincizeci de franci, îi suflă Lousteau lui Lucien.

— Politică faceți ? reluă Nathan.

— Da, pe ici, pe colo, răspunse Blondet.

Lucien, simplu spectator neluat în seamă, citise cu admirație cartea lui Nathan, îl cîntea pe autor ca pe un zeu și rămasese încremenit de atîta slugărnice față de un critic căruia el nu-i cunoștea nici numele, nici puterea.

„O să mă port și eu vreodată așa ? E oare nevoie să renunți la orice demnitate ? se întrebă el. Pune-ți pălăria pe cap, Nathan, tu ai scris o carte frumoasă, pe cînd criticul n-a scris decît un articol.“

Gîndurile astea îi biciuiau sîngele din vine. Zărea, din cînd în cînd, tineri sfioși, scriitori nevoiași care întrebau de Dauriat, dar, văzînd prăvălia plină de oameni, pierdeau nădejdea de a mai fi primiți în audiență și ieșeau zicînd : „O să trec altă dată“. Doi-trei oameni politici stăteau de vorbă mai încolo despre convocarea camerelor și despre treburile publice, în mijlocul unui grup alcătuit din celebrități politice. Săptămînalul, pentru care trata Dauriat, avea dreptul să facă și politică. Pe vremea aceea, tribunele de presă erau tot mai rare. Autorizația pentru apariția unui nou ziar era tot atît de căutată ca și aceea pentru deschiderea unui teatru. În centrul grupului politic, se afla unul din acționarii cei mai influenți ai *Constituționalului* ¹⁸⁶. Lousteau îi dădea lămuriri despre toți și despre toate lui Lucien, care întelegea astfel în această dugheană și politica și literatura, și își făcea o idee tot mai clară despre puterea lui Dauriat. Văzînd acolo un poet eminent prostituîndu-și muza în

fața unui ziarist, umilindu-și arta, tot așa după cum era umilită și prostituată femeia pe sub galeriile acelea netrebnice, geniul nostru provincial trase niște concluzii înfiorătoare. Banul! iată cheia oricărei enigme. Lucien se simțea singur, necunoscut, legat, numai prin firul unei prietenii îndoielnice, de succes și de noroc. Îi învinovățea pe bunii, pe adevărații săi prieteni din cenacul că i-au zugrăvit lumea în culori mincinoase, că l-au oprit să se azvîrle cu pana în mînă în acest vîlmășag.

„Aș fi ajuns pînă acum și eu ca Blondet!“ își strigă în sinea lui.

Lousteau, care abia adineauri răcnise pe dealul Luxemburgului ca un vultur rănit, și care i se păruse atunci un uriaș, i se înfățișa acum în proporții cu totul reduse. Aici, editorul atotputernic, motorul tuturor acestor existențe, îi păru să fie omul important. Poetul, cu manuscrisul în mînă, simți un tremur ce semăna cu frica. În mijlocul prăvăliei, pe niște pedestale de lemn cu o zugrăveală ce imita marmura, văzu busturile lui Byron, al lui Goethe și al domnului de Canalis, de la care Dauriat trăgea nădejde să capete un volum de tipărit, și care, în ziua cînd călcă în această prăvălie, putu astfel măsura înălțimea la care îl situa editorul. Fără să vrea, Lucien își pierdea din propria lui valoare, curajul îi slăbea, întrezărea care avea să fie influența acestui Dauriat asupra destinului său și îi aștepta nerăbdător apariția.

— Ei! copii, zise un omuleț scurt și gras, cu o figură întrucîtva asemănătoare cu a unui proconsul roman, dar îmblînzită de un zîmbet binevoitor ce-i păcălea pe oamenii superficiali, iată-mă proprietarul singurului ziar săptămînal care poate fi cumpărat și care are două mii de abonați.

— Haida-de! Fiscul știe doar de șapte sute, și e destul de bine și așa, zise Blondet.

— Pe ce am mai sfînt, sînt o mie două sute. Am spus două mii, adăugă el în șoaptă, din cauza tipo-

grafilor și negustorilor de hîrtie care sînt aici de față. Te credeam mai cu tact, amice, reluă el cu glas tare.

— Îți iei și asociați? întrebă Finot.

— Depinde, zise Dauriat. Vrei a treia parte cu patruzeci de mii de franci?

— S-a făcut, dacă primești ca redactori pe Émile Blondet, aici de față, pe Claude Vignon, pe Scribe, pe Théodore Leclercq, pe Félicien Vernou, pe Jay, pe Jouy¹⁸⁷, pe Lousteau...

— Și de ce nu și pe Lucien de Rubempré? întrebă cu îndrăzneală poetul de provincie, întrerupîndu-l pe Finot.

— Și pe Nathan, încheie Finot.

— Și de ce nu și pe oamenii de pe stradă? zise editorul încruntîndu-și sprîncenele și întorcîndu-se spre autorul *Margaretelor*. — Cu cîne am cîntea să vorbesc? întrebă el privindu-l pe Lucien cu obrăznicie.

— Stai, Dauriat, răspuse Lousteau. Eu l-am adus pe domnul. Cît timp Finot cugetă la propunerea dumitale, ascultă-mă.

Pe Lucien îl trecură nădușelile văzînd privirea rece și nemulțumită a acestui satrap al editurilor, care îl tutuia pe Finot, care-i zicea *băiete* temutului Blondet, care îi întinsese lui Nathan mîna ca un rege, făcîndu-i și un semn de familiaritate.

— O nouă afacere, amice? exclamă Dauriat. Păi, știi prea bine, am o mie și o sută de manuscrise! — Da, domnilor, strigă el, mi s-au prezentat o mie și o sută de manuscrise, întrebați-l pe Gabusson! Ce să vă mai spun? O să am curînd nevoie de un serviciu special, însărcinat cu contabilitatea manuscriselor, și de un birou de lectură pentru a le cerceta; se vor ține ședințe, cu jetoane de prezență și cu un secretar perpetuu care să-mi prezinte rapoartele. Va fi sucursala Academiei Franceze, numai că academicienii ar fi mai bine plătiți la Galeriile de Lemn decît la institut.

— E o idee, spuse Blondet.

— O idee proastă, reluă Dauriat. Crezi că eu n-am altă treabă decît să descifrez năzbîtiile aceloră dintre

voi ce se fac oameni de litere cînd nu pot fi nici capitaliști, nici cizmari, nici caporali, nici servitori, nici funcționari, nici portari! La mine nu pătrund decît cei cu un nume cunoscut! Fă-te celebru și vei găsi la mine mormane de bani. Iată trei oameni mari făcuți, de doi ani încoace, de mine: am făcut trei ingrați! Nathan îmi cere acum șase mii de franci pentru ediția a doua a cărții lui care m-a costat trei mii de franci pentru plata articolelor și nu mi-a adus nici măcar un câștig de o mie de franci. Cele două articole ale lui Blondet le-am plătit o mie de franci și o masă de cinci sute...

— Dar dacă toți editorii ar spune ca dumneavoastră, domnule, cum ar mai putea cineva să publice înțîia carte? întrebă Lucien, în ochii căruia Blondet pierdu mult din valoarea sa cînd află cifra căreia Dauriat îi datora articolele din *Débats*.

— Asta nu mă privește, zise Dauriat învăluindu-l într-o privire ucigașă pe Lucien care se uita frumos la el. Eu nu-mi pierd vremea cu publicarea unei cărți, pentru care risc două mii de franci ca să câștig alte două; eu fac speculație în literatură: public patruzeci de volume în cîte zece mii de exemplare, cum fac Panckoucke și Beaudouin. Cu puterea mea și cu articolele plătite de mine, fac să-mi reușească o afacere de trei sute și ceva de mii de franci, în loc să mă ocup de succesul unui volum de două mii de franci. Tot atîta osteneală se cere ca să lansezi un nume nou, un autor sau o carte, ca și pentru a face să reușească *Teatrele străine, Victorii și cuceriri* sau *Memoriile asupra revoluției* ¹⁸⁸ care reprezintă o avere. Rostul meu nu e să fiu trambulina gloriilor viitoare, ci să câștig bani și să le dau și oamenilor celebri. Manuscrisul pe care îl cumpăr cu o sută de mii de franci e mai ieftin decît acela pentru care un autor necunoscut îmi cere șase sute de franci! N-oi fi eu chiar un Mecena, dar am totuși dreptul la recunoștința literaturii: am și urcat pînă acum la mai bine de dublu prețul manuscriselor. Îți explic toate lucrurile as-

tea, pentru că ești prietenul lui Lousteau, băiete, îi zise Dauriat poetului, bătîndu-l peste umăr cu o familiaritate revoltătoare. Dacă m-aș apuca să stau de vorbă cu toți autorii care vor să-i editez eu, ar trebui să închid prăvălia, căci mi-aș petrece vremea în conversații foarte plăcute, dar mult prea costisitoare. Nu sînt încă destul de bogat ca să ascult monoloagele fiecărui amor propriu. Asta nu se vede decît la teatru, în tragediile clasice.

Luxul îmbrăcămînții lui Dauriat venea în sprijinul discursului său de o logică amețitoare.

— Ce-i asta ? îl întrebă el pe Lousteau.

— Un volum de versuri minunate.

Auzind răspunsul acesta, Dauriat se întoarce către Gabusson cu o mișcare vrednică de Talma :

— Ascultă, Gabusson, începînd de azi, oricine mai vine să-mi propună manuscise... — Auziți și voi ! zise el adresîndu-se celor trei vînzători ieșiți de după teancurile de cărți la glasul mînios al patronului, care își privea unghiile și mîna într-adevăr frumoasă. Veți întreba, pe oricine aduce manuscise, dacă sînt versuri sau proză. În caz de versuri, dați-l imediat afară. Pentru editură orice strofă-i catastrofă.

— Bravo, Dauriat, strigară ziaristii ; ai zis-o bine !

— Asta-i adevărul, exclamă editorul umblînd nervos prin prăvălie cu manuscisul lui Lucien în mînă : dumneavoastră, domnilor, habar n-aveți de răul pe care ni l-au făcut nouă succesele lordului Byron, ale lui Lamartine, Victor Hugo, Casimir Delavigne, Canalis și Béranger. Din cauza gloriei lor, ne-am pomnit pe cap cu o adevărată năvălire a barbarilor. Sînt sigur că în clipa asta avem în prăvălie peste o mie de volume de versuri, care încep cu istorii întreprupte, fără început nici sfîrșit, imitații după *Corsarul* sau *Lara*¹⁸⁹. Sub pretext de originalitate, poeții compun sumedenie de strofe fără înțeles, sau de poeme descriptive în care tînăra școală de azi se crede nouă inventîndu-l pe Delille¹⁹⁰ ! De doi ani încoace, poeții s-au înmulțit ca ciupercile. Uite : eu, cum mă vedeți, de

pildă, am pierdut cu ei anul trecut douăzeci de mii de franci ! Întrebați-l pe Gabusson ! Or fi existînd în lume, nu zic nu, și poeți nemuritori ; cunosc și eu cîteva dintre ei, trandafirii și fragezi, căroră nu le-a dat nici barba încă, îi spuse el lui Lucien ; dar pentru editură, tinere, nu există decît patru poeți : Béranger, Casimir Delavigne, Lamartine și Victor Hugo ¹⁹¹ ; pe Canalis nu-l trec la socoteală : e un poet făcut cu articole plătite.

Lucien n-avu curajul să-și umfle pieptul și să facă pe jignitul în fața acestor oameni influenți care rîdeau din toată inima. Înțelese că s-ar fi făcut de rîs, însă simțea o dorință grozavă să-i sară editorului de gît, să-i strice nodul elegant al cravatei, să-i rupă lanțul de aur de pe piept, să-i calce în picioare ceasul, iar pe el să-l sfîșie în bucăți. Amorul lui propriu, zgîndărit, îi stîrni dorul de răzbunare : îi jură o ură de moarte editorului căruia totuși îi zîmbea.

— Poezia e ca soarele, care face să crească și pădurile seculare, dar și muștele și țîntarii, zise Blondet. Nu există virtute să nu fie dublată de un viciu. Tot așa și literatura : îi naște pe editori.

— Și pe ziariști ! spuse Lousteau.

Dauriat izbucni într-un hohot de rîs.

— Și asta ce-i, mă rog ? zise el arătînd manuscrisul.

— O culegere de sonete să-l facă de rușine pe Petrarca, răspunse Lousteau.

— Cum înțelegi asta ? întrebă Dauriat.

— Ca toată lumea, spuse Lousteau, văzînd un zîmbet fin pe toate buzele.

Lucien nu se putea supăra, dar îl treceau toate nădușelile.

— Bine, o să-l citesc, zise Dauriat făcînd un gest de rege ce arăta cît de mare era hatîrul. Dacă sonetele sînt la înălțime, voi face din tine, băiete, un mare poet.

— Dacă are tot atît talent pe cît e de frumos, n-o să ai riscuri mari, spuse unul din cei mai faimoși ora-

tori ai camerei, care stătea de vorbă cu un ziarist de la *Constituționalul* și cu directorul *Minervei*.

— Domnule general¹⁹², zise Dauriat, gloria înseamnă douăsprezece mii de franci, costul articolelor, și trei mii de franci, costul meselor; întrebați-l pe autorul *Solitarului*¹⁹³! Dacă domnul Benjamin de Constant vrea să scrie un articol despre acest june poet, n-o să mă tocmesc mult ca să închei târgul.

La cuvîntul de general și la numele ilustru al lui Benjamin Constant, prăvălia căpătă în ochii geniului de provincie proporțiile unui Olimp.

— Lousteau, am ceva să-ți vorbesc, zise Finot; dar lasă că ne întîlnim la teatru. — Dauriat, fac afacerea, însă cu unele condiții. Hai în biroul tău.

— Poftim, băiete! spuse Dauriat lăsîndu-l pe Finot să treacă înainte și făcînd un gest de om copleșit de treburi înspre vreo zece persoane care îl așteptau.

Era tocmai să intre în birou, cînd Lucien, nerăbdător, îl opri.

— Dacă-mi luați manuscrisul, cînd îmi dați răspunsul?

— Păi, băiete, mai treci pe aici peste vreo trei-patru zile, și o să vedem.

Lousteau îl trase afară pe Lucien, fără să-i mai dea răgaz să-i salute pe Vernou, pe Blondet, pe Raoul Nathan, pe generalul Foy sau pe Benjamin Constant, a cărui lucrare asupra celor *O sută de zile*¹⁹⁴ tocmai apăruse. Lucien abia îi întrevăzu capul blond și fin, fața prelungă, ochii spirituali, gura frumoasă, în sfîrșit, omul care timp de douăzeci de ani fusese Potemkinul doamnei de Staël și care acum îi ataca pe Burboni, după ce se luptase cu Napoleon, dar care avea să moară zdrobit de propria-i victorie.

— Ce mai tarabă! exclamă Lucien cînd se văzu într-o trăsură de piață alături de Lousteau.

— La Panorama-Dramatique, și galop! Îți dau un franc jumătate pentru cursă, îi zise Étienne birjarului.

— Dauriat e o lichea care vinde pe an cărți de peste un milion și jumătate de franci, e un fel de ministru

al literaturii, răspunse Lousteau care se simțea gîdilat plăcut în amorul său propriu și făcea pe dascălul cu Lucien. Lăcomia lui, mare cît și a lui Barbet, lucrează numai cu cifre uriașe. Dauriat e mai spălat, e generos, însă e încrezut; iar spiritul lui e format numai din ce aude în juru-i de la alții; prăvălia lui e un loc strașnic de frecventat. Ai ocazia să stai de vorbă cu oamenii superiori de azi. Un tînăr, dragul meu, învață acolo într-o oră mai mult decît buchisind singur zece ani. Se pun la cale articole, se ticluiesc subiecte, te împrietenești cu oameni celebri sau influenți care îți pot fi de folos. Astăzi, ca să reușești, e nevoie să ai relații. Totul e întîmplarea, ai văzut. Ceea ce e mai primejdios, e să fii spiritual de unul singur, în ungherul tău.

— Dar ce obrăznicie! zise Lucien.

— A! noi rîdem de Dauriat cu toții, răspunse Étienne. Dacă ai nevoie de el, te calcă în picioare; dacă el are nevoie de *Journal des Débats*, Emile Blondet îl sucește ca pe-o sfîrlează. Și stai, că mai ai multe de văzut, dacă intri în literatură! Hei, ce-ți spuneam eu?

— Da, ai dreptate, răspunse Lucien. Am suferit în prăvălia asta mai mult decît mă așteptam, chiar după cîte îmi spuseseși.

— Și ce rost ar avea să te lași pradă suferinței? Ceea ce pe noi ne costă viața, subiectul care, în timpul nopților de lucru, ne-a răvășit creierul, toate incursiunile prin cîmpiile gîndirii, monumentul plămădit cu sîngele nostru, nu reprezintă pentru editori decît o afacere, bună sau proastă. Vor vinde sau nu vor vinde librării cartea dumitale? Iată care este pentru ei toată problema. O carte pentru ei înseamnă capital de riscat. Cu cît e mai bună, cu atît are mai puține șanse de a fi vîndută. Orice om superior se ridică deasupra celorlalți, succesul său este deci în raport direct proporțional cu timpul necesar pentru a i se aprecia opera. Nici un editor nu vrea să aștepte. Cartea tipărită azi trebuie să se vîndă mîine. În acest

fel, editorii refuză cărțile cu miez, cărora le trebuie timp ca să se impună cititorilor.

— Are dreptate d'Arthez, exclamă Lucien.

— Il cunoști pe d'Arthez? întrebă Lousteau. Nu știu să existe ceva mai primejdios decât inteligențele solitare care cred, cum pretinde băiatul ăsta, că pot face ca lumea să vină la ele. Inflăcărînd imaginațiile tinere printr-o încredere ce măgulește puterea nemăsurată ce o simțim în noi la început, oamenii aceștia cu glorie postumă îi împiedică pe tineri să se miște la vîrsta cînd mișcarea e posibilă și folositoare. Eu sînt pentru sistemul lui Mahomed, care, după ce i-a poruncit muntelui să vină la el, a strigat: „Dacă nu vii tu la mine, vin eu la tine!”

Reflecțiile acestea, expuse într-o formă incisivă, erau de natură a-l face pe Lucien să oscileze între teoria sărăciei umile, propovăduită de cenacul, și doctrina militantă a lui Lousteau. De aceea, poetul din Angoulême păstră tăcerea pînă în Bulevardul Temple.

Teatrul Panorama-Dramatique, pe locul căruia se ridică astăzi o casă particulară, era o încîntătoare sală de spectacol, situată în fața străzii Charlot, pe Bulevardul Temple, și în care două conduceri succesive dădură faliment, fără să obțină nici măcar un singur succes, deși au jucat acolo Vignol, unul din actorii care au moștenit rolurile lui Potier, și Florine, actrița care, cîinci ani mai tîrziu, deveni atît de celebră. Teatrele, ca și oamenii, sînt conduse de hazard. Panorama-Dramatique avea de luptat cu concurența Teatrelor Ambigu, Gaieté, Porte-Saint-Martin ¹⁹⁵ și a celor de vodevil, așa că nu putu rezista manevrelor acestora, restricțiilor impuse pentru prelungirea autorizației, precum și lipsei unui repertoriu de calitate. Autorii nu voiau să se certe cu teatrele cu existență sigură pentru un teatru cu o existență problematică. Totuși, actuala conducere își pusese toate speranțele în noua piesă, un fel de melodramă comică a unui autor tînăr, anume du Bruel, care colaborase pînă atunci cu mai mulți dramaturgi celebri și care pretin-

dea că pe aceasta a scris-o singur. Piesa fusese compusă în mod special pentru debutul Florinei, pînă atunci figurantă la Gaieté, unde juca de un an mici roluri în care se remarcase, fără să obțină însă un angajament permanent, astfel că acum Panorama o răpise vecinului. Coralie, o altă actriță, urma să debuteze și ea tot acolo. Cînd cei doi prieteni ajunseră la teatru, Lucien rămase încremenit văzînd de cîtă trecere se bucura presa :

— Domnul e cu mine, îi spuse Étienne controlorului, care se înclină pînă la pămînt.

— Veți găsi cu greu locuri, le zise controlorul-șef. Nu mai e liberă decît loja directorului.

Étienne și Lucien pierdură cîtva timp, rătăcind pe culoare și tîrguindu-se cu plasatoarele.

— Hai în culise, vorbim cu directorul și o să ne ia în loja lui. Cu ocazia asta o să-ți prezint și pe Florine, eroina din astă-seară.

La un semn al lui Lousteau, plasatorul de la fotografiile de orchestră alege o cheie mică și descuie o ușă pierdută într-un perete înalt. Lucien își urmă prietenul și trecu dintr-o dată, din coridorul luminat, într-o hrubă întunecoasă care, în mai toate teatrele, slujește de comunicație între sală și culise. Apoi, urcînd cîteva trepte umede, poetul din provincie se trezi în culise, unde îl aștepta o priveliște din cele mai ciudate. Îngustimea *rivaltelor*, înălțimea scenei, scările luminate cu opaițe, decorurile atît de urîte văzute de aproape, actorii boiți, costumele pestrițe și făcute numai din stofe proaste, lucrătorii cu haine unsuroase, frînghiile care spînzură de sus, regizorul care umblă cu pălăria dată pe ceafă, figuranții stînd jos, fundalurile ridicate, pompierii, în sfîrșit, toată adunătura asta caraghioasă, jalnică, murdară, hîdă, de o strălucire ieftină, semăna atît de puțin cu ceea ce văzuse Lucien de pe locul său din sală, încît uimirea lui nu mai cunoscu margini. Era tocmai pe sfîrșite o melodramă intitulată *Bertram*, piesă imitată după o tragedie de Maturin, pe care o prețuia nespus de mult Nodier,

lordul Byron și Walter Scott, dar care la Paris nu obținut nici un succes.

— Țin-te mereu de brațul meu ca să nu cazi în vreo trapă, să nu te pomenști cu vreo pădure în cap, să nu răstorni vreun palat sau să te agăți în vreo colibă, îi spuse Étienne lui Lucien. — Florine e la ea în cabină, păpușo? o întrebă el pe o actriță care tocmai se pregătea să intre în scenă, trăgînd cu urechea la actori.

— Da, iubitule. Îți mulțumesc pentru ce ai scris despre mine. Ești cu atît mai drăguț, cu cît Florine joacă acum aici.

— Haide, ai grijă de rolul tău, fetițo, îi spuse Lousteau. Ia, dă buzna, ridică mîna în sus și strigă: *Oprește-te, nenorocitul!* căci ați făcut astă-seară o rețetă de două mii de franci.

Lucien uluit o văzu pe actriță luînd poza potrivită și strigînd: *Oprește-te, nenorocitul!* să te înghețe de spaimă, nu altceva! Nu mai era aceeași femeie.

— Asta e teatrul! îi spuse el lui Lousteau.

— E ca taraba din Galeriile de Lemn și ca un ziar literar: o adevărată bucătărie, îi răspunse noul său prieten.

Apăru și Nathan.

— Pentru cine vii aici? îl întrebă Lousteau.

— Mî s-a dat să scriu despre teatrele mici la *Gazeta*, pînă ce voi găsi ceva mai bun, răspunse Nathan.

— Atunci, vino să iei masa cu noi după spectacol, și în schimb scrie frumos despre Florine, îi zise Lousteau.

— La ordinele dumitale, răspunse Nathan.

— Știi, acum locuiește în strada Bondy.

— Cine e tînărul ăsta frumos cu care ai venit, Lousteau, drăguțule? întrebă actrița revenind din scenă în culise.

— A! draga mea, un mare poet, un om care va fi celebru. Fiindcă o să luați masa împreună, domnule Nathan, îți prezint pe domnul Lucien de Rubempré.

— Aveți un nume frumos, îi zise Raoul lui Lucien.

— Lucien ! Domnul Raoul Nathan, zise Étienne, către noul său prieten.

— Pe legea mea, domnule, am citit opera dumneavoastră acum câteva zile și nu înțeleg cum se poate, când scrieți asemenea carte și asemenea poezii, să vă arătați atât de umil în fața unui ziarist.

— Să te văd și pe dumneata la prima carte, răspunse Nathan cu un zîmbet fin.

— Ia te uită ! ultraregaliștii și cu liberalii își dau mîna ! exclamă Vernou văzîndu-i pe cei trei.

— Dimineața sînt de părerea ziarului la care lucrez, zise Nathan ; însă seara, gîndesc cum îmi place : *noaptea, și pisicile și redactorii sînt fără culoare.*

— Étienne, spuse Félicien adresîndu-i-se lui Lousteau, Finot a venit cu mine, te caută. A ! Uite-l...

— Ce-nseamnă asta ? nu mai e nici un loc ? întrebă Finot.

— În inima noastră, ai totdeauna un loc, îi spuse actrița, aruncîndu-i un zîmbet din cele mai fermecătoare.

— A ! Uite-o pe Florville ! Ți-a și trecut dragostea cea mare ? Auzisem că te-a răpit un prinț rus.

— Parcă mai răpește cineva astăzi vreo femeie ? răspunse Florville, actrița cu *Oprește-te, nenorocitul !* Am stat împreună zece zile la Saint-Mandé și prințul a scăpat cu o despăgubire plătită teatrului. Directorul, reluă Florville rîzînd, se roagă să aibă parte tot de prinți ruși : despăgubirile lor i-ar face rețete fără cheltuieli.

— Dar tu, fetiço, îi spuse Finot unei țărăncuțe drăguțe care îl asculta, de unde te-ai învățat de cerceii ăștia cu diamante ? Ai jumulit vreun prinț indian ?

— Nu, doar pe un negustor de cremă de ghet, un englez care a și plecat ! N-are oricine, ca Florine și Coralie, negustori milionari sătui de neveste : norocul lor !

— Îți scapi „intrarea“, Florville, exclamă Lousteau, vaxul colégei tale te-a zăpăcit.

— Dacă vrei să ai succes, îi zise Nathan, în loc să strigi ca o furie : *E salvat !*, intră drept, mergi pînă la rampă și spune cu o voce plină : *E salvat*, așa cum spune Pasta : *O, patrie !* în *Tancred*¹⁹⁶. Hai, du-te odată ! adăugă el împingînd-o.

— Nu mai e timp, o să dea chix ! zise Vernou.

— Ce-a făcut ? întrebă Lousteau ; sala aplaudă ne-bunește.

— Le-a arătat sîinii cînd s-a așezat în genunchi, numai atîta știe să facă, spuse actrița văduvită de văxuiitor.

— Directorul ne dă loja lui, mă găsești acolo, îi zise Finot lui Étienne.

Lousteau îl duse atunci pe Lucien în spatele teatrului, prin labirintul culiselor, coridoarelor și scărilor, pînă la etajul al treilea, la o cămăruță la care ajunseră urmași de Nathan și de Félicien Vernou.

— Bună ziua sau bună seara, domnilor, zise Florine.

— Domnule, mai zise ea întorcîndu-se către un om scund și gras care stătea într-un colț, domnii ăștia sînt stăpînii soartei mele, viitorul meu e în mîinile lor ; dar și dumnealor vor fi, sper, sub masa noastră mîne în zori, dacă domnul Lousteau n-a uitat nimic...

— Cum era să uit ? o să-l ai pe Blondet de la *Débats*, îi spuse Étienne, pe adevăratul Blondet, pe Blondet în persoană, pe scurt : pe Blondet !

— O ! dragul meu Lousteau ! poftim : trebuie să te sărut, îi zise ea sărindu-i de gît.

La această demonstrație, Matifat, grăsanul, luă un aer serios. La șaisprezece ani cît avea, Florine era slabă. Frumusețea ei, ca un boboc neînflorit, nu putea să placă decît artiștilor care preferă schițele, tablourile. Incîntătoarea actriță avea pe atunci în trăsăturile feței toată finețea care o caracteriza, și semăna cu Mignon a lui Goethe¹⁹⁷. Matifat, un droghist bogat din strada des Lombards, crezuse că o mică actriță de pe bulevarde o să fie puțin costisitoare ; însă, în unsprezece luni, Florine îl costase șaiszeci de mii de franci. Nimic nu i se păru lui Lucien mai extraordinar

decît negustorul acesta cunsecade şi cuminte, stînd ca un zeu Terminus într-un colţ al încăperii de zece picioare pătrate, frumos tapisată, împodobită cu o oglindă mare, cu un divan, două scaune, un covor, un cămin, şi plină de dulapuri. O cameristă isprăvea tocmai s-o îmbrace pe actriţă într-un costum spaniol. Piesa era o comedie de intrigă, în care Florine juca rolul unei contese.

— Peste cinci ani, fiinţa asta o să fie cea mai frumoasă actriţă din Paris, îi zise Nathan lui Félicien.

— Iubiţilor, spuse Florine întorcîndu-se către cei trei ziarişti, aveţi grijă de mine mîine ; pînă una-alta, am angajat trăsuri pentru la noapte, o să vă trimit acasă beţi-turtă ; Matifat a făcut rost de nişte vinuri, o ! nişte vinuri cum bea numai regele. Şi a pus mîna şi pe bucătarul ministrului Prusiei.

— Din partea domniei-sale, nu ne aşteptăm decît la lucruri mari, zise Nathan.

— Ştie că a invitat pe cei mai primejdioşi parizieni, răspunse Florine.

Matifat se uita cu oarecare nelinişte la Lucien, căci marea frumuseţe a acestuia îi stîrnea gelozia.

— Dar e cineva aici pe care nu-l cunosc, spuse Florine dînd cu ochii de Lucien. Care din voi l-a adus pe Apollo din Belvedere ¹⁹⁸ ? Domnul e drăguţ ca o pictură de-a lui Girodet ¹⁹⁹.

— Domnişoară, îi zise Lousteau, domnul e un poet din provincie. Am uitat să ţi-l prezint. Eşti aşa de frumoasă în astă-seară, că-l faci pe om să uite şi de cea mai elementară politeţe.

— E bogat, de face poezii ? întrebă Florine.

— E ca Iov de sărac, răspunse Lucien.

— Asta e foarte ispititor pentru noi, femeile, adăugă actriţa.

Du Bruel ²⁰⁰, autorul piesei, un tînăr în redingotă, mic, dezgheţat, care semăna şi cu un conţopist, şi cu un arendaş, şi cu un agent de schimb, la un loc, intră brusc pe uşă.

— Dragă Florine, îți știi rolul, da? Vezi să nu te încurci. Ai grijă de scena din actul al doilea: fii usturătoare, dar fină! Spune: *Nu te iubesc*, așa cum ne-am înțeles.

— De ce iei roluri cu asemenea fraze? o întrebă Matifat pe Florine.

Un rîs general izbucni la observația droghistului.

— Ce te supără pe tine, îi zise ea, de vreme ce nu ți le spun ție, prostuțele? — Ah! fericirea mea o fac gugumăniile lui, adăugă ea uitîndu-se la cei din jur. Pe cuvîntul meu, dacă i-aș plăti ceva de fiecare prostie, ar însemna să mă ruinez.

— Da, dar ai să te uiți la mine cînd o să spui așa, cum faci cînd îți repeți rolul, și asta mă îngrozește, răspunse droghistul.

— Atunci, o să mă uit la Lousteau, ca să-ți fac plăcere, i-o întoarse ea.

Un clopoțel răsună pe sală.

— Acum plecați cu toții, zise Florine, lăsați-mă să recitesc rolul și să caut să-l înțeleg.

Lucien și Lousteau plecară cei din urmă. Lousteau îi sărută umerii Florinei și Lucien o auzi pe actriță zicînd:

— Cu neputință astă-seară. Babalicul ăsta timpit i-a spus nevaste-si că pleacă la țară.

— Nu-i așa că e drăguță? îl întrebă Étienne pe Lucien.

— Dar, dragul meu, Matifat ăsta... exclamă Lucien.

— Ehe, copilule, ce știi tu din viața de la Paris? răspunse Lousteau. Aici trebuie să te-nveți să „înghiți” uneori! E ca și cum ai iubi o femeie măritată, asta-i tot. Cauți să găsești o modalitate de a trăi.

Étienne și Lucien intrară într-o lojă de avanscenă, la rangul întii, unde îl găsiră pe directorul teatrului și pe Finot. În loja din fața lor, era Matifat cu unul din prietenii lui, anume Camusot, un negustor de mătăsuri care o proteja pe Coralie și care era însoțit de un moșneag de treabă, socrul lui. Cei trei burghezi își ștergeau sticlele ochelarilor, oarecum îngrijonați de

agitația galeriei. Lojile adăposteau publicul bizar de premiere : ziariști cu amantele lor, femei întreținute cu amanții lor, câțiva bătrâni obișnuiți ai teatrelor, amatori de premiere, persoane din lumea bună cărora le plac asemenea emoții. Într-o lojă de lângă scenă, se afla directorul general cu familia, care-i găsisse un loc lui du Bruel într-o administrație financiară, de unde autorul de vodeviluri primea o leafă de sinecură. De la prînz încoace, totul îi părea lui Lucien din ce în ce mai uimitor. Viața literară, în ultimele două luni atît de săracă, de goală pentru el, atît de înfricoșătoare în camera lui Lousteau, atît de umilă și de sfruntată totodată în Galeriile de Lemn, se desfășura acum cu stranii splendori și sub aspecte nebănuite. Amestecul acesta de înălțări și coborîri, de compromisuri cu conștiința, de supremații și de lașități, de trădări și de plăceri, de măreții și de umilințe, îl făcea să rămînă cu gura căscată, ca un om buimăcit de un spectacol nemaipomenit.

— Crezi că piesa lui du Bruel o să prindă ? îl întrebă Finot pe director.

— E o piesă de intrigă, în care du Bruel a vrut să facă ceva a la Beaumarchais. Publicului boulevardier nu-i prea place genul ăsta, el vrea să fie îndopat cu emoții tari. Spiritul nu e apreciat aici. În seara asta, totul depinde de Florine și de Coralie, de farmecul și de frumusețea lor. Le-am dat niște fuste foarte scurte, fac un dans spaniol, s-ar putea să cucerească publicul. Am încercat o lovitură cu reprezentația asta, ca la jocul de cărți. Dacă ziarele dau cîteva articole scrise cu spirit, în caz de reușită, pot cîștiga vreo trei sute de mii de franci.

— M-am lămurit atunci, n-o să fie decît un succes de stimă, zise Finot.

— Avem de luptat cu o intrigă pusă la cale de cele trei teatre vecine, o să se și fluiera ; dar am luat măsuri ca să le zădărnicesc planurile mîrșave. I-am plătit eu mai mult pe cei trimiși contra mea, așa că vor fluiera fără convingere. Uite colo doi negustori

care, pentru a le asigura Coraliei și Florinei un triumf, au cumpărat fiecare câte o sută de bilete și le-au împărțit unor cunoștințe în stare să-i dea afară pe cei care ar încerca să huiduiască. Iar aceștia, plătiți din două părți, se vor lăsa scoși afară. Asemenea execuție e totdeauna pe placul publicului.

— Trei sute de bilete ! ce oameni prețioși ! exclamă Finot.

— Da, cu încă două actrițe drăguțe și la fel de gras întreținute ca Florine și Coralie, aș scoate-o bine la capăt.

De două ceasuri încoace, în urechile lui Lucien totul se rezolva în bani. În teatru ca în editură, în editură ca în gazetărie. De artă și de glorie, nici pomeneală ! Pendulările astea ale balanțierului Monedei le simțea mereu în cap și în inimă ca pe niște lovituri de ciocan. În vreme ce orchestra cânta uvertura, el nu se putu împiedica să nu opună aplauzelor și fluierăturilor galeriei înfierbîntate scenele de poezie calmă și curată pe care le gustase în tipografia lui David, cînd amîndoi se îmbătau de minunile artei, de mărețele izbînzi ale geniului, de gloria cu aripile albe. Amintindu-și de serile cenaclului, o lacrimă scînteie în ochii poetului.

— Ce ai ? îl întrebă Étienne Lousteau.

— Văd poezia căzută în mocirlă, îi spuse el.

— Hei, dragul meu, mai ai încă iluzii !

— Oare, nu se poate altfel decît să te bălăcești în noroi și să-i suportîi aici pe grăsanii ăștia de Matifat și de Camusot, așa cum actrițele îi suportă pe ziariști și cum noi îi suportăm pe editori ?

— Uite, drăguțule, îi șopti Étienne arătînd înspre Finot, îl vezi pe băiatul ăsta greoi, fără pic de deșteptăciune sau de talent, dar lacom, dornic să facă avere cu orice preț și priceput în afaceri, care în prăvălia lui Dauriat mi-a luat patruzeci la sută, prefăcîndu-se că-mi face un serviciu ?... ei, bine, are niște scrisori în care cîteva genii în devenire se tîrîie în genunchi în fața lui pentru o sută de franci.

O tresărire bruscă, pricinuită de scîrbă, îi împunse inima lui Lucien, care își aminti : *Finot, ce s-a ales cu suta mea de franci?* desenul lăsat pe biroul din redacție.

— Mai bine moartea, izbucni Lucien.

— Mai bine viața, replică Étienne.

Cînd cortina se ridică, directorul ieși din lojă ca să dea cîteva ordine în culise.

— Dragul meu, îi zise atunci Finot lui Étienne, Dauriat mi-a dat cuvîntul că mă ia tovarăș la o treime din proprietatea ziarului cumpărat. M-am învoit la treizeci de mii de franci, cu condiția să fiu eu redactor-șef și director. E o afacere strașnică. Blondet mi-a spus că se pregătesc legi restrictive contra presei, nu vor mai fi permise decît ziarele existente atunci. Peste șase luni, o să fie nevoie de un milion ca să înființezi un ziar nou. Așa că am încheiat tîrgul, cu toate că n-am decît zece mii de franci. Ascultă-mă. Dacă îl faci pe Matifat să cumpere jumătate din partea mea cu treizeci de mii de franci, te fac redactor-șef la ziarul meu cel mic, cu două sute cincizeci de franci pe lună. Ai să fii omul sub care mă voi ascunde eu. Vreau să pot conduce înainte redacția, să-mi păstrez interesele acolo și să nu se vadă că am vreun amestec. Toate articolele or să-ți fie plătite ție cu cinci franci coloana ; astfel că poți realiza un beneficiu de cincisprezece franci pe zi plătindu-le celorlalți doar cu trei franci și profitînd de articolele gratuite. Asta înseamnă încă patru sute cincizeci de franci pe lună. Vreau însă să pot ataca sau apăra oamenii și afacerile după cheful meu în ziar, lăsîndu-te bineînțeles pe tine să-ți slujești prietenii și urile care nu-mi vor stingheri mie interesele. Poate c-o să fiu cu guvernul sau chiar ultraregalist, nu știu încă ; însă vreau să-mi păstrez într-ascuns și legăturile cu liberalii. Tu ești un băiat bun și ție îți spun totul pe față. Poate c-o să-ți dau să faci dezbaterile din Cameră în ziarul unde le fac eu acum ; probabil că n-am să le mai pot ține pentru mine. Întrebuințează-o, prin urmare, pe

Florine la samsarlicul ăsta și spune-i să-l îmbrobo-
dească bine pe droghist ; n-am decît patruzeci și opt
de ore ca să-l anunț, în caz că nu-mi pot ține învoiala.
Dauriat a vîndut cealaltă treime cu treizeci de mii de
franci tipografului și furnizorului lui de hîrtie. Lui îi
rămîne partea gratis, ba ciștigă și zece mii de franci,
pentru că totul nu-l costă decît cincizeci de mii. Peste
un an, afacerea o să facă însă două sute de mii de
franci de vîndut curții regale, dacă aceasta, cum se
pretinde, o să aibă bunul-simț să cumpere ziarele.

— Ești plin de noroc, exclamă Lousteau.

— Dacă ai fi trecut și tu prin mizeria pe care am
cunoscut-o eu, n-ai spune asta. Chiar și astăzi, mă
roade o durere fără leac : eu sînt fiul unui pălărier
care vinde și acum pălării în strada du Coq. Numai
o revoluție m-ar putea face să parvin ; iar în lipsa
unei răsturnări sociale, trebuie să ai milioane. Și,
din aste două lucruri, nu știu, zău ! dacă revoluția nu
e lucrul cel mai ușor. Dacă aș purta numele priete-
nului tău, aș fi un om fericit astăzi. Sst, vine direc-
torul. La revedere, zise Finot ridicîndu-se de pe scaun.
Mă duc la Operă, s-ar putea să am mîine un duel :
scriu și semnez cu F un articol crunt contra a două
dansatoare care trăiesc cu doi generali. O să atac
zdravăn și Opera.

— Nu mai spune ! făcu directorul.

— Da, toată lumea se tîrguiește cu mine, răspunse
Finot. Unul nu-mi mai dă loji, altul refuză să-mi ia
cincizeci de abonamente. I-am dat un ultimatum
Operei : vreau acum o sută de abonamente și patru
loji pe lună. Dacă mi se primesc condițiile, o să am
opt sute de abonați cărora li se trimite ziarul, din-
tr-o mie de plătitori. Și cunosc mijloacele de a mai
face încă două sute de abonamente ; o să ajung la o
mie două sute în ianuarie...

— O să ne ruinați, zise directorul.

— Că tare îți mai atîrnă greu zece abonamente !
Ți-am făcut rost de două articole bune la *Constitu-*
ționalul.

— O ! nu mă plîng de dumneata, spuse repede directorul.

— Pe mîine seară, Lousteau, reluă Finot. Îmi aduci răspunsul la Théâtre-Français, unde e o premieră ; și, cum n-o să pot scrie eu cronica, o să iei tu loja de la ziar. Te prefer pe tine oricărui altuia : lucrezi și tu pentru mine, îți sînt și eu recunoscător. Félicien Vernou îmi oferă să renunțe pe un an la leafa lui de la ziar și îmi propune și douăzeci de mii de franci pentru o treime din proprietatea ziarului ; dar vreau să rămîn stăpîn absolut. La revedere.

— Nu degeaba se numește ăsta Finot, îi spuse Lucien lui Lousteau.

— O ! e un specimen care o să ajungă, îi răspunse Etienne fără să se sinchisească dacă îl aude sau nu vulpoiul care tocmai închidea ușa lojii.

— Asta ?... spuse directorul, o să-l vezi milionar, o să se bucure de stima tuturor, și poate c-o să aibă și prieteni...

— Dumnezeule sfinte, ce cloacă ! Și dumneata vrei s-o faci pe fata asta minunată să trateze o asemenea afacere ? întrebă Lucien arătînd înspre Florine care le arunca ochade.

— Și va și reuși. Nu cunoști devotamentul și indemnarea acestor făpturi neprețuite, răspunse Lousteau.

— Își răscumpără toate defectele, își șterg toate greșelile, prin nemărginirea dragostei lor cînd iubesc, zise directorul. Iubirea unei actrițe e cu atît mai frumoasă, cu cît produce un contrast mai izbitor cu ceea ce o înconjoară.

— E ca și cum ai găsi în noroi un diamant vrednic de coroana cea mai mîndră, replică Lousteau.

— Dar, reluă directorul, Coralie e distrată. Amicul nostru a cucerit-o pe Coralie fără măcar să bănuie, și asta o s-o facă să greșească ; nu e atentă cînd îi vine rîndul, de două ori n-a auzit suflerul. Domnule, te rog, stai aici în colț, îi spuse el lui Lucien. Dacă

e îndrăgostită de dumneata, mă duc să-i spun că ai plecat.

— Ba nu, sări Lousteau, spune-i că domnul vine cu noi după spectacol, că o să-i stea la dispoziție, și o să vezi că va juca mai bine ca domnișoara Mars.²⁰¹

Directorul plecă.

— Dragă prietene, îi zise Lucien lui Étienne, cum îți vine s-o pui pe domnișoara Florine să-i ceară treizeci de mii de franci droghistului pe un lucru ce-l constă numai jumătate pe Finot?

Lousteau nu-i dădu răgaz lui Lucien să-și isprăvească raționamentul.

— Dar de unde ai picat, copile? Droghistul ăsta nu-i un om, e o casă de bani adusă de Amor.

— Dar conștiința dumitale?

— Conștiința, dragul meu, e un băț pe care fiecare îl ia ca să dea în vecinul lui, însă de care nu se servește niciodată pentru sine. Ce te-a apucat? Întîmplarea face pentru dumneata, într-o singură zi, o minune pe care eu am așteptat-o doi ani de zile, și mai stai să discuți mijloacele? Cum! pari să fii băiat deștept, în stare să ajungi la independența de idei ce trebuie s-o aibă aventurierii intelectuali în lumea în care trăim, și te mai încurci în șovăieli de călugărită care se mustră că a mâncat dulce în zi de post?... Dacă Florine izbutește, eu ajung redactor-șef, cîștig două sute de franci în mod sigur și regulat, capăt cronica teatrelor mari, îi las lui Vernou teatrele de vodeviluri, și pui și dumneata piciorul în gazetărie luîndu-mi locul la teatrele de boulevard. Vei avea trei franci de coloană și vei scrie una pe zi, treizeci pe lună îți vor aduce nouăzeci de franci; vei avea cărți de vîndut lui Barbet de șaizeci de franci și mai poți cere de la teatrele dumitale zece bilete pe lună, în total patruzeci de bilete, pe care le vei vinde cu patruzeci de franci unui Barbet al teatrelor, un speculant cu care îți voi face tot eu cunoștință. În felul acesta, te vîd cu două sute de franci pe lună; dacă vei fi pe placul lui Finot, vei putea plasa un articol de o sută

de franci în noul lui săptămînal, în caz că dovedești un talent deosebit ; pentru că acolo se semnează, nu merge să „dai rasol“ ca la ziar. Vei avea atunci trei sute de franci pe lună. Dragul meu, există oameni de talent ca, de pildă, bietul d'Arthez, care mîncă în fiecare zi numai la Flicoteaux ; lor le trebuie zece ani pînă să cîștige trei sute de franci. Dumneata vei avea patru mii de franci pe an de pe urma scrisului, fără să mai socotim și ceea ce vei cîștiga de la editori în caz că mai scrii și pentru ei. Pe cîtă vreme un subprefect n-are decît trei mii de franci în arondismentul lui, unde se plictisește de moarte ! Nu-ți vorbesc de plăcerea de a te duce la spectacole pe gratis, căci plăcerea asta îți va deveni curînd o corvadă, dar vei putea pătrunde oricînd în culisele a patru teatre. Fii aspru și spiritual timp de o lună, două și or să te copleșească invitațiile, curtea actrițelor și a amanților lor ; n-o să mai iei masa la Flicoteaux decît în zilele cînd vei avea doar un franc și jumătate în pungă și, întîmplător, nici o invitație în oraș. Azi, la ora cinci, în Luxembourg, nu știai cum să te descurci, iar acum ești pe punctul de a deveni una din cele o sută de persoane privilegiate care își impun Franței opiniile lor. Peste trei zile, dacă izbutim, o să poți și dumneata, cu treizeci de snoave cu haz, tipărite cîte trei pe zi, să faci un om să-și blesteme viața ; o să-ți poți asigura grațiile tuturor actrițelor din teatrele dumitale ; o să poți face o piesă bună să cadă și să fie tot Parisul la una proastă. Dacă Dauriat nu vrea să-ți tipărească *Margaretele* sau nu-ți dă nimic pe ele, îl poți face să vină, umilit și supus, la dumneata acasă, ca să ți le cumpere cu două mii de franci. Dacă ai talent și „trîntești“, în trei ziare diferite, trei articole care amenință cîteva din speculațiile lui Dauriat sau vreo carte pe care se biziue el, îl vei vedea dînd fuga în mansarda dumitale și ținîndu-se scai de dumneata. În privința romanului, editorii care, acum, te-ar trimite la plimbare mai mult sau mai puțin politicoș, vor face coadă la dumneata acasă, iar manuscrisul pe

care bătrînul Doguereau ți-l plătea deunăzi cu patru sute de franci, va fi supralicitat pînă la patru mii ! Astea sînt avantajele gazetăriei. De aceea nu-i lăsăm noi să se apropie de ziare pe toți noii-veniți ; nu numai că-ți trebuie mult talent, dar încă și mai mult noroc pentru a putea pătrunde aici. Și dumneata te mai codești !... Vezi, dacă nu ne-am fi întîlnit azi la Flicoteaux, ai mai fi tras mîța de coadă încă trei ani de zile, sau ai fi murit de foame, ca d'Arthez, într-o magherniță. Pînă ce d'Arthez va ajunge savant ca Bayle²⁰² și mare scriitor ca Rousseau, noi ne vom fi făurit soarta și vom fi, de fapt, stăpîni și pe gloria lui. Finot va fi deputat, proprietarul unui mare ziar ; iar noi vom fi ceea ce vom fi vrut să fim : pairi de Franța sau deținuți în închisoarea Sainte-Pélagie, pentru datorii.

— Iar Finot își va vinde ziarul cel mare miniștrilor care i-l vor plăti mai gras, la fel cum își vinde doamnei Bastienne laudele, ponegrind-o pe domnișoara Virginie, și dovedind că pălăriile primei sînt superioare aceloră pe care ziarul le lauda întîi ! exclamă Lucien amintindu-și de scena la care fusese martor.

— Ești un naiv, dragul meu, îi răspunse Lousteau scurt. Finot, acum trei ani, călca pe ștaifurile ghetelor, mînca la Tabar cu nouăzeci de centime, ticluia un prospect pentru zeci franci, și haina îi stătea pe trup printr-un mister la fel de nepătruns ca și acela al Neprihănitei Zămisliri ; acum, Finot are ziarul lui personal, evaluat la o sută de mii de franci ; cu abonamentele plătite, fără a trimite ziarul în schimb, cu abonamentele reale și cu „contribuțiile indirecte“ încasate de unchiu-său, cîștigă douăzeci de mii de franci pe an ; ia zilnic cele mai îmbelșugate mese din lume, are de o lună cabrioletă personală, în sfîrșit, iată-l mîine în fruntea unui săptămînal, cu o șesime din proprietatea acestuia obținută pe nimic, cu cinci sute de franci salariu pe lună, la care adaugă o mie de franci pentru articolele făcute de alții pe gratis, dar pe care el îi va pune pe asociați să i le plătească. Chiar

dumneata cel dintîi, dacă Finot consimte să-ți plătească cincizeci de franci foaia, vei fi foarte fericit să-i aduci trei articole pe veresie. Cînd vei avea și dumneata poziția lui, îl vei putea judeca pe Finot, căci numai egalii se cuvine să te judece. Te așteaptă un viitor măreț, dacă vei asculta de îndemnurile urii, dacă vei ataca atunci cînd Finot îți va zice : „Atacă !” și dacă vei lăuda cînd el îți va spune : „Laudă !” Iar, cînd vei avea și dumneata să te răzbuni pe cineva, vei putea să-ți strivești prietenul sau dușmanul printr-o frază strecurată în fiecare dimineată în ziarul nostru, spunîndu-mi : „Lousteau, trebuie să-l facem praf pe ăsta !” Și îți vei mai ucide încă o dată victima printr-un articol mare publicat în săptămînal. În sfîrșit, dacă chestiunea e capitală pentru dumneata, Finot, căruia îi vei fi devenit necesar, te va lăsa să-i dai o ultimă lovitură de măciucă în vreun ziar mare care are zece-douăsprezece mii de abonați.

— Va să zică, dumneata crezi că Florine o să-l poată convinge pe droghist să facă tîrgul ? întrebă Lucien uluit.

— Ba bine că nu ! Acum, în pauză, mă duc să-i spun despre ce e vorba. Afacerea trebuie să se facă chiar în noaptea asta. După ce o voi dăscăli eu, o să aibă și spiritul meu și al ei.

— Și bietul om, care stă colo cu gura căscată, admirînd-o pe Florine, nici nu bănuie că o să-l coste treizeci de mii de franci !...

— Poftim : altă prostie ! Parcă l-ar fura cineva ? exclamă Lousteau. Păi, dragul meu, dacă guvernul cumpără ziarul, peste șase luni droghistul va căpăta cincizeci de mii de franci pentru cei treizeci de mii ai lui de azi. Dar Matifat nu se uită la ziar, el se uită la interesele Florinei. Cînd se va afla că Matifat și Camusot (pentru că ei or să-și împartă afacerea între ei) sînt proprietarii unei reviste, în toate ziarele or să apară articole favorabile Florinei și Coraliei. Florine o să ajungă celebră, și o să capete un angajament de o mie două sute de franci la alt teatru. În sfîrșit,

Matifat va economisi o mie de franci pe lună cît l-ar costa cadourile și mesele date ziaristilor. Dumneata nu cunoști nici oamenii, nici afacerile.

— Săracul l zise Lucien, crede că va avea o noapte plăcută.

— Da, reluă Lousteau, n-o să aibă liniște din partea ei pînă nu îi va arăta dovada că a pus mîna pe șesimea lui Finot. Iar eu, a doua zi, voi fi redactor-șef și voi cîștiga o mie de franci pe lună. Ceea ce înseamnă sfîrșitul sărăciei mele ! exclamă amantul Florinei.

Lousteau ieși lăsîndu-l pe Lucien năucit, pierdut într-un haos de gînduri, plutind departe de lumea înconjurătoare. După ce văzuse la Galeriile de Lemn sforăria editorilor și bucătăria gloriei, după ce se plimbase prin culisele teatrului, poetul întrezărea acum goliciunea conștiințelor, șurubăria vieții pariziene, mecanismul fiecărui lucru. Rîvnise la fericirea lui Lousteau, admirînd-o pe Florine pe scenă. Cîteva momente, uitase și de Matifat. Stătu așa un timp greu de măsurat, poate cinci minute. Dar pentru el fu o veșnicie. Gînduri arzătoare îi inflăcărau sufletul, iar simțurile îi erau pîrjolate de spectacolul actrițelor cu ochii nerușinați și cu obrajii vopsiți, cu pieptul dezgolit, îmbrăcate în fuste înzorzonate, scurte, arătîndu-și picioarele, cu ciorapii roșii și baghetă verde, trași pe picior ca să ia ochii publicului. Ca două șuvoaie care, într-o inundație, caută să se împreune, două feluri de corupție, pe două linii paralele, veneau să-l hărțuie pe poetul din lojă, cu brațul atîrnînd pe catifeaua roșie a scaunului, cu ochii ațintiți asupra cortinei și cu atît mai accesibil vrajei exercitate de această viață străbătută și de nori și de lumină, cu cît i se înfățișa strălucind ca un foc de artificii după noaptea adîncă a vieții sale trudite, obscure, monotone. Deodată, lumina învăpăiată de dragoste a unei priviri îl învălui pe Lucien, străpungînd cortina teatrului. Poetul, trezit din toropeală, recunoscu privirea Coraliei care îl frigea ; lăsă capul în jos și se uită la Camusot care tocmai se înapoia în loja lui. Amatorul

acesta de teatru era un negustor de mătasuri din strada Bourdonnais, gras și cumsecade, judecător la Tribunalul de comerț, tată a patru copii, însurat a doua oară, bogat, cu optzeci de mii de franci venit anual, dar în vîrstă de cincizeci și șase de ani, cu un smoc de fire cărunte pe cap, cu mutra vicleană a celui ce se bucură de cît i-a mai rămas de trăit și care nu vrea să părăsească viața fără să soarbă și el din cupa plăcerilor, după ce înghițise cele o mie și una de mizerii ale negustoriei. Avea fruntea de culoarea untului proaspăt, iar în obrajii îmbujorați ca de călugăr părea să nu încapă toată bucuria unei fericiri fără seamăn. Camusot era acolo fără soție și înțelegea s-o aplaude nebunește pe Coralie, care reprezenta, întrunite într-însa, toate vanitățile lui de burghez bogat. La ea acasă, făcea și el pe marele senior de pe vremuri. În clipa aceea, socotea că succesul actriței i se datora lui pe jumătate, cu atît mai mult cu cît îl plătise. Purtarea aceasta era îndreptățită și de prezența socrului lui Camusot, un bătrînel cu părul pudrat, cu ochii pofticioși, și totuși foarte demn. Lucien se simți din nou dezgustat, își aminti de dragostea lui curată, înflăcărată, nutrită timp de un an pentru doamna de Bargeton. Numaidecît iubirea poetului își deschise aripile-i albe și mii de amintiri îl înconjurară pe tînărul geniu din Angoulême, care se cufundă iar în visare. Cortina se ridică. Coralie și Florine erau în scenă.

— Numai la tine nu îi e gîndul, dragă, îi șopti Florine Coraliei care rostea o replică.

Lucien nu se putu opri să nu ridă și se uită la Coralie. Femeia aceasta, una din cele mai fermecătoare actrițe din Paris, rivala doamnei Perrin și a domnișoarei Fleuriet, cărora le semăna și a căror soartă avea s-o împărtășească, era tipul fetelor care îi încîntă cînd vor pe bărbați. Coralie înfățișa tipul desăvîrșit al figurii ebraice, cu fața ovală, prelungă, de oculoare alb-blondă, cu gura roșie ca o rodie, cu bărbia fină ca marginea unei cupe. Sub pleoapele arse de

un ochi ca mărgeaua neagră, sub genele răsucite în sus, se ghicea privirea languroasă în care dogorea toată arșița deșertului. Deasupra ochilor, umbriți de un cerc vioriu, se desenau sprâncenele arcuite și stufoase. Fruntea, încununată de două șuvițe de abanos, în care lumina se reflecta ca într-un lemn lăcuit, avea o măreție ce te-ar fi îndemnat să crezi că e a vreunui geniu. Dar, ca multe actrițe, Coralie, fără inteligență, cu toată ironia ei de culise, fără carte, cu toată experiența ei de budoar, n-avea decît inteligența simțurilor și bunătatea femeilor îndrăgostite. De altminteri, cine se mai uita la virtutea ei, cînd îți lua ochii cu brațele ei rotunde și frumos sculptate, cu degetele subțiri și lungi, cu umerii aurii, cu pieptul cîntat de *Cîntarea Cîntărilor*, cu un gît neastîmpărat și arcuit, cu picioare de o rară eleganță, prinse în mătase roșie? Farmecele acestea ale ei, de o poezie cu adevărat orientală, erau și mai reliefate de convenționalul costum spaniol folosit în toate teatrele noastre. Coralie înnebunise sala întreagă, de unde toți ochii îi cuprindeau talia bine prinsă în fota spaniolă, și-i mîngîiau șoldurile andaluze care îi imprimau fustei răsuciri lascive. Veni o clipă cînd Lucien, uitîndu-se la această făptură ce juca numai pentru el, nemaisinchisindu-se cîtuși de puțin de Camusot, puse dragostea senzuală deasupra dragostei curate, plăcerea deasupra dorinței, iar demonul desfriului îi șopti gînduri amețitoare.

„Eu nu cunosc încă dragostea care se tăvălește în vin, în mîncăruri alese, în bucuriile materiale, își zise el. Am trăit mai mult în gînd decît în fapt. Un om care trebuie să le zugrăvească pe toate trebuie să le cunoască pe toate. Iată acum primul meu supeu fastuos, prima mea orgie într-o societate stranie; de ce n-aș sorbi și eu o dată din desfătărilor faimoase în care se bălăceau marii seniori din secolul trecut trăind cu femeii de rînd? Chiar dacă n-ar fi decît spre a le transporta pe meleagurile înalte ale dragostei adevărate, și tot trebuie să cunoști bucuriile, perfec-

țiunile, imboldurile, resursele și vicleniile iubirii curtezanelor și actrițelor. Nu reprezintă ele oare, la urma urmelor, poezia simțurilor? Acum două luni, femeile astea mi se păreau niște zeițe păzite de balauri fioroși; și iată aici pe una din ele ce o întrece în frumusețe pe Florine pentru care îl invidiam pe Lousteau; de ce să nu profit de pornirea ei pentru mine, cînd cei mai mari seniori cumpără cu aur greu o noapte cu ele? Ambasadorilor, cînd calcă prin mîcirla asta, nu le mai pasă nici de ziua de ieri, nici de cea de mîine. Aș fi un prost să fac eu unul mai multe nazuri decît un prinț, mai ales că nu iubesc încă pe nimeni.“

Lucien nu se mai gîndea acum la Camusot. După ce își arătase față de Lousteau scîrba de faptul că acesta își împărțea iubita cu un altul, cădea și el în aceeași groapă, era și el cuprins de poftă și tîrît de iezuitismul pasiunii.

— Coralie e nebună după dumneata, îi zise Lousteau intrînd. Frumusețea dumitale, vrednică de cele mai vestite statui grecești, face ravaje în culise. Ești un om fericit, dragul meu. La optsprezece ani, Coralie poate avea peste cîteva zile șazeci de mii de franci pe an pentru frumusețea ei. E încă foarte cuminte. Vîndută de mama ei, acum trei ani, cu șazeci de mii de franci, n-a cules pînă azi decît necazuri, și caută fericirea. În teatru, a intrat din disperare, scîrbită de de Marsay, întîiul ei cumpărător; și cînd acesta a părăsit-o, a dat peste Camusot pe care nu-l iubește; el, însă, îi e ca un părinte, ea îl suportă și se lasă iubită. A refuzat o grămadă de propuneri mai avantajoase și a rămas cu Camusot, pentru că el nu o chinuie. Așadar, dumneata ești prima ei dragoste. Da, de cînd te-a văzut, e lovită crunt, plinge de răceala dumitale, și Florine s-a dus s-o dăscălească în cabină. Piesa o să cadă, Coralie nu-și mai știe rolul, și adio angajamentul la Teatrul Gymnase pe care i-l pregătea Camusot!

— Nu mai spune !... Biata fată ! zise Lucien, măgulit de aceste cuvinte. Dragul meu, într-o singură seară mi se întâmplă mai multe evenimente decît în primii mei optsprezece ani de viață.

Și Lucien își povesti iubirea cu doamna de Bargeton și ura lui contra baronului du Châtelet.

— Știi ceva ? Ziarul tocmai duce lipsă de un cal de bătaie, o să-l luăm pe ăsta. Baronul e un fante de pe vremea imperiului, azi e omul guvernului, l-am văzut des la Operă ; e tocmai ceea ce ne trebuie. Am zărit-o și pe cucoană, se arată des în loja marchizei d'Espard. Baronul îi face curte fostei dumitale amante. O scoică ! Ia stai ! Finot mi-a trimis chiar adineauri vorbă că ziarul n-are copie : e o festă pe care i-o joacă unul din ai noștri, o secătură, Hector Merlin, pentru că nu i s-au plătit și spațiile din articol. Finot, disperat, îi „trage“ la repezeală un articol contra Operei. Știi ce, dragul meu ? fă cronica piesei de aici, ascult-o, gîndește-te la ea. Iar eu, mă duc în biroul directorului să pregătesc trei coloane despre perechea dumitale...

— Va să zică, așa se scrie un ziar ? întrebă Lucien.

— Numai așa, răspunse Lousteau. De zece ani de cînd sînt aici, ziarul e tot fără copie la opt seara.

În limbaj tipografic, i se zice *copie* manuscrisului de cules, de bună seamă pentru că se socotește că autorii își trimit numai copia operei lor. Ar putea fi și o traducere ironică a cuvîntului latinesc *copia* (belșug), deoarece copia lipsește mereu.

— Idealul cel mare, care nu se înfăptuiește nici odată, e să ai dinainte vreo cîteva numere gata, reluă Lousteau. Poftim, e zece și n-au nici măcar un rînd. O să-i spun lui Vernou și lui Nathan, ca să se încheie cu bine numărul, să ne dea vreo douăzeci de epigrame despre deputați, despre cancelarul *Cruzoé*, despre miniștri, despre oricine, chiar și despre prietenii noștri. În cazuri de-astea, ți-ai ucide și tatăl, ești ca un corsar care-și încarcă tunurile cu monetele prăzii sale ca să nu piară. Fii spiritual în articol, și

vei fi făcut un mare pas în prețuirea lui Finot : e recunoscător din interes. E cea mai bună și mai solidă dintre recunoștințe, după aceea a muntelui de pietate, binențeles !...

— Ce oameni și ziariștii !... exclamă Lucien. Care va să zică, trebuie să te așezi la o masă și să ai spirit ?...

— Intocmai cum ai aprinde o candelă... pînă ce nu mai are untdelemn.

În clipa cînd Lousteau deschidea ușa lojii, intrară directorul și du Bruel.

— Domnule, îi zise lui Lucien autorul piesei, dă-mi voie, te rog, să-i spun din partea dumitale Coraliei că te duci la ea acasă după supeu, altfel piesa cade. Sărmana fată nu mai știe ce spune și ce face, o să plîngă cînd va trebui să ridă, și va rîde cînd va trebui să plîngă. Lumea a și început să fluiera. Numai dumneata mai poți salva piesa. Și nici nu e chiar o nenorocire plăcerea ce te așteaptă.

— Domnul meu, nu sînt deprins să am rivali, răspunse Lucien.

— Să nu-i spui asta, exclamă directorul uitîndu-se înspre autor, Coralie e în stare să-l zvîrle pe fereastră pe Camusot, și ar rămîne pe drumuri. Proprietarul *Firului de Aur* îi dă Coraliei două mii de franci pe lună, îi plătește costumele și aplauzele.

— Deoarece făgăduiala dumitale nu mă angajează cu nimic, salvează-ți piesa, îi zise Lucien în chip de sultan.

— Dar să nu te arăți aspru cu biata fată : e fermecătoare, spuse du Bruel rugător.

— Prin urmare, trebuie să scriu cronica piesei dumitale și să-i zimbesc junei-prime. Bine, fie ! exclamă poetul.

Autorul dispăru după ce-i făcu un semn Coraliei, care de atunci pînă la sfîrșit jucă admirabil. Bouffé, care făcea pe un bătrîn alcade, arătîndu-și pentru întîia oară talentul de a se grima în bătrîn, spuse într-un tunet de aplauze :

— *Domnilor, piesa pe care am avut cîntea s-o reprezentăm în fața domniilor-voastre este de domnii Raoul și de Cursy.*

— Ia te uită! și Nathan a colaborat la piesă! zise Lousteau; nu mă mai mir că am dat peste el aici.

— Coralie! Coralie! striga sala în picioare.

Din loja în care erau cei doi negustori, izbucni un glas tunător:

— Și Florine!

— Florine și Coralie! repetară atunci cîteva voci.

Cortina se ridică, Bouffé apăru din nou împreună cu cele două actrițe, căroră Matifat și Camusot le aruncară cîte un buchet de flori; Coralie îl ridică pe al său și i-l întinse lui Lucien. Pentru Lucien, aceste două ceasuri petrecute la teatru fură ca un vis. Culisele, cu toate părțile lor urite, începeau să-l vrăjească. Poetul, încă nevinovat, respirase acolo vîntul desfrîului și aerul voluptății. Prin coridoarele murdare, pline de mașini și de fumul opaițelor, e ceva care parcă-ți mănîncă sufletul. Viața nu mai are acolo nimic sfînt sau real. Lucrurile serioase sînt luate în rîs, iar cele imposibile par adevărate. Pentru Lucien, fu ca o băutură amețitoare, iar Coralie îl afundă într-o beție veselă. Candelabrul se stinse. În sală nu mai rămăseseră decît plasatoarele, care făceau un zgomot ciudat ridicînd strapontinele și încuind lojile. Rampa, care fu stinsă ca o singură candelă, răspîndi o duhoare grea. Cortina se ridică din nou. O lanternă coborî dinspre galerie. Pompierii își începură rondul împreună cu oamenii de serviciu. Feeriei de pe scenă, spectacolului lojilor pline de femei frumoase, luminilor orbitoare, farmecului decorurilor și costumelor noi le urmau acum frigul, urîțenia, întunericul și golul. Fu ceva groaznic.

Uimirea lui Lucien fu de nedescris.

— Hei, puștiule, nu vii? îl întrebă Lousteau de pe scenă. Sări din lojă aici.

Dintr-o săritură, Lucien fu pe scenă. Cu greu le mai recunoscă pe Florine și pe Coralie fără costu-

mele de teatru, înfăşurate în nişte mantouri ca ale unor femei obişnuite, cu capul acoperit de pălării cu văluri negre, semănînd în sfîrşit cu nişte fluturi reîntorşi în larvele lor.

— Imi faceţi cînstea să-mi daţi braţul ? îl întrebă Coralie tremurînd.

— Cu plăcere, zise Lucien, care simţi inima actriţei bătînd să se spargă la pieptul lui, ca a unei păsări pe care ar fi prins-o.

Actriţa, lipindu-se de poet, avu voluptatea unei pisici cînd se alintă alene de picioarele stăpînului.

— Vom supa deci împreună ! îi zise ea.

Toţi patru ieşiră şi găsiră două trăsuri aşteptînd la ieşirea actorilor ce dădea în strada Fossés-du-Temple. Coralie îl urcă pe Lucien în trăsura în care se şi aşezaseră Camusot şi cu socru-său, bătrînelul Cardot. Dînsa îi făcu loc şi lui du Bruel. Directorul plecă cu Florine, Matifat şi Lousteau.

— Proaste mai sint şi trăsurile astea ! spuse Coralie.

— Pentru ce nu ai un echipaj al dumitale ? sări du Bruel.

— Pentru ce ? strigă ea cu ciudă. Nu vreau să spun de faţă cu domnul Cardot, care probabil şi-a învăţat ginerele cum să se poarte. Poate că nu-ţi vine să crezi că, mic şi bătrîn cum e, domnul Cardot nu-i dă Florentinei decît cinci sute de franci pe lună, tocmai cît i-ajunge să-şi plătească chiria, mîncarea şi pîngelele ? Bătrînul marchiz de Rochegude, care are o rentă de şase sute de mii de franci, îmi oferă de două luni de zile un cupeu. Dar eu sint artistă, nu femeie de stradă.

— Poimîine ai o trăsură, domnişoară, zise curtenitor Camusot ; însă pînă acum nu mi-ai cerut-o nici odată.

— Ce ? Trebuia s-o cer ? Şi cum adică ? dacă iubeşti o femeie, o laşi să umble prin noroi şi să-şi rupă picioarele mergînd pe jos ? Numai negustorilor

de stambă le poate plăcea să vadă noroi pe fustele femeilor.

Spunînd aceste vorbe cu o asprime ce îi sfîșia inima lui Camusot, Coralie întilni piciorul lui Lucien și i-l strînse între ale sale, îi luă mîna și i-o apăsă. Atunci tăcu și păru cufundată într-o plăcere nespusă care le răsplătește pe aceste biete făpturi de toate necazurile din trecut, de nefericirile lor, și care le revarsă în suflet o poezie necunoscută celorlalte femei, cărora, spre norocul lor, aceste contraste violente le lipsesc.

— Pînă la urmă, ai jucat la fel de bine ca domnișoara Mars, îi spuse du Bruel Coraliei.

— Da, zise Camusot, la început domnișoara a avut ceva care o cam necăjea; dar, de pe la mijlocul actului al doilea, a fost grozavă! Jumătate din succesul dumitale i-l datorezi dumneaei.

— Și dînsa îmi datorează mie jumătate din al dumneaei, spuse du Bruel.

— Vindeți pielea ursului din pădure! zise ea cu un glas schimbat.

Actrița se folosi de un moment de întuneric ca să ducă la buze mîna lui Lucien, și o sărută udînd-o cu lacrimi. Lucien fu mișcat pînă în măduva oaselor. Umilînța curtezanei îndrăgostite are măreții de la care au de învățat și îngerii.

— Domnul va face cronica, zise du Bruel vorbind lui Lucien, poate că scrie un paragraf drăguț despre scumpa noastră Coralie.

— O! fă-ne serviciul ăsta, spuse Camusot cu glasul unui om în genunchi în fața lui Lucien, și vei găsi totdeauna în mine un servitor gata la orice pentru dumneata.

— Lăsați-l în pace pe domnul, strigă actrița furioasă, să scrie cum vrea. Papa Camusot, dumneata să-mi cumperi trăsură, nu elogii.

— Le vei avea și pe acestea foarte ieftin, răspunse politicoș Lucien. N-am scris nimic pînă acum în ziare,

nu le cunosc obiceiurile, vei avea virginitatea penei mele...

— Ce nostim ! zise du Bruel.

— Am ajuns în strada Bondy, spuse bătrînelul Cardot, pe care izbucnirea Coraliei îl speriasc.

— Dacă tu îmi dăruiești virginitatea penei tale, eu ți-o dăruiesc pe-a inimii mele, zise Coralie în scurta clipă cît rămase singură cu Lucien în trăsură.

Coralie se duse după Florine în dormitorul acesteia, ca să-și pună rochia pe care o trimisese acolo din vreme. Lucien nu cunoștea luxul desfășurat acasă la actrițe sau la amante de către negustorii îmbogățiți, care vor să se mai bucure de plăcerile vieții. Deși Matifat, care n-avea o avere atît de mare ca a lui Camusot, aranjase lucrurile cu destulă zgîrcenie, Lucien fu uimit de sufrageria decorată artistic cu mătase verde bătută în cuie cu capete de aur, luminată de lămpi elegante, împodobită cu vase pline de flori, și de salonul îmbrăcat în mătase galbenă cu ornamente castanii, în care străluceau mobilele pe atunci la modă, un policandru de Thomire²⁰³, un covor cu desene persane. Pendula, candelabrele, focul, toate erau de bun-gust. Matifat lăsase totul în seama lui Grindot, un tînăr arhitect care îi clădea o casă, și care, cunoscînd destinația acestui apartament, pusese o deosebită grijă în amenajarea lui. De aceea, Matifat, ca negustor, atingea cele mai mici lucruri cu toată băgarea de seamă: părea să aibă mereu în față devizul cheltuielilor și privea aceste minunății ca pe niște bijuterii scoase cu nesocotință dintr-o casetă.

— Poftim ce-o să fiu și eu silit să-i dau Florentinei ! era gîndul ce i se citea în ochi bătrînelului Cardot.

Lucien înțelese de îndată că Lousteau nu avea de ce să se sinchisească de starea camerei în care locuia el, atîta vreme cît era iubitul Florinei. Rege într-ascuns al acestei inaugurări, Étienne se bucura de fo-

loșința tuturor acestor lucruri frumoase. De aceea se și umfla în pene ca stăpîn al casei, stînd de vorbă, în fața sobei, cu directorul, care îl felicita pe du Bruel.

— Copia ! copia ! strigă Finot întrînd. La ziar n-a sosit încă nimic. Zețarii culeg articolul meu și o să-l isprăvească repede.

— Gata ! gata ! zise Étienne. O să găsim noi masă și foc în odaia Florinei. Dacă domnul Matifat e bun să ne dea hîrtie și cerneală, umplem noi doi ziarul pînă se îmbracă Florine și Coralie.

Cardot, Camusot și Matifat ieșiră în grabă să aducă tot ce le trebuia celor doi scriitori. Tocmai atunci, Tullia, una din cele mai frumoase dansatoare ale vremii, dădu buzna în salon.

— Dragul meu, îi zise ea lui Finot, ți se dau cele o sută de abonamente și direcția nu va avea de suportat nimic, căci abonamentele au fost băgate pe gît cîntăreților, orchestrei și corpului de balet. Ziarul tău e atît de nostim, încît nimeni n-o să se plîngă. O să-ți capeți și lojile. Uite și prețul primului trimestru, spuse ea întinzîndu-i două bilete de bancă. Și acum, poți să ne dai pace !

— Sînt pierdut, exclamă Finot. Nu mai am articol de prima pagină pentru mîine, căci iată-mă silit să scot pamfletul meu...

— Ce mișcare minunată ! zeiță, exclamă Blondet, care sosi în urma dansatoarei împreună cu Nathan, Vernou și Claude Vignon adus de el. Rămii să stai la masă cu noi, dragostea mea, sau te strivesc ca pe un fluture ce ești. Fiind dansatoare, n-ai să stîrnești aici nici o rivalitate de talent. Cît despre frumusețe, sînteți toate prea inteligente ca să fiți geloase în public.

— Dumnezeu mare ! dragii mei du Bruel, Nathan, Blondet, salvați-mă, strigă Finot. Am nevoie de cinci coloane.

— Eu o să umplu două cu piesa, zise Lucien.

— Și eu încă una cu subiectul meu, adăugă Lousteau.

— Bun. Nathan, Vernou, du Bruel, găsiți-mi glumele pentru ultima pagină. Blondet o să aibă grijă de cele două mici coloane din prima. Dau fuga la tipografie. Noroc că ai venit cu trăsură, Tullia.

— Da, dar ducele e în ea cu un ministru neamț.

— Să-i poftim pe duce și pe ministru aici, spuse Nathan.

— Un neamț bea zdravăn, stă cuminte și ascultă, iar noi o să-i spunem atâtea lucruri nemaiauzite, încât o să aibă ce scrie la el la curte, exclamă Blondet.

— Care din noi e mai serios să se ducă să-l poftască? întrebă Finot. Hai, du Bruel, tu ești birocrat, adu-l pe ducele de Rhétoré, pe ministru, și dă-i brațul Tulliei. Doamne, Tullia, frumoasă mai ești astăseară!...

— O să fim treisprezece! zise Matifat îngălbenindu-se.

— Nu, o să fim paisprezece! exclamă Florentine, am venit și eu oa să nu-l slăbesc din ochi pe milord Cardot (pronunțat de ea: *mailord Kerdot*).

— De altminteri, zise Lousteau, Blondet venise cu Claude Vignon.

— L-am adus să bea, răspunse Blondet luînd o călimară. Ei, domnilor, căutați să aveți spirit ca pentru cele cincizeci și șase de sticle de vin pe care le vom bea, le zise el lui Nathan și lui Vernou. Mai ales, stimulați-l pe du Bruel: el e vodevilist și e în stare să facă glume proaste; nu-l slăbiți pînă nu scoate una bună.

Lucien, însuflețit de dorința de a da o probă de ceea ce poate, în fața atîtor persoane de seamă, își scrisese întîiul articol pe masa rotundă din odaia Florinei, la lumina lumînărilor roz aprinse de Matifat:

*Iniția reprezentație cu „Alcadele în încurcătură”,
comedie în trei acte.*

*Debutul domnișoarei Florine. — Domnișoara
Coralie. — Bouffé*

Toată lumea intră, iese, vorbește, se plimbă, caută ceva și nu găsește nimic, toată lumea e în fierbere. Alcadele și-a pierdut fiica și-si găsește scufia; dar scufia nu-i vine pe cap, trebuie să fie scufia unui hoț. Unde-i hoțul? Toată lumea intră, iese, vorbește, se plimbă, caută mai cu foc. Până la urmă, alcadele dă peste un bărbat dar fără fiica lui, și peste fiică-sa fără nici un bărbat, ceea ce e pe placul magistratului, dar nu și pe al publicului. Lucrurile se domolesc, alcadele vrea să-l interogheze pe bărbat. Bătrînul alcade se așază într-un jilț de alcade și-si potrivește manșetele de alcade. Spania e singura țară din lume unde există alcazi atirnați de manșete mari, unde se văd la gîtul alcazilor gulerele înfoiate, care pe scenele din Paris reprezintă jumătate din funcția lor. Acest alcade, care s-a foit atîta cu pași mărunți de bătrîn neastîmpărat, este Bouffé, Bouffé, urmașul lui Potier²⁰⁴, un actor tînăr care îi joacă atît de bine pe bătrîni, încît i-a făcut să ridă și pe cei mai bătrîni dintre bătrîni. E viitorul a o sută de bătrîni pe fruntea aceea cheală, în vocea aceea tremurătoare ca de capră, în scoabele acelea slăbănoage de sub un trup de Gêronte²⁰⁵. Tînărul actor e atît de bătrîn, încît te înfioară, și-e teamă ca bătrînețea lui să nu fie cumva molipsitoare. Și ce admirabil alcade! Ce incîntător suris îngrijorat! ce prostie îngîmfată! ce demnitate prostească! ce șovăială judecătorească! Ce bine mai știe omul acesta că totul poate fi pe rînd cînd minciună, cînd adevăr! Cît de vrednic e să fie ministrul unui rege constituțional! La fiecare din întrebările alcadelui, necunoscutul îl interoghează; Bouffé răspunde în așa fel, încît, întrebat de răspuns, alcadele lămurește totul prin întrebările sale. Scena aceasta, comică la culme, în care

respiră un parfum de Molière, a înveselit toată sala. Toată lumea de pe scenă părea să se fi lămurit ; eu însă nu sint în stare să vă spun ce era limpede și ce nu : căci fiica alcaadelui era acolo, jucată de o adevărată andaluză, o spaniolă cu ochii spanioli, cu mijlocul spaniol, cu umbletul spaniol, o spaniolă din cap până în picioare, cu pumnalul la ciorap, cu patima iubirii în suflet, cu crucea legată de o panglică la gît. La sfîrșitul actului, cineva m-a întrebat cum merge piesa, i-am spus : „Are ciorapi roșii cu baghetă verde, un picior numai atîtica, pantofi de lac și cele mai frumoase picioare din Andaluzia !” Ah ! fiica alcaadelui te face să rîvnești dragostea, îți aprinde dorinți năstrușnice, îți vine să sari pe scenă și să-i dăruiești cocioaba și inima, sau treizeci de mii de franci rentă și condeiu. Andaluza asta este cea mai frumoasă actriță din Paris. Coralie, ca să-i spunem pe nume, poate fi și contesă și fată din popor. Nu știi cum i-ar sta mai bine. Fie ce-o dori, e născută să facă de toate. Nu e asta oare tot ce se poate spune mai de bine despre o actriță de pe boulevard ?

În actul al doilea, a sosit o spaniolă din Paris, cu figura-i de camee și cu ochii ucigași. Am întrebat la rîndu-mi de unde venea, și mi s-a răspuns că ieșea din culise și se numea domnișoara Florine ; însă, pe cuvîntul meu, n-am putut crede, atîta foc avea în mișcări și atîta patimă în dragoste. Rivala aceasta a fiicei alcaadelui e soția unui senior croit din mantia contelei d'Almaviva²⁰⁶, în care e stofă pentru o sută de seniori de boulevard. Dacă Florine n-avea nici ciorapi roșii cu baghetă verde, nici pantofi de lac, în schimb avea o mantilă și un vâl de care se sluzea în chip minunat ca o doamnă din lumea bună ce este, și ne-a arătat de minune că tigroaica se poate preschimba și în pisicuță ! Am priceput că era vorba acolo de vreo dramă de gelozie, după cuvintele înțepătoare ce și le spuneau cele două spaniole. Apoi, cînd totul era gata să se împace, prostia alcaadelui a încurcat iar lucrurile. Toată lumea aceea de torțe, de bogați, de valeți, de

Figaro, de seniori, de alcazi, de fete și femei s-a pus iar pe căutat, pe umblat, pe sucit și răsucit. Intriga s-a înnodat din nou, iar eu am lăsat-o să se înnoade, căci cele două femei, geloasa Florine și norocoasa Coralie, m-au înfășurat iarăși în cutele fustelor și mantilelor lor, și mi-au scos iar ochii cu piciorușele lor.

Am putut ajunge la actul al treilea fără să fi săvârșit vreo nenorocire, fără să fi provocat intervenția comisarului de poliție, sau să fi scandalizat sala, și de atunci cred în puterea moralei publice și religioase despre care se vorbește atîta în camera deputaților, încît s-ar părea că nu mai există morală în Franța. Am putut înțelege că 'e vorba de un om care iubește două femei fără să fie iubit, sau e iubit de ele fără ca el să le iubească, căruia nu-i plac alcazii sau pe care alcazii nu-l plac; dar care, cu siguranță, e un senior de treabă și iubește pe cineva, pe el însuși sau pe Dumnezeu, în cazul cel mai rău, căci se călugărește. Dacă vreți să aflați mai mult, dați fuga la Panorama-Dramatique. Sînteți acuma avertizați că trebuie să mergi o dată ca să te obișnuiești cu ciorapii roșii și cu bagheta verde, cu piciorușul plin de făgăduieli, cu ochii prin care se cerne o rază de soare, cu finețile de pariziană deghizată în andaluză, și de andaluză deghizată în pariziană; apoi, a doua oară, ca să asculți piesa, care te face să mori de rîs în chip de bătrîn, și să plîngi în chip de senior îndrăgostit. Piesa a avut succes sub ambele aspecte. Autorul, cu care, zice-se, a colaborat unul din marii noștri poeți, a țintit succesul cu cite o fată iubitoare în fiecare mîină; de aceea era cit pe aci să ucidă de plăcere publicul înfierbîntat. Picioarele celor două fete păreau să aibă mai mult haz decît autorul. Totuși, cînd cele două rivale ieșeau din scenă, găseai că și dialogul e spiritual, ceea ce dovedește cu prisosință meritul piesei. În ropotele de aplauze, care au îngrijorat pe arhitectul sălii, s-a aflat numele autorului; acesta însă, obișnuit cu izbucnirile Vezuviului din sală, nu s-a pierdut cu firea: e domnul de Cursy. Iar cele două actrițe au dansat faimosul bolero din

Sevilla, care a aflat îndurare în fața sfinților părinți din conciliu pe vremuri, și pe care cenzura l-a îngăduit în ciuda primejdioasei lascivități a mișcărilor. Bole-roul ajunge ca să atragă pe toți bătrînii care nu mai știu cum să folosească restul lor de căldură, și cărora din milă le spun să-și țină foarte curate sticlele ochelarilor.

În timp ce Lucien scria pagina aceasta, care făcu revoluție în gazetărie descoperind o manieră nouă și originală, Lousteau scria un articol, zis de moravuri, intitulat *Fostul Fante*, și care începea astfel :

Fantele de pe vremea Imperiului e întotdeauna un om înalt și subțire, bine conservat, purtînd corset și crucea Legiunii de onoare. Se numește Potelet, sau cam așa ceva ; și, ca să se pună bine astăzi cu curtea, baronul Imperiului s-a gratificat cu un du : își zice du Potelet, gata să redevie Potelet în caz de revoluție. Om cu două fețe, ca și numele, dă tîrcoale cartierului Saint-Germain, după ce a fost falnicul, folositorul și plăcutul purtător de trenă al uneia din surorile aceluia căruia pudoarea mă oprește să-i pomenesc numele. Dacă du Potelet își reneagă slujba de pe lângă alteța imperială, în schimb mai cîntă încă romanțele intimei sale binefăcătoare...

Articolul era un amestec destul de prostesc de personalități, așa cum se făcea pe vremea aceea, căci, din păcate, genul a fost în mod straniu perfecționat de atunci încolo, în special de *Figaro*²⁰⁷. Lousteau imagina între doamna de Bargeton, căreia baronul du Châtelet îi făcea curte, și o scoică, o comparație caraghioasă care plăcea chiar dacă nu cunoșteai persoanele luate în rîs, iar Châtelet era asemuit cu un cocostîrc. Scenele de dragoste cu cocostîrcul, care nu era în stare să înghită scoica, ce se spărgea în trei dacă o lăsa să cadă jos, stîrneau de îndată rîsul. Gluma asta, întinsă pe mai multe articole, avu, după cum se știe, un răsunset formidabil în cartierul Saint-Germain și fu una din cele o mie și una de cauze de înăsprire

a legislației presei. După un ceas, Blondet, Lousteau și Lucien se înapoiază în salon, unde invitații stăteau de vorbă : ducele, ministrul și cele patru femei, cei trei negustori, directorul teatrului și Finot. Un ucenic, cu un coif de hîrtie pe cap, venise să ia copia pentru ziar.

— Lucrătorii pleacă dacă nu le aduc nimic, zise el.

— Uite, na zece franci, și să aștepte, răspunse Finot.

— Dacă le dau banii ăștia, domnule, fac *bețiografie*, și atunci adio ziar !

— Bunul-simț al acestui copil mă uimește, zise Finot.

Tocmai cînd ministrul îi prezicea un viitor strălucit acestui ștregar, intrară și cei trei scriitori. Blondet citi un articol foarte spiritual contra romanticilor. Articolul lui Lousteau îi făcu pe toți să rîdă. Ducele de Rhétoré îl povățui, pentru ca să nu-i supere prea tare pe nobilii din cartierul Saint-Germain, să strecoare printre rînduri un elogiu la adresa doamnei d'Espard.

— Hei, ia citește-ne și dumneata ce-ai scris, îi spuse Finot lui Lucien.

După ce Lucien, care tremura de frică, isprăvi de citit, salonul răsună de aplauze, actrițele îl îmbrățișară, cei trei negustori îl strîngeau în brațe să-i scoată sufletul, du Bruel îi luă mîna cu o lacrimă în ochi, în fine directorul îl invită la masă.

— Nu mai există copii, zise Blondet. Deoarece domnul de Chateaubriand a folosit cuvîntul de *copil sublim* pentru Victor Hugo, eu mă văd silit să-ți spun fără înconjur că ești un bărbat de spirit, de inimă și de stil.

— Domnul lucrează la ziarul nostru, spuse Finot mulțumindu-i lui Étienne și aruncîndu-i o privire de cunoscător și de exploatator.

— Dar voi, ce glume ați făcut ? îi întrebă Lousteau pe Blondet și pe du Bruel.

— Uite ce-a scris du Bruel, zise Nathan :

*

* * *Văzînd cit se ocupă publicul de domnul viconte d'A... domnul viconte Démonstène²⁰⁸ zicea ieri: — Poate că așa or să mă lase în pace pe mine.*

*

* * *O doamnă îi spunea deunăzi unui ultraregalist care dezaproba discursul domnului Pasquier pe motivul că ar continua sistemul lui Decazes²⁰⁹: — Da, dar acesta se sprijină pe picioare foarte monarhice!*

— Dacă începe așa, nu vă cer să citiți mai departe; totul merge bine, zise Finot. Dă fuga și du-le astea, îi spuse el ucenicului. Ziarul o să fie cam peticit, dar o să fie cel mai bun număr, zise el întorcîndu-se către grupul de scriitori, care începuse să-l și privească pe Lucien cu oarecare invidie.

— E dezghețat băiatul! zise Blondet.

— Articolul e bun, adăugă Claude Vignon.

— La masă! strigă Matifat.

Ducele îi dădu brațul Florinei, Coralie îl luă pe al lui Lucien, iar dansatoarea fu încadrată într-o parte de Blondet și în cealaltă de diplomatul german.

— Nu înțeleg de ce atacați pe doamna de Bargeton și pe baronul du Châtelet, care, după cum se vorbește, e numit prefect de Charente și membru în Consiliul de stat.

— Doamna de Bargeton l-a dat aiară pe Lucien ca pe un om de nimic, zise Lousteau.

— Un băiat așa de frumos! făcu diplomatul.

Masa, servită în tacîmuri noi de argint și de porțelan de Sèvres, pe o față de masă de Damasc, dovedea că era oferită de cineva cu dare de mîină. Meniul îl întocmise Chevet, vinurile fuseseră alese de cel mai faimos negustor de pe cheiul Saint-Bernard, prieten cu Camusot, Matifat și Cardot. Lucien, care vedea pentru întîia oară luxul parizian în desfășurarea lui, trecea din surpriză în surpriză, dar își ascundea mirarea ca un bărbat de spirit, de inimă și de stil ce era, după cum îl numise Blondet.

Traversînd salonul, Coralie îi șoptise Florinei :

— Îmbată-l pe Camusot atît de tare, încît să adoarmă și să fie nevoit să rămînă aici la tine.

— Vrei să-l dai gata pe ziarist ? o întrebă Florine, folosind o expresie proprie vocabularului acestor femei.

— Nu, draga mea, îl iubesc ! replică atunci Coralie ridicînd cu mîndrie din umeri.

Cuvintele răsunaseră în urechea lui Lucien, purtate de cel de-al cincilea păcat capital. Coralie era minunat îmbrăcată, iar rochia îi scotea în relief cu multă artă tot ce avea mai frumos, căci fiecare femeie are perfecțiuni care îi sînt proprii. Rochia ei, ca și aceea a Florinei, avea meritul de a fi dintr-o minunată stofă originală numită muselină de mătase, lansată abia de cîteva zile de către Camusot care, în calitatea lui de patron al *Firului de aur*, juca pe piața Parisului rolul de providență pentru fabricile din Lyon.

În acest chip, dragostea și toaleta, care sînt fardul și parfumul femeii, o făceau și mai seducătoare pe fericita Coralie. O plăcere așteptată, și de care ești sigur, e o ispită de neînfrînt pentru tineri. Poate că siguranța constituie pentru ei toată atracția locurilor rău famate, poate că e și secretul statorniciei lor. Dragostea curată, sinceră, prima dragoste în fine, împreună cu o pornire din acelea năvalnice care pun stăpînire pe aceste biete făpturi, precum și admirația pricinuită de marea frumusețe a lui Lucien îi dădură Coraliei spirit.

— Te-aș iubi și urît și bolnav ! îi șopti ea lui Lucien așezîndu-se la masă.

Ce cuvînt pentru un poet ! Camusot se șterse din mintea tînărului, Lucien nu-l mai văzu, privind-o pe Coralie. Ar fi putut oare un om dornic de plăceri și senzații, sătul de cenușiul provinciei, ispitit de mîcirla Parisului, ros de mizerie, de înfrînarea-i silită, sătul de viața-i de călugăr din strada Cluny, de munca-i fără nici un rezultat să se retragă de la ospățul acesta sclipitor ? Lucien era cu un picior în patul Coraliei și cu altul în viața mîrșavă de ziar, după care

alergase atîta fără a izbuti să pătrundă acolo. După atîta gardă zadarnică făcută de el în strada du Sentier, întîlnea aici toată redacția ziarului strînsă în jurul mesei, bînd strașnic, și zîmbindu-i cu veselie și bunăvoință. Se răzbunase de toate suferințele cu un articol ce avea, chiar de a doua zi, să străpungă două inimi în care voise, în zadar pînă atunci, să picure otrava și durerea ce-i fuseseră vărsate lui. Uitîndu-se la Lousteau își zicea : „Iată un prieten adevărat !” ne-bănuind că Lousteau se și temea de el ca de un rival periculos. Lucien făcuse greșeala de a-și dezvălui tot spiritul : un articol șters l-ar fi slujit de minune. Blondet contrabalansă invidia ce-l rodea pe Lousteau spunîndu-i lui Finot că trebuia să capituleze în fața talentului cînd era de o asemenea forță. Sentința aceasta dictă purtarea lui Lousteau, care se hotărî să rămînă prieten cu Lucien și să se înțeleagă cu Finot pentru exploatarea noului-venit atît de primejdios, menținîndu-l în nevoie. Invoiala se făcu repede, pe șoptite, între cei doi oameni :

— Are talent.

— O să aibă pretenții.

— O !

— Bine !

— Nu stau niciodată la masă cu ziaristii francezi fără să nu-mi fie frică, zise diplomatul german cu calm și cu demnitate, uitîndu-se la Blondet, pe care îl văzuse în casă la contesa de Montcornet. E o vorbă de-a lui Blücher²¹⁰ pe care dumneavoastră v-ați însărcinat s-o aduceți la îndeplinire.

— Ce vorbă ? întrebă Nathan.

— Cînd Blücher a ajuns pe înălțimile din Montmartre împreună cu Saacken, în 1814 (scuzați-mă, domnilor, că vă reamintesc de această zi fatală pentru dumneavoastră), Saacken, care era un om grosolan, zise : „In fine, o să-i dăm foc și Parisului ! — Nici nu te gîndi, pieirea Franței n-o să i se tragă decît *de aici* !” răspunse Blücher arătîndu-i buboiul cel mare, întins la picioarele lor, și care ardea și fumega în va-

lea Senci. Mulțumesc lui Dumnezeu că, în țară la noi, nu există ziare! reluă ministrul după o pauză. Nu mi-am revenit încă din fiorul pe care mi l-a dat adineaori omulețul cu coif de hîrtie pe cap, care, la vîrsta de zece ani, are judecata unui diplomat. De aceea, astă-seară, îmi pare că iau masa cu niște lei și cu niște pantere care îmi fac cinstea de a-și ascunde ghearele pentru mine.

— Este clar, spuse Blondet, că noi am putea acum să spunem și să dovedim Europei întregi că excelențavoastră a dat drumul astă-seară unui șarpe, gata s-o otrăvească pe domnișoara Tullia, cea mai frumoasă dintre dansatoarele noastre, și, de aici, să ne pornim pe niște comentarii strașnice asupra Evei, a Bibliei, a primului și ultimului păcat! Dar liniștiți-vă, sînteți doară oaspetele nostru.

— Ar fi nostim, zise Finot.

— Am da la tipar niște adevărate disertații științifice asupra tuturor șerpilor găsiți în inima și în corpul omenesc, pentru a ajunge și la corpul diplomatic, spuse Lousteau.

— Am putea să-i arătăm un șarpe și în borcanul ăsta cu vișinată, interveni Vernou.

— Și, pînă la urmă, ați crede și dumneavoastră înșivă, îi zise Vignon diplomatului.

— Domnilor, lăsați-vă ghearele să doarmă, exclamă ducele de Rhétoré.

— Influența și puterea ziarelor e de abia în fașă, zise Finot, gazetăria e doar în vîrsta copilăriei, o să crească. Peste zece ani, totul o să fie supus publicității, gîndirea o să lumineze totul, o să...

— O să dezonoreze totul, îl întrerupse Blondet.

— Așa se spune, interveni și Claude Vignon.

— O să urce regii pe tron, zise Lousteau.

— O să răstoarne monarhiile, spuse diplomatul.

— De aceea, zise Blondet, dacă presa n-ar exista, n-ar trebui s-o inventăm; dar, pentru că există, trăim și noi de pe urma ei.

— Veți muri de pe urma ei, spuse diplomatul. Nu vedeți că ridicarea maselor, presupunînd că le veți lumina, va face și mai anevoioasă ridicarea personalității, nu vedeți că, semănînd puterea de a judeca printre clasele de jos, veți culege răscoala, și că dumneavoastră veți fi primele victime? Ce se sparge la Paris cînd e vreo răscoală?

— Felinarele, zise Nathan; noi însă sîntem prea modești ca să ne fie teamă, o să fim atinși de cioburi doar în treacăt.

— Sînteți un popor prea spiritual ca să dați voie unui guvern, oricare ar fi el, să devină prea puternic, spuse diplomatul. Și pe lîngă asta ați reîncepe cu condeii cucerirea Europei pe care n-ați știut-o păstra cu sabia.

— Ziarele sînt un rău, spuse Claude Vignon. Ar putea folosi la ceva și răul acesta, dar guvernul vrea să-l combată. De aici o să iasă o luptă. Cine va fi răpus? Iată-ntrebarea!

— Guvernul! zise Blondet, am răgușit de cînd strig asta. În Franța, spiritul e mai tare decît orice, iar ziarele au, pe lîngă tot spiritul tuturor oamenilor de spirit, și fățarnicia lui Tartufe.

— Blondet, Blondet, făcu Finot, mergi prea departe! sînt și abonați de față.

— Tu ești proprietarul uneia dintre tarabele astea de otravă, se cuvine să-ți fie teamă; eu însă îmi bat joc de negustoriile voastre, deși trăiesc de pe urma lor!

— Blondet are dreptate, zise Claude Vignon. Ziarul, în loc să fie un sacerdoțiu, a ajuns o unealtă a partidelor; din unealtă a ajuns negustorie; și, ca toate negustoriile, n-are nici cuvînt, nici lege. Orice ziar, cum spune Blondet, este o tarabă unde se vînd publicului vorbele care-i sînt pe plac. Dacă ar exista un ziar al cocoșăților, ar dovedi de dimineață pînă seara frumusețea, minunăția, necesitatea cocoșăților. Un ziar nu mai e făcut ca să lumineze lumea, ci ca să-i susțină părerile. În chipul acesta, toate

ziarele vor fi, la un moment dat, lașe, fățarnice, ticăloșite, mincinoase, ucigașe ; vor călca în picioare ideile, sistemele, oamenii, și, prin aceasta chiar, vor înflori. Vor trage profit de pe urma tuturor ființelor cugetătoare, și răul se va face fără ca nimeni să aibă vreo vină. Iar noi toți, eu, Vignon, tu, Lousteau, tu, Blondet, tu, Finot, vom fi socotiți niște adevărați Aristizi, Platoni, Catoni, eroi de-ai lui Plutarh²¹¹ ; vom fi cu toții nevinovați și ne vom putea spăla pe mâini de orice infamie. Napoleon a explicat cauza acestui fenomen moral sau imoral, cum vreți s-o luați, cu o vorbă strașnică, dictată de observațiile lui asupra Convențiunii : „De crimele colective, nimeni nu poate fi făcut răspunzător“. Oricît de mîrșavă ar fi purtarea unui ziar, nimeni nu se socoate murdărit personal.

— Dar cîrmuirea va veni cu legi represive, zise du Bruel, și le și pregătește.

— Aș! făcu Nathan, ce putere are legea împotriva spiritului francez, cel mai subtil și mai puternic dizolvant din cîte există ?

— Ideile nu pot fi neutralizate decît tot de idei, reluă Vignon. Numai teroarea, despolismul pot înăbuși geniul francez, a cărui limbă se pretează de minune la aluzie, la vorbe cu două înțelesuri. Cu cît va fi mai represivă legea, cu atît spiritul va țîșni mai puternic, ca aburii dintr-o mașină fără supapă. Așa că regele procedează bine : dacă ziarul va fi contra lui, ministrul e responsabil, și reciproc. Dacă ziarul inventează o calomnie, spune că i s-a impus. Față de individul care se plînge, iese basma curată cerîndu-i iertare în numele marii libertăți. Dacă e adus în fața tribunalelor, se plînge că nu i s-a cerut o rectificare ; dar ia cere-i-o, că o refuză rîzînd, prezentîndu-și crima drept o glumă. În sfîrșit, își bate joc de victimă atunci cînd iese cumva învingătoare. Dacă e pedepsit, dacă trebuie să plătească vreo amendă prea mare, îl demască pe reclamant ca pe un dușman al libertăților, al țării și

al progresului. Afirmă că domnul Cutăre este în realitate un hoț, explicînd cum se face că e socotit cel mai cinstit om din țară. Astfel, crimele lui sînt fleacuri, pe cînd agresorii săi sînt niște monștri ! și, într-un timp dat, îi poate face pe cei ce-l citesc zilnic să creadă tot ce vrea el. Apoi, tot ce nu-i e pe plac nu e patriotic, și astfel niciodată nu va fi prins cu mîta în sac. Se va sluji de religie împotriva religiei, de Chartă²¹² împotriva regelui ; va beșteli magistratura, cînd magistratura îi va sta în cale, și o va lăuda cînd aceasta va sluji pasiunile poporului. Ca să-și cîștige abonați, va scorni poveștile cele mai înduioșătoare, va face pe scamatorul de bilci. Ar născoci glumele cele mai usturătoare pînă și pe socoteala tatălui său, mai degrabă, decît să n-aibă cu ce-i interesa și distra pe cititori. Va face ca actorul care își aduce cenușa fiului într-o urnă ca să plîngă cu lacrimi adevărate, sau ca amanta ce sacrifică totul pentru iubitul ei.

— Ce mai tura-vura, e glasul poporului, exclamă Blondet întrerupîndu-l pe Vignon.

— Al poporului fătarnic și lipsit de generozitate, reluă Vignon, care gonește din sînul său talentul, așa cum Atena l-a izgonit pe Aristide. O să vedem ziarele, conduse la început de oameni de onoare, căzînd mai apoi pe mîna unor indivizi din cei mai josnici, care vor avea răbdarea și lașitatea unui gumilastic, calități ce lipsesc oamenilor de geniu, sau pe mîna unor băcani care au bani să cumpere condeie. Lucrurile astea au și început să se vadă. Dar peste zece ani, primul mucos ieșit din liceu se va crede om mare, se va cățăra pe prima pagină a unui ziar ca să-și înjure înaintașii și îi va trage în jos de picioare ca să le ia locul. Napoleon avea dreptate să-i pună botniță presei. Pun rămașag că, sub un guvern adus de ele, fițuicile de opoziție — cu aceleași argumente și cu aceleași articole ce se scriu azi contra regelui — ar ataca noul guvern, de îndată ce acesta le-ar refuza cel mai neînsemnat

lucru. Cu cît se vor face mai multe concesiile ziariştilor, cu atît ziarele vor fi mai pretențioase. Ziariștii ajunși vor fi înlocuiți cu ziariști flămînzi și săraci. Plaga n-are leac. Va fi din ce în ce mai primejdioasă, din ce în ce mai obraznică ; și cu cît răul va fi mai mare, cu atît va fi mai tolerat, pînă în ziua cînd înmulțirea ziarelor le va încurca limbile, ca în Babilon. Știm cu toții, oei care lucrăm la ziar, că ziarele vor merge mai departe decît regii cu nerecunoștința, mai departe decît cea mai murdară speculație negustorească, că ne vor roade și măcina inteligențele numai ca să-și vîndă marfa celebră în fiecare dimineată ; însă continuăm cu toții să scriem, ca aceia care exploatează o mină de argint-viu știind totuși că vor muri din cauza ei. Uitați-vă colo, lîngă Coralie, un tînăr... Cum îl cheamă ? Lucien ! e frumos, e poet, și, ceea ce e și mai bine pentru el, e deștept ; ei bine, o să intre și el într-una din aceste cloace ale gîndirii, numite ziare, o să-și risipească acolo ideile cele mai frumoase, o să-și secătuiască creierul, o să-și corupă sufletul, o să săvîrșească lașitățile anonime care, în războiul ideilor, înlocuiesc stratagemele, jafurile, incendiile, retragerile din război ale *condottierilor*.²¹³ Și, după ce-și va fi cheltuit geniul ca alții, ca alții mii, în folosul acționarilor, negustorii ăștia de otravă îl vor lăsa să moară de foame cînd îi va fi sete, și de sete cînd îi va fi foame.

— Mulțumesc, spuse Finot.

— Păi, doamne sfinte, zise Claude Vignon, parcă eu nu știam asta ? Și eu sînt în ocnă, iar sosirea unui nou ocnaș îmi face plăcere. Blondet și cu mine sîntem mai tari decît domnii Cutare și Cutare care ne speculează talentele, și totuși noi vom fi totdeauna exploatați de ei. Noi sîntem oameni inteligenți, dar sîntem și oameni de inimă, nouă ne lipsesc calitățile crude ale exploatatorului. Sîntem leneși, contemplativi, meditativi, analiști ; o să ni

se sugă inteligența, pentru ca apoi să fim învinuiți de lipsă de moralitate !

— Credeam că o să fiți mai veseli, exclamă Florine.

— Florine are dreptate, zise Blondet : să lăsăm vindecarea bolilor publice pe seama șarlatanilor de politicieni. Vorba lui Charlet ²¹⁴ : „Să scuipi pe ceea ce-ai cules ? Niciodată !“

— Știți cu cine mi se pare că seamănă Vignon când ține predica asta ? spuse Lousteau arătând înspre Lucien. Cu o matroană a unei case de toleranță care îi spune unui licean : „Micule, ești prea tânăr ca să intri aici...“

Gluma stîrni rîsul tuturor, și Coraliei îi plăcu. Negustorii beau și mîncau ascultînd.

— Ce națiune și asta, unde întîlnești atîta bine și atîta rău ! zise ministrul către ducele de Réthoré.

— Domnilor, sînteți niște risipitori care nu puteți săraci.

Astfel, spre norocul lui, nici o învățătură nu-i lipsea lui Lucien pe povîrnișul ce-l ducea la prăpastia în care trebuia să se prăbușească. D'Arthez îl îndrumase pe poet pe calea sfîntă a muncii, trezindu-i sentimentul care înlătură piedicile. Chiar și Lousteau căutase să-l îndepărteze, dintr-o socoteală egoistă, zugrăvind-i gazetăria și literatura sub lumina lor adevărată. Lucien nu voise să creadă în atîtea corupții ascunse : însă acum îi auzea pe ziariști strigînd în gura mare răul de care sufereau, îi vedea la lucru, spintecîndu-și doica spre a prezice viitorul. Văzu lucrurile, în seara aceea, așa cum sînt. Numai că, în loc să fie cuprins de groază la vederea a însuși miezului acestei stricăciuni pariziene atît de bine calificate de Blücher, se îmbăta de tovarășia acestei societăți spirituale. Pe oamenii aceștia extraordinari sub armura de Damasc a vițiilor lor și sub casca strălucitoare a recii lor analize, îi găsea superiori oamenilor gravi și serioși din cenanclu. Pe urmă, gusta acum și din primele des-

fătări ale bogăției, se afla sub vraja luxului și a unei mese bune; instinctele lui capricioase se trezeau; pentru prima dată bea vinuri scumpe și făcea cunoștință cu mâncărurile alese ale bucătăriei rafinate; îi vedea pe un diplomat, pe un duce și pe dansatoarea lui, la cot cu ziariștii, admirându-le cumplita lor putere. Simți o poftă grozavă de a domina lumea asta de regi, fiind sigur că are puterea de a o înfrînge. În sfîrșit, pe Coralie, pe care o făcuse fericită cu cîteva fraze, o examinase la lumina lumînărilor ospățului, prin aburii mâncărilor și prin ceața beției, și i se părea dumnezeiască: iubirea o făcea atît de frumoasă! Fata era de altminteri chiar cea mai fermecătoare, cea mai frumoasă actriță din Paris. Cenaclul, acest cer al nobilei inteligențe, n-avu încotro și trebui să se retragă din fața valului copleșitor al ispitelor ce-l asaltau pe Lucien din toate părțile. Vanitatea proprie scriitorilor fusese măgulită la Lucien de niste cunoscători, fusese lăudat chiar de viitorii săi rivali. Succesul articolului și cucerirea Coraliei erau două triumfuri care ar fi zăpăcit și capete mai coapte decît acela al poetului nostru. În timpul discuției, toată lumea mîncase bine și băuse cu temei. Lousteau, vecin de masă cu Camusot, îi turnă de două-trei ori vișinată în vin, fără să se bage de seamă, și-l puse la ambiție să bea. Operația asta fu atît de bine executată, încît negustorul nu o observă; el se credea, în felul său, tot atît de șiret ca și ziariștii. Glumele usturătoare începură cînd apărură bunătățile desertului și vinurile alese. Diplomatul, cu iscusința ce-l caracteriza, le făcu un semn ducelui și dansatoarei, de cum auzi sforăind neroziile ce prevesteau și la acești oameni de spirit scenele grotești cu care se termină de obicei orgiile, și toți trei dispărură. De îndată ce Camusot nu mai știu de sine, Coralie și Lucien, care, în tot timpul mesei, se purtară ca doi îndrăgostiți de cincisprezece ani, se năpustiră pe scări și se aruncară într-o trăsură. Camusot fiind

căzut sub masă, Matifat îl crezu plecat o dată cu actrița ; își lăsă musafirii fumînd, bînd, rîzînd, cer-tîndu-se, și o urmă pe Florine cînd aceasta se duse la culcare. Ziua îi apucă pe combatanți, sau mai de grabă pe Blondet, băutor de soi și de nădejde, sin-gurul care mai putea vorbi și care propunea celor-lalți un taost pentru Aurora cu degete trandafirii.

Lucien nu avea deprinderea orgiilor pariziene ; cînd coborî scara, își mai păstra, de bine de rău, mintea întreagă, dar aerul de afară îi grăbi beția care avu urmări urîte de tot. Coralie și fata ei din casă se vă-zură silite să-l urce ele pe poet la etajul întîii al casei frumoase din strada Vendôme, unde locuia actrița. Pe scară, lui Lucien îi veni rău și se făcu de rușine.

— Repede, Bérénice, strigă Coralie, ceai ! fă ceai !

— Nu-i nimic, aerul e de vină, spunea Lucien, ce vrei ? niciodată n-am băut atîta.

— Bietul copil, e nevinovat ca un mieluşel, zise Bérénice, o normandă grasă, tot atît de urîtă pe cît de frumoasă era Coralie.

Cu chiu, cu vai, Lucien fu pus, fără cunoştinţă, în patul Coraliei. Cu ajutorul Bérénicei, actrița îl dez-brăcase pe poet cu grija și cu dragostea unei mame pentru copilaşul său, care spunea mereu : „Nu-i nimic ! aerul e de vină. Mulțumesc, mămico.”

— Ce frumos spune mămico ! exclamă Coralie, să-rutîndu-l pe păr.

— Ce plăcere să iubești un asemenea înger, dom-nișoară ! De unde l-ați pescuit ? N-aș fi crezut că poate fi și un bărbat atît de frumos cît sînteți dumneavoastră, zise Bérénice.

Lucien voia să doarmă, nu știa unde se află și nu vedea nimic. Coralie îi dădu să bea cîteva cești de ceai, apoi îl lăsă adormit.

— Nu ne-o fi văzut portăreasa sau altcineva ? în-trebă Coralie.

— Nu, pentru că vă așteptam eu.

— Victoria nu știe nimic ?

— Nici atît ! răspunse Bérénice.

După zece ceasuri, către prînz, Lucien se trezi sub ochii Coraliei, care îl privise dormind ! Poetul înțelese. Actrița purta încă rochia ei frumoasă, îngrozitor de murdărită, și pe care dînsa avea s-o păstreze ca pe o relicvă. Lucien pricepu devotamentul, gingășiile iubirii adevărate care-și cereau răsplata : se uită și el la Coralie. Coralie se dezbracă într-o clipită și se strecură ca o șopîrlă lîngă Lucien. La cinci, poetul dormea legănat de voluptăți divine. Intrezărise camera actriței, o înfăptuire fermecătoare a luxului, albă și tandafirie, o lume de minunății alese care întrecea tot ce Lucien admirase în ajun la Florine acasă. Coralie era în picioare. Ca să-și joace rolul de andaluză, trebuia să fie la șapte la teatru. Se mai uitase o dată la poetul răpus de plăceri, se îmbătase fără să se sature de iubirea cea nobilă, care unea simțurile cu inima și inima cu simțurile, ca să le ridice în înaltul cerului împreună. Divinizarea aceasta, care face să fim doi pe pămînt ca să simțim, și unul singur în cer ca să iubim, însemna pentru dînsa iertarea păcatelor. De altminteri, frumusețea supraomenească a lui Lucien cui nu i-ar fi slujit de scuză ? Ingenuncheată lîngă pat, fericită de iubirea în sine, actrița se simți sfințită. Desfătarea fu întreruptă de Bérénice.

— Vine Camusot ! știe că sînteți acasă, strigă ea. Lucien sări în picioare, gîndindu-se cu generozitate să nu-i dăuneze Coraliei. Bérénice ridică o perdea, Lucien intră într-un cabinet fermecător, unde Bérénice și stăpîna ei aduseră cu o iuțeață uimitoare hainele lui Lucien. La ivirea negustorului, ghețele lui Lucien îi săriră în ochi Coraliei : Bérénice le pusese lîngă foc să se încălzească după ce le lustruise într-ascuns. Și servitoarea și stăpîna uitaseră de ele. Bérénice ieși după ce schimbă o privire neliniștită cu stăpîna. Coralie se cufundă într-un fotoliu, și-l pofti pe Camusot să se așeze în fața ei. Sărmanul, care o adora pe Coralie, se uita la ghețe și nu cuteza să-și ridice ochii spre amanta lui.

„Să fac pe supăratul pentru o pereche de ghetе și s-o părăsesc pe Coralie? Ar însemna să mă supăr pentru prea puțin lucru. Ghetе se găsesc peste tot. Astea ar fi, e drept, mai la locul lor în vitrina unui cizmar, sau pe bulevard, plimbându-se în picioarele unui bărbat. Totuși, aici, fără bărbat, vorbesc multe lucruri împotriva fidelității. Am cincizeci de ani, ce să fac? trebuie să fiu orb ca Amorul.“

Monologul acesta laș n-avea scuză. Perechea de ghetе nu era dintre cele obișnuite astăzi, pe care pînă la un punct un om distrat ar putea să n-o observe: era, cum cerea moda pe atunci, o pereche de ghetе înalte, foarte elegante și cu canaf, care sclipeau pe pantalonii lipiți de piele și mai totdeauna de culoare deschisă, și reflectau obiectele ca o oglindă. Astfel că ghetele îi scoteau ochii negustorului de mătăsuri și, putem s-o spunem, îi străpungeau inima.

— Ce ai? îl întrebă Coralie.

— Nimic, făcu el.

— Sună, zise Coralie zîmbind de slăbiciunea lui Camusot. Bérénice, îi spuse ea normandei cînd sosi, pune ghetele alea afurisite pe calapoduri. Să nu uiți să mi le aduci diseară la mine în cabină.

— Cum!... sînt ghetele tale?... întrebă Camusot, răsufîlînd mai ușurat.

— Ei, ce-ți închipuiai? întrebă ea de sus. Cogea-mite prostul! doar n-ai crezut cumva?... O! ar fi în stare să creadă! îi spuse Bérénicei. — Joc un rol de bărbat în piesa unuia, și nu m-am îmbrăcat niciodată bărbătește. Cizmarul teatrului mi-a adus ghetele astea ca să mă deprind să umblu, pînă mi le face pe cele pentru care mi-a luat măsura; mi le-a încercat, dar mă strîngeau așa de rău că le-am scos, și trebuie totuși să le pun iară.

— Nu le mai pune dacă te supără, zise Camusot, căci doară și pe el îl supăraseră atîta ghetele.

— Ar fi mai bine pentru domnișoara, spuse și Bérénice, în loc să se chinuie ca adineauri; îi venea să plîngă, conașule! Să fiu eu bărbat, femeia pe care

aş iubi-o eu n-ar plînge niciodată ! I-ar trebui o pereche de ghetе dintr-o piele moale de tot. Dar ăia de la teatru sînt nişte cărpănoşi ! Conaşule, s-ar cădea să-i comandaţi dumneavoastră o pereche...

— Da, da, zise negustorul. — Te-ai deşteptat de mult ? o întrebă pe Coralie.

— Adineauri ; m-am întors la şase, după ce te-am căutat peste tot ; m-ai făcut să ţii trăsura şapte ceasuri. Aşa ai grijă de mine ? Mă uiţi pentru băutură. Am fost nevoită să văd singură de mine, eu care o să joc acum în fiecare seară, cîtă vreme *Alcadele* o să țină afişul. N-am chef să nu fiu la înălţimea articolului aceluî tînăr !

— E frumos băiatul, zise Camusot.

— Găseşti ? Mie nu-mi plac bărbaţii ăştia care seamănă prea mult cu femeile ; şi, afară de asta, nici nu ştiu să iubească aşa ca voi, vulpoi bătrîni care vă ocupaţi cu negoţul. Ce plictiseală trebuie să fie pe voi, acolo !

— Conaşul ia masa cu domnişoara ? întrebă Bérénice.

— Nu, mi-e gura amară.

— Te-ai făcut turtă aseară. Ah ! papa Camusot, ştii că mie nu-mi plac oamenii care beau...

— Trebuie să-i faci un dar tînărului, spuse negustorul.

— A ! da, mai bine să-i plătesc aşa, decît să fac ceea ce face Florine. Hai, răule, du-te, sau dăruieşte-mi o trăsură ca să nu mai pierd timpul.

— O s-o capeţi mîine ca să te duci la masă cu directorul, la *Rocher-de-Cancale*. Piesa nouă nu se joacă duminică.

— Hai, vreau să mănînc, zise Coralie luîndu-l pe Camusot.

Peste un ceas, Lucien fu eliberat de Bérénice, tovarăşa din copilărie a Coraliei, o făptură pe atît de sprintenă şi de isteată, pe cît era de trupeşă.

— Staţi aci. Coralie o să se întoarcă singură, ba vrea chiar să se descotorosească de tot de Camusot

dacă vă plictisește, îi spuse Bérénice lui Lucien ; însă dumneavoastră, iubirea vieții ei, sînteți prea bun ca s-o ruinați. Dînsa mi-a spus : e hotărîtă să lase toate baltă aici, să plece din raiul ăsta ca să trăiască în mansarda duminică. O ! geloșii, invidioșii cît i-au mai bătut capul că dumneata n-ai o para chioară, că locuiești în Cartierul Latin ! Eu vin cu dumneavoastră, să știți, și o să văd de casă. A trebuit s-o îmbărbătez pe biata fată ! Nu-i așa însă, conașule, că dumneavoastră aveți prea multă minte ca să faceți prostia asta ? A ! o să vedeți că celălalt n-are decît hoitul, pe cînd dumneata ești cel iubit, idolul căruia îi dăruie sufletul. Dacă ai ști cît de drăguță e Coralie cînd repetă cu mine rolurile ! o drăgălășenie de copil ! Merita să-i trimită Dumnezeu pe unul din îngerii săi, căci prea era scîrbită de viață. Tare a mai fost nenorocită cu mama ei, care o bătea, care a vîndut-o ! Da, conașule, o mamă, pe propriul ei copil ! Dacă aș avea eu o fată, aș sluji-o ca pe Coralie, pe care o consider copilul meu. Acum e întîia oară cînd o văd și eu fericită, întîia oară cînd a fost aplaudată din plin. Aud că, pentru ceea ce ați scris dumneavoastră, i s-a pregătit o *galerie* la a doua reprezentație. Pe cînd dormeați, a venit Brawlard să stea de vorbă cu dînsa.

— Cine e Brawlard ăsta ? întrebă Lucien, căruia i se păru că mai auzise o dată numele lui.

— Șeful galeriei, care, în înțelegere cu dînsa, a ales părțile unde s-o aplaude, să-i facă *galerie*. Deși zice că-i e prietenă, Florine ar putea s-o tragă pe sfoară și să ia totul pentru ea. Bulevardul e în fierbere de cînd cu articolul dumneavoastră. V-am pregătit un pat ca de prinț !... adăugă ea punînd o învelitoare de dantelă pe pat.

Aprinse lumînările. La lumina lor, Lucien, uluit, se crezu într-adevăr într-un palat din basme. Stofele cele mai bogate de la *Firul de Aur* fuseseră alese de Camusot pentru îmbrăcatul pereților și pentru perdele la ferestre. Poetul călca pe un covor împărătesc. Pali-sandrul mobilelor avea în ornamente scilipiri care îi

luau ochii. Căminul, de marmură albă, strălucea de cele mai costisitoare nimicuri. Covorașul de la pat era făcut dintr-un puf tivit cu blană. Papucii de catifea neagră, căptușiți cu mătase roșie, îți vorbeau despre plăcerile ce-l așteptau acolo pe poetul *Margaretelor*. O lampă încântătoare atârna din tavanul înbrăcat în mătase. În tot locul, flori alese odihneau în vase bogate, garoafe albe, camelii fără miros. În tot locul se vedeau semnele nevinovăției. Cum să-ți mai închipui că acolo locuia o actriță și cum să te mai gîndești la moravurile teatrale? Bérénice observă mirarea lui Lucien.

— Așa-i că-i drăguț aici? îi spuse ea răsfăîindu-se. Nu v-ar fi mai bine să vă iubiți aici decît într-un pod? N-o lăsa să facă vreo prostie din încăpăținare, reluă ea aducînd în fața lui o măsuță cu bunătăți luate de la masa stăpînei, pentru ca bucătăreasa să nu bănuie prezența iubitului.

Lucien mîncă cu poftă, servit de Bérénice în farfurii de preț și în argintărie încrustată. Luxul își exercita asupra lui atracția, întocmai ca o fată de stradă care, cu goliciunile ei și cu ciorapii albi bine întinși pe picioare, îi sucește mințile unui licean.

— Fericit mai e Camusot! exclamă el.

— Fericit? reluă Bérénice. A! și-ar da cu dragă inimă toată averea numai să fie în locul dumatăle, și să-și schimbe părul lui alb cu părul dumatăle blond.

Ea îl făcu pe Lucien, căruia îi dădu să bea cel mai strașnic vin preparat la Bordeaux pentru cel mai bogat englez, să se culce din nou și să-i mai tragă un somn pînă se înapoia Coralie. Lucien rîvnea într-adevăr să doarmă în patul pe care îl admira. Bérénice, care citise această dorință în ochii lui Lucien, era fericită pentru stăpîna ei. La zece și jumătate, Lucien se trezi sub o privire înduioșată de iubire. Coralie stătea în fața lui în cea mai voluptuoasă toaletă de noapte. Lucien dormise, Lucien nu mai era beat decît de iubire. Bérénice se retrase, întrebînd:

— La ce oră, mîine?

— La unsprezece ; ne dai masa în pat. Nu sînt acasă pentru nimeni pînă la două după prînz.

La două, a doua zi, actrița și iubitul ei erau îmbrăcați, stînd ca și cum poetul ar fi venit în vizită la protejata sa. Coralie îl îmbrăcase, îl pieptănase și-l îmbrăcase pe Lucien ; trimisese să-i cumpere douăsprezece cămăși frumoase, douăsprezece cravate, douăsprezece batiste de la Colliau, o duzină de perechi de mănuși într-o cutie de cedru. Cînd auzi zgomotul unei trăsuri la poartă, alergă la fereastră împreună cu Lucien. Amîndoi îl văzură pe Camusot scoborînd dintr-un cupeu splendid.

— Nu credeam, zise ea, că poți urî atîta un om și luxul...

— Eu sînt prea sărac ca să accept să te ruinezi, zise Lucien trecînd astfel pe sub furcile caudine.

— Bietul pisicuț, îi spuse ea strîngîndu-l la piept, mă iubești mult ? — L-am poftit pe domnul, zise ea arătîndu-l pe Lucien lui Camusot, să treacă pe la mine azi de dimineață, cu gîndul că vom merge la plimbare pe Champs-Élysées ca să inaugurăm trăsura.

— Duceți-vă singuri, spuse trist Camusot, nu iau masa cu voi ; e ziua nevesti-mi astăzi, uitasem.

— Bietul Musot, ce-o să te mai plictisești ! zise ea sărînd de gîtul negustorului.

Era beată de fericire la gîndul că va inaugura cupeul cel frumos singură cu Lucien, că se va duce singură cu el în Bois ; și, de bucurie, păru că-l iubește pe Camusot, pe care-l alintă în toate felurile.

— Aș vrea să-ți pot dărui în fiecare zi cîte o trăsură ! zise bietul om.

— Haidem, domnule, e două, îi spuse actrița lui Lucien văzîndu-l rușinat și mîngîindu-l cu un gest dragălaș.

Coralie coborî scara ca o furtună, tîrîndu-l și pe Lucien, care îl auzi pe negustor suflînd ca o focă în urma lor, fără să-i poată ajunge. Poetul gustă cea mai amețitoare dintre plăceri : Coralie, pe care fericirea o făcea și mai frumoasă, înfățișă tuturor privirilor o

toaletă plină de gust și de eleganță. Parisul de pe Champs-Élysées îi admiră pe cei doi amanți. Pe o alee din Bois de Boulogne, cupeul lor se încrucișă cu caleașca doamnelor d'Espard și de Bargeton, care se uită cu mirare la Lucien, ce le zvîrli o privire disprețuitoare de poet care-și presimte gloria și se pregătește să-și folosească puterea. Clipa în care putu zvîrli către cele două femei, într-o singură aruncătură de ochi, câteva din gândurile de răzbunare ce i le sădiseră ele în suflet ca să i-l roadă, fu una din cele mai dulci din viața lui și poate că-i hotărî soarta. Lucien fu iar stăpînit de furia mîndriei: voi să reapară în lume, să-și ia o revanșă răsunătoare, și toate micimile sociale, disprețuite altădată de tînărul studios, prieten al cenaclului, puseră iar stăpînire pe sufletul său. Înțelese atunci tot răsunetul atacului pornit de Lousteau pentru dînsul: Lousteau slujise patimilor lui; în vreme ce cenaclul, acel mentor colectiv, părea să le strunească în folosul virtuților plicticoase și al muncii pe care Lucien începea s-o găsească de prisos. Munca! 'oare nu înseamnă ea moartea pentru sufletele dornice de plăceri? De aici ușurința cu care alunecă scriitorii în *far niente*, în plăcerile și desfătările vieții luxoase a actrițelor și a femeilor ușoare! Lucien simți o poftă nestăvilită de a continua viața din aceste două zile deșucheate.

Masa de la *Rocher-de-Cancalle* fu o desfătare. Lucien îi întâlnește acolo pe invitații Florinei, afară de ministru, afară de duce și de dansatoare, afară de Camusot, înlocuiți de doi actori celebri și de Hector Merlin însoțit de amanta lui, o femeie delicioasă care își zicea doamna du Val-Noble, cea mai frumoasă și mai elegantă dintre femeile ușoare de pe atunci din Paris, cărora astăzi li se zice în mod cuviincios *Lorete*. Lucien, care de patruzeci și opt de ore trăia într-un paradis, află de succesul articolului său. Văzîndu-se sărbătorit, invidiat, poetul își regăsi siguranța de sine: spiritul lui scînteie, fu adevăratul Lucien de Rubempré, ce străluci câteva luni în literatură și în lumea

artistică. Finot, om de o necontestată dibăcie în a ghici talentul și a-l adulmea așa cum adulmea un câpcăun carnea fragedă, îl linguși pe Lucien încercînd să-l atragă în tabăra de ziarști pe care o comanda. Lucien se lăsă ademenit. Coralie observă urzeala speculantului de spirit și vru să-l pună în gardă pe Lucien.

— Nu te învoi încă la nimic, puiule, îi zise ea poetului, așteaptă; vor să te exploateze, o să stăm de vorbă diseară despre asta.

— Aș! îi răspunse Lucien, mă simt destul de tare ca să fiu și eu rău și șiret ca ei.

Finot, care bineînțeles nu se certase cu Hector Merlin pentru *spațiile* neplătite, îl prezentă pe Merlin lui Lucien și pe Lucien lui Merlin. Coralie și doamna du Val-Noble se împăcară de minune și se coplesiră cu complimente și atenții. Doamna du Val-Noble îi pofti pe Lucien și pe Coralie la masă la dînsa. Hector Merlin, cel mai primejdios dintre toți ziarștii aflați acolo, era un omuleț uscat, cu buzele strînse, în care mocnea o ambiție nemăsurată, o gelozie fără margini, bucurîndu-se de toate răutățile ce se făceau în jurul lui, profitînd de vrajba ce o semăna între ceilalți, avînd mult spirit dar puțină perseverență și înlocuind voința cu instinctul ce-i mină pe parveniți înspre culmile bogăției și puterii. Lucien și cu dînsul nu se plăcură. Nu e greu de înțeles pentru ce. Merlin avu nenorocul să spună tare ceea ce Lucien gîndea în sine. La desert, legăturile celei mai înduioșătoare prietenii păreau să-i unească pe acești oameni, care toți se credeau superiori unii altora. Lucien, noul-venit, era ținta bună-voinții lor glumețe. Toată lumea vorbea cu inima deschisă. Numai Hector Merlin nu rîdea. Lucien îl întrebă care era cauza rezervei sale.

— Te văd intrînd în lumea literară și gazetărească plin de iluzii. Crezi în prieteni. Noi toți sîntem prieteni sau dușmani, după împrejurări. Ne lovim unii pe alții cu arma ce ar trebui să ne slujească să-i lovim pe ceilalți. O să-ți dai foarte curînd seama că nu obții nimic cu sentimente frumoase. Dacă ești bun, fă-te

rău. Fii colțos cu bună-știință. Dacă nimeni nu te-a învățat încă legea asta supremă, ți-o spun eu și nu te voi fi învățat puțin lucru. Ca să fii iubit, nu pleca niciodată de la femeia iubită fără s-o fi făcut puțin să plîngă; ca să ajungi cineva în literatură, jignește neconținut pe toată lumea, chiar pe prieteni, fă să sîngereze amorul propriu al tuturor: toată lumea o să te răsfete.

Hector Merlin fu fericit văzînd pe chipul lui Lucien că vorbele-i îi intrau ca un pumnal în inimă. Lumea se așeză la joc. Lucien își pierdu toți banii. Coralie îl trase acasă și plăcerile iubirii îl făcură să uite de emoțiile jocului de noroc, care, mai tîrziu, avea să facă dintr-însul una din victimele sale. A doua zi, plecînd de la ea de acasă și întorcîndu-se în Cartierul Latin, găsi în pungă banii pe care îi pierduse. Atenția aceasta mai întii îl mîhni, vru să se înapoieze la actriță și să-i dea îndărăt un dar care îl umilea; însă, fiindcă ajunsese tocmai în strada de la Harpe, își urmă drumul spre hotelul Cluny. Pe drum, se gîndea la grija Coraliei, văzu în ea o dovadă a dragostei de mamă pe care acest soi de femei îl amestecă cu pasiunile lor. La ele, pasiunea cuprinde toate sentimentele. Dintr-un gînd într-altul, Lucien ajunse să găsească un motiv ca să primească, zicîndu-și:

— O iubesc, trăim ca soț și soție, și n-o voi părăsi niciodată!

Numai un Diogene²¹⁵ n-ar înțelege ce sîntea Lucien suind scara murdară și rău mirositoare a hotelului, întorcînd cheia în broască, revăzînd podeaua necurățată și soba înghețată din odaia hîdă de atîta mizerie și goliciune! Pe masă găsi manuscrisul romanului său și biletul acesta de la Daniel d'Arthez:

Prietenii noștri sînt aproape mulțumiți de opera ta, dragă poete. Poți s-o prezinți acum cu mai multă încredere, spun ei, prietenilor și dușmanilor. Am citit cu toții fermecătorul tău articol despre Panorama-

Dramatique și sintem siguri că stîrnești tot pe atîta invidie printre literați, pe cîte păreri de rău printre noi.

Daniel

— Păreri de rău ! ce vrea să spună ? exclamă Lucien, mirat de tonul de politețe al biletului. Ajunsese el oare un străin pentru cenaclu ? După ce mușcase din fructele pofticioase ce i le întinsese Eva culiselor, ținea acum și mai mult la prețuirea și prietenia amicilor din strada des Quatre-Vents. Cîteva momente rămase cufundat în meditație, punînd în cumpănă prezentul din această cameră și viitorul din aceea a Coraliei. Pradă unor șovăieli, pe rînd înălțătoare și înjositoare, se așeză la masă și începu să cerceteze starea în care prietenii îi dăduseră înapoi opera. Ce mirare îl cuprinse ! Din capitol în capitol, condeii dibaci și devotați al acestor genii încă necunoscute îi schimbaseră lipsurile în bogății. Un dialog cu miez, viu, concis, nervos, înlocuia convorbirile plătuite de el și despre care își dădu seama atunci că erau numai niște pălăvrăgeli în comparație cu acestea în care freamătă tot sufletul epocii. Portretele lui, cam neîngrijit schițate, fuseseră puternic conturate și colorate ; toate erau legate de fenomenele curioase ale vieții omenești, prin observații fiziologice, datorite fără îndoială lui Bianchon, și zugrăvite cu o iscusință care le făcea parcă să trăiască. Descrierile lui, înecate în vorbărie goală, deveniseră pline de tîlc și de viață. Dăduse o copilă schiloadă, prost îmbrăcată, și primea în schimb o fată minunată, cu rochia albă și podoabe gingașe, o făptură încîntătoare. Îl apucă noaptea cu ochii în lacrimi, înmărmurit de atîta măreție, simțind tot prețul unei atare învățăături, admirînd corecturile care îl învățau mai multe despre literatură și artă decît cei patru ani ai săi de lecturi, de comparații și de studii. O corectură pe o schiță prost concepută, o linie trasă de mîna de maestru pe viu spun oricînd mai mult decît toate teoriile și criticile din lume.

— Ce prieteni ! ce suflete ! ce noroc pe mine ! exclamă el strângînd manuscrisul la piept.

Mînat de înflăcărarea proprie firilor poetice și schimbătoare, dădu fuga la Daniel. Urcînd scara, se socoti totuși mai puțin vrednic de inimile acelea pe care nimica nu le abătea din drumul cinstei. Un glas îi spunea că, dacă Daniel ar fi iubit-o pe Coralie, el n-ar fi împărțit-o cu Camusot. Mai cunoștea, de asemeni, și adîncă scîrbă a cenaclului pentru ziaristi, iar el acum era oarecum ziarist. Își găsi prietenii, afară de Meyraux, care tocmai plecase, în prada unei deznađeji zugrăvite pe toate fețele.

— Ce vi s-a întîmplat, prieteni ? întrebă Lucien.

— Am aflat o nenorocire înspăimîntătoare ; mîntea cea mai cuprinzătoare a vremii noastre, prietenul nostru cel mai iubit, acela care timp de doi ani a fost făclia noastră...

— Louis Lambert, spuse Lucien.

— E într-o stare de catalepsie ce nu mai îngăduie nici o nădejde, zise Bianchon.

— O să moară cu trupul nesimțitor și cu capul în ceruri, adăugă solemn Michel Chrestien.

— O să moară așa cum a trăit, zise d'Arthez.

— Dragostea ivită ca un foc în vastul imperiu al creierului său i l-a aprins, spuse Léon Giraud.

— Da, adăugă Joseph Bridau, l-a dus atît de sus, încît noi nu-l mai putem urmări cu ochii noștri.

— Cei mai de plîns sîntem noi, spuse Fulgence Ridal.

— Poate că se va însănătoși, exclamă Lucien.

— Din cîte spune Meyraux, vindecarea e cu neputință, răspunse Bianchon. În creierul lui se petrec anumite fenomene asupra cărora medicina n-are nici o putere.

— Există totuși remedii, zise d'Arthez.

— Da, spuse Bianchon, acumă nu e decît cataleptic ; l-am putea face imbecil.

— Dacă geniul răului ar primi un alt cap în locul aceluia, eu i l-aș da pe-al meu! exclamă Michel Chrestien.

— Și ce s-ar face atunci federația europeană? întrebă d'Arthez.

— A! e adevărat, reluă Michel Chrestien; înainte de a fi al unui singur om, ești al omenirii întregi.

— Venisem aici cu inima plină de mulțumiri pentru voi toți, zise Lucien. Ogorul meu plin de mărarci ni l-ați preschimbat într-o grădină cerească.

— Mulțumiri! Drept cine ne iei? spuse Bianchon.

— Plăcerea a fost pentru noi, reluă Fulgence.

— Hei, și acum, iată-te ziarist! îi zise Léon Giraud. Zvonul debutului tău a ajuns pînă în Cartierul Latin.

— Nu-s încă, răspunse Lucien.

— A! cu atît mai bine! adăugă Michel Chrestien.

— Vă spuneam eu, reluă d'Arthez. Lucien e dintre aceia care cunosc prețul unui cuget curat. Nu-i oare mare lucru să poți spune cînd pui seara capul pe pernă: „N-am condamnat operele altora, n-am mîhnit pe nimeni; spiritul meu n-a scormonit, ca un pumnal, sufletul nici unui nevinovat; gluma mea n-a ucis nici o fericire, nici măcar n-a tulburat prostia fericită, n-a rănit pe nedrept nici un geniu; am disprețuit triumful facil al epigramei; în sfîrșit, nu mi-am călcat niciodată în picioare convingerile“?

— Păi, zise Lucien, eu cred că poți fi așa și lucrînd la un ziar. Cînd n-ai alt mijloc de trai, ce vrei să faci? ajungi la ziar.

— O! O! O! făcu Fulgence, urcînd cu cîte un ton la fiecare exclamație; capitulăm, care va să zică.

— Se face ziarist, zise grav Léon Giraud. — Ah! Lucien, dacă ai vrea să fii ziarist alături de noi, să lucrezi și tu la ziarul ce-l vom scoate noi și în care nicidecum adevărul și dreptatea nu vor fi batjocorite, în care vom răspîndi învățăturile folositoare omenirii, poate că...

— N-ai să aveți nici un abonat, replică machiavelic Lucien întrerupîndu-l pe Léon.

— O să avem cinci sute care vor face cît cinci mii, răspunse Michel Chrestien.

— O să aveți nevoie de capital, reluă Lucien.

— Nu, zise d'Arthez, numai de devotament.

— Parcă ar fi o prăvălie de parfumuri, exclamă Michel Chrestien mirosind cu un gest comic capul lui Lucien. Te-a văzut lumea într-o trăsură grozavă, trasă de niște cai de dandy, cu o femeie vrednică de un prinț, Coralie.

— Ei, și ? zise Lucien, e vreun rău într-asta ?

— Tu vorbești de parcă ar fi, îi strigă Bianchon.

— I-aș fi dorit lui Lucien, zise d'Arthez, o Beatrix, o femeie nobilă care să-l fi sprijinit în viață...

— Daniel, dar dragostea nu-i pretutindeni aceeași ? spuse poetul.

— A ! răspunse republicanul, în privința asta sînt aristocrat. N-aș putea iubi o femeie pe care un actor o sărută pe obraz în fața publicului, o femeie tutuită în culise, care se înjosește în fața lumii din sală și îi zîmbește, care dansează ridicîndu-și fusta și se îmbracă bărbătește ca să arate tuturor ceea ce țin să văd numai eu. Sau, dacă aș iubi o asemenea femeie, aș scoate-o din teatru și aș purifica-o prin dragostea mea.

— Și dacă ea n-ar putea pleca din teatru ?

— Aș muri de durere, de gelozie, de tot felul de boli. Că doară nu-ți poți smulge iubirea din suflet cum îți scoți o măsea.

Lucien se întunecă la față și căzu pe gînduri.

„Cînd vor mai afla că îl accept și pe Camusot, mă vor disprețui“, își zicea el.

— Să-ți spun eu cum stau lucrurile, îi se adresează sălbaticul republican cu o bunătate brutală, ai putea să fii un mare scriitor, dar n-o să fii decît un mic palavragiu.

Și își luă pălăria și ieși.

— E aspru Michel, zise poetul.

— Aspru, dar face bine ca un clește de dentist. Michel îți vede viitorul care te așteaptă, și poate că în clipa asta îți plînge de milă pe stradă.

D'Arthez se purtă blind și mîngîietor, încercînd să-l îmbărbăteze pe Lucien. Peste un ceas, poetul plecă din cenacul, chinuit de conștiință, care îi striga: „Vei fi ziarist!” precum vrăjitoarea îi striga lui Macbeth²¹⁶: „Vei fi rege!” În stradă, își ridică ochii spre ferestrele răbdătorului d'Arthez, luminate slab, și se întoarse acasă la el cu inima mîhnită și neliniștită. Un fel de presimțire îi spunea că prietenii lui adevărați îl strînseseră pentru cea din urmă oară la pieptul lor. Ajungînd, prin piața Sorbonei, în strada Cluny, recunoscuseră trăsura Coraliei. Ca să-și vadă poetul o clipă, cît să-i spună bună seara, actrița străbătuse distanța dintre bulevardul Temple și Sorbona. Lucien își găsi iubita plîngînd la vederea mansardei lui, voia să fie și ea nefericită ca el; și, pe cînd îi rînduia cămășile, mănușile, cravatele și batistele în scrinul cel urît, șiroaie de lacrimi îi udau obrazii. Durerea ei era atît de adevărată, de mare, dovedea atîta iubire, încît Lucien, care fusese muștrat că trăiește cu o actriță, văzu în Coralie o sfință gata să îmbrace haina sărăciei. Ca să poată veni, gingașa făptură se slujise de pretextul de a-l înștiința pe prietenul ei că grupul Camusot, Coralie și Lucien îi va întoarce grupului Matifat, Florine și Lousteau supeul, și de a-l întreba pe Lucien dacă avea vreo invitație folositoare de făcut; Lucien îi răspunse că trebuie să se sfătuiască cu Lousteau. După cîteva momente, actrița fugi, ascunzîndu-i lui Lucien că o așteaptă Camusot jos. A doua zi, chiar la opt dimineața, Lucien se duse la Étienne, nu-l găsi acasă și dete fuga la Florine. Ziaristul și actrița îl primiră pe poet în dormitorul încîntător în care se instalaseră ca soț și soție, și toți trei luară acolo un prînz excelent.

— Eu unul, dragul meu, îi spuse Lousteau după ce se așezară la masă și după ce Lucien îi vorbi de supeul Coraliei, te sfătuiesc să mergi cu mine la Félicien Vernou, să-l inviți și să te împrietenești cu el, atît cît se poate împrieteni cineva cu o asemenea lichea. S-ar putea ca Félicien să te bage la ziarul politic, unde el umple regulat foiletonul și unde te-ai putea lăfăi și tu

în pagina întâi cu niște articole de fond. Fițuica lui, ca și a noastră, e a partidului liberal, care e partidul popular ; așa că vei fi și tu liberal ; de altminteri, dacă ai vrea ulterior să treci de partea guvernului, ai intra cu atît mai multe avantaje, cu cît mai întîi te vei fi făcut mai de temut. Hector Merlin și cu cucoana lui du Val-Noble, la care vin cîtiva mari seniori, tineri dandy și milionari, nu te-au chemat, pe tine și pe Coralie, la ei la masă ?

— Ba da, răspunse Lucien, te-au poftit și pe tine cu Florine.

Lucien și Lousteau, în timpul beției de vineri și a prînzului de duminică, ajunseseră să se tutuiască.

— Bine. O să-l întîlnim pe Merlin la ziar, băiatul ăsta calcă pe urmele lui Finot, ai face bine să-l cultivi, să-l chemi împreună cu amanta lui : poate să-ți fie de folos foarte curînd, căci oamenii urîcioși au nevoie de toată lumea, și o să-ți facă vreun serviciu numai ca să dispună de condeii tău la nevoie.

— Debutul dumitale a făcut destulă senzație ca să nu mai întîmpini nici o piedică, îi spuse Florine lui Lucien ; grăbește-te să profiți, altfel lumea te uită repede.

— Afacerea, reluă Lousteau, afacerea cea mare s-a făcut ! Finot, om fără pic de talent, este director și redactor-șef la jurnalul hebdomadar al lui Dauriat, proprietar pe o șesime care nu-l costă nici un ban, și cu o leafă de șase sute de franci pe lună. Iar eu, din dimineața asta, sînt redactor-șef la fițuica noastră. Toate s-au petrecut așa cum le ticluisem eu seara trecută. Florine a fost minunată, îl „taie“ și pe Talleyrand²¹⁷.

— Noi îi stăpînim pe oameni prin plăcerile lor, zise Florine, iar diplomații prin amorul lor propriu ; diplomații îi vād făcînd mofturi, și noi îi vedem făcînd prostii ; noi sîntem deci mai tari.

— În concluzie, zise Lousteau, Matifat a rostit singura *glumă bună* din viața lui de droghist : „Afacerea, a spus el, ține tot de branșa mea : voi continua să vînd hapură !“

— O bănuiesc pe Florine că i-a suflat acest răspuns, exclamă Lucien.

— În felul ăsta, dragul meu, reluă Lousteau, ai pus și tu piciorul pe prima treaptă.

— Te-ai născut cu tichia norocosului, îi zise Florine. Cîți tineri n-am văzut noi, abia tirîndu-și existența prin Paris ani și ani de zile, fără să ajungă să li se publice un articol în vreun ziar ! O să fie cu dumneata cum a fost cu Emile Blondet. În șase luni, te văd jucîndu-i pe degete pe toți, adăugă ea aruncîndu-i un surîs glumeț.

— Uită-te la mine : sînt la Paris de trei ani, spuse Lousteau, și, abia de ieri, Finot îmi dă trei sute de franci pe lună pentru postul de redactor-șef, îmi plătește cinci franci coloana și o sută de franci foaia în săptămînalul lui.

— Hei, nu zici nimic ?... izbucni Florine privindu-l pe Lucien.

— Să vedem, răspunse Lucien.

— Dragul meu, reluă Lousteau cam înțepat, am făcut totul pentru tine ca pentru un frate ; însă nu răspund de Finot. Or să-l năpădească o mulțime de lichele care, în cîteva zile, or să-i facă propuneri de colaborare cu pretenții mai mici. Am făgăduit în numele tău : n-ai decît să-i spui nu, dacă vrei. Nici nu știi cît noroc ai, începu iar ziaristul după o pauză. Intră într-un grup în care camarazii își atacă dușmanii în mai multe ziare deodată, și-și fac servicii unii altora.

— Hai să-l vedem întîi pe Félicien Vernou, zise Lucien, grăbit să se vadă în cîrdășia acestor înfricoșătoare păsări de pradă.

Lousteau trimise după o trăsură și cei doi prieteni se duseră în strada Mandar, unde locuia Vernou, într-o casă cu grădină ; stătea într-un apartament de la etajul al doilea. Lucien se miră nespun că îl găsește pe criticul mușcător, disprețuitor și pretențios la culme, într-o sufragerie vulgară de tot, tapetată fără gust și plină de igrasie, împodobită cu gravuri în rame aurite, stînd la masă cu o femeie prea urîtă ca să nu-i fie

nevastă legitimă, și cu doi copii mici, cocoțați pe niște scaune cu picioare foarte înalte și cu bare de lemn, ca să-i țină cumiți pe neastîmpărații aceia. Surprins într-un halat făcut dintr-o rochie veche de-a nevastei, Félicien se arată foarte nemulțumit.

— Ai luat masa, Lousteau? întrebă el oferindu-i un scaun lui Lucien.

— Venim de la Florine, zise Étienne, și am mîncat la dînsa.

Lucien nu contenea să se uite la doamna Vernou, care semăna cu o bucătăreasă grasă, destul de albă la față, dar nespus de comună. Doamna Vernou purta peste o bonetă de noapte o basma legată strîns pe sub bărbie, încît obrajii îi atîrnau pe de lături. Capotul, fără cordon, prins la guler cu un nasture, cădea în cute largi și o acoperea atît de prost, încît nu se putea să n-o asemui cu un bolovan. De o sănătate de fier, avea obrajii aproape vineți și mîini cu degete ca niște cîrnați. Văzînd-o, Lucien își explică purtarea stingherită a lui Vernou în lume. Imbolnăvit de căsătoria asta, prea slab ca să-și părăsească nevasta și copiii, dar destul de poet ca să sufere mereu de pe urma lor, acest scriitor nu-i mai putea ierta nimănui vreun succes, trebuia să fie nemulțumit de toți, fiind veșnic nemulțumit de sine. Lucien pricepu acum acreala împietrită pe fața aceea invidioasă și revărsată în conversația lui, fraza sa necruțătoare, veșnic ascuțită și șlefuită ca un pumnal.

— Să trecem în birou, zise Félicien ridicîndu-se, e vorba probabil de chestiuni literare.

— Da și nu, răspunse Lousteau. E vorba, dragă, de un supeu.

— Am venit, zise Lucien, să vă rog din partea Coraliei...

La numele acesta, doamna Vernou ciuli urechea, ridicînd capul.

— ...să veniți la supeu, de azi într-o săptămînă, continuă Lucien. Vor fi aceia pe care i-ați văzut la

Florine, și în plus doamna du Val-Noble, Merlin și alți cîțiva. O să avem și joc de cărți.

— Nu o să poți, dragul meu ; în ziua aceea mergem la doamna Mahoudeau, zise soția.

— Și ce-i cu asta ? spuse Vernou.

— Dacă nu ne ducem, o să se burzuluiască, și doar ai nevoie de ea ca să-ți sconteze polițele editorilor.

— Dragul meu, iată o soată ce nu poate pricepe că un supeu care începe la douăsprezece noaptea nu te împiedică să te duci la o serată care se isprăvește la unsprezece ! Și eu sînt nevoit să lucrez alături de dumneaei ! adăugă el.

— Dumneata ai atîta imaginație ! răspunse Lucien, care-și făcu din Vernou un dușman de moarte cu vorba asta.

— Prin urmare, reluă Lousteau, vii, te așteptăm ; dar mai e ceva. Domnul de Rubempré e dintre ai noștri, așa că fă-i un rost la ziarul tău ; prezintă-l drept un băiat capabil să facă literatură înaltă, ca să-i publice măcar două articole pe lună.

— Da, numai dacă vrea să fie de-ai noștri, să-i atace pe dușmanii noștri după cum noi o să-i atacăm pe ai săi, și să-i apere pe prietenii noștri. Voi vorbi cu dînsul diseară la Operă, răspunse Vernou.

— Foarte bine. Atunci pe mîine, dragul meu, zise Lousteau strîngîndu-i mîna lui Vernou cu semnele celei mai vii prietenii. Cînd ți-apare cartea ?

— Depinde de Dauriat, spuse tatăl de familie ; cartea e gata.

— Ești mulțumit ?

— Da și nu...

— Avem noi grijă de succes, zise Lousteau, ridicîndu-se și salutînd-o pe soția confratelui.

Plecarea lor fu grăbită de chiotele celor doi copii, care se certau și se plesneau cu lingurile, aruncîndu-și mîncarea în obraz.

— Văzuși aici, dragul meu, îi zise Étienne lui Lucien, o femeie care, fără știrea ei, o să facă mari ravagii în literatură. Bietul Vernou nu-i iartă nimănui

că el are o asemenea soție. Ar trebui să-l scăpăm de ea, în interesul public binențeles. Ne-am pune la adăpost de un potop de articole necruțătoare, de atacuri îndreptate împotriva tuturor succeselor și împotriva tuturor reputațiilor. Ce să te faci cu o asemenea nevastă și cu cei doi mucoși? L-ai văzut pe Rigaudin în *Casă la loterie*, piesa lui Picard ²¹⁸?... ei bine, ca și Rigaudin, Vernou nu se va bate el personal, dar va face pe alții să se bată; e capabil să-și scoată un ochi pentru a-i scoate doi celui mai bun prieten; o să-l vezi călcând peste cadavre, surizând la toate nenorocirile, atacându-i pe principi, pe duci, pe marchizi, pe nobili, numai pentru că el e om de jos; atacându-i pe celibetarii cu o reputație frumoasă numai din pricina nevesti-si, și vorbind totdeauna de morală, pledând pentru bucuriile vieții de familie și pentru datoriile de cetățean. În sfârșit, criticul acesta atât de moralist nu va fi blând cu nimeni, nici chiar cu copiii. Trăiește în strada Mandar, între o nevastă, care ar putea foarte bine să-l joace pe *mamamouchi* din *Burghezul gentilom*²¹⁹, și doi mici Vernou pociți ca niște limbrici; vrea să-și bată joc de cartierul Saint-Germain, unde nu va călca niciodată, și le va pune să vorbească pe ducese cum vorbește nevastă-sa. Iată cine e omul care va urla împotriva iezuiților, va insulta curtea, atribuindu-i intenția de a restabili drepturile feudale, dreptul primului-născut, și va predica orice cruciadă în favoarea egalității, el care nu se crede egalul nimănui. Dacă ar fi burlac, dacă ar vizita lumea bună, dacă ar semăna cu poeții regaliști cu pensie și cinstiți cu crucea Legiunii de onoare, ar fi un optimist. Gazetăria cunoaște multe cazuri din acestea. E un tun mare pus în bătaie de uri mărunte. Ți mai vine acum să te însori? Vernou nu mai are suflet, e numai fiere. Este ziaristul prin excelență, un tigru cu două mâini, care sfîșie totul, de parcă i-ar fi condeii turbat.

— E gunofob ²²⁰, zise Lucien. Măcar, are talent?

— Are spirit, e fabricant de articole. A făcut, face, și va face numai articole. Oricît s-ar căzni însă, cu

proza lui nu poate scoate o carte. Félicien nu e în stare să conceapă o operă, s-o echilibreze, să reunească armonios personajele într-un plan care începe, se leagă și se îndreaptă spre un fapt capital ; are idei, dar nu cunoaște faptele ; eroii lui vor fi utopii filozofice sau liberale ; în fine, stilul lui e de o originalitate căutată, fraza lui bombastică s-ar dezumfla dacă un critic ar înțepa-o. De aceea se și teme grozav de gazete, ca toți aceia care au nevoie de colacii laudelor ca să se țină deasupra apei.

— I-ai tras un adevărat articol ! exclamă Lucien.

— Articolele astea, dragă băiete, poți să ți le spui singur, dar să nu le scrii niciodată.

— Sigur, acum ești redactor-șef, îi spuse Lucien.

— Unde vrei să te las ? îl întreabă Lousteau.

— La Coralie.

— Aha ! ne-am amoretzat, zise Lousteau. Asta e o mare greșală. Fă cu Coralie cum fac eu cu Florine, ține-o ca menajeră, și atîta tot ! Libertatea, mai presus de orice !

— Tu i-ai băga și pe sfinți în iad ! îi spuse Lucien rîzînd.

— Pe draoii, însă, nu-i mai bagi în iad, răspunse Lousteau.

Tonul ușuratic, sclipitor, al noului său amic, felul cum lua viața, paradoxele lui amestecate cu maximele adevărate ale machiavelismului parizian începeau să acționeze asupra lui Lucien, fără știrea acestuia. În teorie, poetul recunoștea primejdia unor asemenea concepții, dar în practică le găsea folositoare. Ajungînd pe bulevardul Temple, cei doi amici se înțelesesă să se întâlnească între patru și cinci, la biroul ziarului, unde avea desigur să vină și Hector Merlin. Lucien era într-adevăr surprins de voluptatea iubirii adevărate a curtezanelor care își prind cangea de colțișoarele cele mai slabe ale sufletului, mlădiindu-se după toate dorințele cu o artă de necrezut, favorizînd deprinderile moleșitoare din care ele își trag puterea. Lucien era însetat de plăcerile Parisului, se deprindea

cu viața ușoară, îmbelșugată și luxoasă pe care i-o făcea actrița la ea acasă. Îi găsi pe Coralie și pe Camusot beți de bucurie. Teatrul Gymnase propunea pentru Paștele viitor un angajament în niște condiții, precis formulate, ce depășeau toate așteptările Coraliei.

— Dumitale îți datorăm triumful acesta, zise Camusot.

— O ! cu siguranță : fără dînsul, *Alcadele* cădea, exclamă Coralie, nu i se făcea cronică, și eu aş mai fi rămas încă şase ani să joc pe boulevard.

Ii sări de gît în fața lui Camusot. Bucuria actriței avea ceva șerpesc în repeziciunea mișcării, ceva suav în pornirea ei : iubea. Ca toți oamenii loviți de o durere mare, Camusot lăsă ochii în jos și recunoscă, de-a lungul cusăturilor ghetelor lui Lucien, ața colorată pe care o întrebunțau cizmarii renumiți, desenîndu-se în galben aprins pe negrul lucios al ramei. Culoarea originală a acestui fir îi reținuse atenția în timpul monologului său în legătură cu prezența nelămurită a unei perechi de ghetе în fața sobei Coraliei. Citise în litere negre pe pielea albă și moale a căptușelii adresa unui cizmar faimos pe atunci, „Gay, strada Michodière“.

— Domnule, îi spuse el lui Lucien, ai niște ghetе foarte frumoase.

— Tot ce are e frumos, răspunse Coralie.

— Aș vrea să-mi comand și eu ceva la cizmarul dumitale.

— O ! zise Coralie, se cunoaște că vii din strada Bourdonnais. Cum îți vine să întrebi pe cineva de adresa furnizorilor săi ? N-o să te apuci acum să porți ghetе de tineri ! Frumos ți-ar mai sta ! Poartă-ți ghetеle dumitale care se potrivesc atît de bine cu un om cu rostul lui, cu nevastă, copii și amantă.

— Mă rog, dacă domnul ar vrea să-și scoată o gheată, mi-ar face un mare serviciu, continuă cu încăpăținare Camusot.

— N-aș mai putea s-o încălț la loc fără limbă, zise Lucien roșind.

— Bérénice o să se repeadă să cumpere una, tot e nevoie aici în casă, spuse negustorul rînjind fioros.

— Papa Camusot, zise Coralie zvîrlindu-i o privire de un dispreț fără seamăn, de ce nu ai curajul lașității dumitale? Hai, spune-ți odată gîndul! Ți se pare cumva că ghetele dumnealui seamănă cu ale mele? — Ți interzic să-ți scoți 'gheata, îi zise ea lui Lucien. — Da, domnule Camusot, da, ghetele acestea sînt absolut aceleași cu cele care te înfruntau zilele trecute în fața sobei, iar dumnealui, ascuns în odăița mea de îmbrăcat, le aștepta; petrecuse noaptea aici. Asta gîndești, nu-i așa? Ei bine, gîndește. Vreau eu. Pentru că e adevărul adevărat. Te înșel. Și ce-i cu asta? Așa-mi place, așa fac!

Se așează pe scaun fără mînie și cu aerul cel mai nestingherit privindu-i pe Camusot și pe Lucien care nu îndrăzneau să se uite unul la altul.

— N-o să cred decît ceea ce vrei tu să cred, zise Camusot. Nu glumi; am greșit.

— Ori sînt o lepădătură desfrînată care într-o clipă s-a îndrăgostit de dumnealui, ori sînt o biată făptură nefericită care a simțit pentru întâia oară dragostea adevărată după care aleargă toate femeile. În amîndouă cazurile, trebuie să mă părăsești sau să mă iei așa cum sînt, spuse ea zdrobindu-l pe negustor cu un gest de regină.

— Să fie adevărat? întrebă Camusot, văzînd după chipul lui Lucien că fata nu glumea, și cerșind totuși o minciună.

— O iubesc pe domnișoara, spuse Lucien.

Auzind vorba asta spusă cu o voce mișcată, Coralie sări de gîtul poetului, îl strînse în brațe și întoarse capul către negustorul de mătăsuri, înfățișîndu-i o minunată pereche de îndrăgostiți pe care 'o alcătuia ea împreună cu Lucien.

— Sărmane Musot, ia tot ce mi-ai dăruit, nu vreau nimic de la tine, îl iubesc nebunește pe copilul ăsta, nu pentru deșteptăciunea lui, ci pentru frumusețea lui. Prefer mizeria cu el decît milioanele cu tine.

Camusot căzu într-un fotoliu, își luă capul în mâini și rămase tăcut.

— Vrei să plecăm de aici ? întrebă ea cu o cruzime de necrezut.

Pe Lucien îl trecură fiori reci pomenindu-se deodată pe cap cu o nevastă, cu o actriță și cu o gospodărie.

— Rămii aici, Coralie, păstrează totul, spuse negustorul cu o voce slabă și îndurerată care pornea din suflet, nu vreau să iau nimic. Mobilierul face totuși șasezeci de mii de franci, însă nu m-aș deprinde cu gândul că draga mea Coralie e în mizerie. Și totuși, foarte curînd vei ajunge în mizerie. Cît ar fi de mari talentele domnului, ele nu pot să-ți asigure existența. Asta ne așteaptă pe noi toți, bătrînii ! Lasă-mi, Coralie, dreptul de a veni să te văd cîteodată : pot să-ți fiu de folos. De altminteri, mărturisesc, mi-ar fi cu neputință să trăiesc fără tine.

Blîndețea bietului om, lipsit de toată fericirea în clipa cînd se credea cel mai fericit, îl mișcă adînc pe Lucien, nu însă și pe Coralie.

— Vino, dragă Musot, vino de cîte ori vrei, îi zise ea, o să te iubesc mai mult cînd nu te voi înșela.

Camusot se arătă mulțumit că nu era izgonit din paradisul lui pămîntesc, în care avea să sufere desigur, dar în care spera să reintre mai tîrziu în toate drepturile, încrezîndu-se în întîmplările pe care le oferă viața la Paris, și în ispitele ce-l vor asalta pe Lucien. Bătrînul pișicher își făcu socoteala că, mai curînd ori mai tîrziu, tînărul acesta frumos avea să calce pe de lături, și, pentru a-l spiona, pentru a-l ponegri în ochii Coraliei, voia să rămînă prieten cu ei. Slăbiciunea aceasta a pasiunii adevărate îl înspăimîntă pe Lucien. Camusot le propuse să ia masa toți trei la Véry, ceea ce se acceptă.

— Ce fericire ! strigă Coralie după plecarea lui Camusot, s-a isprăvit cu mansarda din Cartierul Latin, o să stai aici, n-o să ne mai despărțim ; o să-ți iei, de ochii lumii, un mic apartament în strada Charlot, și : mîna, birjar !

Începuse să danseze dansul spaniol cu focul ce-i trăda pasiunea.

— Pot să câştig cinci sute de franci pe lună muncind mult, zise Lucien.

— Tot atîta am şi eu la teatru, fără să pun la socoteală ce mai pică. O să-mi facă rochiile Camusot, că mă iubeşte! Cu o mie cinci sute de franci pe lună, o să trăim împărăteşte.

— Şi caii, şi vizitiul, şi servitoarea? întrebă Bérénice.

— O să mă împrumut, exclamă Coralie.

Şi începu iar să danseze luîndu-l şi pe Lucien.

— Atunci trebuie să accept propunerile lui Finot, exclamă Lucien.

— Hai să mergem, zise Coralie; mă îmbrac şi te conduc la ziar; o să te aştept în trăsură, pe bulevard.

Lucien se aşeză pe o sofa, o privi pe actriţă îmbrăcîndu-se şi începu să cugete foarte serios. Fără îndoială că i-ar fi plăcut mai mult s-o lase pe Coralie liberă, decît să-şi ia răspunderile unei astfel de gospodării; o văzu însă atît de frumoasă, de atrăgătoare, încît fu ispitit de pitorescul vieţii de boem şi îi zvîrli destinului mînuşa. Bérénice primi ordinul să se îngrijească de mutarea şi instalarea lui Lucien. Apoi, triumfătoare, frumoasă, fericită Coralie îşi luă poetul iubit şi trecu prin tot Parisul ca să ajungă în strada Saint-Fiacre. Lucien sui sprinten scara şi pătrunse ca la el acasă în birourile ziarului. Castravetele, tot cu teancul de hîrtie pe cap, şi bătrînul Giroudeau îi spuseră şi acum cu destulă prefăcătorie că nu venise încă nimeni.

— Dar redactorii trebuie să se vadă undeva ca să se înţeleagă asupra ziarului, zise el.

— Se poate, dar redacţia nu mă priveşte, spuse căpitanul din Garda imperială, care se apucă din nou să-şi verifice socotelile făcînd veşnicul lui *hrm! hrm!*

În clipa aceea, printr-o întîmplare (cum să-i zicem: norocoasă sau nenorocoasă?), Finot veni să-l

înștiințeze pe Giroudeau de falsă lui abdicare și să-i spună să aibă grije de interesele lui.

— Lasă diplomația față de dumnealui, e de la ziar, îi zise Finot unchiului său, luînd mîna lui Lucien și strîngîndu-i-o.

— A! dumnealui e de la ziar! exclamă Giroudeau, mirat de gestul nepotului. Bravo, domnule, nu ți-a fost greu să intri.

— Vreau să-ți fac eu rostul aici, ca să nu te tragă Étienne pe sfoară, zise Finot făcîndu-i cu ochiul lui Lucien. Dumnealui o să aibă trei franci de coloană pentru orice articol, inclusiv cronicile de teatru.

— N-ai oferit nimănui condițiile astea pînă acum, spuse Giroudeau uitîndu-se cu mirare la Lucien.

— O să aibă cele patru teatre de pe bulevard; să ai grijă să nu i se sufle lojile, și să i se dea biletele de spectacol. — Te sfătuiesc, însă, să vorbești să ți le trimită acasă, zise el întorcîndu-se spre Lucien. — Domnul se mai angajează să scrie, pe lîngă critică, zece articole *Variatăți* de circa două coloane pentru cincizeci de franci pe lună timp de un an. Ești mulțumit?

— Da, zice Lucien, care era silit de împrejurări să primească.

— Unchiule, îi spuse Finot casierului, scrii dumneata contractul, și-l semnăm¹ cînd coborîm.

— Cum se numește domnul? întrebă Giroudeau ridicîndu-se și scoțîndu-și boneta de mătase neagră.

— Domnul Lucien de Rubempré, autorul articolului despre *Alcade*, zise Finot.

— Tinere, exclamă bătrînul militar arătînd spre fruntea lui Lucien, ai aici o mină de aur. Eu nu sînt „literar“, dar articolul dumitale l-am citit și mi-a plăcut. Așa da! asta zic și eu vervă! M-am gîndit numaidecît: „Asta o să ne aducă abonați!“ Și au și venit. Am vîndut cincizeci de numere.

— Contractul cu Étienne Lousteau e copiat în dublu exemplar și gata de semnat? îl întrebă Finot pe unchi.

— Da, zise Giroudeau.

— Pune la acel pe care îl semnez cu domnul data de ieri, pentru ca Lousteau să fie obligat să-l respecte.

Finot îl luă de braț pe noul redactor cu o camaraderie prefăcută ce îl cuceri pe poet și îl trase pe scară, zicându-i :

— În felul ăsta, situația dumitale aici nu mai poate fi schimbată de nimeni. Te prezint eu însumi redactorilor *mei*. Iar diseară, Lousteau te va prezenta la teatre. Poți să câștigi o sută cincizeci de franci pe lună la fițuica pe care o va conduce Lousteau ; de aceea, caută să te împaci bine cu el. Și așa, pușlamaua o să fie supărat pe mine că i-am legat mâinile în ceea ce te privește, dar dumneata ai talent și nu vreau să fii la cheremul unui redactor-șef. Și ceva ce trebuie să rămână numai între noi : poți să-mi aduci două foi pe lună pentru revista mea săptămînală, o să ți le plătesc cu două sute de franci. Nu vorbi cu nimeni despre învoiala asta, m-ar omorî ceilalți, să știe ce noroc are noul venit. Fă patru articole din cele două foi și semnează două cu numele dumitale și două cu un pseudonim, ca să nu ai aerul că măninci pîinea altora. Situația ți-o datorezi lui Blondet și lui Vignon, care spun că ești un băiat de viitor. Așa că arată-te demn. Mai ales, ferește-te de prieteni. În ceea ce ne privește pe noi doi, să ne înțelegem bine totdeauna. Servește-mă, și te voi servi. Ai loji și bilete de vîndut pentru patruzeci de franci, și cărți de „măritat“ pentru șasezeci de franci. Cu astea și cu articolele pentru mine, ajungi la patru sute cincizeci de franci pe lună. Dacă ești isteț, te mai învîrtești și de două sute de franci de la editori, care o să-ți plătească articole și prospecte. Dar rămîi al meu, nu-i așa ? Pot să mă bizui pe dumneata.

Lucien îi strînse mîna lui Finot cu o bucurie ne-spusă.

— Să nu arătăm că sîntem înțeleși, îi zise Finot la ureche deschizînd ușa unei mansarde de la etajul al

cîncilea al casei, și situată în fundul unui coridor lung.

Lucien îi zări atunci pe Lousteau, pe Félicien Vernou, pe Hector Merlin și pe alți doi redactori pe care nu-i cunoștea, strînși în jurul unei mese cu postav verde, cu un foc bun în sobă, șezînd pe scaune sau pe fotolii, fumînd ori rîzînd. Pe masa încărcată de hîrtii, se vedeau o călimară plină cu cerneală și cîteva pene de scris destul de proaste, dar pe care redactorii le foloseau totuși. Noul ziarist înțelese că acolo se înfăptuia opera cea mare.

— Domnilor, zise Finot, scopul reuniunii e instalarea în locul meu a scumpului nostru Lousteau ca redactor-șef al ziarului pe care sînt silit să-l părăsesc. Dar, deși opiniunile mele suferă o transformare necesară ca să trec redactor-șef la revista ale cărei țeluri vă sînt cunoscute, convingerile mele sînt aceleași și rămînem prieteni. Sînt al vostru, după cum voi sînteți ai mei. Imprejurările se schimbă, principiile rămîn. Principiile sînt axa pe care se învîrtesc acele barometrului politic.

Toți redactorii izbucniră în ris.

— De la cine ai luat frazele astea ? întrebă Lousteau.

— De la Blondet, răspunse Finot.

— Pe vînt, pe ploaie, pe furtună, pe timp frumos, zise Merlin, vom fi mereu împreună.

— Mă rog, reluă Finot, să nu ne mai pierdem în metafore : toți aceia care vor avea articole de adus îl vor regăsi pe vechiul Finot. Domnul, zise el prezentîndu-l pe Lucien, lucrează cu voi. I-am făcut contractul, Lousteau.

Fiecare îl felicită pe Finot pentru avansarea lui și pentru noile sale perspective.

— Iată-te acum cu un picior la noi și cu celălalt la *ăia*, îi spuse unul din redactorii necunoscuți lui Lucien ; ai să fii un *Ianus*...²²¹

— Numai să nu fie un *anus* în articole ! zise Vernou.

— Ne lași să-i atacăm pe cei pe care nu-i putem suferi?

— Tot ce-o să vrei voi! răspunse Finot.

— Ah! spuse Lousteau, păi, ziarul nu poate da înapoi. Domnul Châtelet s-a supărat, n-o să-l „slăbim“ o săptămână întreagă.

— Ce s-a petrecut? întrebă Lucien.

— A venit să ceară socoteală, zise Vernou. Fostul fante ale Imperiului a dat peste moș Giroudeau care, cu cel mai grozav sînge rece din lume, i-a arătat pe Philippe Bridau drept autorul articolului, și Philippe i-a cerut baronului să-și aleagă ora și armele. Lucrurile au rămas așa. Ne sfătuim acum cum să-i cerem scuze baronului în numărul de mîine. Fiecare frază va fi o lovitură de pumnal.

— Mușcați-l zdravăn, o să umble după mine, zise Finot. O să pară că-i fac un serviciu domolindu-vă puțin; are legături cu guvernul și o să punem mîna pe ceva, pe vreun post de profesor suplinitor sau pe vreun debit de tutun. Imi pare bine că s-a înfuriat. Care din voi vrea să facă, în noul meu ziar, un articol de fond despre Nathan?

— Dă-i-l lui Lucien, spuse Lousteau. Hector și Vernou fac articole pentru ziarele lor.

— Adio, domnilor, ne revedem, ca din întîmplare, la Barbin, zise Finot rîzînd.

Lucien primi cîteva felicitări pentru admiterea lui în corpul de temut al ziariștilor, iar Lousteau îl prezentă ca pe un om în care se puteau încrede.

— Lucien vă invită în masă la supeul dat acasă de frumoasa Coralie.

— Coralie trece la Gymnase, îi zise Lucien lui Étienne.

— În acest caz, domnilor, sîntem de acord să-i facem reclamă Coraliei, nu-i așa? În toate ziarele, strecurați cîteva rînduri despre angajamentul ei și lăudați-i talentul. Atribuiți tact și dibăcie conducerii de la Gymnase; să-i atribuim și spirit?

— Desigur, și spirit, răspunse Merlin; Frédéric are la ei o piesă²²² în colaborare cu Scribe.

— O! asta înseamnă că directorul Gymnase-ului este cel mai prevăzător și isteț speculator, zise Vernou.

— A! încă ceva. Să nu vă scrieți articolele despre cartea lui Nathan pînă nu stăm întîi de vorbă, și să vă spun de ce, adăugă Lousteau. Trebuie să-l servim pe noul nostru coleg. Lucien are de plasat două cărți, o culegere de sonete și un roman. Să vadă și 'el puterea unei notițe strecurate în ziar! În trei luni, trebuie să ajungă un mare poet. Ne vom folosi de *Margaretele* lui, ca să lovim în *Ode*, în *Balade*, în *Meditații*, în toată poezia romantică.

— Ar fi nostim ca sonetele să fie proaste, zise Vernou. Ce crezi despre ele, Lucien?

— Da, cum ți se par? întrebă unul din redactorii necunoscuți.

— Domnilor, sînt bune, zise Lousteau, pe cuvîntul meu.

— Foarte bine, spuse Vernou, o să dau cu ele peste nas poeților ăstora bisericosi care mi-au împuiat capul.

— Dacă Dauriat nu cumpără diseară *Margaretele*, îl bombardăm cu articole contra lui Nathan.

— Și Nathan ce-o să zică? exclamă Lucien.

Cei cinci redactori izbucniră în ris.

— O să fie încîntat, zise Vernou. O să vezi cum avem noi grijă de toate.

— Prin urmare, domnul e de-ai noștri? întrebă unul din cei doi redactori pe care Lucien nu-i cunoștea.

— Da, da, Frédéric, fără glume. — Vezi, Lucien, îi zise Étienne noului lor coleg, cum ne purtăm noi cu tine. Așa să faci și tu cu noi, cînd va fi nevoie. Noi îl iubim cu toții pe Nathan, și totuși o să-l atacăm. Acum, să ne împărțim împărăția lui Alexandru cel Mare. — Frédéric, vrei Théâtre-Français și l'Odéon?

— Dacă domnii n-au nimic împotrivă, zise Frédéric.

Toți dădură din cap, însă Lucien văzu sclipind unele priviri invidioase.

— Eu rămân cu Opera, Théâtre des Italiens²²³ și cu Opera-Comică, spuse Vernou.

— Atunci, Hector ia teatrele de vodeviluri, zise Lousteau.

— Și eu rămân fără teatre? exclamă celălalt redactor pe care nu-l cunoștea Lucien.

— Stai, stai, Hector o să-ți lase *les Variétés*, iar Lucien *Porte-Saint-Martin*, zise Étienne. — Dă-i lui *Porte-Saint-Martin*, e nebun după 'Fanny Beaupré, îi spuse el lui Lucien; tu o să iei Cercul Olimpic în schimb. Eu o să iau *Bobino*, *les Funambules* și pe *Madame Saqui*²²⁴... Ce-avem pentru numărul de mîine?

— Nimic.

— Nimic?

— Nimic!

— Domnilor, vă rog să fiți la înălțime pentru primul meu număr. Baronul Châtelet și cu scoica lui nu mai „țin“ nici o săptămînă. Autorul *Solitarului* s-a învechit și el.

— *Sosthene-Demosthene* nu mai are haz, sări și Vernou; toată lumea ni l-a luat.

— Da, ne trebuie ceva victime noi, zise Frédéric.

— Ce-ar fi să începem să ne batem joc de virtușii de dreapta? Dacă am spune despre domnul de Bonald că îi put picioarele? exclamă Lousteau.

— Să începem o serie de portrete de oratori de-ai guvernului! zise Hector Merlin.

— Apucă-te de lucru, sări Lousteau, tu îi cunoști, sînt din partidul tău, află unele intrigi din sînul partidului. Ia-i de chică pe Beugnot²²⁵, pe Syrieys de Mayrinhac și pe alții. Poți scrie articolele dinainte: nu-i faci ziarului nici o încurcătură.

— Ce-ar fi să născocim vreun refuz de înmormîntare²²⁶, cu circumstanțe mai mult sau mai puțin agravante? propuse Hector.

— Să nu călcăm pe urmele ziarelor constituționale, care își îndoapă rubricile „Către preoții de la sate” cu *rațe*, răspunse Vernou.

— Rațe? făcu Lucien.

— Noi numim *rață*, îi răspunse Hector, un fapt care are aerul de a fi adevărat, dar care e născocit pentru a înviora rubrica de fapte diverse din Paris, cînd sînt neinteresante. *Rața* e o descoperire a lui Franklin²²⁷, care a inventat paratrăsnetul, *rața* și republica. Acest ziarist i-a tras pe sfoară atît de strașnic pe enciclopediști cu *rațele* lui de dincolo de mare, încît, în *Istoria filozofică a Indiilor*, Raynal²²⁸ a dat două din *rațele* astea drept fapte autentice.

— Zău? nu știam asta, zise Vernou. Care sînt cele două *rațe*?

— Povestea unui englez care își vinde eliberatoarea, o negresă, după ce o lăsase mamă, în scopul de a scoate cît mai mulți bani de pe urma ei. Apoi pledoaria sublimă a tinerei cu burta mare, care își cîștigă cauza. Cînd Franklin a venit la Paris, a mărturisit în casă la Necker cum stau lucrurile cu *rațele* lui, spre marea încurcătură a filozofilor francezi. Și iată cum lumea nouă a corupt-o de două ori pe cea veche.

— Ziarul, spuse Lousteau, ia drept adevărat tot ceea ce e posibil. Asta e punctul nostru de plecare.

— Nici justiția penală nu procedează altfel, zise Vernou.

— Atunci, pe diseară la nouă, aici, spuse Merlin.

Toată lumea se sculă în picioare, își strînse mîinile și ședința fu ridicată în mijlocul mărturiilor de cea mai înduioșătoare familiaritate.

— Ce i-ai făcut lui Finot, îl întrebă Lousteau pe Lucien cînd coborau, că a și încheiat tîrgul cu tine? Ești singurul cu care s-a angajat.

— Eu? Nimic; el mi l-a propus, răspunse Lucien.

— Mă rog; aș fi fericit să te știu în bune raporturi cu el, am fi amîndoi mai tari,

La parter, Étienne și Lucien îl întâlneau pe Finot, care îl luă deoparte pe Lousteau, în cabinetul redacțional ținut de ochii lumii.

— Semnați contractul, pentru ca noul director să creadă afacerea încheiată încă de ieri, zise Giroudeau întinzându-i lui Lucien două foi de hîrtie timbrată.

Citind contractul, Lucien auzi între Étienne și Finot o discuție destul de zgomotoasă, care se învîrtea în jurul produselor în natură ale ziarului. Étienne își cerea partea din impozitele percepute de Giroudeau. Căzură desigur la o tranzacție, căci cei doi prieteni ieșiră pe deplin înțeleși.

— La opt, în Galeriile de Lemn, la Dauriat, îi zise Étienne lui Lucien.

Un tînăr se prezentă oferindu-se să fie redactor. Era sfios și tulburat ca Lucien altădată. Lucien îl văzu cu o plăcere ascunsă pe Giroudeau făcînd cu acesta aceleași glume cu care bătrînul militar se des-cotorosise și de el întîia oară ; interesul îl făcea să înțeleagă prea bine acum nevoia acestui șiretlic, care punea stavilă de netrecut între începători și mansarda unde pătrundeau doar cei aleși.

— Și așa, nu sînt destui bani pentru redactori, îi zise el lui Giroudeau.

— Dacă ați fi mai mulți, fiecare din dumneavoastră ar lua mai puțin, răspunse căpitanul. Asta e !

Fostul militar își învîrte bastonul între degete, ieși tușind *hrm ! hrm !* ca de obicei, și rămase încremenit văzîndu-l pe Lucien urcîndu-se în mîndra trăsură ce staționa pe bulevard.

— Dumneavoastră sinteți acum militarii, și noi civili, îi spuse fostul oștean.

— Pe cuvîntul meu, tinerii aștia mi se par cei mai de treabă copii din lume, îi zise Lucien Coraliei. Iată-mă ziarist, cu siguranța de a putea cîștiga șase sute de franci pe lună, muncind ca o vită ; însă îmi voi plasa cele două lucrări și voi face și altele, căci prietenii vor avea grijă să aibă succes ! Așa că spun și eu ca tine : „Mîna, birjar !“

— O să izbutești, puiule : numai să nu fii tot atil de bun pe cît ești de frumos, căci o să te pierzi. Fii rău cu oamenii, e calea cea mai bună.

Coralie și Lucien se duseră să se plimbe în Bois de Boulogne, unde se întîlniră iar cu marchiza d'Espard, cu doamna de Bargeton și cu baronul du Châtelet. Doamna de Bargeton se uită la Lucien cu un aer seducător ce putea fi luat drept un salut. Camusot comandase cel mai ales prînz din lume. Coralie, știindu-se scăpată de el, se purtă atît de fermecător cu bietul negustor de mătăsuri, încît el nu-și aminti ca, în timpul celor patrusprezece luni ale legăturii lor, s-o fi văzut vreodată așa de încîntătoare, de atrăgătoare.

— Ei, ce mai vorbă, își zise el, rămîn cu ea, *oricum !*

Camusot îi propuse în taină Coraliei o subvenție de șase mii de franci în rentă trecută în cartea-mare, pe care nevastă-sa n-o cunoștea, dacă dînsa voia să-i rămînă metresă, iar el se învoia să închidă ochii asupra legăturii cu Lucien.

— Să-l trădez eu pe îngerul ăsta?... Păi, uită-te la el, sărmane maimuțoi, și uită-te și la tine ! îi zise ea arătîndu-l pe poet, pe care Camusot îl amețise puțin dîndu-i să bea.

Camusot se hotărî să aștepte ca mizeria să-i redea femeia pe care tot mizeria i-o dăduse.

— Cu alte cuvinte, n-o să fiu decît prietenul tău, spuse el sărutînd-o pe frunte.

Lucien se despărți de Coralie și de Camusot ca să se ducă la Galeriile de Lemn. Ce schimbări adusese în mintea lui inițierea în tainele ziarului ! Se amestecă în mulțimea care șerpuia prin galerii, se arătă obraznic pentru că avea o amantă, intră la Dauriat ca la el acasă pentru că era ziarist. Găsi acolo multă lume, dădu mîna cu Blondet, cu Nathan, cu Finot, cu toți literații cu care se înfrățise de o săptămînă încoace ; se crezu cineva și își închipui că e mai ceva decît colegii lui ; vinul din care băuse oleacă prea

mult îl ajută de minune, fu spiritual și dovedi că se pricepea să urle laolaltă cu lupii. Totuși, Lucien nu culese aprobările tacite — mute sau vorbite — pe care le sperase; își dădu seama de un început de gelozie la cei de față, mai puțin neliniștiți, cât mai ales curioși să afle ce loc avea să ia noul-venit, și cu ce se va alege la împărțeala generală a produselor presei. Numai pe Finot, care găsea în Lucien o mină de exploatat, și pe Lousteau, care credea că are drepturi asupra lui, îi văzu poetul zîbindu-i. Lousteau, care și începuse să se poarte ca un redactor-șef, ciocăni tare în 'geamul biroului lui Dauriat.

— O clipă, dragă, îi răspunse editorul ridicînd capul pe deasupra perdelelor verzi și recunoscîndu-l.

Clipa ținu o oră, după care Lucien și Lousteau pătrunseră în sanctuar.

— Ei, te-ai gîndit la afacerea cu prietenul nostru? întrebă noul redactor-șef.

— Mai încape vorbă? spuse Dauriat lăsîndu-se pe spate în fotoliu în chip de sultan. Am răsfoit culegerea și am dat-o s-o citească și unui om de gust, care se pricepe, căci eu n-am pretenția asta. Eu, dragă, cumpăr gloria gata făcută, așa după cum englezul ăla cumpără dragostea. Ești la fel de mare poet, pe cît ești de frumos băiat, dragule, îi zise Dauriat. Pe cuvîntul meu de om de treabă, nu de editor (notează!), sonetele dumitale sînt minunate, nu se simte efortul, după cum e și firesc cînd ai inspirație și vervă. În sfîrșit, știi să găsești rima, una din calitățile școlii noi. Din păcate, *Margaretele* sînt o carte frumoasă, dar nu sînt o afacere bună, iar eu nu mă pot ocupa decît de întreprinderi mari. Cu mîna pe conștiință, nu vreau să-ți cumpăr sonetele, mi-ar fi cu neputință să le „desfac“, și nu oferă destul cîștig ca să mă apuc de cheltuieli pentru a le asigura succesul. De altminteri, nici dumneata n-o să mai faci poezii, cartea dumitale e o carte izolată. Ești tînăr, tinere! îmi aduci veșnicul caiet cu primele versuri făcute de toți oamenii de litere cînd ies din

liceu, la care toți la început țin, și de care mai tirziu rid. Ia uite la Lousteau, prietenul dumitale, și el trebuie să aibă un poem ascuns în vreun sertar. Ia spune: n-ai și tu un poem în care ai crezut, Lousteau? întrebă Dauriat uitându-se hoțeste la Étienne.

— Ehe, cum aş putea altfel să scriu proză? întrebă Lousteau.

— Ei, vezi? nici nu-mi spusese pînă acum; dar amicul nostru cunoaște editurile și afacerile, reluă Dauriat. Pentru mine, chestiunea, zise el alintîndu-l pe Lucien, nu e să știu dacă ești un mare poet; dumneata ai multe, foarte multe calități; dacă aş fi la începutul meseriei, aş face greșeala de a te edita. Dar, mai întii de toate, comanditarii și cei care îmi dau astăzi fonduri m-ar înțărca; le e de ajuns că anul trecut am pierdut douăzeci de mii de franci, nici nu vor să mai audă de poezie, și ei sînt stăpîinii! Totuși, chestiunea nu e aici. Admit că ești un poet mare, dar o să fii și fecund? O să faci regulat sonete? Ajungi la zece volume? Poți fi dumneata o afacere bună pentru mine? Ei bine, nu; dumneata vei fi un prozator încîntător; ai prea mult spirit ca să ți-l strici umblînd după rime. Cînd ai de cîștigat treizeci de mii de franci pe an la ziare, n-o să îi schimbi pe trei mii de franci pe care ți i-ar aduce cu mare greutate stihurile, strofele și celelalte poezioare ale dumitale!

— Dauriat, știi că domnul e la ziar, zise Lousteau.

— Da, răspunse Dauriat, i-am citit articolul; și, în interesul lui bineînțeles, îi refuz *Margaretele*! Da, domnul meu, îți voi da mai mult peste șase luni pentru articolele ce ți le voi cere decît pentru poezia dumitale de nevîndut!

— Și gloria? exclamă Lucien.

Dauriat și Lousteau începură să rîdă.

— Ei, drăcie, zise Lousteau, nu și-a pierdut încă iluziile.

— Gloria, răspunse Dauriat, înseamnă zece ani de stăruință și alternativa unei pierderi sau a unui cîștig

de o sută de mii de franci pentru editor. Dacă vei găsi nebuni care să-ți tipărească poeziile, într-un an de acum înainte, vei avea stimă pentru mine aflînd rezultatul întreprinderii lor.

— Aveți manuscrisul aici? întrebă rece Lucien.

— Poftim, prietene, răspunse Dauriat, care se îndulcise mult față de poet.

Lucien luă sulul fără să se uite în ce stare se află sfoara, într-atîta avea Dauriat aerul să fi citit *Margaretele*. Ieși cu Lousteau fără să se arate nici abătut, nici nemulțumit. Dauriat îi însoți pe cei doi prieteni în prăvălie vorbindu-le de ziarul lui și de al lui Lousteau. Lucien se juca neatent cu manuscrisul.

— Crezi că Dauriat ți-a citit sonetele, sau că a pus pe cineva să le citească? îi șopti Étienne la ureche.

— Da, zise Lucien.

— Uită-te la sigiliu!

Lucien găsi cerneala și sfoara în deplină unire.

— Ce sonet vi s-a părut mai deosebit? îl întrebă Lucien pe editor îngălbenindu-se de mînie și de furie.

— Toate sînt deosebite, prietene, răspunse Dauriat, dar acela despre margaretă e minunat, se termină atît de fin, de delicat. Acolo, am ghicit ce succes trebuie să aibă proza dumitale. De aceea te-am și recomandat fără întîrziere lui Finot. Fă-ne articole, și ți le vom plăti bine. Vezi dumneata, e frumos să visezi la glorie, dar nu uita să calci și pe pămînt, și primește tot ce ți se oferă. Cînd vei fi bogat, o să faci și versuri.

Poetul ieși brusc în galerie ca să nu izbucnească, prea era furios!

— Ehe, copilule, îi zise Lousteau care veni după el, stai domol. Ia oamenii așa cum sînt: mediocri. Vrei să-ți iei revanșa?

— Cu orice preț, făcu poetul.

— Uite un exemplar din cartea lui Nathan pe care mi l-a dat chiar acum Dauriat; ediția a doua apare mîine, recitește-o și arde-i un articol care să-l facă praf. Félicien Vernou nu-l poate suferi pe Nathan,

pentru că succesul acestuia, după părerea lui, amenință succesul viitoarei lui cărți. Una din maniile acestor oameni mărunți e să creadă că, sub soare, nu-i loc pentru două succese. Așa că o să-ți publice numaidecît articolul în ziarul mare la care lucrează.

— Dar ce să spui contra cărții ăsteia? E frumoasă, exclamă Lucien.

— Hei, dragul meu, învață-ți meseria, zise rîzînd Lousteau. Cartea, de-ar fi ea și o capodoperă, trebuie să devină sub pana ta o prostie de nedescris, o operă primejdioasă și nesănătoasă.

— Dar cum?

— Schimbîndu-i frumusețile în defecte.

— Nu sînt în stare de o asemenea scamatorie.

— Dragul meu, un ziarist e un acrobat, trebuie să te obișnuiești cu neajunsurile noii tale profesii. Uite, sînt bun cu tine, iată ce trebuie să faci în asemenea împrejurare. Atenție, copilule! Incepi spunînd că opera e frumoasă, și n-ai decît să scrii ceea ce gîndești. Publicul o să-și zică: „Criticul acesta vorbește fără gelozie, o să fie imparțial“. Din clipa aceea, publicul îți va lua critica drept conștiincioasă. După ce ai cucerit stima cititorului, îți vei arăta părerea de rău că trebuie să te ridici contra sistemului în care astfel de cărți vor tirî literatura franceză. „Franța, vei zice, nu conduce ea oare inteligența lumii întregi? Pînă astăzi, din secol în secol, scriitorii francezi mențineau Europa pe calea analizei, a cercetării filozofice, prin autoritatea stilului și prin forma originală ce o dădeau ideilor.“ Aici, strecuri pentru burghezi un elogiu al lui Voltaire, al lui Rousseau, Diderot, Montesquieu, Buffon.²²⁹ Explici apoi cît de necruțătoare e limba în Franța și dovedești că e un lustru așternut peste cugetare. Lansezi niște axiome, ca de pildă: „Un scriitor mare în Franța e totdeauna și un om mare, limba îl silește să gîndească totdeauna; nu tot așa se întîmplă în celelalte țări“ etc. Îți vei demonstra cele susținute comparînd pe Rabener, un moralist satiric german, cu La Bru-

yère.²³⁰ Nimic nu-l impune pe un critic în ochii publicului mai mult decât să vorbească de un autor străin necunoscut. Cu Kant și-a făcut Cousin²³¹ cariera. Ajuns aici, arunci cuvîntul care rezumă și explică în fața proștilor sistemul oamenilor noștri de geniu din secolul trecut, numind literatura lor o *literatură de idei*. Înarmat cu această formulă, începi să izbești cu toți morții iluștri în capul autorilor în viață. Explici atunci că, în epoca noastră, se ivește o nouă literatură în care se abuzează de dialog (cea mai facilă dintre formele literare), și de descrieri ce te scutesc de a gîndi. Pui față în față romanele lui Voltaire, Diderot, Sterne, Le Sage, atît de substanțiale, de necruțătoare, și romanul modern²³² în care totul se traduce prin imagini, și pe care Walter Scott²³³ l-a *dramatizat* prea mult. Într-un astfel de gen, nu are merit decât inventatorul. „Romanul de felul celor ale lui Walter Scott e un gen și nu un sistem”, vei spune. Trebuie să faci praf acest gen nenorocit în care ideile se subțiază, se moaie, gen la îndemîna oricărei minți, gen în care oricine poate ajunge ușor autor, gen pe care îl vei numi în cele din urmă *literatură de imagini*. Te întorci cu argumentația asta asupra lui Nathan, strivindu-l sub ea, și demonstrînd că e un imitator care n-are decât aparența unui talent. Stilul cel mare al secolului al XVIII-lea, concis, reținut, îi lipsește cărții lui; vei dovedi că autorul a înlocuit sentimentele cu evenimente. Mișcarea nu înseamnă viață, tabloul nu înseamnă idee! Viră sentințe de-astea, publicul le repetă. Cu tot meritul operei, ea îți apare atunci fatală și primejdioasă, pentru că deschide gloatei porțile templului Gloriei, iar în depărtare vei lăsa să se zărească o armată întreagă de mici autori grăbiți să imite această formă atît de ușoară. Aici, poți să te jeluiești de decadența gustului și să streкори elogiul domnilor Étienne, Jouy, Tissot, Gosse, Duval, Jay, Benjamin Constant, Aignan, Baour-Lormian, Villemain,²³⁴ corifeii partidului liberal napoleonian, care protejează

ziarul lui Vernou. Infățișează falanga asta glorioasă rezistînd năvălirii romanticilor, apărînd ideea și stilul împotriva imaginii și vorbăriei, continuînd școala voltairiană și împotrivindu-se școlii engleze și germane, precum cei șaptesprezece oratori de stînga luptă pentru națiune împotriva ultraregaliștilor de dreapta. La adăpostul acestor nume respectate de marea majoritate a francezilor, care vor ține totdeauna cu opoziția de stînga, poți să-l zdrobești pe Nathan împreună cu cartea lui care, deși cuprinde mari frumuseți, totuși înscăunează în Franța o literatură lipsită de idei. Din clipa asta nu mai e în cauză Nathan și cartea lui, ci gloria Franței, înțelegi? Datoria condeielor cinstite și curajoase e să se împotrivească din toate puterile acestor importuri străine. Aici, lingușește cititorul. După tine, Franța e destul de șireată ca să nu se lase păcălită. Dacă editorul, prin mijloace de care nu vrei să te ocupi, a făcut la început rost de un succes, publicul adevărat și-a dat repede seama de răul pricinuit de cei cinci sute de naivi care i-au cumpărat cartea. Mai spui apoi că, după ce a avut norocul să vîndă o ediție din această carte, editorul se arată foarte îndrăzneț, mai scoțînd încă una, și îți arăți regretul că un editor atît de îndemînat cunoaște atît de puțin simțămintele țării. Asta e, în mare, cuprinsul articolului. Toarnă spirit și oțet peste raționamentele astea, și Dauriat o să se dea de ceasul morții. Dar nu uita să sfîrșești avînd aerul că deplîngi la Nathan greșeala unui om căruia, dacă părăsește calea asta, literatura contemporană îi va datora multe opere frumoase.

Lucien rămăsese încremenit ascultîndu-l pe Lousteau : unul cîte unul îi cădeau vălurile de pe ochi, descoperirea adevărului literar pe care nici nu le bănuise.

— Tot ce-mi spui tu e drept și adevărat! exclamă el.

— Păi, altfel, parcă ai putea să ataci cartea lui Nathan? zise Lousteau. Ți-am arătat, micule, o primă formă de articol folosit pentru dărîmarea unei

lucrări. Asta-i tîrnăcopul criticului. Dar mai sînt și alte formule! o să le înveți cu vremea. Cînd vei fi neapărat silit să vorbești de un om care nu ți-e pe plac (uneori proprietarul, redactorul-șef al unui ziar, sînt și ei obligați de alții), vei desfășura negațiile a ceea ce numim noi articolul de fond. Pui în fruntea articolului titlul cărții de care ți se cere să vorbești; începi cu considerații generale, în care poți să te ocupi pînă și de greci și de romani, apoi spui la sfîrșit: „Considerațiile acestea ne aduc la cartea domnului cutare, care va face obiectul unui al doilea articol”. Iar al doilea articol nu apare niciodată. Înăbuși astfel cartea între două promisiuni. Aici, nu faci un articol împotriva lui Nathan, ci împotriva lui Dauriat; trebuie să știi să dai cu tîrnăcopul. Dintr-o carte frumoasă nu dărimă nimic, pe cînd într-o carte proastă, tîrnăcopul pătrunde pînă la fund; în primul caz, nu îl lovește decît pe editor, iar în al doilea, îi face un serviciu publicului. Formele astea de critică literară se întrebuintează și în critica politică.

Lecția crudă a lui Étienne deschidea compartimente noi în imaginația lui Lucien, care înțelese de minune meseria.

— Hai la ziar, zise Lousteau, să ne întîlnim cu prietenii și să punem la cale, în fugă, un atac contra lui Nathan. O să le placă, ai să vezi.

Ajunși în strada Saint-Fiacre, suiră împreună la mansarda unde se făcea ziarul și Lucien fu mirat, dar și încîntat, văzînd bucuria cu care ceilalți căzură de acord să dărîme cartea lui Nathan. Hector Merlin luă un petec de hîrtie și scrise rîndurile următoare, pe care se duse să le dea la ziarul său:

Se anunță o a doua ediție a cărții domnului Nathan. Dorisem să păstrăm tăcere asupra acestei lucrări, însă această aparență de succes ne silește să publicăm un articol, nu atît asupra operei, cît asupra tendinței tinerei literaturi.

În fruntea glumelor pentru numărul de a doua zi, Lousteau puse fraza următoare:

* * *Editorul Dauriat publică o a doua ediție din cartea domnului Nathan. Oare dînsul nu cunoaște adaagiul juridic: NON BIS IN IDEM²³⁵ ? Cîste curajului sortit zădărniceii !*

Cuvintele lui Étienne fuseseră ca o făclie luminoasă pentru Lucien, căruia dorința de a se răzbuna pe Dauriat îi ținu loc de conștiință și de inspirație. În trei zile, în timpul cărora nu ieși din camera Coraliei, unde lucra la gura sobei, servit de Bérénice și mîngîiat în clipele lui de oboseală de către atenta și tăcuta Coralie, Lucien duse la bun sfîrșit un articol critic, de vreo trei coloane, în care se ridicase pînă la o înălțime surprinzătoare. Dădu fuga la ziar, era nouă seara; îi găsi pe redactori și le citi ceea ce scrisese. Fu ascultat cu seriozitate. Félicien nu scoase o vorbă, luă manuscrisul și porni buzna pe scări.

— Ce l-a apucat ? exclamă Lucien.

— Îți duce articolul la tipografie ! zise Hector Merlin : e o capodoperă în care nu-i nici o vorbă de scos și nici un rînd de adăugat.

— E de ajuns să-ți arate omul drumul ! spuse Lousteau.

— Aș vrea să văd mutra lui Nathan cînd o să citească asta mîine, zise un alt redactor pe chipul căruia strălucea o mulțumire deplină.

— Trebuie să fim prieteni cu dumneata, spuse Hector Merlin.

— Va să zică e bine ? întrebă repede Lucien.

— Blondet și Vignon or să se îmbolnăvească, zise Lousteau.

— Am mai adus, reluă Lucien, un mic articol pe care l-am făcut pentru voi cei de aici, și, în caz de succes, pot să vă dau o serie de compoziții asemănătoare.

— Citește-ni-l, zise Lousteau.

Lucien le citi atunci unul din articolele spumoase care făcură faima fițuicii aceleia, și în care, în două

coloane, zugrăvea un mic detaliu din viața pariziană, o figură, un tip, un eveniment obișnuit, sau cîteva ciudățenii. Articolul de probă, intitulat *Trecătorii din Paris*, era scris în acea manieră nouă și originală în care gîndirea rezulta din ciocnirea cuvintelor, în care zăngănitul adverbilor și adjectivelor trezea atenția. Articolul era tot atît de deosebit de articolul grav și profund asupra lui Nathan, pe cît se deosebesc *Scri-sorile persane* de *Spiritul legilor*.²³⁶

— Te-ai născut ziarist, îi spuse Lousteau. Asta „intră” mîine : mai fă din astea cîte vrei.

— Ei, știți, zise Merlin, Dauriat e furios de cele două ghiulele îndreptate asupra prăvăliei lui. Viu de la el ; tuna și fulgera, era pornit contra lui Finot, care răspundea că ți-a vîndut ție ziarul. L-am luat de-o parte și i-am șoptit la ureche : „*Margaretele* or să te coste scump ! Îți vine un om de talent, și dumneata îl trimiți la plimbare, cînd noi îl primim cu brațele deschise !”

— Dauriat o să rămînă trăsnit cînd o vedea articolul pe care l-am ascultat noi acum, îi spuse Lousteau lui Lucien. Vezi, puștiule, ce înseamnă un ziar ? Poftim, răzbunarea ta a pornit la drum ! Baronul Châtelet a venit azi-dimineață să-ți ceară adresa ; publicasem un articol singeros în contra lui. Fostul fante e slab de înger, e disperat. N-ai citit jurnalul ? articolul e nostim. Uite : *Inmormîntarea Ccostircului jelit de Scoică*. În lume, doamnei de Bargeton nu i se mai zice decît *Scoica*, iar pe Châtelet nu-l mai scot din *baronul Ccostirc*.

Lucien luă ziarul și nu-și putu ține rîsul citind mica bijuterie de spirit datorită lui Vernou.

— Or să capituleze, zise Hector Merlin.

Lucien luă parte cu vervă la cîteva din glumele și înțepăturile cu care se încheia numărul ziarului, pălăvrăgind și fumînd, povestindu-și unii altora întîmplările din timpul zilei, metehnele camarazilor sau cîte un nou amănunt despre caracterul lor. Conversația, nespus de spirituală, de ironică, de răutăcioasă,

îi îngădui lui Lucien să mai afle unele năravuri și nume literare.

— Cît timp se culege ziarul, zise Lousteau, dau o raită cu tine, ca să te prezint pe la toți controlorii și prin toate culisele teatrelor în care ai intrarea liberă; pe urmă mergem să le vedem pe Florine și pe Coralie la Panorama-Dramatique, ne vom *zbengui* cu ele în cabinele lor.

Amîndoi deci, braț la braț, umblară din teatru în teatru, Lucien fiind înscăunat ca redactor, complementat de directori, privit cu atenție de actrițe, care aflaseră toate de importanța ce le-o dăduse un singur articol Coraliei și Florinei, angajate, una la Gymnase cu douăsprezece mii de franci pe an, iar cealaltă cu opt mii de franci la Panorama. Toate acestea erau tot atîtea ploconeli în fața lui Lucien, care îl făcură să crească în propriii săi ochi și îi dădură puțința să-și măsoare puterea. La unsprezece, cei doi prieteni ajunseră la Panorama-Dramatique, unde Lucien se simți în largul lui, ceea ce îi impresionează pe toți. Era și Nathan acolo. Acesta îi întinse mîna lui Lucien, care o luă și o strînse.

— Ei, care va să zică, domnișorilor, zise el uitîndu-se la Lucien și la Lousteau, vreți să mă îngropați?

— Așteaptă pînă mîine, iubitule, și o să vezi cum te-a zgîlțîit Lucien! Pe cuvîntul meu, o să-ți placă și ție. Cînd critica e atît de serioasă, o carte n-are decît de cîștigat.

Lucien se înroșise de rușine.

— Vorbește rău de mine? întrebă Nathan.

— Vorbește grav, zise Lousteau.

— Prin urmare, n-o să-mi facă nici un rău? reluă Nathan. Hector Merlin zicea în foaier la Vaudeville că m-ați „spetit“.

— Lasă-l pe el să spună ce vrea, și dumneata așteaptă, exclamă Lucien, care o șterse în cabina Coraliei, pe urmele actriței ce tocmai ieșise din scenă în costumul ei atrăgător.

A doua zi, pe cînd Lucien prînzea la Coralie, auzi o cabrioletă al cărei zgomot în strada puțin umblată vestea o trăsură elegantă, iar mersul lin al calului și felul său de a se opri scurt trădau rasa pură. De la fereastră, Lucien zări într-adevăr falnicul cal englezesc al lui Dauriat, și pe Dauriat în persoană, care îi încredința groomului său hățurile înainte de a se da jos.

— E editorul, strigă Lucien.

— Spune-i să aștepte, îi zise numaidecît Coralie Bérénice.

Lucien zîmbi entuziasmat de prezența de spirit a fetei ce se identifica atît de bine cu interesele lui și se întoarse înspre ea ca s-o îmbrățișeze din toată inima. Graba editorului obraznic, subita umilință a acestui rege al șarlatanilor țineau de niște împrejurări aproape pe deplin uitate azi, într-atît de total s-a schimbat în ultimii cincisprezece ani comerțul de editură. De la 1816 pînă la 1827, epocă în care cabinetele literare, înființate la început numai pentru citirea ziarelor, începură să dea de citit și cărțile noi în schimbul unei sume de bani, și în care înăsprirea legilor fiscale aplicate presei periodice făcu să se inventeze anunțurile, editura nu avea alte mijloace de publicitate decît articolele inserate fie la rubrica specială, fie în corpul ziarului. Pînă în 1822, jurnalele franțuzești apăreau pe niște foi de dimensiuni atît de mici, încît ziarele cele mari de pe atunci abia dacă depășeau dimensiunile gazetelor mici de astăzi. Ca să se împotrivească tiraniei jurnalelor, Dauriat și Ladvocat, cei dintîi, inventară afișele cu care captară atenția Parisului, folosind litere fanteziste, culori bizare, desene, iar mai tîrziu litografii, ce făcură din afiș un poem pentru ochi și ades o dezamăgire pentru punga clienților. Afișele ajunseră atît de originale, încît unul din acei maniaci numiți colecționari a strîns cîte un exemplar din fiecare afiș parizian. Acest mijloc de anunț, la început restrîns la vitrinele prăvăliilor, iar mai apoi răspîndit în toată Franța,

fu părăsit și înlocuit cu anunțul. Totuși, afișul, care izbește încă privirea chiar și atunci cînd anunțul și deseori și opera sînt uitate, va dăinui, mai ales după ce s-a găsit mijlocul de a fi lipit pe ziduri. Anunțul, la îndemîna oricui dacă dă bani, și care a transformat pagina a patra a ziarelor într-un ogor foarte rodnic pentru fisc ca și pentru speculanți, se nascu sub rigorele impozitelor, ale poștei și ale cauțiunilor. Aceste restricții, inventate sub guvernul domnului de Villèle²³⁷, și care pe atunci ar fi putut ucide ziarul vulgarizîndu-le, crează dimpotrivă un fel de privilegii, făcînd aproape imposibilă înființarea unui ziar nou. În 1821, ziarul avea deci drept de viață și de moarte asupra produselor intelectuale și asupra întreprinderilor de editură. Un anunț de cîteva rînduri, inserat la rubrica faptelor diverse din Paris, se plătea îngrozitor de scump. Intrigile se înmulțiseră pînă într-atît ziua în sînul birourilor de redacție, și seara pe cîmpul de bătălie al tipografiilor, la vremea cînd *punerea în pagină* hotăra dacă articolul cutare „intră” sau nu, încît casele puternice de editură aveau în solda lor pe cîte un om de litere care redacta acele articolașe ce trebuiau să cuprindă multe idei în puține cuvinte. Acești ziariști necunoscuți, plătiți numai după publicare, stăteau deseori toată noaptea la tipografie ca să vadă puse sub presă fie marile articole obținute dumnezeu știe cum!, fie cele cîteva rînduri ce căpătară mai apoi numele de *reclame*. Astăzi, moravurile literaturii și ale editurii s-au schimbat atît de mult, încît multora li s-ar părea povești sforțările imense, ispitirile, lașitățile, intrigile pe care nevoia de a obține aceste *reclame* le impunea editorilor, autorilor, ucenicilor gloriei, tuturor ocnașilor osîndiți la succes pe viață. Mese, lingușeli, daruri, totul era pus în mișcare pentru cucerirea ziariștilor. Anecdota următoare va explica, mai bine decît orice aserțiune, strînsa alianță dintre critică și edituri:

Un om de înaltă ținută și care visa să ajungă om de stat, pe vremea aceea încă tînăr, galant și redactor

la un mare ziar, deveni favoritul unei faimoase case de editură. Într-o zi de duminică, la țară, unde bogatul editor îi sărbătorea pe principalii redactori ai ziarelor, stăpîna casei, pe atunci tînără și frumoasă, îl luă cu dînsa prin parc pe ilustrul scriitor. Șeful funcționarilor editurii, un neamț rece, grav și ordonat, care nu se gîdea decît la negustorie, se plimba la braț cu un foiletonist, discutînd despre o afacere asupra căreia îi cerea părerea; discuția îi duse afară din parc, pînă la o pădurice. Într-un desiş, neamțul vede ceva ce seamănă cu stăpîna, își ia lornionul, îi face semn tînărului redactor să tacă și să se depărteze, apoi se înapoiază și el în vîrfurile picioarelor.

— Ce-ai văzut? îl întrebă ziaristul.

— Mai nimic, răspunse el. Articolul nostru cel mare „intră”. Mîine, vom avea cel puțin trei coloane în *Débats*.

Un alt fapt va explica această putere a articolelor :

O carte de Chateaubriand²³⁸, despre ultimul Stuart, zăcea într-o magazie în stare de *privighetoe*. Un singur articol scris de un tînăr în *Journal des Débats* făcu să se vîndă cartea într-o săptămînă.

Pe vremea aceea, cînd, pentru a citi o carte, trebuia s-o cumperi și nu s-o închiriezi, se vindeau pînă la zece mii de exemplare din unele lucrări liberale, mult lăudate de toate ziarele opoziției; dar e adevărat că încă nu apăruse contrafacerea belgiană. Atacurile pregătitoare ale prietenilor lui Lucien, precum și articolul său, aveau darul de a opri vînzarea cărții lui Nathan. Acesta nu era lovit decît în amorul propriu, n-avea nimic de pierdut, deoarece fusese plătit dinainte; Dauriat, însă, putea pierde treizeci de mii de franci. Într-adevăr, comerțul de editură zisă de *noutăți* se rezumă la această teoremă comercială: un sul de hîrtie albă face cincisprezece franci, tipărită face — după cum are sau nu succes — ori cinci franci ori trei sute. Un articol pentru sau contra, pe vremea aceea, hotăra ades această chestiune financiară. Dauriat, care avea cinci sute de suluri de vîn-

dut, alerga deci într-un suflet ca să capituleze în fața lui Lucien. Din sultan, editorul ajungea sclav. După ce așteptă cîțva timp mormăind, făcînd cît mai mult zgomot și tocmindu-se cu Bérénice, fu primit să vorbească cu Lucien. Editorul tru-faș luă aerul surîzător al curtenilor cînd intră la curte, dar amestecat cu îngîmfare și bonomie.

— Nu vă deranjați, dragii mei ! zise el. Ce drăguțe sînt turturelele ! parcă ați fi doi porumbei ! Și cînd te gîndești, domnișoară, că omul ăsta, care seamănă cu o fată, e un tigrău cu gheare de oțel ce-ți sfîșie o reputație cum îți sfîșie pesemne dumitale capoatele, cînd întîrzii să le scoți !

Și începu să rîdă fără să-și isprăvească gluma.

— Micuțule, continuă el, așezîndu-se lîngă Lucien... — Domnișoară, eu sînt Dauriat, zise el întreprîndu-se.

Editorul socoti că e bine să-și zvîrle pe neașteptate numele, pîrîndu-i-se că nu e destul de frumos primit de către Coralie.

— Domnule, ați luat prînzul ? nu vreți să mîncăți cu noi ? întrebă actrița.

— De ce nu ? o să stăm mai bine de vorbă la masă, răspunse Dauriat. De altfel, acceptînd invitația dumneavoastră, capăt și eu dreptul de a vă pofti într-o seară la masă împreună cu prietenul meu Lucien, căci de aci înainte trebuie să fim prieteni ca mîna cu mînușa.

— Bérénice ! adu stridii, lămîi, unt proaspăt și șampanie, zise Coralie.

— Ai prea mult spirit ca să nu știi ce vînt m-aduce, spuse Dauriat uitîndu-se la Lucien.

— Vii să-mi cumperi sonetele ?

— Intocmai, răspunse Dauriat. Dar mai întîi, să depunem fiecare armele.

Scoase din buzunar un portofel elegant, luă trei hîrtii de o mie de franci, le puse pe o farfurie și i le oferî lui Lucien cu un gest curtenitor spunîndu-i :

— Domnul e mulțumit ?

— Da, zise poetul, năpădit de o fericire necunoscută la vederea acelei sume nesperate.

Lucien se ținu, dar îi venea să cînte, să sară, să creadă în lampa fermecată, în povești: credea în sfîrșit în geniul lui.

— Prin urmare *Margaretele* îmi aparțin, zise editorul; dar mai ataci cumva vreo publicație de a mea?

— *Margaretele* îți aparțin; dar nu-mi pot angaja pana, care aparține prietenilor mei, după cum a lor îmi aparține mie.

— Dar, mă rog, acuma ești unul din scriitorii mei. Toți scriitorii mei sînt prieteni cu mine. Așa că n-o să-mi strici afacerile fără să mă înștiințezi de atacuri spre a le preveni.

— De acord.

— Să bem pentru gloria dumitale! zise Dauriat ridicînd paharul.

— Văd că mi-ai citit *Margaretele*, spuse Lucien.

Dauriat nu-și pierdu cumpătul.

— Dragul meu, a cumpăra *Margaretele* fără a le cunoaște e cea mai mare măgulire ce și-o poate îngădui editorul față de autor. În șase luni, vei fi un mare poet; ți se vor publica articolele, pentru că au și început să se teamă de dumneata, iar eu nu voi avea nimic de făcut ca să-ți vînd cartea. Sînt și astăzi același negustor, ca și acum patru zile. Nu eu m-am schimbat, ci dumneata: săptămîna trecută, sonetele dumitale erau pentru mine niște maculatură; astăzi, poziția dumitale le-a preschimbat în niște poeme de succes ca *Messenienele*.

— Ei, atunci, zise Lucien, pe care plăcerea sultanică de a avea o amantă frumoasă, precum și siguranța succesului îl făceau batjocoritor și nițeluș obraznic, dacă nu mi-ai citit sonetele, măcar mi-ai citit articolul.

— Desigur, prietene, altfel cum aș fi venit atît de iute? Din păcate, e foarte frumos articolul acela îngrozitor. O! ai un mare talent, dragule. Ascultă-mă

pe mine, profită de vogă, zise el făcându-l pe omul cumsecade, ca să ascundă adînca obrăznicie a celor spuse. Dar ziarul l-ai primit, l-ai citit ?

— Nu încă, spuse Lucien, cu toate că e prima oară cînd public o bucată mare în proză ; însă Hector mi l-o fi trimis acasă, în strada Charlot.

— Poftim, citește !... zise Dauriat cu gestul lui Talma în *Manlius*²³⁹.

Lucien luă foaia tipărită, pe care Coralie i-o smulse.

— Mie îmi aparține virginitatea penei tale, așa ne-a fost vorba, zise ea rîzînd.

Dauriat fu nemaipomenit de lingușitor și curtenitor, se temea de Lucien și de aceea îl pofti împreună cu Coralie la o masă mare pe care o dădea ziariștilor către sfîrșitul săptămîinii. Luă cu el manuscrisul *Margaretelor* spunîndu-i poetului, acum prietenul lui, să treacă pe la Galeriile de Lemn cînd va dori, ca să semneze contractul care era gata. Credincios purtării regești cu care încerca să se impună oamenilor superficiali, și ca să facă mai curînd pe Mecena decît pe editorul, lăsă cei trei mii de franci fără să primească chitanța ce voia să i-o dea Lucien și plecă sărutînd mîna Coraliei.

— Ei, dragule, cîte *cearșafuri* de-astea ai fi văzut tu, dacă rămîneai în odăița din strada Cluny, ciugulind prin hîrtoagele Bibliotecii Sfînta Genoveva ? îl întrebă Coralie pe Lucien, care îi povestise toată viața lui de pînă atunci ; zău așa ! prietenii tăi din strada des Quatre-Vents mi se pare că sînt niște gugumani.

Frații lui din cenaclu erau niște gugumani ! și Lucien ascultă aceste vorbe rîzînd. Își citise articolul tipărit, gustase bucuria de nespus a autorilor ce se văd publicați, înțîia plăcere a amorului propriu care nu mîngîie spiritul decît o singură dată în viață. Citindu-și și recitindu-și articolul, îi simțea mai bine importanța. Tipărirea este pentru manuscrite ceea ce e teatrul pentru femei, pune în lumină și frumusețile și defectele ; ucide după cum dă și viață ; o greșeală

îți sare în ochi tot atît de ușor ca și ideile frumoase. Lucien, îmbătat, nu se mai gîdea la Nathan, Nathan fusese trambulina ; înota în fericire, se vedea bogat. Pentru copilul, care altădată cobora modest scările parcului Beaulieu din Angoulême întorcîndu-se în Houmeau, pînă la chichineața lui Postel, unde toată familia trăia cu o mie două sute de franci pe an, suma adusă de Dauriat i se părea o comoară. O amintire, încă vie, dar pe care plăcerile continue ale vieții de Paris aveau s-o stingă, îl mîină cu gîndul în piața du Mûrier. Își aduse aminte de frumoasa, de nobila-i soră Ève, de David, de biată 'maică-sa. Numaidecît o trimise pe Bérénice să schimbe o hîrtie, și, între timp, scrisese o scrisorică familiei ; apoi o zori pe Bérénice la poștă, temîndu-se că nu va mai putea, dacă întîrzie, să-i trimită mamei cei cinci sute de franci ce-i datora. În ochii lui, ai Coraliei, înapoierea banilor primiți de acasă apărea ca o faptă bună. Actrița îl îmbrățișă pe Lucien, îl socoti un model de fiu și de frate, îl copleși cu mîngîieri, căci asemenea fapte le încîntă pe aceste fete de treabă, care se înduioșează ușor.

— Avem acum, pentru masa de seară, invitații pe toată săptămîna, o să ne ținem numai de petreceri, ai lucrat destul, slavă domnului !

Coralie, ca femeie ce voia să se bucure de frumusețea unui bărbat pe care toate femeile aveau să i-l rîvnească, îl duse iar la Staub, socotind că nu-i încă desful de bine îmbrăcat. De acolo, cei doi îndrăgostiți făcură o plimbare prin Bois de Boulogne și se întoarseră să ia masa la doamna du Val-Noble, unde Lucien îi găsi pe Rastignac, Bixiou, des Lupeaulx, Finot, Blondet, Vignon, pe baronul de Nucingen, Beaudenord, Philippe Bridau, pe Conti, marele muzicant, toată lumea de artiști, de speculanți, de oameni ce vor să trăiască din mari emoții în locul muncii înălțătoare și care îl primiră cu toții pe Lucien cum nu se poate mai bine. Lucien, sigur de sine, își risipi tot spiritul de parcă nu și-l vindea pe bani, și fu procla-

mat *om tare*, elogiul la modă pe atunci între acești semiprieteni.

— A! o să vedem noi ce „are în burtă“, zise Théodore Gaillard unuia din poeții protejați de curte, care plănuia să scoată un mic ziar regalist, numit mai târziu *Deșteptarea*.

După-masă, cei doi ziariști își însoțiră iubitele la Operă, unde Merlin avea o lojă și unde se duse toată lumea. În felul acesta, Lucien reapăru triumfător acolo unde, cu câteva luni în urmă, se prăbușise atât de jalnic. Se arătă în foaier la brațul lui Blondet și al lui Merlin, privindu-i în față pe dandy-i care altădată îl trataseră cu dispreț. Pe Châtelet îl ținea sub călcâii. De Marsay, Vandenesse, Manerville, arbitrii eleganței din acea vreme, schimbă atunci câteva priviri obraznice cu el. Desigur că fusese vorba despre frumosul și elegantul Lucien în loja doamnei d'Espard, unde Rastignac făcu o vizită lungă, deoarece marchiza și doamna de Bargeton o priviră lung prin lornion pe Coralie. Oare Lucien stârnea vreo părere de rău în inima doamnei de Bargeton? Gîndul acesta îl munci pe poet; văzînd-o pe Corina Angoulême-ului, o poftă de răzbunare îi frămîntă inima, ca în ziua cînd această femeie și cu vara ei îi arătaseră disprețul lor pe Champs-Élysées.

— Ți-ai adus din provincie vreun talisman, cînd ai venit aici? îl întrebă Blondet pe Lucien intrînd, peste câteva zile, pe la unsprezece, în casă la Lucien, care nu se sculase încă. Frumusețea lui, îi spuse el Coraliei arătîndu-i-l pe Lucien, face ravagii de sus și pînă jos, peste tot. Am venit să te rechiziționez, dragul meu, zise el strîngînd mîna poetului; ieri, la *les Italiens*, contesa de Montcornet a dorit să te cunoască acasă la dînsa. Cred că n-o să refuzi o femeie fermecătoare, tînără, și la care vei găsi elita lumii bine?

— Dacă Lucien e drăguț, spuse Coralie, n-o să se ducă la contesa dumatăle. Ce-i trebuie lui să se fițîie prin lumea bună? S-ar plictisi.

— Vrei să-l ții numai pentru dumneata ? întrebă Blondet. Ești geloasă pe femeile cumsecade ?

— Da, exclamă Coralie, sînt mai rele decît noi.

— De unde știi, pisicuțo ? întrebă Blondet.

— De la bărbații lor, răspunse ea. Uiți că am trăit șase luni cu de Marsay.

— Crezi, draga mea, spuse Blondet, că ții eu neapărat să-l introduc în casa doamnei de Montcornet pe un bărbat frumos ca al tău ? Dacă nu vrei, să zicem că n-am spus nimic. Dar cred că nu prea e vorba de vreo femeie, ci mai curînd de a se obține pace și îndurare de la Lucien în ceea ce-l privește pe un nenorocit, luat mereu în târbacă de ziarul lui. Baronul Châtelet face prostia să ia articolele în serios. Marchiza d'Espard, doamna de Bargeton și salonul contesei de Montcornet se interesează de Cocostîrc, iar eu am făgăduit s-o împac pe Laura cu Petrarca, pe doamna de Bargeton cu Lucien.

— Aha ! exclamă Lucien, simțind deodată în vine năvălindu-i un sînge mai proaspăt, precum și îmbătătoarea plăcere a răzbunării împlinite, le-am pus piciorul pe grumaz ! Mă faci să-mi iubesc nebunește pana, prietenii, năprasnica putere a presei. N-am făcut încă nici un articol despre Scoică și Cocostîrc. O să viu, dragul meu, zise el luîndu-l pe Blondet de mijloc ; da, o să viu, însă numai atunci cînd perechea va simți greutatea acestui lucru atît de ușor !

Apucă pana cu care scrisese articolul despre Nathan și o ridică în aer.

— Mîine, le dau cu două coloane în cap. Pe urmă, o să vedem. Să nu-ți faci inimă rea, Coralie ; nu e vorba de dragoste, ci de răzbunare, și o vreau deplină.

— Așa om mai zic și eu ! exclamă Blondet. Dacă ai ști, Lucien, ce rar găsești o izbucnire ca asta în lumea blazată a Parisului, te-ai putea prețui. Ai să fii un tartor și jumătate, zise el slujindu-se de o expresie cam tare, ești pe calea care duce la putere,

— Va ajunge, zise Coralie.

— Păi, a și ajuns destul de departe în șase săptămîni.

— Și, dacă pentru a ajunge sus de tot, i-ar sta în cale un cadavru, poate să-și facă o treaptă din trupul Coraliei.

— Vă iubiți ca pe timpul vîrstei de aur, spuse Blondet. Felicitările mele pentru articol, reluă el uitîndu-se la Lucien; e plin de lucruri noi. Iată-te consacrat maestru!

Lousteau veni cu Hector Merlin și cu Vernou să-l vadă pe Lucien, care se simți nespus de măgulit de atențiile lor. Félicien îi aducea lui Lucien o sută de franci, prețul articolului. Ziarul găsisese cu cale să retribuiască un lucru atît de bine făcut, ca să-l cîștige pe autor. Văzînd soborul de ziaristi, Coralie trimisese să se comande un prînz la *Cadran-Bleu*, restaurantul cel mai apropiat; și îi pofti pe toți să treacă în sufrageria cea frumoasă cînd Bérénice o înștiință că totul era gata. Pe la mijlocul mesei, cînd șampania li se urcase la cap tuturora, se dezvălui și pricina vizitei ce i-o făceau lui Lucien colegii.

— Cred că nu vrei, îl întrebă Lousteau, să ți-l faci dușman pe Nathan? E și el ziarist, are amici, ar putea să-ți facă un pocinog cînd vei publica vreo carte. O să ai și tu de plasat *Arcașul lui Carol al IX-lea*. L-am văzut pe Nathan azi-dimineață, e deznădăjduit; însă tu o să-i tragi un articol în care să-l împrști cu elogii.

— Cum! după articolul meu contra cărții lui, vreți să...? întrebă Lucien.

Émile Blondet, Hector Merlin, Étienne Lousteau, Félicien Vernou, toți îl întrerupseră pe Lucien cu un hohot de rîs.

— Nu l-ai poftit aici la masă poimîine seara? îl întrebă Blondet.

— Articolul, îi spuse Lousteau, nu-i semnat. Félicien, care e mai puțin nou decît tine, a pus la sfîrșit un C, și așa poți de acum înainte să-ți semnezi articolele la ziarul lui, ziar de stînga sadea. Noi toți

sîntem din opoziție. Félicien s-a purtat delicat neangajîndu-ți viitoarele tale păreri. În ziarul lui Hector, care e de centru-dreapta, poți să semnezi cu un L. În gazetărie, ești anonim pentru atacuri și semnezi foarte bine elogiul.

— Nu-mi pasă de semnătură, spuse Lucien; dar nu vād ce-aș putea spune în favoarea cărții.

— Nu cumva credeai în ceea ce ai scris? îl întrebă Hector pe Lucien.

— Ba da.

— A! Dragule, te credeam mai tare! Nu, pe cuvîntul meu de onoare, uitîndu-mă la fruntea ta, eram sigur că deși omnipotența marilor creiere, alcătuite toate în așa fel, încît să poată privi orice lucru sub ambele aspecte. În literatură, scumpul meu, fiecare idee are două fețe: nimeni nu poate afirma care din ele e adevărata față. Totul e bilateral în domeniul gîndirii. Ideile sînt binare. Janus e mitul criticii și simbolul geniului. Numai dumnezeu e triumphiular! Ceea ce îi face fără pereche pe Molière și pe Corneille, nu e, oare, tocmai facultatea de a-l pune pe Alceste să spună *da* și pe Philinte *nu*, sau pe Octavian alături de Cinna²⁴⁰? Rousseau, în *Noua Heloisă*, a scris o scrisoare pentru și o scrisoare contra duelului; ai cuteza tu să precizezi care e adevărata lui părere? Care din noi ar putea să aleagă între Clarisse și Lovelace, între Hector și Achille²⁴¹? Care e eroul lui Homer? care a fost intenția lui Richardson? Critica e datoare să privească operele sub toate aspectele. La urma urmelor, noi nu sîntem decît niște mari raportori.

— Va să zică, dumneata ții la ceea ce scrii? îl întrebă Vernou în batjocură. Păi, noi nu sîntem decît niște negustori de fraze și trăim de pe urma acestei negustorii. Cînd o să vrei să faci o operă mare și frumoasă, o carte, în sfîrșit, n-ai decît să-ți pui în ea gîndurile, sufletul, s-o iubești și s-o aperi; însă niște articole, citite azi și uitate mîine, n-au altă valoare pentru mine decît atîta cît mi se plătesc. Dacă dai

importantă unor asemenea fleacuri, o să fii nevoit să-ți faci semnul crucii și să ceri ajutorul sfântului duh ca să scrii un simplu prospect !

Toți se arătară mirați că Lucien mai avea încă scrupule și se grăbiră să-i sfîșie toga pretextă ca să-l îmbrace cu toga virilă a ziariștilor ²⁴².

— Știi ce-a spus Nathan ca să se mîngîie singur după ce ți-a citit articolul ? întrebă Lousteau.

— Cum să știu ?

— Nathan a strigat : „Micile articole trec, marile opere rămîn“. Omul ăsta o să vină peste două zile să ia masa aici ; o să-ți cadă la picioare să-ți sărute pintenii și să-ți spună că ești un om mare.

— Ar fi nostim, zise Lucien.

— Nostim ! reluă Blondet, e necesar.

— Mă învoiesc, prieteni, spuse Lucien cam amețit de băutură ; dar cum să fac ?

— Uite, zise Lousteau, scrie pentru ziarul lui Merlin trei coloane frumoase în care te vei combate singur. După ce tu ai gustat din furia lui Nathan, eu i-am spus adineauri că o să ne datoreze în curînd mulțumiri pentru polemica vie din jurul cărții lui, cu ajutorul căreia o să și-o vîndă într-o săptămînă. În clipa asta, tu ești pentru el un spion, un nemernic, o lichea ; poimîine, vei fi un om mare, un caracter, un erou de-al lui Plutarh ! Nathan te va îmbrățișa ca pe prietenul lui cel mai bun. Dauriat a fost la tine acasă, ai căpătat trei hîrtii de cite o mie de franci ; festa i-ai jucat-o. Acum, ai nevoie de stima și de prietenia lui Nathan. Numai editorul trebuie să rămînă păcălit, căci numai pe dușmani trebuie să-i urmărim și să-i jertfim. Dacă ar fi fost vorba de un om care și-ar fi cucerit un nume, fără ajutorul nostru, de un talent incomod și pe care s-ar fi convenit să-l facem praf, nu ne-am mai osteni să-i dăm replica asta ; dar Nathan e de-ai noștri : Blondet pusese să fie atacat în *Mercur* ²⁴³, ca să aibă plăcerea de a răspunde în *Débats*. De aceea s-a și vîndut pe capete ediția întîi.

— Pe cuvîntul meu, prieteni, nu sînt în stare să scriu nici măcar două rînduri de laudă despre cartea asta...

— O să mai iei o sută de franci, zise Merlin, ceea ce înseamnă două sute de franci cîştigaţi numai de pe urma lui Nathan, fără să mai socotim încă un articol pe care-l poţi da la revista lui Finot, şi care îţi va fi plătit cu o sută de franci de Dauriat şi cu o sută de franci de revistă: în total, patru sute de franci.

— Dar ce să spun ? întrebă Lucien.

— Uite cum s-o scoţi la capăt, copilule, răspunse Blondet reculegîndu-se. „Invidia, ce se agaţă de toate operele frumoase, ca viermele de roadele de soi, a încercat să muşte şi din cartea asta. Ca să-i găsească cusururi, critica a fost nevoită să inventeze teorii în legătură cu această carte, să deosebească două literaturi: cea care se serveşte de idei, şi cea care se serveşte de imagini.“ Aici, începi să spui că treapta supremă a artei literare este să prindă ideea în imagine. Incercînd să dovedeşti că imaginea este toată poezia, te plîngi de cît de puţină poezie cuprinde limba noastră, vorbeşti de reproşurile ce ni le fac străinii despre *pozitivismul* stilului nostru şi îl lauzi pe Canalis şi pe Nathan pentru serviciul pe care îl fac Franţei deprozaizîndu-i limbajul. Dărîmă-ţi argumentaţia de alaltăieri, arătînd că noi, cei de azi, sîntem în progres faţă de secolul al XVIII-lea. Inventează Progresul (straşnică mistificare pentru burghezi!). Literatura cea nouă lucrează în tablouri în care se concentrează toate genurile, comedia şi drama, descrierile, caracterele, dialogul, încrustate într-o intrigă interesantă. Romanul, care cere sentiment, stil şi imagine, e creaţia modernă cea mai măreaţă. Romanul ia locul Teatrului, care, în viaţa modernă, nu mai e posibil cu vechile lui legi. Romanul cuprinde şi fapta şi ideea în născocirile sale, care au nevoie de spiritul lui La Bruyère şi de morala-i necruţătoare, de caractere tratate aşa cum înţelegea Molière, de

marile mecanisme ale lui Shakespeare și de zugrăvirea nuanțelor celor mai delicate ale pasiunii, singura comoară rămasă moștenire de la înaintași. Prin aceasta, romanul e cu mult superior discuției reci și matematice, analizei serbede folosite de secolul al XVIII-lea. „Romanul, o să spui tu sentențios, este o epopee distractivă.“ Citează *Corinne*, sprijină-te pe doamna de Staël. „Secolul al XVIII-lea a pus totul în discuție, concluzia o trage însă secolul al XIX-lea; și o face cu ajutorul realităților, dar a unor realități care trăiesc și umblă; în sfârșit, tot secolul al XIX-lea pune în joc pasiunea, element necunoscut de Voltaire. Aici îi tragi o tiradă împotriva lui Voltaire. Iar Rousseau, în ceea ce-l privește, n-a făcut altceva decât să îmbrace într-o formă nouă unele raționamente și sisteme vechi. Julie și Claire sînt niște entelechii²⁴⁴, n-au nici carne nici oase.“ Poți să bați cîmpii pe tema asta și să spui că datorăm păcii și Bourbonilor o literatură tînără și originală, căci scrii doară într-un ziar de centru-dreapta! Bate-ți joc de cei ce clădesc sisteme. În fine, ai putea exclama: „Iată atîtea și atîtea erori, atîtea și atîtea minciuni la confratele nostru! și pentru ce? ca să deprecieze o operă frumoasă, ca să înșele publicul și să ajungă la concluzia aceasta: O carte care se vinde nu se vinde. *Proh pudor*²⁴⁵!“ Trage-i cu *Proh pudor!* înjurătura asta cuviincioasă îl înviorează pe cititor. În fine, poți să anunți decadența criticii! Concluzia: „Nu există decât o literatură, aceea a cărților distractive. Nathan a apucat un drum nou, și-a înțeles epoca și răspunde nevoilor ei. Nevoia epocii este drama. Drama este aspirația unui secol în care politica este o mimodramă continuă. N-am asistat noi oare, o să zici tu, în ultimii douăzeci de ani, la cele patru drame²⁴⁶: a Revoluției, a Directoriului, a Imperiului și a Restaurației?“ De aci acolo, aluneci pe povîrnișul elogiilor și toată ediția o să se vîndă ca pîinea caldă. Și iată cum: sîmbăta care vine, faci o pagină în revista noastră și o semnezi DE RUBEMPRE, cu numele în-

treg. În acest articol, vei spune : „Caracteristica operelor frumoase este de a provoca discuții ample. Săptămîna aceasta, cutare ziar a spus cutare lucru despre cartea lui Nathan, cutare altul i-a răspuns înfierbîntat.“ La rîndul tău, critici cele două critice C. și L., îmi spui în treacăt o politețe mie în legătură cu primul articol pe care l-am publicat în *Débats*, și sfîrșești afirmînd că opera lui Nathan e cea mai frumoasă carte a epocii. Asta nu înseamnă nimic, căci așa ceva se spune despre orice carte. Vei fi cîștigat în felul acesta patru sute de franci într-o săptămîină, pe lîngă plăcerea de a fi scris undeva și adevărul. Oamenii cu mintea întreagă îi vor da dreptate fie lui C., fie lui L., fie lui Rubempré, poate chiar la toți trei. Mitologia, care e desigur una din cele mai mari născociri ale omului, a pus Adevărul în fundul unui puț ; nu-i oare nevoie de găleți ca să-l scoți de acolo ? Tu îi vei fi dat publicului trei în loc de una. Asta e, copilule. Pornește-o la drum !

Lucien fu uluit. Blondet îl sărută pe amîndoi obrazii, spunîndu-i :

— Mă duc la tarabă.

Fiecare se îndreptă înspre taraba lui. Pentru oamenii ăștia tari, ziarul nu era decît o tarabă. Toți urmau să se revadă seara la Galeriile de Lemn, Lucien avînd de semnat acolo contractul cu Dauriat. Florine cu Lousteau, Lucien cu Coralie, Blondet și Finot trebuiau să mănînce la Palais-Royal, unde du Bruel oferea o masă directorului de la Panorama-Dramatique.

— Au dreptate ! exclamă Lucien după ce rămase singur cu Coralie, oamenii trebuie să fie numai niște unelte în mîinile celor tari. Patru sute de franci pe trei articole ! Doguereau abia mi-i dădea pe o carte care mi-a luat doi ani de lucru.

— Fă critică, zise Coralie, distrează-te ! Eu nu fac astă-seară pe andaluza, mîine nu mă îmbrac în țigancă, iar în altă zi în bărbat ? Fă ca mine. schim-

hă-te cum vor ei, dacă dau parale, și o să trăim fericiți.

Lucien, îndrăgostit de paradox, o porni călare pe el prin ținuturile gândirii și descoperi frumuseți originale în teza lui Blondet. După o plimbare prin Bois de Boulogne, luă masa ca oamenii fericiți, semnă la Dauriat un contract prin care îi ceda în deplină proprietate manuscrisul *Margaretelor*, fără să vadă în asta vreo piedică; apoi dădu o raită pe la ziar, unde umplu două coloane, și se înapoie în strada Vendôme. A doua zi de dimineață, se întâmplă că ideile din ajun rodiseră în mintea lui, așa cum se întâmplă cu toate spiritele pline de sevă ale căror facultăți n-au fost încă prea mult puse la contribuție. Lucien simți o plăcere să cugete la noul articol și se apucă de el cu tot avîntul. Sub pana lui, țîșniră frumusețile pe care le descoperă spiritul de contrazicere. Avu haz și piper, ba chiar se ridică la unele considerații noi asupra sentimentului, ideii și imaginii în literatură. Cu dibăcie și iscusință, regăsi, ca să-l laude pe Nathan, impresiile dinții cînd citise cartea la cabinetul literar al lui Blosse. Din critic sîngeros și aspru, ajunse poet în cîteva fraze finale ce se legănară majestuos ca o cădelniță cu tămîie înspre altar.

— O sută de franci, Coralie! zise el arătîndu-i cele opt foi de hîrtie scrise în vremea cît ea se îmbrăca.

În verva în care se afla, făcu și articolul cel crunt făgăduit lui Blondet împotriva lui Châtelet și a doamnei de Bargeton. Gustă astfel în dimineața aceea una din plăcerile tainice cele mai vii ale ziariștilor, plăcerea de a ascuți epigrama, de a șlefui lama rece-și află teaca în inima victimei și de a-i împodobi mînerul pentru cititori. Publicul admiră lucrătura spirituală a mînerului, nu-i ghicește răutatea ascunsă, nu știe că oțelul glumei alterate de răz bunare se împlîntă într-un amor propriu răscolit în mod savant, rănit de mii de împunsături. Această plăcere înfiorătoare, întunecată și singuratică, degustată fără mar-

tori, e ca un duel cu un absent, ucis de la depărtare cu vârful unei pene, ca și când ziaristul ar avea puterea vrăjită a dorințelor celor înzestrați cu talismane în poveștile arabe. Polemica este plină de spiritul urii, a urii care se împărtășește din toate patimile omului, după cum iubirea concentrează toate bunele sale însușiri. De aceea, nu există om care să nu fie spiritual când se răzbună, pentru bunul motiv că nu există vreunul căruia iubirea să nu-i ofere plăceri. În ciuda facilității și a vulgarității acestui spirit în Franța, el e totdeauna bine primit. Articolul lui Lucien trebuia să pună și puse vîrf reputației de răutate a ziarului; pătrunse pînă în fundul celor două inimi, îi răni de moarte pe doamna de Bargeton, ex-Laura lui, și pe baronul Châtelet, rivalul său.

— Ei, hai să facem o plimbare în Bois, caii sînt puși și nu mai au astîmpăr, îi spuse Coralie; nu-i nevoie nici să te spetești atîta.

— Să-i ducem lui Hector articolul despre Nathan. Hotărît lucru: ziarul e ca lancea lui Achile, care vindecă rănila pe care tot ea le făcuse, răspunse Lucien în timp ce-și mai corecta cîteva expresii.

Cei doi amanți plecară cu trăsura și se arătară în toată splendoarea lor Parisului care, altădată, îl renegase pe Lucien și care acuma începea să se ocupe de el. A face Parisul să se ocupe de tine, când ți-ai dat seama de imensitatea acestui oraș și de greutatea de a ajunge ceva aici, pricinuieste plăceri ametoitoare, care pe Lucien îl îmbătară.

— Dragule, îi zise actrița, să trecem pe la croitor să-i dăm zor să-ți facă hainele, sau să le încerci în caz că sînt gata. Dacă te duci la cucoanele tale, vreau să-i pui în umbră pe bestia de de Marsay, pe Rastignac, pe Adjuda-Pinto, pe Maxime de Trailles, pe Vandenesse, pe toți eleganții. Nu uita că iubita ta e Coralie! Dar să nu-mi faci cumva vreo „figură“!

Peste două zile, în ajunul supeului oferit de Lucien și Coralie prietenilor lor, Teatrul Ambigu juca o piesă nouă despre care trebuia să scrie Lucien. După

masa de seară, Lucien și Coralie se duseră pe jos din strada Vendôme la Panorama-Dramatique, pe bulevardul Temple, pe partea Café-ului Turc, care, pe vremea aceea, era un loc de plimbare ținut în mare cinste. Lucien auzi vorbindu-se de succesul lui și de frumusețea iubitei sale. Unii spuneau de Coralie că e cea mai frumoasă femeie din Paris, alții îl socoteau pe Lucien vrednic de dînsa. Poetul se simți în mediul său. Asta era viața pe care și-o dorea. Cenaclul, abia dacă îl mai vedea. Despre oamenii aceia mari pe care îi admira atîta cu două luni înainte, se întreba acum dacă nu erau cam nerozi cu ideile și cu puritanismul lor. Cuvîntul de gugumani, spus în treacăt de Coralie, încolțise în mintea lui Lucien și acuma rodea. O lăsă pe Coralie în cabina ei, se plimbă prin culise ca un pașă, urmărit de toate actrițele cu priviri aprinse și cu vorbe linguşitoare.

— Trebuie să mă duc la Ambigu să-mi fac meseria, zise el.

La Ambigu, sala era plină. Nu se găsi nici un loc pentru Lucien. Lucien se duse în culise și se plînsese că n-are unde sta. Regizorul, care nu-l cunoștea încă, îi spuse că trinisaseră două loji la ziarul său, și-i ceru să-l lase în pace.

— O să scriu despre piesă după cum o voi auzi, zise Lucien înciudat.

— Ai înnebunit ? îi spuse vedeta, regizorului ; ăsta e iubitul Coraliei.

Numaidecît, regizorul se întoarse către Lucien și-i zise :

— Domnul meu, mă duc să vorbesc cu directorul.

În felul acesta, cele mai mici amănunte îi dovedeau lui Lucien nemărginirea puterii unui ziar și-i măguleau vanitatea. Directorul veni îndată și obținu de la ducele de Rhétoré și de la Tullia, care erau într-o lojă de avanscenă, să-l ia pe Lucien la ei. Ducele se învoi recunoscîndu-l pe Lucien.

— Ai adus la desperare două persoane, îi zise tânărul vorbindu-i de baronul Châtelet și de doamna de Bargeton.

— Cum or să se simtă mâine ? întrebă Lucien. Pînă acum, prietenii mei doar s-au jucat cu ei, eu însă îi bombardez cu ghiulele înroșite, la noapte. Mîine, veți vedea pentru ce ne batem joc de Potelet. Articolul e intitulat : *Potelet din 1811 către Potelet din 1821*. Châtelet va rămîne tipul acelora care și-au renegat binefăcătorul raliindu-se Bourbonilor. Abia după ce le voi arăta tot ce pot, voi veni la doamna de Montcornet.

Lucien avu cu tânărul duce o conversație plină de cel mai scînteietor spirit ; voia cu tot dinadinsul să-i dovedească nobilului cît se înșelaseră doamnele d'Espard și de Bargeton disprețuindu-l ; dar se dădu de gol încercînd să-și stabilească dreptul de a purta numele de Rubempré, cînd, din șiretenie, ducele de Rhétoré i se adresă numindu-l Chardon.

— Ar trebui, îi spuse ducele, să te faci regalist. Ai arătat că ești om de spirit, arată acum că ești om cu minte. Singurul mijloc de a obține o ordonanță a regelui care să-ți restituie titlul și numele strămoșilor dumitale materni este să o ceri ca răsplată a serviciilor ce le va aduce Palatului. Liberalii n-au să te facă niciodată conte ! Vezi dumneata, Restaurația îi va veni pînă la urmă de hac presei, singura putere de temut. S-a așteptat și așa prea multă vreme, ar trebui să fie acum cu botnița pusă. Profită de ultimele ei clipe de libertate, pentru a te face temut. În cîțiva ani, un nume și un titlu vor reprezenta în Franța bunuri mai sigure decît talentul. Astfel vei putea avea de toate : spirit, noblețe și frumusețe, și să ajungi oriunde. Așa că fii acum liberal, numai ca să-ți vinzi cît mai scump regalismul.

Ducele îl rugă pe Lucien să accepte invitația la masă, ce avea să i-o trimită ministrul cu care supase la Florine. Intr-o clipă Lucien fu cucerit de reflecțiile gentilomului și fermecat, văzînd deschizîndu-se în

fața lui ușile saloanelor din care se credea pe veci izgonit cu câteva luni înainte. Puterea gândirii îl uimi. Presa și inteligența erau, prin urmare, cheia societății prezente. Lucien înțelese că poate Lousteau se căia de a-i fi deschis ușile Templului, căci acum și el simțea nevoia de a ridica stavile greu de trecut ambițiilor acelor care năvăleau din provincie la Paris. Dacă un poet ar veni la el așa cum se azvîrlise el însuși în brațele lui Étienne, nici nu îndrăznea să se gîndească în ce chip l-ar primi! Tînărul duce observă la Lucien urmele unei meditații adînci și nu se înșelă căutîndu-i pricina: îi dezvăluise acestui ambițios, fără voință precisă, dar nu și fără dorințe, tot orizontul politic, după cum ziaristii îi arătaseră, în vîrfurile Templului, precum diavolul lui Isus, lumea literară și bogățiile ei. Lucien nu știa nimic de mica conspirație urzită împotriva lui de către aceia pe care ziarul îi jignea acum, și în care și domnul de Rhétoré era amestecat. Tînărul duce speriasse societatea doamnei d'Espard vorbindu-i de spiritul lui Lucien. Însărcinat de doamna de Bargeton să iscodească gîndurile ziaristului, sperase să-l întîlnească la Teatrul Ambigu. Nici lumea, nici ziaristii nu sînt profunzi; să nu credeți în trădări puse mai dinainte la cale. Nimeni dintre ei nu lucrează cu plan, machiavelismul lor procedează, ca să zicem așa, de la zi la zi și constă în a fi mereu de față, gata la orice, gata să profite de rău ca și de bine, să pîndească momentele în care pasiunea le dă pe mîna un om. În timpul mesei de la Florine, tînărul duce ghicise firea lui Lucien. Măgulindu-i vanitatea, făcea cu el proba însușirilor sale de viitor diplomat.

Lucien, după ce se isprăvi piesa, alergă în strada Saint-Fiacre să-și scrie articolul asupra piesei. Critica lui fu, cu socotință, aspră și mușcătoare; voia să-și încerce puterea. Melodrama era mai bună decît cea de la Panorama-Dramatique; dar el voia să vadă dacă putea, după cum i se spusese, să răstoarne o piesă bună și să facă un succes dintr-una proastă. A doua

zi, prinzind cu Coralie, desfăcu ziarul, după ce-i spusese că lovise în Ambigu. Lucien nu fu puțin surprins citind, după articolul său despre doamna de Bargeton și despre Châtelet, o dare de seamă despre Ambigu atît de îndulcită în timpul nopții, încît, deși păstra spirituala-i analiză, ajungea la o concluzie favorabilă. Piesa urma să umple de bani casa teatrului. Furia lui nu s-ar putea descrie; se hotărî să-i ceară socoteală lui Lousteau. Se și credea necesar, și-și făgăduia să nu se lase încălecat și exploatat ca un prost. Ca să-și stabilească definitiv puterea, scrisese articolul în care rezuma și cîntărea toate părerile emise în legătură cu cartea lui Nathan pentru revista lui Dauriat și a lui Finot. Apoi, fiindcă se pornise, îi mai trase și unul din articolele de *Varietăți* ce le datora ziarului celui mic. Tinerii ziariști, în fierberea lor dintii, fac articole cu dragoste și dăruiesc astfel tot ce au mai bun în ei. Directorul de la Panorama-Dramatique organizase premiera unui vodevil, pentru ca Florine și Coralie să fie libere în seara aceea. Înainte de masă, domniile aveau să joace cărți. Lousteau veni să ia în persoană articolul lui Lucien, făcut dinainte pentru această pîesă, văzută la repetiția generală, ca să nu aibă nici o grijă cu privire la alcătuirea numărului de a doua zi. După ce Lucien îi citi unul din fermecătoarele articole despre ciudățeniile pariziene, ce făcură faima ziarului, Étienne îl sărută pe amîndoi obrazii zicîndu-i că e providența ziarelor.

— De ce te-ai apucat să modifichi spiritul articolelor mele? întrebă Lucien, care nu scrisese acest articol scripitor decît ca să dea mai multă greutate plîngerilor sale.

— Eu? exclamă Lousteau.

— Păi atunci, cine mi-a schimbat articolul?

— Dragul meu, răspunse Étienne rîzînd, tu nu ești încă la curent cu afacerile noastre. Ambigu ne-a luat douăzeci de abonamente din care noi trimitem numai nouă: directorului, șefului de orchestră, regizorului, amantelor lor, precum și celor trei coproprietari ai

teatrelor. Fiecare din teatrele de pe bulevard plătește în felul ăsta opt sute de franci ziarului. Și tot atita „iese“ și din lojile date lui Finot, fără să mai punem la socoteală abonamentele actorilor și autorilor. Secătura scoate deci opt mii de franci de pe bulevarde. Și, după teatrele mici, dă-ți seama de cele mari ! Pricepi ? Sîntem deci datori să fim foarte îngăduitori.

— Pricep că nu sînt liber să scriu ceea ce gîndesc...

— Ei ! și ce-ți pasă ție, dacă treburile îți merg bine ? exclamă Lousteau. Și, afară de asta, ce vină îi aduci teatrului ? Trebuie să ai un motiv ca să scrii contra piesei de ieri. Să criticăm doar de dragul de a critica înseamnă să compromitem ziarul. Cînd va lovi pe drept, n-ar mai face nici o impresie. Ți-a făcut ceva directorul ?

— Nu-mi oprișe loc.

— Prea bine, făcu Lousteau. O să-i arăt directorului articolul tău, o să-i spun că te-am îndulcit eu, și o să fie mai bine decît dacă îl publicai. Cere-i mîine niște bilete, o să-ți iscălească patruzeci în alb în fiecare lună, și te duc eu la unul cu care o să cazi la învoială ca să i le plasezi ; o să ți le cumpere la jumătate din prețul lor. Se face cu biletele de spectacol același negoț ca și cu cărțile. O să-ți prezint pe un alt Barbet, pe un șef de *galerie*. Nu stă departe de aici, avem tocmai vreme, hai.

— Dar, dragă, ce meserie urîță mai învîrtește și Finot percepînd astfel un soi de contribuții indirecte asupra produselor gîndirii. Mai curînd sau mai tîrziu...

— Ei, bravo ! de unde vii ? exclamă Lousteau. Cum îl credeai tu pe Finot ? Face el pe omul de treabă ; dar sub aerul de Turcaret ²⁴⁷, sub incultura și prostia lui, se ascunde toată șiretenia negustorului de pălării din care se trage. N-ai văzut în cușca lui, la biroul ziarului, pe un soldat bătrîn din armata Imperiului ? E unchiul lui Finot. Unchiul ăsta nu e numai un om cumsecade, dar mai are și norocul că toată lumea îl crede un neghiob. E omul compromis în toate tranzac-

țiile bănești. La Paris, un ambițios e foarte bogat atunci cînd are pe lîngă el cîte o ființă din astea care consimte să fie compromisă în locul lui. În politică, întocmai ca și în gazetărie, sînt o grămadă de cazuri cînd șefii nu trebuie niciodată să fie puși în cauză. Dacă Finot ar ajunge un personaj politic, unchiul ar ajunge secretarul lui și ar primi pe seama lui contribuțiile ce se percep la ministere pentru afacerile mari. Giroudeau, care la prima vedere pare un prostănac, are destulă viclenie ca să fie un tovarăș nebănuît. El stă de veghe ca să ne ferească pe noi de a fi copleșiți de văicăreli, de debutanți, de reclamații, și nu cred că-și are perechea la vreun alt ziar.

— Își joacă bine rolul, zise Lucien, l-am văzut la treabă.

Étienne și Lucien se duseră în strada Faubourg-du-Temple, unde redactorul-șef se opri în fața unei case arătoase.

— Domnul Braulard e acasă? îl întrebă el pe portar.

— Cum, domnul? făcu Lucien. Șeful *galeriei* e „domnul“?

— Dragul meu, Braulard cîștigă douăzeci de mii de franci pe an, dispune de semnăturile autorilor dramatici de pe bulevard, care au cu toții cont curent la el, ca la bancă. Biletele de autori și de favoare se vînd. Braulard desface tocmai marfa asta. Ia fă puțină statistică, o știință destul de folositoare cînd nu abuzezi de ea. Săcotind cincizeci de bilete de favoare pe seară, de fiecare spectacol, afli un total de două sute cincizeci de bilete pe zi; dacă, unul peste altul, se vînd cu doi franci bucata, Braulard le plătește o sută douăzeci și cinci de franci pe zi autorilor și are șansa de a cîștiga și el tot pe atîta. Astfel, numai biletele de autori îi aduc aproape patru mii de franci pe lună, în total patruzeci și opt de mii de franci pe an. Și hai să zicem, douăzeci de mii pierdere, deoarece nu poate totdeauna să-și „desfacă“ toate biletele.

— Pentru ce?

— Păi, oamenii care își cumpără biletele de la casă vin în concurență cu biletele de favoare, care n-au locuri rezervate. Și, în fine, teatrul își păstrează dreptul de locațiune. Mai sînt zilele cu timp frumos și acelea cu spectacole slabe. Așa că Braulard cîștigă vreo treizeci de mii de franci pe an numai de la articolul ăsta. Apoi vine echipa lui de *galerie*, altă industrie. Florine și Coralie sînt tributarele lui; dacă nu l-ar subvenționa, n-ar mai fi aplaudate la toate intrările și ieșirile din scenă.

Lousteau dădea aceste explicații în șoaptă, urcînd scara.

— Ce ți-e și cu Parîsul ăsta! zise Lucien descoperind interesul pitit prin toate ungherele.

O servitoare curățică îi introduse pe cei doi ziariști la domnul Braulard. Negustorul de bilete, care stătea într-un fotoliu mare la birou, se ridică văzîndu-l pe Lousteau. Braulard era îmbrăcat cu o redingotă de molton cenușiu, cu niște pantaloni prinși pe sub talpă și cu papuci roșii, întocmai ca un medic sau ca un avocat. Lucien văzu în el pe omul de jos îmbogățit: trăsăturile figurii comune, ochi cenușii plini de viclenie, mîini făcute să aplaude, obraji peste care orgiile trecuseră ca ploaia prin acoperiș, părul începînd să încărunțească și o voce destul de răgușită.

— Veniți, pesemne, pentru domnișoara Florine, iar domnul pentru domnișoara Coralie? întrebă el. Vă cunosc. N-aveți nici o grijă, domnule, îi spuse el lui Lucien, o să cumpăr și clientela de la *Gymnase*²⁴⁸, n-o las eu pe domnișoara Coralie și o voi înștiința și de festele ce s-ar pune la cale contra ei.

— Nu zicem nu, dragă Braulard, spuse Lousteau; însă acum venim pentru biletele ziarului de la toate teatrele de pe bulevarde; eu ca redactor-șef, dumnealui ca redactor pentru fiecare teatru.

— A! da, Finot și-a vîndut ziarul. Am, aflat de afacerea asta. Se descurcă bine Finot! Dau o masă pentru el la sfîrșitul săptămîinii. Dacă vreți să-mi faceți cîntea și plăcerea să veniți și dumneavoastră,

puteți să vă aduceți și soațele, o să fie chef, nu glumă ; mai vin Adèle Dupuis, Ducange, Frédéric du Petit-Méré, domnișoara Millot, prietena mea ; o să rîdem mult ! și o să bem și mai mult.

— Trebuie s-o ducă rău Ducange, a pierdut procesul.

— I-am împrumutat zece mii de franci, îi scoate el cu succesul lui *Calas*²⁴⁹ ; i-am dat și eu o mîină de ajutor ! Ducange e om deștept, nu se lasă...

Lui Lucien i se părea că visează auzindu-l pe acest om cîntărind talentul scriitorilor.

— Coralie a făcut o afacere frumoasă, îi zise Braulard cu aerul unui judecător competent. Dacă e fată bună, o s-o sprijin pe ascuns contra cabalei puse la cale pentru debutul ei la Gymnase. Ascultă : pentru ea, o să pun oameni bine îmbrăcați la galerie, care or să surîdă, or să vorbească în șoaptă, ca să provoace aplauzele. Trucul ăsta prinde totdeauna pentru o femeie. Îmi place Coralie, și dumneata trebuie să fii mulțumit de ea, e o fată cu suflet. A ! știți, eu pot să răstorn pe cine vreau...

— Dar să ne învoim cu biletele, zise Lousteau.

— Da, da, o să trec să le iau de la dumnealui, în primele zile ale fiecărei luni. Domnul e prietenul dumitale, rămîne aceeași învoială ca și cu dumneata. Aveți cinci teatre, o să căpătați treizeci de bilete : asta înseamnă cam șaptezeci și cinci de franci pe lună. Poate că doriți un avans ? zise negustorul îndreptîndu-se spre birou și trăgînd un sertar plin de monezi.

— Nu, nu, spuse Lousteau, lasă-l pentru zilele negre...

— Domnul meu, reluă Braulard, adresîndu-se lui Lucien, o să vii să lucrez cu Coralie zilele acestea, o să ne înțelegem noi.

Lucien se uită foarte mirat la încăperea în care se afla și în care vedea o bibliotecă, gravuri, mobilă bună. Trecînd prin salon, observă și acolo aceeași mobilare, nici prea sărăcăcioasă, nici prea luxoasă.

Sufrageria i se păru odaia cea mai bine întreținută ; făcu și o glumă pe socoteala ei.

— Păi, Braulard e gastronom, zise Lousteau. Me-sele lui, citate în literatura dramatică, sînt îmbelșugate ca și casa.

— Am vinuri bunicile, răspunse cu modestie Braulard. Aha ! sosesc lampagiii, exclamă el auzind niște glasuri răgușite și gălăgie de pași ciudați pe scară.

Ieșind, Lucien văzu defilînd prin fața lui șleahta puturoasă de vînzători de bilete și de aplauze, toți cu șepci, cu pantaloni jerpeliți, cu redingote roase, cu mutre tîlhărești, vineții, verzui, jegoase, chircite, nerase, cu ochi crunți și vicleni totodată : semînție hîdă ce trăiește și mișună pe bulevardele Parisului, care, dimineața, vinde lanțuri de ceas și giuvaeruri de aur de cinci franci, iar seara, aplaudă de sus, de lîngă candelabre — într-un cuvînt, se mlădie după toate ticăloșiile Parisului.

— Țștia sînt romanii, zise Lousteau rîzînd, ățștia sînt gloria actrițelor și a autorilor dramatici. Privită de aproape, nu arată nici a lor mai frumoasă decît a noastră.

— E greu, își spuse Lucien întorcîndu-se acasă, să mai ai iluzii despre ceva la Paris. Totul se vinde, totul se cumpără, totul se fabrică, pînă și succesul.

Musafirii lui Lucien erau Dauriat, directorul de la Panorama, Matifat și Florine, Camusot, Lousteau, Finot, Nathan, Hector Merlin și doamna du Val-Noble, Félicien Vernou, Blondet, Vignon, Philippe Bridau, Mariette, Giroudeau, Cardot și Florentine, Bixiou. Ți poftise și pe amicii săi din cenaclu. Tullia, dansatoarea, care, zicea lumea, nu era prea crudă cu du Bruel, luă și ea parte, dar fără duce, precum și proprietarii ziarelor la care lucrau Nathan, Merlin, Vignon și Vernou. Mesenii alcătuiau o adunare de treizeci de persoane, în sufrageria Coraliei neîncăpînd mai mulți. Pe la opt seara, la flacăra candelabrelor aprinse, mobilele, mătășurile, florile locuinței căpătară aerul acela sărbătoresc ce îi dă luxului parizian înfățișare de vis.

Lucien se simți nespus de fericit, avu simțămîntul mîndriei împlinite și al nădejzii realizate văzîndu-se stăpînul acelor locuri, nu-și mai lămurea nici cum, nici cine făcuse minunea aceasta. Florine și Coralie, îmbrăcate cu risipa și strălucirea artistică a actrițelor, îi zîmbeau poetului de provincie ca doi îngeri meniți să-i deschidă porțile Palatului Viselor. Iar Lucien aproape că visa. În cîteva luni, viața lui se schimbase pînă într-atîta, el trecuse atît de repede de la extrema sărăcie la extrema bogăție, încît din cînd în cînd era cuprins de îngrijorări, ca oamenii care, deși visează, știu că dorm. Privirea lui trăda totuși, la vederea acestei realități încîntătoare, o încredere căreia pizmașii i-ar da numele de îngîmfare. El însuși se schimbase. Ca la oamenii fericiți în fiecare zi, obrazii își pierduseră rumeneala, privirea i se umezise de lenevie; în sfîrșit, după o vorbă a doamnei d'Espard, arăta a om *iubit*. Frumusețea lui cîștiga. Conștiința puterii i se citea pe chipu-i luminat de iubire și de experiență. Privea în sfîrșit lumea literară și societatea drept în față, crezînd că se putea plimba printr-însele ca stăpîn. Poetului acestuia, care nu putea cugeta decît lovit de năpastă, prezentul i se înfățișa lipsit de griji. Succesul îi umfla pînzele bărcii, avea la îndemînă uneltele trebuincioase planului său: o casă înzestrată cu de toate, o amantă pentru care îl pizmuia întreg Parisul, un echipaj, în sfîrșit sume încalculabile în călimară. Sufletul, inima și mintea i se metamorfozaseră deopotrivă: nu-i trecea prin gînd să mai discute mijloacele, în fața unor asemenea rezultate minunate. Întreținerea unei astfel de case va părea atît de suspectă economiștilor ce cunosc bine viața de la Paris, încît nu va fi de prisos să-i arătăm baza, oricît de șubredă era ea, pe care stătea fericirea materială a actriței și a poetului ei. În ascuns, Camusot le spusese furnizorilor Coraliei să-i facă credit timp de cel puțin trei luni. Caii, servitorii, toate trebuiau deci să meargă ca prin farmec pentru cei doi copii grăbiți să se bucure și care se și bucurau de

toate plăcerile vieții. Coralie veni și-l luă de mână pe Lucien ca să-i arate minunea din sufrageria împodobită cu candelabre de câte patruzeci de lumînări, cu masa pusă cu bogăție și pregătită de Chevet, marele maestru. Lucien o sărută pe Coralie pe frunte strângînd-o la piept.

— O să fac avere, iubită, îi zise el, și-ți voi răsplăti iubirea și devotamentul.

— Lasă astea! spuse ea, ești mulțumit?

— Cum să nu fiu?

— Atunci e bine, surîsul ăsta plătește totul, răspunse ea apropiindu-și cu o mișcare de șarpe buzele de buzele lui Lucien.

Îi găsiră pe Florine, pe Lousteau, pe Matifat și pe Camusot așezînd mesele de joc. Prietenii lui Lucien soseau pe rînd, căci toți aceia își și ziceau prietenii lui Lucien. Jucară de la nouă pînă la miezul nopții. Spre norocul lui, Lucien nu știa nici un joc; Lousteau însă pierdu o mie de franci și îi împrumută de la Lucien, care își zise că nu-l putea refuza. Pe la zece, veniră Michel, Fulgence și Joseph. Lui Lucien, care se retnase cu ei într-un colț să stea de vorbă, i se părură destul de reci și de serioși, ca să nu zică stingheriți. D'Arthez nu putuse veni, își isprăvea tocmai cartea. Léon Giraud era ocupat cu publicarea primului număr al revistei sale. Cenaclul îi trimisese pe cei trei artiști ca fiind mai potriviți la o orgie.

— Ei, copii, le spuse Lucien făcînd oarecum pe superiorul, o să vedeți voi că *micul palavragiu* poate ajunge un *mare politician*.

— M-aș bucura cel dintîi să mă fi înșelat eu, zise Michel.

— Trăiești cu Coralie pînă ce-ți găsești ceva mai bun? îl întrebă Fulgence.

— Da, reluă Lucien cu un aer ce voia să pară naiv. Coralie trăia cu un biet negustor care o adora și l-a dat afară. Eu sînt mai fericit decît fratele tău Philippe, care nu știe cum s-o mai ție în frîu pe Mariette, adăugă el uitîndu-se la Joseph Bridau.

— În sfârșit, zise Fulgence, acum ești un om ca toți ceilalți, o să ajungi departe.

— Un om care pentru voi va rămîne același, în orice situație s-ar afla, răspunse Lucien.

Michel și Fulgence se priviră schimbînd un zîmbet batjocoritor care fu surprins de Lucien și îl făcu să înțeleagă ridicolul frazei sale.

— Coralie e strașnic de frumoasă, exclamă Joseph Bridau. Ce portret minunat i s-ar putea face!

— Și bună, răspunse Lucien. Pe cuvîntul meu, e un înger; dacă vrei să-i faci portretul, ia-o ca model pentru Venețiana adusă senatorului de o babă.

— Toate femeile care iubesc sînt niște îngeri, zise Michel Chrestien.

În acel moment, Raoul Nathan se repezi la Lucien cu o pornire nestăvilită de prietenie, îi luă mîinile și i le strînse.

— Bunul meu prieten, nu ești numai un om mare, dar mai ai și suflet, ceea ce azi e mai rar decît geniul, spuse el. Ești devotat prietenilor. Ce mai atîta vorbă, sînt al dumitale pe viață și nu voi uita niciodată ceea ce ai făcut săptămîna asta pentru mine.

Lucien, în culmea bucuriei, văzîndu-se lingușit de către un om cu faimă, îi privi pe cei trei prieteni din cenaclu cu un fel de superioritate. Intrarea asta a lui Nathan se datona faptului că Merlin îi arătase corectura articolului în favoarea cărții lui, și care urma să apară în ziarul de a doua zi.

— N-am primit să scriu atacul, răspunse Lucien la urechea lui Nathan, decît cu condiția de a-i răspunde eu însumi. Sînt al dumitale.

Se înapoie lîngă cei trei prieteni din cenaclu, încîntat de o împrejurare ce-i îndreptătea fraza de care risese Fulgence.

— Să-și publice d'Arthez cartea, și o să vadă el că sînt acum în situația de a-i fi folositor. Numai norocul ăsta, și m-ar hotări să rămîn în gazetărie!

— Dar tu ești liber acolo? îl întrebă Michel.

— Atîta cît poţi fi atunci cînd nu se pot lipsi de tine, răspunse Lucien cu o falsă modestie.

Către miezul nopţii, invitaţii se aşezară la masă, şi orgia începu. Vorbele debitate la Lucien acasă fură şi mai deochete decît cele de la Matifat, dar nimeni nu se miră, căci nimeni nu bănuie deosebirea de sentimente ce exista între cei trei trimişi ai cenei şi reprezentanţii ziarelor. Aceste tinere spirite, atît de depravate de obiceiul de a se folosi de *Pro* şi *Contra*, ajunseră să se încaiere aruncîndu-şi unii altora cele mai grozave axiome ale jurisprudenţei ce se năşteau pe atunci în oficinele ziarelor. Claude Vignon, care voia să-i mai păstreze criticii un caracter solemn, se ridică împotriva tendinţei ziarelor mici de a ataca pe unul sau pe altul, spunînd că în felul acesta scriitorii vor ajunge cu timpul să se desconsidere ei înşişi. Lousteau, Merlin şi Finot luară atunci pe faţă apărarea sistemului numit în limbaj ziaristic *zeflemeaua*, susţinînd că ar fi semnul distinctiv al talentului.

— Toţi acei ce rezistă acestei încercări se vor dovedi pînă la urmă cu adevărat oameni tari, zise Lousteau.

— De altfel, exclamă Merlin în ovaţiile celor prezenţi, aceştia au nevoie în jurul lor, ca în jurul triumfătorilor romani, de un concert de injurii.

— Păi, atunci, făcu Lucien, toţi aceia de care vom rîde vor crede că triumfă!

— S-ar zice că asta nu te priveşte! exclamă Finot.

— Şi sonetele! zise Michel Chrestien, n-or să aibă triumful lui Petrarca?

— Aurul, laurul şi Laura merg foarte bine împreună, spuse Dauriat, al cărui calambur produse aclamaţii generale.

— *Faciamus experimentum in anima vili*²⁵⁰, răspunse Lucien surîzînd.

— Şi vai de aceia pe care ziarele nu-i iau în răspăr şi îi vor primi cu cununi de flori la debut. Aceştia vor fi lăsaţi în părăsire ca nişte sfinţi în firidele

lor, și nimeni nu le va mai da nici cea mai mică atenție, zise Vernou.

— Li se va spune cum a spus Champcenetz²⁵¹ marchizului de Genlis, care își privea prea dragăstos soția: „Mai lasă-i și pe alții, dragă; ție ți s-a dat destul“, spuse Blondet.

— În Franța, succesul ucide, spuse Finot. Sîntem prea geloși unii de alții ca să nu dorim uitarea și să nu dăm uitării triumfurile altora.

— În adevăr, contrazicerea dă viață în literatură, zise Claude Vignon.

— Ca și în natură, unde rezultă din două principii ce se găsesc în luptă, exclamă Fulgence. Triumful unuia asupra celuilalt înseamnă moartea.²⁵²

— Ca și în politică, adăugă Michel Chrestien.

— Am dovedit-o zilele astea, zise Lousteau. Dauriat o să vîndă săptămîna asta două mii de exemplare din cartea lui Nathan. Pentru ce? Pentru că o carte bine atacată e și bine apărută.

— Un articol ca ăsta, spuse Merlin arătînd corectura articolului de a doua zi din ziarul lui, cum să nu „desfacă“ numai decît o ediție?

— Citește-mi articolul, zise Dauriat. Sînt editor peste tot, chiar și cînd stau la masă.

Merlin citi triumfătorul articol al lui Lucien, ce fu aplaudat de toată adunarea.

— S-ar fi putut face articolul ăsta fără cel dintîi? întrebă Lousteau.

Dauriat scoase din buzunar corectura celui de al treilea articol și îl citi. Finot îl ascultă cu atenție, fiind destinat numărului doi al revistei sale; apoi în calitate de redactor-șef, își exageră entuziasmul.

— Domnilor, zise el, dacă Bossuet²⁵³ ar trăi în secolul nostru, așa ar scrie.

— Vezi bine, spuse Merlin. Astăzi, Bossuet ar fi ziarist.

— În cinstea lui Bossuet II! strigă Claude Vignon ridicîndu-și paharul și salutîndu-l ironic pe Lucien.

— În cinstea Columbului meu²⁵⁴ ! răspunse Lucien închinînd pentru Dauriat.

— Bravo ! strigă Nathan.

— E o poreclă ? întrebă cu răutate Merlin privindu-i și pe Finot și pe Lucien.

— Dacă o să continuați tot așa, făcu Dauriat, noi n-o să ne mai putem ține după voi, iar domnii aceștia, adăugă el arătînd spre Matifat și Camusot, nu vă vor mai înțelege. Gluma e ca bumbacul : dacă îl torci prea subțire, se rupe, a spus Bonaparte.

— Domnilor, izbucni Lousteau, sintem martorii unui fapt grav, nemaiauzit și nemaipomenit. Ce ziceți de iuțea cu care prietenul nostru s-a schimbat din provincial în ziarist ?

— Se născuse ziarist, sări Dauriat.

— Băieți, zise atunci Finot ridicîndu-se și ținînd în mîna o sticlă de șampanie, l-am protejat cu toții și cu toții l-am încurajat pe amfitrionul nostru în cariera în care ne-a depășit speranțele. În două luni, a dovedit-o cu articolele grozave pe care le cunoaștem cu toții : propun să-l botezăm autentic ziarist.

— O cunună de trandafiri ca să sărbătorim dubla-i victorie, strigă Bixiou, uitîndu-se spre Coralie.

Coralie îi făcu semn Bérénicei, care se duse să caute niște flori artificiale prin cutiile actriței. Împleră la repezeală o cunună de trandafiri, după ce jupîneasa cea grasă aduse florile, cu care se împodobiră caraghios cei ce erau mai beți. Finot, marele-preot, turnă cîteva picături de șampanie pe părul frumos al lui Lucien rostind cu o gravitate hazlie cuvintele sacramentale :

— În numele Fiscului, al Cauțiunii și al Amenzii, te botez ziarist. Fie-ți articolele ușoare !

— Și plătite fără să ți se scadă *spațiile* ! zise Merlin.

În acel moment, Lucien zări chipurile întristate ale lui Michel Chrestien, Joseph Bridau și Fulgence Ridal, care își luară pălăriile și ieșiră, însoțiți de uralele batjocoritoare ale celor rămași.

— Ce oameni și ăștia! zise Merlin.

— Fulgence era un băiat bun, reluă Lousteau; dar l-au stricat ceilalți cu morala.

— Care ceilalți? întrebă Claude Vignon.

— Niște tinerei gravi ce se adună într-un cerc filozofic și religios din strada des Quatre-Vents, unde își bat capul cu rostul omenirii... răspunse Blondet.

— O! o! o!

— ...Se frământă să afle dacă stă în loc, zise Blondet continuînd, sau dacă e în progres. Nu erau în stare să aleagă între linia dreaptă și linia curbă, li se părea fără nici o noimă triumghiul biblic, și atunci le-a apărut nu știu care profet ce s-a rostit pentru spirală.

— Cînd se adună oamenii la un loc, pot să născocască prostii și mai primejdioase, exclamă Lucien, în dorința de a lua iapănarea cenaclului.

— Ție ți se par vorbe goale teoriile acelea, spuse Félicien Vernou, vine însă o vreme cînd ele se transformă în împușcături sau în ghilotinări.

— Deocamdată n-au ajuns, zise Bixiou, decît la ideea providențială a șampaniei, la rostul umanitar al pantalonilor și la spiridușul care mîină lumea. Culeg de pe jos pe oamenii mari căzuți de sus, ca Vico, Saint-Simon, Fourier²⁵⁵. Mi-e teamă să nu-l smințească și pe bietul Joseph Bridau.

— Ei sînt de vină, zise Lousteau, că Bianchon, compatriotul și colegul meu de liceu, se strîmbă cînd mă vede.

— Învață acolo gimnastica și ortopedia spiriteilor? întrebă Merlin.

— Se prea poate, răspunse Finot, fiindcă și Bianchon a căzut în sminteala lor.

— Și totuși, o să ajungă un doctor mare, zise Lousteau.

— Șeful lor vizibil nu e oare d'Arthez, un tînăr mărunțel care trebuie să ne înghită pe toți? întrebă Nathan.

— E un om de geniu! strigă Lucien.

— Prefer un pahar de vin de Xeres, zise Claude Vignon zîmbind.

Ajunși aici, fiecare începu a-și explica vecinului său firea. Cînd oamenii deștepți ajung să se explice pe ei înșiși, să-și descrie inima, e lucru sigur că beția i-a luat în cîrcă. După o oră, toți mesenii, deveniți prieteni la toartă, se făceau unii pe alții oameni mari, oameni tari, oameni de viitor. Lucien, în calitate de gazdă, își păstrase mintea ceva mai limpede: ascultă sofismele ce i se zvîrleau și care îl impresionară și desăvîrșiră opera demoralizării sale.

— Copii, zise Finot, partidul liberal se vede silit să-și mai înviioreze polemica, pentru că n-are nimic de zis astăzi contra guvernului, și înțelegeți ușor în ce încurcătură se află opoziția. Care din voi vrea să scrie o broșură în care să se ceară restabilirea dreptului de primogenitură ca să ne dea astfel nouă motiv să țipăm contra planurilor ascunse ale curții? Broșura va fi bine plătită.

— Eu, zise Hector Merlin, asta intră în vederile mele.

— Partidul tău ar spune că îl compromiți, replică Finot. Félicien, fă tu broșura, Dauriat o editează, iar noi o să ne ținem gura.

— Cît mi se dă? întrebă Vernou.

— Șase sute de franci! Semnezi „contele C...”

— S-a făcut! zise Vernou.

— Așadar, introduceți *rața* pînă și în politică? reluă Lousteau.

— O să fie afacerea Chabot²⁵⁶ strămutată în sfera ideilor, spuse Finot. Ii atribuim guvernului anumite intenții și asmuțim contra lui opinia publică.

— Totdeauna o să mă mire un guvern care lasă conducerea ideilor în seama unor lichele ca noi, zise Claude Vignon.

— Dacă guvernul comite prostia să coboare în arenă, reluă Finot, n-o să-i dăm răgaz nici să răsufle; dacă se înfurie, turnăm venin și îl facem să-și piardă

simpatia maselor. Ziarul nu riscă niciodată nimic, acolo unde cîrmuirea are totdeauna totul de pierdut.

— Franța e ca și redusă la zero atîta vreme cît ziarele nu vor fi puse în afara legii, reluă Claude Vignon. — Faci progrese de la ceas la ceas, îi spuse el lui Finot. O să ajungi ca iezuiții, minus credința, gîndirea neclintită, disciplina și unirea.

Toată lumea reveni la mesele de joc. Curînd lumina zorilor făcu să pălească lumînările.

— Prietenii tăi din strada des Quatre-Vents erau posomorîți ca niște osîndiți la moarte, îi zise Coralie amantului său.

— Aș! Erau ca niște judecători, răspunse poetul.

— Aș! judecătorii sînt mai veseli, zise Coralie.

Timp de o lună, Lucien își văzu timpul furat de fel de fel de mese, serate, petreceri, și se simți tîrît de un curent, căruia nu-i putea rezista, într-un adevărat vîrtej de plăceri și de munci ușoare. Nu mai chibzuia de loc. Puterea chibzuiei în mijlocul complicațiilor vieții este pecetea marilor voințe pe care poezii, oame-nii slabi sau numai spirituali nu sînt în stare a o simula. Ca mai toți ziaristii, Lucien trăi de la zi la zi, cheltuindu-și banii pe măsură ce-i cîștiga, negîndindu-se cîtuși de puțin la greutatea periodice ale vieții pariziene, atît de necruțătoare pentru acești boemi. Imbrăcămintea și purtarea lui rivalizau cu ale celor mai vestiți dandy-i. Ca tuturor fanaticilor, Coraliei îi plăcea să-și gătească idolul; cheltui o avere ca să-i dea poetului iubit mărunțișurile elegante rîvnite cu atîta foc de el pe cînd se plimbase întîia oară prin Tuilerii. Lucien căpătă astfel bastonașe felurite, o încîntătoare lornietă, butoni cu diamante, agrafe pentru cravatele de dimineață, inele cu blazon, în fine veste originale și multe ca să se asorteze la orice costum. În curînd fu socotit și el un dandy. În ziua în care dădu urmare invitației diplomatului german, metamorfoza lui stîrni un fel de invidie reținută printre tinerii ce se aflau acolo, și care dețineau primele locuri în regatul eleganței, ca de Marsay, Vandenesse,

Ajuda-Pinto, Maxime de Trailles, Rastignac, ducele de Maufrigneuse, Beaudenord, Manerville etc. Bărbații eleganți sînt geloși între ei întocmai ca femeile. Contesa de Montcornet și marchiza d'Espard, în cinstea căreia se dădea masă, îl așezară pe Lucien între ele și-l copleșiră cu cochetăriile.

— De ce ai fugit de lumea bună? îl întrebă marchiza, era gata să te primească bine, să te sărbătorească. Știi că sînt puțin supărată pe dumneata? Îmi datorezi o vizită, și o aștept încă. Te-am zărit zilele trecute la Operă, și n-ai binevoit să vii să mă vezi sau măcar să mă saluți.

— Vara dumneavoastră, doamnă, mi-a arătat atît de limpede că eram de prisos...

— Nu cunoști femeile, răspunse doamna d'Espard intrerupîndu-l pe Lucien. Ai jignit inima cea mai îngerească și sufletul cel mai nobil pe care le cunosc. Nici nu știi tot ce voia Louise să facă pentru dumneata, și cîtă iscusință punea în planul ei. O! și ar fi reușit, făcu ea la o mută negare a lui Lucien. Soțul ei, care a murit de curînd, cum era și de așteptat să moară, de o indigestie, n-avea oare să-i redea, mai devreme ori mai tîrziu, libertatea? Crezi dumneata că i-ar fi convenit să se cheme doamna Chardon? Titlul de contesă de Rubempré merita osteneala să fie cucerit. Vezi dumneata, iubirea e o mare vanitate care trebuie să se pună de acord, mai ales în căsnicie, cu toate celelalte vanități. Dacă eu te-aș iubi nebunește, adică destul ca să mă căsătoresc cu dumneata, mi-ar veni foarte greu să mă numesc doamna Chardon. Spune și dumneata! Acum, ai văzut toate greutățile vieții de Paris, știi cite ocoluri trebuie să faci pînă ajungi la țintă; ei bine! mărturisește și dumneata că, pentru un necunoscut fără avere, Louise dorea o favoare aproape imposibilă, și că deci era nevoită să țină seama chiar și de cel mai mic lucru. Dumneata ai mult spirit; noi, femeile, însă, cînd iubim, avem și mai mult chiar decît cel mai spiritual bărbat. Vara mea voia să se folosească de caraghiosul de Châtelet...

Îți rămîn datoare cu multe clipe plăcute; articolele dumitale împotriva lui m-au făcut să rîd cu poftă! zise ea întrerupîndu-se.

Lucien nu știa ce să mai creadă. Inițiat în trădările și vicleșugurile ziaristice, pe cele ale lumii bune nu le cunoștea încă; de aceea, cu toată agerimea lui, avea să primească lecții crunte.

— Cum! doamnă, spuse poetul aprins de curiozitate, adică dumneavoastră nu-l protejați pe Cocostîrc?

— Hei, în lume ești nevoit să fii politicoș chiar cu cei mai cruzi dușmani, să arăți că te distrezi cu cei mai plicticoși, și adeseori îți sacrifici în aparență prietenii ca să-i servești mai bine. Dumneata, prin urmare, n-ai băgat încă de seamă aceasta? Cum? dumneata, care vrei să scrii, nu cunoști înșelătoriile de fiecare zi ale lumii? Dacă vara mea a părut că te sacrifică pe dumneata Cocostîrcului, nu era oare silită să facă astfel ca să poată trage foloase pentru dumneata din influența lui? deoarece omul nostru e foarte bine văzut de guvern; de aceea i-am și demonstrat că, pînă la un punct, atacurile dumitale îl servesc, spre a putea să vă împăcăm într-o zi pe amîndoi. Châtelet a fost despăgubit de prigoana dumitale. Cum le spunea și des Lupeaulx miniștrilor: „Cît timp ziarele îl fac de rîs pe Châtelet, guvernul e lăsat în pace“.

— Domnul Blondet m-a lăsat să sper că voi avea plăcerea să te văd la mine în casă, zise contesa de Montcornet cînd marchiza îl lăsa pe Lucien să cugete. Vei întîlni acolo cîtiva artiști, scriitori și o femeie care are cea mai vie dorință să te cunoască, domnișoara des Touches, unul din rarele talente feminine și la care vei fi invitat, desigur, și acasă. Domnișoara des Touches, Camille Maupin, dacă vrei, are unul din saloanele cele mai de seamă din Paris, e grozav de bogată! I s-a spus că ești la fel de frumos pe cît ești de spiritual și abia așteaptă să te vadă.

Lucien nu putu decît să se piardă în mulțumiri și îi aruncă lui Blondet o privire de invidie. Era tot atîta

deosebire între o femeie de felul și de calitatea cortesei de Montcornet și Coralie, ca între Coralie și o fată de stradă. Contesa, tânără, frumoasă și spirituală, avea ca frumusețe specială tenul excesiv de alb al femeilor din Nord; mama ei era născută principesă Sherbellof, de aceea ministrul, înainte de masă, îi arătase toate atențiile sale. Marchiza tocmai isprăvise de supt disprețuitor o aripă de pui.

— Biata Louise, îi zise ea lui Lucien, ținea atât de mult la dumneata! Imi mărturisise mărețul viitor ce-l visa pentru dumneata; ar fi îndurat multe, dar ce dispreț i-ai arătat, trimițându-i înapoi scrisorile! Noi iertăm cruzimile care dovedesc că sîntem încă iubite spre a merita să fim jignite; însă indiferența!... indiferența e ca gheața de la pol, înăbușă totul. Haide, recunoaște cîte comori ai pierdut din vina dumitale! Ce nevoie aveai s-o rupi? Chiar dacă ai fost disprețuit, n-aveai oare o carieră de făcut, un nume de redobîndit? Louise se gîndea la toate acestea.

— Pentru ce să nu-mi spună nimic? răspunse Lucien.

— Ei, doamne! eu am sfătuit-o să nu-ți destăinuiească nimic. Uite, între noi fie vorba, văzîndu-te atît de puțin făcut pentru lume, mă temeam de dumneata: mi-era teamă ca lipsa de experiență, oarba dumitale inflăcărare să nu dărîme sau să nu încurce planurile ei și ale noastre. Îți mai aduci acum aminte de dumneata, cel de pe vremea aceea? Spune dacă n-ai fi de părerea mea, văzîndu-te azi așa cum erai pe atunci? Nu-ți mai semeni. Asta e singura noastră vină. Dar spune și dumneata: dintr-o mie, poți găsi oare un singur om care să unească la atîta spirit o atît de uimitoare aptitudine de a se pune la unison? N-am crezut că erai o excepție așa de surprinzătoare. Te-ai metamorfozat atît de repede, te-ai inițiat atît de ușor în felul de viață parizian, încît în Bois de Boulogne, acum o lună, nu te-am recunoscut.

Lucien o asculta pe doamna din lumea mare cu o plăcere nespusă; dînsa își îmbrăca vorbele în atîta

încredere, viciciune, naivitate, părea să se intereseze atît de îndeaproape de el, încît poetul crezu într-o minune ca aceea din prima lui seară la Panorama-Dramatique. Din seara aceea fericită, toată lumea îi surîdea, el credea într-o putere talismanică a tinereții lui și voi atunci s-o pună la încercare pe marchiză, hotărî să nu se lase tras pe sfoară.

— Și care erau, doamnă, planurile acelea ajunse astăzi niște himere ?

— Louise voia să obțină de la rege o ordonanță care să-ți îngăduie să porți numele și titlul de Rubempré. Voia să-l îngroape pe Chardon. Acest prim succes, atît de ușor de obținut atunci, și pe care astăzi opiniile dumitale îl fac aproape imposibil, era pentru dumneata un noroc considerabil. Poate să ți se pară fleacuri ideile acestea ; noi însă cunoaștem viața și știm tot ce e trainic într-un titlu de conte purtat de un tînăr elegant și fermecător. Ia anunță aici, în fața cîtorva englezoaice tinere și milionare sau în fața unor moștenitoare bogate : *Domnul Chardon* ori *Domnul conte de Rubempré* și vei observa două atitudini deosebite. Chiar plin de datorii, contele ar găsi inimile deschise, iar frumusețea lui pusă în lumină ar fi ca un diamant într-o montură bogată. Pe cînd domnul Chardon nici n-ar fi luat în seamă. N-am creat noi aceste idei, le întîlnim peste tot, chiar printre burghezi. În momentul acesta, ai întors spatele norocului. Uită-te la tînărul acela încîntător, viconte Felix de Vandenesse, e unul din secretarii particulari ai regelui. Regele ține destul de mult la tinerii de talent, și acesta pe care-l vezi, cînd a sosit din provincie de la el, n-avea un bagaj atîrînd mai greu ca al dumitale, iar dumneata ai de o mie de ori mai mult spirit decît el ; însă dumneata ești dintr-o familie mare ? ai un nume ? Il cunoști pe des Lupeaulx ; numele lui seamănă cu al dumitale, se numește Chardin ; dar el nu și-ar vinde pentru nimic în lume ferma des Lupeaulx, într-o zi va ajunge conte des Lupeaulx, iar fiul fiului său va ajunge poate un mare senior. Dacă

vei continua să mergi pe calea greșită pe care ai apucat-o, ești pierdut. Uită-te la domnul Émile Blondet, cu cât e mai înțelept decât dumneata? Lucrează la un ziar care susține guvernul, e bine văzut de toți puternicii zilei, el poate să se amestece fără nici o grijă printre liberali, gândirea lui nu se lasă amăgită; în felul acesta, într-o zi sau alta, va parveni; însă el a știut să-și aleagă opiniile și protecțiile. Frumoasa dumitale vecină de masă e o domnișoară de Troisièmeville cu doi piri de Franța și doi deputați în familie, s-a căsătorit cu un bogătaș datorită numelui ei; primește lume multă în casă, o să aibă influență și va răscoli toată lumea politică pentru domnul Émile Blondet. Unde o să ajungi dumneata cu Coralie? În câțiva ani, vei fi doborât de datorii și istovit de plăceri. Ți-ai încredințat inima greșit și ți-ai rînduit viața greșit. Iată ceea ce îmi spunea zilele trecute, la Operă, femeia pe care ai jignit-o cu o plăcere atât de sadică. Regretînd abuzul pe care-l faci cu talentul și cu tinerețea-ți minunată, dînsa nu se gîndea la sine, ci la dumneata.

— A! dacă ar fi așa, doamnă! exclamă Lucien.

— Ce interes crezi că aș avea să te mint? făcu marchiza aruncîndu-i lui Lucien o privire semeață și rece care îl cufundă din nou în nimicnicia lui.

Înmărmurit, Lucien nu mai relua convorbirea, iar marchiza jignită nu-i mai vorbi. Cuprins de ciudă, recunoscuse totuși că făcuse o prostie și se hotărî s-o îndrepte. Se întoarse către doamna de Montcornet și îi vorbi despre Blondet, ridicîndu-l în slavă. Contesa îl ascultă cu plăcere și îl pofti, la un semn al doamnei d'Espard, la viitoarea ei serată, întrebîndu-l dacă n-ar revedea-o cu plăcere pe doamna de Bargeton, care, cu tot doliul, avea să vină; nu era o serată mare, ci numai o reuniune obișnuită, doar între prieteni.

— Doamna marchiză, zise Lucien, pretinde că eu port toată vina; nu-i așa că vara dînzei ar trebui să se arate bună față de mine?

— Incetează atacurile ridicole îndreptate contra ei — ea e nespus de compromisă de omul acela, de care ea însăși își bate joc — și vei face numaidecît pace cu dînsa. Dumneata te-ai crezut înșelat de dînsa, mi s-a spus; eu însă, am văzut-o foarte întristată de retragerea dumitale. E adevărat că a plecat din provincie cu dumneata și pentru dumneata?

Lucien o privi zîmbind pe contesă, fără să îndrăznească a răspunde.

— Cum ai putut să n-ai încredere într-o femeie care făcea asemenea sacrificii pentru dumneata? De altfel, frumoasă și spirituală cum e, trebuia iubită oricum. Doamna de Bargeton te iubea mai puțin pentru dumneata decît pentru însușirile dumitale. Crede-mă pe mine, femeile iubesc spiritul înainte de a iubi frumusețea, zise ea uitîndu-se pe furiș la Émile Blondet.

Lucien recunoscă în casa ministrului deosebiri ce există între lumea mare și lumea specială în care trăia el de cîtva timp. Nici o asemănare, nici un punct de contact nu erau între ele. Înălțimea și împărțirea încăperilor acestui apartament, unul din cele mai bogate din cartierul Saint-Germain; aurăriile vechi din salon, mulțimea podoabelor, bogăția gravă a lucrurilor mai mici, totul îi era străin, nou; însă deprinderea cîștigată atît de iute cu obiectele de lux îl opri pe Lucien să se arate uimit. Purtarea lui nu trădă nici siguranță și îngîmfare, nici umilință și slugărnicie. Poetul fu pe placul celor care n-aveau nici un motiv să-i fie dușmănoși, cum erau tinerii ce deveniră geloși de brusca lui pătrundere în lumea mare, de succesele și frumusețea lui. Ridicîndu-se de la masă, îi oferî brațul doamnei d'Espard, care îl acceptă. Văzîndu-l pe Lucien răsfățat de marchiza d'Espard, Rastignac veni să-i amintească de orașul lor natal și de prima lor întrevvedere la doamna du Val-Noble. Tînărul nobil arată că vrea să se împrietenească cu tînărul geniu din provincie poftindu-l într-una din

zile la el acasă la prînz și oferindu-se să-i prezinte pe cîțiva tineri la modă. Lucien îi primi propunerea.

— O să fie și scumpul Blondet, zise Rastignac.

Diplomatul se alătură grupului format de marchizul de Ronquerolles, ducele de Rhétoré, de Marsay, generalul de Montriveau, Rastignac și Lucien.

— Foarte bine, îi zise el lui Lucien cu sfătoșenia lui germană sub care își ascundea istețimea-i de temut, ai făcut pace cu doamna d'Espard, dînsa e încîntată de dumneata, și știm noi, cu toții, zise el uitîndu-se roată împrejur, cît e de greu să-i fii pe plac.

— Da, însă dînsa adoră spiritul, spuse Rastignac, iar ilustrul meu compatriot are de dăruit și altora.

— Dînsul n-o să întîrzie să recunoască greșitele legături pe care le are, zise aprins Blondet; va veni în rîndurile noastre și chiar foarte curînd.

În jurul lui Lucien, toată lumea fu de aceeași părere. Oamenii serioși rostiră cîteva fraze profunde pe un ton autoritar, iar tinerii cîteva glume pe socoteala partidului liberal.

— Sînt sigur, adăugă Blondet, că la început a dal cu banul, pentru stînga ori pentru dreapta; acum însă o să aleagă.

Lucien începu să rîdă amintindu-și de scena din Luxembourg cu Lousteau.

— Și-a luat călăuză, urmă Blondet, pe un oarecare Étienne Lousteau, un mic spadasin de la un ziar mărunț care nu vede decît o monedă de cinci franci într-o coloană de ziar, care în politică crede în întoarcerea lui Napoleon, și, ceea ce mi se pare și mai prostesc, crede în recunoștința, în patriotismul domnilor de stînga. În calitate de Rubempré, simpatiile lui Lucien se cade să fie aristocratice; iar în calitate de ziarist, se cade să fie cu guvernul, altfel nu va fi niciodată nici Rubempré, nici secretar general.

Lucien, căruia diplomatul îi propuse o partidă de whist, stîrni cea mai mare surprindere cînd mărturisi că nu cunoaște acest joc.

— Dragul meu, îi spuse Rastignac la ureche, vind devreme la mine în ziua când o să-ți servesc un prînz fără pretenții, și te voi învăța whist; dumneata dezonzorezi regescul nostru oraș Angoulême, și îți voi repeta o vorbă de-a domnului de Talleyrand spunîndu-ți că, dacă nu știi jocul acesta, îți pregătești o bătrînețe foarte nefericită.

Fu anunțată sosirea lui des Lupeaulx²⁵⁷, membru în Consiliul de stat, bine văzut pentru serviciile ascunse aduse guvernului, om isteț și ambițios, care se strecura peste tot. Il salută pe Lucien, cu care se mai întîlnise și la doamna du Val-Noble, și puse în salutul său o prietenie prefăcută care avea să-l înșele pe Lucien. Întîlnindu-l acolo pe tînărul ziarist, acest om, care se făcea în politică prieten cu toată lumea ca să nu fie luat prin surprindere de nimeni, înțelese că Lucien va obține în lumea bună aceleași succese ca și în literatură. Își dădu seama că poetul e un ambițios și îl coplesi cu asigurări și manifestări de prietenie, de atenție, în așa fel încît cunoștința lor să pară mai veche, și să-l înșele pe Lucien asupra prețului făgăduielilor și vorbelor sale. Des Lupeaulx avea ca principiu de a-i cunoaște bine pe aceia de care ar fi vrut apoi să se descotorosească, în cazul că ar descoperi în ei niște rivali. În felul acesta, Lucien fu bine primit de toată lumea, și el pricepu tot ce datora duceleui de Rhétoré, diplomatului, doamnei d'Espard, doamnei de Montcornet. Înainte de a pleca, se duse să mai stea de vorbă timp de cîteva momente cu fiecare din aceste două femei și desfășură pentru ele tot farmecul spiritului său.

— Ce îngîmfare! îi spuse des Lupeaulx marchizei, după ce se depărtă Lucien.

— O să se strice înainte de a se coace, îi zise de Marsay zîbind marchizei. Trebuie să aveți motive ascunse ca să-i suciți capul pînă-ntr-atît.

Lucien o găsi pe Coralie în fundul trăsorii în curte: venise să-l aștepte. Fu mișcat de atenția aceasta și îi povesti cum își petrecuse seara. Spre

marea lui mirare, actrița aprobă noile idei ce începuseră să-i umble lui Lucien prin cap și-l îndemnă cu hotărîre să se înroleze sub stindardul guvernamental.

— De la liberali nu te poți aștepta decît la rele; conspiră, l-au ucis pe ducele de Berry²⁵⁸. Sînt ei în stare să răstoarne guvernul? Niciodată! Prin ei, n-ai să ajungi nimic; pe cînd, de cealaltă parte, ai să fii conte de Rubempré. Poți să le fii folositor, să te numească pair de Franța, să iei o femeie bogată. Fii deci ultraregalist. Asta e și la modă, adăugă ea, zîbind, cuvîntul care pentru dînsa reprezenta rațiunea supremă. De la Val-Noble, la care am luat masa, am aflat că Théodore Gaillard înființează în mod sigur un mic ziar regalist căruia îi zice *Deșteptarea*, ca să răspundă la glumele voastre și la cele din *Oglinda*. După el, domnul Villèle și partidul lui vor fi la putere în mai puțin de un an. Caută să profiți de această schimbare punîndu-te bine cu ei cîtă vreme nu sînt încă nimic; dar nu-i spune nici o vorbă lui Étienne și prietenilor tăi; ar fi în stare cine știe ce renghi să-ți joace.

Peste opt zile, Lucien se prezentă la doamna de Montcornet, unde fu foarte mișcat de revederea femeii pe care o iubise atîta și căreia gluma lui îi străpunsese inima. Și Louise era metamorfozată! Redevenise ceea ce ar fi fost fără șederea în provincie: o doamnă din lumea mare. În doliul ei era un farmec și o îngrijire ce trădau o văduvă fericită. Lucien își închipui că i se datora și lui ceva din cochetăria asta și nu se înșela; însă, ca un căpcăun, gustase carne fragedă, astfel că rămase toată seara nehotărît între frumoasa, iubitoarea, voluptuoasa Coralie și uscata, trufașă, cruda Louise. Nu izbuti să aleagă, adică să o sacrifice pe actriță pentru doamna cea mare. Doamna de Bargeton, care resimțea atunci iubire pentru Lucien văzîndu-l așa de spiritual și de frumos, așteptă toată seara acest sacrificiu; dar se alese doar cu vorbele ei insinuante,

cu tot felul de gesturi cochete, și plecă din salon cu o nestrămutată hotărîre de răzbunare.

— Ei, dragă Lucien, zise ea cu o bunătate plină de grație pariziană și de noblețe, în loc să fii mîndria mea, ai făcut din mine prima ta victimă. Te-am iertat, copilule, socotind că era un rest de iubire într-o asemenea răzbunare.

Doamna de Bargeton recîștiga terenul favorabil ei, cu această frază însoțită de un aer regesc. Lucien, care credea a fi avut de mii de ori dreptate, se descoperea vinovat. Nu fu vorba nici de groaznica scrisoare de despărțire, nici de motivele rup-turii. Femeile din lumea mare au un talent nemai-pomenit ca să-și micșoreze vinile luîndu-le în rîs. Ele pot și știu să șteargă totul cu un surîs, cu o întrebare prefăcută de uimire. Nu-și amintesc de nimic, lămuresc totul pînă în cele mai mici amănunte, se miră, întreabă, comentează, umflă, muștră, și sfîrșesc prin a se curăța de vină, cum cureți o pată spă-lînd puțin locul : le știai negre, și într-o clipită devin albe și nevinovate. Iar despre tine, ești foarte fericit că nu te-au scos vinovat de cine știe ce crimă de neiertat. Intr-o clipă, Lucien și Louise își reluaseră iluziile unul despre celălalt, vorbeau limbajul prieteniei ; numai că Lucien, amețit de vanitatea-i satisfăcută, amețit de Coralie, care, trebuie s-o spunem, îi făcea viața ușoară, nu se pricepu să răspundă scurt la întrebarea pe care i-o puse Louise cu un oftat de șovăială : „Ești fericit ?“ Un *nu* melancolic i-ar fi asigurat viitorul. El se crezu spiritual explicînd-o pe Coralie ; spuse că ea îl iubește pentru el însuși, în fine toate prostiile omului îndrăgostit. Doamna de Bargeton își mușcă buzele. Asta a fost tot. Doamna d'Espard veni lîngă verișoară, împreună cu doamna de Montcornet. Lucien se văzu, ca să zicem așa, eroul zilei : fu alintat, lingușit, dez-mierdat de cele trei femei, care îl îmbrobodiră cu o artă desăvîrșită. Succesul lui în lumea aceasta stră-lucită fu deci tot atît de mare ca și în gazetărie.

Frumoasa domnișoară des Touches, celebră sub numele de Camille Maupin, și căreia doamnele d'Espard și de Bargeton i-l prezentară pe Lucien, îl pofti într-una din miercurile sale la cină și păru tulburată de frumusețea lui, pe drept cuvânt faimoasă. Lucien încercă să-i dovedească atunci că era și mai spiritual decât frumos. Domnișoara des Touches își arătă admirația cu acea naivitate jucăușă și cu o pornire de prietenie superficială care îi păcălesc pe toți aceia ce nu cunosc îndeajuns viața pariziană în care obișnuința și continuitatea plăcerilor îi fac pe oameni atât de doritori de noutăți.

— Dacă i-aș plăcea și eu pe cât îmi place ea mie, le spuse Lucien lui Rastignac și lui de Marsay, am scurta romanul...

— Vă pricepeți și unul și altul prea bine să le scrieți ca să mai vreți să le și faceți, răspunse Rastignac. Oare scriitorii între ei se pot iubi? Tot vine pînă la urmă un moment cînd încep să-și arunce unele înțepături.

— N-ai face o afacere proastă, îi zise rîzînd de Marsay. Fata asta încîntătoare are treizeci de ani, e drept; însă are aproape optzeci de mii de franci rentă. E fermecător de capricioasă, și frumusețea ei e din acelea care se păstrează multă vreme. Coralie e o gîsculiță, dragul meu, care-ți servește ca să faci puțin pe grozavul, pentru că nu se cade ca un băiat drăguț să n-aibă o amantă; însă, dacă nu faci vreo cucerire mare în lume, actrița îți va fi pînă la sfîrșit o piedică în cale. Hai, dragul meu, ia locul lui Conti, care tocmai o să cînte cu Camille Maupin. Poezia, de cînd lumea, a trecut înaintea muzicii.

Cînd Lucien îi auzi pe domnișoara des Touches și pe Conti, speranțele i se spulherară.

— Conti cîntă prea bine, îi zise el lui des Lupeaulx.

Lucien reveni la doamna de Bargeton, care îl duse în salonul unde se afla doamna d'Espard.

— Ce zici, verișoară, n-ai vrea să ai grijă de el? o întrebă doamna de Bargeton.

— Dar nu trebuie decît ca domnul Chardon, răs-punse marchiza cu obrăznicie și cu blîndețe totodată, să facă tot ce se cuvine spre a fi patronat fără neajun-suri pentru protectori. Dacă vrea într-adevăr să ob-țină ordonanța care îi va permite să schimbe nefer-icitul nume al tatălui pe cel al mamei, nu s-ar cuveni să fie măcar de-ai noștri?

— În mai puțin de două luni, voi aranja totul, zise Lucien.

— Bine, spuse marchiza, mă voi duce la tatăl și la unchiul meu, care sînt în serviciul regelui, și ei vor vorbi despre dumneata cu cancelarul.

Diplomatul și aceste două femei ghiciseră bine punctul sensibil al lui Lucien. Poetul, fermecat de minunățiile aristocratice, încerca umilințe îngrozi-toare auzindu-se numit Chardon, cînd vedea întrînd în saloane numai oameni cu nume sonore, însoțite de titluri de noblețe. Durerea aceasta se repetă în toate locurile pe unde călcă timp de cîteva zile. Aceeași neplăcere o resimțea de altfel și cînd se în-torcea la treburile meseriei, după ce în ajun fusese în lumea mare, cu echipajul și servitorii Coraliei. Învăță să călărească spre a putea galopa pe lîngă portiera trăsurilor doamnei d'Espard, domnișoarei des Touches și contesei de Montcornet, privilegiu după care rîvnise atîta cînd sosise la Paris. Finot fu încîntat să-i facă rost redactorului său, ce se bu-cura de atîta trecere, de un permis de favoare la Operă, unde Lucien pierdu multe seri. Dar, începînd de atunci, făcu parte din lumea aparte a eleganților acelei epoci. Dacă poetul înapoie lui Rastignac și prietenilor săi din lumea bună un prînz splendid, săvîrși totuși greșeala de a-l da la Coralie acasă: era prea tînăr, prea poet și prea încrezător ca să cunoască anumite nuanțe în ceea ce privește purta-rea față de societate; o actriță, fată bună, dar fără educație, putea ea oare să-l învețe cum să se poarte în lume? Provincialul dovedi în chipul cel mai evi-dent acelor tineri, porniti și așa împotriva lui, acor-

dul secret de interese dintre actriță și el, pe care orice tânăr e gelos într-ascuns și pe care fiecare îl vestește pe față. Cel care, în aceeași seară, făcu cele mai multe glume pe socoteala lor fu Rastignac, cu toate că și el în lume se susținea prin aceleași mijloace, dar avînd atîta grijă să păstreze aparențele, încît putea oricînd să califice bîrfeala drept calomnie. Lucien învățase repede whistul. Jocul ajunse o patimă la el. Coralie, ca să îndepărteze orice rivalitate, în loc să-l dezaprobe pe Lucien, îi încuraja risipa cu orbirea proprie simțămintelor atotstăpînitoare care nu văd niciodată decît prezentul și care sacrifică totul, ohiar și viitorul, plăcerii de moment. Caracterul iubirii adevărate are multe asemănări cu copilăria: necugetarea, imprudența, risipa, rîsul și plînsul sînt aidoma.

Pe vremea aceea se ivise o societate de tineri, bogați sau săraci, toți fără nici o ocupație, numiți *băieți de viață* și care duceau într-adevăr o 'viață de o nepăsare de necrezut, mîncăi strașnici și băutori și mai si. Mari tocători de bani cu toții și ținîndu-se de ghidușile cele mai crunte în toată această viață, nu nebunească, ci turbată, nu dădeau înapoi din fața nici unei imposibilități, se făleau cu fărădelegile lor, care nu depășeau totuși o anumită margine: spiritul cel mai original le acoperea ștregăriile, încît era cu neputință să nu-i ierți. Nici un fapt nu subliniază cu mai multă tărie robia la care Restaurația osîndise tineretul. Tinerii, care nu mai știau la ce să-si folosească forțele, nu le prăpădeau numai în gazetărie, în conspirații, în literatură și în artă, ci le risipeau și în dezmăturile cele mai năstrușnice, atîta sevă și atîtea luxuriante potențe erau în tinerii francezi de pe vremea aceea! Muncitor, tineretul acela rîvnea puterea și plăcerea; artist, voia comori; leneș, voia să-si înviioreze pasiunile; în toate chipurile, voia un loc, iar politica nu i-l făcea nicăieri. Băieții de viață erau aproape toți înzestrați cu însușiri mari; cîțiva le-au irosit în acest trai mo-

leșitor, alți câțiva au rezistat. Cel mai vestit dintre acești băieți, cel mai spiritual, Rastignac, a pășit pînă la urmă, condus de de Marsay, într-o carieră serioasă în care s-a remarcat. Glumele acestor tineri au făcut atîta vîlvă, încît au servit de subiect mai multor vodeviluri. Lucien, lansat de Blondet în această societate de risipitori, străluci alături de Bixiou, unul din spiritele cele mai răutăcioase și cel mai neobosit zeflemist al epocii. Toată iarna, viața lui Lucien fu o lungă beție, întreruptă doar de muncile ușoare ale ziaristicii; își continuă seria de articolașe și făcu mari efortări ca să producă din cînd în cînd cîteva pagini de critică înaltă, bine gîndită. Dar studiul era excepția, poetul nu i se mai deda decît constrîns de nevoi; prînzurile, cinele, petrecerile, seratele din lumea mare, jocul îi răpeau aproape tot timpul, iar Coralie îi mîncea restul. Lucien își interzicea să se gîndească la ziua de mîine. De altfel, îi vedea pe așa-zișii lui prieteni făcînd la fel, scoțîndu-și cheltuielile cu prospecte de editură plătite scump, cu prime acordate unor articole necesare speculațiilor îndrăznețe, mîncînd tot ce aveau și foarte nepăsători de viitor. O dată primit în gazetărie și în literatură pe picior de egalitate, Lucien își dădu seama cît de mari greutăți ar avea de învins în cazul că ar voi să se ridice deasupra celorlalți: fiecare consimțea să-l aibă egal, nici unul nu-l admitea superior. Pe nesimțite, renunță deci la gloria literară, socotind că succesele politice sînt mai ușor de obținut.

— Intriga stîrnește mai puține patimi potrivnice decît talentul, uneltirile ei tainice nu trezesc atenția nimănui, îi zise într-o zi Châtelet, cu care Lucien se împăcase. Intriga de altfel este superioară talentului: din nimic ea face ceva; pe cînd, de cele mai multe ori, resursele imense ale talentului nu slujesc decît la nenorocirea omului.

Ducînd această viață, în care ziua de mîine mergea neconținut pe urmele celei din ajun, într-o ne-

întreruptă orgie, fără să-și înfăptuiască lucrul plă-nuit, Lucien își urmări deci gîndul principal: era nelipsit din lumea bună, îi făcea curte doamnei de Bargeton, marchizei d'Espard, contesei de Mont-cornet și nu scăpa nici una din seratele domnișoa-rei des Touches; se arăta în lume fie înaintea unui chef, fie după vreo masă oferită de scriitori sau de editori; pleca din saloane la cîte un supeu, prețul vreunui rămășag; îndatoririle conversației pariziene și jocul de cărți îi absorbeau puținele idei și forțe ce i le mai lăsau excesele. Poetul nu mai avu limpezi-mea de spirit și chibzuința necesare pentru a ob-serva ceea ce se petrece în jurul lui, pentru a des-fășura tactul desăvîrșit de care parveniții trebuie să se slujească în fiecă clipă; îi fu cu neputință să-și dea seama de momentele în care doamna de Barge-ton se reîntorcea la el, se depărta jignită, îl ierta sau îl osîndea iarăși. Châtelet pricepu șansele ce-i mai rămîneau rivalului său și deveni prietenul lui Lu-cien spre a-l menține în dezmățul în care-și istovea energia. Rastignac, gelos pe compatriotul său și gă-sind, de altminteri, în baron un aliat mai sigur și mai folositor decît Lucien, trecu de partea lui Châtelet. De aceea, după cîteva zile de la întreve-derea dintre Petrarca și Laura din Angoulême, Ras-tignac îi împăcase pe poet și pe bătrînul fante al Imperiului, cu ocazia unui supeu îmbelșugat, oferit la *Rocher-de-Cancale*. Lucien, care se întorcea acasă dimineața și se deștepta la amiază, nu era în stare să se împotrivească unei iubiri la domiciliu și oricînd la dispoziția sa. În acest chip, voința lui, moleșită de o trîndăvie ce-l făcea nepăsător la hotărîrile fru-moase luate în momentele cînd își întrezărea poziția în lumina ei adevărată, se fărîmiță, și curînd nu mai reacționează la puternicele apăsări ale mizeriei. După ce fusese foarte fericită să-l vadă pe Lucien petrecînd, după ce-l încurajase, văzînd în această risipă dovezi de trăinicia iubirii lor, căci lipsurile îi apropiiau și mai mult, blînda și iubitoarea Coralie avu curajul

să-i recomande iubitului să nu uite munca, și de mai multe ori fu silită să-i spună că în acea lună câștigase prea puțin. Îndrăgostiții făcură datorii cu o repeziciune spăimîntătoare. Cei o mie cinci sute de franci rămași din prețul *Margaretelor*, ca și primii cinci sute de franci câștigați de Lucien, fuseseră repede tocați. În trei luni, articolele nu-i aduseră poetului nici o mie de franci, și lui i se păru că se spețise muncind. Dar Lucien începuse să adopte ideile zeflemiste despre datorii ale băieților de viață. Datoriile sînt simpatice la tinerii de douăzeci și cinci de ani; mai tîrziu însă, nimeni nu-i mai iartă. Se poate observa că anumite spirite cu adevărat poetice, dar în care voința slăbește, preocupate să simtă spre a-și reda sentimentele în imagini, sînt cu totul lipsite de simțul moral ce trebuie să întovărășească orice observație. Poetilor le place mai mult să primească impresii decît să pătrundă în alții spre a studia mecanismul sentimentelor. Astfel că Lucien nu-i întreba pe băieți ce se întîmplă cu aceia dintre ei care dispăreau, nu văzu viitorul ce-i așteaptă pe acești pretinși prieteni dintre care unii moșteneau, alții sperau, unii aveau talente recunoscute, iar alții încrederea cea mai curajoasă în steaua lor, precum și planul premeditat de a ocoli legile. Lucien crezu în viitorul său, avînd încredere în axiomele lui Blondet: „Toate se aranjează pînă la urmă. — Cei care n-au nimic nu pot pierde nimic. — Nu putem pierde decît averea după care alergăm. — Mergînd cu puhoiul, tot ajungi undeva. — Un om deștept, dacă și-a croit drum în lume, face avere cînd vrea!”

Iarna aceea, petrecută numai în plăceri, le folosi însă lui Théodore Gaillard și lui Hector Merlin pentru a face rost de capitalurile trebuitoare la înființarea *Deșteptării*, al cărei prim număr apăru abia în martie 1822. Afacerea se trata în casa doamnei du Val-Noble. Această curtezană elegantă și isteată, care spunea cînd își arăta splendidu-i apartament: Iată ce produc cele o mie și una de nopți! avea oa-

recare influență în lumea bancherilor, a marilor seniori și a scriitorilor din partidul regalist, obișnuți cu toții să se întrunească în salonul ei ca să trateze unele afaceri ce nu se puteau trata decît acolo. Lucien, căruia i se făgăduise și o rubrică permanentă la un ziar guvernamental, urma să fie mîna dreaptă a lui Hector Merlin, ce avea să devină la rîndu-i redactor-șef la *Deșteptarea*. Trecerea dintr-o tabără în alta Lucien o pregătea în ascuns, printre petrecerile de fiecă zi. Copilul se credea grozav de dibaci tăinuind lovitura de teatru și se bizuia mult pe dărnicia cîrmuirii ca să-și mai întremeze punga și să risipească necazurile tăcute ale Coraliei. Actrița, veșnic cu zîmbetul pe buze, i le ascundea; Bérénice însă, mai îndrăzneată, i le spunea lui Lucien în față. Ca toți poeții, geniul acesta în fașă se înduioșa o clipă de nenorocire, făgăduia să lucreze, apoi își uita făgăduiala și-și îneca grijile trecătoare în desfrîu. Cînd Coralie observa nori pe fruntea iubitului său, o ocăra pe Bérénice și-i spunea poetului că toate începeau să meargă bine.

Doamna d'Espard și doamna de Bargeton așteptau numai convertirea lui Lucien, ziceau ele, ca să-l pună pe Châtelet să-i ceară ministrului mult dorita ordonanță pentru schimbarea numelui. Lucien făgăduise să-i dedice *Margaretele* doamnei d'Espard, ce se arăta foarte măgulită de o distincție ajunsă rară de cînd scriitorii au devenit o putere. Cînd Lucien se ducea seara la Dauriat și-l întreba ce mai e cu cartea lui, editorul îi opunea motive temeinice spre a-i întîrzia punerea sub tipar. Ba Dauriat avea cutare sau cutare lucrare în curs de tipărire care-i răpea toată vremea; ba tocmai se publica un nou volum de Canalis, de concurența căruia trebuia să se ferească; ba *Noile Meditații* ale domnului de Lamartine²⁵⁹ erau sub presă, și două culegeri importante de poezie nu trebuie să se întîlnească: ba autorul să aibă, mă rog. încredere în dibăcia editorului. Intre timp, nevoile lui Lucien se făceau tot mai urgente, încît recurse

la Finot, care îi dădu cîteva avansuri asupra unor articole. Cînd seara, la supeu, poetul-ziarist își explica tovarășilor de viață situația, aceștia îi înecau neliniștile în valuri de șampanie servită cu o sumedenie de glume. Datorii ! nu există oameni tari fără datorii ! Datoriile reprezintă nevoi împlinite sau vicii satisfăcute. Un om nu parvine decît încolțit de nevoi.

— Trăiască muntele-de-pietate, salvatorul oamenilor mari ! îi striga Blondet.

— Cine vrea totul datorează totul, zicea Bixiou.

— Ba nu, cine datorează tot înseamnă că a avut tot ! răspundea des Lupeaulx.

Băieții de viață se pricepeau să-i dovedească acestui copil că datoriile îi vor servi ca pinten pentru a îmboldi caili înhămați la carul norocului. Și, pe urmă : iar Cezar cu cele patruzeci de milioane datorie, și iar Frédéric al II-lea primind de la taică-său un galben pe lună, și iarăși și iarăși vestitele și corupătoarele exemple ale oamenilor mari, înfățișați în viciile lor și nu în atotputernicia curajului și concepțiilor lor ! Și astfel, trăsura, caili și mobila Coraliei fură puse sub sechestru de mai mulți creditori pentru niște sume al căror total se ridica la patru mii de franci. Cînd Lucien nu avu încotro și îi ceru lui Lousteau hîrtia de o mie de franci pe care i-o împrumutase, Lousteau îi arătă niște hîrtii cu ștampile ce instituiau și la Florine o situație asemănătoare cu a Coraliei ; însă Lousteau, recunoscător, îi propuse să facă demersurile necesare editării *Arcașului lui Carol al IX-lea*.

— Cum de-a ajuns Florine aici ? întrebă Lucien.

— Matifat s-a speriat, răspunse Lousteau, l-am pierdut amîndoi ; dar dacă vrea Florine, o să plătească scump trădarea ! O să-ți povestesc eu.

La trei zile după încercarea fără roade făcută de Lucien pe lîngă Lousteau, cei doi îndrăgostiți prînzeau amărîți la gura sobei în dormitorul cel frumos. Bérénice le făcuse niște ouă chiar acolo în sobă, căci bucătăreasa, vizitiul, servitorii plecaseră. De mobila

sechestrată le era cu neputință să se folosească. Nu mai era în casă nici un obiect de aur sau de argint, și nimic altceva de preț, toate erau reprezentate prin bonuri de la muntele de pietate, alcătuiind un volumaș în octavo plin de învățăminte. Bérénice mai păstrase două tacîmuri. Ziarul cel mic le făcea mari servicii lui Lucien și Coraliei păstrîndu-le croitorul, modista și croitoreasa, care tremurau cu toții să nu supere un ziarist în stare să le atace reputația prăvăliilor. Lousteau veni în timpul mesei strigînd :

— Ura ! Trăiască *Arcașul lui Carol al IX-lea !* Am desfăcut cărți de o sută de franci, copii, zise el, să-i facem pe din două !

Ii dădu cincizeci de franci Coraliei și o trimise pe Bérénice să aducă un prînz să le umple burțile.

— Ieri, Hector Merlin și cu mine am luat masa cu niște editori și am pregătit cu multă îndemînare vînzarea romanului tău. Că ești în tratative cu Dauriat ; că Dauriat se tocmește, că nu vrea să dea mai mult de patru mii de franci pentru două mii de exemplare, și că tu vrei șase mii. Te-am făcut mai mare decît Walter Scott. Că ai în pîntece romane nemaipomenite ! că oferi nu o carte, ci o afacere întreagă ; că nu ești autorul unui roman mai mult sau mai puțin ingenios, ci al unei colecții ! Cuvîntul ăsta de colecție a făcut efect. Așa că nu-ți uita rolul, ai deci în tolă : *La Grande Mademoiselle* sau *Franța sub Ludovic al XIV-lea* ; — *Cotillon I* sau *Primele zile ale lui Ludovic al XV-lea* ; — *Regina și Cardinalul* sau *Parisul în timpul Frondelor* ; — *Fiul lui Concini* sau *O intrigă a lui Richelieu* ²⁶⁰ !... Romanele astea vor fi anunțate pe copertă. Asta se cheamă a duce de nas publicul. Tot pui pe dosul copertei cărțile pînă ce ajung celebre, și atunci ești mai mare cu operele pe care nu le faci, decît cu cele făcute. Expresia *Sub tipar* este ipoteca literară ! Haideți, să rîdem puțin ! Uite șampanie. Îți închipui, Lucien, indivizii noștri au căscat niște ochi ca niște farfurii adînci... Mai ai farfurii adînci ?

— Sînt sechestrare, zise Coralie.

— Pricep, deci reîncep, reluă Lousteau. Editorii vor crede că ai toate manuscrisele, dacă văd unul singur. Ca la orice editură, ți se cere manuscrisul ; ei pretind, doar, că-l citesc. Lasă-i să facă pe grozavii : niciodată nu citesc ei cărți ; altfel n-ar mai publica atîtea ! Hector și cu mine i-am lăsat să presimtă că, pentru cinci mii de franci, le-ai vinde trei mii de exemplare în două ediții. Dă-mi manuscrisul *Arcașului*, poimîine luăm masa la editori și îi dăm gata !

— Cine sînt ? zise Lucien.

— Doi asociați, doi băieți de ispravă, destul de culanți în afaceri, pe nume : Fendant și Cavalier. Unul a lucrat multă vreme la firma Vidal și Porchon, iar celălalt e cel mai îndemînatîc trepăduș de pe cheiul des Augustins ; amîndoi au înființat firma abia de vreun an. După ce au pierdut oeva bani, nu prea mulți, publicînd romane traduse din englezește, flăcăii mei vor să exploateze acum romane indigene. Se zice că aști doi negustori de hîrtie mîzgălită lucrează cu capitalurile altora, însă cred că ție puțin îți pasă de unde vin banii ce ți se dau.

Peste două zile, cei doi ziariști erau poștiți la prînz în strada Serpente, în fostul cartier al lui Lucien, unde Lousteau își păstra încă odaia din strada de la Harpe ; iar Lucien, care veni să-și ia amicul, o văzu în aceeași stare în care era în seara introducerii lui în lumea literară, însă acum nu se mai miră : era obișnuit cu nestatornicia vieții de ziarist și înțelegea totul. Geniul din provincie primise, jucase și pierduse prețul multor articole, pierzînd astfel și cheful de a le mai scrie ; umpluse multe coloane după procedeele ingenioase descrise de Lousteau pe cînd merseseră împreună din strada de la Harpe înspre Palais-Royal. Ajuns în dependența lui Barbet și a lui Braulard, vindea și el cărți și bilete de teatru ; în fine, nu se dădea în lături de la nici un elogiu și de la nici un atac : ba chiar, în acel moment, resimțea un fel de bucurie să stoarcă

de la Lousteau tot ce mai putea înainte de a le întoarce spatele liberalilor, pe care plănuia să-i atace cu atît mai zdravăn, cu cît îi cunoştea mai bine. La rîndul lui, Lousteau primea, în dauna lui Lucien, o sumă de cinci sute de franci, bani peşin, de la Fendant şi Cavalier, sub numele de comision, pentru a le fi procurat pe viitorul Walter Scott celor doi editori în căutare de un Scott francez.

Firma Fendant şi Cavalier era una din acele case de editură înfiinţate fără nici un fel de capital, cum se înfiinţau multe pe atunci şi cum se vor înfiinţa mereu, cîtă vreme fabricanţii de hîrtie şi tipografilor vor continua să facă credit editurilor pentru şapte-opt lovituri la noroc, numite publicări de cărţi. Atunci ca şi astăzi, lucrările se cumpărau de la autori pe poliţe cu scadenţe de şase, nouă şi douăsprezece luni, mod de plată bazat pe natura vînzării; între editori, conturile se soldau la termene şi mai lungi. Editorii de soiul acesta îi plăteau cu aceeaşi monedă pe negustorii de hîrtie şi pe tipografi, care aveau astfel timp de un an în mîini, pe *gratis*, o editură întreagă compusă din douăsprezece pînă la douăzeci de lucrări. În caz de două-trei succese, oîştigul de la afacerile bune acoperea afacerile proaste, şi astfel editorii o scoteau la capăt. Dacă operaţiile erau îndoielnice sau dacă, spre nenorocul lor, dădeau peste cărţi bune ce nu se puteau vinde decît după ce fuseseră gustate şi preţuite pe îndelete de adevăratul public; dacă sconturile poliţelor lor erau oneroase, dacă dădeau ei înşişi faliment, îşi depuneau frumuşel bilanţul fără nici o bătaie de cap, pregătiţi dinainte la rezultatul acesta. În acest fel, toate şansele erau de partea lor, jucau la marea masă verde a speculaţiei cu fondurile altora, nu cu ale lor. Fendant şi Cavalier erau şi ei în această situaţie. Cavalier adusese priceperea, iar Fendant adăugase şiretenia. Capitalul social îşi merita cu prisosinţă numele, căci consta în cîteva mii de franci, economii anevoie adunate de stăpînele lor,

din care ei își atribuiseră și unul și altul lefuri destul de mari, cheltuite cu grijă pe mese date ziariștilor și scriitorilor, pe spectacole unde se tratau, după spusele lor, afacerile. Acești semipungași se bucurau de fama de a fi foarte dibaci; însă Fendant era mai șiret decât Cavalier. Cavalier, care își merita numele, colinda provincia, iar Fendant conducea afacerile la Paris. Această asociație fu ceea ce va fi totdeauna o asociație între doi editori: un duel.

Asociații ocupau parterul unei vechi case din strada Serpente, în care biroul firmei se afla la capătul vastelor saloane preschimbate în magazine. Publicaseră pînă atunci multe romane, ca, de pildă, *Turnul de la miazănoapte*, *Neguțătorul din Benares*, *Fîntîna de la Mormînt*, *Tekeli*²⁶¹, romanele lui Galt²⁶², autor englez care n-a prins în Franța. Succesul lui Walter Scott trezea într-atît atenția editorilor asupra produselor din Anglia, încît editorii erau cu toții preocupați, ca niște adevărați normanzi, de cucerirea Angliei; umblau după Walter Scott așa precum, mai tîrziu, unii aveau să caute asfalt prin terenurile pietroase, bitum prin bălți și să realizeze beneficii din căile ferate în proiect. Una din marile neghiobii ale comerțului parizian este de a căuta succesul în analogii, cînd el se află în contraste. La Paris, îndeosebi, succesul ucide succesul. Astfel, Fendant și Cavalier, dedesubtul titlului *Familia Strelitz* sau *Rusia de acum o sută de ani*, tipăreau prostește, cu litere mari, cuvintele „în genul lui Walter Scott“. Fendant și Cavalier erau ahtiați după un succes: o carte bună le putea servi deci să se scape de teancurile lor de hîrtie, și fuseseră ademiniți numai de perspectiva de a avea articole în ziare, pe atunci condiția de bază a vînzării, căci foarte rar se întîmplă ca editorii să cumpere o carte pentru valoarea ei proprie; de cele mai multe ori o publică pentru motive străine de meritul ei. Fendant și Cavalier vedeau în Lucien doar ziaristul, și în cartea lui o marfă a cărei primă vînzare le-ar

ușura s-o scoată cu bine la capăt în luna aceea. Ziariștii îi găsiră pe cei doi asociați în birou, cu contractul gata și cu polițele semnate. Repeziciunea aceasta îl uimi pe Lucien. Fendant era un omuleț firav, cu o mutră înfricoșătoare și cu înfățișarea unui calmuc, avînd fruntea mică, nasul înfundat, gura strînsă, doi ochi mici negri și vioi, liniile feței chinuite, obrajii acriți, o voce de clopot dogit, în fine toată aparența unui pungaș înrăit; el însă îndulcea aceste neajunsuri cu mierea din vorbele lui și își atingea ținta fiind bun de gură. Cavalier, un băiat rotofei și pe care l-ai fi crezut mai degrabă conducător de diligență decît editor, avea părul blond de tot, fața aprinsă, ceafa groasă și vorbirea de totdeauna a voiajorului comercial.

— Nu o să avem discuții, zise Fendant adresîndu-se lui Lucien și lui Lousteau. Am citit lucrarea, e foarte literară și ne place atît de mult, încît am și dat manuscrisul la tipografie. Contractul e redactat așa cum ne-am înțeles; de altfel noi nu călcăm niciodată condițiile cuprinse în el. Polițele noastre sînt pe șase, pe nouă și pe douăsprezece luni, le veți sconta ușor, și noi vă plătim scontul. Ne-am rezervat dreptul de a-i da un alt titlu cărții: *Arcașul lui Carol al IX-lea* nu ne place, nu stîrnește destul curiozitatea cititorilor, sînt prea mulți regi cu numele de Carol, și în evul mediu erau atîția arcași! A! dacă ați spune *Soldatul lui Napoleon!* Dar *Arcașul lui Carol al IX-lea?*... Cavalier ar fi nevoit să țină un curs de Istoria Franței ca să plaseze fiecare exemplar în provincie.

— A! dac-ați ști cu ce oameni avem noi de-a face! sări Cavalier.

— *Noaptea Sfîntului Bartolomeu* ar suna mai frumos, reluă Fendant.

— *Caterina de Medicis* sau *Franța sub Carol al IX-lea*, zise Cavalier, ar semăna mai bine cu un titlu de Walter Scott.

— Mă rog, o să hotărîm după ce s-o tipări cartea, reluă Fendant.

— Cum veți găsi de cuviință, zise Lucien, numai să-mi placă și mie titlul.

După ce citiră contractul, îl semnară și schimbă în între ei copiile, iar Lucien băgă în buzunar polițele cu o mulțumire deplină. Apoi, toți patru urcară la Fendant, unde luară o masă obișnuită : stridii, biftecuri, rotocoale în sos de șampanie și brînză de Brie ; mîncăruri stropite însă cu vinuri bune, aduse de Cavalier, care cunoștea pe un voiajor specialist în băuturi alese. Cînd să se așeze la masă, apărură tipograful căruia i se dăduse romanul spre tipărire, și care îl surprinse pe Lucien aducîndu-i corectura primelor două coli ale cărții sale.

— Vrem să mergem repede, îi zise Fendant lui Lucien, avem încredere în cartea dumitale și avem și mare nevoie de un succes.

Prînzul, început pe la douăsprezece, nu se isprăvi decît pe la cinci.

— Unde facem rost de bani ? îl întrebă Lucien pe Lousteau.

— Hai la Barbet, răspunse Étienne.

Cei doi prieteni o porniră la vale, cam încălziți de băutură, spre cheiul des Augustins.

— Coralie e foarte mirată de pierderea pe care a suferit-o Florine. Florine nu i-a spus-o decît ieri, dînd toată nenorocirea pe seama ta, și arăta atît de mînioasă, încît părea gata să te părăsească, îi spuse Lucien lui Lousteau.

— E adevărat, zise Lousteau, care nu-și păstră prudența și i se destăinui lui Lucien. Prietene, pentru că mi-ești prieten, Lucien, tu mi-ai împrumutat o mie de franci și nu mi-ai cerut-o încă decît o singură dată. Ferește-te de jocul de cărți. Eu, dacă n-aș juca, aș fi fericit. Sînt dator în dreapta și în stînga. În clipa asta, garda comercială e pe urmele mele : cînd mă duc spre Palais Royal, sînt nevoit să mă feresc de colțurile periculoase.

În limbajul băieților de viață, a te feri de colțurile periculoase înseamnă a face un ocol fie spre a nu trece prin fața unui creditor, fie spre a ocoli locul unde poate fi întâlnit.

Lucien cunoștea prea bine procedeul fără să-i cunoască denumirea, căci el se întorcea acasă în același fel.

— Datorezi mult ?

— Un fleac ! reluă Lousteau. Trei mii de franci mi-ar ajunge. Am vrut să mă astîmpăr, să nu mai joc, și, ca să lichidez, am făcut puțin șantaj.

— Ce-i asta, șantaj ? întrebă Lucien care nu cunoștea acest cuvînt.

— Șantajul e o invenție a presei engleze, importată de curînd în Franța. Șantajistii sînt un fel de oameni cu foarte multă trecere la ziare. Niciodată nu trebuie să se poată spune despre cutare director de ziar sau despre cutare redactor-șef că este amestecat în vreun șantaj. Pentru asta se folosesc de un Giroudeau, de un Philippe Bridau, pe care îi plătesc ca să se ducă pe la cîte cineva care, din diferite motive, nu vrea să se ocupe lumea de persoana sa. Mulți oameni au pe cuget blestemății mai mult sau mai puțin originale. Sînt multe averi suspecte la Paris, făcute pe căi mai mult sau mai puțin legale, adesea prin manopere criminale, și care ar da loc la articole foarte nostime, precum ar fi chestia cu jandarmeria lui Fouché înconjurîndu-i pe spionii prefectului de poliție care, necunoscînd secretul fabricării de bancnote false de-ale Băncii Angliei, erau tocmai să-i umfle pe tipografii clandestini protejați de ministru ; sau povestea diamantelor prințului Galathione, sau afacerea Maubreuil²⁰³, sau moștenirea Pombreton²⁰⁴ etc. Șantajistul, după ce și-a făcut rost de vreo hîrtie, de vreun document important, îi cere îmbogățitului o întâlnire. Dacă omul compromis nu plătește o sumă oarecare, șantajistul îi arată presa gata să-l înșface, să-i dezvăluie secretele. Bogătașul se teme și dă banii. Chestia s-a făcut. Dacă te apuci de vreo operație peri-

culoasă, care ar putea da naștere la o serie întreagă de articole, și se trimite un șantajist acasă care-ți propune răscumpărarea articolelor. Chiar și unor miniștri li se trimit șantajști; ei se învoiesc atunci ca ziarul să le atace numai activitatea politică nu și persoana lor, iar alții își dau pradă persoana și cer îndurare pentru amantă. Drăguțul de des Lupeaulx, pe care îl cunoști, raportor în Consiliul de stat, se ocupă în permanență cu astfel de negocieri cu ziariștii. Secătura și-a asigurat cu ajutorul legăturilor sale o poziție minunată în sînul guvernului: este și mandatarul presei și ambasadorul miniștrilor, e samsarul amorurilor proprii; ba își extinde negoțul și în treburile politice, dobîndeste de la ziare tăcerea asupra cutărui împrumut sau cutărei concesiuni acordate fără concurență sau fără publicitate în care însă li se dă o parte și hrăpăreților de la banca liberală. De altfel, și tu ai făcut puțin șantaj cu Dauriat, cînd ți-a dat trei mii de franci ca să nu-l încondeiezi pe Nathan. În secolul al XVIII-lea, cînd ziaristica era abia în fașă, șantajul se făcea cu ajutorul pamfletelor, a căror distrugere se cumpăra de către favorite sau de către marii seniori. Inventatorul șantajului este Aretinul²⁶⁵, o foarte mare personalitate din Italia, care îi dijmua pe regi, după cum, în zilele noastre, cutare jurnal îi poate dijmui pe actori.

— Dar tu, cum l-ai lucrat pe Matifat ca să capeți cei trei mii de franci?

— Am pus s-o atace pe Florine în șase ziare, iar Florine s-a plîns lui Matifat. Matifat l-a rugat pe Braulard să afle pricina atacurilor. Braulard a fost tras pe sfoară de Finot. Finot, pentru care făceam șantajul, i-a spus droghistului că tu o „săpai” pe Florine în interesul Coraliei. Giroudeau s-a dus la Matifat să-i spuie în taină că toate se aranjează dacă ar vrea să-și vîndă șesimea de la revista lui Finot cu zece mii de franci. Dacă izbutea, Finot îmi dădea trei mii de franci. Matifat era tocmai să încheie tîrgul, încîntat să mai puie mîna pe zece mii de franci din cei treizeci de mii ce i se păreau pierduți, deoarece,

de cîteva zile, Florine îi tot spunea că revista lui Finot nu „prinde” : în loc să dea dividende, se vorbea că sînt în căutare de noi fonduri. Înainte de a-și depune bilanțul, directorul de la Panorama-Dramatique a avut însă nevoie să negocieze cîteva polițe ; și, ca să-i facă Matifat treaba asta, l-a încunoștințat de festa ce i-o juca Florine. Matifat, negustor șiret, a părăsit-o pe Florine, și-a păstrat șesimea și acum își bate joc de noi. Finot și cu mine ne mușcăm mîinile de ciudă. Am avut norocul să atacăm un om care nu ținea la amanta lui, un nemernic fără inimă și fără suflet. Din păcate, despre negustoria lui Matifat nu se poate vorbi în presă, interesele lui nu pot fi atacate. Nu se critică un droghist, cum critici pălăriile, articolele de galanterie, teatrele sau chestiile artistice. Cacaoa, pipetul, vopselile, mirodeniile, opiul nu se pot deprecia. Florine e încolțită. Panorama închide mîne și ea nu mai știe ce să se facă.

— După închiderea teatrului, Coralie debutează la Gymnase peste cîteva zile, zise Lucien ; ar putea să-i facă rost și Florinei de ceva.

— Nici nu te gîndi ! spuse Lousteau. Coralie n-o fi ea deșteaptă, dar nu-i nici așa de proastă ca să-și aducă singură o rivală acolo ! Lucrurile stau cum nu se poate mai rău pentru noi ! Finot însă e atît de zorit să pună mîna pe șesimea lui...

— Și pentru ce ?

— E o afacere strașnică, dragă. Sînt șanse să vîndă ziarul cu trei sute de mii de franci. Finot ar avea atunci o treime, plus un comision pus deoparte de asociați și pe care îl împarte cu des Lupeaulx. De aceea, vreau să-i propun un șantaj.

— Păi, șantajul înseamnă punga sau viața ?

— Ba încă și mai mult, zise Lousteau : înseamnă punga sau onoarea. Alaltăieri, un ziar din cele mici, pentru că nu i s-au dat niște bani cu împrumut, a afirmat că ceasul cu diamante aparținînd unei persoane cu vază în capitală a ajuns în chip ciudat în mîinile unui soldat din garda regală și promitea povestirea

acestei aventuri demne de cele *O Mie și Una de Nopti*. Persoana cu vază s-a grăbit să-l poștească pe redactorul-șef la masă. Negreșit că redactorul-șef a cîștigat ceva, istoria contemporană însă a pierdut anecdota cu ceasul. De cîte ori vezi presa înverșunîndu-se împotriva unor puternici ai zilei, să știi că e la mijloc vreun scont sau vreun serviciu refuzat. Șantajul acesta privitor la viața particulară e cel mai temut de bogătașii englezi și constituie unul din veniturile secrete ale presei britanice, cu mult mai ticăloșită decît a noastră. Noi sîntem niște copii pe lîngă ei ! În Anglia, o scrisoare compromițătoare se cumpără cu cinci pînă la șase mii de franci, pentru a fi revîndută.

— Cum ai să faci să-l dai pe brazdă pe Matifat ? întrebă Lucien.

— Dragul meu, reluă Lousteau, spițerul ăsta ticălos i-a scris Florinei scrisorile cele mai nostime : ortografia, stilul, ideile sînt de un caraghioslîc să te strici de rîs ! Matifat se teme grozav de nevastă-sa ; am putea, fără să-l numim, fără ca el să se poată plînge, să-l lovim chiar între larii și penaiții săi, acolo unde se crede în siguranță. Inchipuie-ți furia lui după ce va fi văzut întîiul articol dintr-un mic roman intitulat *Aventurile amoroase ale unui droghist*, după ce va fi fost înștiințat în mod foartecuviincios că întîmplarea a făcut ca redactorul de la ziarul cutare să ajungă în stăpînirea scrisorilor în care dumnealui vorbește de micul Cupidon, în care scrie să se *în pace* în loc de *împace*, în care spune de Florine că îl ajută să străbată deșertul vieții, ceea ce te-ar face să crezi că o ia drept cămilă. În sfîrșit, din această corespondență nemaipomenit de hazlie, ai cu ce înveseli rîzla cititorilor timp de două săptămîni. O să-i strecurăm teama de o scrisoare anonimă care i-ar dezvălui neveste-si secretul glumei. Numai Florine să vrea să se țină de capul lui Matifat ! Ea mai are încă principii, adică speranțe. Poate că păstrează scrisorile pentru ea ; o fi vrînd și ea o parte din cîștig ? ! E șireată, doar e eleva mea ! Dar cînd va vedea că garda comercială nu-i o născocire, cînd Finot

îi va fi dăruit și ei ceva sau cînd îi va fi dat speranța unui angajament, o să-mi predea scrisorile, pe care eu le voi trece lui Finot pe bani. Finot le va trece unchiului său, iar Giroudeau îl va sili pe droghist să capituzeze.

Destăinuirea aceasta îl trezi pe Lucien din chercheleală. Mai întîi își dădu seama că avea niște prieteni foarte periculoși ; apoi se gîndi că nu trebuie să se pună rău cu ei, căci putea să aibă nevoie de înfricoșătoarea lor influență în cazul cînd doamna d'Espard, doamna de Bargeton și Châtelet nu și-ar ține cuvîntul. Étienne și Lucien tocmai ajunseră pe chei, în fața du-ghelei lui Barbet.

— Barbet, îi zise Étienne librarului, avem cinci mii de franci de la Fendant și Cavalier pe șase, pe nouă și pe douăsprezece luni ; vrei să ne scontezi polițele ?

— Le iau cu trei mii de franci, spuse Barbet foarte calm.

— Trei mii de franci ! exclamă Lucien.

— N-o să vi-i dea nimeni, reluă librarul. Indivizii ăștia ajung la faliment în două-trei luni ; eu știu însă că au cîteva lucrări bune care se desfac greu acum ; ei nu pot să aștepte, o să li le cumpăr pe loc, ca pe bani gheață, și le dau în schimb polițele : realizez în acest fel o scădere de două mii de franci la marfă.

— Ești dispus să pierzi două mii de franci ? îl întrebă Étienne pe Lucien.

— Nu ! exclamă Lucien, speriat de această primă afacere.

— Faci rău, răspunse Étienne.

— N-o să găsiți pe nimeni să vă ia polițele ăstora, zise Barbet. Cartea dumnealui e ultima încercare a lui Fendant și Cavalier, nu o pot tipări decît lăsînd exemplarele în depozit la tipograf ; chiar un succes nu-i salvează decît pe încă șase luni. Pînă la urmă, tot se curăță ! Neghiobii, beau prea multe pămînturi și vînd prea puține cărți ! Pentru mine, polițele lor înseamnă o afacere, și puteți deci lua un preț mai mare ca acela pe care vi-l vor da cei ce vor sta să cerceteze cît va-

îlorează fiecare semnătură în parte. Negustoria de scont constă în a ști dacă cele trei semnături de pe o poliță dau fiecare câte treizeci la sută în caz de faliment. Și, mai întâi de toate, dumneavoastră aveți numai două semnături, din care fiecare nu face nici zece la sută.

Cei doi prieteni se uitară unul la altul, mișcați să audă din gura caraghiosului ăstuia nespălat o analiză cuprinzând în puține cuvinte toată teoria scontului.

— Lasă vorbele, Barbet, zise Lousteau. La cine ne îndreptăm ?

— La bătrînul Chaboisseau de pe cheiul Saint-Michel ; știți, a lucrat ultima oară cu Fendant. Dacă nu vă convine propunerea mea, încercați la el ; însă tot la mine o să vă întoarceți, și atunci n-o să vă mai dau decît două mii cinci sute de franci.

Étienne și Lucien se duseră pe cheiul Saint-Michel, la o casă cu grădină, unde locuia acest Chaboisseau, unul dintre cei care se îndeletniceau cu scontul editorilor, și îl găsiră la etajul al doilea, într-un apartament mobilat în chipul cel mai original. Bancherul acesta mai mărunț, însă milionar totuși, avea o ade-vărată pasiune pentru stilul grec. Pervazul de sus al camerei prezenta cunoscutul ornament grec. Acoperit cu o stofă purpurie și întinsă după maniera grecească de-a lungul peretelui, ca fondul unui tablou de David, patul, de o formă foarte pură, data din vremea Imperiului cînd totul se fabrica în gustul acesta, fotoliile, mesele, lămpile, candelabrele, pînă și cele mai mici amănunte, alese de bună seamă cu răbdare de pe la negustorii de vechituri, totul înfățișa grația fină și firavă, dar elegantă, a antichității. Stilul acesta mitologic și frivol alcătuia un contrast ciudat cu îndeletnicirea cămătarului. E de observat că oamenii cei mai năstrușnici se întîlnesc printre oamenii ce se îndeletnicesc cu negoțul de bani. Ei sînt, într-un anumit fel, niște libertini ai gîndirii. Putînd poseda orice, și prin urmare blazați ei fac eforturi enorme ca să-și alunge indiferența față de toți și de toate. Cine știe să-i studieze le descoperă totdeauna cîte o manie, cîte o

mică slăbiciune pe unde să-i atace. Chaboisseau părea că se retrăsese în antichitate ca îndărătul zidurilor unei fortărețe.

— Asta e demn de firma lui, îi spuse Étienne zîmbind lui Lucien.

Chaboisseau, un omuleț cu părul pudrat, îmbrăcat cu o redingotă verzuie și cu o vestă de culoarea alunelor, gătit cu niște pantaloni negri, și purtînd ciorapi pestriți și pantofi *cu scîrț*, luă polițele, le examină, apoi i le înapoie lui Lucien cu gravitate.

— Domnii Fendant și Cavalier sînt niște băieți simpatici, niște tineri inteligenți ; însă pe mine m-ați găsit fără bani, le zise el cu o voce dulce.

— Prietenul meu n-ar pune condiții grele, răspunse Étienne.

— N-aș lua aceste polițe pentru nici un avantaj, zise omulețul lăsîndu-și cuvintele să-i lunece cu abilitate peste propunerile lui Lousteau, ca un cuțit de ghilotină peste capul unui om.

Cei doi prieteni se retraseră. Trecînd prin anticameră, conduși cu grijă de Chaboisseau, Lucien zări un teanc de cărți vechi pe care cămătarul, fost anticar, tocmai le cumpărase, și printre care romancierul descoperi lucrarea arhitectului Ducerceau despre palatele regale și castelele celebre din Franța, ale căror planuri sînt desenate cu o mare exactitate în această carte.

— Îmi vinzi mie cartea asta ? întrebă Lucien.

— Da, răspunse Chaboisseau, redevenind anticar.

— La ce preț ?

— Cincizeci de franci.

— E scumpă, dar îmi trebuie ; și, ca plată, n-am decît polițele pe care nu le vrei.

— Aveți o poliță de cinci sute de franci pe șase luni, vi-o iau, zise Chaboisseau, care datora pesemne lui Fendant și Cavalier o rămășiță de borderou de o sumă echivalentă.

Cei doi prieteni so întoarseră în camera grecească, unde Chaboisseau făcu un mic borderou cu șase la sută dobîndă și șase la sută comision, ceea ce se ri-

dică la o scădere de treizeci de franci ; adăugă la soteală cei cincizeci de franci, prețul cărții, și scoase din casa, plină de monezi, patru sute douăzeci de franci.

— Păi, domnule Chaboisseau, polițele sînt ori toate bune ori toate proaste, de ce nu ni le scontezi și pe celelalte ?

— Nu scontez, ci mă plătesc dintr-o vînzare, răspunse individul.

Etienne și Lucien rîdeau încă de Chaboisseau, fără a-l fi înțeles, cînd ajunseră la Dauriat, unde Lousteau îl rugă pe Gabusson să le spună pe la cine să mai încerce. Luînd o trăsură cu ora, se duseră în bulevardul Poissonnière, înarmați cu o scrisoare de recomandatie pe care le-o dăduse Gabusson, după ce îi prevenise că vor da peste cel mai năstrușnic „specimen“, după expresia lui.

— Dacă nici Samanon nu vă primește polițele, le spusese Gabusson, nimeni altul pe lume n-o să vi le sconteze.

Negustor de cărți vechi la parter, de haine vechi la etajul întîi, de gravuri interzise la al doilea, Samanon mai dădea și împrumuturi pe gaj. Nici unul din personajele romanelor lui Hoffmann, nici unul din fioresii avari ai lui Walter Scott nu poate fi comparat cu ceea ce natura socială și pariziană crease în acest om, dacă Samanon putea fi cumva numit om. Lucien nu-și putu stăpîni un gest de spaimă la vederea aceluia moșneag uscat, căruia oasele păreau să-i iasă prin pielea tăbăcită, presărată cu pete de verde și galben ca o pictură de Tizian sau de Paolo Veronese văzută de aproape. Samanon avea un ochi fix și înghețat, iar celălalt vioi și lucitor. Avarul, care se folosea parcă de ochiul mort pentru scont și se sluzea de celălalt cînd vindea gravurile obscene, purta o mică perucă neagră bătînd în roșu, de sub care îi ieșea părul alb ; fruntea-i galbenă era amenințătoare ; obrajii îi erau săpați în unghi drept de fălcile ieșite ; dinții, încă albi, se lungeau pînă peste buze ca ai unui cal care cascade. Contrastul dintre

cei doi ochi, cât și strîmbătura gurii îi dădeau o înfățișare oarecum crudă. Părul din barbă, aspru și ascuțit, desigur că înțepa ca niște ace. O redingotă răpănoasă ca un burete de pădure, o cravată neagră decolorată, roasă de barbă, și care lăsa să se vadă un gît zbîrcit ca de curcan, arătau că stăpînul lor nu se sinchisea să-și mai îndulcească chipul fioros printr-o îmbrăcăminte ceva mai îngrijită. Cei doi ziariști îl găsiră pe acest om stînd la o tarabă îngrozitor de murdară și îndeletnicindu-se cu lipirea unor etichete pe cotorul cîtorva cărți vechi cumpărate de curînd. După ce schimbă o privire prin care își împărtășeau surprinderea pricinuită de existența unui asemenea personaj, Lucien și cu Lousteau îl salutară întinzîndu-i scrisoarea lui Gabusson, precum și polițele lui Fendant și Cavalier. Pe cînd Samanon le citea, intră în dugheana întunecoasă un om de o rară inteligență, îmbrăcat cu o redingotă ce părea croită din tablă, pînă-ntr-atîta era de țeapănă din cauza miilor de petice.

— Imi trebuie fracul, pantalonul negru și vesta mea de satin, îi zise el lui Samanon arătîndu-i un cartonaș numerotat.

De îndată ce Samanon apăsă pe butonul de aramă al unei sonerii, o femeie, care părea a fi normandă după frăgezimea carnației, coborî.

— Imprumută-i domnului hainele, zise el întinzîndu-i mîna. E o plăcere să aibă cineva de-a face cu dumneata; însă unul din prietenii dumitale mi-a adus pe un tinerel, care m-a lucrat rău!

— L-a „lucrat“ pe dumnealui! le zise artistul celor doi ziariști arătîndu-l pe Samanon cu un gest nespus de comic.

Acest om mare plăti, cum plătesc *Iazzaroni*-i ²⁰⁶ ca să-și capete înapoi pentru o zi hainele de sărbătoare de la *Monte di pietà*, un franc și jumătate pe care mîna pămîntie și crăpată a negustorului îi luă și le dădu drumul în sertarul tejghelei.

— Ce treabă mai faci și tu! îi spuse Lousteau acestui mare artist, dedat opiului, și care, reținut de con-

templare în palate vrăjite, nu voia sau nu putea să mai creeze ceva.

— Omul ăsta îți plătește pe boarfe mai mult decît muntele de pietate, și, în plus, are spăimîntătoarea bunătate să ți le dea înapoi cînd ai nevoie să fii bine îmbrăcat, răspunse el. Mănînc astă-seară la *Keller* cu amanta mea. Mi-e mai ușor să fac rost de un franc și jumătate decît de două sute, și am venit să-mi iau garderoba care, de șase luni, i-a produs o sută de franci acestui cămătar milostiv. Samanon mi-a înghițit biblioteca întreagă, carte cu carte.

— Și gologan cu gologan, adăugă rîzînd Lousteau.

— O să-ți dau o mie cinci sute de franci, îi zise Samanon lui Lucien.

Lucien tresări din tot trupul, ca și cînd cămătarul i-ar fi împlîntat în inimă un fier înroșit. Samanon se uita la polițe cu atenție, cercetînd datele.

— Și mai trebuie, adăugă negustorul, să-l văd și pe Fendant, care la rîndu-i trebuie să-mi depuie cîteva cărți. Nici dumneata nu faci cine știe cît, îi zise el lui Lucien, trăiești cu Coralie și mobilele sînt sub sechestru.

Lousteau îl privi pe Lucien, care își luă polițele și sări din prăvălie tocmai în bulevard, strigînd :

— Țsta e dracul gol !

Poetul se uită cîteva clipe la maghernița asta, prin fața căreia de bună seamă că toți trecătorii rîdeau — într-atît era de jalnică, într-atît de strîmtă și de murdare erau rafturile cu cărțile etichetate — și se întrebau : „Ce fel de negustorie s-o mai fi învîrtind și aici ?“

După cîteva momente, marele necunoscut, care avea să ia parte, peste zece ani, la acțiunea uriașă, dar fără bază, a saint-simoniștilor ²⁶⁷, ieși foarte bine îmbrăcat, le zîmbi ziariștilor și se îndreptă către pasajul Panoramelor, împreună cu ei, spre a-și completa acolo toaleta, făcîndu-și și ghetele.

— Cînd îl vedeți pe Samanon intrînd la vreun editor, la vreun negustor de hîrtie sau la vreun tipograf,

să știi că sînt pe ducă, le spuse artistul celor doi scriitori. Samanon e atunci ca un cioclu care vine să ia măsură sicriului.

— Nu mai ajungi tu să-ți scontezi polițele, îi zise atunci Étienne lui Lucien.

— Dacă și Samanon refuză, spuse necunoscutul, înseamnă că nimeni n-o să accepte, căci el este *ultima ratio* ²⁶⁸ ! El e unul din samsarii lui Gigonnet, ai lui Palma, Werbrust, Gobseck și ai altor crocodili care înoată pe piața Parisului, și cu care orice om, cînd e gata să se îmbogățească sau să-și piardă averea, trebuie, mai curînd sau mai tîrziu, să aibă de-a face.

— Fiindcă nu ajungi să-ți scontezi polițele cu cincizeci la sută, îi spuse Étienne, trebuie să le schimbi pe bani.

— Cum ?

— Dă-i-le Coraliei, ca să i le prezinte lui Camusot. Asta te revoltă cumva ? reluă Lousteau la o smucitură a lui Lucien. Ce copilărie ! Poți să pui în cumpănă viitorul tău și o asemenea nerozie ?

— Mă duc să-i dau Coraliei banii ăștia, spuse Lucien.

— Altă prostie ! exclamă Lousteau. Nu îndrepti nimic cu patru sute de franci, cînd ei îi trebuie patru mii. Să oprim ceva de băut, în caz de pierdere, și restul hai să-l jucăm.

— Sfatul e bun, le spuse marele necunoscut.

La cîțiva pași de clubul Frascati ²⁶⁹, cuvintele acestea aveau o virtute magnetică. Cei doi amici plătiră trăsura și intrară la Frascati să joace. La început cîștigară trei mii de franci, coborîră la cinci sute, se suiră pînă la trei mii șapte sute de franci ; apoi căzură la trei sute, ajunseră la două mii și îi riscară pe numerele cu soț pentru a-i dubla dintr-o lovitură : numerele cu soț nu mai ieșiseră de cinci lovituri. Deci, toată suma pe ele ! dar numerele fără soț ieșiră încă o dată ! Lucien și Lousteau coborîră atunci în fugă scara acestei case faimoase, după două ore de emoții istovitoare. Păstrasera o sută de franci. Pe treptele micului peristil

cu două coloane ce susțineau la exterior o mică „mar-chiză“ de tablă la care ațîția ochi se uitaseră cînd cu dragoste, cînd cu desperare, Lousteau zise, văzînd pri-virea înfierbîntată a lui Lucien :

— Să mîncăm doar de cincizeci de franci.

Cei doi ziarîști suiră din nou scara. Intr-un ceas, ajunseră la trei mii de franci ; îi puseră pe toți pe roșu, care ieșise de cinci ori la rînd, încrezîndu-se în întîmplarea care îi dusesese la pierderea de mai îna-nte. Ieși negru. Era ora șase.

— Să mîncăm doar de douăzeci și cinci de franci, zise Lucien.

Noua încercare ținu puțin, cei douăzeci și cinci de franci fură pierduți în zece lovituri. Cu furie, Lucien zvîrli ultimii douăzeci și cinci de franci pe cifra vîrstei sale și cîștigă : tremurul mîinii, cînd apucă lopățica să-și tragă la el banii pe care crupierul i-i arunca unul cîte unul, nu se poate descrie. Îi dădu zece poli de aur lui Lousteau zicîndu-i :

— Dă fuga la Véry !

Lousteau înțelese și plecă numaidecît să comande masa. Lucien, rămas singur la joc, își puse cei treizeci de poli pe roșu și cîștigă. Îmboldit de glasul tainic pe care-l aud uneori jucătorii, lăsă totul pe roșu și cîștigă : sîngele începuse să-l frigă ! În ciuda glasului, mută cei o sută douăzeci de poli pe negru și pierdu. Poetul simți atunci senzația ușurătoare care, la jucători, vine după marile frămîntări cînd, nemaivînd nimic de riscat, părăsesc palatul de foc în care se spulberă scurtele lor visuri. Se duse după Lousteau la Véry, unde se așternu pe mîncare, cum ar spune La Fontaine, și-și înecă gri-jile în vin. La nouă seara, era atît de amețit, încît nu pricepu pentru ce portăreasa din strada Vendôme îl trimitea în strada de la Lune.

— Domnișoara Coralie s-a mutat din apartamentul de aici în casa de la adresa scrisă pe hîrtia asta.

Lucien, prea beat ca să se mai mire de ceva, se urcă iar în trăsura care îl adusese, spunîndu-i birjarului să

mîne în strada de la Lune, făcînd pentru el însuși tot felul de calambururi pe seama numelui străzii.

În dimineața acelei zile, izbucnise falimentul de la Panorama-Dramatique. Actrița, speriată, se grăbise să-și vîndă tot mobilierul, cu consimțămîntul creditorilor, bătrînului Cardot, care, ca să nu schimbe destinația apartamentului, o instalează acolo pe Florentine. Coralie plătise tot, lichidase tot și îl despăgubise și pe proprietar. Cît timp ținuse această operație, căreia ea îi zicea o *curățenie*, Bérénice rînduise niște mobilă modestă, cumpărată de ocazie, într-un mic apartament de trei odăi, la etajul al patrulea al unei case de pe strada de la Lune la doi pași de Gymnase. Coralie îl aștepta acolo pe Lucien, după ce-și salvase din prăpăd iubirea neprihănită și o pungă cu o mie două sute de franci. Lucien, în beția lui, le povesti Coraliei și Bérénicei ce ghinion avusese.

— Bine ai făcut, iubitele, îi spuse actrița strîngîndu-l în brațe. O să scoată Bérénice bani de la Braulard de pe polițele tale.

A doua zi de dimineață, Lucien se deșteptă în plăcerile vrăjitoarești cu care-l copleșea Coralie. Actrița se arăta și mai iubitoare, spre a răscumpăra parcă prin nemărginite bogății ale inimii sărăcia noii lor gospodării. Era răpitor de frumoasă, cu părul prins în fugă într-o fâșie de mătase, încîntătoare de tinerețe și prospețime, cu ochii surizători, cu glasul vesel ca o rază din soarele ce răsărea tocmai atunci ca să le poleiască sărăcia fermecătoare. Camera, destul de cuviincioasă, era tapetată cu hîrtie verde cu marginea roșie, împodobită cu două oglinzi, una deasupra sobei, alta deasupra scrinului. Un covor cumpărat de ocazie de Bérénice, din banii ei, cu toată împotrivirea Coraliei, ascundea podeaua goală și rece. Garderoba celor doi amanți se afla într-un dulap cu oglindă și în scrin. Mobilele de acaju erau căptușite cu o stofă albastră de bumbac. Bérénice mai salvase o pendulă și două vase de porțelan, patru tacîmuri de argint și șase lingurițe. Sufrageria, vecină cu dormitorul, arăta ca într-o casă de funcționar umil.

Bucătăria era pe sală. Bérénice dormea deasupra, la mansardă. Chiria nu trecea de trei sute de franci. Casa asta, urîță-foc, avea la intrare o imitație de poartă mare; portarul locuia în dreptul unuia din canaturi care era zidit, avînd un gemuleț prin care îi supraveghea pe cei șaptesprezece chiriași. Acest stup reprezintă ceea ce se numește în limbaj de notari „o casă de raport”. Lucien zări în odaie un birou, un fotoliu, cerneală, pene și hîrtie de scris. Veselia Bérénice, care se bizuia pe debutul Coraliei la Gymnase, veselia actriței, încîntată de rolul pe care-l frunzărise pînă atunci, alungară grijile și amărăciunile poetului mahmur.

— Dacă nu află lumea că ne-am cam dus la fund, o scoatem noi la capăt, zise el. La urma urmei, m-așteaptă patru mii cinci sute de franci! Și o să mai fac rost de bani de la ziarele regaliste, unde m-am angajat acum. Mîine, apare *Deșteptarea*; mă pricep acum în gazetărie, le-arăt eu cum se lucrează!

Coralie, care nu văzu decît iubire în cuvintele acestea, sărută buzele ce le rostiseră. Bérénice pusese masa la gura sobei și tocmai servise un prînz modest compus din ouă fierte, două fripturi și cafea cu frișcă. Cineva ciocăni la ușă. Trei prieteni sinceri, d'Arthez, Léon Giraud și Michel Chrestien, se înfățișară ochilor mirați ai lui Lucien care, mișcat, le oferă să împartă masa cu el.

— Nu, zise d'Arthez. Venim pentru afaceri mai serioase decît niște simple consolări, pentru că am aflat tot: am trecut prin strada Vendôme. Tu îmi cunoști părerile, Lucien. În oricare altă împrejurare, m-aș bucura văzîndu-te că-mi împărtășești convingerile politice; însă, în situația în care te-ai pus scriind la ziarele liberale, n-ai să fii în stare să treci în rîndurile regaliștilor fără a-ți păta pe veci conștiința și a-ți întina existența. Am venit, toți trei, ca să te rugăm fierbinte, în numele prieteniei noastre, oricît de slăbită ar fi ea astăzi, să nu te înjosești astfel. Ai atacat pe ro-

mantici, dreapta și guvernul; nu poți tocmai tu să aperi guvernul, dreapta și pe romantici.

— Am motive superioare ca să fac astfel: scopul ce-l urmăresc va justifica totul, spuse Lucien.

— Poate că nu înțelegi situația în care ne aflăm, îi zise Léon Giraud. Guvernul, curtea, Bourbonii, partidul absolutist, sau, dacă vrei să cuprinzi totul într-o expresie generală, sistemul opus sistemului constituțional, și care se împarte în mai multe fracțiuni complet divergente când e vorba de ales mijloacele de întrebuințat pentru a înăbuși revoluția, este de acord asupra unui singur punct, și anume asupra nevoii de suprimare a presei. Înființarea *Deșteptării*, a *Trăsnetului*, a *Steagului alb* ²⁷⁰, ziare menite să răspundă calomniilor, injuriilor și ironiilor presei liberale, — și trebuie să spun că nu aprob un asemenea fel de a proceda, deoarece această desconsiderare a măreței noastre misiuni este tocmai ceea ce ne-a condus pe noi la publicarea unui ziar demn și serios, a cărui influență va fi în scurtă vreme respectabilă și simțită, impunătoare și demnă — zise el făcând o paranteză, ei bine, toată această artilerie regalistă și ministerială este o primă încercare de represalii menită a plăti liberalilor lovitură pentru lovitură, jignire pentru jignire. Ce crezi că o să se întâmple, Lucien? Abonații sînt în majoritatea lor de partea stîngii. În presă, ca și la război, biruința va fi de partea celor mai numeroși! Voi veți fi socotiți nemernici, mincinoși, dușmani ai poporului; iar ceilalți vor fi considerați adevărații apărători ai patriei, oameni de valoare, martiri, deși poate mai fățarnici și mai răi decît voi. Acest fapt va mări influența primejdioasă a presei, legitimîndu-i și întărindu-i cele mai urîte acțiuni. Injurierea oricui și pe față va ajunge unul din drepturile ei publice, adoptat în profitul abonaților și investit cu autoritatea de lucru judecat printr-un uz reciproc. Cînd racila va fi cunoscută în toată întinderea ei, legile restrictive și prohibitive, cenzura, introdusă cu ocazia asasinării ducelui de Berry și ridicată la deschiderea

camerelor, vor fi reintroduse. Știi ce concluzii va trage poporul francez din această luptă ? Va primi insinuările presei liberale, va crede că Bourbonii vor să lovească în ceea ce s-a dobândit prin revoluție, se va răscula într-o bună zi și-i va izgoni pe Bourboni. Nu numai că îți vei fi pătat viața, dar te vei pomeni la un moment dat în rîndurile unui partid învins. Ești prea tînăr, prea nou venit în presă ; îi cunoști prea puțin șurubăriile și sforăriile ; ai stîrnit prea multă gelozie ca să poți rezista pînă la capăt presiunilor pe care le vor exercita toate ziarele liberale ca să fii îndepărtat. Vei fi împins de furia partidelor, ce sînt încă în paroxismul frigurilor ; numai că frigurile, manifestate în acțiunile brutale din 1815 și 1816²⁷¹, se manifestă acum numai în idei, în luptele orale din Cameră și în polemica din presă.

— Prieteni, spuse Lucien, eu nu sînt poetul zănat pe care vi-l închipuiți voi. Oricum s-ar desfășura lucrurile, eu voi fi dobândit un avantaj pe care izbînda partidului liberal nu mi-l poate da. Cînd voi veți fi cîștigat victoria, eu îmi voi fi atins ținta.

— O să-ți tăiem... părul, zise rîzînd Michel Chretien.

— O să am copii pînă atunci, răspunse Lucien ; și, chiar de mi-ați tăia capul, tot n-o să mă doară...

Cei trei prieteni nu îl înțeleseseră pe Lucien, la care relațiile cu lumea înaltă dezvoltaseră în gradul cel mai ridicat orgoliul nobiliar și deșertăciunile aristocratice. Poetul își vedea, pe bună dreptate de-altminteri, un viitor strălucit de pe urma frumuseții și a spiritului său, sprijinite de numele și de titlul de conte de Rubempré. Doamna d'Espard, doamna de Bargeton și doamna de Montcornet îl țineau în palmă cu această promisiune, ca pe un gîndac legat cu ață. Lucien nu se mai mișca decît într-un cerc închis. Vorbele : „E de-ai noștri, a învățat să gîndească !” spuse cu trei zile în urmă în saloanele domnișoarei des Touches, îl îmbătaseră, ca și felicitările primite de la ducii de Lenoncourt, de Navarreins și de Grandlieu, de la Ras-

tignac, de la Blondet, de la frumoasa ducesă de Maufrigneuse, de la contele d'Esgrignon, de la des Lupeaulx, de la oamenii cei mai cu trecere din partidul regalist.

— Hai să mergem ! nu mai e nimic de făcut, replică d'Arthez. O să-ți fie mai greu decît oricărui altuia să te păstrezi curat și să te stimezi singur. O să suferi mult, te cunosc eu, cînd te vei vedea disprețuit tocmai de aceia cărora li te vei fi devotat.

Cei trei prieteni își luară rămas bun de la Lucien fără să-i întindă mîna prietenește. Lucien stătu cîteva clipe îngîndurat și trist.

— Ei ! lasă-i încolo pe nătărăii ăștia, zise Coralie sărind pe genunchii lui Lucien și înlănțuindu-i gîtul cu brațele ei albe și moi ; ăștia iau viața în serios, iar viața e o glumă. De altfel, tu o să fii contele Lucien de Rubempré. Iar eu o să-i fac, dacă e nevoie, zile fripte Ministerului de Justiție. Știu eu cum să-l sucesc pe stricatul de des Lupeaulx, care o să-ți obțină semnarea ordonanței. Nu ți-am spus că, dacă vei avea nevoie de o treaptă în plus ca să apuci prada, îți dau și cadavrul Coraliei ?

A doua zi, Lucien lăsă să i se treacă numele printre colaboratorii *Deșteptării*. Numele lui fu anunțat ca o cucerire în prospectul împărțit din grija ministerului în o sută de mii de exemplare. Lucien luă parte la banchetul triumfal, care ținu nouă ceasuri, la Robert, la doi pași de Frascati, și la care asistau corifeii presei regaliste : Martainville, Augé, Destains²⁷² și o sumedenie de scriitori încă în viață care, pe atunci, *țineau cu monarhia și cu religia*, după o expresie consacrată.

— O să izbim în liberali, de-o să le meargă fulgii ! zise Hector Merlin.

— Domnilor, răspunse Nathan, care trecu și el în această tabără socotind că era mai bine, pentru exploatarea teatrului la care se gîndea, să aibă autoritatea de partea sa, decît împotrivă. Dacă le declarăm război, măcar să-l facem cumsecade ! Să-i atacăm pe

toți scriitorii clasici și liberali fără deosebire de vîrstă sau de sex, să-i luăm pe toți în zeflemea fără cruțare.

— Să fim demni, să nu ne lăsăm cîștigați de exemplele, de darurile, de banii editorilor. Să restaurăm gazetăria.

— Bine ! zise Martainville. *Justum et tenacem propositi virum* ²⁷³ ! Să fim neîndurați și usturători. Eu o să-l scutur pe La Fayette ²⁷⁴ ca să vadă lumea cine e : o paiață numărul unu !

— Eu, spuse Lucien, îi iau asupra mea pe eroii *Constituționalului* ²⁷⁵, pe sergentul Mercier, *Operele complete ale domnului Jouy* ²⁷⁶, pe iluștrii oratori de stînga !

La ora unu din noapte, un război pe viață și pe moarte fu hotărît și votat în unanimitate de redactori, care își înecară toate nuanțele și toate ideile într-un punct căruia îi dădură foc.

— *Ne-am turnat o armură monarhică și religioasă pe cînte !* zise din pragul ușii unul dintre scriitorii cei mai celebri ai literaturii romantice.

Aceste vorbe istorice, destăinuie de un editor care asistasese la masă, apărură a doua zi în *Oglinda* ; însă indiscreția fu pusă în seama lui Lucien. O astfel de trădare fu semnalul unui mare război dezlănțuit în ziarele liberale. Lucien ajunse calul lor de bătaie și nu fu cruțat în nici un fel : dădură în vileag pățaniile sonetelor lui, dezvăluiră publicului că Dauriat prefera să piardă trei mii de franci decît să le tipărească, îl porecliră poetul fără sonete !

Intr-o dimineață, în chiar ziarul unde debutase Lucien atît de răsunător, citi rîndurile următoare, scrise numai pentru dînsul, căci publicul nu putea pricepe aluzia :

*

* * *Dacă editorul Dauriat slăruie în a nu publica sonetele viitorului Petrarca al Franței, noi ne vom purta ca niște dușmani mărinimoși și vom pune coloanele noastre la dispoziția acestor poeme care trebuie să fie*

foarte nostime, judecînd după exemplarul pus nouă la dispoziție de un prieten al autorului.

Și, sub acest înfricoșător anunț, poetul citi sonetul următor, dedicat umilei flori a SCAIETELUI²⁷⁷, care îl făcu să plîngă lacrimi amare :

Odală-n zori, din ierburi se înălțase una,
Firavă și suspectă, în locul plin de flori;
Cu lă răboi pretinse că splendide culori
Vor arăta-ntr-o zi că e de neam, ea una :

Deci o îngăduire ! Dar, ce să vezi ? că juna
Porni să-și ocărăscă frunoasele-i surori,
Ce-n urmă-afanisite de spusele-i grandori,
Cerură, scurt, dovezi că-naltă i-e străbuna.

Și iat-o că-nflori ! Stirni atîta silă
Și țipăt în grădină, cîl nici un guguman ;
Vai ! cît îl fluierară pe-acest calic sărman !

Stăpînul, ce trecea, îl frînse fără milă ;
Și noaptea, doar măgarul îi plînse pe mormînt,
Căci nu era în sine decît un SCAI de rînd !

Vernou vorbi de pasiunea lui Lucien pentru joc și semnală dinainte *Arcașul* drept o operă antinațională, în care autorul lua partea măcelarilor catolici împotriva victimelor calviniste. Într-o săptămînă, sfada deveni veninoasă la culme. Lucien se bizuia pe prietenul său Lousteau, care îi datora o mie de franci și cu care avea o înțelegere secretă ; însă Lousteau ajunsese cel mai mare dușman al lui Lucien. Iată cum. De trei luni, Nathan o iubea pe Florine și nu știa cum să i-o răpească lui Lousteau, pentru care fata asta era o ade-vărată providență. Amărăciunea și deznădejdea actriței rămase fără angajament îl făcu pe Nathan, coleg acum cu Lucien, să se ducă la Coralie și s-o roage să-i ofere Florinei un rol într-o piesă de-al lui, urmînd ca el să-i obțină apoi Florinei un angajament condițional la Gymnase. Florine, îmbătută de ambiție, nu

șovăi. Avusese destulă vreme ca să-l cunoască pe Lousteau. Nathan era un ambițios literar și politic, de o energie pe măsura nevoilor sale, pe cînd la Lousteau viciile înăbușeau voința. Actrița, care ținea să reapară înconjurată de o nouă strălucire, îi încredință lui Nathan scrisorile droghistului, iar Nathan îl făcu pe Matifat să i le răscumpere în schimbul șesimii de la ziar, rîvnită de Finot. Florine căpătă atunci un apartament luxos în strada Hauteville și îl luă pe Nathan ca protector în văzul gazetarilor și al oamenilor de teatru. Lousteau fu atît de crîncen lovit de această întîmplare, încît izbucni în plîns la sfîrșitul unei mese ce i-o dădură prietenii ca să-l mîngîie. La această orgie, mesenii găsiră că Nathan, în toată treaba asta, nu-și urmăriise decît interesul. Cîțiva scriitori, ca și Finot și Vernou, cunoșteau pasiunea dramaturgului pentru Florine; însă, după părerea tuturor, Lucien, mijlocind această afacere, călcase în picioare cele mai sfinte legi ale prieteniei. Proaspătul regalist, care procedase astfel ca să fie pe plăcuțl partidului său și din dorința de a-și servi noii amici, nu află iertare.

— Nathan s-a lăsat tîrît de logica pasiunii; pe cînd geniul de provincie, cum îi spune Blondet, a făcut-o din calcul rece! exclamă Bixiou.

De aceea pieirea lui Lucien, a intrusului, a panglicarului ce voia să înghită pe toată lumea fu unanim hotărîtă și îndelung plănuită. Vernou, care îl ura pe Lucien, se însărcină să nu-l slăbească nici măcar o clipă. Ca să nu-i mai plătească lui Lousteau cei trei mii de franci, Finot îl învinui pe Lucien că l-a împiedicat să cîștige cincizeci de mii de franci cînd îi dezvăluise lui Nathan secretul „lucrăturii” puse la cale împotriva lui Matifat. Nathan, sfătuit de Florine, își păstrase sprijinul lui Finot vînzîndu-i șesimea pe cincisprezece mii de franci. Lousteau, care pierdea cei trei mii de franci, nu-i iertă lui Lucien această pagubă importantă pentru el. Rănile amorului propriu sînt fără leac cînd sînt însoțite și de dureri bănești. E greu de exprimat și de zugrăvit furia ce-i cuprinde pe scri-

itori cînd amorul propriu le e rănit, precum și energia de care dau dovadă în momentul cînd se simt atinși de săgețile otrăvite ale ironiei. Aceia a căror energie și rezistență le sînt stimulate numai de atac se lasă repede răpuși. Oamenii calmi, ce se bazează pe uitarea profundă în care cade un articol injurios, sînt aceia ce fac dovadă de adevăratul curaj literar. De aceea, cei slabi, la prima vedere, par cei tari; dar rezistența lor e de scurtă durată. În primele două săptămîni, Lucien, cuprins de furie, îi împoșcă pe foștii săi prieteni cu o ploaie de articole prin ziarele regaliste, în care împărți povara criticii cu Hector Merlin. Zi de zi, de pe parapetul *Deșteptării*, îi bombardă cu tot spiritul său, ajutat de altfel de Martainville, singurul care îl servi fără gînd ascuns, și căruia nu i se dezvăluie secretul acordurilor încheiate cu glume la chefuri, sau la Galeriile de Lemn în prăvălia lui Dauriat și în culisele teatrului, între ziariștii din amîndouă partidele uniți într-ascuns în calitate de colegi. Cînd Lucien se ducea în foaierul Vodevilului, nu mai era întîmpinat ca prieten, doar cei din partidul său îi mai dădeau mîna; pe cînd Nathan, Hector Merlin, Théodore Gaillard făceau cauză comună fără pic de rușine cu Finot, cu Lousteau, cu Vernou și cu cîțiva ziariști porecliți *băieți buni*. Pe vremea aceea, foaierul Vodevilului era sediul bîrfelilor literare, locul unde se adunau oameni din toate partidele, politicieni și magistrați. După o dojană făcută într-o anumită cameră de consiliu, președintele, care îi reproșase unuia dintre colegi că mătură culisele cu roba lui, se trezi față în față cu dojenitul în foaierul Vodevilului. Pînă la urmă, Lousteau îi întinse acolo mîna lui Nathan. Finot venea și el aproape în fiecare seară. Cînd avea vreme, Lucien observa în acel loc atitudinea dușmanilor săi față de dînsul și nefericitul copil vedea mereu la ei o neînduplecată răceală.

Pe atunci, patima politicianistă dădea naștere la uri cu mult mai serioase decît astăzi. Astăzi, cu vremea, totul a slăbit, din pricina unei prea mari tensiuni a

resorturilor. Astăzi, criticul, după ce a gătit cartea unui om, îi întinde acestuia mâna. Și victima trebuie să-și îmbrățișeze călăul, de frică să nu fie luat în râs. În caz că refuză, scriitorul acela e socotit nesociabil, îngîmfat, prost-crescut, ținșos, distant și hain. Astăzi, după ce un autor a fost lovit de pumnalul trădării, după ce s-a ferit cu grijă de cursele întinse cu o josnică prefăcătorie, după ce a îndurat cele mai urâte lucrături, își aude ucigașii dîndu-i bună ziua și avînd pretenții la prețuirea, ba chiar și la prietenia lui. Totul se scuză și se justifică într-o epocă în care virtutea a fost preschimbată în viciu, după cum unele vicii au devenit virtuți. Camaraderia a ajuns cea mai sfîntă dintre libertăți. Susținătorii părerilor celor mai contrarii își vorbesc pe ocolite și chiar cu politețe. Pe vremea aceea, după cum mulți își mai pot amînti, era un act de curaj pentru unii scriitori regalisti și pentru unii scriitori liberali să se întâlnească în același teatru. Își aruncau vorbe provocatoare, schimbau priviri pline de ură, cea mai slabă scînteie putea stîrni o încăierare. Cîți dintre noi nu și-au auzit vecinul blestemînd, cînd îi vedea intrînd pe vreunul din oamenii luați mai deseori ca țintă a atacurilor respective de către ambele partide? Nu existau pe atunci decît două partide, regalisti și liberalii, romanticii și clasiștii; aceeași ură sub două forme, o ură ce te făcea să înțelegi eșafodurile din timpul Convenției. Lucien, devenit regalist și romantic înflăcărat, din liberal și voltairian înverșunat, cum fusese la început, se pomeni copleșit de vrăjmășiile ce planau deasupra capului omului celui mai urît de liberalii din vremea aceea, al lui Martainville, singurul care îl apăra și îl iubi. Această solidaritate îi fu dăunătoare lui Lucien. Partidele sînt nerecunoscătoare față de vedetele lor, își părăsesc ușor copiii care s-au răzlețit. Mai ales în politică, celor ce vor să parvină le prinde bine să meargă laolaltă cu grosul armatei. Răutatea cea mare a micilor ziare fu să-i pună în aceeași ciorbă pe Lucien și pe Martainville. Liberalismul îi aruncă astfel

pe unul în brațele celui alt. Această prietenie, falsă sau adevărată, le atrase amîndurora articolele veninoase ale lui Félicien, întăritat de succesele lui Lucien în lumea înaltă, și care credea, ca și toți foștii colegi ai poetului, în apropiata lui înălțare. Exagerară atunci pretinsa trădare a poetului, împodobind-o cu circumstanțele cele mai agravante. Lucien fu poreclit micul Iuda, iar Martainville marele Iuda, căci pe Martainville îl învinovăteau, pe drept sau pe nedrept, că predase puntea de la Pecq armatelor străine. Lucien îi răspunse rîzînd lui des Lupeaulx că el, dimpotrivă, în ceea ce-l privește, se face frate cu dracul ca să treacă puntea. Luxul lui Lucien, deși găunos și întemeiat doar pe speranțe, îi revolta pe prieteni, care nu-i iertau nici echipajul la scară, nici minunățiile din strada Vendôme, căci ei îl credeau trăind încă pe picior mare. Toți simțeau instinctiv că un om tînăr și frumos, spiritual și corupt de ei avea să ajungă sus de tot; de aceea, ca să-l răstoarne, întrebuițară toate mijloacele.

Cu cîteva zile înainte de debutul Coraliei la Gyn-nase, Lucien veni, braț la braț, cu Hector Merlin în foaiorul Vodevilului. Merlin își certa prietenul că îl servise pe Nathan în afacerea cu Florine.

— Ți-ai făcut din Lousteau și din Nathan doi dușmani de moarte. Îți dădusem sfaturi bune, și nu te-ai folosit de ele. Ai împărțit elogii și binefaceri în dreapta și stînga, vei fi pedepsit crunt pentru faptele bune. Florine și Coralie n-au să trăiască niciodată în bună înțelegere pe aceeași scenă: fiecare din ele o să caute s-o pună în umbră pe cealaltă. Tu n-ai decît două ziare ca s-o aperi pe Coralie; iar Nathan, pe lîngă avantajul pe care i-l dă meseria lui de autor dramatic, dispune de ziarele liberale în chestiunile de teatru, și e în gazetărie de ceva mai multă vreme decît tine.

Vorbele acestea răspundeau temerilor ascunse ale lui Lucien, care nu găsea nici la Nathan nici la Gaillard sinceritatea la care avea dreptul; însă nu se putea plînge, era prea proaspăt convertit! Gaillard îi

închidea gura lui Lucien spunîndu-i că noii-veniți trebuie să dea multe dovezi pînă cînd partidul să se încreadă în ei. În sînul ziarelor regaliste și guvernamentale, poetul întîlnea o gelozie la care nu se așteptase, gelozia ce se naște între toți oamenii aflați în fața unei plăcinte de împărțit și care îi face să semene cu cîinii aflați în fața unui ciolan. Acești scriitori își făceau într-ascuns fel de fel de răutăți ca să se pună rău unii pe alții cu cîrmuirea, se învinovăteau că nu sînt destul de zeloși ; și, ca să se scape de un concurent, scorneau pe seama lui tot felul de minciuni perfide. La liberali nu existau asemenea certuri lăuntrice, ei fiind departe de putere și de favorurile ei. Intrezărind această rețea de ambiții, Lucien nu avu destul curaj să tragă spada ca să-i taie nodurile, și nici destulă răbdare ca să-i descurce itele ; neputînd fi nici un Aretino, nici un Beaumarchais și nici un Fréron²⁷⁸ al epocii sale, își văzu doar de unica-i dorință : să capete ordonanța, pricepînd că această repunere în drepturi i-ar aduce o căsătorie strălucită. Izbînda n-ar mai atîrna atunci decît de o întîmplare ce ar fi înlesnită și de frumusețea lui. Lousteau, căruia îi arătase atîta încredere, îi cunoștea taina ; ziaristul știa unde să-l lovească de moarte pe poetul din Angoulême : de aceea, în ziua în care Merlin îl însoțea la Vodevil. Étienne îi pregătise lui Lucien o cursă înfricoșătoare în care copilul trebuia să cadă și să piară.

— Uite-l pe frumosul nostru Lucien, zise Finot luîndu-l de braț pe des Lupeaulx cu care stătuse de vorbă de față cu Lucien și după ce îi strînsese acestuia mîna cu nenumărate prefăcătorii de prietenie. Nu cunosc vreo altă izbîndă atît de rapidă ca a lui, spuse Finot uitîndu-se cînd la Lucien, cînd la politician. La Paris, izbînda e de două feluri : izbînda materială, banii pe care oricine îi poate aduna, și izbînda morală, relațiile, poziția, posibilitatea de a intra într-o anumită lume închisă pentru anumite persoane, oricît de mare le-ar fi izbînda lor materială ; și amicul meu...

— Amicul nostru, zise des Lupeaulx, mîngîindu-l pe Lucien cu o privire.

— Amicul nostru, reluă Finot, legănînd mîna lui Lucien într-ale sale, a realizat sub acest raport o izbîndă strălucită. La drept vorbind, Lucien are mai multe posibilități, mai mult talent, mai mult spirit decît toți cei ce-l invidiază, și apoi e de-o frumusețe răpitoare; foștii lui prieteni nu-i iartă succesele și spun că a avut noroc.

— Norocul acesta, zise des Lupeaulx, nu-l au nicio dată proștii sau incapabilii. Parcă poți, de pildă, să spui că Bonaparte a avut noroc? Fuseseră douăzeci de generali înaintea lui la comanda armatelor din Italia, după cum sînt acum o sută de tineri care ar dori să pătrundă în casă la domnișoara des Touches, despre care se și vorbește în lume că-ți va fi soție, dragul meu! îi spuse des Lupeaulx lui Lucien, bătîndu-l pe umăr. O! te bucuri de mare trecere. Doamna d'Espard, doamna de Bargeton și doamna de Montcornet sînt nebune după dumneata. N-o să te duci deseară la serata doamnei Firmiani, iar mîine la petrecerea ducesei de Grandlieu?

— Ba da, răspunse Lucien.

— Dă-mi voie să-ți prezint pe un tînăr bancher, domnul du Tillet²⁷⁹, un om demn de dumneata, căci a știut să facă avere, și încă în scurtă vreme.

Lucien și du Tillet făcură cunoștință, legară o conversație, și bancherul îl invită pe Lucien la masă. Finot și des Lupeaulx, amîndoi cu aceeași pricepere la oameni și la lucruri, și care se cunoșteau îndeajuns ca să rămînă prieteni, pădură să continue o convorbire începută; îi lăsară pe Lucien, Merlin, du Tillet și Nathan discutînd împreună și se îndreptară spre una din canapelele din foaiierul Vodevilului.

— Ah! dragă prietene, îi zise Finot lui des Lupeaulx, spune-mi adevărul! Lucien e protejat în chip serios? pentru că redactorii mei au ajuns să nu-l mai poată suferi; și, înainte de a le favoriza conspirația, am vrut

să te consulți dacă nu e mai bine să le-o dejoc și să-I servesc pe el.

Aici, politicianul și Finot se priviră 'cîtva timp cu mare atenție.

— Cum poți, dragul meu, spuse în sfîrșit des Lupeaulx, să-ți închipui că marchiza d'Espard, Châtelet și doamna de Bargeton, care l-a făcut pe baron prefect de Charente și conte spre a se putea întoarce în triumf la Angoulême, i-ar ierta lui Lucien atacurile? L-au împins în partidul regalist ca să-l dea gata. Astăzi, toți caută motive ca să-i refuze ceea ce i-au promis; găsește și dumneata cîteva! le vei fi făcut un serviciu nemăsurat celor două femei; își vor aduce dîsele aminte la momentul potrivit. Eu le cunosc secretul: îl urăsc pînă într-atîta pe mititelul ăsta, încît m-au mirat și pe mine. Lucien ar fi putut să scape de cea mai neînduplecată dușmană a lui, de doamna de Bargeton, numai oprindu-și atacurile în anumite condiții pe care femeile le îndeplinesc cu plăcere, mă înțelegi? E frumos, e tînăr, ar fi înecat această ură într-un potop de iubire, ajungea conte de Rubempré, și Scoica i-ar fi făcut rost de vreo funcție în casa regală, vreo sinecură! Lucien ar fi fost un foarte drăguț lector pentru Ludovic al XVIII-lea, ar fi fost bibliotecar pe undeva, s-ar fi pomenit în Consiliul de stat în glumă, ar fi ajuns director în serviciul divertismentelor regale. Nerodul a pierdut ocazia. Poate că de aceea nici nu-l iartă. În loc să-și impună el condițiile, le-a acceptat pe ale altora. În momentul în care el s-a lăsat păcălit de promisiunea ordonanței, baronul Châtelet a făcut un mare pas înainte. Numai Coralie l-a pierdut pe copilul ăsta. Dacă actrița nu i-ar fi fost amantă, el ar fi dorit-o din nou pe Scoică și ar fi avut-o.

— Așa că putem să-i dăm la cap, zise Finot.

— În ce mod? întrebă cu nepăsare des Lupeaulx, care voia să se laude cu acest serviciu față de marchiza d'Espard.

— Are un contract care îl obligă să lucreze la fișica lui Lousteau ; o să-l putem face cu atît mai ușor să scrie articolele, cu cît e fără un ban. Dacă ministrului de justiție n-o să-i fie pe plac vreun articol nostim și dacă o să-i dovedim că Lucien e autorul, o să-l socotească nevrednic de favorurile regelui. Ca să-l scoatem puțin din minți pe geniul acesta din provincie, am pus la cale „căderea“ Coraliei : își va vedea amanta fluierată și fără roșuri. Cînd ordonanța va fi amînată fără termen, o să începem să luăm în rîs pretențiile aristocratice ale victimei noastre, vom pomeni de mama moașă și de tatăl spițer. Lucien are doar un curaj de suprafață, o să-l doborîm iute și-l vom trimite de unde a venit. Nathan mi-a vîndut cu ajutorul Florinei șesimea de la revistă care era a lui Matifat, și am izbutit să cumpăr și partea negustorului de hîrtie, încît acum sînt singur cu Dauriat ; am putea să ne înțelegem, dumneata și cu mine, ca să trecem revista de partea curții. Pe Florine și pe Nathan nu i-am protejat decît cu condiția să-mi restituie șesimea ; mi-au vîndut-o, trebuie să-i servesc ; dar, mai întîi, voiam să cunosc șansele lui Lucien...

— Ești un om și jumătate ! zise des Lupeaulx rîzînd. Îmi plac oamenii ca dumneata...

— Atunci, poți căpăta un angajament definitiv pentru Florine ? îl întrebă Finot.

— Da ; însă scapă-ne de Lucien, pentru că Rastignac și de Marsay nu mai vor să audă vorbindu-se de el.

— Poți dormi liniștit, îi zise Finot. Nathan și cu Merlin vor aduce mereu articole pe care Gaillard se va angaja să le publice. Lucien n-o să mai aibă unde strecura nici măcar un rînd, și deci n-o să mai poată duce lupta mai departe. Nu-i mai rămîne decît ziarul lui Martainville ca să se apere și ca s-o apere pe Coralie ; cu un singur ziar în contra tuturor, îi va fi cu neputință să reziste.

— Îți voi indica eu părțile sensibile ale ministrului ; dar să-mi dai mie manuscrisul articolului pe care ai să i-l smulgi lui Lucien, răspunse des Lupeaulx, care se

feri să-i spună lui Finot că ordonanța făgăduită lui Lucien era doar o păcăleală.

Des Lupeaulx plecă din foaiier. Finot se apropie de Lucien și, cu glasul lui de om de treabă care i-a amăgit pe mulți, îi explică de ce nu putea să se lipsească de colaborarea ce i se datora. Finot nici nu voia să se gîndească la un proces care ar spulbera speranțele puse de prietenul său în partidul regalist. Lui Finot îi plăceau oamenii destul de tari ca să-și schimbe cu îndrăzneală părerile. Lucien și cu el n-aveau să se mai întâlnească în viață, oare n-aveau să-și mai facă atîtea și atîtea servicii ? Lucien avea doară nevoie de un om sigur în partidul liberal, ca să-i atace pe guvernamentali sau pe ultraregaliști cînd i s-ar refuza vreun serviciu.

— Dacă te trag pe sfoară, ce-ai să faci ? mai întrebă Finot sfîrșind. Dacă vreun ministru, crezînd că ți-a pus hățul de gît cu renegarea dumatăle, nu se mai teme de dumneata și te alungă, n-o să ai atunci nevoie de o haită de cîini să-l muște de picioare ? Cu Lousteau ești certat de moarte. Cu Félicien nu mai vorbești. Doar pe mine mă mai ai ! Una din legile meseriei mele e să trăiesc în bună înțelegere cu oamenii cu adevărat tari. Dumneata poți să-mi faci, în lumea în care intri, serviciile pe care ți le fac eu în presă. Însă, știi, afacerile înainte de toate ! trimite-mi articole pur literare, n-or să te compromită, și îți vei fi ținut și învoiala.

Lucien nu văzu în propunerile lui Finot decît prietenie amestecată cu multe calcule și, măgulit de lingușirile acestuia și ale lui des Lupeaulx, îi mulțumi din tot sufletul.

În viața ambițioșilor și a tuturor acelor care nu pot parveni decît cu ajutorul oamenilor și al evenimentelor, și al unui plan mai mult sau mai puțin bine chibzuit, urmărit, susținut, se ivește un moment crucial în care nu știi ce putere îi supune la mari încercări : totul dă greș dintr-o dată, din toate părțile firele se rup și se încîlcesc, nenorocul rînjește spre ci de pretutindeni. Cînd un om își pierde capul într-un astfel de

vîrtej, e și el pierdut. Cei care se pricep să se împotrivească acestei prime răzvrătiri a împrejurărilor, care înfruntă neclintiți vifornița pînă trece, care se salvează urcînd printr-o uriașă efortare în sfera superioară, sînt oameni într-adevăr tari. Orice om, afară de cei născuți bogați, are deci în viață ceea ce trebuie să numim o săptămînă fatală. Pentru Napoleon, această săptămînă a fost retragerea de la Moscova. Momentul acesta crunt venise și pentru Lucien. Toate îi merseseră prea bine în lume și în literatură ; fusese prea fericit, trebuia ca oamenii și lucrurile să se întoarcă împotriva lui. Întîia durere fu cea mai vie și mai crudă dintre toate ; ea îl atinse acolo unde se credea invulnerabil, în inimă și în iubire. Coralie nu era spirituală ; însă, înzestrată cu un suflet ales, avea posibilitatea de a și-l arăta prin dăruirile acelea bruște ce le caracterizează pe marile actrițe. Fenomenul acesta ciudat, cîtă vreme n-a devenit un obicei, e supus toanelor caracterului și, adesea, unei minunate pudori care le domină pe actrițele încă tinere. Naivă și sfioasă în adîncul ei, îndrăzneată și hotărîtă în aparență, cum trebuie să fie o actriță, Coralie, încă stăpînită de iubire, lăsa să i se vadă pe masca de actriță reacțiile inimii ei de femeie. Arta de a reda sentimentele, sublimă înșelătorie, nu învinsese la ea natura. Îi era rușine că dăruiește publicului ceea ce aparținea numai iubirii. Și mai avea o slăbiciune proprie femeilor adevărate. Deși se știa chemată să domnească pe scenă, avea totuși nevoie de succes. Incapabilă să înfrunte o sală care n-ar fi simpatizat-o, tremura totdeauna intrînd în scenă : și atunci, răceala publicului putea s-o înghețe. Această emoție grozavă făcea ca fiecare rol nou să fie pentru ea un debut. Aplauzele îi dădeau un fel de beție, inutilă amorului propriu, dar de care curajul ei nu se putea lipsi ; un murmur de dezaprobare sau tăcerea unui public distrat îi tăiau tot elanul ; o sală plină, atentă, priviri admiratoare și binevoitoare o electrizau ; intra atunci în legătură directă cu însușirile nobile ale tuturor acelor suflete, și-și simțea puterea să le înalțe, să

le miște. Acest efect dublu se datora și firii nervoase și naturii geniului, și trăda gingășiile și drăgălășenia bieteii copile. Lucien ajunsese să prețuiască comorile acelui suflet și să-și dea seama cât de copilăroasă îi era iubită. Nepricepută la prefăcătoriile de actriță, Coralie nu era în stare să se apere de rivalitățile și uneltirile din culise cu care se îndeletnicea Florine, o fată tot pe atât de primejdioasă, de depravată încă de pe atunci, pe cât era de simplă, de bună, prietena ei. Rolurile trebuiau s-o caute ele pe Coralie ; ea era prea mândră ca să se roage de autori și să le suporte condițiile dezonorante, ca să se dea primului gazetar care ar fi amenințat-o cu amorul și cu condeiful său. Talentul, și așa destul de rar în arta rară a actorului de teatru, nu-i decît o condiție de succes, talentul e chiar dăunător multă vreme dacă nu-i întovărășit de un anume dar al intrigii, care îi lipsea cu desăvîrșire Coraliei. Prevăzînd suferințele ce o așteptau pe iubită lui la debutul de la Gymnase, Lucien ținu să-i procure cu orice preț un succes. Banii ce le mai rămăseseră din prețul mobilierului vîndut, aceia pe care Lucien îi cîștiga, toți se duseseră pe costume, pe amenajarea cabinei, pe toate cheltuielile necesare unui debut. Cu cîteva zile înainte, Lucien făcu o încercare umilitoare la care se hotărî din dragoste : luă polițele lui Fendant și Cavalier, se duse în strada Bourdonnais, la *Firul de Aur*, ca să i le sconteze Camusot. Poetul nu era încă atât de corupt, încît să poată merge cu sînge rece la asalt. Tot drumul fu chinuit de gînduri și de întrebări : „Da ! — Nu !” Ajunse totuși în cele din urmă la micul birou rece, mohorît, luminat de o curte interioară, unde își avea reședința gravă nu îndrăgostitul de Coralie, preabunul, trîndavul, desfrînatul, necredinciosul Camusot pe care îl cunoștea el, ci tatăl de familie serios, negustorul învăluit în șiretlicuri și virtuți, înveșmîntat în demnitatea judecătorească a unui magistrat de la Tribunalul de comerț, și înarmat cu acea răceală patronală de șef al firmei, înconjurat de vînzători, casieri, registre, facturi și eșantioane, păzit de nevastă,

Însoțit în tot locul de o funcționară îmbrăcată modest. Lucien se înfioră din creștet pînă în tălpi apropiindu-se de el, căci impunătorul negustor îi zvîrli privirea obraznic de nepăsătoare pe care el o mai observase și în ochii altor cămătari.

— Am aici niște polițe ; v-aș fi foarte recunoscător dacă ați voi să mi le luați, domnule ! îi zise el din picioare negustorului care ședea pe scaun.

— Și dumneata mi-ai luat ceva, domnul meu, spuse Camusot, mi-aduc aminte.

Lucien îi explică situația Coraliei, pe șoptite și vorbindu-i la ureche negustorului de mătăsuri, care putu auzi astfel bătăile de inimă ale poetului umilit. În intențiile lui Camusot nu era ca biata Coralie să sufere o „cădere“. Ascultînd, negustorul se uită la semnături și zîmbi ; era judecător la Tribunalul de comerț, cunoștea situația editorilor. Îi dădu patru mii cinci sute de franci lui Lucien, cu condiția să scrie pe dos : *Valoare primită în mătăsuri*. Lucien se duse numaidecît la Braulard și se învoi cu acesta ca să-i asigure Coraliei un succes frumos. Braulard făgădui să vină, și veni, la repetiția generală, ca să aleagă momentele cînd „oamenii“ lui să bată din palme, ca să smulgă succesul. Lucien îi dădu restul de bani Coraliei, ascunzîndu-i intervenția la Camusot, și domoli grijile actriței și ale Bérénicei, care nu mai știau cum să ducă mai departe casa. Martainville, care se pricepea ca nimeni altul pe vremea aceea în ale teatrului, venise de mai multe ori s-o ajute pe Coralie, cînd își repeta rolul. Lucien, la rîndul lui, primise de la mai mulți redactori regaliști făgăduiala unor articole favorabile, deci nu bănuia nenorocirea. În ajunul debutului Coraliei, i se întîmplă lui Lucien ceva îngrozitor. Cartea lui d'Arthez tocmai apăruse. Redactorul-șef de la ziarul lui Hector Merlin îi dădu lucrarea lui Lucien, ca omului celui mai capabil să scrie despre ea : nu-și datora oare fatala reputație articolelor despre Nathan ? Era lume în birou, toți redactorii se aflau acolo. Martainville venise să se înțeleagă asupra unui punct din polemica generală

pornită de ziarele regaliste contra ziarelor liberale. Nathan, Merlin, toți colaboratorii de la *Deșteptarea* discutau despre influența revistei semihebdomadare a lui Léon Giraud, influență cu atât mai periculoasă, cu cât limbajul îi era mai prudent, mai înțelept și mai măsurat. Lumea începea să vorbească de cenacul din strada des Quatre-Vents, socotit un nucleu revoluționar. Se hotărîse tocmai ca ziarele regaliste să pornească un război necruțător împotriva acestor adversari primejdioși, care într-adevăr puseră în mișcare Doctrina, secta fatală ce-i răsturnă pe Bourboni ²⁸⁰, din ziua în care cea mai meschină dintre răzbunări îl făcu pe cel mai strălucit scriitor regalist ²⁸¹ să se alieze cu ea. D'Arthez, ale cărui opinii absolutiste nu erau cunoscute, cuprins în anatema rostită împotriva cenacului întreg, trebuia să fie cea dintîi victimă. Cartea lui se cuvenea să fie *lichidată*, după expresia lor. Lucien refuză să scrie articolul. Refuzul stîrni cel mai violent scandal printre oamenii de vază ai partidului regalist aflați acolo. I se spuse răspicat lui Lucien că un proaspăt convertit nu are voință proprie; dacă nu-i convenea să fie cu monarhia și cu religia, putea să se înapoieze în tabăra de unde venise; Merlin și Martainville îl luară deoparte și îi atraseră prietenește atenția că astfel o dădea pe Coralie pradă urii ce i-o juraseră ziarele liberale și că ea, în schimb, n-o să mai aibă nici sprijinul ziarelor regaliste și guvernamentale. Actrița avea, de bună seamă, să dea loc unei polemici înfierbîntate, sortită să-i creeze reputația după care tînjesc toate femeile din teatru.

— Dumneata nu te pricepi, îi zise Martainville; dînsa o să joace trei luni, în care timp noi vom schimba multe articole bătaioase, și o să mai cîștige și treizeci de mii de franci în provincie, în lunile de concediu. Pentru un scrupul din acelea ce te vor împiedica să ajungi vreodată om politic, dar pe care noi sîntem nevoiți să-l călcăm în picioare, o omori pe Coralie, îți omori viitorul, iar acumă rămîi pe drumuri.

Lucien se văzu silit să aleagă între d'Arthez și Coralie : iubita lui era pierdută dacă nu-l sfârteca pe d'Arthez în ziarul cel mare și în *Deșteptarea*. Sărmanul poet se întoarse acasă cu moartea în suflet ; se așeză la gura sobei, în odaia lui, și citi cartea, una din cele mai frumoase din literatura modernă. Presără lacrimi din pagină în pagină, șovăi multă vreme, dar în cele din urmă scrisese un articol batjocoritor, cum știa el să facă, luă cartea cum iau copiii o pasăre frumoasă ca să-i smulgă penele și s-o chinuie. Zeflemeaua lui cruntă îi putea dăuna cărții. Recitind această operă, toate sentimentele frumoase ale lui Lucien se treziră ; străbătu Parisul la miezul nopții, ajunse la d'Arthez acasă, văzu tremurînd în ferestre curata și sfielnica licărire de lumină pe care o privise de atîtea ori cu sentimente de admirație pentru nobila sîrguință a acestui adevărat geniu ; nu se încumetă să urce, stătu jos pe o piatră cîteva momente. În sfîrșit, împins de îngerul cel bun, bătu la ușă, îl găsi pe d'Arthez citind, fără foc în sobă.

— Ce-i cu tine ? întrebă tînărul scriitor zărindu-l pe Lucien și ghicind că numai o nenorocire mare îl putea aduce.

— Cartea ta e sublimă, exclamă Lucien cu ochii plini de lacrimi, și mi s-a cerut s-o atac.

— Sărmane copil, amară piine mai mănînci ! zise d'Arthez.

— Nu-ți cer decît un singur lucru, păstrează secretul vizitei mele și lasă-mă pe mine în iadul meu, cu în-deletnicirile mele de osîndit pe veci. Se vede că nu poți ajunge la nimic pe lumea asta pînă nu faci bătăture în locurile cele mai simțitoare ale inimii.

— Ai rămas același ! făcu d'Arthez.

— Mă crezi un laș ? Nu, d'Arthez, nu, sînt doar un copil amețit de iubire.

Și îi lămuri situația în care se afla.

— Arată-mi articolul, zise d'Arthez, mișcat de tot ce-i spusese Lucien despre Coralie.

Lucien îi întinse manuscrisul, d'Arthez îl citi și nu se putu opri să nu zîmbească :

— Cît de rău își poate cineva întrebuința spiritul ! exclamă el.

Dar tăcu văzîndu-l pe Lucien într-un fotoliu, copleșit de o durere adevărată.

— Vrei să mi-l lași să-l corectez ? Ți-l trimit mîine înapoi, reluă el. Zeflemeaua dezonoarează o operă ; o critică gravă și serioasă e cîteodată un elogiu, voi izbuti să-ți fac articolul mai onorabil și pentru tine și pentru mine. De altfel, numai eu îmi cunosc bine lipsurile.

— Cînd urci o coastă stearpă, dai uneori peste un fruct ca să-ți potolești setea ce te mistuie ; fructul acesta, mite-l ! zise Lucien, care se aruncă în brațele lui d'Arthez, plîns la pieptul lui și-i sărută fruntea spunînd : — Am impresia că-ți încredințez conștiința ca să mi-o dai într-o zi înapoi !

— Socotesc căința periodică drept o mare fățărnicie, spuse solemn d'Arthez, și căința e atunci o primă acordată faptelor rele. Căința este o virginitate pe care sufletul nostru o datorează lui Dumnezeu : un om care se căiește de două ori este prin urmare un ticălos dezgustător. Mi-e teamă că tu nu vezi în căință decît un mijloc de a ți se ierta păcatele.

Vorbele acestea îl loviră în creștetul capului pe Lucien, care se întoarse cu pași șovăitori în strada de la Lune. A doua zi, poetul duse la ziar articolul, înapoiat și îndreptat de d'Arthez ; însă, din ziua aceea, fu ros de o melancolie pe care nu se pricepu totdeauna s-o ascundă. Iar cînd, seara, la Gymnase, văzu sala plină, resimți emoțiile cumplite ce ți le dă un debut la teatru și care la el sporiră datorită și intensității iubirii. Toate vanitățile lui erau în joc, privirea-i cerceta toate chipurile, după cum acuzatul scrutează fețele juraților și ale judecătorilor : un murmur avea să-l facă să-i sară inima ; un mic incident pe scenă, intrările și ieșirile Coraliei, cele mai mici inflexiuni de voce aveau să-l înspăimînte din cale-afară. Piesa în care debuta

Coralie era din acelea care întâi cad, apoi se ridică, și piesa căzu. Intrînd în scenă, Coralie nu fu aplaudată, și răceala sălii o izbi. Din loji, nu răsunară decît aplauzele lui Camusot. Persoane de la balcon și de la galerie îl opriră pe negustor cu țistuieli repetate. La fel impuseră tăcere și *galeriei*, cînd aceasta se deda la salve de aplauze vădit exagerate. Martainville aplauda curajos, iar prefăcuta Florine, Nathan, Merlin îl imitau. Cînd piesa căzu, o grămadă de oameni se îmbulzi în cabina Coraliei, dar acești oameni îi făcură și mai rău prin consolările ce i le aduceau. Actrița ieși din scenă desperată, nu atît pentru dînsa, cît pentru Lucien.

— Braulard ne-a trădat, zise el.

Coralie, lovită în inimă, căzu la pat, doborîită de friguri. A doua zi, îi fu cu neputință să mai joace : își văzu cariera oprită în loc. Lucien îi ascunse ziarele, pe care le desfăcu în sufragerie. Toți cronicarii puneau în seama Coraliei căderea piesei : prea se bizuise pe forțele ei ; încîntătoare pe bulevard, nu avea ce căuta la Gimnase ; fusese împinsă acolo de o ambiție lăudabilă, însă nu-și controlase puterile și înțelesese greșit rolul. Lucien citi fraze goale despre Coralie, scrise după sistemul prefăcut al articolelor sale despre Nathan. O furie, ca a lui Milo din Crotona ²⁸² cînd își simți mîinile prinse în stejarul pe care el însuși îl spintecase, îl cuprinse pe Lucien ; se făcu galben la față : cu vorbe sclipind de bunătate, de bunăvoință și de interes, prietenii lui îi dădeau Coraliei sfaturile cele mai perfide : o povățuiau, cu prefăcătorie, să joace tocmai rolurile ce nu se potriveau cu talentul ei. Așa se prezentau ziarele regaliste, de bună seamă dăscălite de Nathan. Ziarele liberale și cele mărunte se foloseau de tertipurile și ironiile folosite altădată și de Lucien. Coralie auzi un suspin, două, sări din pat, trecu dincolo în odaie, zări ziarele, vru să le vadă și le citi. Cînd isprăvi de citit, se duse să se culce iar și nu scoase o vorbă. Florine era amestecată în conspirație, prevăzuse ce-avea să se întîmple, știa rolul Coraliei, îl repetase cu

Nathan. Administrația teatrului, care ținea la piesă, voi să-i dea Florinei rolul Coraliei. Directorul veni la sărmana actriță acasă, găsi-o înlăcrămată și abătută ; însă, cînd îi spuse, de față cu Lucien, că Florine știa rolul și că-i era cu neputință să nu reprezinte piesa în acea seară, ea se ridică din pat și sări jos.

— O să joc eu ! strigă ea.

Se prăbuși leșinată. Florine căpătă deci rolul și-și făcu faimă de pe urma lui, căci salvă piesa de la cădere ; toate ziarele se întrecură în laude, și de atunci ea deveni marea actriță pe care o cunoașteți. Triumful Florinei îl scoase pe Lucien din fire.

— O ticăloasă căreia tu i-ai dat o bucățică de pîine ! Dacă o vrea Gymnase-ul, n-are decît să-ți plătească angajamentul. Voi fi conte de Rubempré, voi face avere și te iau în căsătorie.

— Ce prostie ! spuse Coralie aruncîndu-i o privire palidă.

— Prostie ! strigă Lucien. Ai să vezi : peste cîteva zile o să locuiești într-o casă frumoasă, o să ai un echipaj, și-ți fac eu rost de un rol !

Luă două mii de franci și dădu fuga la Frascati să-i joace. Nefericitul stătu acolo șapte ore, ros de furii, cu fața liniștită și rece în aparență. În timpul zilei aceleia și a unei părți din noapte, avu șansele cele mai felurite : cîștigă pînă la treizeci de mii de franci, și ieși de acolo fără un ban. Cînd se întoarse acasă, îl găsi pe Finot care îl aștepta ca să-și ia *articolașul*. Lucien făcu greșeala să se plîngă.

— Ei, da ! lucrurile nu-s prea trandafirii, răspunse Finot ; ai făcut cu atîta brutalitate stînga-mprejur, încît trebuia să ajungi aici, să-ți pierzi sprijinul presei liberale, cu mult mai puternică decît presa guvernamentală și regalistă. Nu trebuie să treci niciodată dintr-o tabără în alta fără să-ți faci rost de un cotlon moale în care să te mîngîii de pierderile la care e firesc să te aștepti. Și, în orice caz, un om cu minte se duce mai întîi la prieteni, le arată motivele, le cere sfatul în privința abjurării sale, și-i face complici ; atunci ei

te compătimesc și cazi la învoială, ca Nathan și ca Merlin, cu camarazii, ca să vă faceți unii altora servicii. Lupii nu se mănîncă între ei. Dumneata, în treaba asta, ai fost nevinovat ca un mieluşel. O să fii nevoit să-ți arăți colții față de noul dumitale partid ca să capeți un oscior. Astfel, ai fost negreșit sacrificat lui Nathan. Nu-ți ascund vîlva, scandalul și revolta ce le iscă articolul dumitale împotriva lui d'Arthez. Marat²⁸⁹ e considerat un sfînt pe lîngă dumneata. Toți se pregătesc să te atace, au să-ți doboare cartea pe care vrei s-o publici. Cum stai cu romanul ?

— Astea sînt ultimele pagini, zise Lucien arătîndu-i un teanc de corecturi.

— Ți s-au pus în seamă articolele nesemnate din ziarele ministeriale și ultraregaliste împotriva lui d'Arthez. Acum, în fiecare zi, înțepăturile din *Deșteptarea* sînt îndreptate contra celor din strada des Quatre-Vents, și ironiile sînt cu atît mai sîngeroase, cu cît sînt mai de haz. E un întreg grup politic, grav și serios, în spatele ziarului lui Léon Giraud, un grup care o să pună mîna pe putere în cele din urmă.

— N-am mai călcat pe la *Deșteptarea* de o săptămîină.

— Bine. Gîndește-te la articolașele pentru mine. Fă vreo cincizeci numaidecît, ți le plătesc cu toptanul ; dar fă-le pe calapodul ziarului.

Și Finot îi dădu, ca în treacăt, lui Lucien subiectul unui articol nostim contra ministrului de justiție, povestindu-i o pretinsă anecdotă care, zicea el, circulă prin saloane.

Ca să-și dreagă pierderea de la joc, și cu toate amărăciunile sale, Lucien regăsi vervă, prospețime de spirit și compuse treizeci de articole, fiecare de cîte două coloane. După ce le isprăvi, se duse la Dauriat, sigur că-l va întîlni acolo pe Finot, căruia voia să i le dea pe ascuns ; de altfel, avea nevoie să-i ceară și editorului explicații în privința nepublicării *Margaretelor*. Găsi prăvălia plină de dușmani de-ai săi. La intrarea lui, se făcu o tăcere deplină, conversațiile

se opriră. Văzîndu-se pus la index de gazetari, Lucien simți un spor de curaj și își zise în sinea lui, ca odinioară în grădina Luxembourg :

— Voi izbîndi !

Dauriat nu se arătă nici ocrotitor, nici blînd, ci ușor batjocoritor, retrăgîndu-se îndărătul dreptului său : o să publice *Margaretele* cînd va crede el de cuviință, va aștepta ca poziția lui Lucien să le asigure succesul, cumpărase doară deplina proprietate. Cînd Lucien obiectă că Dauriat era obligat să-i publice *Margaretele* prin însăși natura contractului și prin calitatea contractanților, editorul susținu contrariul și spuse că, juridicește, nu putea fi silit la o operație pe care o socotea proastă și el singur aprecia asupra oportunității. Exista însă o soluție pe care ar fi admis-o orice tribunal : Lucien era liber să-i înapoieze cei trei mii de franci, să-și ia opera înapoi și s-o publice la un editor regalist.

Lucien se retrase, mai jignit de tonul măsurat al lui Dauriat decît de fala-i autocratică de la prima lor întîlnire. Prin urmare, *Margaretele* nu vor vedea lumina tiparului decît în momentul cînd Lucien își va fi procurat forțele auxiliare ale unei camaraderii puternice, sau cînd va fi devenit o forță prin el însuși. Poetul se întoarse încet acasă, cuprins de o descurajare care îl mîna spre sinucidere, dacă fapta ar fi urmat gîndul. O văzu pe Coralie în pat, palidă și suferindă.

— Un rol, sau se prăpădește, îi zise Bérénice pe cînd Lucien se îmbrăca spre a se duce în strada Mont-Blanc, la domnișoara des Touches, care dădea o mare serată, unde el urma să se întîlnească cu des Lupeaulx, Vignon, Blondet, doamna d'Espard și cu doamna de Bargeton.

Serata se dădea în cinstea lui Conti, marele compozitor, care avea una din cele mai vestite voci din afara scenei, și în cinstea cîntărețelor Cinti, Pasta, Garcia, a lui Levasseur, precum și a cîtorva faimoși cîntăreți de salon. Lucien se strecură pînă la locul unde ședeau marchiza, vara ei și doamna de Montcornet. Nefericitul

tînăr luă un aer ușuratic, mulțumit, fericit ; făcu glume și se arătă așa cum era în zilele lui de glorie ; nu voia să se vadă că avea nevoie de lume. Vorbi de serviciile ce le făcea el partidului regalist și dădu ca dovadă strigătele de ură ce le scoteau liberalii împotriva lui.

— Ai să fii răsplătit cu dărnicie, dragul meu, îi zise doamna de Bargeton cu un zîmbet fermecător. Du-te poimîine la cancelariat, cu Ccostîrcul și cu des Lupeaulx, și vei găsi ordonanța semnată de rege. Ministrul de justiție o duce mîine la castel ; o să fie însă consiliu și se va întoarce tîrziu : totuși, dacă aflu rezultatul seara, ți-l trimit acasă. Unde locuiești ?

— Viu eu să-l iau, răspunse Lucien rușinat să spună că stă în strada de la Lune.

— Ducii de Lenoncourt și de Navarreins i-au vorbit regelui despre dumneata, interveni și marchiza, ți-au lăudat devotamentul absolut și deplin, care merită o recompensă răsunătoare spre a te răzbuna de prigoana partidului liberal. De altfel, numele și titlul familiei de Rubempré, la care ai dreptul prin linia mamei, vor ajunge prin dumneata ilustre. Regele i-a spus excelenței-sale, seara, să-i aducă o ordonanță pentru a-l autoriza pe domnul Lucien Chardon să poarte numele și titlul conților de Rubempré, în calitatea sa de nepot al ultimului conte, din partea mamei sale. „Să-i ajutăm pe scatii Pindului“, a spus Majestatea Sa după ce a citit sonetul dumitale despre *Crin* de care, din fericire, verișoara mea își amintise și i-l dăduse ducelui. — „Mai ales cînd regele poate face minunea de a-i preschimba în vulturi !“ a răspuns domnul de Navarreins.

Lucien își arătă recunoștința cu atîta căldură și iubire, încît ar fi putut-o înduioșa pe oricare femeie mai puțin adînc jignită decît Louise d'Espard de Nègrepelisse. Cu cît îl vedea pe Lucien mai frumos, cu atît era ea mai însetată de răzbunare. Des Lupeaulx avea dreptate, lui Lucien îi lipsea tactul : nu putuse ghici că ordonanța de care i se vorbea era doar o glumă cum știa să facă doamna d'Espard. Încurajat de acest

succes și de preferința măgulitoare ce i-o arăta domnișoara des Touches, rămase acolo pînă la două noaptea ca să găsească prilejul de a-i vorbi fără martori. Lucien aflate de prin redacțiile ziarelor regaliste că domnișoara des Touches era coautoarea secretă a unei piese în care urma să joace marea minune a vremii, mica Fay²⁸⁴. Cînd saloanele fură pustii, el o luă pe domnișoara des Touches pe o sofa, în camera ei, și-i povesti în chip atît de mișcător nenorocirea Coraliei și a sa, încît această ilustră hermafrodită făgădui să-i dea Coraliei rolul principal.

A doua zi, pe cînd Coralie, fericită de făgăduiala domnișoarei des Touches, revenea la viață și prînzea cu Lucien, acesta citea ziarul lui Lousteau în care se afla anecdota scornită pe seama ministrului de Justiție²⁸⁵ și a soției sale. Răutatea cea mai neagră se ascundea sub spiritul cel mai tăios. Regele Ludovic al XVIII-lea era măiestrit adus în scenă și ridiculizat fără ca parchetul să aibă motiv de a interveni. Iată faptul pe care partidul liberal încerca să-l prezinte ca adevărat, dar care n-a făcut decît să îngroașe numărul spiritualelor sale calomnii :

Pasiunea lui Ludovic al XVIII-lea pentru corespondența galantă și afectată, plină de madrigale și scînteieri de spirit, era interpretată acolo ca ultima expresie a unei dragoste, care devenea doctrinară : trecea acum, se spunea în anecdotă, de la fapte la idei. Ilustra-i amantă, atît de crud atacată de Béranger sub numele de Octavie²⁸⁶, era cuprinsă de temerile cele mai serioase. Corespondența lîncezea. Cu cît Octavie desfășura mai mult spirit, cu atît iubitul ei se arăta mai rece și mai șters. Octavie sfîrșise prin a descoperi cauza căderii ei în dizgrație : puterea îi era amenințată de începuturile unei noi corespondențe între regelescriitor și soția ministrului de Justiție. Această femeie cumsecade era socotită incapabilă de a scrie un bilet ; ea nu putea fi decît persoana îndărătul căreia se ascundea o îndrăzneată ambiție. Cine putea să fie ascuns sub fusta ei ? După cîteva investigații, Octavie

descoperi că regele corespunda chiar cu propriul său ministru. Planul e numaidecît gata. Ajutată de un prieten credincios, ea îl reține într-o zi pe ministru la Cameră într-o discuție furtunoasă și își procură o întrevvedere cu regele, în care îi dezvăluie această înșelăciune, răbindu-i astfel și amorul propriu. Ludovic al XVIII-lea e apucat de un acces de mînie burboniană și regală, răcnește la Octavie, nu vrea să creadă; Octavie îi oferă numaidecît o dovadă, rugîndu-l să scrie un bilet care ar necesita un răspuns imediat. Nenorocita femeie, surprinsă, trimite să-l caute pe soțul ei la Cameră, dar totul era prevăzut; în acel moment, soțul se afla la tribună. Pe femeie o trec sudori de sînge, își adună tot spiritul de care era capabilă și răspunde așa cum o taie capul.

— Ministrul o să vă spună restul, exclamă Octavie rîzînd de necazul regelui.

Deși mincinos, articolul îi ustură pe ministru, pe soția sa și pe rege. Se șoptea că des Lupeaulx, ale cărui secrete Finot nu le divulgă niciodată, născocise anecdota. Articolul acesta spiritual și înțepător îi umplu de bucurie pe liberali și pe cei din partidul fratelui regelui²⁸⁷; Lucien se distrase scriindu-l, fără să-i dea vreo însemnătate, socotindu-l doar o *rață* amuzantă. A doua zi, se duse să-l ia de acasă pe des Lupeaulx și pe baronul du Châtelet. Baronul mergea la minister ca să-i mulțumească excelenței-sale. Domnul Châtelet, numit consilier de stat în serviciu extraordinar, fusese făcut conte, cu promisiunea prefecturii de Charente, de îndată ce prefectul actual își va fi sfîrșit cele cîteva luni cerute de el ca să-și completeze timpul necesar pentru maximum de pensie. Contele du Châtelet, căci particula *du* fu inserată în ordonanță, îl luă pe Lucien în trăsură și îl trată pe picior de egalitate. Fără articolele lui Lucien, poate că n-ar fi parvenit atît de iute; prigoana liberalilor îi servise ca un fel de tram-bulină. Des Lupeaulx era la minister, în cabinetul secretarului general. La vederea lui Lucien, funcționarul

acesta superior avu o tresărire de uimire și se uită la des Lupeaulx.

— Cum, domnule ! îndrăznești să te arăți aici ? îi zise secretarul general lui Lucien uluit. Excelența-sa a rupt ordonanța ce ți se pregătise, iat-o (și îi arătă prima hîrtie ruptă în patru ce-i căzu sub ochi). Ministrul a vrut să știe cine-i autorul groaznicului articol de ieri, și uite copia de la ziar, spuse secretarul general întinzîndu-i lui Lucien foile articolului său. Zici că ești regalist și colaborezi la fițuica asta mîrșavă care le scoate peri albi miniștrilor, care le face zile fripte grupurilor de centru și care ne tîrăște pe toți în prăpastie ? Îți cîștigi masa de prînz scriind la *Corsarul*, la *Oglinda*, la *Constituționalul*, la *Curierul* ²⁸⁸ ; îți cîștigi masa de seară scriind la *Cotidianul* ²⁸⁹, la *Deșteptarea*, și supezi cu Martainville, cel mai aprig vrăjmaș al guvernului, și care îl împinge pe rege spre absolutism, ceea ce va dezlănțui o revoluție tot atît de sigur ca și în cazul cînd ar aduce extrema stîngă la putere ! Ești un ziarist foarte spiritual, dar n-ai să fii niciodată un om politic. Ministrul i-a spus regelui că articolul e scris de dumneata și regele, mîniat la culme, l-a certat pe ducele de Navarreins, prim-gentilom de serviciu. Ți-ai făcut niște dușmani cu atît mai puternici, cu cît îți erau mai favorabili ! Ceea ce din partea unui dușman pare natural, din partea unui prieten e înfiorător.

— Dar ești un copil, dragul meu ! îi spuse des Lupeaulx. M-ai compromis și pe mine. Doamnele d'Espard și de Bargeton, doamna de Montcornet, care garantaseră pentru dumneata, trebuie să fie furioase. Ducele și-o fi vărsat mînia pe marchiză, iar marchiza pe verișoară. Să nu te duci pe acolo ! Așteaptă !

— Vine excelența-sa ! Ieși, îi zise secretarul general. Lucien se trezi în piața Vendôme, năucit ca un om după o lovitură de măciucă. Se întoarse pe jos, pe bulevarde, încercînd să-și judece situația. Se văzu jucăria unor oameni invidioși, lacomi și răi. Ce era el în lumea asta de ambiții nenumărate ? Un copil care alerga după plăcerile și bucuriile deșertăciunii, jert-

findu-le totul ; un poet fără multă chibzuială, zburînd din flacără în flacără ca un fluture, fără un plan trainic, rob al împrejurărilor, gîndind bine și acționînd rău. Cugetul îi fu un călău necruțător. În fine, nu mai avea bani și se simțea istovit de muncă și de chinuri. Articolele nu i se mai publicau decît după ce „intrau” cele ale lui Merlin și Nathan. Mergea la întîmplare, pierdut în gînduri ; în timp ce umbla așa, zări, la cîteva din cabinetele literare ce începeau să dea și cărți de împrumut pe lîngă ziare, un afiș pe care, sub un titlu bizar, cu desăvîrșire necunoscut pentru el, își citi numele : *de Lucien Chardon de Rubempré*. Romanul lui apărea, el nu știuse nimic, ziarele păstrau tăcere. Rămase cu brațele atîrnînd în jos, nemișcat, fără să bage de seamă un grup de tineri din cei mai eleganți, printre care se aflau Rastignac, de Marsay și alți cîțiva cunoscuți de-ai lui. Nu-i luă în seamă nici pe Michel Chrestien, nici pe Léon Giraud, ce veneau spre el.

— Dumneata ești domnul Chardon ? îl întrebă Michel cu o voce care îi răscoli măruntaiele.

— Nu mă mai cunoști ? răspunse el îngălbenind. Michel îl scui pă în obraz.

— Asta-i plata articolelor contra lui d'Arthez. Dacă fiecare, pentru sine ori pentru amicii săi, ar face ca mine, presa ar rămîne ceea ce trebuie să fie : un altar respectabil și respectat.

Lucien se clătinase ; se sprijini de Rastignac, spunîndu-i acestuia, ca și lui de Marsay :

— Domnilor, n-o să refuzați să-mi fiți martori. Dar, mai întii, vreau ca partida să fie egală și cearta fără chip de împăcare.

Lucien îi dădu cu putere o palmă lui Michel, care nu se aștepta. Dandy-ii și prietenii lui Michel se aruncară între republican și regalist, pentru ca lupta să nu degenereze într-o încăierare mahalagească. Rastignac îl apucă pe Lucien și îl duse la el acasă, în strada Taitbout, la doi pași de locul scenei ce se petrecu pe bulevardul Gand²⁹⁰, la ora prînzului. Imprejurarea aceasta evită adunătura de lume obișnuită în asemenea

cazuri. De Marsay veni după Lucien, pe care cei doi dandy îl siliră să ia masa cu ei la Cafeul Englez, unde se îmbătară.

— Ești tare la spadă ? îl întrebă de Marsay.

— N-am pus mîna în viața mea pe vreo spadă.

— La pistol ? întrebă Rastignac.

— N-am tras niciodată.

— Norocos cum ești, ești primejdios pentru adversar, poți să-l și ucizi, zise de Marsay.

Lucien o găsi din fericire pe Coralie în pat, dormind.

Actrița jucase pe negîndite într-o mică piesă, își luase revanșa obținînd aplauze meritate și nu plătite. Seara aceea, la care dușmanii nu se așteptau, îl făcu pe director să-i dea rolul principal în piesa Camillei Maupin, căci descoperise în cele din urmă pricina insuccesului Coraliei, la debut. Infuriat de intrigile Florinei și ale lui Nathan ca să doboare o actriță la care el ținea, directorul îi făgăduise Coraliei protecția administrației.

La cinci dimineața, Rastignac veni la Lucien.

— Dragul meu, locuiești în chip potrivit cu numele străzii, îi zise el în loc de compliment. Să fim primii la locul de întîlnire, pe șoseaua de Clignancourt, așa se cade, și noi trebuie să dăm exemplul.

— Uite care-i programul, spuse de Marsay de îndată ce trăsura ajunsese în cartierul Saint-Denis. Vă bateți cu pistolul la douăzeci și cinci de pași, mergînd unul asupra celuilalt pînă la o distanță de cincisprezece pași. Aveți fiecare de făcut cinci pași și de tras trei lovituri, nu mai mult. Orice s-ar întîmpla, vă obligați să vă mărginiți la atît, și unul și celălalt. Noi încărcăm pistoalele adversarului, iar martorii lui pe ale dumitale. Armele au fost alese de cei patru martori întruniți la un armurier. Te asigur că am luat măsuri să nu se întîmple ceva grav : aveți pistoale de cavalerie.

Pentru Lucien, viața ajunsese un vis urît ; așa că puțin îi mai păsa dacă va trăi ori va muri. Curajul special al sinuciderii îi servi prin urmare să pară foarte brav în ochii spectatorilor duelului. Rămase,

fără să se apropie de adversar, pe loc. Această nepăsare fu luată drept un calcul rece : poetul fu socotit foarte tare pe nervii săi. Chrestien veni pînă la limita îngăduită. Cei doi adversari deschiseră focul odată, insultele fiind considerate egale. La întia lovitură, glonțul lui Chrestien trecu pe lîngă bărbia lui Lucien, iar al acestuia la trei metri mai sus de capul adversarului. La a doua lovitură, glonțul lui Michel intră prin gulerul ridicat al redingotei poetului. La a treia lovitură, Lucien primi glonțul drept în piept și se prăbuși.

— A murit ? întrebă Michel.

— Nu, spuse doctorul, o să scape.

— Păcat ! răspunse Michel.

— O ! da, păcat, repetă Lucien plîngînd.

La amiază, nefericitul copil se afla în odaia și în patul său ; le trebuiseră cinci ore ca să-l transporte pînă acolo cu mare grijă. Deși starea lui nu prezenta vreun pericol, fusese nevoie totuși de precauții : febra putea să provoace complicații supărătoare. Coralie își înăbuși deznădejdea și durerea. Tot timpul cît iubitul ei fu în primejdie, își petrecu nopțile cu Bérénice, învățîndu-și rolurile. Starea primejdioasă a lui Lucien ținu două luni. Nenorocita făptură juca uneori cîte un rol care cerea veselie, pe cînd înlăuntrul ei își zicea :

— Iubitul meu Lucien poate că moare în clipa asta !

În tot acest timp, Lucien fu îngrijit de Bianchon ; își datoră viața devotamentului acestui prieten atît de adînc jignit, dar căruia d'Arthez îi încredințase taina venirii lui Lucien la dînsul, justificîndu-l pe nefericitul poet. Într-un moment de luciditate, căci Lucien avu o febră nervoasă de mare gravitate, Bianchon, care îl bănuia pe d'Arthez de oarecare generozitate, îi puse întrebări bolnavului ; Lucien îi spuse că nu făcuse alt articol despre cartea lui d'Arthez decît articolul serios și grav inserat în ziarul lui Hector Merlin.

La sfîrșitul primei luni, firma Fendant și Cavalier își depuse bilanțul. Bianchon îi spuse actriței să-i ascundă lui Lucien această groaznică lovitură. Faimo-

sul roman al *Arcaşului lui Carol al IX-lea*, publicat sub un titlu bizar, n-avusese nici cel mai mic succes. Ca să facă rost de bani înainte de a depune bilanţul, Fendant, fără ştirea lui Cavalier, vînduse această lucrare în bloc unor spiţeri care o revindeau pe nimica toată. În momentul acela, cartea lui Lucien umplea parapetele podurilor şi cheiurile Parisului²⁹¹. Librăria de pe cheiul des Augustins, care luase o anumită cantitate de exemplare din acest roman, se afla deci în pierdere cu o sumă însemnată de pe urma scăderii mari a preţurilor : cele patru volume în-12°, pe care le cumpărase cu patru franci şi cincizeci de centime, se vindeau pe doi franci şi jumătate. Negustorii ţipau, iar ziarele continuau să păstreze cea mai adîncă tăcere. Barbet nu se aşteptase la acest „chix”, el credea în talentul lui Lucien ; contrariu obiceiurilor sale, se rezezise la două sute de exemplare şi perspectiva unei pierderi îl scotea din minţi ; spunea despre Lucien lucruri îngrozitoare. Barbet luă în cele din urmă o hotărîre eroică : îşi strînse exemplarele într-un ungher al prăvăliei, dintr-o încăpăţinare de zgîrcit, şi-i lăsă pe confrăţi să se descotorosească de ale lor pe preţ scăzut. Mai tîrziu, în 1824, cînd frumoasa prefaţă a lui d'Arthez, meritul cărţii, precum şi două articole scrise de Léon Giraud îi redară cărţii adevărata ei valoare, Barbet îşi vîndu exemplarele, la preţul de zece franci bucata. Cu toată grija Bérénicei şi a Coraliei, nu le fu cu putinţă să-l oprească pe Hector Merlin să-şi vadă amicul pe moarte ; şi acesta îi dădu să soarbă, picătură cu picătură, paharul amar al acestei *arsuri*, cuvînt folosit în lumea editorilor pentru a defini afacerea funestă la care se înhămaseră Fendant şi Cavalier publicînd cartea unui debutant. Martainville, singurul rămas credincios lui Lucien, scrise un articol foarte frumos în favoarea operei ; dar pornirea era atît de mare, şi la liberali ca şi la regalişti, contra redactorului-şef de la *Aristarcul*, *Stindardul*²⁹² şi *Steagul Alb*, încît strădaniile îndrăzneţului atlet, care totdeauna răspunsese liberalismului cu zece insulte pentru una, îi

dăunară lui Lucien. Nici un ziar nu ridică mănua polemicii, oricît de vii fură atacurile luptătorului regalist. Coralie, Bérénice și Bianchon ținură încuiată ușa pentru toți așa-zișii prieteni ai lui Lucien, care ținură cît îi luau gura ; dar, din păcate, nu le fu cu putință să țină ușa închisă și pentru portărei. Falimentul lui Fendant și Cavalier le făcea polițele exigibile în virtutea unei dispoziții din codul de comerț, cea mai vătămatoare pentru drepturile terților, ce sînt astfel lipsiți de beneficiul termenului. Lucien se trezi urmărit fără cruțare de Camusot. Văzînd acest nume, actrița înțelese pasul mare și umilitor ce-l făcuse poetul, pentru ea atît de curat la suflet ; de aceea îl iubi înzecit și nu vru să se roage de Camusot. Venind să-și ia prizonierul, guarzii de comerț îl găsiră în pat și refuzară să-l ridice ; se duseră la Camusot înainte de a-l ruga pe președintele tribunalului să le arate în ce casă de sănătate să-l depună pe debitor. Camusot alergă îndată în strada de la Lune. Coralie coborî și se întoarse cu hîrutiile de procedură care, potrivit andosării, îl declarau pe Lucien negustor. Cum obținuse ea aceste hîrtii de la Camusot ? ce făgăduială îi făcuse în schimb ? Păstră cea mai încăpățînată tăcere în această privință ; însă se înapoiase mai mult moartă decît vie. Coralie jucă în piesa Camillei Maupin și contribui mult la succesul repurtat de ilustra hermafrodită literară. Rolul acesta fu ultima pîlpîire de lumină a unei candelă gingașe. La reprezentația a douăzeci, pe cînd Lucien, însănătoșit, începea să se plimbe, să mănînce și să vorbească de reluarea lucrului, Coralie căzu bolnavă : o durere ascunsă o rodea. Bérénice a crezut toată viața că, spre a-l salva pe Lucien, Coralie făgăduise să se întoarcă la Camusot. Actriței îi fu dat să mai cunoască și amărăciunea de a-și vedea rolul trecut Florinei. Nathan amenința teatrul Gymnase că îi declară război în cazul că Florine nu o înlocuiește pe Coralie. Jucînd rolul pînă în ultimul moment ca să nu i-l ia rivala. Coralie își istovi puterile ; Gymnase îi dăduse cîteva avansuri în timpul bolii lui Lucien, așa că nu mai putea

cere nimic de la teatru ; iar Lucien, cu toată bunăvoința lui, nu era încă în stare să muncească ; avea de alții grijă de Coralie, ca s-o mai ușureze pe Bérénice ; sărmana gospodărie ajunsese într-o sărăcie lucie, dar mai avu totuși norocul să găsească în Bianchon un doctor priceput și devotat, care îi făcu rost de credit la un farmacist. Situația Coraliei și a lui Lucien fu cunoscută curînd de furnizori și de proprietar. Mobilele fură sechestrare. Croitoreasa și croitorul, nemaitemîndu-se de ziarist, îi urmăriră pe cei doi boemi cu toată cruzimea. Numai farmacistul și cîrnățarul le mai dădură pe credit nefericiților. Lucien, Bérénice și bolnava fură siliți, timp de aproape o săptămînă, să nu mănînce decît carne de porc sub toate formele ingenioase și variate, sub care le-o servea cîrnățarul. Aceste mezeluri, care sînt și așa, prin natura lor, inflamatorii, îi agravară actriței boala. Lucien fu constrîns de mizerie să se ducă la Lousteau să-și ceară mia de franci pe care amicul de ieri, trădătorul de azi, i-o datora. Dintre toate nenorocirile, pasul acesta îl costă cel mai mult. Lousteau nu mai putea da pe la el pe acasă în strada de la Harpe, dormea pe la prieteni, era urmărit, gonit fără răgaz ca o fiară hăituită. Lucien nu-l putu găsi pe nefastul său introducător, în lumea literară decît la Flicoteaux. Lousteau mîncă la aceeași masă la care îl întîlnise Lucien, spre nenorocul lui, în ziua cînd se depărtase de d'Arthez. Lousteau îi oferî o masă, și Lucien primi ! Cînd, ieșind de la Flicoteaux, împreună cu Claude Vignon, care mîncase și el acolo în ziua aceea, Lousteau, Lucien și marele necunoscut care-și închiria cu ziua hainele de la Samanon voră să se ducă la cafeneaua Voltaire să ia o cafea, nu putură încropi nici măcar un franc și jumătate adunînd tot mărunțișul ce le zăngănea în buzunare. Hoinăriră prin Luxembourg, trăgînd nădejde să întîlnească vreun editor, și într-adevăr văzură pe unul din cei mai faimoși tipografi ai vremii, căruia Lousteau îi ceru patruzeci de franci, și care i-i și dădu. Lousteau împărți suma în patru părți egale, și fiecare dintre scriitori luă cîte

una. Mizeria stinsese orice mândrie, orice simțămînt la Lucien; el plînsese în fața celor trei artiști povestindu-și situația; dar fiecare dintre ei avea de povestit o dramă la fel de îngrozitoare: după ce fiecare și-o parafrază pe a sa, poetul se trezi cel mai puțin nenorocit dintre cei patru. De aceea, toți aveau nevoie să uite și nenorocirea și gîndurile care le-o sporeau. Lousteau alergă la Palais-Royal să joace cei nouă franci ce-i mai rămăseseră din cei zece. Marele necunoscut, deși avea o iubită 'dumnezeiesc de frumoasă, se duse într-o casă suspectă să se cufunde în mocirla voluptăților primejdioase. Vignon se îndreptă spre *Rocher-de-Cancalle* ca să bea acolo două sticle de Bordeaux care să-i ia mințile și memoria. Lucien se despărți de Claude Vignon în pragul restaurantului, renunțînd la partea ce i se cuvenea. Dînd mîna cu singurul ziarist ce nu-i fusese vrăjmaș, geniul de provincie simți o puternică strîngere de inimă.

— Ce să mă fac? îl întrebă el.

— Ai intrat în horă, joacă, dar nu cum ți se cîntă, îi zise marele critic. Cartea ta e frumoasă, dar ți-ai făcut dușmani, lupta o să fie lungă și grea. Geniul e o boală afurisită. Orice scriitor poartă în suflet un monstru care, ca panglica din stomac, îi roade sentimentele pe măsură ce se nasc. Cine va învinge? boala pe om, sau omul pe boală? Trebuie să fii neapărat un om mare ca să ții cumpăna între geniu și caracter. Talentul crește, sufletul se usucă. Ori ești un uriaș, un Hercule, ori rămii sau fără suflet sau fără talent. Tu ești slab și firav, și o să fii înfrînt, adăugă el intrînd în local.

Lucien se întoarse acasă cugetînd la sentința îngrozitoare, dar care îi înfățișă, sub adevărata ei lumină, viața literară.

— Bani! bani! îi striga un glas.

Își făcu singur, la ordinul lui, trei polițe de cîte o mie de franci, fiecare cu scadența de o lună, de două și de trei, imitînd uimitor de bine semnătura lui David Séchard; le andosă, apoi, a doua zi, le prezintă lui

Métivier, negustorul de hîrtie din strada Serpente, care i le scontă fără nici o greutate. Lucien îi scrisese cîteva rînduri cumnatului său ca să-l înştiinţeze de acest atac la punga lui, făgăduindu-i, cum se obişnuieşte, că va face rost de bani la scadenţă. Plătind datoriile Coraliei şi pe ale sale, îi mai rămaseră trei sute de franci, pe care poetul îi încredinţă Bérénicei, cu ordinul să nu-i dea vreun ban din ei, oricît i-ar mai cere după aceea : se temea să nu-l apuce iar patima jocului. Cuprins de o furie cruntă, rece şi tăcută, Lucien porni să scrie articolele sale cele mai spirituale, la lumina unei lămpi ce o veghea pe Coralie. Cînd îşi căuta ideile, vedea făptura iubită, albă ca porţelanul, frumoasă ca toate muribundele, zîmbindu-i cu buzele palide, privindu-l cu ochii învăpăiaţi ai femeilor ce mor şi de boală şi de inimă rea. Lucien îşi trimitea articolele la ziare ; însă, cum nu se putea duce personal să stăruie pe lîngă redactorii-şefi, articolele nu apăreau. Cînd se hotăra în fine să se prezinte la ziar, Théodore Gaillard, care îi dăduse avansuri şi care mai tîrziu profită de pe urma acestor giuvaeruri literare, îl întîmpina cu răceală.

— Ia seama, dragul meu ! ce-i cu tine ? nu mai ai spirit, nu te lăsa doborît, trebuie să ai vervă ! îi spunea.

— Prăpăditu-ăsta de Lucien n-avea decît un roman şi doar cîteva articole în burtă, exclamau Félicien Vernou, Merlin şi toţi aceia care îl urau, cînd venea vorba despre el la Dauriat sau la Vodevil. Tot ce ne trimite acum e jalnic !

Să n-ai nimica în burtă, expresie consacrată în limbajul ziariştilor, constituie o sentinţă definitivă contra căreia, o dată pronunţată, e greu să mai faci apel. Vorba asta, colportată pretutindeni, îl ucidea pe Lucien, fără ştirea lui, căci, pe atunci, el avu de furcă cu nişte încurcături mai presus de puterile lui. Zdrobit de atîta lucru, mai fu urmărit şi pentru poliţele lui David Séchard. Recurse la experienţa lui Camusot. Fostul amant al Coraliei avu mărinimia să-l protejeze

pe Lucien. Situația asta cumplită ținu două luni, presărate cu multe somații, pe care, după sfatul lui Camusot, Lucien le trimitea lui Desroches, un prieten de-al lui Bixiou, Blondet și des Lupeaulx.

Pe la începutul lui august, Bianchon îi spuse poetului despre Coralie că era pierdută; mai avea doar câteva zile de trăit. Bérénice și Lucien petrecură aceste zile fatale plângînd, fără a-și putea ascunde lacrămile față de biata fată, cuprinsă de deznădejde că moare din pricina lui Lucien. Pe neașteptate, Coralie îi ceru lui Lucien să-i aducă un preot. Actrița dori să se împace cu Biserica și să moară în pace. Avu un sfîrșit creștinesc, căința îi fu sinceră. Agonia și moartea aceasta îi luară lui Lucien ultimul rest de forță și de curaj. Poetul rămase într-o sfîrșeală completă, prăvălit într-un jilț, la picioarele patului Coraliei, privind-o neconținut, pînă ce văzu ochii actriței răsturnați de mîna Morții. Era cinci dimineața. O păsărică se lăsă pe glastrele cu flori din fereastră și ciripi câteva note. Bérénice, îngenuncheată, săruta mîna Coraliei, care se răcea sub lacrimile ei. Aveau cinci franci și jumătate în casă; Lucien plecă în oraș, împins de o deznădejde ce îl sfătuia să ceară de pomână ca să-și îngroape iubita, sau să se arunce la picioarele marchizei d'Espard, ale contelui du Châtelet, ale doamnei de Bargeton, ale domnișoarei des Touches, sau ale necruțătorului de Marsay; nu mai simțea atunci nici mîndrie, nici putere. Ca să facă rost de ceva bani, s-ar fi înrolat și în armată! Merse, cu umbletul acela copleșit și împleticit pe care îl cunosc atît de bine năpăstuiții de soartă, pînă la casa Camillei Maupin, intră fără să țină seamă de îmbrăcăminte-a-i răvășită și-i trimise vorbă că o roagă să-l primească.

— Domnișoara s-a culcat abia la trei dimineața, și nimeni nu îndrăznește să intre la dînsa pînă nu sună, răspunse valetul.

— Și cînd te sună?

— Înainte de zece, niciodată.

Lucien scrisese atunci una din scrisorile acelea spăimîntătoare în care calicii eleganți nu mai cruță pe nimeni și nimic. Cîndva, într-o seară, cînd Lousteau îi vorbise de cererile făcute lui Finot de unii băieți de talent, lui nu-i venise să creadă că ar fi cu puțință atîta umilire ; și iată că acum pana îl tîra poate dincolo de limitele în care nenorocirea îi zvîrlise pe înaintașii săi. Întorcîndu-se spre casă, îndobitocit și scuturat de friguri, fără să bănuie înfiorătoarea capodoperă ce i-o dictase deznădejdea, îl întîlni pe Barbet.

— Barbet, dă-mi cinci sute de franci, îi zise el întinzînd mîna.

— Nu, două sute, răspunse librarul.

— Cum ! ai dumneata inimă ?

— Da, dar am și afaceri. Mă faci să pierd o grămadă de bani, adăugă el după ce-i povesti falimentul lui Fendant și Cavalier, fă-mă să și cîștig. (Lucien fu scuturat de un fior.) Ești poet, te pricepi să scrii tot felul de versuri, urmă librarul. Am nevoie în clipa asta de niște cîntece deocheate ca să le amestec cu niște cîntece luate de pe la alți autori, pentru ca să nu se zică după aceea că le-am furat, și să le pot vinde pe stradă într-o culegere de jumătate franc. Dacă vrei să-mi trimiți mîine zece cîntece zdravene de beție sau fără perdea... colo... știi, pe cînte ! Îți dau două sute de franci.

Lucien se întoarse acasă : o găsi pe Coralie întinsă pe un pat de fier, înfășurată într-un cearșaf rupt pe care îl cosea Bérénice plîngînd. Trupeșă normandă aprinsese patru lumînări la cele patru colțuri ale patului. Pe chipul Coraliei scînteia acea frumusețe care amintește celor rămași în viață de odihna veșnică ; semăna cu fetele boîname, lipsite de sînge în obraji : părea uneori că buzele vinete aveau să se deschidă și să șoptească numele lui Lucien, nume care, laolaltă cu al lui Dumnezeu, precedase ultimul ei suspin. Lucien îi spusese Bérénicei să se ducă la dricar să comande o înmormîntare care să nu coste mai mult de două sute de franci împreună cu slujba la biserica sărăcă-

cloasă a Bunevestiri. Cum plecă Bérénice, poetul se așază la masă, lângă trupul sărmanei sale iubite, și compuse cele zece cîntece vesele pe arii populare. Trecu prin chinuri nespuse pînă să pornească; dar izbuti să-și regăsească inteligența în slujba nevoii, ca și cînd n-ar fi suferit de loc. Începuse să și execute sentința neînduplecată a lui Claude Vignon asupra separației ce se operează între inimă și creier. Ce noapte petrecu bietul copil, trudindu-se din greu să născocească poezii de chef la flacăra luminărilor, alături de preotul ce se ruga pentru sufletul Coraliei !... A doua zi de dimineață, Lucien, care isprăvisese cel din urmă cîntec, încercă să-l pună pe o melodie la modă pe atunci; auzindu-l cîntînd, Bérénice și preotul se temură să nu fi înnebunit :

Să pun înțelepciunea-n vers
Imi vine peste mîină;
Cum vreți să am cuminte mers
Cînd Strechea mi-e stăpînă?
De ce n-am ține toți isonul,
Cînd zdraveni și voioși sîntem?
Doar' Epicur dă tonul.
Ce să umblăm după Apollo
Cînd Bacchus ni-i patronul?
Hai, rîdeți ! Și să bem !
Și să le dăm pe toate-ncolo.

Moș Hipocrat, de bețivani
Spunea c-or trăi suta de-ani.
Ce să-ți mai pese dacă, vai !
Drept pe picioare abia stai
Și nu poți să te ții de fete,
De vreme ce, pe îndelete,
Stacane multe-o să golim?
Fără să fim vreodată solo,
Pîn' la șaizeci de ani ciocnim;
Hai, rîdeți ! Și să bem !
Și să le dăm pe toate-ncolo.

S-aflăm de unde toți venim,
I-ușoară socoteala ;
Dar unde mergem, ca să știm,
Aici e ala-bala.
Deci, fără grijă, liniștit,
Să-mpărtășim pîn' la sfîrșit
Ce-acum din Rai avem !
De dus, ne-om duce noi acolo,
Dar azi e sigur că trăim ;
Hai, rîdeți ! Și să bem !
Și să le dăm pe toate-ncolo.

Pecînd poetul cînta acest înfiorător cuplet final, Bianchon și d'Arthez intrară și îl găsiră răpus, vărsînd și-roaie de lacrimi, fără puterea de a-și copia pe curat cîntecele. Cînd, printre sughițuri, le povesti situația în care se afla, văzu lacrimi în ochii celor ce-l ascultau.

— Asta șterge multe greșeli ! zise d'Arthez.

— Fericiți cei ce află iadul pe pămînt, spuse grav preotul.

Priveliștea frumoasei moarte zîmbind spre veșnicie, înfățișarea iubitului ei cumpărîndu-i mormîntul cu măscări, Barbet plătind coșciugul, cele patru luminări din jurul actriței care altădată ațîța, cu fusta și ciorapii ei roșii cu baghetă verde, o sală întregă, apoi, în ușa, preotul ce o împăcase cu dumnezeu ducîndu-se la biserică să mai facă o slujbă pentru sufletul aceleia ce iubise atîta ! mărețiile și păcătoșeniile acestea, durerile strivite sub lipsuri înfiorară de groază pe marele scriitor și pe marele doctor, care se așezară pe cîte un scaun nemaiputînd rosti nici o vorbă. Un valet intră anunțînd-o pe domnișoara des Touches. Această minunată fată pricepu totul, se repezi la Lucien, îi strînse mîna și-i strecură în ea două hîrtii de cîte o mie de franci.

— Degeaba acum, zise el cu o privire de muribund.

D'Arthez, Bianchon și domnișoara des Touches nu-l părăsiră pe Lucien decît după ce-i legănară desperarea cu vorbele cele mai blînde ; dar totul era

zdrobit în nefericitul tînăr. La prînz, cenacul, afară de Michel Chrestien, care își răscumpărase totuși greșeala de a-l fi socotit pe Lucien mai vinovat decît fusese, se înfățișă în bisericuța Bunevestiri, împreună cu Bérénice și domnișoara des Touches, cu două colege de la Gymnase, cu garderobiera Coraliei și cu nemîngîiatul Camusot. Toți o însoțiră pe actriță pînă la cimitirul Père-Lachaise. Camusot, care plîngea cu hohote, îi jură lui Lucien să cumpere un loc de veci și să ridice o cruce pe care va scrie: CORALIE, iar dedesubt:

MOARTĂ LA NOUASPREZECE ANI

(august 1822)

Lucien rămase singur pînă la apusul soarelui, pe dealul de unde cuprindea cu ochii tot Parisul.

„Cine mă va mai iubi? se întrebă el. Prietenii adevărați mă disprețuiesc. Pe cîtă vreme, aceleia ce zace aici în groapă, orice aș fi făcut, totul i se părea nobil și bun! Nu-i mai am acum decît pe Ève, pe David și pe mama! ce-or fi zicînd ei de mine acolo, acasă?”

Sărmanul geniu de provincie se înapoie în strada de la Lune, unde se înfioră de casa goală și se mută într-un hotel sărăcăcios de pe aceeași stradă. Cei două mii de franci ai domnișoarei des Touches acoperiră toate datoriile, dar trebuind să adauge și prețul mobilelor vîndute, Bérénicei și lui Lucien le mai rămaseră cîte o sută de franci fiicăruia, ce le îngăduiră să trăiască două luni, pe care Lucien le petrecu într-o sfîrșeală de moarte: nu putea nici să scrie, nici să cugete, se lăsa pradă durerii. Bérénicei i se făcu milă de el.

— Dacă ar fi să te întorci acasă, cum te-ai duce? întrebă ea, la o exclamație a lui Lucien, care se gîndea la soră, la mamă și la David Séchard.

— Pe jos, îi zise el.

— Dar tot îți trebuie un ban ca să mănînci și să dormi pe drum. Dacă faci douăsprezece leghe pe zi, ai nevoie de cel puțin douăzeci de franci.

— Îi voi avea, zise el.

Își luă hainele și rufăria-i scumpă, nu-și opri pe el decît strictul necesar, și se duse la Samanon, care îi oferi

cincizeci de franci pe toată garderoba. Se rugă decămtar să-i dea măcar atîta cît să ia diligența, dar nu-l putu îndup'eca. În furia lui, Lucien urcă la Frascati, își încercă norocul, și se întoarse lără o lețcaie. Ajuns în odaia goală din strada de la Lune, îi ceru Bérénicei șalul Coraliei. Din cîteva priviri ale lui și din mărturisirea pe care i-o făcu Lucien despre pierderea de la joc, fata înțelese planul sărmanului poet : voia să se spînzure.

— Ți-ai pierdut mințile, conașule ? îl întrebă ea. Du-te de te plimbă și întoarce-te pe la miezul nopții, îți cîștig eu banii pînă atunci ; dar să stai pe bulevarde, nu veni pe chei.

Lucien se plimbă pe bulevarde, îndobitocit de durere, uitîndu-se la echipaje, la trecători, simțindu-se micșorat, singur, în mulțimea ce forfotea biciuită de miile de interese pariziene. Revăzînd în gînd malurile Charentei sale, i se făcu dor de bucuriile din sînul familiei și avu atunci o licărire de putere cu care so amăgesc toți aceia cu firi din acestea pe jumătate femeiești, nu voi să se dea bătut pînă nu-și va fi descărcat tot ce avea pe sîuflet în sufletul lui David Séchard, și pînă nu se va fi sfătuit cu cei trei îngeri ce-l mai rămîneau. Tot hoinărind așa, o văzu pe Bérénice gătită, stînd de vorbă cu un bărbat, pe bulevardul plin de noroi al Bunevestiri, unde ea se oprise în loc, la colțul cu strada de la Lune.

— Ce faci ? întrebă Lucien, înspăimîntat de bănuielile ce-l cuprinseseră la vederea normandei.

— Uite douăzeci de franci care, poate, costă scump ; însă așa o să poți pleca, răspunse ea strecurînd patru piese de cîte cinci franci în mîna poetului.

Bérénice o zbughi, fără ca Lucien să vadă încotro o apucase ; pentru că, trebuie s-o spunem spre lauda lui, banii aceia îi frigeau palma și voia să-i dea înapoi ; așa însă, fu silit să-i păstreze ca un ultim stigmat al vieții sale de la Paris.

PARTEA A TREIA

Lucrarea de față reprezintă a treia parte a *Iluziilor pierdute*: cea dintâi a apărut sub acest titlu, cea de-a doua se intitulează *Un Geniu provincial la Paris*; această ultimă parte încheie opera destul de întinsă în care viața din provincie e înfățișată în contrast cu viața pariziană; tocmai ceea ce trebuia ca să facă din această carte ultima *Scenă* din *Scene din viața de provincie*.

Există trei cauze, cu o acțiune perpetuă, care leagă provincia de Paris: ambiția nobilului, ambiția negustorului îmbogățit, ambiția poetului. Spiritul, banii și faima își caută sfera ce le e proprie. *Salonul cu vechituri* și *Iluzii pierdute* prezintă istoria ambiției tânărului nobil și a tânărului poet. Mai rămîne de făcut istoria burghezului îmbogățit căruia provincia începe să-i displacă, care nu mai vrea să trăiască printre martorii începuturilor sale și speră să ajungă om de vază la Paris.

Cît despre mișcarea politică, despre ambiția deputatului, aceasta este o *Scenă* ce aparține *Scenelor din viața politică*, și e aproape gata; ea este intitulată *Deputatul la Paris* (*Deputatul de Arcis*).

După zădărnirea burghezului provincial care simte că nu mai are destul loc în casa lui nu va mai lipsi decît prea puțin pentru ca *Scenele din viața de provincie* să fie complete, și, chiar de pe acum, e ușor de întrezărit lacunele ce urmează a fi împlinite. În primul rînd, este vorba de tabloul unui oraș

de garnizoană de frontieră, de acela al unui port la mare, de acela al unui oraș în care teatrul este o pricină de desmăț, și în care actorii și actrițele din Paris vin să culeagă roadele. În sfârșit, provincia n-ar fi încă pe deplin zugrăvită, dacă n-am înfățișa și efectul produs de parizienii inovatori care se stabilesc aici cu intenția de a face binele.

Aceste patru sau cinci *Scene* nu reprezintă decît amănunte, dar ele permit zugrăvirea cîtorva figuri tipice omise.

În această vastă operă, o omisiune ar compromite toate străduințele făcute mai înainte. Urmărind să copieze societatea în ansamblul ei și vrînd s-o reproducă, dacă autorul ar neglija un singur detaliu, ar fi acuzat că s-a oprit anume numai la unele dintre ele. Astfel, unii critici i-ar spune: „Ai o predilecție pentru personajele imorale, ori pentru tablourile scandaluoase, de vreme ce ne înfățișezi numai cutare sau cutare figură, trecînd cu vederea contrastul ce l-ar produce în sufletul nostru portretul demn de laudă al cutărei sau cutărei alteia.”

Reproșul acesta nu mai poate fi astăzi adresat *Iluziilor pierdute*, căci viața lui David Séchard și a soției sale, în fundul provinciei, este o violentă opoziție față de moravurile pariziene.

De asemeni, nu-i de prisos să atragem atenția că *David Séchard*, deși încheie o lucrare ce cuprinde aproape șase volume, oferă prin el însuși un tot care, deși legat de lucrările precedente, se desprinde într-atîta de ele, încît nu face indispensabilă cunoașterea evenimentelor anterioare.

Au fost necesare imense eforturi literare spre a putea încadra mișcarea literară a vieții pariziene în două tablouri ale vieții din provincie, unul care începe și celălalt care încheie *Iluzii pierdute*. Dar poate că interesul social este aici destul de puternic, căci se arată — autorul, cel puțin, o speră — cum se capătă experiența în viață, iar punctul de legătură între viața de provincie și viața pariziană era tocmai locul unde trebuia plasat acest mare învățămînt. Din ansamblul acestei lucrări, pînă în prezent cea mai considerabilă dintre toate *Studiile de moravuri* ²⁹⁵, reies preceptele și morala sa. De aceea ea nici nu poate fi pe deplin înțeleasă decît citită în întregime și sub această formă, așa cum se află integrată în *Comedia umandă*.

Partea întâi, *Iluzii pierdute*, a apărut în 1835, *Un Genlu provincial la Paris* a fost publicată în 1839, și abia în 1843 se publică ultima parte. Puțini vor binevoi să creadă că acești opt ani au fost necesari, nu atât pentru a se executa propriu-zis lucrarea, ci mai ales pentru a i se stabili părțile mai importante și a i se găsi incidentele. Astăzi, dintre operele care l-au reținut timp mai îndelungat pe autor la masa de lucru, aceasta este de pe acum preferată de câteva persoane; însă tot de pe acum i se pot vedea și greutățile.

Una ar fi în suprapunerea caracterului lui Rastignac care izbutește în viață, peste acela al lui Lucien care se duce la fund, zăgrăvirea de mari proporții a unui fapt capital în epoca noastră: ambiția care izbândește, ambiția care se prăbușește, ambiția tinerească, ambiția la începuturile vieții.

Parisul este ca o fortăreață fermecată, pentru cucerirea căreia tot tineretul din provincie se pregătește, fără deosebire; iată de ce, în această istorie a moravurilor noastre în acțiune, personaje ca tânărul viconte de Portenduère (*Ursule Mirouët*), ca tânărul conte d'Esgrignon, și ca Lucien, sînt paralelele necesare ale altora, ca Émile Blondet, Rastignac, Lousteau, d'Arthez, Bianchon etc. Din compararea mijloacelor, a voințelor, a succesului, se desprinde istoria tragică a tineretului din ultimii treizeci de ani. De aceea autorul n-a conținut să repete că, în ceea ce privește chestiunea morală, e mai curînd vorba de o parte decît de un tot, de o figură decît de un grup.

E în David Séchard o melancolie profundă pe care autorul a neglijat s-o sublinieze. Athanase Granson (în *Fata bătrînă*) se aruncă în apă, nu se resemnează; David Séchard, iubit de o soție cu un caracter simplu și mîndru, acceptă însă viața calmă și curată din provincie, renunțînd pentru totdeauna la scepтрul speranțelor sale, la scepтрul îmbogățirii. Autorul a șovăit să-l înfățișeze, la zece ani după abdicare, cu vreun regret în suflet, în mijlocul avidei sale fericiri! Oamenii inteligenți vor completa singuri, în sinea lor, această figură, pe cîtă vreme ceilalți vor fi socotind-o drept o ingratitude față de Ève Chardon. În paralelismul dintre aceste două figuri ale *Scenelor din viața de provincie* se ascunde o pledoarie în

favoarea familiei. Acesta este, de altfel, și sensul general al *Iluziilor*.

Numai spiritelor alese, numai oamenilor înzestrați cu o forță herculeană le este îngăduit să părăsească acoperișul protector al familiei, pentru a porni să lupte în imensa arenă a Parisului.

Dacă atâtea acuzații stupide nu s-ar repeta zi de zi, și dacă nu s-ar găsi atîția vrednici și virtuoși burghezi prea necunosători în materie ca să le proclame la tribună și în fața țării întregi, autorul s-ar fi lipsit foarte bucuros să mai scrie această prefață.

Energia protestului va fi totdeauna egală aici cu violența atacurilor.

Cei patru sute de legiuitori pe care îi are Franța trebuie neapărat să știe că literatura e mai presus de ei; că Teroarea, Napoleon, Ludovic al XIV-lea, Tiberiu, puterile cele mai violente, ca și instituțiile cele mai puternice, dispar în fața scriitorului care se preschimbă în vocea veacului său. Acest fapt se numește Tacit, se numește Luther, se numește Calvin, se numește Voltaire, Jean-Jacques; se numește Chateaubriand, Benjamin Constant, Staël, se numește astăzi *Presa*. Voltaire și enciclopediștii i-au zdrobit pe iezuiți, care ținteau să ia locul templierilor²⁹⁴, și care erau cea mai mare putere parazită a timpurilor moderne. Dacă cincisprezece oameni de talent s-ar coaliza în Franța, și ar avea un șef de talia unui Voltaire, gluma care poartă numele de guvern constituțional, și care are ca bază doar permanenta promovare a mediocrității²⁹⁵, ar înceta neîntîrziat.

Una din cele mai mari erori ale timpului acesta este urmărirea judiciară în materie de presă. Puteți suprima, cu mare greutate, un ziar, dar nu veți suprima niciodată scriitorul. Cuvîntul *scriitor* este luat aici într-o accepțiune colectivă (vă rog să nu vă înșelați!). Puteți cenzura operele, ele renasc; scriitorul răzbate cu gîndirea sa prin mii de publicații. Cu alte cuvinte, un guvern nu are decît două căi de ales: să accepte lupta, sau s-o facă imposibilă. Carta lui Ludovic-Filip a creat lupta.

Aceste cîteva cuvinte constituie un răspuns îndestulător legiuitorilor care, într-o chestiune privitoare la o sumă de cîțiva

franci, s-au apucat să judece, de la înălțimea tribunei, niște cărți pe care nu le înțeleg, și să treacă de la meseria de legiuitor la aceea, infinit mai amuzantă, de academicieni. Să nu li se ia cuvîntul, în interesul desfătării noastre!

Cîndva, senatul roman dezbătu marea chestiune de a se ști în ce zeamă trebuie gătit calcanul; constatăm acumă că, într-una din ședințele sale din luna iunie 1843, Camera deputaților a fost sezisată de chestiunea de a se stabili dacă *Misterele Parisului*²⁹⁶ sînt sau nu un aliment sănătos ori nesănătos pentru abonații de la *Journal des Débats*.

Cînd Carol Cvintul comitea vreo greșeală, îi trimitea un lanț de aur lui Arétin²⁹⁷, Voltaire-ul aceluia timp; dar, într-o bună zi, Arétin zise, primind un astfel de lanț: „E cam ușor pentru o greșeală atît de grea!” Literatura a pierdut mult prin instituirea celor două Camere; avem astăzi prea mulți suverani.

Vom repeta aici, pentru onorabilul deputat care s-a pornit să discute literatura pe chestia celor două sute de mii de franci pe care acest deputat crede că îi donează literaturii, că literatura nu se alege nici măcar cu două parale, și că, chiar dacă literatura s-ar alege cu ceva, ea ar socoti aceste *încurajări* mult prea scumpe, dacă trebuie să fie însoțite și de discursuri. Și vom încheia aceste preaumile muștrări cu o simplă observație care, prin importanța ei, este de natură a-l izbi pînă și pe austerul cenzor al literaturii contemporane. Dumnealui, ca și cei patru sute de colegi ai domniei-sale, este produsul imediat al *Contractului social* și al lui *Émile*²⁹⁸, care au fost arse de mîna călăului în virtutea unei hotărîri a parlamentului din Paris.

Martie 1844

CHINURI DE INVENTATOR 299

A doua zi, Lucien își viză pașaportul³⁰⁰, cumpără un baston gros, luă din piața străzii d'Enfer o trăsură hodorogită care, pentru o jumătate de franc, îl duse pînă la Longjumeau. La primul popas, dormi în grajdul unei ferme, la două leghe de Arpajon. Cînd ajunse la Orléans, obosise de tot ; însă, cu trei franci, un luntraș îl lăsă la Tours, iar pe hrană cheltui doar doi franci. De la Tours la Poitiers făcu cinci zile pe jos. Dincolo de Poitiers, nu mai avea decît cinci franci, dar își adună un rest de forțe ca să-și urmeze drumul. O dată, Lucien, surprins de noapte pe cîmp, se hotări să și doarmă acolo, cînd, într-o vîlcea, zări o caleașcă suind coasta. Fără știrea vizitiului, a călătorilor și a valetului de pe capră, se cuibări la spate între două baloturi, și, așezîndu-se astfel ca să nu cadă la hopuri, adormi. Dimineața, trezit de soarele care-i bătea în ochi și de un zgomot de voci, recunoscu Mansle, orașelul în care, cu optsprezece luni mai înainte, se dusese s-o aștepte pe doamna de Bargeton, cu inima plină de iubire, de speranță și de bucurie. Văzîndu-se plin tot de praf, în mijlocul unui cerc de curioși și de vizitii, pricepu că trebuie să fie învinovățit de ceva ; sări în picioare și era gata să deschidă gura, cînd doi călători coboriți din caleașcă îi tăiară vorba : îi văzu pe noul prefect al Charentei, contele Sixte du Châtellet, și pe soția sa, Louise de Nègrepelisse.

— De unde să știm noi ce tovarăș ne dăduse în-timplarea !... zise contesa. Urcă-te lângă noi, domnul meu.

Lucien salută cu răceală perechea, aruncându-i o privire umilă și amenințătoare totodată, și o apucă pe un drum mai de-a dreptul, ocolind Mansle, ca să ajungă mai repede la vreo fermă unde să capete o bucată de pâine și lapte, să se odihnească și să se gîndească la viitorul lui. Mai avea doar trei franci. Autorul *Margaretelor*, biciuit de friguri, goni multă vreme ; coborî în josul apei, cercetînd împrejurimile ce deveneau tot mai pitorești. Către amiază, ajunse la un loc unde întinderea de apă, înconjurată de sălcii, forma un fel de lac. Se opri ca să privească acest crîng răcoros și stufos, de un nespus farmec cîmpenesc. O casă de lângă o moară, aflată pe un braț al apei, își sălta de deasupra creștelor copacilor acoperișul de paie și buruieni. Fațada simplă avea, ca singure podoabe, cîteva tufe de iasomie, de caprifoi și de hamei, iar primppejur se zăreau, puternic colorate, florile de brustur și de alte splendide plante grase. Pe malul sprijinit pe butuci înalți, ca să fie la adăpost de creșterea apelor, zări niște plase de pescuit întinse la soare. Un cîrd de rațe înota în iazul limpede din spatele morii, între cele două curențe de apă ce mugeau la stăvilar. Se auzea huietul sîcîitor al morii. Pe o bancă de țară, poetul văzu o gospodină blajină împletind la niște ciorapi și urmărind cu ochii un copil ce alerga după găini.

— Mătușă, zise Lucien apropiîndu-se, sînt mort de oboseală, mă scutură frigurile și n-am decît trei franci ; vrei să-mi dai niște pâine neagră și lapte și să mă lași să dorm pe paie o săptămînă ? O să le scriu părinților ; ei or să-mi trimită bani sau ori să vină după mine aici.

— Cu dragă inimă, răspunse ea, dacă vrea și bărbatu-meu. Hei ! bărbate !

Morarul ieși afară, se uită la Lucien și-și scoase pipa din gură ca să spună :

— Trei franci pentru o săptămână ? mai bine nu-ți iau nimic.

„Poate că voi ajunge băiat la moară“, își zise poetul cu ochii la priveliștea încântătoare, înainte de a se culca în patul ce i-l făcu morăreasa și în care dormi buștean atîta vreme, încît le sperie și pe gazde.

— Courtois, ia du-te și vezi ce-i cu tînărul ăla, mai trăiește sau a murit ? Doarme de paisprezece ceasuri ; mie mi-e frică să mă duc, spuse morăreasa a doua zi către amiază.

— Cred că băiatul ăsta, răspunse morarul, isprăvind de întins plasele și năvoadele pentru prins pește, trebuie să fie vreo pușlama de comediant, fără o para chioară în buzunar.

— De unde pînă unde crezi așa ceva, bărbate ? zise morăreasa.

— Naiba să mă ia, nu e nici prinț, nici ministru, nici deputat, nici vlădică ; de ce îi sînt mîinile albe ca ale oamenilor care nu fac nici o treabă ?

— E de mirare atunci că nu-l trezește foamea, spuse morăreasa care-i pregătise un prînz oaspelui picat în ajun. Un comediant ? reluă ea. Unde să se ducă ? N-a venit încă vremea bîlciului de la Angoulême.

Nici morarul, nici morăreasa n-aveau cum să știe că, pe lîngă actori, prinți și episcopi, mai există un soi de om, prinț și comediant totodată, un om investit cu o menire măreață, Poetul, ce pare că nu face nimic și care totuși domnește peste întreaga omenire, cînd s-a priceput s-o zugrăvească.

— Ce-ar putea să fie ? o întrebă Courtois pe nevastă-sa.

— Crezi că e vreo primejdie că l-am primit în casă ? întrebă morăreasa.

— Aș ! hoții sînt mai iuți, ne-ar fi jefuit pînă acuma, reluă morarul.

— Nu sînt nici prinț, nici hoț, nici episcop, nici comediant, spuse amărît Lucien, arătîndu-se pe neașteptate, și care auzise desigur, pe fereastra deschisă,

discuția dintre bărbat și nevestă. Sînt un biet tînăr obosit, venit pe jos de la Paris pînă aici. Mă numesc Lucien de Rubempré și sînt fiul lui Chardon, spițerul din Houmeau, cel de dinainte de Postel. Sora mea s-a măritat cu David Séchard, tipograf în piața du Mûrier din Angoulême.

— Ia stai! zise morarul. Tipograful ăsta nu-i cumva băiatul pungașului ăluia bătrîn care are moșia ceea de la Marsac?

— Chiar el, răspunse Lucien.

— Ce mai tată! reluă Courtois. Îl lasă pe fiu-său să i se scoată toate lucrurile la mezat, și el are o avere de peste două sute de mii de franci, fără să mai vorbim de cît a strîns la ciorap.

Cînd sufletul și trupul se simt sleite de o luptă prea lungă și chinuitoare, momentul în care puterile omului sînt înfrînte e urmat fie de moarte, fie de o sfîrșeală asemeni morții, dar în care firile capabile să reziste își recapătă forțele. Lucien, pradă unei crize de acest fel, păru gata să fie doborît în clipa cînd află, deși în chip nedeslușit, vestea nenorocirii lui David Séchard, cumnatul său.

— Vai! surioară dragă! exclamă el, ce-am făcut, dumnezeule? Sînt un ticălos.

Apoi se prăbuși pe o bancă de lemn, galben și fără putere ca un muribund; morăreasa se repezi să-i aducă o strachină de lapte, pe care îl sili s-o bea; el însă îl rugă pe morar să-l ajute să se urce în pat, cerîndu-i iertare pentru supărarea ce i-o face cu moartea lui, căci era sigur că-i sunase ceasul. Zăbind năluca morții, gîngășul poet fu cuprins de idei religioase: dori să i se aducă un preot, să se spovedească și să se împărtășească. Tînguirile unui băiat frumos cum era Lucien o înduioșară pe coana Courtois.

— Știi ce, bărbate? Ia calul și du-te după domnul Marron, doctorul din Marsac; să vadă el ce are tînărul ăsta, că prea arată rău, și îl aduci și pe preot. Poate ei știu mai bine decît tine ce e cu tipograful

din piața du Mûrier, pentru că Postel e ginerele lui domnu Marron.

După plecarea lui Courtois, morăreasa, pătrunsă, ca toți oamenii de la țară, de ideea că boala cere hrană, îl îndopă pe Lucien, care nu se împotrivi, cuprins de puternice remușcări ce-l treziră însă din moleșală prin zguduirea pricinuită de acest leac moral.

Moara lui Courtois se afla la o leghe de Marsac, reședință de plasă, situat la jumătatea drumului dintre Mansle și Angoulême; astfel că morarul se întoarse curînd cu doctorul și cu preotul din Marsac. Ajunsesse pînă și la urechea celor doi cîte ceva despre legătura dintre Lucien și doamna de Bargeton, și, cum tot departamentul Charentei vorbea în momentul acela despre căsătoria acestei doamne și întoarcerea ei la Angoulême cu noul prefect, contele Sixte du Châtelet, auzind că Lucien era la morar acasă, doctorul și preotul doriră nespus de mult să cunoască motivele ce o opriseră pe văduva domnului de Bargeton să-l ia în căsătorie pe tînărul poet cu care fugise, și să afle dacă el nu cumva se înapoia în provincie ca să-i vină în ajutor cumnatului său, David Séchard. Curiozitatea, omenia, toate îi îmboldeau să dea ajutor poetului muribund. Și astfel, la două ceasuri după plecarea lui Courtois, Lucien auzi pe șoseaua pietruită a morii larma de fiare vechi a cabrioletului doctorului de țară. Domnii Marron se înfățișară de îndată, căci doctorul era nepotul preotului. În acest fel, Lucien îi vedea acum pe niște oameni cunoscuți cu tatăl lui David Séchard atît cît pot fi vecinii dintr-un tîrguleț de podgoreni. După ce doctorul îl cercetă pe bolnav, îi luă pulsul și se uită la limbă, se întoarse către morăreasă cu un zîmbet menit să risipească orice îngrijorare.

— Coană Courtois, zise el, dacă ai, după cum nu mă îndoiesc, în pivniță o sticlă bună de vin, și la bucătărie vreun pește bun, dă-i-le bolnavului, care n-are altceva decît că e mort de oboseală și de

foame. Și, după asta, geniul nostru o să se înzdră-
venească numaidecît.

— A ! domnule, spuse Lucien, boala mea nu e în
trup, ci în suflet. Oamenii aceștia de treabă mai-mai
că m-au ucis vorbindu-mi de nenorocirile din casa
surorii mele, doamna Séchard ! Dumneavoastră care,
după cum zicea doamna Courtois, v-ați măritat fata
cu Postel trebuie să știți ceva despre treburile lui
David Séchard !

— Păi, cred că e la închisoare, răspunse docto-
rul ; tatăl său n-a vrut să-l ajute...

— La închisoare ! reluă Lucien, și pentru ce ?

— Pentru niște polițe venite de la Paris și de care
o fi uitat, pentru că se spune că nu prea știe unde-i
capul, răspunse domnul Marron.

— Lăsați-mă, vă rog, cu părintele, zise poetul
schimbându-se deodată la față.

Doctorul, morarul și nevastă-sa ieșiră. Când Lucien
se văzu singur cu bătrînul preot, exclamă :

— Părinte, merit moartea ce simt că se apropie ;
sînt un mare păcătos care nu mai are altceva de
făcut decît să se arunce în brațele credinței. Eu sînt,
părinte, călăul surorii și fratelui meu, căci David
Séchard e un adevărat frate pentru mine ! Eu am
semnat polițele pe care David n-a putut să le plă-
tească... L-am ruinat. În sărăcia îngrozitoare în
care m-am zbatut, uitasem de acest păcat. Scăpat de
urmăririle pricinuite de aceste polițe, prin interven-
ția unui milionar, am crezut că le plătise el ; și uite
că n-a fost așa !

Și Lucien își povesti nefericirile. După ce-și sfîrși
poemul printr-o povestire înfrigurată, cu adevărat
vrednică de un poet, îl rugă din tot sufletul pe preot
să se ducă la Angoulême și să afle de la Ève, sora
lui, și de la maică-sa, doamna Chardon, adevărata
situație, pentru ca să-și dea seama dacă mai poate
îndrepta ceva.

— Pînă la întoarcerea dumitale, părinte, zise el plîngînd în hohote, o să mai pot trăi. Dacă mama, sora și David nu mă alungă, nu voi muri.

Elocința parizianului, lacrimile acestei căințe înfricoșătoare, tînărul cel palid și frumos, aproape prăpădit de deznădejde, povestirea unor nenorociri ce depășeau puterile omenești, toate stîrniră mila și interesul preotului.

— În provincie, ca și la Paris, domnule, îi răspunse el, nu trebuie să crezi decît jumătate din ceea ce se spune; nu te speria de un zvon care, la trei leghe de Angoulême, trebuie să fie foarte departe de adevăr. Bătrînul Séchard, vecinul nostru, a plecat din Marsac de cîteva zile; așa că pesemne se îngrijește să îndrepte treburile feciorului său. Mă duc la Angoulême și voi veni să te înștiințez dacă poți să te întorci în familie, pe care voi căuta s-o înduișez cu mărturisirile și căința dumitale.

Preotul nu știa că, de optsprezece luni, Lucien se căise de atîtea ori, încît pocăința lui, oricît de vie ar fi fost, n-avea altă valoare decît aceea a unei scene jucate desăvîrșit și încă de bună-credință! După preot, trecu la rînd doctorul. Găsindu-i bolnavului o criză nervoasă care se apropia de sfîrșit, nepotul se arătă la fel de încurajator ca și unchiul, și pînă la urmă îl hotărî să se hrănească.

Preotul, care cunoștea locurile și obiceiurile, se dusesese la Mansle, pe unde trebuia să treacă diligența de Ruffec-Angoulême și în care găsi un loc. Bătrînul preot își pusese în gînd să ceară lămuriri despre David Séchard de la nepotul său Postel, spițerul din Houmeau, fostul rival al tipografului la mîna frumoasei Ève. Văzînd grija micului spițer de a-l ajuta pe moșneag să coboare din hodoroaga ce făcea pe atunci cursa între Ruffec și Angoulême, pînă și privitorul cel mai greu de cap ar fi ghicit că domnul și doamna Postel așteptau de la moștenirea acestuia viitoarea lor bunăstare.

— Ai mâncat? Vrei să guști ceva? Nu ne așteptam, e o surpriză foarte plăcută...

Îi puseră astfel o puzderie de întrebări dintr-o dată. Doamna Postel era parcă făcută să ajungă soția unu spițer din Houmeau. De statura micului Postel, avea fața rumenă a fetelor crescute la țară; arăta ca o femeie de rînd, toată frumusețea fiindu-i prospețimea obrazilor. Părul, foarte roșcat, începînd foarte de jos, aproape de sprîncene, portul și graiul potrivite cu sărăcia de duh care i se citea pe față, toate dovedeau că fusese luată în căsătorie numai pentru averea ce urma s-o moștenească. Ca urmare, după un an de căsnicie, ea porunceă în casă și părea a fi stăpîna deplină a lui Postel, preafericit că nimerise peste această moștenitoare. Doamna Léonie Postel, născută Marron, alăpta un fiu, bucuria bătrînului preot, a doctorului și a lui Postel, un copil hidos care semăna și cu tatăl și cu mama.

— Păi, atunci, unchiule, ce cauți la Angoulême, zise Léonie, dacă nu vrei să guști nimic și dacă vorbești de plecare, abia sosit?

De îndată ce vrednicul slujitor al bisericii rosti numele Èvei și al lui David Séchard, Postel roși, iar Léonie îi aruncă omulețului obligatoria privire de gelozie, pe care o femeie pe deplin stăpîină asupra bărbatului ei nu scapă nici un prilej să i-o arate, referitor la trecut și în interesul viitorului.

— Ce ți-au făcut oamenii ăștia, unchiule, ca să te amesteci în treburile lor? întrebă Léonie cu vădită acrimă.

— Sînt niște nefericiți, draga mea, răspunse preotul, descriindu-i lui Postel halul în care se afla Lucien în casă la Courtois.

— Aha! va să zică așa s-a întors de la Paris? exclamă Postel. Bietul băiat. Era isteț totuși, și ambițios — nevoie mare! S-a dus să facă avere și se întoarce gol-pușcă. Dar ce mai caută pe aici? Soră-sa se zbate în cea mai cumplită mizerie, căci toate geniile astea, David ca și Lucien, nu se pricep

la negoț. A fost vorba de el la tribunal, și, ca judecător, a trebuit să-i semnez și eu sentința... M-a durut grozav ! Nu știu dacă Lucien, în împrejurările de azi, mai poate să tragă acasă la soră-sa ; dar, în orice caz, odăița pe care o avea aici e liberă, și eu i-o dau cu dragă inimă.

— Bine, Postel, zise preotul punîndu-și pălăria și pregătindu-se să plece din prăvălie, după ce sărutase copilul ce dormea în brațele Léoniei.

— Lei masa deseară cu noi, unchiule, spuse doamna Postel, fiindcă n-o să isprăvești cu una-cu două, dacă vrei să le descurci dumneata treburile oamenilor acelora. Bărbatu-meu o să te ducă înapoi cu trăsurica lui cu un cal.

Cei doi soți se uitau la scumpul lor unchi, cum se îndreaptă spre Angoulême.

— Se ține bine totuși, pentru vîrsta lui, zise spîterul.

Pe cînd slujitorul bisericii urcă dealul ce duce la Angoulême, nu e de prisos să explicăm rețeaua de interese în care urma să pășească.

După plecarea lui Lucien la Paris, David Séchard, curajos și inteligent, asemeni vitei pe care pictorii i-o dau ca tovarăș evanghelistului, voi să facă repede marea avere pe care și-o dorise, nu atîta pentru el cît pentru Ève și pentru Lucien, într-o seară, pe malul Charentei, lîngă stăvilar, cînd Ève îi dăruise mîna și inima ei. Să-i procure soției traiul bogat și elegant la care avea dreptul, să sprijine cu brațu-i puternic ambiția fratelui, acesta era programul scris cu litere de foc în fața ochilor lui. Ziarele, politica, uriașa dezvoltare a editurilor și a literaturii, a științelor, tendința spre o discutare publică a tuturor intereselor țării, întreaga mișcare socială ce se declară cînd Restaurația păru așezată pe temelii trainice aveau să ceară o producție de hîrtie aproape înzecită, în comparație cu cantitatea asupra căreia specula vestitul Ouvrard³⁰¹, la începutul revoluției, mînat de motive asemănătoare. În 1821, fabricile de hîrtie

erau însă prea numeroase în Franța, pentru ca un singur om să poată trage nădejde de a le poseda pe toate, cum făcuse Ouvrard, care pusese mîna și pe principalele uzine după ce pusese mîna mai întîi pe produsele lor. David, de altminteri, nu avea nici îndrăzneala, nici capitalurile cerute de asemenea speculații. Pe vremea aceea, fabricarea hîrtiei de orice format începea să se și ivească în Anglia. Astfel că nimic nu era mai necesar ca adaptarea papetăriei la nevoile civilizației franceze, care amenința să cuprindă în discuție toate domeniile și să se întemeieze pe o perpetuă manifestare a gîndirii individuale (o adevărată pacoste! căci popoarele care discută mult realizează prea puțin). Astfel, ca o ciudățenie, în timp ce Lucien intra în marea mașinărie a gazetăriei, cu riscul de a-și terfeli onoarea și inteligența, David Séchard, din fundul tipografiei sale, îmbrățișa mișcarea presei periodice în consecințele ei materiale. Intenția lui era să armonizeze mijloacele cu rezultatul spre care tindea spiritul vremii. Evenimentele ulterioare au arătat cîtă dreptate avusese el căutînd să se îmbogățească de pe urma fabricării de hîrtie ieftină. În ultimii cincisprezece ani, biroul însărcinat cu cererile de brevete de invenție a primit peste o sută de cereri de pretinse descoperiri a diferite substanțe de introdus în fabricația hîrtiei. Mai mult ca oricînd, convins de folosul acestei descoperiri, care nu putea stîrni vîlvă dar putea procura cîștiguri uriașe, David se cufundă deci, după plecarea cumnatului său la Paris, în continua preocupare pe care această problemă nu putea să n-o pricinuiască oricui ar fi urmărit s-o rezolve. Deoarece își prăpădisese toate economiile cu căsătoria precum și cu cheltuielile călătoriei lui Lucien la Paris, se văzu la începutul căsniciei în cea mai neagră mizerie. Își pusese deoparte o mie de franci pentru nevoile tipografiei și datora aceeași sumă lui Postel, spițerul. Astfel, pentru acest gînditor profund, problema era dublă: trebuia să inventeze o hîrtie ieftină și s-o inventeze repede; trebuia

apoi să adapteze profitul descoperirii la nevoile căsătoriei și ale negoțului său. De aceea, cum să caracterizăm un creier în stare să alunge cumplitele preocupări pricinuite și de o sărăcie ce trebuia ascunsă, și de vederea unei familii fără pîine, și de îndatoririle zilnice ale unei meserii atît de migăloase ca aceea de tipograf, străbătînd în același timp și spațiile necunoscutului cu 'avîntul și îmbătarea savantului în urmărirea unui secret ce zi de zi scapă celor mai iscusite cercetări ? Din păcate, după cum se va vedea, inventatorii mai au și alte rele de îndurat, ca să nu mai vorbim de nerecunoștința oamenilor, cărora leneșii și incapabilii le spun despre un geniu : „Era născut să ajungă inventator, nu putea fi altceva. N-avem de ce să-i fim recunoscători, după cum nu-i putem fi recunoscători unui om că s-a născut prinț ! Iși exercită aptitudinile firești ! și de altminteri, răsplata și-a găsit-o în chiar munca lui.“

Căsătoria îi aduce unei fete adînci perturbații morale și fizice ; însă, mărîtîndu-se în condițiile burgheze ale clasei de mijloc, fata mai trebuie să înceapă a cunoaște temeinic și niște interese absolut noi pentru dînsa, precum și a se iniția în afaceri ; de aici, o fază în care stă doar în observație, fără să facă nimic. Dragostea lui David pentru soția sa, din nenorocire, îi întîrzie acesteia educarea, și el nu se încumetă să-i spună cum stăteau lucrurile, nici a doua zi după nuntă, nici în zilele următoare. Cu toată lipsa cruntă în care îl ținea zgîrcenia tatălui său, nu se putu hotărî să-și întunece luna de miere cu prozaica ucenicie a meseriei sale migăloase și cu învățătura ce i se cuvenea unei soții de negustor. În felul acesta, cei o mie de franci, singura lor avere, fură înghițiți mai mult de nevoile casei decît de ale atelierului. Nepăsarea lui David și nepriceperea soției sale țînură patru luni ! Deșteptarea fu îngrozitoare. La scadența poliței subscrise de David lui Postel, gospodăria se trezi fără bani, iar pricina acestei datorii îi era prea cunoscută Evei ca să nu-și sacrifice pentru achitarea ei giuvae-

rurile de mireasă și argintăria. Chiar în seara plății acelei polițe, Eve voi să-l pună fără întârziere pe David să-i explice tainele meseriei, căci ea băgase de seamă că el își neglija tipografia pentru problema despre care îi vorbise altădată. Din chiar a doua lună a căsniciei, David își petrecea mai toată vremea în clădirea din fundul curții, într-o odăiță ce-i slujea la topitul sulurilor. După nici trei luni de la sosirea lui la Angoulême, înlocuise șomoioagele de tamponat literele cu călimara cu masă și cilindru, în care cerneala se distribuie cu ajutorul sulurilor fabricate din clei întărit și melasă. Această primă perfecționare tipografică se impuse numaidecît, astfel că, de îndată ce-i cunoscură rezultatele, o adoptară și frații Cointet. David instalase, la cuptorul de lângă zidul despărțitor al acestui soi de bucătărie, un cazan de aramă, sub pretextul de a consuma mai puțini cărbuni pentru topitul sulurilor, ale căror tipare vechi zăceau însă de-a lungul peretelui, căci el nu le retopi niciodată. Nu numai că îi puse acestei încăperi o ușă zdravănă de stejar, căptușită pe dinăuntru cu fier, dar înlocui și geamurile murdare, pe unde venea lumina, cu sticlă mată, ca să nu se vadă de afară ce făcea el înăuntru. De la primul cuvînt pe care îl rosti Eve despre viitorul lor, David se uită la ea îngrijorat și o opri cu aceste vorbe :

— Draga mea, știu ce gînduri îți dau vederea unui atelier pustiu și nepăsarea mea față de meserie ; însă, vezi tu, reluă el aducînd-o la fereastra camerei lor și arătîndu-i colțisorul misterios, norocul nostru e acolo... Mai avem de îndurat cîteva luni ; dar să le îndurăm cu răbdare. Dă-mi răgaz să rezolv problema industrială pe care o cunoști și vom scăpa de toate lipsurile.

David era atît de bun, devotamentul lui inspira atîta încredere, încît biata femeie, grijulie ca toate soțiile pentru cheltuiala de toate zilele, se hotărî să ia asupra-și necazurile casei ; părăsi deci plăcuta ei cameră alb-albastră în care se mulțumea să se îndeletni-

cească cu vreun lucru de mînă sporovăind cu măică-sa și coborî într-una din cuștile de lemn așezate în fundul atelierului, ca să învețe mecanismul comercial al tipografiei. Era un act de eroism, din partea unei femei însărcinate. În ultima vreme, lucrătorii trebuincioși lucrului pleaseră unul cîte unul din acest atelier inactiv. Copleșiți de comenzi, frații Cointet îi întrebuițau nu numai pe lucrătorii din departament, momiți de cîștig bun, ci și pe cîțiva din Bordeaux, de unde veneau mai ales ucenicii care se credeau destul de îndemînatici ca să nu mai aibă nevoie de stagiul greu de ucenicie. Cercetînd forțele de care mai dispunea tipografia Séchard, Ève nu află decît trei persoane. Întîi pe Cérizet, ucenicul pe care David îl adusese cu el de la Paris; apoi pe Marion, credincioasă casei ca un cîine de pază; în fine, pe Kolb, un alsacian, fost om de serviciu la Didot. Luat în armată, Kolb nimeri la Angoulême, unde David îl recunoscu la o defilare, tocmai cînd i se apropia liberarea. Kolb veni să-l vadă pe David și se îndrăgosti de grasa Marion descoperind la ea toate calitățile ce i le cere un om de teapa lui unei femei: o sănătate zdravănă care rumenește obrajii, o forță aproape bărbătească ce îi îngăduia Marionei să ridice cu ușurință de jos o *formă de litere*, o purtare cinstită la care țin atîta alsacienii, devotamentul către stăpîinii care arată o fire bună, și, în fine, înversunatul spirit de economie datorită căruia ea pusese deoparte o mică sumă de o mie de franci, rufărie, rochii și haine de o curățenie cum numai în provincie se mai întîlnește. Marion, groasă și grasă, în vîrstă de treizeci și șase de ani, destul de măgulită văzîndu-se curtată de un roșior de un metru și optzeci, voinic cît șapte, îi dădu ideea să se facă tipograf. Cînd alsacianul se liberă definitiv, Marion și David făcuseră din el un *urs* destul de bun, care totuși nu știa nici să citească, nici să scrie. Lucrările zise *particulare* care trebuiau culese nu erau atît de multe în acest trimestru, încît Cérizet să nu le fi putut face față singur. Cérizet înfăptuia ceea ce

Kant numește o triplicitate fenomenală : culegea, își corecta probele și înregistra comenzile întocmind și facturile ; dar, cele mai adesea, neavînd de lucru, citea romane în cușca din fundul atelierului, așteptînd comanda unui afiș sau a unui anunț. Marion, după cum o învățase Séchard-tatăl, fasona hîrtia, o uda, îl ajuta pe Kolb s-o tipărească, o întindea, o tăia și, pe deasupra, mai făcea și bucătăria, ducîndu-se cu noaptea în cap la piață.

Cînd Ève îi ceru lui Cérizet socoteala asupra primului semestru, găsi că rețeta fusese de opt sute de franci. Cheltuiala, socotită la trei franci pe zi cu Cérizet și Kolb, care aveau pe zi, unul doi franci, iar celălalt un franc, se ridica la șase sute de franci. Și, cum prețul furniturilor trebuitoare lucrărilor fabricate și livrate se urca la o sută și cîțiva franci, Ève văzu limpede că, în primele șase luni ale căsniciei ei, David nu-și scosese nici chiria, nici dobînda capitalurilor reprezentate de materialul și brevetul său, nici leafa lui Marion, nici cerneala și, în sfîrșit, nici beneficiile pe care le dă oricare tipografie, lucrurile acelea mărunte, cunoscute în limbaj tipografic prin cuvîntul *peticèle*, expresie datorată postavurilor, mătăsurilor întrebuintate pentru a amortiza întrucîtva presiunea exercitată asupra caracterelor tipografice și așezate între platina presei și hîrtia care se tipărește. După ce află în mare felul de lucru al tipografiei și rezultatele pe care le dădea, Ève ghici cît de puține perspective oferea atelierul acesta, sleit de concurența hrăpăreață a fraților Cointet, fabricanți de hîrtie, directori de ziar, tipografi brevetați ai episcopiei, furnizori și ai primăriei și ai prefecturii. Ziarul pe care, cu doi ani înainte, Séchard-tatăl și fiul li-l vînduseră pe douăzeci și două de mii de franci, le producea pe vremea aceea optsprezece mii de franci pe an. Ève înțelese atunci calculele ascunse sub aparenta generozitate a fraților Cointet, care îi lăsau tipografiei Séchard destul lucru ca să viețuiască, dar nu destul ca să le facă lor concurență. Luînd conducerea întreprin-

derii, ea purcese mai întâi la întocmirea unui inventar exact al tuturor bunurilor. Îi puse pe Kolb, pe Marion și pe Cérizet să deretice atelierul, să-l curețe și să-l pună în ordine. Apoi, într-o seară când David se întorcea dintr-o excursie pe câmp, urmat de o babă ce-i ducea o legătură mare înfășurată într-o pînză, Ève îi ceru părerea dacă poate folosi rămășițele ce le mai lăsase bătrînul Séchard, făgăduindu-i să conducă ea singură afacerile. După ce își consultă soțul, doamna Séchard întrebuiță toată hîrtia ce o mai aveau, găsită de ea și rînduită pe *sorturi*, ca să tipărească, pe două coloane și pe o singură foaie, legende populare colorate pe care țăraniile le lipesc pe pereți: povestea *Jidovul rătăcitor*, *Robert Diavolul*³⁰², *Frumoasa Maguelonne*³⁰³, povestirea cîtorva minuni. Ève îl trimise pe Kolb să le vîndă. Cérizet nu pierdu nici o clipă, culese de dimineață pînă seara aceste pagini naive împreună cu ornamentele lor grosolane. Marion se ocupă singură de tiraj. Doamna Chardon văzu de toate grișile casei, căci Ève colora gravurile. În două luni, mulțumită hărniciei lui Kolb și cinstei lui, doamna Séchard vîndu, pe o rază de douăsprezece leghe în jurul Angoulême-ului, trei mii de foi a căror fabricație o costă treizeci de franci și care îi aduseră, la prețul de zece centime bucata, trei sute de franci. Însă, cînd toate colibele și cîrciumile fură pline de aceste legende, trebui să găsească altceva, căci alsacianul nu avea voie să treacă dincolo de hotarul departamentului. Ève, care cotrobăia prin tot atelierul, dădu peste colecția de figuri necesare tipăririi unui almanah zis *al Ciobanilor*, în care lucrurile sînt reprezentate prin semne, prin poze, gravuri roșii, negre sau albastre. Bătrînul Séchard, care nu știa citi sau scrie, cîștigase pe vremuri mulți bani tipărind o asemenea carte, hărăzită tocmai acelora ce nu știu să citească. Almanahul acesta, care se vinde cu cinci centime, constă dintr-o coală de hîrtie îndoită de șaizeci și patru de ori, ceea ce constituie un volumaș de o sută douăzeci și opt de pagini. Încîntată de succesul foilor volante,

industrie la care se dedau mai ales tipografiile mici din provincie, doamna Séchard purcese la tipărirea *Almanahului Ciobanilor* pe scară mare, folosind și beneficiile realizate înainte. Hîrtia *Almanahului Ciobanilor*, din care se vînd anual în Franța cîteva milioane de exemplare, este de o calitate inferioară celei pentru *Almanahul de Liège* și costă cam patru franci topul. Tipărit, acest top, care conține cinci sute de foi, se vinde deci, la prețul de cinci centime foaia, cu douăzeci și cinci de franci. Doamna Séchard hotărî să întrebuinteze o sută de topuri la primul tiraj, ceea ce făcea cincizeci de mii de almanahuri de plasat, cu două mii de franci cîștig net. Deși distrat, cum e firesc să fie un om atît de ocupat, David fu foarte mirat cînd aruncă o privire înspre atelier și auzi scîrțîind o presă, apoi îl văzu pe Cérizet, în picioare, culegînd sub conducerea doamnei Séchard. În ziua cînd veni și el să cerceteze mai îndeaproape lucrările organizate de Ève, aceasta se simți foarte mîndră de aprobarea soțului, care socoti că afacerea cu almanahul este foarte rentabilă. David făgădui să le dea sfaturi în privința diferitelor cerneluri de felurite culori întrebuintate la această tipăritură făcută numai pentru ochi. Se mai obligă să topească el însuși sulurile în misteriosu-i atelier, ca să-și ajute, pe cît îi stătea în putință, soția într-o asemenea mare întreprindere mică.

La începutul acestei activități însuflețite, sosiră scrisorile lui Lucien prin care îi încunoștința de insuccesul și de sărăcia lui de la Paris. Se înțelege acum că, trimițîndu-i copilului răsfățat cei trei sute de franci, Ève, doamna Chardon și David își rupseră de la gură. Copleșită de aceste știri și desperată să cîștige atît de puțin muncind atît de mult, Ève primi cu oarecare spaimă evenimentul ce umple de bucurie tinerele căsnicii. Văzîndu-se pe punctul de a fi mamă, ea își zise : „Dacă scumpul meu David nu ajunge la ținta cercetărilor lui pînă cînd nasc, ce-o să ne facem?... Și cine o să vadă de tipografie?”

Almanahul Ciobanilor trebuia să fie neapărat gata înainte de 1 ianuarie; însă Cérizet, care urma să-l culeagă, înainta în lucru atât de încet, încît doamna Séchard, care nu cunoştea îndeajuns tipografia ca să-l poată dojeni cum se cuvenea, se mulţumi să-l observe pe tînărul parizian. Orfan de la azilul de copii găsiţi din Paris, Cérizet fusese dat ca ucenic la tipografia Didot. De la paisprezece la şaptesprezece ani, fu protejatul lui Séchard, care îl trecu în seama unuia dintre cei mai destoinici lucrători, făcînd din el pajul lui de tipografie; căci David avu grijă de Cérizet, văzîndu-l deştept, şi îi cîştigă dragostea dîndu-i cînd dulciuri, cînd bani să-şi îplinească unele nevoi. Cu o înfăţişare destul de atrăgătoare în şiretenia ei, cu părul roşcat, cu ochii de un albastru tulbure, Cérizet adusese cu el la Angoulême năravurile ştregarului de la Paris. Vioiciunea şi răutăţile, vicleniile lui îl făceau aici de temut. Mai puţin supravegheat de David la Angoulême, fie pentru că vîrsta îi inspira şefului său mai multă încredere şi fiindcă tipograful îşi punea nădejtile în influenţa binefăcătoare a provinciei, Cérizet ajunsese, fără ştirea tutorelui său, don Juanul a trei-patru mici lucrătoare şi se stricase de tot. Moralitatea lui, formată în cîrciumile din Paris, îşi luă ca unică lege interesul personal. De altfel, Cérizet, căruia, după o expresie populară, îi venea rîndul anul următor să *tragă sorţii*, ştiind că trebuia să-şi părăsească un timp meseria, făcu datorii socotind că peste şase luni, cînd avea să fie luat în armată, nici un creditor nu-i va mai putea da de urmă. David mai păstra oarecare autoritate asupra băiatului, nu din pricina titlului său de stăpîn, nu pentru că avusese grijă de el, ci pentru că fostul ştregar de la Paris îi recunoştea lui David o mare inteligenţă. Cérizet intră curînd în legături strînse cu lucrătorii de la Cointet, atras de costumul de lucrător şi de spiritul de grup, mai puternic poate în clasele de jos decît în cele de sus. În cîrdăşie cu ei, Cérizet îşi pierdu şi restul de bune obiceiuri însuşite cu ajutorul lui David;

totuși, cînd îl luau în rîs pe socoteala *rablelor* din atelierul lui, termen disprețuitor pe care urșii îl foloseau pentru presele vechi de la Séchard, arătîndu-i minunatele prese de fier, în număr de nouăsprezece, din atelierul Cointet, unde singura presă de lemn care mai exista slujea pentru tragerea corecturilor, el îi mai ținea încă partea lui David și le azvîrlea cu mîndrie aceste vorbe zeflemiştilor :

— Cu *rablele* lui, *fraierul* meu o să facă mai mulți bani decît ai voștri, cu *chestiile* lor de fier care tipăresc numai cărți de rugăciuni ! Umblă să descopere un secret cu care o să întreacă toate tipografiile din Franța și Navara ³⁰⁴ !...

— Pînă una-alta, pro'stule plătit cu doi franci pe zi, ai jupîn o călcătoreasă de rufe ! i se răspundea.

— Da, dar e drăguță, replica Cérizet și e mai plăcută la vedere decît mutrele jupînilor voștri.

— Și ce te îngrașă pe tine că o vezi pe nevastă-sa ?

Din ușa cîrciumii sau din pragul tipografiei unde aveau loc certurile astea amicale, cîteva vorbe ajunseră și la urechile fraților Cointet ; ei aflară astfel despre speculația plănuită de Ève și socotiră necesar să pună bețe-n roate acestei încercări ce-i putea aduce bieteii femeii o oarecare îmbelșugare.

— Trebuie s-o lovim, să-i piară cheful de negustorie, își ziseră cei doi frați.

Unul din cei doi Cointet, care conducea tipografia, îl întîlni pe Cérizet și îi propuse să facă pentru ei cîteva corecturi, ca să-l mai ușureze pe corectorul lor, care nu mai dovedea. Lucrînd cîteva ceasuri pe noapte, Cérizet cîștigă mai mult la frații Cointet decît la David Séchard într-o zi întreagă. Urmară de aici legături între Cointet și Cérizet, căruia aceștia îi recunoscuseră mari însușiri și îl plînseră că se afla într-o situație atît de puțin potrivită pentru el.

— Ai putea, îi zise într-o zi unul dintre frații Cointet, să ajungi șef de atelier într-o tipografie mare, unde să cîștigi șase franci pe zi, iar cu inteligența

dumitale, într-o bună zi, n-ar fi exclus să ai partea dumitale în afacere.

— La ce-mi folosește că pot fi un bun șef de atelier ? răspunse Cérizet ; sînt orfan, fac parte din contingentul viitor și, dacă voi cădea la sorți, cum am să scap ?

— Dacă i-ai fi de folos cuiva, răspunse bogatul tipograf, poate că ți-ar plăti acela suma de care ai nevoie ca să scapi.

— Asta n-o s-o facă fraierul meu ! zise Cérizet.

— Cine știe ? poate că pînă atunci o să descopere secretul pe care îl caută.

Vorbele acestea fură spuse în așa fel, încît să trezească cele mai rele gînduri în mintea celui care le asculta ; și atunci Cérizet zvîrli fabricantului de hîrtie o privire echivalentă cu cea mai pătrunzătoare întrebare.

— Nu știu cu ce se ocupă, răspunse el cu prudență, văzînd că proprietarul tace, dar nu e el om să umble după litere prin lăzile din odăița în care nu știu ce tot meșterește !

— Uite, amice, zise tipograful luînd șase foi din *Enoriașul diocesei* și întinzîndu-i-le lui Cérizet, dacă poți să corectezi astea pînă mîine, capeți optsprezece franci. Noi nu sîntem oameni răi ; îi dăm să cîștige bani chiar și șefului de atelier al concurentului nostru ! Mai mult, am putea s-o lăsăm pe doamna Séchard să se apuce de *Almanahul Ciobanilor* și s-o sărăcim ; totuși, îți dăm voie să-i spui că am început și noi un *Almanah al Ciobanilor* și că, prin urmare, n-o să ajungă dumneaei cea dintîi pe piață...

Se înțelege acum pentru ce Cérizet mergea atît de încet cu culegerea almanahului.

Aflînd că frații Cointet îi tulburau mica ei speculație. Ève fu cuprinsă de spaimă și socoti că înștiințarea destul de vicleană primită prin Cérizet era o dovadă a credinței lui ; în curînd însă surprinse la el unele semne de prea vie curiozitate, pe care ea le puse pe seama vîrstei.

— Cérizet, îi spuse ea într-o dimineață, totdeauna stai lângă ușă și îl aștepti pe domnul Séchard când trece ca să bagi de seamă ce ascunde, te uiți în curte de câte ori iese din atelierul de topit sulurile, în loc să-ți isprăvești de cules almanahul. Nu-i frumos ce faci, mai ales când mă vezi pe mine, soția lui, respectându-i tainele și trudindu-mă atita ca să-l las pe el liber să-și caute de treabă. Dacă nu ți-ai pierde vremea, almanahul ar fi gata, Kolb l-ar și vinde acum, iar frații Cointet nu ne-ar mai sta în cale.

— Ei, cucoană, răspunse Cérizet, pentru doi franci pe zi, cât câștig eu aici, nu crezi că e destul dacă vă culeg de cinci franci? Păi, de n-aș avea de făcut corecturi seara pentru frații Cointet, aș muri de foame!

— De tânăr ești nerecunoscător, ai să ajungi departe, răspunse Ève, lovită în inimă nu atât de tînguierile lui Cérizet, cât de grosolănia glasului și de privirile-i amenințătoare.

— Oricum o fi, n-o să ajung prea departe când am ca jupîn o femeie, pentru că atunci luna nu are totdeauna treizeci de zile.

Jignită în demnitatea ei de femeie, Ève îl fulgeră pe Cérizet cu o privire și se urcă la ea în cameră. Când David veni la masă, îi spuse:

— Dragul meu, tu ai încredere în secătura asta de Cérizet?

— Cérizet! răspunse el. Ehei! e doar copilul meu, eu l-am crescut și eu l-am învățat meseria. Mulțumită mie a ajuns ce este. E ca și cum l-ai întreba pe tată dacă are încredere în copilul lui...

Ève îi spuse soțului că Cérizet făcea corecturi pentru Cointet.

— Bietul băiat! trebuie să trăiască și el, răspunse David cu umilința unui patron aflat în culpă.

— Da; însă, dragul meu, uite care e deosebirea dintre Kolb și Cérizet: Kolb bate zilnic douăzeci de leghe, cheltuiește mai puțin de un franc și ne aduce șapte, opt, și uneori nouă franci de pe urma foilor vîndute, dar nu-mi cere decît francul lui, cheltuiala.

Kolb și-ar tăia mai curînd o mînă, decît să apese mînerul vreunei prese de la Cointet, și nici nu ar cîntreba prin lucrurile pe care le arunci tu în curte, chiar de i s-ar da și trei mii de franci ; pe cîtă vreme Cérizet le adună și le cercetează.

Sufletele curate ajung cu greu să creadă în răutate, în nerecunoștință ; iar apoi, cînd își dau în sfîrșit seama de toată stricăciunea omenească, se ridică la o îngăduință care e ultima treaptă de dispreț.

— Hei ! simplă curiozitate de ștregar din Paris exclamă deci David.

— Atunci, dragul meu, fă-mi plăcerea să vii în atelier, ca să vezi și tu cît a lucrat ștregarul tău de o lună încoace și să-mi spui dacă, în luna asta, n-ar fi putut să isprăvească almanahul.

După masă, David recunoscă că almanahul ar fi trebuit să fie cules într-o săptămînă ; apoi, aflînd că frații Cointet pregăteau unul la fel, veni în ajutorul soției sale : îl opri pe Kolb să mai vîndă foile cu poze și conduse el însuși tot lucrul din atelier ; pregăti cu mîna lui o formă pe care Kolb trebui s-o tragă împreună cu Marion, în vreme ce el însuși o trase pe cealaltă cu Cérizet, supraveghînd tirajele cu cerneluri de diferite culori. Fiecare culoare cere cite o tipărire. Patru cerneluri deosebite cer deci patru tiraje. Tipărit de patru ori în loc de o singură dată, *Almanahul Cioabanilor* costă deci atît de mult, încît se fabrică numai în atelierele din provincie, unde mîna de lucru și dobînzile capitalului din tipografie sînt aproape nule. Acest produs, oricît ar fi el de grosolan, este prin urmare interzis tipografiilor care scot lucrări frumoase. Pentru întîia oară de la plecarea bătrînului Séchard, se putu vedea în atelierul acela vechi două prese lucrînd deodată. Deși almanahul era, în genul lui, o capodoperă, totuși Ève fu silită să-l dea cu două centime jumătate, deoarece frații Cointet îl dădură pe al lor cu trei centime revînzătorilor ; cheltuielile și le scoase de la revînzători și cîștigă doar din vînzările directe făcute de Kolb ; totuși speculația nu izbuti.

Văzîndu-se bănuît de frumoasa-i stăpînă, Cérizet îi deveni în sinea sa vrăjmaş : „Mă bănuî tu, dar o să mă răzbun eu !“ îşi zise el. Aşa-i făcut ştrengarul din Paris. Cérizet primi deci de la domnii Cointet cîştiguri vădit prea mari pentru corecturile pe care le lua de la biroul lor în fiecare seară şi pe care le aducea înapoi în fiecare dimineată. Întîrziînd tot mai mult la vorbă cu dînşii, se împrieteni cu ei şi începu să întrevadă posibilitatea de a scăpa de armată, cu care mereu îl momeau ; şi, în loc să aibă ei nevoie să-l corupă, fraţii Cointet auziră din partea lui primele vorbe despre spionarea şi exploatarea secretului după care umbla David.

Ingrijorată, văzînd cît de puţin se putea bizui pe Cérizet şi în imposibilitate de a găsi un alt Kolb, Ève se hotări să-l dea afară pe singurul lor culegător în care instinctul ei de soţie iubitoare presimţea un trădător ; însă, cum aceasta însemna pieirea tipografiei, ea luă o hotărîre bărbătească : îl rugă în scris pe domnul Métivier, corespondentul lui David Séchard, al firmei Cointet şi al aproape tuturor fabricanţilor de hîrtie din departament, să publice în *Ziarul Librarilor*, la Paris, anunţul următor :

Cedăm tipografie în plină activitate, cu material şi brevet, situată în Angoulême. A se adresa, pentru condiţiuni, la domnul Métivier, în strada Serpente.

După ce citiră numărul de ziar în care se afla acest anunţ, fraţii Cointet îşi ziseră :

— Femeiuşca asta nu-i lipsită de cap, a venit vremea să punem mîna pe tipografia ei, dîndu-i cît îi trebuie ca să trăiască ; altfel, s-ar putea să avem de înfruntat un adversar puternic în urmaşul lui David, iar interesul nostru e să ştim ce se petrece în atelierul acela.

Mînaţi de acest gînd, fraţii Cointet veniră să-i vorbească lui David Séchard. Ève, căreia cei doi fraţi i

se adresară, simți o mare bucurie văzînd efectul rapid al șiretlicului ei, deoarece concurenții nu-i ascunseră intenția de a-i propune domnului Séchard să facă tipărituri în contul lor: erau aglomerați de lucrări, preșele lor nu mai pridideau, mai ceruseră lucrători și de la Bordeaux și se făceau forte să dea de lucru și celor trei preșe ale lui David.

— Domnilor, le spuse ea celor doi frați Cointet în timp ce Cérizet se duse să-i anunțe lui David sosirea confrăților, soțul meu a cunoscut la firma Didot lucrători foarte buni, cinstiți și muncitori; își va alege, de bună seamă, un urmaș dintre cei mai destoinici... Nu-i mai bine să-ți vinzi întreprinderea pe douăzeci de mii de franci, care ne asigură o rentă de o mie de franci, decît să pierzi o mie de franci pe an cu meseria la care ne obligați dumneavoastră? De ce ați fost geloși pe mica noastră speculație cu almanahul, care aparținea de altfel acestei tipografii?

— Hei, doamnă, pentru ce nu ne-ați spus-o dinainte? Ne-am fi ferit să vă facem concurență în această afacere, răspunse curtenitor acela dintre frați căruia i se zicea Cointet cel mare.

— Haida-de, domnilor! dumneavoastră n-ați început să faceți almanahul decît după ce ați aflat de la Cérizet că tipăresc eu o asemenea lucrare.

Spunînd aceste vorbe cam repezit, ea îl privi pe Cointet cel mare și îl făcu să-și plece privirea. Dobîndi astfel dovada trădării lui Cérizet.

Acest Cointet, conducătorul fabricii de hîrtie și al întregii afaceri, era mult mai iscusit negustor decît fratele său Jean, care, de altminteri, conducea tipografia cu mare pricepere, dar a căruia capacitate se putea asemui cu a unui colonel, pe cîtă vreme Boniface era un general căruia Jean îi lăsa comamentul suprem. Boniface, om uscat și slab, cu fața buboasă și galbenă ca ceara, cu gura strînsă, cu ochi ca de pisică, nu se înfierbînta niciodată; asculta cu o liniște smerită cele mai mari injurii și răspundea cu glas domol. Se ducea la biserică, se spovedea și

se împărtășea. Își ascundea sub o purtare fățarnică, sub o înfățișare aproape molatică, îndărătnicia, ambiția de preot și lăcomia de negustor însetat de bogăție și onoruri. Încă din 1820, Cointet cel mare își dorea tot ceea ce burghezia a căpătat după aceea prin revoluția din 1830.³⁰⁵ Urînd aristocrația, indiferent în materie religioasă, era bisericos la fel cum Bonaparte a fost montaniard.³⁰⁶ Șira spinării i se pleca în fața nobilimii și a cîrmuirii cu o uimitoare mlădiere, omul făcîndu-se mic, umil și supus. În sfîrșit, ca un ultim amănunt, foarte prețios pentru cei obișnuiți să trateze afaceri, Boniface purta ochelari cu sticle albastre, îndărătul cărora își ascundea privirea, sub pretextul de a-și apăra vederea de strălucirea luminii dintr-un oraș expus mult la soare datorită altitudinii sale și în care străzile și casele sînt orbitor de albe. Deși de o statură cu puțin peste mijlocie, părea înalt totuși din cauza slăbiciunii lui care dovedea muncă intensă precum și o gîndire în veșnică fierbere. În-fățișarea-i iezuitică era completată de un păr lins, că-runt, lung, tuns preotește și de un costum care, de șapte ani încoace, se compunea din pantaloni negri, o vestă neagră și o *levită* (termen meridional pentru redingotă) dintr-un postav de culoare castanie. I se zicea Cointet cel mare, ca să se deosebească de fra-tele său, căruia i se spunea Cointet cel gras, zugră-vindu-se astfel contrastul existent atît între statura, cît și între însușirile celor doi frați, la fel de pri-mejdioși de altminteri. Intr-adevăr, Jean Cointet, gras ca un flamand, cu fața arsă de soare, mic și scurt, pîntecos ca Sancho³⁰⁷, cu zîmbetul pe buze, lat în spate, contrasta izbitor cu fratele său mai mare. Jean nu se deosebea de acesta numai la înfățișare și la inteligență, ci avea și păreri aproape liberale, era de *centru-stînga*, nu se ducea la biserică decît duminica și se înțelegea de minune cu negustorii liberali. Unii dintre comercianții din Houmeau susțineau că deose-birea aceasta de păreri era doar o prefăcătorie a celor doi frați. Cointet cel mare exploata cu dibăcie apa-

renta simplitate a fratelui său și se sluzea de Jean ca de o măciucă. În sarcina lui Jean cădeau cuvintele grele, execuțiile ce nu se potriveau cu blîndețea celui alt frate. Jean avea dreptul să se înfurie, să zbiere, să vie cu propuneri inacceptabile, care le făceau pe acelea ale fratelui să pară mai blînde; și amîndoi ajungeau în felul acesta, mai devreme sau mai tîrziu, să-și atingă scopul.

Ève, cu tactul propriu femeilor, ghici repede caracterul celor doi frați; așa că se ținu în defensivă în fața unor adversari atît de periculoși. David, pus în curent de soție, ascultă foarte distrat propunerile dușmanilor.

— Înțelegeți-vă cu soția mea, le zise el celor doi Cointet ieșind din biroul atelierului ca să se întoarcă în micu-i laborator; ea cunoaște tipografia mai bine decît mine. Eu mă ocup de altceva, de un lucru care mă va face să cîștig mai mult decît cu întreprinderea asta nenorocită și să-mi răscumpăr pierderile pricinuite de dumneavoastră...

— Cum așa? întrebă rîzînd Cointet cel gras.

Ève îi aruncă o privire, vrînd să-i recomande prudență.

— Veți fi tributarii mei, dumneavoastră și toți cei care consumă hîrtie, răspunse David.

— Și după ce umbli dumneata? întrebă Benoit-Boniface Cointet.

Cînd Boniface dădu drumul întrebării, cu glas blind și insinuant, Ève se uită iar la soțul ei, îndemîndu-l din priviri să nu răspundă nimic sau să răspundă ceva care să nu însemne nimic.

— Umblu să fabric hîrtie cu cincizeci la sută mai ieftină decît cea de azi...

Și plecă fără să vadă privirea schimbată de cei doi frați și prin care își ziceau: „Omul ăsta era făcut să fie inventator; nu poți să plesnești de sănătate și să stai de pomană! Să-l exploatăm!” zicea Boniface. — „Dar cum?” întreba Jean.

— David se poartă cu dumneavoastră cum se poartă și cu mine, spuse doamna Séchard. Probabil că numele meu nu-i inspiră încredere, și cînd mă arăt curioasă îmi aruncă fraza asta, care la urma urmei e doar un program.

— Dacă soțul dumneavoastră poate realiza acest program, desigur că va face avere mult mai repede decît cu tipografia, și nu mă mai mir că nu-și vede de atelier, reluă Boniface întorcîndu-și privirea înspre atelierul pustiu în care Kolb, stînd pe o scîndură, își ungea pîinea cu mujdei de usturoi; nouă însă ne-ar încurca socotelile dacă tipografia asta ar cădea pe miinile unui concurent harnic, neastîmpărat și ambițios, și poate că împreună, dumneavoastră și cu noi, am ajunge la o învoială. Dacă, de pildă, ați primi să-i închiriați pe o sumă oarecare utilajul dumneavoastră unuia din lucrătorii noștri, care ar lucra pentru noi, sub firma dumneavoastră (se obișnuiește la Paris), i-am da îndeajuns de lucru băiatului aceleuia ca să-și îngăduie să vă plătească o chirie foarte bună, iar dumneavoastră să realizați un oarecare profit...

— Asta depinde de sumă, răspunse Ève Séchard. Cît vreți să dați? adăugă ea uitîndu-se la Boniface, în așa fel încît să-și dea și el seama că îi înțelesese prea bine planul.

— Păi, ce pretenții ați avea dumneavoastră? sări Jean Cointet.

— Trei mii de franci pe șase luni, zise ea.

— Heei! dragă cuconiță, spuneai adineauri că ți-ai vinde tipografia pe douăzeci de mii de franci, replică blînd de tot Boniface. Dobînda la douăzeci de mii de franci nu se ridică decît la o mie două sute de franci, cu șase la sută.

Ève rămase cîteva momente fără grai și recunoscu atunci cît de prețioasă e discreția în afaceri.

— Vă veți servi de preșele noastre, de literele noastre, cu care v-am dovedit că știu încă să mai fac mici afaceri, reluă ea, și, pe deasupra, mai avem și chirii

de plătit domnului Séchard bătrînul, care nu ne copleșește cu darurile lui.

După o luptă de două ore, Ève obținu două mii de franci pentru șase luni, din care o mie să fie plătiți înainte. Cînd învoiala se făcu, cei doi frați o înștiințară că aveau de gînd să facă contractul de închiriere pe numele lui Cérizet. Ève nu-și putu ascunde un gest de surprindere.

— Nu-i mai bine să luăm pe cineva care cunoaște atelierul ? zise Cointet cel gras.

Ève îi salută pe cei doi frați, fără să răspundă, și-și puse în gînd să-l supravegheze ea însăși pe Cérizet.

— Ei, va să zică, dușmanii ne-au intrat în casă ! îi zise rîzînd David soției sale cînd, așezîndu-se la masă, ea îi arată actele ce trebuiau semnate.

— Oho ! spuse ea, răspund eu de Kolb și de Marion ; ei doi or să îngrijească de toate. Și, pe urmă, ne-am făcut o rentă de patru mii de franci de pe urma unui inventar industrial care ne costa bani, iar tu ți-ai asigurat un an ca să-ți realizezi speranțele !

— Era! făcută, așa cum mi-ai spus atunci pe malul apei, să fii soția unui inventator ! zise Séchard strîngînd cu dragoste mîna soției sale.

Dacă gospodăria lor avu o sumă îndestulătoare ca să treacă iarna, în schimb se găsi sub supravegherea lui Cérizet, și fără să știe, depinzînd de Cointet cel mare.

— Am pus mîna pe ei ! îi zise, ieșînd, directorul fabricii de hîrtie fratelui său tipograf. Bieții oameni se vor deprinde să primească chiria tipografiei ; se vor bizui pe asta și vor face datorii. Peste șase luni, nu mai reinnoim închirierea și o să vedem atunci ce ascunde acolo geniul nostru, căci îi vom propune să-l scoatem din încurcătură numai dacă ne asociază și pe noi la exploatarea descoperirii sale.

Dacă vreun negustor șiret l-ar fi putut vedea pe Cointet cel mare rostind : *dacă ne asociază și pe noi,*

ar fi priceput că primejdia unirii a doi soți la primărie este mai mică decît unirea a doi asociați la Tribunalul de comerț. Nu era oare de ajuns că acești vînători aprigi se și aflau pe urmele vînatului lor? David și soția sa, ajutați numai de Kolb și de Marion, vor fi în stare să lupte cu vicleșugurile unui Boniface Cointet?

Cînd sosi vremea ca doamna Séchard să nască, hîrtia de cinci sute de franci trimisă de Lucien, împreună cu a doua rată a lui Cérizet, le îngăduiră să facă față tuturor cheltuielilor. Ève, maică-sa și David, care se credeau uitați de Lucien, simțiră atunci o bucurie la fel cu aceea ce le-o dădeau primele succese ale poetului, al cărui debut în gazetărie făcu la Angoulême încă și mai multă vîlvă decît la Paris.

Moleșit de o siguranță înșelătoare, David se clătină pe picioare cînd primi de la cumnatu-său acest bilet crud :

Dragă David, am negociat la Métivier trei polițe semnate de tine, la ordinul meu, cu scadența de una, de două și de trei luni. Intre această negociere și sinuciderea mea, am ales acest mijloc dezgustător care, de bună seamă, îți va pricinui multe necazuri. Îți voi explica eu în ce nevoi mă zbat și voi căuta de altfel să-ți trimit banii la scadență.

Arde-mi scrisoarea, nu le spune nimic surorii și nici mamei, căci îți mărturisesc că m-am bizuit pe eroismul tău, binecunoscut de

*Fratele tău desperat,
Lucien de Rubempré*

— Bietul tău frate, îi zise David soției, care tocmai se dădea jos din patul de lăuză, se zbate în niște groaznice încurcături ; i-am trimis trei polițe de cite o mie de franci, pe o lună, două și trei ; ia notă de ele.

Apoi o porni pe cîmp ca să se ferească de lămuririle pe care soția voia să i le ceară. Dar, tălmăcind împreună cu mama ei fraza aceasta, izvor al celor

mai negre presimțiri, Eve, de mai multă vreme îngrijorată de tăcerea fratelui, se hotărî să facă un pas la care altfel nici nu s-ar fi gândit. Rastignac venise să petreacă în familie cîteva zile și spusese despre Lucien lucruri destul de urîte pentru ca veștile acestea de la Paris, comentate de toți cei ce și le treceau din gură în gură, să nu ajungă și pînă la urechile surorii și mamei ziaristului. Eve se duse la doamna de Rastignac, rugînd-o să-i mijlocească o întrevvedere cu fiul său, căruia îi încredință toate temerile, cerîndu-i să-i spună tot adevărul asupra situației lui Lucien la Paris. Eve află de legătura fratelui său cu Coralie, de duelul cu Michel Chrestien, pricinuit de trădarea lui față de d'Arthez, în sfîrșit, toate circumstanțele vieții lui Lucien, înveninate de un dandy spiritual care se pricepu să-și îmbrace ura și invidia cu haina milei, cu forma prietenească a patriotismului îngrijorat de viitorul unui om mare, precum și în culorile unei admirații sincere pentru talentele unui fiu al Angoulême-ului, atît de crunt compromis. Vorbi despre greșelile săvîrșite de Lucien și care îl costaseră pierderea protecției celor mai de vază persoane și a ordonanței ce-i conferea stema și numele de Rubempré.

— Doamnă, dacă fratele dumneavoastră ar fi fost bine povățuit, astăzi ar fi copleșit de onoruri și totodată soțul doamnei de Bargeton ; dar, ce vreți ? el a părăsit-o, a insultat-o. Iar dînsa a devenit contesa Sixte du Châtelet, spre marea ei părere de rău, pentru că îl iubea pe Lucien.

— E cu puțință ?... exclamă doamna Séchard.

— Fratele dumneavoastră e ca un pui de vultur orbit de întîiele raze de lux și de glorie. Cînd cade un vultur, cine poate ști în ce fund de prăpastie se va opri ? Prăbușirile unui om mare se măsoară totdeauna după înălțimea la care se ridicase.

Eve se întoarse acasă înspăimîntată de această din urmă frază, care îi străpunse inima ca o săgeată. Rănită în adîncul sufletului, păstră cea mai adîncă tă-

cere, însă multe lacrimi i se prelinseră pe obraji, ca și pe fruntea copilului pe care îl alăpta. Ne vine atât de greu să ne despărțim de iluziile la care spiritul de familie ne dă dreptul și care se nasc o dată cu viața, încît Ève nu-l crezu pe Eugène de Rastignac și voi să audă glasul unui prieten adevărat. Ii scrise deci o scrisoare înduioșătoare lui d'Arthez, a cărui adresă o avea de la Lucien, de pe timpul cînd acesta era entuziasmat de cenacul, și iată răspunsul pe care-l primi :

Doamnă,

Imi cereți să vă scriu adevărul asupra vieții pe care o duce la Paris fratele dumneavoastră, vreți să fiți lămurită asupra viitorului său, și, spre a mă face să vă răspund cu sinceritate, îmi repetați ceea ce v-a spus domnul de Rastignac, întrebîndu-mă dacă acele fapte sînt adevărate. În ceea ce mă privește, doamnă, trebuie să rectific, spre lauda lui Lucien, destăinuirile domnului de Rastignac. Fratele dumneavoastră a avut remușcări, a venit acasă la mine să-mi arate critica lucrării mele, spunîndu-mi că nu se poate hotărî s-o publice, cu toată primejdia la care nesupunerea față de ordinele partidului său o expunea pe o persoană foarte dragă lui. Din nefericire, doamnă, datoria unui scriitor este să înțeleagă pasiunile, de vreme ce își face o glorie din a le exprima : am priceput așadar că, între o iubită și un prieten, prietenul trebuia jertfit. I-am ușurat fratelui dumneavoastră crima : i-am corectat eu însumi articolul libellicid³⁰⁸ și i l-am aprobat pe de-a-ntregul. Mă mai întrebați dacă Lucien și-a păstrat prețuirea și prietenia mea. Aici, răspunsul e greu de dat. Fratele dumneavoastră a apucat o cale ce-l va duce la pierzanie. În clipa aceasta, îi plîng de milă ; în curînd însă il voi fi uitat în chip voit, nu atît pentru ceea ce a făcut, cît pentru ceea ce are să mai facă. Lucien al dumneavoastră e un om de poezie și nu un poet, visează dar nu gîndește, se frămîntă dar nu creează. Intr-un cuvînt, îngăduiți-mi

să vă spun, e o femeiușcă din acelea cărora le place să pară a fi cineva, păcatul cel mare al francezilor. În felul acesta Lucien își va sacrifica întotdeauna pe cel mai bun prieten plăcerii de a-și arăta spiritul. Ar iscăli chiar mâine un pact cu diavolul, dacă acest pact i-ar oferi pentru cîțiva ani o viață de glorie și de lux. N-a mers el oare și mai departe cînd și-a schimbat viitorul pe desfătările trecătoare ale unui trai în vîzul tuturor cu o actrișă? În momentul acesta, tinerețea, frumusețea, devotamentul acelei femei, care îl adoră, îi ascund primejdiile unei situații pe care nici gloria, nici succesul, nici banii n-o fac să fie acceptată de lume. La fiecare nouă ispitire, fratele dumneavoastră n-o să țină seamă, întocmai ca și azi, decît de plăcerile momentului. Nu vă temeți, Lucien n-o să ajungă chiar pînă la crimă, n-ar avea tăria necesară; ar accepta însă în schimb o crimă gata făcută, s-ar împărtăși din foleasele ei fără să-i fi împărtășit primejdiile: ceea ce e socotit ca un lucru îngrozitor de către toată lumea, chiar și de către cei mai mari ticăloși. O să-i fie scîrbă lui însuși de sine, se va căi; dar, nevoia revenind, o va lua de la început, căci voința îi lipsește; în fața ispitelor voluptății e fără putere, ca și în fața satisfacerii ambițiilor sale celor mai mărunte. Leneș ca toți oamenii de poezie, se crede dibaci ascunzîndu-și greutățile în loc să le înfrîngă. La cutare oră, va avea curaj; dar la cutare alta, va fi slab. Și nu trebuie nici să-l lăudăm pentru curaj, nici să-l osîndim pentru slăbiciune. Lucien e ca o harpă ale cărei corzi se întind sau se destind după cum se schimbă atmosfera. Ar putea să scrie o carte frumoasă într-o stare de minie sau de fericire, și să nu-i mai pese de succes, după ce-l dorise. Din primele zile ale sosirii lui la Paris, a căzut pe mîinile unui tînăr fără moralitate, dar a cărui știință de a se descurca printre greutățile vieții literare l-a uluit. Acest scamator l-a cucerit pe de-a-ntregul pe Lucien, l-a tirît într-o viață lipsită de demnitate, peste care, din nefericire pentru el,

amorul și-a așternut mantia-i vrăjită. Prea repede acordată, admirația e un semn de slăbiciune : nu trebuie să plătim cu aceeași monedă pe saltimbanc și pe poet. Noi am fost cu toții necăjiți, jigniți chiar, de preferința acordată intrigii și neonestității literare asupra curajului și onoarei celor ce-l sfătuiau pe Lucien să primească lupta în loc de a sfeterisi succesul, să se arunce în arenă, în loc să cinte în fanfara de bilci. Lumea, doamnă, este, printr-o ciudățenie greu de deslușit, plină de îngăduință față de tinerii de acest soi ; îi iubește ; se lasă păcălită de aparența frumoasă a darurilor înșelătoare ; de la ei, nu cere nimic, le scuză toate greșelile, le consideră firi desăvârșite, nevrind să le vadă decît părțile frumoase ; îi răsfață neconținut. Dimpotrivă, față de firile puternice și desăvârșite, este de o severitate fără margini. Purtîndu-se astfel, lumea, atît de nedreaptă la prima vedere, este poate sublimă. Petrece pe seama măscăricilor fără să le ceară altceva decît plăcerea și îi uită cu repeziciune ; pe cîtă vreme, ca să-și plece genunchiul în fața măreției, îi cere virtuți dumnezeiești. Fiecare lucru cu legea lui : diamantul etern trebuie să fie fără pată ; creația momentană a modei are dreptul să fie ușoară, bizară și fără miez. De aceea, cu toate greșelile lui, se poate întîmpla ca Lucien să izbîndească ; îi va fi de ajuns să se folosească de noroc sau să-și găsească o tovărășie bună ; însă, dacă întîlnește în cale un înger rău, va cobori pînă în fundul iadului. E o strălucită imbinare de calități frumoase brodate pe o pînză prea slabă ; vîrsta va destrăma florile nelăsînd decît țesătura ; iar dacă aceasta e rea, va părea o zdreanță. Cîtă vreme Lucien e încă tînăr, va plăcea tuturor ; dar, la treizeci de ani, ce se va alege de el ? Aceasta e întrebarea pe care trebuie să și-o pună toți aceia ce-l iubesc sincer. Dacă aș fi singurul care gîndesc astfel despre Lucien, poate că m-aș fi ferit să vă pricinuiesc atîta supărare cu sinceritatea mea ; însă, în afară de faptul că a eluda cu banalități întrebările puse de

dumneavoastră mi se părea nedemn și de dumneavoastră, a cărei scrisoare e un strigăt de spaimă, și de mine, căruia îmi faceți prea multă cinste, prietenii mei care l-au cunoscut pe Lucien sînt cu toții de aceeași părere: am socotit că-mi îndeplinesc deci o datorie arătîndu-vă adevărul, oricît de înfricoșător ar fi. De la Lucien te poți aștepta la orice, și în bine și în rău. Aceasta este, într-un cuvînt, părerea noastră, și la care se rezumă scrisoarea mea. Dacă întîmplarea va face ca poetul să se întoarcă la dumneavoastră, folosiți-vă de toată influența pe care o aveți asupra lui ca să-l rețineți în sînul familiei; deoarece, atîta vreme cît firea lui nu va căpăta fermitate, Parisul va fi mereu plin de primejdii pentru el. Pe dumneavoastră și pe soțul dumneavoastră, vă numea îngerii săi păzitori; acum, de bună seamă că vă va fi uitat; își va aminti însă de dumneavoastră în clipa în care, bătut de vînturi și de vijelii, nu îi va mai rămîne ca adăpost decît familia; păstrați-i deci inima dumneavoastră, doamnă; odată și odată, va avea nevoie de ea.

Primiți, doamnă, sincerele omagii ale unui om căruia îi sînt cunoscute prețioasele dumneavoastră calități și care respectă prea mult îngrijorările dumneavoastră părintești pentru a nu vă oferi serviciile sale, numindu-se

Sluga dumneavoastră devotată,

D'Arthez

După două zile de la primirea acestei scrisori, Ève fu silită să ia o doică: nu mai avea lapte. Ea, care își făcuse un zeu din fratele ei, se gîndea acum că a decăzut din cauza relei întrebuițări a celor mai bune însușiri; în fine, pentru ea, Lucien se bălăcea în mocirlă. Această făptură aleasă nu știa să se tîrguiască cu cinstea, cu delicatețea, cu toate credințele casnice cultivate în sînul familiei, rămas încă neprihănit și luminos în fundul provinciei. David avusese prin urmare dreptate în prevederile sale. Cînd mîhnirea,

care-i punea pe frunte culori plumburii, fu împărtaşită de Ève și lui David, într-una din acele convorbiri limpezi în care doi soți îndrăgostiți își pot spune totul, David rosti numai cuvinte de mîngîiere. Deși îl podidiseră lacrimile văzînd laptele soției secăt de durere și pe Ève deznădăjduită că nu-și poate îndeplini datoria ei de mamă, o încurajă dîndu-i cîteva speranțe.

— Vezi tu, draga mea, fratele tău a păcătuit prin imaginație. E atît de firesc ca un poet să-și dorească haina de purpură și de azur, să alerge cu grabă la petreceri ! Se lasă furat de strălucire, de lux, cu atîta bună-credință, încît dumnezeu îl iartă chiar atunci cînd lumea îl osîndește !

— Dar pe noi ne ucide !... exclamă biata femeie.

— Ne ucide astăzi, după cum ne-a salvat acum cîteva luni, trimițîndu-ne o parte din întîiul lui cîștig ! răspunse bunul David, care pricepu că deznădejdea soției trecea dincolo de orice margini și că în curînd dînsa va reveni la vechea dragoste pentru Lucien. Mercier spunea în al său *Tablou al Parisului* ³⁰⁹, acum vreo cincizeci de ani, că literatura, poezia, literele și științele, realizările cerebrale, nu pot asigura niciodată hrana cuiva ; iar Lucien, în calitatea lui de poet, n-a crezut în experiența a cinci secole. Secerișul ogoarelor stropite cu cerneală nu se face (cînd se face) decît după zece-doisprezece ani de la semănat, și Lucien a luat drept snop niște firișoare abia mijite. Cel puțin va fi învățat ce e viața ! După ce a fost înșelat de o femeie, avea să fie înșelat de lume și de falsele prietenii. Experiența cîștigată și-a plătit-o scump, asta-i tot. Strămoșii noștri ziceau : „Dacă un fiu se întoarce acasă cu amîndouă urechile și cu onoarea nepătată, toate sînt bune...”

— Onoarea !... exclamă sărmana Ève. Vai ! cîte virtuți n-a călcat Lucien în picioare !... A scris împotriva conștiinței sale !... Și-a atacat pe cel mai bun prieten !... A primit bani de la o actriță !... S-a arătat cu ea în lume ! Pe noi ne-a adus la sapă de lemn !...

— O ! asta încă nu-i nimic !... exclamă David, dar se opri.

Taina falsului săvârșit de cumnat era să-i scape și, din nefericire, Ève, băgînd de seamă gestul soțului, rămase cu o oarecare neliniște.

— Cum, nimic ? răspunse ea. De unde o să facem noi rost de trei mii de franci ca să plătim ?

— Mai întîi, reluă David, vom reînnoi cu Cérizet contractul de închiriere a tipografiei. De șase luni, cei cincisprezece la sută, pe care Cointet i-i alocă din lucrările făcute pentru el, i-au adus șase sute de franci, și a mai cîștigat încă cinci sute de franci cu lucrări particulare.

— Dacă Cointet află de asta, poate că nu ne mai închiriază atelierul, poate că se vor teme de el, zise Ève ; căci Cérizet e un om periculos.

— Hei ! ce-mi pasă mie ? exclamă Séchard ; peste cîteva zile o să fim bogați ! Iar cînd Lucien va fi bogat, draga mea, o să aibă numai virtuți...

— Ah ! David, dragule, ce vorbă ți-a scăpat de pe buze ! Cu alte cuvinte, Lucien, lăsat pradă mizeriei, ar fi fără putere în fața răului ! Tu crezi despre el tot ce crede și domnul d'Arthez ! Nu există superioritate fără putere, și Lucien e slab... Un înger pe care nu se cade să-l ispitești ce este ?...

— E o fire care nu-i frumoasă decît în mediul ei, în sfera ei, în cercul ei. Lucien nu-i făcut pentru luptă ; o să-l apăr eu. Ia te uită ! sînt prea aproape de rezultat ca să nu-ți arăt pînă unde am ajuns.

Scoase din buzunar cîteva foi de hîrtie albă de mărimea unui in-octavo, le flutură triumfător și le puse pe genunchii soției.

— Un top de hîrtie de-asta, format mare, n-o să coste mai mult de cinci franci, zise el răsfoind mostrele dinaintea ochilor Èvei, pe chipul căreia se arăta o surpriză ca de copil.

— Și în ce fel ai obținut problemele astea ? întrebă Ève.

— Cu o sită veche pe care am luat-o de la Marion, răspunse el.

— Prin urmare, nu ești încă mulțumit? mai întrebă ea.

— Problema nu e fabricația, ci prețul de cost al pastei. Din păcate, draga mea, eu nu sînt decît unul dintre cei din urmă care au apucat pe calea asta spinosă. Doamna Masson, încă din 1794, încerca să transforme hîrtia tipărită în hîrtie albă; a izbutit, dar cu ce preț! În Anglia, pe la 1800, marchizul de Salisbury încerca, în același timp cu Séguin în 1801, în Franța, să folosească paie la fabricarea hîrtiei. Trestia de pe la noi, *arundo phragmitis*, a servit la foile de hîrtie pe care le ții în mînă. Mă voi folosi, însă, de urzici, de scaieți; căci, spre a menține prețul scăzut la materia primă, trebuie să întrebuițăm substanțe vegetale care se găsesc prin bălți și locuri părăginite; ele nu costă mai nimic. Tot secretul stă în preparația la care urmează să fie supuse aceste tulpini. Pînă acum, procedeul meu nu e încă destul de simplu. Cu toate astea, sînt sigur că voi da și fabricării hîrtiei în Franța privilegiul de care se bucură literatura noastră, asigurîndu-i Franței monopolul acestei fabricații, așa precum englezii îl au pe cel al fierului, al cărbunelui sau al olăritului obișnuit. Vreau să fiu un Jacquard³¹⁰ al fabricării hîrtiei.

Eve se ridică în picioare, plină de o mare înflăcărare și admirație stîrnite de simplitatea lui David; deschise brațele și-l cuprinse la piept, lăsîndu-și capul pe umărul lui.

— Mă răsplătești de parcă aș fi găsit ceea ce caut, îi zise el.

În loc de răspuns, Eve îi arătă fața ei frumoasă înecată în lacrimi și rămase o clipă fără să poată vorbi.

— Nu-l îmbrățișez pe omul de geniu, îi zise ea, ci pe alinătorul meu! În schimbul unei glorii căzute, tu îmi dai o glorie care se ridică. Necazurile pricinuite de înjosirea fratelui, tu mi le înlocuiești cu măreția soțului... Da, da; vei fi măreț ca un Graindorge, ca un Rouvet, ca un van Robais, ca persanul

acela care a descoperit vopsea de roibă³¹¹, ca toți oamenii despre care mi-ai vorbit tu, care au rămas necunoscuți, pentru că, perfecționînd vreo industrie, au căutat să facă numai bine, nu și vîlvă.

— Ce-or fi făcînd ei acum?... se întreba Boniface.

Cointet cel mare se plimba prin piața du Mûrier cu Cérizet, uitîndu-se la umbrele celor doi soți, desenate pe perdelele subțiri; venea zilnic, pe la miezul nopții, să stea de vorbă cu Cérizet, care avea ordin să supravegheze cea mai mică mișcare a fostului său patron.

— Desigur că-i arată hîrtia pe care a fabricat-o azi-dimineață, răspunse Cérizet.

— Ce substanțe o fi folosit? întrebă fabricantul de hîrtie.

— N-am putut ghici, răspunse Cérizet; am făcut o gaură în acoperiș, m-am cățărat sus și l-am văzut pe fraierul meu, noaptea trecută, fierbîndu-și pasta în cazanul de aramă; dar, oricît m-am uitat la grămada de lucruri aduse și puse într-un colț, n-am putut să-mi dau seama decît că materiile prime semănau cu niște fuioare...

— Ajunge cît ai făcut, îi zise Boniface Cointet cu șiretenie în glas, mai mult n-ar fi cîstit!... Doamna Séchard o să-ți propună să reînnoiești contractul, spune-i că vrei să te faci tipograf, oferă-i jumătate din valoarea brevetului și a materialelor și, dacă o să consimtă, vino de-mi spune. În orice caz, tărăgănește cît poți... Mai au vreun ban?

— Nici o lețcaie! zise Cérizet.

— Nici o lețcaie, repetă Cointet cel mare. „Ai mei sînt“, își zise el.

Firma Métivier și firma Cointet-frații adăugau calitatea de bancher la meseria lor de comisionari în papetărie și de tipografi; dar, pentru titlul acesta, nici nu se gîndeau să plătească patenta. Fiscul nu descoperise încă mijlocul de a controla afacerile comerciale pînă-ntr-acolo, încît să-i silească pe toți aceia care

fac pe sub mînă afaceri de bancă să plătească penta de bancheri, care la Paris, de pildă, costă cinci sute de franci. Asta nu-i împiedică pe frații Cointet și pe Métivier să fie ceea ce în limbajul bursei se cheamă *coțcari* și să mînuiască între ei cîteva sute de mii de franci trimestrial pe piețele din Paris, Bordeaux și Angoulême. Chiar în seara aceea, firma Cointet primise de la Paris cei trei mii de franci în polițele falsificate de Lucien. Cointet cel mare clădise de îndată pe această datorie o formidabilă mașină îndreptată, după cum se va vedea, împotriva răbdătorului și sărmanului inventator.

A doua zi, la șapte dimineța, Boniface Cointet se plimba de-a lungul instalației sale de captat apa ce alimenta marea-i fabrică de hîrtie, și a cărei larmă te asurzea. Il aștepta acolo pe un tînăr de douăzeci și nouă de ani, ieșit de vreo lună și jumătate avocat pe lîngă tribunalul de primă instanță din Angoulême, și numit Pierre Petit-Claud.

— Ai fost coleg la liceul din Angoulême cu David Séchard? întrebă Cointet cel mare salutîndu-l pe tînărul avocat, care se grăbise să răspundă chemării bogatului fabricant.

— Da, domnule, răspunse Petit-Claud mergînd alături de Cointet cel mare.

— Te-ai mai văzut cu el?

— Ne-am întîlnit de vreo două ori de la întoarcerea lui. N-ar fi fost cu puțință mai des, fiindcă eram prins la birou sau la tribunal în zilele de ședință, iar duminicile și sărbătorile lucram să-mi împlinesc cunoștințele, deoarece nu mă pot bizui decît pe mine ca să trăiesc...

Cointet cel mare dădu din cap în semn de încuviințare.

— Cînd David și cu mine ne-am revăzut, m-a întrebat cu ce mă ocup. I-am spus că, după ce am făcut dreptul la Poitiers, ajunseseam prim-secretar la maestrul Olivet și speram ca într-o bună zi să trag foloase de pe urma acestui post... Il cunoșteam mai

bine pe Lucien Chardon, care-și zice acum de Rubempré, amantul doamnei de Bargeton, marele nostru poet, în fine, cumnatul lui David Séchard.

— Atunci poți să-i anunți lui David numirea dumitale și să-i oferi serviciile, spuse Cointet.

— Asta nu se face, răspunse tânărul avocat.

— N-a avut niciodată vreun proces, n-are avocat : s-ar putea totuși, răspunse Cointet, privindu-l de sus, de dindărătul ochelarilor, pe avocătel.

Fiu al unui croitor din Houmeau, disprețuit de colegii din liceu, Pierre Petit-Claud părea să aibă o parte din fiere vărsată în sînge. Obrajii îi erau colorați și pătați ca la cei cu boli vechi, cu nopți nedormite de sărăcie, cu gînduri și sentimente urite. Era repezit și colțos, cum se zice în vorbirea de toate zilele. Vocea-i răgușită se potrivea cu acreala feței, cu înfățișarea-i slăbănoagă și cu culoarea nehotărîtă a ochilor de coțofană. Ochii de coțofană, după o observație a lui Napoleon, sînt semnul necinstei. „Uită-te la cutare, îi zicea el lui Las Cases la Sfînta Elena³¹², vorbindu-i despre unul dintre intimii lui pe care fusese silit să-l dea afară pentru niște potlogării ; nu știu cum am putut să mă înșel atîta vreme : are ochi de coțofană.“ De aceea, după ce Cointet cel mare îl privi cu atenție pe micul avocat slăbuț, pătat de vărsat pe față, cu părul rar, cu început de chelie, cînd îl văzu dîndu-și aere de om binecrescut, își zise : „E omul care-mi trebuie“. În adevăr, Petit-Claud, copleșit de disprețul celorlalți, ros de otrava parvenirii, avusese îndrăzneala, deși fără avere, să cumpere cabinetul maestrului său cu treizeci de mii de franci, bizuindu-se pe vreo căsătorie ca să scape de datorii ; și, ca de obicei, se bizuia chiar pe maestru ca să-i găsească o soție, căci predecesorul are totdeauna interesul de a-și însura urmașul, spre a-i da posibilitatea să-și plătească slujba cumpănată. Petit-Claud se bizuia încă și mai mult pe sine însuși, căci avea o oarecare superioritate, rară în provincie, a cărei bază stătea în ura lui : ură mare, energie mare.

E multă deosebire între avocații de la Paris și avocații din provincie, iar Cointet cel mare era prea șiret ca să nu tragă foloase de pe urma micilor partimi ce-i frământă pe avocații aceștia mici. La Paris, un avocat mai răsărit, și din aceștia sînt mulți, are ceva din calitățile unui diplomat: numărul afacerilor, gravitatea intereselor, importanța chestiunilor ce-i sînt încredințate îl scutesc de a privi procedura judiciară ca pe un mijloc de îmbogățire. Armă ofensivă și defensivă, procedura nu mai e pentru el, ca altădată, o sursă de cîștiguri. În provincie, dimpotrivă, avocații nu se țin decît de ceea ce la Paris se numește *hîrțogărie*, puzderia aceea de mici acte ce încarcă peste măsură conturile de cheltuieli și consumă hîrtie timbrată. Chițibușurile acestea îl preocupă pe avocatul de provincie, care găsește cheltuieli de făcut acolo unde avocatul de la Paris nu se preocupă decît de onorarii. Onorariile sînt ceea ce îi datorează clientul, în afară de cheltuieli, avocatului său pentru felul mai mult sau mai puțin dibaci cum a condus afacerea. Fiscului îi revine jumătate din cheltuieli, pe cînd onorariile îi revin în întregime avocatului. S-avem curajul s-o spunem! Onorariile plătite sînt rareori aceleași cu onorariile cerute și datorate pentru serviciile făcute de un bun avocat. Avocații și doctorii din Paris sînt, întocmai ca și curtezanele față de iubii lor întîmplători, foarte neîncrezători în recunoștința clienților lor. Clientul, înainte și după proces, ar putea alcătui, în adevăr, două minunate tablouri de gen, vrednice de Meissonier³¹³, la care ar avea încă multe de adăugat și avocații onorifici. Mai există, între avocatul de la Paris și avocatul din provincie, și o altă deosebire. Avocatul de la Paris pledează rar, ia numai citeodată cuvîntul la tribunal la cite o cerere de *référé*³¹⁴; pe cînd, în 1822, în cele mai multe din departamentele țării (de atunci încoace, avocații s-au înmulțit ca ciupercile), avocații mari își pledau ei înșiși procesele. Avocatul din provincie are viciile intelectuale ale avocatului mare, fără să fie

scutit însă de împovăărătoarele îndatoriri ale avocatului mic. Avocatul din provincie se transformă deci într-un limbut, într-un *clănțău*, și-și pierde limpezimea de gândire atît de necesară conducerii afacerilor ce i se încredințează. Dedublindu-se astfel, un om superior întrunește deseori în sine doi oameni mediocri. La Paris, avocatul jurisconsult, necheltuindu-se în vorbe la tribunal, nepledînd adesea și *pentru* și *contra*, își poate păstra linia dreaptă în judecată. Chiar dacă pune în bătaie toată artileria Dreptului, chiar dacă scormonește prin tot arsenalul de mijloace pe care i le prezintă contradicțiile jurisprudenței, își poate totuși forma o convingere personală asupra afacerii pentru care se străduiește să obțină cîștig de cauză. Intr-un cuvînt, gîndirea ametește mult mai puțin decît vorbirea. Tot vorbind, un om ajunge să creadă și el ce spune; pe cînd contra gîndirii poți acționa fără s-o viciezi și poți să-ți dai osteneala să cîștigi un proces nedrept fără să susții că e și drept, cum i se întîmplă avocatului pledant. De aceea, un jurisconsult bătrîn de la Paris poate fi un bun judecător, mult mai sigur decît un avocat pledant bătrîn. Un avocat de provincie are deci multe motive să fie un om mediocru: e pătimaș în lucrurile mărunte, se ocupă de afaceri mici, trăiește din cheltuielile de judecată, abuzează de codul de procedură și pledează! Intr-un cuvînt, are multe scăderi. De aceea, cînd găsești printre avocații de provincie un om de seamă, atunci acesta e cu adevărat superior.

— Credeam, domnule, că m-ați chemat pentru afacerile dumneavoastră, răspunse Petit-Claud, transformînd această observație într-o înțepătură îndreptată spre ochelarii de nepătruns ai lui Cointet cel mare.

— Să nu ne pierdem vremea cu fraze, replică Boniface Cointet. Ascultă-mă...

După vorbele acestea, care spuneau multe, Cointet se așeză pe o bancă, poftindu-l și pe Petit-Claud să facă la fel.

— Când domnul du Hautoy trecu, în calitate de consul, prin Angoulême, în drum spre Valencia, o cunoscui aici pe doamna de Senonches, pe atunci domnișoara Zéphirine, și avu cu ea o fată, îi spuse Cointet în șoaptă, la ureche, tovarășului său... Da, reluă el văzînd tresărirea lui Petit-Claud, căsătoria domnișoarei Zéphirine se făcu îndată după ce dînsa născu în ascuns. Fetița, crescută la țară la mama mea, este domnișoara Françoise de la Haye, de care are grijă doamna de Senonches, care, după obicei, îi e nașă. Cum maică-mea, fermieră la bătrîna doamnă de Cardanet, bunica domnișoarei Zéphirine, cunoștea taina singurei moștenitoare a familiilor Cardanet și Senonches, am fost însărcinat să mă îngrijesc eu de fructificarea micii sume pe care domnul Francis du Hautoy o hărăzi pe atunci fiicei sale. Averea mi-am făcut-o cu acei zece mii de franci, care s-au urcat astăzi la treizeci de mii. Doamna de Senonches o să-i dea pupilei sale trusoul, argintăria și cîteva mobile; iar eu, băiete, pot să te fac bărbatul fetei, zise Cointet, punîndu-și palma peste genunchii lui Petit-Claud. Luînd-o în căsătorie pe Françoise de la Haye, îți vei spori clientela cu aceea a unei bune părți din aristocrația Angoulême-ului. Căsătoria asta pe căi lăturalnice îți deschide un viitor măreț... Situația unui avocat o să le pară tocmai ce le trebuie: nu caută nici ei ceva mai mult, știu eu prea bine.

— Ce trebuie să fac?... întrebă lacom Petit-Claud, deoarece dumneavoastră îl aveți pe maestrul Cachan ca avocat...

— Tocmai de aceea nici n-o să-l las dintr-o dată pe Cachan ca să te iau pe dumneata, n-o să-ți fiu client decît mai tîrziu, zise cu șiretenie Cointet. Ce trebuie să faci, prietene? Ei! păi să vezi de afacerile lui David Séchard. Nenorocitul ne datorează trei mii de franci în polițe, n-o să ni-i plătească, dumneata o să-l aperi împotriva urmăririlor în așa fel, încît să se bage în o mulțime de cheltuieli... N-avea nici o grijă, dă-i înaintea, ridică incidente peste incidente. Doublon, por-

tărelul meu, care va fi însărcinat să-l urmărească, sub conducerea lui Cachan, n-o să fie moale de loc... Cine știe să asculte a și înțeles despre ce e vorba. Acuma, tinere...

Se făcu o pauză ce vorbea de la sine, în timpul căreia cei doi oameni se priviră.

— Nu ne-am văzut niciodată, reluă Cointet, nu ți-am spus nimic, nu știi nimic despre domnul du Hautoy, nici despre doamna de Senonches, nici despre domnișoara de la Haye; iar când va veni vremea, peste vreo două luni, vei cere fata în căsătorie. Când vom avea nevoie să ne vedem, vii aici seara. Nu scrii nici măcar un rînd.

— Vreți deci să-l aduceți pe Séchard la sapă de lemn? întrebă Petit-Claud.

— Nu tocmai; însă trebuie să-l ținem cîtva timp la închisoare...

— Și în ce scop?

— Mă crezi atît de prost ca să-ți spun? Dacă ești deștept să ghicești, vei fi ca să și taci.

— Bătrînul Séchard e bogat, zise Petit-Claud începînd să intre în socotelile lui Boniface și întrezărind o pricină de nereușită.

— Cîtă vreme trăiește, tatăl n-o să-i dea nici o lețcaie fiului, iar fostul tipograf nici gînd n-are să-și tipărească anunțul mortuar...

— S-a făcut! spuse Petit-Claud, care se hotărî repede. Nu vă cer garanții, sînt avocat; dacă mă trageți pe sfoară, ne socotim noi!

„Secătura țintește departe“, gîndi Cointet salutîndu-l pe Petit-Claud.

A doua zi după această întrevvedere, 30 aprilie, frații Cointet înaintară prima dintre cele trei polițe plătuite de Lucien. Din nenorocire, polița fu înmînată bieteii doamne Séchard, care, recunoscînd imitarea iscăliturii soțului său de către Lucien, îl chemă pe David și-i spuse cu sufletul la gură:

— Așa-i că n-ai semnat tu polița asta?

— Nu, îi zise el. Fratele tău era atît de strîmătorat, încît a semnat pentru mine...

Ève îi dădu polița înapoi băiatului de la casă al firmei Cointet-frații spunîndu-i :

— Nu putem plăti.

Apoi, simțind că o cuprinde o sîrșeală, se urcă la dînsa în cameră, unde David o urmă.

— Iubitule, îi spuse Ève lui Séchard de-abia vorbind, aleargă la Cointet, o să se poarte bine cu tine ; roagă-i să te păsuiască ; și, de altfel, spune-le că, la reînnoirea contractului cu Cérizet, îți vor mai datora ei o mie de franci.

David se duse numaidecît la vrăjmașii săi. Un lucrător poate ajunge oricînd meșter-tipograf, dar nu întotdeauna un tipograf îndemînatîc poate fi un bun negustor ; astfel că David, care se pricepea cam puțin în afaceri, nu știu ce să-i spună lui Cointet cel mare, cînd, după ce-i înșirase, cam încurcat și cu inima bătînd, scuzele și cererea, primi acest răspuns :

— Asta nu ne privește pe noi, polița o avem de la Métivier. Métivier ne-o va plăti. Adresați-vă domnului Métivier.

— Oh ! răsufală Ève aflînd acest răspuns, de 'vreme ce polița se întoarce la Métivier, putem fi liniștiți.

A doua zi, Victor-Ange-Herménégil de Doublon, portărelul domnilor Cointet, făcu protestul poliței la ora două, oră cînd piața du Mûrier e plină de lume și, cu toată grija ce o avu să stea de vorbă în poartă cu Marion și cu Kolb, protestul fu cunoscut totuși pînă seara de toată negustorimea din Angoulême. De altfel, parcă prefăcătoriile lui Doublon, căruia Cointet cel mare îi recomandase să se poarte cît mai frumos, îi puteau oare scăpa pe Ève și pe David de rușinea comercială ce rezultă din suspendarea plăților ? Stați și judecați și domniile-voastre ! Aici, lungimile vor părea prea scurte. Nouăzeci la sută dintre cititori vor fi încîntați de amănuntele ce vor urma, ca de noutatea cea mai interesantă. În acest fel, se va dovedi încă o dată adevărul axiomei :

Nimic nu e mai puțin cunoscut decît tocmai ceea ce ar trebui toată lumea să cunoască : LEGEA !

Cu siguranță că, pentru marea majoritate a francezilor, descrierea amănunțită a unui mecanism bancar le va oferi același interes ca și un capitol de călătorie într-o țară străină. Cînd un negustor trimite, din orașul unde își are întreprinderea, una din polițele sale unei persoane locuind într-un alt oraș, cum s-ar fi părut că făcuse David ca să-l îndatoreze pe Lucien, el schimbă operațiunea atît de simplă a unei polițe, subscrise între negustori din același oraș pentru nevoile unei afaceri, într-o cambie trasă asupra unei persoane aflate în alt oraș. Astfel, luînd cele trei polițe de la Lucien, Métivier era silit, pentru a încasa valoarea lor, să le trimită domnilor Cointet-frații, corespondenții săi. De aici, o primă pagubă pentru Lucien, numită *comision pentru schimbul de loc*, și care se tradusese printr-un atîta la sută scăzut la fiecare poliță, pe lîngă scont. Polițele Séchard trecuseră prin urmare în categoria afacerilor de bancă. Nu vă puteți închipui pînă la ce punct calitatea de bancher, adăugată la titlul august de creditor, schimbă condiția debitorului. Astfel, în *materie de bancă* (băgați bine de seamă !), de îndată ce o poliță care își schimbă locul de la Paris la Angoulême nu e plătită, bancherii își adresează ceea ce legea numește un *cont de înapoiere*. Nicicînd romancierii n-au născocit ceva mai de necrezut decît ingenioasele scamatorii permise de un anumit articol din codul comercial și a căror explicare va demonstra cîte grozăvii se ascund sub acest cuvînt înfricoșător : LEGALITATEA !

De îndată ce jupîn Doublon își înregistrează protestul, îl aduse el însuși domnilor Cointet-frații. Portărelul avea cont la cămătarii noștri din Angoulême și le făcea credit de șase luni, pe care Cointet cel mare îl prelungea pînă la un an prin modul în care îl solda, tot întrebîndu-l din lună în lună pe acest subcămătar : „Doublon, ai cumva nevoie de bani ?” Și asta nu era tot ! Doublon mai fericea cu încă un rabat această

firmă puternică ce câștiga astfel câte ceva la fiecare act, un fleac de nimic, un franc și cincizeci de centime de fiecare protest!... Cointet cel mare se așează frumușel la birou, luă o hîrtie timbrată de treizeci și cinci de centime, stînd în același timp de vorbă cu Doublon ca să capete informații despre situația adevărată a negustorilor.

— Ei, ești mulțumit de Gannerac ?

— Nu merge rău. Ce dumnezeu ? doar e o întreprindere de cărăușie !...

— Da, e-adevărat că s-a înhămat bine ! dar am auzit că nevastă-sa îl păgubește mult cu cheltuielile ei.

— Să-l păgubească cineva pe el ? !... exclamă Doublon zeflemitor.

Și cămătarul, care tocmai isprăvisese de pregătit hîrtia, scrise cu litere mari titlul înfiorător sub care înșiră următorul cont (Sic!) :

CONT DE ÎNAPOIERE ȘI DE CHELTUIELI

La o poliță de UNA MIE FRANCI, datată din Angoulême, în zece februarie una mie opt sute douăzeci și doi, subscrisă de SÉCHARD-FIUL, la ordinul lui LUCIEN CHARDON, zis DE RUBEMPRÉ, trecută la ordinul lui MÉTIVIER, și la ordinul nostru, scadentă la treizeci aprilie trecut, protestată de DOUBLON, portărel, în ziua de întîi mai una mie opt sute douăzeci și doi.

Capital.	1.000 fr. 00 c.
Protest	12 „ 35 „
Comision de 0,50 la sută	5 „ 00 „
Comision de curtaj de 0,25 la sută . .	2 „ 50 „
Timbrele retratei noastre și ale prezentei	1 „ 35 „
Dobînzi și cheltuieli de corespondență.	3 „ 00 „
	1.024 „ 20 „
Schimb de loc de 1,25 la sută din suma de 1.024,20	13 „ 25 „
TOTAL	1.037 „ 45 „

Una mie treizeci și șapte de franci și patruzeci și cinci de centime, sumă de care ne rambursăm prin trata noastră la vedere asupra domnului Métivier, din strada Serpente, la Paris, la ordinul domnului Gannerac, din Houmeau.

Angoulême, în doi mai una mie opt sute douăzeci și doi.

Cointet-frații

În josul acestui memoriu, făcut cu toată deprinde-rea unui om priceput în afaceri, căci stătea în același timp de vorbă cu Doublon, Cointet cel mare scrisse declarația următoare :

„Noi, subsemnații, Postel, farmacist din Houmeau, și Gannerac, antreprenor de transporturi, negustori din acest oraș, certificăm că schimbul locului nostru cu Parisul este de 1,25 la sută.

Angoulême, în 3 mai 1822”

— Uite, Doublon, fii bun și du-te la Postel și la Gannerac să-i rogi să iscălească declarația asta, și adu-mi-o mâine dimineață înapoi.

Și Doublon, la curent cu aceste instrumente de tortură, se duse, ca și cum ar fi fost vorba de lucrul cel mai simplu. Neapărat, chiar dacă protestul ar fi fost înmînat, ca la Paris, în plic închis, și întregul Angoulême tot ar fi aflat de starea proastă a afacerilor nenorocitului de Séchard. Și cîte învinuiri nu îi aduseră nepăsării sale ! Unii îl socoteau pierdut din prea multă iubire față de soție ; alții îl acuzau de prea multă dragoste față de cumnat. Și ce concluzii groaznice trăgea fiecare din aceste premize ! nu e bine niciodată să îmbrățișezi interesele rudelor ! Lumea aproba neînduplecarea bătrînului Séchard față de nevoile fiului, îl admira !

Acuma, voi toți aceia care, din diferite motive, uitați să vă onorați datoriile, studiați cu luare-aminte procedeele, perfect legale, prin care, în zece minute, la bancă, se face ca un capital de o mie de franci să aducă o dobîndă de douăzeci și opt de franci.

Primul punct al acestui *cont de înapoiere* este singurul ce nu se poate tăgădui.

Al doilea punct conține partea fiscului și a portărelui. Cei șase franci pe care îi percepe statul, pentru că înregistrează necazul datornicului și îi furnizează hîrtia timbrată, vor întreține abuzul încă multă vreme! Mai știți, de altfel, că acest articol îi aduce un beneficiu de un franc și jumătate bancherului de pe urma reducerii făcute de Doublon.

Comisionul de 0,50 la sută, obiectul celui de al treilea punct, e luat sub pretextul ingenios că a nu încasa plata datorată echivalează pentru bancă cu a sconta o poliță. Deși e absolut contrariul, nimic nu e mai asemănător decît să dai o mie de franci sau să nu-i încasezi. Oricine a dus polițe la scont știe că, pe lîngă cei șase la sută datorați legalmente, cel ce scontează mai ciupește, sub modestul nume de *comision*, un atîta la sută ce reprezintă dobînzile ce i le aduce, peste plafonul stabilit de lege, priceperea cu care își valorifică fondurile. Cu cît poate cîștiga mai mulți bani, cu atît îți cere mai mult. De aceea, e bine să scontezi la proști, e mai ieftin. Dar parcă găsești, la bancă, proști?...

Legea îl obligă pe bancher să certifice printr-un agent de schimb dobînda schimbului. În localitățile destul de nefericite să nu aibă bursă, agentul de schimb e înlocuit de doi negustori. Comisionul zis de curtaj, datorat agentului, e fixat la 0,25 la sută din suma exprimată în polița protestată. S-a introdus obiceiul să se socotească acest comision ca dat negustorilor ce-l înlocuiesc pe agent, dar bancherul îl pune pur și simplu în buzunarul lui. De aici cel de al treilea punct al acestei frumuseți de cont.

Cel de-al patrulea punct cuprinde costul hîrtiei oficiale pe care e redactat *contul de înapoiere* și al timbrului pentru ceea ce se numește, în mod foarte iscusit, *retrata*, adică noua trată trasă de bancher asupra confratelui său.

Cel de-al cincilea punct cuprinde prețul cheltuielilor de corespondență și dobânzile legale ale sumei pe tot timpul cât aceasta poate lipsi din casa banche-rului.

În sfârșit, încasările dintr-un alt loc, obiectul însuși al operațiilor bancare, te duce la alte cheltuieli pentru obținerea banilor.

Acum, puricați acest cont, în care, după cum socotește Polichinelle din cîntecul napolitan, în minunata interpretare a lui Lablache³¹⁵, cincisprezece și cu cinci fac douăzeci și doi! Neîndoios, semnăturile lui Postel și a lui Gannerac erau date de complezență: frații Cointet certificau și ei la nevoie ceea ce Gannerac certifica pentru frații Cointet acum. Era punerea în practică a proverbului: *Fă tu pentru mine, că o să fac și eu pentru tine*. Frații Cointet, avînd cont deschis cu Métivier, n-aveau nevoie de trată. Între ei, o poliță înapoiată producea doar un rînd în plus la *credit* sau la *debit*.

Contul acesta fabulos se reducea deci, în realitate, la o mie de franci datorăți, la protestul de doisprezece franci și la 0,50 la sută pentru o lună de întîrziere, în total cam vreo optsprezece franci.

Dacă o mare întreprindere bancară are în fiecare zi, în medie, un *cont de înapoiere* la un capital de o mie de franci, atunci încasează în fiecare zi douăzeci și opt de franci prin mila lui Dumnezeu și prin regulile bancare, putere formidabilă născocită de evrei în secolul al XII-lea, și care astăzi domină regi și popoare. Cu alte cuvinte, o mie de franci îi produc acelei întreprinderi douăzeci și opt de franci pe zi sau zece mii două sute douăzeci de franci pe an. Înmulțiți cu trei media *conturilor de înapoiere* și căpătați un venit de treizeci de mii de franci, produs de aceste capitaluri fictive. De aceea, nimic nu se practică mai cu drag decît aceste *conturi de înapoiere*. Dacă David Séchard s-ar fi prezentat, chiar în ziua de 3 mai, sau chiar a doua zi după protestul poliței, domnii Cointet tot i-ar fi spus: „Am înapo-

iat polița dumatăle domnului Métivier!“ chiar și în cazul cînd polița s-ar fi aflat încă pe biroul lor. Căci la *contul de înapoiere* ai drept din chiar seara protestului. În limbajul băncilor de provincie, această operație se cheamă *a scoate bani din piatră seacă*. Numai cheltuielile de corespondență îi produc circa douăzeci de mii de franci firmei Keller care e în corespondență cu lumea întreagă, iar *conturile de înapoiere* scot banii pentru loja de la *Théâtre des Italiens*³¹⁶, trăsura și toaletele doamnei baroane de Nucingen. Cheltuielile de corespondență constituie un abuz cu atît mai revoltător, cu cît bancherii se ocupă de zece asemenea afaceri în cel mult zece rînduri dintr-o singură scrisoare. Lucru ciudat! Fiscul își are partea lui din această primă smulsă nenorocirii, și vistieria se 'umflă astfel de pe urma ghinionului în afaceri. Cît despre bancă, ea îi zvîrle debitorului, de la înălțimea birourilor sale, vorba aceasta foarte înțeleaptă: „Pentru ce nu ești în stare să plătești?“ la care din păcate nu poți răspunde nimic. În acest fel, *contul de înapoiere* este un cont plin de ficțiuni îngrozitoare de care debitorii ce vor cugeta asupra acestor rînduri instructive se vor feri de-acum încolo ca de moarte.

În ziua de 4 mai, Métivier primi de la frații Cointet *contul de înapoiere*, cu ordinul de a urmări fără cruțare la Paris pe domnul Lucien Chardon, zis de Rubempré.

Peste cîteva zile, Ève primi, ca răspuns la scrisoarea pe care o scrisese lui Métivier, biletul următor, care îi alungă orice grijă:

Domnului Séchard-fiul, tipograf la Angoulême

Am primit scrisoarea dumneavoastră din 5 ale lunii curente. Din explicațiile relative la polița neplătită din 30 aprilie trecut, am înțeles că i-ați făcut un serviciu cumnatului dumneavoastră, domnul de Rubempré, care cheltuiește destul aici, și că înseamnă a vă face noi acum un serviciu dumneavoastră con-

strângîndu-l pe dînsul să plătească: e într-o situație ce nu-i va mai permite multă vreme să fie urmărit. Dacă onoratul dumneavoastră cumnat nu plătește, mă voi bizui pe cîntea vechii dumneavoastră firme, și mă socotesc, ca întotdeauna,

Sluga dumneavoastră devotată,

Métivier

— Acum, îi spuse Ève lui David, fratele meu o să-și dea seama cînd se va vedea urmărit că noi n-am putut să plătim.

Ce schimbare vestea la Ève vorba aceasta! Iubirea tot mai mare ce i-o inspira caracterul tot mai bine cunoscut al lui David lua în inima ei locul dragostei de frate. Dar de la cîte iluzii nu își lua ea rămas bun!

Să vedem acum tot drumul făcut de *contul de înapoiere* pe piața Parisului. Un terț purtător, numele comercial al celui care prin transmisiune e în posesia unei polițe, este liber, după lege, a urmări numai pe acela dintre diverșii debitori ai acestei polițe care îi prezintă sorții de a-l plăti pe el mai degrabă. În virtutea acestei facultăți, Lucien fu urmărit de portărelul domnului Métivier. Iată care fură fazele acestei acțiuni, de altfel cu totul zadarnice. Métivier, în spatele căruia se ascundeau frații Cointet, cunoștea insolvabilitatea lui Lucien; însă, tot după spiritul legii, insolvabilitatea *de fapt* nu există *în drept* decît după ce a fost constatată.

Se constată deci imposibilitatea de a obține de la Lucien plata poliței în felul următor:

Portărelul lui Métivier îi notifică lui Lucien, în ziua de 5 mai, *contul de înapoiere* și protestul de la Angoulême, chemîndu-l să se înfățișeze la Tribunalul de comerț din Paris ca să audă acolo o mulțime de lucruri, printre altele și că va fi închis ca negustor. Cînd, în mijlocul vieții sale de cerb încolțit, Lucien citi această mîzgăleală, primea în același timp și co-

municarea unei hotărîri judecătoreşti obţinute contra lui prin neprezentare la Tribunalul de comerţ. Ce se întîmplase ? Coralie, iubita lui, neştiind despre ce era vorba, crezu că Lucien îl împrumutase pe cumnatul lui ; astfel că îi dădu hîrţiile prea tîrziu. O actriţă vede prea mulţi actori jucînd roluri de portărei în vodeviluri ca să se mai sperie de o hîrţie oficială. Pe Lucien îl podidiră lacrimile, îl plînsese pe Séchard, se ruşină de falsul săvîrşit şi vru să plătească. Fi-reşte, îşi consultă prietenii asupra a ceea ce avea de făcut ca să cîştige timp. Dar, pînă ce Lousteau, Blondet, Bixiou, Nathan îl dăscăliră că un poet nu se sinchiseşte de Tribunalul de comerţ, jurisdicţie stabilită numai pentru negustori, poetul se şi pomeni ameninţat cu un sechestr. Văzu pe uşa lui micul afiş galben, care e ca o pată pe casă, care are darul de a izgoni creditul, care provoacă spaima în inima celor mai mici furnizori şi care mai ales îngheaţă sîngele în vinele poezilor, destul de sensibili ca să mai ţină la zdrenţele de mătase, la grămezile de lînă colorată, la flecuşetele lor numite mobile.

Cînd veniră să ridice mobila Coraliei, autorul *Margaretelor* se duse în grabă la un prieten al lui Bixiou, Desroches, un avocat, care începu să rîdă văzînd spaima lui Lucien pentru atîta lucru.

— Nu-i nimica, dragă... Vrei să cîştigi vreme ?

— Cît mai multă cu putinţă.

— Ei bine, opune-te la executarea hotărîrii. Du-te la un prieten de-al meu, Masson, care a fost admis de Tribunalul de comerţ să pledeze, arată-i toate actele, el o să reînnoiască opoziţia, se va prezenta pentru dumneata şi va declina competenţa Tribunalului de comerţ. Asta o să fie foarte uşor, dumneata eşti doară un ziarist destul de cunoscut. Dacă vei fi citat la Tribunalul civil, vii la mine, mă priveşte pe mine : mă însărcinez eu să-i port pe drumuri pe cei ce vor s-o necăjească pe frumoasa Coralie.

În ziua de 28 mai, Lucien, citat la Tribunalul civil, fu condamnat acolo mai repede decît 'îşi închi-

puia Desroches, Lucien fiind urmărit fără cruțare. Când se aplică un nou sechestru, când afișul galben auri din nou ușa Coraliei și când voia să ridice mobila, Desroches, puțin cam înțepat că *îl dusesse de nas* confratele său (după expresia lui), se opuse, pretinzând, și pe bună dreptate de altfel, că mobila aparținea domnișoarei Coralie și introduse o cerere de *référé*. Pe cerere, președintele tribunalului fixă părților un termen de judecată, în care proprietatea mobilelor fu recunoscută actriței printr-o sentință. Métivier, care făcu apel contra acestei sentințe, îl pierdu în ziua de 30 iulie.

La 7 august, maestrul Cachan primi cu diligența un dosar cît toate zilele, intitulat : MÉTIVIER CONTRA LUI SÉCHARD ȘI LUCIEN CHARDON.

Primul act era următoarea frumușică notă, a cărei exactitate o garantăm, fiind copiată întocmai :

Polița din 30 aprilie a.c., subscrisă de
SÉCHARD-FIUL, la ordinul lui LUCIEN
DE RUBEMPRÉ (2 mai).

Cont de înapoiere 1.037 fr. 45 c.

(5 mai) Denunțarea contului de înapoiere și a protestului, cu citare în fața Tribunalului de comerț din Paris pentru

7 mai 8 „ 75 „

(7 mai) Sentință, condamnare în lipsă 35 „ 00 „

(10 mai) Comunicarea sentinței . . . 8 „ 50 „

(12 mai) Comandament 5 „ 50 „

(14 mai) Proces-verbal de sechestru. . 10 „ 00 „

(18 mai) Proces-verbal de afișare . . 15 „ 25 „

(19 mai) Publicare în ziar 4 „ 00 „

(24 mai) Proces-verbal de inventariere precedind ridicarea și cuprinzînd opoziția domnului Lucien de Rubempré la executarea sentinței 12 „ 00 „

(27 mai) Sentință a tribunalului care trimite, potrivit opoziției, părțile în fața Tribunalului civil 35 „ 00 „

De reportat : 99 „ 00 „

(28 mai) Intentare de acțiune cu termen scurt de către Métivier în fața Tribunalului civil, cu angajare de avocat	6 „ 50 „
(2 iunie) Sentință contradictorie ce condamnă pe Lucien Chardon să plătească sumele prevăzute în contul de înapoiere și lasă în sarcina reclamantului cheltuielile de la Tribunalul comercial	150 „ 00 „
(6 iunie) Comunicarea celor de mai sus	10 „ 00 „
(15 iunie) Comandament	5 „ 50 „
(19 iunie) Proces-verbal în vederea sechestrului, cuprinzând și opoziția la acest sechestr a domnișoarei Coralie, care pretinde că mobila îi aparține, și a i se admite neîntârziat cererea de <i>référé</i> , în cazul că s-ar păși la executare	20 „ 00 „
Ordonanță a președintelui, care fixează părților termen de judecată a cererii de <i>référé</i>	40 „ 00 „
(19 iunie) Sentință care recunoaște numitei Coralie proprietatea mobilelor . .	250 „ 00 „
(20 iunie) Apel al lui Métivier. . . .	17 „ 00 „
(30 iunie) Deciziune confirmativă a sentinței	250 „ 00 „
TOTAL . . .	883 „ 00 „
 Polița din 31 mai, cont de înapoiere . .	1.037 „ 45 „
Denunțare către Lucien	8 „ 75 „
	1.046 „ 20 „
 Polița din 30 iunie, cont de înapoiere . .	1.037 „ 45 „
Denunțare către Lucien	8 „ 75 „
	1.046 „ 20 „

Aceste acte erau însoțite de o scrisoare prin care Métivier îi dădea ordin maestrului Cachan, avocat din Angoulême, să-l urmărească pe David Séchard cu toate mijloacele de drept. Jupîn Victor-Ange-Herménégil de Doublon îl cită deci pe David Séchard, în ziua de 3 iulie, la Tribunalul de comerț din Angoulême, pentru plata sumei totale de patru mii optsprezece franci și optzeci și cinci de centime, contravaloarea celor trei polițe și a cheltuielilor făcute pînă atunci. În ziua în care Doublon urma să-i aducă el însuși comandamentul de a plăti această sumă, enormă pentru dînsa, Ève primi, în cursul dimineții, scrisoarea aceasta, căzută ca un trăsnet, de la Métivier :

Domnului Séchard-fiul, tipograf la Angoulême

Cumnatul dumneavoastră, domnul Chardon, e un om de o deosebită rea-credință, ce și-a pus mobilierul pe numele unei actrițe cu care trăiește, iar dumneavoastră, domnule, ar fi trebuit să mă preveniți cinstit de aceste împrejurări ca să nu mă lăsați a face urmăriri inutile, căci nu ați răspuns la scrisoarea mea din 10 mai trecut. Să nu vi se pară deci urit din partea mea că vă cer imediat rambursarea celor trei polițe și a tuturor cheltuielilor făcute de mine.

Primiți salutările mele,

Métivier

Deoarece Ève nu mai auzise vorbindu-se de afacerea asta, și cum nu avea prea multe cunoștințe de drept comercial, crezuse că fratele său își îndreptase greșeala plătind polițele plăsmuite de el.

— Dragul meu, îi spuse ea bărbatului, dă fuga mai întîi la Petit-Claud, explică-i situația noastră și consultă-l.

— Prietene, zise bietul tipograf intrînd în biroul fostului său coleg la care alergase în grabă, nu știam deunăzi, cînd ai venit să-mi anunți numirea ta și mi-ai

oferit serviciile, că voi putea avea așa de curînd nevoie de ele.

Petit-Claud studie frumoasa figură de gînditor ce i-o înfățișa acest om prăbușit într-un fotoliu în fața lui, căci nu ascultă toate amănuntele unei afaceri pe care el o cunoștea mai bine decît acela ce i-o explica. Văzîndu-l intrînd pe Séchard tulburat, își zisese :

„Șmecheria a prins ! (Scena aceasta se joacă desul de des în biroul avocaților.) De ce l-or fi persecutînd frații Cointet ?...” se întrebă Petit-Claud. E în spiritul avocaților să pătrundă și în sufletul clienților ca și în acela al adversarilor : trebuie să cunoască amîndouă fețele urzelii judiciare.

— Vrei să cîștigi timp, îi răspunse în sfîrșit Petit-Claud lui Séchard, cînd Séchard isprăvi. Cît timp îți trebuie ? vreo trei-patru luni ?

— O ! patru luni ! atunci sînt salvat, exclamă David, căruia Petit-Claud i se păru un înger.

— Ei bine, n-o să se atingă nimeni de vreo mobilă de a ta și n-or să te poată aresta pînă în trei-patru luni... Dar asta o să te coste scump, zise Petit-Claud.

— Hei, ce-mi pasă ? exclamă Séchard.

— Aștepți ceva bani, ești sigur de ei ?... întrebă avocatul, aproape uimit de ușurința cu care clientul se lăsa prins în mașinațiunea lui.

— Peste trei luni, voi fi bogat, răspunse inventatorul cu o siguranță de inventator.

— Tatăl tău nu e încă la cimitir, răspunse Petit-Claud, îi place mai degrabă la vie.

— Parcă mă bizui eu pe moartea tatei ?... răspunse David. Sînt pe urmele unui secret industrial care-mi va îngădui să fabric fără un fir de bumbac o hîrtie trainică, precum e hîrtia de Olanda, și cu cincizeci la sută mai ieftină decît cea de azi...

— Asta-i o avere, exclamă Petit-Claud, care pricepu' atunci proiectul lui Cointet cel mare.

— O avere mare, prietene, căci peste zece ani va fi nevoie de hîrtie de zece ori mai multă decît astăzi. Gazetăria va fi nebunia epocii noastre !

— Nu-ți cunoaște nimeni secretul ?

— Nimeni, afară de soția mea.

— Nu i-ai vorbit de proiectul, de programul tău altcuiva... lui Cointet, de pildă ?

— Le-am spus eu ceva, dar foarte puțin, cred.

O rază de mărinimie trecu prin inima înrăită a lui Petit-Claud, care încercă să împace totul, interesul fraților Cointet, al său și al lui Séchard.

— Ascultă, David, noi sîntem colegi de liceu, o să te apăr ; dar, află de la mine : apărarea asta împotriva legilor o să te coste cinci-șase mii de franci !... Nu-ți compromite viitorul. Cred că vei fi silit să împarți beneficiile invenției cu vreunul din fabricanții noștri. Trebuie să te gîndești bine înainte de a cumpăra sau de a construi o fabrică de hîrtie... O să-ți mai trebuiască, pe urmă, și un brevet de invenție... Toate astea cer timp și cer bani. Portăreii se vor năpusti asupra ta prea curînd poate, cu toate ocolișurile pe care le vom încerca noi...

— Am secretul în mîină ! răspunse David cu naivitatea savantului.

— Ei bine, secretul îți va fi scîndura de salvare, reluă Petit-Claud văzîndu-și respinsă intenția cinstită de mai înainte de a ocoli procesul printr-o tranzacție, nu vreau să mi-l spui ; dar ascultă-mă bine : caută de lucrează undeva în fundul pămîntului, nimeni să nu te vadă și să nu-ți poată bănuie mijloacele de execuție, căci altfel scîndura îți va fi furată de sub picioare... Inventatorii sînt uneori cam gugumani ! Vă gîndiți prea mult la secretele voastre, ca să vă puteți gîndi la toate. Lumea o să bănuie în cele din urmă ce cauți tu, ești doară înconjurat numai de fabricanți pe aici ! Cîți fabricanți, tot atîția dușmani ! Ești ca un iepure încolțit de vînători, nu le lăsa pielea...

— Îți mulțumesc, prietene, mi-am spus singur toate astea, exclamă Séchard ; însă îți rămîn îndatorat că-mi arăți atîta grijă !... Nu pentru mine muncesc eu. O mie două sute de franci rentă mie mi-ar

ajunge, și tata o să-mi lase cel puțin de trei ori pe atîta într-o zi... Eu trăiesc numai cu iubirea și cu gîndirea mea !... o viață cerească... E vorba însă de Lucien și de soția mea, pentru ei muncesc...

— Hai, iscălește-mi procura asta și nu te mai ocupa decît de descoperirea ta. În ziua cînd va trebui să te ascunzi ca să nu pună mîna pe tine, îți dau eu de veste din ajun ; pentru că trebuie să ne gîndim la toate. Și dă-mi voie să-ți spun : nu lăsa în casă pe nimeni de care nu ești sigur ca de tine însuși.

— Cérizet n-a mai vrut să prelungească contractul de închiriere a tipografiei mele, și de aici ni s-au tras toate necazurile. Așa că nu mai am acasă decît pe Marion, pe Kolb, un alsacian care e ca un cîine credincios, pe soția și pe soacră-mea...

— Ascultă, zise Petit-Claud, ferește-te de cîinele credincios.

— Nu-l cunoști ! exclamă David. Ori Kolb, ori eu...

— Imi dai voie să-l pun la încercare ?

— Da, zise Séchard.

— Atunci, la revedere ; dar trimite-mi-o pe frumoasa doamnă Séchard, e absolută nevoie și de o procură din partea soției tale. Și, dragul meu, adu-ți aminte mereu că focul ți-a intrat în casă, îi spuse Petit-Claud colegului său, prevenindu-l astfel de toate nenorocirile judiciare ce aveau să se abată asupra lui.

„Iată-mă cu un picior într-o tabără și cu un picior în cealaltă“, își zise Petit-Claud după ce îl conduse pe prietenul său David Séchard pînă la ieșire.

Chinuit de necazurile ce le pricinuieste lipsa de bani, chinuit de grijile ce i le dădea starea soției sale, amărîtă de ticăloșia lui Lucien, David căuta neîncetat soluția problemei sale ; și, mergînd pe drum de la Petit-Claud spre casă, mesteca din distracție o tulpină de urzică pe care o pusese în apa în care topea ierburile folosite ca materie primă pentru pastă. Dorința lui era să obțină efectele rezultate de pe urma

macerației sau uzării a tot ce e fir, pînă sau cîrpă, prin alte procedee echivalente. Umblînd pe străzi, desul de mulțumit de discuția cu Petit-Claud, simți în dinți un cocoloș de pastă: îl luă în mînă, îl întinse pe palmă și văzu că e o pastă mai bună decît toate compozițiile pe care le obținuse el pînă atunci; căci cel mai mare neajuns al pastei obținute din vegetale e că e fărîmicioasă. Astfel, paiele dau o hîrtie care crapă ușor, aproape metalică și sonoră. Peste întîmplări din acestea nu dau decît îndrăzneții cercetători ai cauzelor naturale! „Voi înlocui, cu ajutorul unei mașini și al unui agent chimic, își zicea el, operația pe care eu am făcut-o fără să-mi dau seama.“

Și se înfățișă soției cu bucuria încrederii în izbîndă.

— O! iubito, fii fără grijă! zise David văzînd că soția plînsese. Petit-Claud ne garantează cîteva luni de liniște. Or să mă pună la cheltuieli; însă, cum îmi spunea el la plecare: „Toți francezii au dreptul să-i lase pe creditori să aștepte, cu condiția să le plătească pînă la urmă capitalul, dobînzile și cheltuielile!...“ Așa că, o să plătim...

— Și din ce o să trăim? întrebă biata Eve, care se gîdea la toate.

— Ah! adevărat, răspunse David ducîndu-și mîna la ureche cu un gest neexplicabil și obișnuit mai tuturor oamenilor atunci cînd se află în încurcătură.

— Mama o să aibă grijă de micul nostru Lucien, iar eu pot să mă apuc iar de treabă, zise ea.

— Eve, Eve! exclamă David luîndu-și în brațe soția și strîngînd-o la piept. Eve, la doi pași de-aici, la Saintes, în secolul al XVI-lea, unul din cei mai mari oameni ai Franței, pentru că n-a fost numai inventatorul smălțuitului, ci și înaintașul falnic al lui Buffon, al lui Cuvier, descoperind geologia înaintea lor, Bernard Palissy³¹⁷ (căci despre el e vorba) a îndurat toate pătimirile cercetătorilor de taine ascunse, dar el își vedea soția, copiii și toată mahalaua porniți împotriva lui. Nevasta îi vindea sculele... El

rătăcea pe cîmp, neînțeles !... urmărit fără cruțare, arătat cu degetul !... Eu, însă, sînt iubit.

— Prea iubit ! răspunse Ève cu expresia simplă a iubirii sigure de sine.

— Atunci, pot să îndur și eu ce-a îndurat sărmanul Bernard Palissy, autorul faianțelor de Ècouen, și pe care Carol al IX-lea l-a scăpat de noaptea Sfîntului-Bartolomeu ; el care a făcut în fine pentru Europa întreagă — bătrîn, bogat și onorat — cursuri publice de *știința olăritului*, cum îi zicea el.

— Cîtă vreme degetele mele vor mai avea putere să țină un fier de călcat, n-o să duci lipsă de nimic ! exclamă biata femeie, cu cel mai adînc devotament în glas. Pe cînd lucram la doamna Prieur, aveam o prietenă, o fetiță foarte cuminte, vara lui Postel, Basine Clerget. Ei bine ! Basine, cînd mi-a adus acum de curînd rufe, mi-a spus că i-a luat locul doamnei Prieur. Voi lucra la ea...

— A ! n-o să lucrezi multă vreme ! răspunse Séchard. Am găsit...

Pentru întîia dată, credința sfîntă în izbînda care îi susține pe inventatori și le dă curajul să meargă înainte prin pădurile virgine din țara descoperirilor fu întîmpinată de Ève cu un zîmbet aproape trist, și David lăsă capul în jos cu o figură de îngropăciune.

— O ! iubite, eu nu rîd de tine, nu mă îndoiesc de tine, exclamă frumoasa Ève ingenunchind în fața soțului. Dar văd cîtă dreptate aveai tu să nu spui nici o vorbă despre încercările, despre nădejtile tale. Da, dragul meu, inventatorii trebuie să țină ascunsă de ochii lumii nașterea grea a gloriei lor, chiar și de ochii soțiilor lor !... O femeie e tot femeie. Ève a ta nu s-a putut ține să nu zîmbească auzindu-te spunînd : „Am găsit !...“ pentru a șaptesprezecea oară într-o lună.

David începu să rîdă cu atîta poftă de el însuși, încît Ève îi luă mîna și i-o sărută cu sfînțenie. A fost o clipă minunată, ca una din acele roze ale dragostei și duioșiei ce înfloresc chiar și pe marginea celor mai

anevoioase drumuri ale mizeriei, uneori pînă chiar și pe fundul prăpăstiilor.

Eve își spori curajul văzînd nenorocirile îngrămădindu-se pe capul lor. Măreția soțului, naivitatea lui de inventator, lacrimile surprinse uneori în ochii acestui om de inimă cu suflet de poet, toate îi dezvoltară o putere de rezistență de necrezut. Recurse încă o dată la mijlocul ce-i reușise atît de bine prima oară. Îi scrise lui Métivier să anunțe vînzarea tipografiei, oferindu-i să-l plătească din prețul ce-l va dobîndi și rugîndu-l să nu-l ruineze pe David prin cheltuieli de prisos. În fața acestei scrisori minunate, Métivier făcu pe mortul; subdirectorul răspunse că, în lipsa domnului Métivier, nu putea să ia asupra-și sistarea urmărilor, deoarece nu era în obiceiul patronului său să procedeze astfel în afaceri. Eve propuse să reînnoiască polițele, plătind toate cheltuielile, și subdirectorul se învoi, cu condiția ca tatăl lui David Séchard să garanteze cu un aval³¹⁸. Eve se duse atunci pe jos pînă la Marsac, însoțită de mama ei și de Kolb. Dădu piept cu bătrînul viticultor, fu încîntătoare, izbuti să descrețească chipul moșneagului, însă, cînd, cu inima tremurîndă, îi vorbi de aval, văzu o schimbare bruscă și completă pe fața bețiografului.

— Dacă l-aș lăsa pe fiu-meu să ajungă cu mîna la buzele mele doar, adică la încuietoearea casei de bani, el ar băga-o pînă în măruntaie și ar goli totul, strigă el. Copiii dau gata punga părinților. Dar eu, mă rog, cum am făcut avere? Ai mei n-au cheltuit o lețcaie cu mine. Tipografia voastră e pustie. Numai șoarecii și șobolanii mai lucrează în ea... Dumneata ești frumoasă, și îmi placi; ești o femeie muncitoare și grijulie; dar fiu-meu!... Știi dumneata ce e David? e un puturos de savant. Dacă l-aș fi lăsat în plata domnului cînd era mic, cum m-au lăsat ai mei pe mine, fără să mă dea la învățătură, și dacă l-aș fi făcut *urs*, ca taică-său, ar avea acum o rentă... Of! băiatul ăsta mă face să-mi ispășesc toate păcatele,

vezi dumneata ? Și parcă pe dumneata nu te nenorocește ? (Eve protestă cu un gest de tăgadă absolută.) Ba da, reluă el răspunzînd gestului, ai fost nevoită să-ți iei o doică, îți secase laptele de supărare. Las' că știu eu totul ! ați ajuns la tribunal, v-au bătut toba prin oraș. Eu eram doar un *urs*, nu sînt un savant, n-am făcut școală la domnii Didot, fala tipografiei ; dar niciodată n-am primit vreo hîrtie de la tribunal ! Știi ce-mi spun eu cînd umblu cu treabă prin vie sau cînd văd de lucrușoarele mele ?... Imi zic : „Sărmane, mult te mai ostenești, aduni bani peste bani, o să lași avere frumușică și o să fie pentru portărei, pentru avocați... sau pentru cai verzi pe pereți... pentru idei...” Uite, copila mea, dumneata ești mama băiețașului, care mi se pare că seamănă cu bunicul, de cînd l-am ținut la botez împreună cu doamna Chardon ; ei bine, gîndește-te mai mult la el decît la Séchard... Numai în dumneata mai am încredere... Dumneata ai putea împiedica risipirea averii mele... 'puținei mele averi...

— Păi, dragă tată, fiul dumitale va fi mîndria dumitale, și o să-l vezi într-o bună zi bogat prin el în-suși și cu crucea Legiunii de Onoare la butonieră...

— Și ce-o să facă pentru asta ? întrebă viticultorul.

— O să vezi ! Dar pînă atunci, trei mii de franci nu'te-ar sărăci !... Cu trei mii de franci ai putea opri urmărirea... Și, uite, dacă n-ai încredere în el, împrumută-mi-i mie, ți-i dau înapoi, îi ipotechezi pe zestreă mea, pe munca mea...

— Va să zică, îl urmăresc pe David Séchard ? exclamă viticultorul mirat să afle că ceea ce socotea el numai o calomnie era adevărat. Iată ce înseamnă să știi să te iscălești !... Și chiria mea !... O ! fetițo, trebuie să mă duc degrabă la Angoulême, să mă îngrijesc de-ale mele și să-l consult pe Cachan avocatul. Ai făcut foarte bine că ai venit... E mare lucru cînd știe omul din timp ce să facă.

După o luptă de două ceasuri, Ève se văzu nevoită să plece, doborâtă de argumentul de neînvins : „Femeile nu se pricep în afaceri“. Venită cu o slabă speranță de reușită, Ève străbătu drumul de la Marsac la Angoulême aproape zdrobită. Ajunse acasă tocmai la timp ca să primească comunicarea sentinței ce-l condamna pe Séchard să-i plătească totul lui Métivier. În provincie, prezența unui portărel la ușa unei case e un eveniment ; și, pe urmă, Doublon venea mult prea des de cîtăva vreme încoace, pentru ca vecinii să nu aibă de vorbit. De aceea Ève nu îndrăznea să mai iasă din casă : se temea de șușotelile vecinilor.

— O! frate, frate! exclamă sărmana Ève intrînd în curte și alergînd pe scară, nu te-aș putea ierta, decît dacă ar fi fost vorba de...

— Chiar așa ! îi zise Séchard, care îi ieșise în întîmpinare, era vorba să scape de sinucidere.

— Să nu mai vorbim niciodată despre asta, răspunse ea blîndă. Femeia care l-a dus în vîrtejul Parisului e cea mai vinovată !... Și tatăl tău, dragă David, e neînduplecat !... Să răbdăm în tăcere.

Un ciocănit ușor în ușa opri cine știe ce vorbă drăgăstoasă pe buzele lui David, și Marion se ivi trăgînd după ea pe grasul și grosul de Kolb.

— Coniță, spuse ea, Kolb și cu mine am aflat că domnul și conița sînt foarte amăriți ; și, pentru că noi avem strînși o mie și o sută de franci, ne-am gîndit că nicăieri n-ar sta mai bine decît la conița...

— *Ta, la gonitza*, repetă Kolb cu avînt.

— Kolb, exclamă David Séchard, noi n-o să ne despărțim niciodată ! Du-i o mie de franci acout lui Cachan avocatul, dar să-i ceri chitanță ; restul îl oprim noi. Kolb, nici o putere din lume să nu-ți smulgă vreo vorbă despre ceea ce fac eu, despre plecările mele de-acasă, despre ceea ce ai putea să vezi că aduc la întoarcere, și, cînd te trimit după ierburi, știi, nimeni să nu te vadă... Or să caute unii, dragă Kolb, să te cumpere, or să-ți dea poate mii, zeci de mii de franci, numai să vorbești...

— *Pod se tea și milioane la mine, și dod nu spus nici un forba! Gum? Nu știi eu ce însemna gonsem-nu-n armade?*

— Trebuia să te înștiințez. Acum du-te, și roagă-l pe domnul Petit-Claud să fie de față la predarea banilor, la domnul Cachan acasă.

— *Ta, făcu alsacianul, sper ca într-o zi se fiu tesdul te pogat ca sa arad eu la el. La mine nu blace mudra te la el!*

— E un om foarte de treabă, conită, zise Marion cea grasă, voinic ca un taur și blînd ca un miel. Ce noroc pe soția ce și-o va lua! Lui i-a dat prin gînd să vă dăm dumneavoastră banii, *panii*, cum zice el! Săracul de el! dacă vorbește 'prost, gîndește bine, și eu îl înțeleg îndată. Acuma vrea să lucreze pe la alții, ca să nu ne mai coste pe noi hrana lui...

— Aș vrea să fiu bogat numai ca să-i pot răsplăti pe acești oameni, spuse Séchard uitîndu-se la soția sa.

Èvei i se părea aceasta foarte simplu, nu se mira de loc văzînd că și alții aveau suflet ca al său. Atitudinea ei ar fi lămurit toată frumusețea caracterului său chiar și ființelor celor mai sărace cu duhul, chiar și unui nepăsător.

— O să fii bogat, conașule, o să ai un venit frumușel, spuse Marion; tatăl dumitale a cumpărat de curînd și o fermă, așa că are el grijă să vă lase din ce să trăiți...

În împrejurarea de față, vorbele astea rostite de Marion, pentru a micșora într-o oarecare măsură meritul gestului ei, nu-i dovedeau oare limpede isteția și gingășia?

Ca toate lucrurile omenești, și procedura judecătorească franceză are păcatele ei; totuși, întocmai ca arma cu două tăișuri, servește deopotrivă în apărare ca și în atac. Pe deasupra, mai are și partea nostimă că, dacă doi avocați cad la învoială (și pot cădea la învoială fără să aibă nevoie de a schimba nici două vorbe, se înțeleg doar prin mersul procedurii!), un proces poate semăna atunci cu războiul, așa cum îl

facea întâiul mareșal de Biron³¹⁹, căruța fiul său îi propunea, la asediul orașului Rouen, un mijloc de a cucerii orașul în două zile: „Ce te grăbești așa, îi zise el; ți s-a făcut să te întorci mai degrabă la coarnele plugului?” Doi generali pot târăgăni un război' neajungînd la nimic hotărîtor și cruțîndu-și trupele, după metoda generalilor austrieci, pe care consiliul aulic nu-i mustră niciodată de a fi scăpat vreo combinație fericită numai ca să le dea răgaz soldaților să stea la masă. Maestrul Cachan, Petit-Claud și Doublon se purtară încă și mai bine decît generalii austrieci și își luară ca model pe un „austriac” din antichitate: pe Fabius *Cunctator*³²⁰!

Șiretul Petit-Claud își dădu repede seama de toate avantajele poziției sale. De îndată ce plata cheltuielilor ce urmau să se facă era garantată de Cointet cel mare, el se hotărî să-l poarte cu tot felul de chițibușuri pe Cachan și să-și arate iscusința față de negustorul de hîrtie, ridicînd incidente peste incidente care să cadă în sarcina lui Métivier. Dar, din nenorocire pentru gloria acestui *Figaro* al baroului³²¹, istoricul trebuie să treacă peste terenul isprăvilor sale judiciare ca și cum ar călca pe jărat. Un singur memoriu de cheltuieli, ca acela făcut la Paris, e de ajuns pentru istoria moravurilor contemporane. Să ne mărginim, deci, a imita stilul comunicatelor de războaie ale mării armate; căci, pentru a înțelege povestirea noastră, cu cît va fi mai scurtă înșirarea acțiunilor întreprinse de Petit-Claud, cu atît mai limpede va fi această pagină exclusiv judiciară.

Chemat, în ziua de 3 iulie, la Tribunalul de comerț din Angoulême, David lipsi; sentința îi fu comunicată în ziua de 8. În ziua de 10, Doublon se înarmă cu un comandament și încercă, în 12, un sechestru, la care Petit-Claud se opuse citîndu-l pe Métivier peste două săptămîni. La rîndu-i, Métivier găsi răstimpul prea lung, cită din nou a doua zi cu termen scurt și obținu, în ziua de 19, o sentință care îi respingea lui Séchard opoziția. Sentința aceasta, comu-

nicată urgent în 21, dădea dreptul la un comandament în ziua de 22, la o notificare de constrângere corporală în ziua de 23 și la un proces-verbal de sechestr în ziua de 24. Graba după sechestr fu stăvilită de Petit-Claud, care se opuse introducînd apel la curtea regală. Acest apel, cu termen la 15 iulie, îl tîrî pe Métivier la Poitiers. „Ehei ! își zise Petit-Claud, mai cîștigăm noi ceva timp și acolo.” Izbutind să îndrepte furtuna spre Poitiers, la un avocat al curții regale căruia Petit-Claud îi dădu instrucțiuni, apărătorul nostru cu două fețe îl cită cu termen scurt pe David Séchard, din partea doamnei Séchard, pentru separație de bunuri. După expresia avocățească, *acceleră* în așa fel, încît să obțină decizia de separație în ziua de 28 iulie, o inseră în *Curierul Charentei*, o comunică după cum se cuvine, și, în ziua de 1 august, în fața notarului, procedă la o lichidare a cheltuielilor făcute de doamna Séchard din bunurile comune, ce o constituia creditoare a soțului său pentru modesta sumă de zece mii de franci pe care îndrăgostitul David i-o recunoscuse ca dotă prin actul de căsătorie și pentru plata căreia îi ceda mobilierul tipografiei și al domiciliului conjugal. În timp ce Petit-Claud punea astfel la adăpost averea căsniciei, obținea cîștig de cauză și la Poitiers în pretențiunea pe care își întemeiase apelul. După el, David nu putea fi tras la răspundere pentru cheltuielile făcute la Paris împotriva lui Lucien de Rubempré, întrucît Tribunalul civil al Senei le pusese în sarcina lui Métivier. Acest punct de vedere, adoptat de curte, fu consfințit printr-o decizie ce confirmă condamnarea pronunțată de Tribunalul de comerț din Angoulême contra lui Séchard-fiul, apărîndu-l de plata unei sume de șase sute de franci din cheltuielile de la Paris, puse în sarcina lui Métivier, care compensau astfel cîteva din cheltuielile dintre părți, avîndu-se în vedere incidentul ce motiva apelul lui Séchard. Această decizie, comunicată în ziua de 17 august lui Séchard-fiul, se traduse, în ziua de 18, printr-un comandament de

a plăti capitalul, dobânzile și cheltuielile datorate, urmat de un proces-verbal de sechestru în 20. Aici, Petit-Claud interveni în numele doamnei Séchard și revendică mobilierul ca aparținând soției, separată în regulă. Mai mult, Petit-Claud îl reprezintă în instanță și pe Séchard-tatăl, devenit clientul său. Iată de ce :

A doua zi după vizita ce i-o făcu noră-sa, viti-culorul se duse la avocatul lui din Angoulême, Cachan, pe care îl întrebă în ce chip putea să pună mîna pe chiriile sale, compromise în încurcătura bănească a fiului său.

— Nu pot să stau în instanță pentru tată cînd îl urmăresc pe fiu, îi zise Cachan, dar du-te dumneata la Petit-Claud, e foarte dibaci și o să te servească poate mai bine decît mine...

La tribunal, Cachan îi spuse lui Petit-Claud : „Ți l-am trimis pe bătrînul Séchard, ia-l dumneata în locul meu și o să-mi dai și mie ceva altă dată“.

Între avocați, acest fel de servicii se obișnuiește atît în provincie, cît și la Paris.

A doua zi după ce bătrînul Séchard îi încredință lui Petit-Claud interesele sale, Cointet cel mare veni la complicele său și îi spuse :

— Încearcă să-i dai o lecție bătrînului ! E în stare să nu-l ierte niciodată pe fecior dacă îl va costa o mie de franci ; iar spezele acestea îi vor seca în inimă orice pornire generoasă, dacă i-ar veni cumva !

— Du-te la vie, îi zise Petit-Claud noului său client ; fiul dumitale e la ananghie, nu-l împovăra luînd masa la el. Te chem eu cînd va sosi ceasul.

Deci, în numele lui Séchard, Petit-Claud pretinse că presele, fiind fixate în podea, erau cu atît mai mult imobile prin destinație, cu cît, încă de pe vremea lui Ludovic al XIV-lea, casa slujea de tipografie. Cachan, înfuriat în numele lui Métivier, care, după ce se pomenise la Paris că mobilele lui Lucien aparțineau Coraliei, se pomeni și la Angoulême că mobilele lui David aparțin soției și tatălui (se schimbă vorbe

foarte puțin politicoase în ședință), și atunci îi cită și pe tată și pe fiu ca să se lămurească lucrurile. „Vrem, exclamă el, să demascăm fraudele acestor oameni care se servesc de cele mai primejdioase fortificații ale relei-credințe; care, din articolele cele mai nevinovate și mai limpezi ale codului, își fac o apărare rușinoasă! contra a ce? contra plății a trei mii de franci! luați de unde?... din punga bietului Métivier. Și mai îndrăznește cineva să-i învinovățească pe cămătari! În ce vremuri trăim!... Mă rog, atunci mă întreb: nu înseamnă asta că trebuie să ne grăbim a băga cu toții mâna în punga vecinului?... Cred că domniile-voastre nu o să confirmați o pretențiune ce ar strămuta imoralitatea în chiar inima justiției!...” Tribunalul din Angoulême, emoționat de pledoaria lui Cachan, dădu o sentință prin care atribuia numai proprietatea mobilelor din casă doamnei Séchard, respingînd pretențiunile lui Séchard-tatăl și condamnîndu-l la plata cheltuielilor de patru sute treizeci și patru de franci și șaiszeci și cinci de centime.

— Bătrînul Séchard a pățit-o, își ziseră rîzînd avocații, a vrut să se aleagă și el cu ceva! Să plătească!

În ziua de 26 august, sentința aceasta fu comunicată spre a se putea sechestra preșele și accesoriile tipografiei la 28 august. Se făcu afișarea!... Se obtinu, la cerere, o sentință de a se vinde de pe loc. Se inseră publicația de vînzare în ziare, și Doublon se lăudă că va putea proceda la inventariere și vînzare în ziua de 2 septembrie. În acel moment, David Séchard îi datora lui Métivier, prin sentință în regulă și prin diverse acte executorii dobîndite cu toate formele legale, suma totală de cinci mii două sute șaptezeci și cinci de franci și douăzeci și cinci de centime, fără dobînzii. Lui Petit-Claud îi datora o mie două sute de franci și onorariile, a căror cifră era — potrivit nobilei încrederi ce ți-o arată birjarii care te-au transportat cu bine la adresa dorită — lăsată

la aprecierea lui. Doamna Séchard îi datora lui Petit-Claud cam vreo trei sute cincizeci de franci, precum și niște onorarii. Bătrînul Séchard îi datora cei patru sute treizeci și patru de franci și șaizeci și cinci de centime, iar Petit-Claud îi mai cerea și trei sute de franci ca onorarii. Așa că totul se urca la vreo zece mii de franci. Pe lângă folosul acestor documente pentru națiunile străine, care pot urmări în ele jocul artileriei judiciare din Franța, e necesar ca legiuitorul, dacă legiuitorul are cumva vreme de citit, să afle pînă unde poate merge abuzul cu procedura. N-ar trebui oare să se vină cu o mică lege care, în anumite cazuri, să interzică avocaților să întreacă în *cheltuieli* suma care lăce obiectul procesului? Nu-i oarecum caraghios a supune o proprietate de o sută de metri pătrați la aceleași proceduri ca și o moșie de un milion? Din această expunere foarte pe scurt a tuturor fazelor prin care trece procesul, se va înțelege mai bine valoarea cuvintelor: *forma, justiția, cheltuielile*, de care marea majoritate a francezilor habar n-au. Iată ceea ce se numește, în limbajul justiției, *a băga la apd* pe cineva. Caracterele tipografiei, cîntărind cam cinci kilograme, făceau, la prețul lor de turnare, două mii de franci; iar cele trei prese, șase sute de franci. Restul materialelor s-ar fi vîndut ca fier vechi și ca lemnărie putredă. Mobila casei ar fi produs cel mult o mie de franci. În felul acesta, din bunuri aparținînd lui Séchard-fiul și reprezentînd o sumă de aproximativ patru mii de franci, Cachan și Petit-Claud făcuseră pretextul a șapte mii de franci cheltuieli, fără să mai punem la socoteală și viitorul care promitea multe, după cum se va vedea. Fără îndoială că specialiștii din Franța și Navarra, ba chiar și din Normandia, vor simți toată stima și toată admirația pentru Petit-Claud; dar oare oamenii de suflet nu vor avea o lacrimă de simpatie pentru Kolb și Marion?

În timpul acestui război, Kolb, stînd jos la poarta curții cîtă vreme David n-avea nevoie de el, înde-

plinea funcția de câine păzitor. El primea actele judecătorești, de supravegheat mereu altfel, de un secretar al lui Petit-Claud. Când afișele anunțau vânzarea materialului din tipografie, Kolb le smulgea de îndată ce fuseseră puse și alerga prin oraș să le scoată strigînd :

— *Bungașii!... se ghinuie ein om atit de ginstitz! Si asta iste trebdade!*

Marion cîștiga, dimineața, o monedă de cincizeci de centime, învîrtind la o mașină într-o fabrică de hîrtie, și o întrebuița la cheltuielile zilei. Doamna Chardon își reluase veghea ei obositoare la căpătiul bolnavilor și îi aducea fiicei sale salariul la sfîrșitul săptămîinii. Dăduse pînă atunci două acatiste și se mira că dumnezeu rămîne surd la rugăciunile ei și orb la lumînările ce i le aprindea.

În ziua de 2 septembrie, Ève primi singura scrisoare trimisă de Lucien în urma aceleia prin care îi dăduse de veste cumnatului său tragerea a trei polițe și pe care David i-o ascunsese soției.

„Iată cea de-a treia scrisoare pe care o primesc de la el de cînd a plecat!” își spuse sărmana soră șovăind a deschide plicul.

În acel moment, îi dădea copilului de mîncare, îl hrănea cu biberonul, căci fusese nevoită să-i dea drumul doicii. Vă puteți închipui în ce stare o aduse citirea scrisorii următoare, ca și pe David, pe care ea îl trezi. După ce petrecuse noaptea cu fabricantul hîrtiei, inventatorul se culcase în zori.

Paris, 29 august

Dragă soră,

Acum două zile, la cinci de dimineață, mi s-a încredințat ultimul suspin al uneia dintre cele mai frumoase făpturi ale lui dumnezeu, singura femeie ce mă putea iubi așa cum mă iubești tu, așa cum mă iubesc David și mama, alăturînd acestor sentimente dezinteresate ceea ce o mamă și o soră n-ar putea dăru: toate fericirile iubirii! După ce mi-a jertfit

totul, poate că sărmana Coralie a murit pentru mine ! pentru mine, care n-am în momentul acesta nici cu ce s-o îngrop... Ea mi-ar fi mîngîiat viața ; voi singuri, iubiții mei ingeri, mă puteți mîngîia de moartea ei. Nevinovata fată a fost, cred, iertată de dumnezeu, căci a murit creștinește. O ! Parisul !... Eve dragă, Parisul este deopotrivă toată gloria și toată ticăloșia Franței ; mi-am pierdut în el multe iluzii, și îmi voi mai pierde și altele cerșind puținii bani de care am nevoie ca să așez în pămînt sfințit trupul unui inger !

Fratele tău nefericit,

Lucien

P.S. — Trebuie să-ți fi pricinuit multe neazuri cu ușurința mea ; într-o zi vei afla totul și mă vei înțelege. De altminteri, poți fi liniștită : văzîndu-ne atît de chinuiți, pe Coralie și pe mine, un negustor de treabă căruia eu i-am făcut multe supărări, domnul Camusot, s-a însărcinat să aranjeze, zice el, afacerea aceea.

— Scrisoarea e încă udă de lacrimile lui ! îi zise ea lui David privindu-l cu atîta milă, încît în ochi îi sclipi iar ceva din vechea-i dragoste pentru Lucien.

— Bietul băiat, trebuie să fi suferit mult, dacă a fost iubit așa cum spune, exclamă nefericitul soț al Evei.

Și bărbatul ca și nevasta uitară de toate durerile lor în fața acestei dureri supreme. În acea clipă, Marion se năpusti înăuntru, zicînd :

— Coniță, au venit !... au venit !...

— Cine ?

— Doublon cu oamenii lui, dracul gol ! Kolb se bate cu ei ; vor să scoată lucrurile la mezat.

— Nu, nu, n-or să scoată nimic, n-aveți nici o grijă ! le strigă Petit-Claud, din camera de alături, de unde trecu la ei ; am venit să fac un nou apel. Nu trebuie să ne plecăm în fața unei sentințe care ne

învinuiește de rea-credință. M-am hotărît să nu mă apăr aici. Ca să câștig timp, l-am lăsat pe Cachan să vorbească, dar sînt sigur că izbîndesc încă o dată la Poitiers.

— Dar cît o să ne coste izbînda asta? întrebă doamna Séchard.

— Niște onorarii dacă izbîndesc și o mie de franci dacă pierdem.

— Dumnezeuule, exclamă sărmana Ève, dar leacul nu e oare mai primejdios decît boala?...

Auzind strigătul acesta de nevinovăție luminată de focul artileriei judiciare, Petit-Claud rămase fără grai, într-atît de frumoasă i se păru Ève. Bătrînul Séchard, chemat de Petit-Claud, sosi în acest timp. Prezența bătrînului în dormitorul copiilor, în care nepotelul zîmbea nenorocirii, făcu atunci ca scena să fie completă.

— Domnule Séchard, zise tînărul avocat, îmi datorezi șapte sute de franci pentru intervenție; dar îi vei reclama de la fiul dumitale adăugîndu-i la chiriile ce ți le datorează.

Bătrînul viticultor înțelese, din intonație și privire, înțepătura lui Petit-Claud.

— Te-ar fi costat mai puțin să fi dat cauțiune pentru feciorul dumitale!... îi spuse Ève depărtîndu-se de leagăn și apropiindu-se de moșneag ca să-l îmbrățișeze.

David, copleșit de mulțimea ce o vedea adunată în fața casei, unde Kolb se lupta cu oamenii lui Doublon, îi întinse mîna tatălui fără să-i dea bună ziua.

— Și cum de îți datorez eu șapte sute de franci? îl întrebă bătrînul pe Petit-Claud.

— Păi, mai întîi, pentru că *am stat în instanță* pentru dumneata. Fiind vorba de chiriile dumitale, față de mine ești solidar cu debitorul. Dacă fiul dumitale nu-mi plătește cheltuielile astea, mi le plătești dumneata... Asta însă nu-i nimic; peste cîteva

ceasuri, or să vină să-l ducă la închisoare pe David, o să-l lași dumneata ?

— Cît datorează ?

— Păi, cam vreo cinci-șase mii de franci, afară de ceea ce îți datorează dumitale și soției.

Bătrînul, devenit foarte bănuitor, privi tabloul mișcător ce i se înfățișa în odaia albă și albastră : o femeie frumoasă înlăcrimată lângă un leagăn, David clătînîndu-se în fine sub povara suferințelor, avocatul care îl atrăsese acolo poate într-o cursă ; *ursul* își crezu atunci inima sa de părinte pusă în joc de către ei, îi fu frică să nu fie speculat. Se apropie să-l mîngîie pe copilaș care îi întindea mînușițele. Cu toate necazurile părinților, copilul, îngrijit la fel cu al unui mare nobil englez, purta pe căpșor o bonetă brodată și căptușită cu roz.

— Hei ! David să facă ce-o ști ; eu nu mă gîndesc decît la copilul ăsta, exclamă bunicul ; și sînt sigur că și mama lui va zice ca mine. David e atît de savant, că trebuie să știe el cum să-și plătească datoriile !

— Să-ți spun eu care-ți sînt sentimentele, zise avocatul batjocoritor. Uite, domnule Séchard : dumneata ești gelos pe fiul dumitale. Ascultă adevărul ! dumneata l-ai adus pe David în halul ăsta, vînzîndu-i tipografia de trei ori mai scump decît făcea și ruinîndu-l ca să-ți plătească prețul acela cămătăresc. Da, da, nu da din cap ! Ziarul vîndut fraților Cointet, al cărui preț l-ai luat dumneata în întregime, era toată valoarea tipografiei... Il urăști pe fiul dumitale nu numai pentru că l-ai jecmănit, ci și pentru că ai făcut din el un om mai presus de dumneata. Te faci că-ți iubești grozav nepotul ca să-ți ascunzi pierderea sentimentelor față de fiu și de noră, care te-ar costa bani *hic et nunc* ³²², pe cîtă vreme nepotul n-are nevoie de dragostea dumitale decît *in extremis* ³²³. Il iubești pe copilașul ăsta, ca să se pară că ții la cineva din familie și să nu se zică, doamne ferește ! că n-ai inimă. ăsta mi-ești, domnule Séchard !...

— Ca să aud asemenea lucruri m-ai chemat aici ? întrebă moșneagul amenințător, uitându-se pe rînd la avocat, la noră și la fiu.

— Vai ! domnule, exclamă biata Ève adresîndu-se lui Petit-Claud. Ți-ai pus în gînd să ne nenorocеști ? Niciodată soțul meu nu s-a plîns de tatăl lui... Viticultorul își privi nora cu îndoială. — De atîtea ori mi-a spus că dumneata ții la el în felul dumitale, îi zise ea bătrînului, pricepîndu-i neîncrederea.

După ordinele lui Cointet cel mare, Petit-Claud desăvîrșea cearta dintre tată și fiu, pentru ca nu cumva tatăl să-l scoată pe David din marea încurcătură în care se afla.

— Chiar în ziua în care David va fi închis, îi spusese în ajun Cointet cel mare lui Petit-Claud, te voi prezenta doamnei de Senonches.

Cu inteligența pe care o dă iubirea, doamna Séchard ghicise dușmănia aceasta de comandă, după cum presimțise și trădarea lui Cérizet. Oricine își poate ușor închipui mirarea lui David, care nu putea înțelege cum de cunoștea atît de bine Petit-Claud și pe tatăl său și afacerile lui. Cînstitul tipograf nu știa de legăturile apărătorului său cu frații Cointet, și, pe de altă parte, nici nu bănuia că în pielea lui Métivier se ascundeau cei doi Cointet. Tăcerea lui David era o insultă pentru bătrînul viticultor ; de aceea avocatul profită de uimirea clientului său ca să spele putina.

— Adio, scumpul meu David ; acumа știi și tu : constrîngerea corporală nu poate fi infirmată prin apelul nostru ; nu le mai rămîne creditorilor tăi decît calea asta, și o vor lua. Așa că fugi !... Sau, mai degrabă, dacă vrei să mă crezi, iată : du-te la frații Cointet, ei au bani, și, dacă descoperirea ta e gata, dacă e bănoasă, asociază-te cu ei ; la urma urmelor, sînt niște oameni foarte de ispravă...

— Ce secret ? întrebă tatăl.

— Doar nu-l crezi atît de prost pe fiul dumitale să-și fi lăsat tipografia în părăsire fără să nu se fi

gîndit la altceva ? exclamă avocatul. E pe cale, după cum mi-a spus, să găsească mijlocul de a fabrica la trei franci topul de hîrtie care costă azi zece...

— Altă păcăleală ! izbucni bătrînul. V-ați înțeles aici cu toții, ca niște tîlhari de codru. Dacă David a descoperit asta, n-are nevoie de mine, a ajuns milionar ! Rămîneți cu bine, frumușeilor, bună seara.

Și moșneagul o porni în jos pe scară.

— Găsește-ți o ascunzătoare, îi zise lui David Petit-Claud, care alergă după bătrînul Séchard ca să-l scoată și mai tare din fire.

Avocățelul îl regăsi pe viticultor bombănind prin piața du Mûrier, îl întovărăși pînă în Houmeau și se despărți de el amenințîndu-l să obțină un executoriu pentru cheltuielile ce i se datorau, dacă nu i le plătea în cursul acelei săptămîni.

— Îți plătesc, dacă mă înveți cum să-l dezmoștenez pe fiu-meu fără să-i dăuinez nepotului și nurorii !... zise bătrînul Séchard depărtîndu-se deodată.

— Ce bine își mai cunoaște Cointet cel mare oamenii !... Nu-mi spunea el : „cei șapte sute de franci de dat o să-l oprească pe tată să plătească cei șapte mii de franci ai fiului ?” exclamă avocatul suînd în Angoulême. Totuși, nu trebuie să mă las *dus* de vulpoiul ăsta de negustor de hîrtie ; a venit vremea să-i cer și altceva decît vorbe.

— Ei, David dragă, ce ai de gînd să faci ?... îl întrebă Eve pe soțul său, după ce plecară bătrînul Séchard și avocatul.

— Pune la foc, Marion, ceaunul cel mai mare, îi strigă David slujnicii, am găsit ce căutam !

Auzind vorbele acestea, Eve își puse în mare grabă pălăria, șalul și pantofii.

— Imbracă-te, prietene, îi zise ea lui Kolb și hal cu mine, pentru că trebuie să aflu dacă nu există o cale să ieșim din iadul ăsta...

— Conașule, exclamă Marion după ce ieși Eve, gîndiți-vă să faceți ceva, altfel conîța se prăpădește de inimă rea. Cîștigați bani să plătiți datoriile și, pe

urmă, n-aveți decît să vă căutați comorile cît veți pofti...

— Taci din gură, Marion, răspunse David; voi înfrînge ultima piedică. Îmi scot o dată și brevetul de invenție și brevetul de perfecționare.

În Franța, nenorocirea inventatorilor e brevetul de perfecționare. Un om își jertfește zece ani de zile din viață ca să găsească un secret de industrie, o mașină, o descoperire oarecare, și capătă un brevet, se crede stăpîn pe munca lui; e urmat însă numaidecît de un concurent, care, dacă el n-a prevăzut totul, îi perfecționează invenția, adăugîndu-i un șurub, și i-o ia astfel din mînă. Așa că, inventînd, pentru fabricarea hîrtiei, o pastă ieftină, povestea nu se sfîrșise! Alții puteau perfecționa procedeul. David Séchard voia să previe totul, spre a nu-și vedea smulsă pricopsirea urmărită cu atîta trudă și printre atîtea greutăți. Hîrtia de Olanda (căci hîrtia fabricată numai din cîrpe de in a păstrat acest nume, deși Olanda n-o mai fabrică) conține și puțin clei; dar se încleiază foaie cu foaie, mănoperă ce-i scumpește prețul. Dacă s-ar putea încleia pasta de-a dreptul în cazan, și cu clei puțin costisitor (ceea ce se face de altfel și astăzi, dar încă imperfect), nu mai rămînea nici o perfecționare de găsit. De o lună încoace, David căuta deci să încleie pasta hîrtiei în cazan. Urmărea dintr-o dată două secrete.

Ève se duse s-o vadă pe maică-sa. Printr-o întîmplare fericită, doamna Chardon îngrijea tocmai de soția primului substitut de procuror. Aceasta adusese de curînd pe lume un moștenitor prezumtiv al familiei Milaud din Nevers. Ève, neîncrezîndu-se în nici un slujbaș ministerial, avusese ideea să-l consulte cu privire la situația ei pe apărătorul legal al văduvelor și orfanilor, să-l întrebe dacă nu-l putea libera pe David, obligîndu-se ea în locul lui sau vînzîndu-și drepturile ei; și mai spera să afle adevărul și asupra purtării omului cu două fețe care era Petit-Claud. Magistratul, surprins de frumusețea doamnei Séchard,

o primi nu numai cu atenția cuvenită unei femei, ci și cu un fel de curtenie cu care Ève nu era obișnuită. Sărmana femeie văzu, în sfârșit, în ochii magistratului, expresia aceea pe care, de la nunta ei, n-o mai găsisese decît la Kolb și care, pentru femeile frumoase ca Ève, este *criteriul* de apreciere a bărbaților. Cînd vreo pasiune, un interes sau vîrsta îngheață în ochii unui bărbat, scînteia supunerii depline care îi lucea în priviri la tinerețe, o femeie începe a se îndoi de acel bărbat și a-l supraveghea. Cei doi Cointet, Petit-Claud, Cérizet, toți oamenii în care Ève ghicise niște dușmani, o priviseră cu ochi reci și uscați; așa că acum se simți la largul ei în fața substitutului care, primind-o curtenitor, îi năruie însă, totodată, în cîteva cuvinte, toate speranțele.

— Nu e sigur, doamnă, îi zise el, ca la curtea din Poitiers să se modifice sentința ce restrînge la mobilele din casă cesiunea obținută de la soțul dumneavoastră asupra tuturor bunurilor sale, drept despăgubire pentru cheltuielile făcute de dumneavoastră cu casa. Privilegiul dumneavoastră nu trebuie să servească la acoperirea unei fraude. Însă, cum dumneavoastră veți fi admisă, în calitate de creditoare, la împărțeala obiectelor sechestrate; cum socrul dumneavoastră trebuie, de asemeni, să-și exercite privilegiul pentru valoarea chiriilor ce i se datorează, veți avea, după ce curtea se va pronunța, materie pentru noi contestații asupra a ceea ce numim noi, în termeni de drept, o *contribuție*.

— Prin urmare, domnul Petit-Claud ne ruinează? exclamă ea.

— Purtarea lui Petit-Claud, reluă magistratul, e conformă mandatului dat de soțul dumneavoastră, care vrea, zice avocatul, să cîștige timp. După mine, poate c-ar fi mai bine să vă desistați de apel și să achiziționați la vînzare, dumneavoastră și socrul dumneavoastră, uneltele cele mai necesare întreprinderii, dumneavoastră în limitele a ceea ce vi se cuvine, iar dînsul pentru valoarea chiriilor... Dar aceasta ar în-

semna să ajungeți prea repede la țintă. Avocații vă bagă la apă!...

— Aș intra atunci pe mîna bătrînului Séchard, căruia i-aș datora și chiria uneltelor și aceea a casei, soțul ar rămîne tot urmărit de domnul Métivier, care nu s-ar alege nici el cu mare lucru...

— Da, doamnă.

— În acel caz, situația noastră ar fi și mai proastă ca azi...

— Puterea legii, doamnă, e, la urma urmelor, de partea creditorului: dumneavoastră ați primit trei mii de franci, trebuie neapărat să-i dați îndărăt...

— Vai, domnule, ne credeți în stare să... ?

Ève se opri, dîndu-și seama de primejdia în care justificarea ei l-ar azvîrli pe fratele său.

— O ! știu eu, reluă magistratul, că afacerea e cam nelămurită, cam încîlcită, și de partea debitorilor, care sînt cinstiți, delicați, alesi chiar!... și de partea creditorului, care nu-i decît un om de paie... Ève se uită înfricoșată la magistrat. — Înțelegeți și dumneavoastră, zise el cu subînțelesuri, că noi avem tot timpul, cît stăm și ascultăm pledoariile avocaților, spre a cîntări ceea ce se petrece sub ochii noștri.

Ève se întoarse acasă deznădăjduită. La șapte seara, Doublon aduse comandamentul care făcea cunoscută constrîngerea corporală. Urmărirea atinsese deci punctul culminant.

— Incepînd de mîine, zise David, n-o să mai pot ieși decît noaptea.

Ève și doamna Chardon izbucniră în plîns. Pentru ele, ascunderea însemna dezonoarea. Aflînd că libertatea stăpînului era amenințată, Kolb și Marion se speriară cu atît mai mult, cu cît ei, de mult, îl socotiseră lipsit de orice gînd rău; și se temură atît de tare pentru el, încît se înfățișară stăpînilor, sub pretextul de a afla cu ce puteau ei doi să le fie de folos. Veniră tocmai cînd cele trei ființe, pentru care viața fusese pînă atunci atît de simplă, plîngeau dîndu-și seama de necesitatea de a-l ascunde pe David. Dar

cum să te ferești de spionii nevăzuți care, încă de pe atunci, urmăreau desigur fiecare pas al omului aceleuia, din păcate atît de distrat ?

— *Taca gonitza vrè, aștebtzi ein sfert ceas; eu mergi in regunoașterea la inamig, zise Kolb, și se vedetzi che me brigeb... Par eu așa ein neamtz; dar sint ein atefarat vrancez; bot și eu se fii șmeker.*

— Da, conică, spuse Marion; lăsați-l să se ducă. Nu se gîndește decît cum să-l păzească pe conașul, numai la asta îi e gîndul. Kolb nu-i un om; e... cum să spun?... un cîine credincios !

— Du-te, dragă Kolb, îi zise David, mai avem încă timp să luăm o hotărîre.

Kolb dădu fuga la portărel, unde dușmanii lui David, adunați la sfat, căutau un mijloc să pună mîna pe el.

Arestarea debitorilor, în provincie, este un fapt nemaipomenit, cu totul în afara regulii. În primul rînd că toată lumea se cunoaște prea bine ca să recurgă la o cale atît de urită. Toată viața, după aceea, creditorii și debitorii sînt nevoiți să se vadă, să se întîlnească mereu. În al doilea rînd, cînd un negustor pune la cale vreun faliment răsunător, Parisul îi servește ca loc de refugiu. Parisul e întrucîtva Belgia provinciei : se găsesc acolo adăposturi aproape de nepătruns, iar mandatul portărelului expiră la limitele jurisdicției sale. Și mai sînt și alte piedici, tot așa de puternice. Astfel, legea care consfințește inviolabilitatea domiciliului se aplică fără excepție în provincie; portărelul n-are dreptul, ca la Paris, să pătrundă într-o casă străină pentru a-l aresta pe debitor. Legiuitorul a socotit că trebuie să excepteze Parisul de la această regulă, din cauză că acolo foarte des mai multe familii locuiesc în aceeași casă. În schimb, în provincie, ca să pătrundă în domiciliul debitorului, portărelul e dator să fie asistat de judele de ocol. Iar judecătorul de ocol, care îi are sub autoritatea sa pe portărei, este aproape liber să-și dea sau să-și refuze concursul. Spre lauda judecătorilor de ocol, tre-

buie să spunem că această obligație îi apasă, nu vor să slujească unor pasiuni oarbe, sau unor răzbunări. Mai sînt și alte piedici, la fel de grave, și care tind să modifice cruzimea cu totul inutilă a legii asupra constrîngerii corporale, prin acțiunea, moravurilor, care ades schimbă legile ajungîndu-se pînă chiar la anularea lor. În orașele mari, se găsesc destui ticăloși, oameni fără căpătii și fără conștiință, ca să facă pe spionii; însă, în orașele mici, fiecare se cunoaște prea bine cu ceilalți ca să se poată pune în slujba unui portărel. Oricare om din clasa de jos care s-ar preta la asemenea degradare ar fi silit să părăsească orașul. În acest chip, arestarea unui datornic nefiind, ca la Paris sau ca în marile centre, obiectul industriei privilegiate a guarzilor comerciali, devine o operă de procedură deosebit de anevoioasă, o luptă de șiretlicuri între debitor și portărel, ale căror născociri au oferit „faptelor diverse“ ale ziarelor din Paris niște foarte nostime relatări. Cointet cel mare nu voise să se arate; însă Cointet cel gras, care se pretindea însărcinat de Métivier cu această afacere, venise la Doublon împreună cu Cérizet, ajuns șef de atelier în tipografia lor, și a cărui colaborare și-o asiguraseră cu fîgăduiala unei hîrtii de o mie de franci. Doublon, la rîndu-i, se putea bizui pe doi din oamenii lui. Astfel, frații Cointet aveau de pe acum trei copoi care să le supravegheze prada. De altminteri, în momentul arestării, Doublon putea să folosească și jandarmaria care, potrivit sentinței, e datoare să-și dea concursul portărelului ce i l-ar cere. Aceste cinci persoane erau deci întrunite în biroul particular al lui Doublon, situat la parterul casei, în încăperea din spatele biroului pentru public.

Întrai în biroul pentru public printr-un coridor destul de lat, cu lespezi pe jos, care constituia un fel de alee. Casa avea o singură ușă, de o parte și de alta a ușii era atîrnată cîte o tăbliță oficială aurită, pe care scria cu negru: PORTĂREL. Cele două ferestre dinspre stradă aveau zăbrele. Biroul particular

dădea spre grădina în care portărelul, îndrăgostit de Pomona³²⁴, cultiva cu frumoase rezultate vița de vie. Bucătăria se afla în fața biroului pentru public, iar în spatele ei urca scara la etajul de deasupra. Casa se afla pe o străduță din spatele noului palat de justiție, pe atunci în construcție și care nu fu gata decât prin 1830. Amănuntele acestea folosesc ca să se poată înțelege cele ce aveau să i se întâmple lui Kolb. Alsacianul nascocise planul de a se prezenta la portărel acasă sub pretextul de a i-l vinde pe stăpînul său, spre a afla astfel cursele ce i se vor întinde și spre a-l apăra. Bucătăreasa veni să deschidă. Kolb îi spuse că dorea să-i vorbească domnului Doublon pentru niște afaceri. Supărată că o luase de la spălatul vaselor, femeia deschise ușa biroului pentru public zicîndu-i lui Kolb, pe care nu-l cunoștea, să-l aștepte acolo pe conașul, reținut pentru moment în biroul de alături; apoi se duse să-i spună stăpînului că un om dorea să-i vorbească. Expresia *un om* însemna atît de limpede un țăran, încît Doublon zise: „Să aștepte!“ Kolb se așeză pe un scaun lîngă ușa dinspre biroul particular.

— Ei, cum ai de gînd să procedezi? pentru că, dacă am putea pune mîna pe el, am cîștiga vreme, spunea Cointet cel gras.

— Cum e fraier nu numai cu numele, o să fie foarte ușor, se repezi Cérizet.

Recunoscînd glasul lui Cointet cel gras, dar mai ales auzind aceste două fraze, Kolb ghici îndată că era vorba de stăpînul său, și mirarea îi crescuse deosebind și glasul lui Cérizet.

— *Ein paiad be care el a gresgud!* exclamă el speriat.

— Copii, zise Doublon, iată ce trebuie să facem. Ne înșirăm oamenii pe o mare distanță, începînd din strada Beaulieu și din piața du Mûrier, prin toate părțile, spre a-l urmări pe *fraier* (porecla asta îmi place!), fără ca el să bage de seamă; nu-l slăbim din ochi pînă ce nu va intra în casa unde se va socoti

bine ascuns; îl lăsăm cîtva timp să se creadă acolo în siguranță, apoi dăm peste el într-una din zile înainte de răsăritul ori de apusul soarelui.

— Dar, în clipa asta, ce-o fi făcînd? ar putea să ne scape, zise Cointet cel gras.

— E acasă, răspunse Doublon; dacă iese, știm numaimcît. Am un *specialist* la pîndă în piața du Mûrier, un altul la colțul tribunalului, și un altul la treizeci de pași de casa mea. Dacă omul nostru iese, ei fluieră; și n-ar face nici trei pași, că eu aș și afla-o prin această comunicare telegrafică.

Portăreii le spun însoțitorilor lor *specialiști*!

Kolb nici nu nădăjduise un noroc așa de mare! Ieși încet din birou, și îi spuse servitoarei:

— *Tomnu Touplon iste vorte ogubad agum, o se fin mune diminetz.*

Alsacianului, ca fost cavalerist, îi venise o idee pe care se și duse s-o pună în practică. Alergă la un cunoscut care închiria cai, alese un cal și puse de-l înșeură; apoi se întoarse într-un suflet acasă la stăpîn, unde o găsi pe coniața Ève deznădăjduită la culme.

— Ce s-a întîmplat, Kolb? întrebă tipograful văzîndu-l pe alsacian și vesel și speriat totodată.

— *Te șur impresur, numai hotzi și minginoji. Cel mai bine iste ca stapin sa se asgundă. Gonitza a ghindit unde se asgunda pe gonajul?*

După ce credinciosul Kolb le aduse la cunoștință trădarea lui Cérizet, posturile de sentinelă din jurul casei, participarea lui Cointet cel gras la afacere, dîndu-le astfel posibilitatea de a bănui viclesugurile puse la cale de asemenea oameni împotriva stăpînului său, situația lui David li se înfățișă în cele mai întunecate culori.

— Frații Cointet sînt cei care te urmăresc, exclamă biata Ève doborîită, și iată de ce Métivier se arată atît de necruțător... Sînt fabricanți de hîrtie și vor să-ți afle secretul.

— Cum să scăpăm de ei? exclamă doamna Chardon.

— *Taca gonitza ai un log unde pune pe gonajul, întrebă Kolb, eu potzi sa tugi pe el agolo fara ca ei sa știi.*

— Să nu intri decît noaptea în casă la Basine Clerget, răspunse Ève, mă voi duce să pun totul la cale cu ea. În împrejurarea asta, te poți încrede în Basine ca și în mine.

— Spionii or să te urmărească, zise în sfîrșit David, care începuse a-și mai veni în fire. Trebuie să găsim un mijloc să-i dăm de veste Basinei fără ca vreunul dintre noi să se ducă la ea.

— *Gonitza potzi merce, zise Kolb. La mine iste ein plan. Eu ies cu gonajul, și spioni or sa fine tuba noi. In acest freme, gonitza se tuce la tomnișora Clerget ușor, pentru ca nu iste nimeni se urmaresc la tinsa. La mine iste ein gal; urchem amintoi la el; și nici tragul nu așunce pe noi!*

— Dragul meu, atunci adio, exclamă sărmana femeie aruncîndu-se în brațele soțului; nici unul dintre noi n-o să venim pe la tine, căci s-ar putea să te trădăm. Trebuie să ne luăm rămas bun pentru tot timpul cît va ține această închisoare voluntară. O să ne scriem prin poștă, Basine o să ne aducă scrisorile tale, iar eu o să-ți scriu pe numele ei.

Cînd ieșiră, David și Kolb auziră fluierăturile și îi duseră pe spioni pînă dincolo de poarta Palet, unde locuia cel cu caii. Acolo, Kolb îl luă pe stăpîn în șea, spunîndu-i să se țină bine de el.

— *Vlueratzi, vlueratzi, tracutzilor! Nu pase la mine te foi!* striga Kolb. *N-o se punetzi foi mina be ein gafalerisd cum mine!*

Și fostul cavalerist dădu pîteni calului ce porni pe cîmp cu o iuțeală care îi împiedică îndată pe spioni de a-i mai urmări și nici de a ști încotro se îndreptau.

Ève se duse la Postel, sub pretextul destul de bine găsit de a-l consulta. După ce îndură insulta acelei

mile care nu dăruie decît vorbe, plecă de acolo și putu ajunge, fără a fi văzută, la casa Basinei, căreia îi încredință necazurile cerîndu-i ajutor și protecție. Basine, care, pentru mai multă siguranță, o dusesse pe Ève în odaia ei, deschise ușa unui cabinet alăturat luminat doar de o fereastră așezată foarte sus, astfel încît de afară nu se vedea înăuntru. Cele două prietene destupară o mică sobă al cărei coș mergea de-a lungul celui al sobei din atelier, în care lucrătoarele întrețineau focul pentru fiarele lor de călcat. Ève și Basine întinseră pe jos niște învelitoare vechi de pat ca să nu se audă cînd se umblă prin odaie, dacă David ar fi făcut cumva zgomot din neatenție; îi aduseră un pat de campanie pentru dormit, un cuptor pentru experiențele lui, o masă și un scaun pentru stat și scris. Basine făgădui să-i dea de mîncat noaptea; și, cum nimeni nu intra vreodată în camera ei, David n-avea să se teamă de dușmani, nici chiar de poliție.

— În sfîrșit, zise Ève îmbrățișîndu-și prietena, aici e în siguranță.

Ève trecu iar pe la Postel ca să-și lămurească o îndoială care, zicea ea, o aducea înapoi la un judecător atît de priceput de la Tribunalul de comerț, și veni pînă acasă însoțită de el, care-i tot spunea:

— Dacă m-ai fi luat pe mine, n-ai fi ajuns aici!...

Gîndul acesta răzbătea în toate frazele micului spițer. La înapoiere, Postel își găsi nevasta ge'oaasă pe minunata frumusețe a doamnei Séchard și furioasă pe politețea soțului, care însă o domoli spunîndu-i că lui îi plăceau mai mult femeiuștile roșcate decît cele oacheșe și înalte care sînt, precum caii, totdeauna în grajd. Și pesemne că-i dădu și cîteva dovezi de sinceritate, căci a doua zi, doamna Postel era foarte dulce cu el.

— Putem fi liniștite, le spuse Ève maică-si și Marionei, pe care le regăsise, după expresia Marionei, tot *cutremurate*.

— O ! au plecat, zise Marion, cînd Ève se uită mașinal prin odaie.

— *Unte se mercem ?...* întrebă Kolb după ce ajunseră la o leghe de Angoulême, pe șoseaua Parisului.

— La Marsac, răspunse David, dacă m-ai adus pe drumul ăsta, o să mai încerc pentru ultima oară să-l înduplec pe tata.

— *Mai pine aş merce gondra eine paderie te dunurile ! viinka el nu are inima, tomnu tata te la tumnefostra !*

Fostul tipograf nu credea în fiul său ; îl judeca, așa cum judecă oamenii de rînd, după rezultate. În primul rînd, nu admitea că-l jefuise pe David ; în al doilea rînd, fără să ia în seamă deosebirea de vremuri, își zicea :

— I-am dat în primire o tipografie, așa cum mi s-a dat și mie ; iar el, care știa mult mai multe decît mine, n-a fost în stare să se descurce ! Nefiind cîtuși de puțin capabil să-și înțeleagă fiul, îl osîndea și își dădea asupra acelei mari inteligențe un fel de superioritate, zicîndu-și : „Tot de la mine o să aibă de mîncare“. Niciodată psihologii nu vor reuși să facă înțeleasă toată influența pe care sentimentele o au asupra intereselor. Influența aceasta este tot atît de puternică, pe cît este și aceea a intereselor asupra sentimentelor. Toate legile naturii se influențează unele pe altele. David, în schimb, își înțelegea tatăl și, bun cum era, îl scuza. Ajunși la orele opt la Marsac, Kolb și David îl găsiră pe bătrîn spre sfîrșitul cinei pe care o lua totdeauna cu puțin înainte de culcare.

— Numai judecății îi datorez vizita ta, zise tatăl privindu-l pe fiu cu un zîmbet amar.

— *Nu știu gum facetzi che va intilnitzi, tumnevoastre toi ?... Tinsul umpla mereu prin nori, iar tumneta numai prin fie !* exclamă Kolb scos din fire. *Blatește, blatește ! așa drepui sa se porte un tata ?...*

— Hai, Kolb, du calul la coana Courtois, ca să nu-l necăjească pe tata, și află că un părinte are totdeauna dreptate.

Kolb plecă, mîriind ca un cîine care, certat de stăpîn pentru grija lui, protestează, dar ascultă. David, fără să-și spună taina, se oferî atunci să-i dea tatălui proba cea mai bună despre descoperirea lui, propunîndu-i o cointeresare în această afacere, în schimbul sumelor ce-i deveneau necesare, fie spre a se libera de îndată, fie spre a se consacra exploatării secretului său.

— Ei! cum o să-mi dovedești tu că poți face cu nimic hîrtie bună care să nu coste nimic? întrebă fostul tipograf, țintuindu-și fiul cu o privire înecată de băutură, dar șireată, curioasă și lacomă. Ai fi zis că e un fulger țîșnind dintr-un nor de ploaie, căci bătrînul urs, credincios tabieturilor lui, nu se culca vreodată pînă nu-și lua *scufia de noapte*. Și *scufia* asta însemna două sticle de vin bun și vechi pe care, după expresia lui, *le sorbea pe îndelete*.

— Nimic mai simplu, răspunse David. N-am hîrtie la mine, am venit aici ca să fug de Doublon; și, văzîndu-mă gonind pe șoseaua către Marsac, mi-a trecut prin gînd că poate găsesc la dumneata înlesnirile pe care le-aș căpăta de la un cămătar. N-am pe mine decît hainele. Incuie-mă cu cheia într-un loc, unde nimeni să nu poată intra, nici să mă vadă, și...

— Cum, zise bătrînul, uitîndu-se fioros la fiul său, n-o să mă lași să văd ce faci?...

— Tată, răspunse David, tu mi-ai arătat că în afaceri nu există tată...

— A! va să zică n-ai încredere în acela care ți-a dat viața!

— Nu, ci în acela care mi-a luat putința de a trăi.

— Fiecare pentru sine, ai dreptate! zise bătrînul. Bine, te duc în beci.

— Intru acolo cu Kolb, îmi dai un cazan ca să-mi fac pasta, reluă David fără să fi băgat de seamă

privirea ce i-o zvîrlise tatăl; apoi îmi aduci niște tulpini de anghinare, de sparanghel, de urzici, de trestii, pe care le tai de pe malul gîrlei. Iar mîine dimineață, ies din beci cu niște hîrtie de toată frumusețea.

— Dacă e cu puțință... exclamă ursul sughițînd, poate c-o să-ți dau... să văd dac-o să pot să-ți dau... în fine, douăzeci și cinci de mii de franci, cu condiția de a mă face să cîștig tot pe atîta în fiecare an.

— Pune-mă la încercare, mă învoiesc! exclamă David. — Kolb, du-te călare la Mansle, cumpără o sită mare de la un dogar, niște clei de la un spițer și întoarce-te degrabă.

— Na, bea!... spuse tatăl punînd dinaintea fiului o sticlă de vin, pîine și niște resturi de carne rece. Ia putere, mă duc să-ți caut cîrpele tale verzi, căci sînt verzi cîrpele tale! mă tem chiar să nu fie prea verzi.

Peste două ceasuri, pe la unsprezece seara, bătrînul îi închidea pe băiat și pe Kolb într-o mică încăpere de lîngă beci, acoperită cu olane, și în care se aflau cele trebuincioase pentru prepararea vinurilor din Angoumois, din care se face faimosul coniac.

— O! dar aici e ca într-o fabrică!... uite lemne și cazane! exclamă David.

— Atunci, sîntem înțeleși, zise bătrînul Séchard, vă încui aici și dau drumul cîinilor, ca să fiu sigur că nu-ți aduce cineva hîrtie din afară. Arată-mi foile mîine și îți făgăduiesc să-ți fiu asociat, afacerile or să fie astfel limpezi și bine conduse...

Kolb și David se lăsară încuiați și petrecură cam două ceasuri rupînd și preparînd tulpinile, servindu-se de două scînduri groase de stejar. Focul ardea, apa fierbea. Pe la două din noapte, Kolb, mai puțin ocupat decît David, auzi un oftat ce semăna cu un sughiț de bețiv, luă o lanternă din cele două și se apucă să cerceteze prin tot locul: zări atunci chipul vinețiu al bătrînului Séchard într-o mică deschizătură pătrată de deasupra ușii care dădea în beci și

care era ascunsă de niște butoaie goale. Bătrînul vulpoi îi băgase acolo pe fiu-său și pe Kolb prin ușa dinspre curte. Cea de-a doua ușă slujea la rostopolirea poloboacelor de-a dreptul din beci în acea încăpere, fără a mai fi nevoie de vreun ocol prin curte.

— *Ah! moșule, asda nu iste cluma, sa spionedzi paiad te la tumneta... Știi ge faci chind pei tumneta eine sdigla te jin pun? Dai te paud la ein buncaș!*

— Vai, tată!... zise David.

— Venisem să văd dacă n-ai nevoie de ceva, spuse podgoreanul trezit pe loc din beție.

— *Și te tragul noster atzi luad eine sgara mik?* zise Kolb, care deschise ușa după ce făcuse loc și care îl găsi pe moșneag în cămașă, cocoțat pe o scară scundă.

— Puteai să te îmbolnăvești, așa dezbrăcat cum ești! exclamă David.

— Mi se pare că sînt somnambul, zise bătrînul rușinat, dîndu-se jos. Neîncrederea ta în mine m-a făcut să visez, se făcea că te înțeleseseși cu diavolul să înfăptuiești ceea ce alții nu pot.

— *Tiafol este bovda tumnefostra te arcintzi!* exclamă Kolb.

— Du-te de te culcă, tată, zise David; încuie-ne, dacă vrei, dar scutește-ne să mai vii pe aici; Kolb o să stea de strajă.

A doua zi, la patru, David ieși din încăperea unde stătuse încuiat, după ce înlăturase orice urmă a operațiunilor sale, și îi aduse tatălui său vreo treizeci de foi de hîrtie de o finețe, albeață și trăinicie de mai mare mirarea, și care aveau toate, în filigrană, urmele firelor, mai groase sau mai subțiri, ale sitei din păr de cal. Bătrînul luă mostrele, le încercă cu limba ca un urs deprins din copilărie cu treaba asta; le îndoi, le mototoli, le supuse la toate încercările la care tipografii pun hîrțiile ca să-și dea seama de calitățile lor, apoi, deși nu mai avu ce spune, nu voi totuși să se dea bătut.

— Trebuie să vedem cum or să se facă sub presă !... zise el spre a se scuti să-și laude fiul.

— *Ge vel de om și asda !* exclamă Kolb.

Bătrînul, făcîndu-se tot mai rece, acoperi sub demnitatea părintească o nehotărîre prefăcută.

— Nu vreau să te înșel, tată, hîrtia asta mi se pare încă prea scumpă și vreau să rezolv problema încleierii în cazan... Doar atîta îmi mai rămîne să găsesc...

— Aha ! voiai să mă păcălești !

— Păi, atunci ți-aș mai fi spus ? Și acuma pot să pun cleiul în cazan, dar deocamdată nu pătrunde în mod egal în toată pasta și îi dă hîrtiei o asprime de perie.

— Foarte bine, perfecționează-ți încleierea în cazan și atunci o să-ți dau banii.

— *Stepinul n-o se vade niciodata cum arada panii tumnefostra !*

Se vedea că bătrînul voia să-i plătească lui David rușinea pe care o înghițise ; de aceea se purtă cît mai rece.

— Tată, spuse David, care îl trimise afară pe Kolb, nu ți-am purtat pică pentru că ți-ai făcut singur prețul tipografiei și încă un preț din cale-afară de mare ; te-am socotit doar tatăl meu. Mi-am zis : „Să-l las pe bătrînul, care s-a trudit din greu, care m-a crescut desigur mai bine decît meritam, să se bucure în liniște și în voie de roadele muncii sale“. Ți-am lăsat chiar și averea mamei și m-am înhămat fără nici o vorbă la traiul greu ce mi-l făcuseși. Plănuisem să mă căpățuiesc fără să-ți dau dumitale nici o bătaie de cap. Și uite, secretul l-am găsit, cu fața dogorită de foc, fără pîine în casă, chinuit de datorii ce nu-s ale mele... Da, am luptat cu răbdare pînă ce mi s-au sleit puterile. Poate că-mi datorezi ajutor !... dar nu te gîndi la mine, uită-te la femeia și la copilașul acela... (aici, David nu-și putu opri lacrimile) și dă-le ajutor și ocrotire. Ai să fii tu mai prejos decît Marion și Kolb, care mi-au dat

economiile lor? exclamă fiul, văzîndu-și tatăl rece ca marmura.

— Și nu ți-au fost de ajuns? strigă bătrînul fără pic de rușine; păi, tu ai înghiți Franța întreagă!... Bună seara! Eu sînt prea neînvățat ca să mă vîr în niște speculații în care numai eu aș fi speculantul. N-o să-l mănînce *maimuța* pe *urs*, zise el făcînd aluzie la poreclele lor de atelier. Eu sînt viticultor, nu bancher... Și, afară de asta, vezi tu, afacerile dintre tată și fiu dau totdeauna greș. Hai să mîncăm. Pof-tim! să nu spui că nu-ți dau nimic!...

David era una din acele ființe cu inima largă, în care se pot ascunde suferințele în așa fel, încît să rămînă o taină pentru acei ce le sînt dragi; de aceea, momentul cînd durerea întrece orice margine înseamnă pentru asemenea oameni sforțarea lor supremă. Eve înțelesese bine acest minunat caracter. Însă tatăl văzu, în valul de durere adus de la fund la suprafață, jeluirea obișnuită a copiilor ce vor să-și *păcălească părinții* și luă marea descurajare a fiului drept rușinea nereușitei. Tatăl și fiul se despărțiră certați. David și Kolb se înapoiară pe la miezul nopții la Angoulême, intrînd în oraș pe jos și cu precauțiile hoților care se duc la furat. Pe la ora unu noaptea, David fu introdus, fără martori, în casă la domnișoara Basine Clergêt, în adăpostul pregătit de soția sa. Iar acolo, David avea să fie păzit cu cea mai ingenioasă milă, aceea a unei tinere lucrătoare! A doua zi de dimineață, Kolb se lăudă că l-a salvat călare pe stăpîn și că l-a dus la o plută ce avea să-l poarte pînă la Limoges. O provizie destul de mare de materii prime fu înmagazinată în pivnița Basinei, ceea ce a făcut ca Marion, Kolb, doamna Séchard și maică-sa să n-aibă nevoie a merge pe la domnișoara Clerget.

După două zile de la scena cu fiul său, bătrînul Séchard, văzînd că mai are încă douăzeci de zile pînă să înceapă culesul viei, veni în grabă la noră, mînat de zgîrcenia lui. Îi pierise somnul, voia să

afle dacă descoperirea avea sorți de izbîndă și de cîștig și voia să stea la pîndă să vadă *cum încolțește grîul*, după expresia lui. Veni să locuiască, deasupra apartamentului nurorii, într-una din cele două camere de la mansardă, pe care și le rezervase, și stătu acolo, închizînd ochii la lipsurile în care se zbătea casa fiului său. I se datorau chirii, puteau măcar să-l hrănească ! Nu i se părea nimic curios că era servit în farfurii de tablă.

— Și eu am început tot așa, îi răspunse el nurorii cînd ea se scuză că nu îl servește în tacîmuri de argint.

Marion fu nevoită să se îndatoreze pe la negustori pentru tot ce se consuma în casă. Kolb își găsise de lucru pe la niște zidari, cu un franc pe zi. În fine, curînd nu-i mai rămase decît zece franci bieteii Ève, care, în interesul copilului și al lui David, își sacrifică ultimii bani ca să-i dea de mîncare cum se cuvine viticultorului. Ea spera mereu că răsfațul în care îl ținea, dragostea ei respectuoasă, resemnarea ei îl vor înduioșa pe zgîrcit ; el însă rămînea mereu de gheață. În cele din urmă, tot văzîndu-i privirea rece ca a fraților Cointet, ca a lui Petit-Claud și a lui Cérizet, voi să-i studieze caracterul și să-i ghi-cească gîndurile ; dar degeaba ! Bătrînul Séchard era de nepătruns, prefăcîndu-se totdeauna pe jumătate beat. Beția e un dublu vâl. La adăpostul cherelelii lui, cînd prefăcută, cînd adevărată, încerca și el să-i smulgă Èvei secretele lui David, cînd alin-tînd-o, cînd sperînd-o. De cîte ori Ève îi răspundea că nu știe nimic, el îi spunea : O să-mi beau toată averea ; o s-o dau pe o *pensie pe viață*.

Lupta aceasta înjositoare o obosea pe sărmana victimă care, ca să nu-și piardă respectul datorat socrului, ajunsese să nu-i mai răspundă. Într-o zi, scoasă din fire, îi zise :

— Păi, tată, există o cale foarte simplă ca să ai totul : plătește-i datoriile lui David, el o să se întoarcă acasă, unde o să cădeți la o învoială.

— Aha ! asta așteptați voi de la mine ! exclamă el ; bine că știu.

Bătrînul Séchard, care nu credea în fiul său, credea în schimb în frații Cointet. Aceștia, cînd se duse să-i întrebe, îl uimiră într-adins, spunîndu-i că era vorba de milioane în cercetările întreprinse de fiul său.

— Dacă David poate să-mi dea dovada că a izbutit, n-aș șovăi să fac cu el o asociație, eu aducînd fabrica mea de hîrtie și calculîndu-i lui descoperirea la o valoare egală, îi spuse Cointet cel mare.

Bănuitorul bătrîn luă atîtea informații „cinstindu-se“ cu lucrătorii, îl chestionă atît de dibaci pe Petit-Claud, făcînd pe prostul, încît începu să-i bănuie pe Cointet că se ascund îndărătul lui Méti-vier ; le puse însă în seamă planul de a ruina tipografia Séchard și de a fi plătiți de el, ducîndu-l de nas cu descoperirea, căci moșneagul analfabet nu putea ghici complicitatea lui Petit-Claud, nici urzeala de intrigi întreprinse spre a pune mîna, mai devreme ori mai tîrziu, pe bănosul secret industrial. În sfîrșit, într-o zi, moșul, scos din fire de tăcerea nurorii și de faptul că nu-i putea smulge taina ascunzătorii lui David, se hotărî să pătrundă în atelierul de topit sulurile, după ce aflase că fiu-său își făcea acolo experiențele. Coborî din odaia lui cu noaptea în cap și se apucă să cotrobăiască pe la broasca ușii.

— Hei ! ce faci acolo, jupîne ?... îi strigă Marion, care se scula din zori ca să se ducă la fabrică, și care dădu fuga la atelierul unde se uda hîrtia.

— Păi, ce ? nu sînt acasă la mine, Marion ? făcu moșul rușinat.

— Frumos îți șade ! ai ajuns hoț la bătrînețe !... Și ai luat-o și de dimineață, așa, pe stomacul gol !... Mă duc să-i spun numaidecît conîței.

— Ține-ți gura, Marion, zise bătrînul scoțînd din buzunar două monezi de cîte șase franci. Na asta...

— O să-mi țin gura, dar să nu mai umbli pe aici !
îi spuse Marion amenințându-l cu degetul, că altfel
te spun în tot orașul.

Cum plecă moșneagul, Marion sui la stăpînă.

— Poștiți, conită, i-am șterpelit doisprezece franci
socrului dumneavoastră... luați-i...

— Și cum ai făcut asta ?

— Voia să vadă cazanele și lucrurile adunate de
conașul, ca să-i afle taina. Știam eu că nu mai era
nimica în bucătăria mică ; însă l-am speriat ca și
cum ar fi vrut să-l fure pe fecioru-său, și el mi-a dat
banii ăștia ca să-mi țin gura...

În momentul acesta, Basine, veselă, îi aduse priete-
nei sale o scrisoare de la David, scrisă pe o hîrtie
minunată, și pe care i-o dădu în taină :

*Scumpa mea Ève, îți scriu ție celei dintîi pe cea
dintîi foaie de hîrtie obținută după procedeele mele.
Am izbutit să rezolv problema încleierii în cazan !
Kilogramul de pastă costă acum, chiar presupunînd
că ar trebui să dau o deosebită îngrijire unor tere-
nuri bune pentru produsele de care mă folosesc, cam
vreo cincizeci de centime. Cu modul acesta, topul
de șase kilograme va întrebuița pastă încleiată de
trei franci. Sînt sigur că voi reduce la jumătate greu-
tatea cărților. Plicul, scrisoarea, eșantioanele sînt de
diferite fabricații. Te îmbrățișez ; vom fi fericiți fiind
bogați, singurul lucru care ne mai lipsea.*

— Uite, îi zise Ève socrului, întinzîndu-i eșanti-
oanele, dă-i fiului dumitale banii de pe struguri și
ajută-l să se îmbogățească. O să-ți dea înapoi de
zece ori cît îi vei da, căci a izbutit...

Bătrînul Séchard alergă îndată la frații Cointet.
Acolo, fiecare eșantion fu încercat, cercetat cu amă-
nunțime ; unele erau cu clei, altele fără, erau etiche-
tate de la trei franci pînă la zece franci topul ; unele
erau de o puritate metalică, altele moi ca hîrtia chi-
nezească, erau de toate nuanțele posibile de alb.

Niște cămătăari, cercetînd niscaiva diamante, și tot n-ar fi avut ochii mai aprinși decît ai fraților Cointet și ai bătrînului Séchard !

— Fiul dumitale e pe drumul cel bun, zise Cointet cel gras.

— Păi atunci, plățiți-i datoriile, spuse bătrînul tescuitor.

— Cu toată plăcerea, dacă vrea să ne ia ca asociați, răspunse Cointet cel mare.

— V-am priceput acuma ! exclamă fostul urs, îl urmăriți pe fiu-meu sub numele lui Métivier și vreți ca să vă plătesc eu, asta e ! Nu se prinde, domnilor !...

Cei doi frați se uitară unul la altul, dar știură să-și ascundă mirarea pricinuită de perspicacitatea zgîrcitului.

— Noi nu sîntem încă destul de milionari ca să ne putem îngădui să facem afaceri de scont, replică Cointet cel gras ; ne-am socoti îndeajuns de fericiți să ne putem plăti măcar hîrtia de tipar cu bani gheață, căci și acuma tot polițe îi dăm negustorului nostru.

— Trebuie încercată o experiență în mare, răspunse rece Cointet, pentru că ceea ce reușește într-o oală de fierț dă greș într-o fabricare întreprinsă pe o scară mai mare. Liberează-l dumneata pe fiul dumitale.

— Da, dar fiul meu, pus în libertate, o să mă mai vrea asociat ? întrebă bătrînul Séchard.

— Asta nu ne privește, zise Cointet cel gras. Crezi cumva că, dacă îi vei da feciorului dumitale zece mii de franci, s-a isprăvit cu greutățile ? Un brevet de invenție costă două mii de franci, trebuie să meargă în mai multe rînduri la Paris ; pe urmă, înainte de a da bani, e nevoie să fabrice, cum spune fratele meu, o mie de topuri, să strice multe fierături ca să ne putem da seama. Vezi dumneata, în nimic nu trebuie să te încrezi mai puțin decît în inventatori.

— Mie, spuse Cointet cel mare, îmi place pînea gata, scoasă din cuptor.

Bătrînul petrecu noaptea rumegînd această dilemă : „Dacă îi plătesc datoriile lui David, el e liber, și o dată liber, nu mai are nevoie să mă ia ca asociat. Știe că l-am tras pe sfoară în prima noastră asociație și n-o să vrea să mai facă încă una. Interesul meu ar fi deci să-l țin la închisoare, nenorocit...”

Cei doi Cointet îl cunoșteau îndeajuns pe Séchard-tatăl ca să știe că li se va alătura lor. Deci, cei trei își ziceau :

„Ca să facem o societate bazată pe secretul lui David, e nevoie de experiențe ; și, ca să facă experiențe, e nevoie să-l liberăm pe David Séchard. Liberîndu-l pe David, îl scăpăm din mînă.”

Fiecare mai avea și cîte un gînd ascuns. Petit-Claud își zicea : „Abia după nuntă am scăpat de frații Cointet ; pînă atunci, însă, depind de ei”.

Cointet cel mare își zicea : „Mai bine să-l știu pe David sub cheie ; așa, voi fi eu stăpînul”.

Bătrînul Séchard își zicea : „Dacă-i plătesc datoriile, fiu-meu îmi mulțumește și spală putina”.

Eve, încolțită, amenințată de podgorean că o gonește din casă, nu voia nici să dezvăluie adăpostul soțului, nici măcar să-i propună acestuia să accepte un *salv-conduct*³²⁵. Nu era sigură că l-ar mai putea ascunde pe David tot atît de bine ca întîia oară. Deci socrului îi răspundea :

— Plătește datoriile feciorului și afli tot.

Nici unul din cei patru interesați, care se găseau cu toții ca în fața unei mese pline de bunătăți, nu se încumeta să se atingă de ospăț, de teamă să nu-i ia celălalt înainte ; și se priveau între ei neîncrezători.

După cîteva zile de la ascunderea lui Séchard, Petit-Claud venise la Cointet cel mare, la fabrica de hîrtie.

— Am făcut tot ce mi-a stat în putință, îi zise el ; David s-a vîrît de bunăvoie într-o închisoare pe

care n-o cunoaştem şi îşi vede în linişte acolo de vreo nouă perfecţionare. Dacă nu v-aţi atins scopul, nu-i vina mea ; o să vă ţineţi făgăduiala, nu-i aşa ?

— Da, dacă reuşim, răspunse Cointet cel mare. Bătrînul Séchard e aici de cîteva zile, a venit să ne pună întrebări despre fabricarea hîrtiei ; zgîrcitul a mirosit invenţia fiului, vrea să profite. Avem prin urmare o oarecare speranţă să ajungem la o asociaţie. Dumneata eşti avocatul şi al tatălui şi al fiului...

— Trebuie să am şi *sîntul Duh* de a vi-i da pe mîna ? reluă Petit-Claud zîbind.

— Da, răspunse Cointet. Dacă reuşeşti sau să-l bagi pe David la închisoare, sau să ni-l dai pe mîna printr-un act de asociaţie, vei fi soţul domnişoarei de la Haye.

— Acesta e *ultimatum*-ul dumneavoastră ? întrebă Petit-Claud.

— *Yes !* făcu Cointet, dacă vorbim limbi străine.

— Să vi-l dau şi eu pe al meu, dar în franţuzeşte, reluă Petit-Claud scurt.

— Da ? ia să-l vedem ! replică Cointet curios.

— Prezintă-mă mîine doamnei de Senonches, fă să mă aleg şi eu cu ceva pozitiv, în fine, îndeplineşte-ţi făgăduiala, sau altfel plătesc eu datoria lui Séchard şi mă asociez eu cu el. Nu vreau să ies păcălit. Dumneata mi-ai vorbit pe faţă, la fel îţi vorbesc şi eu. Eu am arătat ce pot, arată şi dumneata. Dumneavoastră aveţi tot, pe cînd eu n-am nimic. Dacă nu-mi dovedeşti în vreun fel că eşti sincer, iau afacerea pe seama mea.

Cointet cel mare îşi luă pălăria, umbrela, înfăţişarea-i de iezuit şi ieşi, spunîndu-i lui Petit-Claud să-l urmeze.

— Ai să vezi, dragul meu, cum am avut eu grijă de dumneata !... îi zise avocatului negustorul.

Isteţul şi şiretul fabricant de hîrtie îşi dăduse numaidecît seama de primejdia situaţiei în care se afla şi văzuse în Petit-Claud pe omul cu care trebuie

să joci cinstit. Pînă atunci, sub pretextul că îi înfățișează situația financiară a domnișoarei de la Haye, mai aruncase el cîte o vorbă în urechea fostului consul general.

— Am tocmai ceea ce-i trebuie Françoisei, căci, în ziua de azi, cu treizeci de mii de franci zestre, zisese el zîmbind, o fată nu are dreptul să fie prea mofturoasă.

— O să mai vorbim noi, răspunsese Francis du Hautoy. De la plecarea doamnei de Bargeton, poziția doamnei de Senonches s-a schimbat mult în lume: am putea s-o dăm pe Françoise după vreun gentilom bătrîn de la țară.

— Și ea o să-nceapă să calce pe de lături, zisese fabricantul, făcînd pe nepăsătorul. Hei, hei! mărit-o mai bine cu un tînăr capabil, ambițios, pe care îl veți proteja dumneavoastră, și care îi va face soției o situație frumoasă.

— Să mai vedem, repetase Francis; trebuie s-o întrebăm mai întîi pe nașă.

La moartea domnului de Bargeton, Louise de Nègrepelisse își vînduse casa din strada du Minage. Doamna de Senonches, care trăia cam strîmt la ea acasă, îl hotărî pe domnul de Senonches să cumpere casa, cuibul ambițiilor lui Lucien și în care a început povestirea de față. Zéphirine de Senonches își făcuse planul de a-i urma doamnei de Bargeton în genul de suveranitate pe care aceasta o avusese, de a ține și dînsa un salon, de a face în sfîrșit pe cucoana mare. O sciziune se petrecuse în înalta societate din Angoulême între cei care, cu ocazia duelului domnului de Bargeton cu domnul de Chandour, luară partea, unii a nevinovăției Louisei de Nègrepelisse, iar alții a calomniilor lui Stanislas de Chandour. Doamna de Senonches se declară pentru Bargeton și îi cuceri mai întîi pe toți cei din acest partid. Apoi, după ce se instalează în casă, profită de tabieturile multora dintre aceia care veneau acolo de atîția ani să joace cărți. Primi musafiri în fiecare seară și o

birui pe Amélie de Chandour, care luase poziție contra ei. Năzuințele lui Francis du Hautoy, care se visa în centrul aristocrației din Angoulême, mergeau pînă la a dori s-o căsătorească pe Françoise cu bătrînul de Séverac, pe care doamna du Brossard nu-l putuse cucerii pentru fiica sa. Inapoierea doamnei de Bargeton, acum soție a prefectului, mări pretențiile Zéphirinei pentru scumpa-i fină. Își zicea că, desigur, contesa Sixte du Châtelet va face uz de trecerea sa în favoarea aceleia care îi luase apărarea în lipsă. Fabricantul de hîrtie, care-și cunoștea prea bine Angoulême-ul, măsură dintr-o privire toate greutatețile acestea; însă se hotărî să iasă din încurcătură printr-o acțiune îndrăzneată cum numai Tartufe³²⁶ și-ar fi permis. Avocățelul, foarte mirat de cinstea comanditarului său în șicane avocățeste, îl lăsă cu gîndurile sale, însoțindu-l spre casa din strada du Minage, unde, în prag, cei doi fură opriți cu aceste cuvinte:

— Conașul și conîța stau la masă.

— Spune-le totuși că am venit eu, răspunse Cointet cel mare.

Și, sub numele său, bisericosul negustor, introdus de îndată, i-l prezintă pe avocat Zéphirinei, care prînzea cu domnul Francis du Hautoy și cu domnișoara de la Haye. Domnul de Senonches se dusesese, ca de obicei, la vînătoare cu domnul de Pimentel.

— Iată, doamnă, pe tînărul avocat despre care v-am vorbit și care se va însărcina cu emanciparea frumoasei dumneavoastră pupile.

Fostul diplomat îl cercetă pe Petit-Claud, care, la rîndu-i, se uita cu coada ochiului la *frumoasa pupilă*. Surprinderea Zéphirinei, căreia nici Cointet, nici Francis nu-i spusese vreodată vreo vorbă, fu atît de mare, încît scăpă furculița din mînă. Domnișoara de la Haye, un fel de scorpie cu fața acră, cu talia dizgrațioasă, foarte slabă, cu părul blond spălăcit, era, cu tot aerul ei oarecum aristocratic, greu de măritat. Cuvintele *tată și mamă necunoscuți* din

actul de naștere o opreau la drept vorbind să pătrundă în sfera în care dragostea nașei și a lui Francis voia s-o introducă. Domnișoara de la Haye, necunoscându-și situația, făcea mofturi: l-ar fi refuzat și pe cel mai bogat negustor din Houmeau. Strîmbătura destul de semnificativă, inspirată domnișoarei de la Haye de înfățișarea firavului avocat, Cointet o regăsi și pe buzele lui Petit-Claud. Doamna de Senonches și Francis păreau să caute un mod de a se descotorosi de Cointet și de protejatul său. Cointet, care văzu totul, îl rugă pe domnul du Hautoy să-i acorde un moment și trecu în salon cu diplomatul.

— Domnule, îi zise el pe față, dragostea de tată vă orbește. O veți mărita cu greu pe fiica dumneavoastră; și, în interesul dumneavoastră al tuturor, v-am pus în imposibilitate de a mai da înapoi; căci țin la Françoise cum ții la o pupilă. Petit-Claud știe tot!... Ambiția-i nemărginită vă garantează fericirea scumpei dumneavoastră fiice. Mai întâi, Françoise o să facă din soțul ei tot ce va dori; iar dumneavoastră, ajutat de soția prefectului care sosește zilele astea, îl veți face procuror regal. Domnul Milaud este numit, sigur, la Nevers. Petit-Claud își vinde cabinetul, dumneavoastră îi obțineți ușor postul de al doilea substitut și curînd ajunge procuror, apoi președinte de tribunal, deputat...

Înapoiat în sufragerie, Francis fu plin de atenții pentru viitorul logodnic al fiicei sale. Se uită la doamna de Senonches într-un anumit fel și puse capăt scenei de prezentare, poftindu-l pe Petit-Claud pe a doua zi seara la masă, ca să discute despre afaceri. Apoi îi conduse pe negustor și pe avocat pînă în curte, spunîndu-i lui Petit-Claud că, după recomandarea lui Cointet, era dispus, împreună cu doamna de Senonches, să confirme toate dispozițiile pe care păzitorul averii domnișoarei de la Haye le-ăr fi luat pentru fericirea îngerașului cel drag.

— Vai, ce urîță e! exclamă Petit-Claud. M-am ars!...

— E distinsă, răspunse Cointet; păi, dacă era frumoasă, crezi că ți-ar fi dat-o?... Hei, dragul meu, sînt mulți moșieri mai mici pe-aicea cărora treizeci de mii de franci, protecția doamnei de Senonches și a contesei du Châtelet le-ar fi plăcut grozav; cu atît mai mult cu cît Francis du Hautoy n-o să se mai însoare vreodată, și deci fata asta e moștenitoarea lui... Căsătoria dumitale s-a făcut!...

— Dar cum?

— Iată ce i-am spus, reluă Cointet cel mare, povestindu-i avocatului lovitura-i îndrăzneată. Dragul meu, domnul Milaud o să fie numit, zice-se, procuror regal la Nevers; dumneata îți vinzi cabinetul, și, peste zece ani, ajungi ministru de justiție. Te știi destul de cutezător ca să nu te dai în lături de la nici un serviciu ce ți l-ar cere curtea.

— Atunci, veniți mîine, la patru și jumătate, în piața du Mûrier, răspunse avocatul, fanatizat de posibilitățile unui asemenea viitor; îl voi fi văzut pe bătrînul Séchard și vom ajunge să încheiem un act de asociație în care tatăl și fiul vor aparține *sfîntului Duh* al fraților Cointet.

În momentul în care bătrînul preot din Marsac suia dealul Angoulême-ului ca să-i spună Èvei starea în care se afla fratele ei, David era ascuns, de unsprezece zile, la două case dincolo de aceea din care ieșise vrednicul preot.

Cînd abatele Marron coti în piața du Mûrier, îi găsi acolo pe cei trei bărbați, care atrăgeau privirile fiecare în felul lui și care apăsau cu toată greutatea lor asupra viitorului și prezentului sărmanului prizonier voluntar: Séchard-tatăl, Cointet cel mare, avocățelul firav. Trei oameni, trei poște! dar trei poște tot atît de felurite, pe cît erau și oamenii. Unul născocise vînzarea fiului, altul a clientului său, iar Cointet cel mare cumpăra aceste mîrșăvii, sperînd să nu-l coste mai nimic. Era cam cinci după-

amiază, și mai toți aceia care se întorceau acasă pentru masă se opreau să-i privească o clipă pe cei trei.

— Ce naiba or fi avînd de vorbit bătrînul Séchard și Cointet cel mare?... se minunau cei mai curioși.

— Vorbesc, pesemne, despre nenorocitul ăla care își lasă nevasta, soacra și copilul pe drumuri, răspundeau alții.

— Să-ți mai trimiți copiii la învățătură la Paris! spunea unul care făcea pe deșteptul acolo în provincie.

— Hei! ce cauți pe-aici, părinte?. întrebă viticul-torul, zărindu-l pe abatele Marron de cum acesta pă-trunse în piață.

— Am venit pentru rubedeniile dumitale, răspunse preotul.

— Trebuie să fie tot vreo idee de-a feciorului meu!... zise Séchard.

— Cît de puțin te-ar costa să-i faci fericiți pe toți! spuse abatele, arătînd înspre fereastra la care tocmai apăruse chipul frumos al doamnei Séchard.

În momentul acela, Ève îl domolea pe copil, legă-nîndu-l și cîntîndu-i un cîntec.

— Aduci vești de la fiu-meu, zise tatăl, sau, ceea ce ar fi și mai bine, aduci bani?

— Nu, spuse părintele Marron, îi aduc surorii vești de la fratele ei.

— De la Lucien?... sări Petit-Claud.

— Da. Sărmanul tînăr s-a întors de la Paris pe jos. L-am găsit la Courtois acasă, prăpădit de oboseală și de sărăcie, răspunse preotul. Vai de el!

Petit-Claud îl salută pe preot și îl luă pe Cointet cel mare de braț, spunîndu-i cu glas tare:

— Luăm masa la doamna de Senonches; e timpul să ne îmbrăcăm!...

Și, după doi pași, îi zise la ureche:

— Dacă îmi cade în plasă puiul, îmi cade curînd și mama. David nu ne mai scapă din mînă...

— Eu ți-am făcut rostul, fă-mi-l și dumneata mie, zise Cointet cel mare zîbind fals.

— Cu Lucien am fost coleg de liceu, eram prieteni buni... Într-o săptămână, aflu eu ceva de la el. Aveți grijă de publicațiile de nuntă, și eu mă fac forte să vi-l pun sub lacăt pe David. Misiunea mea încetează o dată cu arestarea lui.

— Ah! făcu încet Cointet, afacerea ar fi să luăm brevetul pe numele nostru!

Auzind această frază, pe avocatul firav îl trecu un fior.

În acel moment, Ève îi vedea intrînd în casă pe socru și pe abatele Marron, care, cu o singură vorbă, adusese și deznodămîntul dramei judiciare.

— Poftim, coană Séchard, îi zise bătrînul urs nurorii, uite-l pe părintele, care vine să-ți spună desigur multe lucruri frumoase despre fratele dumitale.

— O! exclamă sărmana Ève, lovită în inimă, ce i s-a mai întîmplat?

Exclamația vestea atîtea dureri îndurate, atîtea temeri și de atîtea feluri, încît abatele Marron se grăbi să spună:

— Liniștiți-vă, doamnă, e în viață!

— Ești așa de bun, tată, îi zise Ève bătrînului, s-o chemi și pe mama: să audă și dînsa ce ne va povesti părintele despre Lucien.

Bătrînul se duse s-o aducă pe doamna Chardon, căreia îi zise:

— O să aveți multe de vorbit cu abatele Marron, care e om de ispravă, *deși e preot*. O să întîrziem cu masa, eu mă întorc peste un ceas.

Și bătrînul, nepăsător la tot ce nu suna sau nu lucea a aur, o lăsă pe bătrînă fără să vadă efectul loviturii pe care i-o dase. Năpasta ce se abătuse pe capul celor doi copii, spulberarea tuturor speranțelor puse în Lucien, schimbarea neașteptată a unui caracter pe care îl crezuse atîta vreme energic și cinstit, în fine toate întîmplările din ultimele optsprezece luni o făcuseră pe doamna Chardon de nerecunoscut. Dînsa era nu numai de neam nobil, ci avea și suflet nobil și-și adora copiii: de aceea, suferise în ultimele șase

luni mai mult decît în toată văduvia ei. Lucien avusese puțința să devină Rubempré prin ordonanța regelui, să dea din nou viață acestei familii, să-i reînvie titlurile și stema, să ajungă cineva ! Și el se prăbușise în mocirlă ! Căci, mai aspră cu el decît sora, îl socotise pierdut pe Lucien chiar din ziua cînd aflase de afacerea cu polițele. Mamele vor cîteodată să se înșele ; însă își cunosc prea bine copiii pe care i-au alăptat, i-au crescut zi de zi, și, în discuțiile ce le stîrneau între David și soție șansele lui Lucien la Paris, doamna Chardon, deși părea că împărtășește iluziile Èvei asupra fratelui său, tremura de teamă ca David să nu aibă dreptate, căci acesta vorbea așa cum își auzea ea însăși vorbind cugetul ei de mamă. Cunoștea prea bine simțămintele gingașe ale fiicei pentru a îndrăzni să-i destăinuiască chinurile ei ; se vedea decisiuită să și le înăbușe în tăcerea de care sînt în stare numai mamele ce știu să-și iubească cu adevărat copiii. Ève, la rîndu-i, urmărea cu spaimă cum o prăpădeau pe mamă necazurile, o vedea trecînd de la bătrînețe la decrepitudine, și încă fără oprire. Mama și fiica își spuneau deci una alteia minciunile nobile ce nu mai înșală pe nimeni. În viața acestei mame, fraza crudului viticultor fu picătura ce avea să umple cupa durerilor : doamna Chardon se simți lovită în suflet.

De aceea, cînd Ève îi zise preotului : „Părinte, uite-o pe mama !”, cînd abatele se uită la chipul acela chinuit ca al unei călugărițe, încadrat de părul complet alb, dar înfrumusețat de înfățișarea blajină și liniștită a femeilor cucernic resemnate și care se poartă, cum se spune, după voia domnului, el înțelese dintr-o dată viața celor două făpturi. Preotul nu mai avu nici un fel de milă pentru călău, pentru Lucien, și se înfioră ghicînd toate chinurile îndurate de victime.

— Mamă, spuse Ève, ștergîndu-și ochii, sărmanul meu frate se află foarte aproape de noi, e la Marsac.

— Și pentru ce nu chiar aici ? întrebă doamna Chardon.

Abatele Marron povesti tot ce-i spusese Lucien aiūt despre lipsurile îndurate în timpul călătoriei, cît și despre nenorocirile ultimelor zile petrecute la Paris. Zugrăvi durerile ce-l frămîntară pe poet cînd aflase efectul imprudențelor sale în sînul familiei, precum și care erau temerile lui asupra primirii ce îl putea aștepta la Angoulême.

— A ajuns să se îndoiască de noi ? întrebă doamna Chardon.

— Nenorocitul a venit spre dumneavoastră pe jos, îndurînd cele mai cumplite lipsuri, și se întoarce cu gîndul de a apuca pe căile cele mai umile ale vieții... de a-și îndrepta greșelile.

— Părinte, spuse sora, cu tot răul ce ni l-a făcut, ții încă la fratele meu, cum ții la trupul unei ființe care nu mai este ; și a-l iubi astfel înseamnă a-l iubi încă mai mult decît alte surori pe frații lor. Ne-a sărăcit mult ; să vină totuși : va împărți cu noi bucățica de pîine ce ne-a mai rămas, în sfîrșit, pe care ne-a mai lăsat-o el. Ah, dacă nu ne-ar fi părăsit, părinte, noi nu ne-am fi pierdut comorile cele mai scumpe.

— Și s-a întors tot cu trăsura femeii care ni l-a răpit ! exclamă doamna Chardon. Numai că, plecat în caleașca doamnei de Bargeton, pe aceeași bancă, s-a înapoiat la spatele trăsurii ei.

— Cu ce vă pot fi de folos în situația în care vă aflați ? întrebă milostivul preot, căutînd o frază de rămas bun.

— Hei, părinte, răspunse doamna Chardon, sărăcia e o boală care, dacă nu omoară, nu poate fi lecuită de nimeni altul decît de bolnavul însuși.

— Dacă ați avea destulă influență ca să-l hotărîți pe socru-meu să-și ajute feciorul, ați salva întreaga familie, spuse doamna Séchard.

— N-are încredere în dumneata, și mi s-a părut foarte pornit împotriva soțului dumatăle, zise bătrînul, căruia parafrazele viticultorului îi înfățișaseră aface-rile familiei Séchard drept un viespar în care e bine să nu-ți bagi nasul.

Isprăvindu-și misiunea, preotul se duse să ia masa la nepotul său Postel, care risipi și bruma de bunăvoință a unchiului, dîndu-i, laolaltă cu tot Angoulême-ul, dreptate tatălui împotriva fiului.

— De risipitori, încă te mai poți apăra, încheie Postel ; dar, cu aceia care se țin de experiențe, ajungi sigur la sapă de lemn !

Curiozitatea preotului din Marsac era pe deplin satisfăcută, ceea ce, în orice parte a Franței, este scopul principal al interesului ce și-l poartă oamenii unii altora. Iar seara, el îi aduse poetului la cunoștință tot ceea ce se petrecea în casa Séchard, înfățișîndu-și călătoria ca o misiune dictată de dragostea de aproape.

— I-ai îndatorat pe sora și pe cumnatul dumitale cu vreo zece-douăsprezece mii de franci, zise el sfîrșind ; și nimeni, dragul meu, n-are suma asta să i-o împrumute vecinului. Pe aici, prin Angoumois, nu sîntem bogați. Crezusem că era vorba de mult mai puțin cînd îmi vorbeai de polițele dumitale.

După ce îi mulțumi bătrînului pentru bunătatea lui, poetul îi spuse :

— Iertarea pe care mi-o aduci, părinte, este pentru mine lucrul cel mai de preț.

A doua zi, Lucien plecă dis-de-dimineată din Marsac înspre Angoulême, unde ajunse pe la nouă, cu un baston în mînă, îmbrăcat cu o redingotă sărăcăcioasă destul de stricăță de călătorie și cu o pereche de pantaloni negri decolorați. Iar ghetele-i roase arătau limpede că făcea parte dintre nefericiții care umblă pe jos. Își dădea deci seama că deosebirea dintre întoarcere și plecare avea să bată la ochi compatrioților săi. Dar, cu inima strînsă în cleștele remușcării, pentru moment acceptă această pedeapsă, hotărît să înfrunte privirile cunoscuților. În sinea lui, își zicea : „Sînt eroc !“

Așa sînt poeții : pe ei înșiși se înșală cei dintîi. Cu cît înainta în Houmeau, sufletul i se zbătea între rușinea întoarcerii și poezia amintirilor. Inima îi zvîcni

cînd trecu prin fața locuinței lui Postel, unde, din fericire pentru el, Léonie Marron se afla singură în prăvălie cu copilul. Poetul văzu cu plăcere (vanitatea și-o păstrase!) numele șters al tatălui său. De cînd se însurase, Postel își zugrăvise din nou prăvălia și își pusese deasupra firma, ca la Paris: FARMACIE. Urcînd treptele dinspre poarta Palet, Lucien simți aerul natal, uită de povara nenorocirilor și-și zise, îmbătat de fericire: „O să-i revăd“.

Ajunse în piața du Mûrier fără să fi întîlnit pe nimeni: nici nu se așteptase la atîta noroc, el care altădată se plimba ca un învingător prin oraș! Marion și Kolb, care stăteau de strajă la poartă, se năpustiră pe scară strigînd:

— Uite-l!

Lucien revăzu atelierul și curtea bătrînească, zări pe scară pe sora și pe mamă-sa și se îmbrățișară, uitînd pentru o clipă de toate nefericirile, în această strîngere în brațe. În familie, cazi mai totdeauna la o învoială cu nenorocirea; îți încropești un culcuș și speranța te face să nu vezi că e cam tare. Dacă Lucien înfățișa imaginea deznădejdiei, înfățișa însă și poezia: pe drum, soarele îi bronzase fața; o melancolie adîncă, întipărită pe chip, își întindea umbra pe fruntea-i de poet. Schimbarea aceasta trăda atîtea suferințe, încît, la vederea urmelor lăsate de mizerie pe fața lui, singurul simțămînt cu putință era mila. Poetul plecat din sînul familiei regăsea, la înapoiere, atîtea crude realități! Pe buzele Èvei, în mijlocul bucuriei, se așternu zîmbetul sfintelor în timpul martiriului. Durerea face sublim chipul unei femei tinere și deosebit de frumoase. Gravitatea, care înlocuia pe fața surorii nevinovăția cunoscută cînd plecase el la Paris, era prea grăitoare ca să nu-i facă lui Lucien o dureroasă impresie. De aceea, întîiul moment de bucurie vie, firească, fu urmat de o reacție: fiecare se temea să deschidă gura. Lucien nu se putu ține totuși să nu-l caute cu privirea pe cel care lipsea. Privirea

aceasta, înțeleasă numaidecît, o făcu pe Ève să izbucnească în plîns și, ca urmare, și pe Lucien. Doamna Chardon, însă, rămase de piatră și, în aparență, nepăsătoare. Ève se sculă, coborî, ca să-i cruce fratelui o vorbă aspră, și se duse la Marion să-i spună :

— Draga mea, știi că lui Lucien îi plac fragii, ar trebui să-i facem rost !...

— O ! Mi-am închipuit eu c-o să vreți să-i sărbătoriți pe conașul Lucien. N-aveți nici o grijă. O să avem o masă bună, și deseară la fel.

— Lucien, îi zise doamna Chardon fiului ei, ai multe de îndreptat aici. Ai plecat ca să ajungi mîndria noastră și ne-ai adus la sapă de lemn. Aproape că ai distrus, în mîinile fratelui tău, unealta îmbogățirii la care el nu se gîdea decît pentru noua lui familie. Și n-ai distrus numai asta... zise mama. (Se făcu o pauză cumplită, iar tăcerea lui Lucien dovedi că primea muștrările mamei.) Apucă-te de muncă, reluă blînd doamna Chardon. Nu te cert că ai vrut să reînvii nobilul neam din care mă trag ; dar pentru asemenea încercări trebuie mai întîi de toate avere și sentimente înalte ; tu nu le-ai avut. Încrederea pe care o aveam în tine, tu ne-ai schimbat-o în neîncredere. Ai nimicit liniștea acestei familii muncitoare și resemnate, care se luptă aici cu greutate de tot felul... Întîiilor greșeli li se datorează o întîie iertare. Să nu mai faci. Ne aflăm aici în niște împrejurări foarte grele, fii prudent, ascultă de sora ta ; nenorocirea e un învățător ale cărui lecții, oricît au fost de dureroase, la ea au rodit : a devenit serioasă, e mamă, duce povara întregii case, din devotament pentru dragul nostru David ; în sfîrșit, prin greșeala ta, a ajuns singura mea mîngîiere.

— Puteai fi și mai aspră, spuse Lucien, îmbrățișîndu-și mama. Primesc iertarea ta, pentru că va fi ultima pe care o mai am de primit de azi încolo.

Ève se întoarse ; și, după chipul umilit al fratelui, înțelese că doamna Chardon îi vorbise. Bunătatea îi puse un zîmbet pe buze, căruia Lucien îi răspunse prin lacrimi reținute. Prezența are un fel de vrajă, schimbă

pornirile cele mai dușmănoase între îndrăgostiți ca și în sînul familiilor, oricît de puternice ar fi motivele de nemulțumire. Nu cumva dragostea trage în inimă făgașuri pe care ne place să ne întoarcem pașii ? Fenomenul acesta n-o fi cumva din domeniul științei magnetismului ? Rațiunea nu ne spune oare că trebuie ori să nu ne mai vedem niciodată, ori să iertăm ? Fie că acest efect aparține raționamentului, unei cauze fizice sau sufletului omenesc, oricine trebuie să fi observat că privirile, gesturile, fapta unei ființe iubite regăsesc la cei pe care i-a jignit mai tare, i-a necăjit sau chinuit, urme de dragoste. Dacă mintea uită greu, dacă interesul suferă încă, inima, cu toate astea, își reia sclavia. De aceea, sărmana soră, ascultînd pînă la vremea prînzului spovedania fratelui, nu-și putu stăpîni ochii cînd îl privi, nici glasul cînd își lăsă inima să vorbească. Înțelegînd abia acum meandrele vieții literare la Paris, ea înțelese cum putuse Lucien să fie răpus în luptă. Bucuria poetului mîngîind copilul surorii, drăgălășeniile lui, fericirea de a-și revedea locurile dragi și pe ai săi, amestecată cu marea durere de a-l ști pe David ascuns, cuvintele întristate ce-i scăpară lui Lucien, înduioșarea lui văzînd că în mijlocul lipsurilor sora își amintise de gusturile lui, cînd Marion servise fragii : toate, pînă la îndatorirea de a-și găzdui fratele rătăcitor și de a se îngriji de el, făcură din această zi o sărbătoare, ca un popas din drumul mizeriei. Bătrînul Séchard voi să ia în răspăr simțămintele celor două femei :

— Il cinstiți, de parcă s-ar fi întors cu punga dol-dora !...

— Păi, ce-a făcut fratele meu ca să nu-l cinstim ?... exclamă doamna Séchard, cu grijă de a ascunde rușinea lui Lucien.

Totuși, după ce trecură întiile drăgălășenii, nuanțele adevărului începură să se întrevadă. Lucien își dădu curînd seama de deosebirea dintre dragostea de acum a Evei și cea pe care i-o purtase înainte. David

era onorat din adîncul sufletului, pe cînd Lucien era iubit de parcă n-aveau încotro, așa precum îți iubești o amantă cu toate buclucurile ce ți le face. Stima, care-i fondul necesar sentimentelor noastre, e și materialul trainic ce le dă nu știu ce încredere, nu știu ce siguranță de care avem nevoie ca să trăim, și care lipsea acum între doamna Chardon și fiu, între frate și soră. Lucien se simți lipsit de acea încredere deplină pe care mama și sora ar fi avut-o în el dacă el n-ar fi nesocotit onoarea. Părerea lui d'Arthez despre el, care ajunsese, și a surorii, se ghici în gesturi, în priviri, în vorbe. Il plîngeau pe Lucien; însă, ca să mai fie fala, noblețea și eroul familiei, nici gînd! Temîndu-se de ușurătatea lui, nu-i spuseră nici unde se ascundea David. Eve, rece la alintările cu care Lucien își însoți curiozitatea de a-și revedea cumnatul, nu mai era Eve din Houmeau, pentru care altădată o singură privire de-a lui Lucien devenea un ordin îndeplinit pe loc. Lucien spunea că vrea să-și îndrepte greșelile, lăudîndu-se că l-ar putea salva pe David. Eve îi răspunse:

— Nu te amesteca: avem dușmani pe oamenii cei mai răi și mai dibaci.

Lucien ridica fruntea, ca și cum ar fi zis: „I-am înfruntat eu pe parizieni...” Soră-sa îi răspunse printr-o privire care însemna: „Ai fost învins!”

„Nu mai sînt iubit, gîndi Lucien. Pentru familie, ca și pentru lume, trebuie așadar să reușești.”

Chiar de a doua zi, încercînd să-și explice puțină încredere a mamei și a surorii, poetul fu cuprins de un gînd nu de ură, ci de mîhnire. Aplică măsura vieții pariziene acestei vieți caste de provincie, uitînd că mediocritatea răbdătoare a acestui interior, sublim în resemnarea lui, era opera sa.

„Sînt niște burgheze, nu pot să mă înțeleagă”, își zise el, depărtîndu-se astfel de soră, de mamă și de David, pe care nu mai putea să-i înșele asupra caracterului și viitorului său.

Ève și doamna Chardon, la care, în urma atîtor lovituri și nenorociri, se trezise darul de a ghici în sufletul oamenilor, pîneau cele mai tainice gînduri ale lui Lucien, se simțiră judecate greșit și îl văzură izolîndu-se de ele.

— Parisul ni l-a schimbat mult ! își ziseră.

Culegeau, în fine, roadele egoismului pe care ele însele îl cultivaseră. De o parte și de alta, drojdia aceasta avea să fermenteze, și fermentă ; dar mai ales la Lucien, care era atît de vinovat. Cît despre Ève, era una dintre acele surori ce știu să-i spună fratelui care a greșit : „Iartă-mi *mie* greșelile *tale*...” Cînd unirea dintre două suflete s-a întîmplat să fie desăvîrșită, cum fusese la început între Ève și Lucien, orice atingere adusă acestui ideal al iubirii e mortală. Acolo unde sclerații se împacă chiar după ce s-au sfîrtecat cu cuțitele, cei ce s-au iubit se despart pentru totdeauna din pricina unei priviri, a unui cuvînt. În această cvasi perfecțiune a vieții sentimentale, se găsește cheia unor despărțiri deseori inexplicabile. Cu îndoiala în inimă nu poți trăi decît atunci cînd trecutul nu-ți oferă tabloul unei iubiri curate și fără nici un nor ; dar, pentru două ființe, unite altădată ca un singur mînunchi, atunci cînd, înainte de a schimba o privire sau a rosti un cuvînt, sînt necesare tot felul de precauțiuni, viața devine insuportabilă. De aceea, marii poeți îi fac să moară pe Paul și pe Virginie³²⁷ ai lor în momentul cînd ies din adolescență. Vi i-ați putea închipui pe Paul și Virginie certați ?... E de observat totuși, spre lauda Èvei și a lui Lucien, că interesele materiale, atît de adînc lovite, nu înrăutățeau aceste răni : la sora fără vină, ca și la poetul vinovat, totul era numai sentiment ; de aceea, cea mai mică neînțelegere, cea mai neînsemnată ceartă, o nouă greșeală de-a lui Lucien puteau să-i învrăjbească pe tot restul vieții. Cînd e vorba de bani, totul se mai poate aranja ; sentimentele, însă, sînt neînduplecate.

A doua zi, Lucien primi un număr din ziarul Angoulême-ului și îngălbeni de plăcere văzîndu-se subiectul unui articol de primă pagină ce și-l permise fițuica aceasta care, asemeni academiilor provinciale, ca o fată binecrescută, după vorba lui Voltaire, nu dădea niciodată de vorbit despre sine :

Mîndrească-se Franche-Comté de a fi adus pe lume pe Victor Hugo, pe Charles Nodier și pe Cuvier³²⁸ ; Bretania, pe Chateaubriand și pe Lamennais³²⁹ ; Normandia, pe Casimir Delavigne³³⁰ ; Turena, pe autorul lui Eloa³³¹ ; astăzi provincia noastră în care sub Ludovic al XIII-lea ilustrul Guez, cunoscut mai ales sub numele de Balzac³³², s-a făcut compatriotul nostru, nu mai are nimic de invidiat nici acestor provincii, nici Limousin-ului, care l-a dat pe Dupuytren³³³, nici Auvergne-i, patria lui Montlosier³³⁴, nici Bordeaux-ului, care a avut fericirea să vadă născîndu-se acolo atîția oameni mari ; avem și noi poetul nostru ! Autorul minunatelor sonete întitulate Margaretele adaugă la gloria de poet pe aceea de prozator, căci i se datorește și un măreț roman. Arcașul lui Carol al IX-lea. Cîndva, nepoții noștri se vor mîndri de a-l avea de compatriot pe Lucien Chardon, un rival al lui Petrarca !!!...

(În ziarele de provincie din vremea aceea, punctele de exclamație înlocuiau uralele cu care sînt întîmpinați în Anglia vorbitorii la meeting-uri.)

Cu toate succesele răsunătoare de la Paris, tînărul nostru poet și-a amintit că somptuoasa locuință a familiei de Bargeton fusese leagănul triumfurilor sale, că aristocrația din Angoulême îi aplaudase cea dintîi poeziile ; că soția contelui du Châtelet, prefectul departamentului nostru, îi încurajase întîii pași în cariera muzelor, și s-a întors printre noi !... Întregul Iloumeau a fost ieri în fierbere, cînd Lucien de Rubempré s-a arătat. Vestea înapoierii sale a produs pretutindeni cea mai vie senzație. Desigur că Angoulême-ul nu se va lăsa întrecut de Houmeau în onorurile ce

se aude că i se vor decerna aceleia care, fie în presă, fie în literatură, a reprezentat cu atita cinste oraşul nostru la Paris. Lucien, poet religios şi totodată regalist, a înfruntat furia partidelor: a venit, după câte se spune, spre a se repauza de oboselile unei lupte ce i-ar fi ostenit chiar pe nişte atleţi mai viguroşi decât sint poeţii şi visătorii.

*Dintr-o intenţie eminamente politică, pe care o salutăm cum se cuvine şi pe care doamna contesă du Châtelet a avut-o, după cum aflăm, cea dintii, e vorba să i se redea marelui nostru poet titlul şi numele ilustrei familii de Rubempré, a cărei unică moştenitoare e doamna Chardon, mama sa. Intinerirea aceasta, prin talente şi glorii noi, a vechilor familii pe cale de a se stinge este, la nemuritorul autor al Chartei³³⁵, o nouă dovadă a veşnicei sale dorinţe exprimate în aceste cuvinte: *Unire şi uitare*.*

Poetul nostru a descins la sora sa, doamna Séchard.

La rubrica Angoulême-ului se găseau ştirile următoare:

Prefectul nostru, domnul conte du Châtelet, după ce a fost numit gentilom al camerei majestăţii-sale, a fost făcut consilier de stat în serviciu extraordinar.

Ieri, toate autorităţile s-au prezentat domnului prefect.

Doamna contesă Sixte du Châtelet va primi în fiecare joi.

Primarul din Escarbas, domnul de Nègrepelisse, reprezentînd ramura mezină a familiei d'Espard, tatăl doamnei du Châtelet, numit de curînd conte, pair de Franţa şi comandor al ordinului regal al Sfîntului Ludovic, aflăm că este desemnat a prezida marele colegiu electoral din Angoulême³³⁶ la viitoarele alegeri.

— Uite, citeşte, îi zise Lucien surorii, aducîndu-i ziarul.

După ce citi cu atenţie articolul, Ève îi dădu îndărăt foaia lui Lucien şi rămase pe gînduri.

— Ce spui de asta ?... o întrebă Lucien, mirat de o prudență ce semăna cu o răceală.

— Dragul meu, răspunse ea, ziarul e al fraților Cointet, ei sînt liberi să insereze orice articole vor și numai prefectura și episcopatul îi pot sili să facă altfel. Crezi tu că fostul tău rival, astăzi prefect, e atît de generos ca să-ți aducă ție laude ? Uîți că frații Cointet ne urmăresc în numele lui Métivier și vor desigur să-l facă pe David să le treacă lor profitul descoperirilor lui ?... Dar, din orice parte ar veni acest articol, pe mine mă neliniștește. Altădată, tu nu stîrneai aici decît ură și gelozie ; te calomniau după proverbul : *Nimeni nu-i profet în țara lui*, și deodată, iată că totul se schimbă !...

— Tu nu cunoști amorul propriu al orașelor de provincie, răspunse Lucien. Într-un orășel oarecare din Sud toată lumea s-a dus să-l primească în triumf, la porțile orașului, pe un tînăr care cîștigase premiul de onoare la un concurs, fiindcă vedeau în el un viitor om mare !

— Ascultă-mă, Lucien, nu vreau să-ți țin o predică, o să-ți spun totul într-o singură vorbă : teme-te aici chiar de cele mai mărunte lucruri.

— Ai dreptate, răspunse Lucien, mirat s-o vadă pe soră așa de puțin entuziastă.

Poetul era în culmea fericirii văzînd schimbată în triumf întoarcerea-i umilă și rușinoasă la Angoulême.

— Voi nu credeți în puțina glorie ce ne costă pe noi atît de scump ! izbucni Lucien după o oră de tăcere în care timp i se strînsese o întreagă furtună în suflet.

Drept orice răspuns, Ève se uită la Lucien, și privirea acesteia îl făcu să se rușineze de învinuirea ce i-o adusesese.

La cîteva momente după masa de seară, un băiat de la prefectură aduse o scrisoare adresată domnului

Lucien Chardon și care păru să dea câștig de cauză vanității poetului, pe care înalta societate îl disputa familiei.

Scrisoarea cuprindea această invitație :

Contele Sixte du Châtelet și contesa du Châtelet îl roagă pe domnul Lucien Chardon să le facă cinstea de a lua masa cu dînșii în seara zilei de 15 septembrie curent. B.V.A.R. 337

În plic era și această carte de vizită :

CONTELE SIXTE DU CHATELET

Gentilom al camerei regelui, prefect de Charente, consilier de stat.

— Ai trecere, zise bătrînul Séchard, se vorbește de dumneata în oraș ca de nu știu cine... E o întrecere între Angoulême și Houmeau, care să-ți îndeplinească mai multe cununi.

— Dragă Ève, spuse Lucien la urechea surorii, mă aflu acum întocmai cum mă aflu cînd eram la Houmeau în ziua în care trebuia să mă duc la doamna de Bargeton : n-am haine pentru masa de la prefect.

— Cum ? îți trece prin cap să primești invitația ? exclamă doamna Séchard speriată.

Între frate și soră se porni o polemică pe chestiunea dacă să se ducă sau nu la prefectură. Bunul-simț al femeii provinciale îi spunea Èvei că nu trebuie să te arăți în lume decît vesel și bine îmbrăcat ; ea însă își ascundea adevăratul gînd :

„Cine știe ce-o să mai iasă pentru Lucien dacă se duce acolo la masă ? Ce poate face lumea mare din Angoulême pentru el ? Nu s-a pus oare ceva la cale împotriva lui ?”

Înainte de a se duce la culcare, Lucien ajunsese să-i spună surorii :

— Tu nu-mi cunoști influența ! soția prefectului se teme de ziariști ; și, de altminteri, contesa du Châtelet tot Louise de Nègrepelisse a rămas ! O femeie cu atîta

trecere îl poate salva pe David ! Ii voi spune ce descoperire a făcut fratele meu, și ei o să-i fie foarte ușor să obțină de la guvern un ajutor de zece mii de franci.

La unsprezece seara, Lucien, sora, mama și bătrînul Séchard, Marion și Kolb fură treziți din somn de fanfara primăriei, la care se adăugase aceea a garnizoanei, și văzură piața du Mûrier plină de lume. Tinerii din Angoulême îi făcură o serenadă lui Lucien Charodon de Rubempré. Acesta se arătă la fereastra surorii și rosti următoarele, în mijlocul unei adînci tăceri, după ultima bucată :

— Mulțumesc compatrioților mei pentru cîntecul ce mi-o fac. Voi căuta să mă arăt vrednic de ea. Domniile-lor mă vor ierta că nu le spun mai mult : emoția mea e atît de mare, încît n-aș putea continua.

— Trăiască autorul *Arcașului lui Carol al IX-lea* !... Trăiască autorul *Margaretelor* !... Trăiască Lucien de Rubempré !

După aceste trei salve, strigate de cîteva glasuri, trei coroane și cîteva buchete de flori fură azvîrlite pe fereastră în casă. Peste zece minute, piața du Mûrier era goală, domnea liniște deplină.

— Mi-ar fi plăcut mai mult zece mii de franci, zise bătrînul Séchard, sucind și răsucind în deridere cununile și buchetele. Dar ce vrei ? dumneata le-ai dat margarete, ei îți dau buchete : e o adevărată bătaie de flori.

— Asta e tot ce înțelegi dumneata din onorurile ce mi le fac concetățenii ? izbucni Lucien, de pe chipul căruia orice urmă de melancolie dispăruse ; fața i se luminase de mulțumire. Dacă i-ai cunoaște pe oameni ai vedea că nu te întâlnești de două ori în viață cu asemenea clipe. Numai unui entuziasm adevărat îi poți datora astfel de triumfuri !... Asta șterge, dragă mamă și soră, multe necazuri.

Lucien își îmbrățișa sora și mama cum te îmbrățișezi cu toată lumea cînd bucuria se revarsă din suflet, încît trebuie s-o încredințezi inimii unui prieten. („În

lipsa unui prieten, zicea cîndva Bixiou, un autor îmbătat de succes se îmbrățișează și cu portarul casei!")

— Hei, scumpa mea, îi zise el Èvei, de ce plîngi? A! de bucurie...

— Ce să-i facem? îi spuse Ève mamei sale înainte de a se culca din nou și după ce rămăseseră singure, poetul este, pare-se, ca o femeie frumoasă de soiul cel mai rău...

— Ai dreptate, răspunse mama dînd din cap. Lucien a și uitat totul, nu numai nenorocirile lui, ci și pe ale noastre.

Mama și fiica se despărțiră fără să îndrăznească a-și spune toate gîndurile.

În țările bînuite de sentimentul insubordonării sociale ascuns sub cuvîntul de *egalitate*, orice triumf este unul din acele miracole care nu se produc, ca și anumite alte miracole de altminteri, fără ajutorul unor sforari dibaci. Din zece ovații obținute de zece oameni în viață și decernate în sînul patriei, nouă au cauze străine gloriosului încununat. Triumful lui Voltaire pe scena Teatrului Francez nu era oare acela al întregii filozofii a veacului său? În Franța, nu poți triumfa pînă cînd toată lumea nu se vede încununată o dată cu triumfătorul. De aceea, cele două femei aveau dreptate în presimțirile lor. Succesele geniului de provincie erau prea antipatice moravurilor nestrămutate din Angoulême, ca să nu fi fost puse în scenă de anumite interese sau de un sforar pătimaș, colaborări deopotrivă de primejdioase. Ève, ca multe dintre femei, era bănuitoare din instinct, fără a-și putea justifica sie înseși bănuiala. Adormind, își zise:

„Cine oare să țină aici atîta la fratele meu încît să fi stîrnit lumea?... *Margaretele* nici n-au apărut încă și cum pot să-l felicite pentru un succes ce urmează să vină?...“

Triumful acesta era, într-adevăr, opera lui Petit-Claud. În ziua în care preotul din Marsac îi aduse vestea înapoierii lui Lucien, avocatul lua masa de seară pentru întîia oară la doamna de Senonches,

căreia trebuia să-i ceară oficial mîna pupilei. A fost una din acele mese de familie a căror solemnitate se vedeşte mai mult prin toalete decît prin numărul oaspeţilor. Deşi se află în familie, cei de faţă ştiu că joacă teatru, şi intenţiile se întrevăd în purtarea fiecăruia. Françoise era îmbrăcată de parc-ar fi fost scoasă în vînzare. Doamna de Senonches îşi pusese pe dînsa tot ce avea mai ales. Domnul du Hautoy era în frac. Domnul de Senonches, căruia soţia îi scrisese că doamna du Châtelet sosise la Angoulême şi avea să apară în casa lor pentru întîia oară, precum şi că se arătase un ginere pentru Françoise, se întorsese de la domnul de Pimentel. Cointet, îmbrăcat cu mîndru-i frac castaniu de croială bisericească, lua ochii cu un diamant de şase mii de franci prins în guleru-i de dantelă : răzbunarea negustorului bogat pe aristocraţia săracă. Petit-Claud, ferchezuit, pieptănat, săpunit, era tot atît de ţeapăn ca de obicei. Nu se putea să nu-l asemuieşti pe avocatul subţiratic, strîns în chingile costumului său, cu o viperă îngheţată ; speranţa însă îi sporea pînă-ntr-atîta vioiciunea ochilor săi coţofeneşti, pe faţă îşi puse atîta gheaţă, făcu atîta pe seriosul, încît ajunse pînă la demnitatea unui mic procuror ambiţios. Doamna de Senonches îi rugase într-atît pe prietenii casei să nu scoată vreo vorbă despre *vederea* ce urma să aibă loc, precum nici despre apariţia soţiei prefectului, încît se aştepta să-şi vadă saloanele pline. În adevăr, prefectul şi soţia îşi făcuseră pînă atunci vizitele oficiale cu cărţi de vizită, rezervîndu-şi onoarea vizitelor personale ca un mijloc de acţiune. De aceea, aristocraţia Angoulême-ului fu frămîntată de o curiozitate fără margini, care îi făcu chiar pe cîţiva din tabăra Chandour să vie şi ei în casa Bargeton, căci se îndărătniceau a nu-i zice casa Senonches. Dovezile creditului contesei du Châtelet deşteptaseră numeroase ambiţii ; şi, pe lîngă toate, se spunea că ea însăşi e atît de schimbată în bine, încît fiecare voia s-o aprecieze cu propriii săi ochi. Aflînd pe drum de la Cointet marea favoare pe care

soția prefectului i-o făcea Zéphirinei, acceptînd să-i fie prezentat logodnicul Françoisei, Petit-Claud se hotărî să tragă foloase de pe urma situației false în care o punea pe Louise de Nègrepelisse înapoierea lui Lucien.

Domnul și doamna de Senonches făcuseră atîtea datorii cumpărînd casa, încît, ca niște adevărați provinciali, nici nu se gîndiră să-i aducă vreo schimbare. Astfel că primul cuvînt al Zéphirinei adresat Louisei, ieșindu-i în întîmpinare, fu :

— Dragă Louise, uită-te... ești tot la tine acasă !... arătîndu-i candelabrul cu cristale, lemnăria și mobilierul ce-l vrăjise în trecut pe Lucien.

— Scumpa mea, e tocmai ceea ce vreau să-mi amintesc mai puțin, zise cu grație doamna prefect, rotindu-și privirea ca să-i cerceteze pe cei de față.

Fiecare își mărturisi că Louise de Nègrepelisse nu mai semăna cu femeia pe care toți o cunoscuseră. Lumea pariziană în mijlocul căreia petrecuse optsprezece luni, înțiile bucurii ale căsătoriei ce o transformau pe soție, după cum Parisul o transformase pe provincială, un fel de demnitate pe care ți-o dă vaza în lume, toate făceau din contesa du Châtelet o femeie ce semăna cu doamna de Bargeton tot pe atîta cît seamănă o fată de douăzeci de ani cu mamă-sa. Pe cap purta o pălărioară de dantelă și flori prinsă ușor într-un ac cu diamant. Părul pieptănat englezește îi ședea bine și o întinerea, ascunzîndu-i liniile feței. Rochia, croită de vestita Victorine, îi punea de minune în valoare talia. Umerii acoperiți de un mic șal de dantelă abia se vedeau de sub o eșarfă de voal subțire, iscusit aruncată în jurul gîtului prea lung. În sfîrșit, se juca cu tot felul de nimicuri de efect cu a căror minuire nu se deprind niciodată femeile din provincie : o casoletă drăgălașă, prinsă cu un lăntișor, îi atîrna de brățară, într-o mînă ținea un evantai, precum și batista răsucită, fără a se arăta stingherită de ele. Gustul ales pentru cele mai mici podoabe, poza și manierele copiate după doamna d'Espard dovedeau

din plin că Louise studiasse îndelung lumea mare din cartierul Saint-Germain. În schimb, pe bătrînul fante de pe vremea Imperiului căsătoria îl schimbase dintr-o dată, așa precum pepenii, încă verzi în ajun, se fac galbeni peste noapte. Văzînd pe chipul fericit al soției tinerețea pe care Sixte o pierduse, invitații se porniră în șoaptă pe nelipsitele glume provinciale, cu atît mai mult, cu cît toate femeile mureau de ciudă pe noua superioritate a fostei regine a Angoulême-ului; astfel că perseverentul intrus trebui să plătească ponoasele în locul soției sale. În afară de domnul de Chandour și de soția lui, de răposatul Bargeton, de domnul de Pimentel și de familia Rastignac, salonul era aproape tot atît de populat ca și în ziua cînd Lucien citise versuri, căci sosi și episcopul, urmat de marii săi vicari. Petit-Claud, la vederea aristocrației din Angoulême, în mijlocul căreia nici nu se visa măcar cu patru luni înainte, simți cum i se domolește ura împotriva clasei de sus. Contesa du Châtelet i se păru fermecătoare și își zise :

„Iată femeia ce mă poate face substitut !“

Pe la mijlocul seratei, după ce stătuse cîte puțin de vorbă cu fiecare din femei, schimbîndu-și tonul după importanța persoanei și după purtarea avută în legătură cu fuga ei cu Lucien, Louise se retrase în budoar împreună cu episcopul. Zéphirine îl luă atunci de braț pe Petit-Claud, căruia inima îi bătea să se spargă, și îl duse înspre budoarul în care începuseră nenorocirile lui Lucien și aveau apoi să se desăvîrșească.

— Îți prezint pe domnul Petit-Claud, draga mea ; și mi-am luat această îngăduință, întrucît tot ce vei face pentru dînsul va fi spre binele pupilei mele.

— Ești avocat, domnul meu ? îl întrebă de sus augusta descendentă a familiei Nègrepelisse.

— Vai ! da, *doamnă contesă*. (Niciodată pînă atunci fiul croitorului din Houmeau nu avusese prilejul să întrebuințeze aceste două cuvinte, ce îi umplură acum gura.) Dar, reluă el, depinde de doamna contesă să

mă aducă la parchet. Domnul Milaud, din cîte se aude, pleacă la Nevers...

— Mi se pare, observă contesa, că sînt două clase de substitut. Aş vrea să te văd dintr-o dată prim-substitut... Dar, ca să mă ocup de dumneata şi să-ţi capăt postul, aş vrea să am şi eu o dovadă a devotamentului dumitale pentru dinastie, pentru religie şi mai ales pentru domnul de Villèle³³⁸.

— O! doamnă, spuse Petit-Claud apropiindu-se de urechea ei, sînt omul care ascultă orbeşte de rege.

— Este tocmai ceea ce *ne* trebuie astăzi, replică ea, trăgîndu-se îndărăt ca să-i dea de înţeles că nu mai voia să audă nimic spus la ureche. Dacă vei fi mereu pe placul doamnei de Senonches, bizuie-te pe mine, adăugă ea cu un gest regesc de evantai.

— Doamnă, zise Petit-Claud, zărindu-l pe Cointet în uşa budoarului, Lucien e la Angoulême.

— Şi ce-i cu asta, domnul meu?... răspunse contesa cu un ton ce ar fi oprit orice fel de vorbă în gîtlejul unui om obişnuit.

Doamna contesă nu mă înţelege, reluă Petit-Claud, servindu-se de formula cea mai respectuoasă, vreau să-i dau o dovadă de devotamentul meu pentru persoana dînzei. Cum doreşte doamna contesă ca tînărul geniu, pe care dînsa l-a făcut, să fie primit în Angoulême? Nu există o cale de mijloc: trebuie ori să fie dispreţuit ori ridicat în slavă.

Louise de Nègrepelisse nu se gîndise la această dilemă, în care era de-a dreptul interesată, mai mult datorită trecutului decît prezentului. Însă de sentimentele actuale ale contesei faţă de Lucien depindea reuşita planului făurit de avocat ca să ajungă la arestarea lui Séchard.

— Domnule Petit-Claud, zise ea de sus şi cu demnitate, dumneata doreşti să treci de partea guvernului. Află că cel dintîi principiu trebuie să fie că acesta n-a greşit niciodată şi că femeile au încă şi mai mult decît guvernele instinctul puterii şi sentimentul demnităţii.

— Tot așa gîndeam și eu, doamnă, răspunse el cu grabă, uitîndu-se la contesă cu o atenție pe cît de adîncă, pe atît de puțin vădită. Lucien a sosit aci în cea mai neagră mizerie. Însă, dacă trebuie întîmpinat cu ovații, pot să-l și constrîng, tocmai din pricina ovațiilor, să plece din Angoulême, unde sora și cumnatul său David Séchard sînt urmăriți fără cruțare...

Louise de Nègrepelisse arată pe chipu-i semeț o ușoară plăcere repede înăbușită. Mirată de a fi fost atît de bine ghicită, îl privi pe Petit-Claud, în timp ce-și desfășura evantaiul, căci Françoise de la Haye tocmai intra în odaie, ceea ce îi dădu timp să găsească un răspuns.

— Domnule, zise ea cu un zîmbet semnificativ, vei fi foarte curînd procuror regal...

Nu însemna oare că spusese tot, fără să se compromită ?

— O ! doamnă, exclamă Françoise repezindu-se să-i mulțumească soției prefectului, vă voi datora fericirea vieții mele ! Iar la ureche îi spuse, aplecîndu-se către protectoarea ei cu un gest de fetiță :

— M-aș fi prăpădit de inimă rea, rămînînd soția unui simplu avocat de provincie.

Zéphirine se azvîrlise astfel asupra Louisei, îndemnată fiind de Francis, care avea oarecare cunoștință a lumii birocratice.

— În primele zile ale oricărei numiri, fie că e vorba de un prefect, de o dinastie, sau de vreo funcție la o nouă întreprindere, îi zisese fostul consul general prietenei sale, oamenii sînt gata să te servească. Curînd însă, își dau seama de neajunsurile protecției și te refuză scurt. Astăzi, Louise va face pentru Petit-Claud demersurile pe care, peste trei luni, nu le-ar mai face pentru soțul tău.

— Doamna contesă s-a gîndit, zise Petit-Claud, la toate îndatoririle ce decurg din triumful poetului ? Va trebui să-l primiți pe Lucien în casă tot timpul celor zece zile cîți va dura entuziasmul nostru.

Contesa făcu un semn din cap spre a-l concedia pe Petit-Claud și se ridică, îndreptîndu-se spre doamna de Pimentel care se arătase în ușa budoarului. Mirată de vestea înălțării bătrînului de Nègrepelisse la rangul de pair, marchiza socotise necesar s-o lingusească pe femeia ce fusese destul de dibace ca să-și mărească trecerea, deși aproape că săvîrșise o greșeală față de societate.

— Draga mea, spune-mi te rog, de ce te-ai ostenit să-i faci tatălui tău un loc în Camera pairilor? Întrebă marchiza în mijlocul unei convorbiri confidențiale, în care ea cedă terenul în fața superiorității *scumpei* sale Louise.

— Draga mea, mi s-a acordat cu atît mai ușor această favoare, cu cît tatăl meu n-are copii și va vota totdeauna pentru coroană; însă, dacă eu voi avea băieți, nădăjduiesc că cel mare va fi substituit în titlul, stema și rangul bunicului...

Doamna de Pimentel văzu cu durere că nu poate fi ajutată în realizarea dorinței sale de a-l ridica pe domnul de Pimentel la rangul de pair de către o mamă a cărei ambiție se întindea și asupra copiilor ce nu se născuseră încă.

— O am în mînă pe contesă, îi spunea Petit-Claud lui Cointet, plecînd de la serată, iar dumneavoastră veți avea, vă făgăduiesc, actul de asociație... Peste o lună, eu sînt prim-substituit, iar dumneavoastră veți fi stăpînul lui Séchard. Căutați-mi acum un succesor pentru biroul meu de avocat, care în cinci luni a ajuns cel dintîi din Angoulême...

— Nu-i trebuie omului decît să-ți dea nițel brînci, zise Cointet, gelos parcă de opera sa.

Oricine poate înțelege acum cauza triumfului lui Lucien în orașul natal. Intocmai ca acel rege al Franței care nu-l mai răzbuna pe ducele d'Orléans³³⁹, Louise nu voia să-și amintească de insultele primite la Paris de doamna de Bargeton. Pe Lucien voia să-l patroneze, să-l copleșească cu protecția ei și să se scape de el în mod *onorabil*. Aflînd toată intriga de

la Paris din gura oamenilor, Petit-Claud ghicise bine ura vie pe care femeile i-o poartă bărbatului ce nu s-a priceput să le iubească în momentul când avuseră ele chef să fie iubite.

A doua zi de la ovația ce justifica trecutul Louisei de Nègrepelisse, Petit-Claud, ca să-l dea gata de tot pe Lucien și să-l aibă în mână, se prezintă la doamna Séchard, în fruntea a șase tineri din oraș, toți foști colegi de liceu cu Lucien la Angoulême.

Delegația era trimisă acasă la autorul *Margaretelor* și al *Arcașului lui Carol al IX-lea* de către condiscipolii săi, ca să-l roage să ia parte la banchetul ce voiau să-l ofere marelui om ieșit din rîndurile lor.

— A ! tu ești, Petit-Claud ! exclamă Lucien.

— Intoarcerea ta, zise Petit-Claud, ne-a stimulat mîndria, am pus mînă de la mînă și îți pregătim o masă măreață. Directorul și profesorii noștri vin și ei ; și, după cum merg lucrurile, vor asista și autoritățile.

— Și în ce zi ? întrebă Lucien.

— Duminică.

— Mi-ar fi cu neputință, răspunse poetul, nu pot să primesc decît peste zece zile... Dar atunci, cu toată plăcerea...

— Bine, fie, zise Petit-Claud ; sîntem la ordinele tale : peste zece zile.

Lucien se purtă foarte frumos cu foștii săi colegi, care îi arătară o admirație aproape respectuoasă. Stătu de vorbă cu ei o jumătate de oră, cu mult spirit, căci se vedea așezat pe un soclu și voia să îndreptățească părerea localnicilor ; punîndu-și mîinile în buzunarele vestei, vorbi întocmai ca un om care privea lucrurile de la înălțimea unde l-au așezat concetățenii săi. Se arătă modest, băiat de treabă, ca un geniu în halat și papuci. Se jelui ca un atlet ostenit de luptele de la Paris, dezamăgit mai ales ; îi ferici pe colegi că nu plecaseră din provincie etc. Ii lăsă pe toți încîntați de el. Apoi îl luă pe Petit-Claud deoparte și îi ceru să-i spună adevărul asupra afacerilor lui David, învinovățîndu-l pe el de starea în care se afla cumnatul său.

Lucien voia să facă pe şiretul cu Petit-Claud. Acesta se strădui să-i sugereze fostului său coleg părerea că el, Petit-Claud, era un biet avocatul de provincie, lipsit de orice fel de iscusinţă. Alcătuirea actuală a societăţii, infinit mai complicată în mecanismul ei decît cea a societăţii antice, a avut ca efect subdivizarea facultăţilor omului. Altădată, oamenii de seamă, siliţi să fie universali, apăreau în număr mic şi străluceau ca nişte torţe în mijlocul naţiunilor din vechime. Mai tîrziu, cu toate că facultăţile se specializară, valoarea era încă legată de cunoaşterea în ansamblu a lucrurilor. Astfel, un om *bogat în viclesuguri*, cum s-a spus despre Ludovic al XI-lea³⁴⁰, putea să se folosească de şiretenia lui în orice domeniu; dar, astăzi şi valoarea s-a subdivizat. De pildă, cîte profesii, tot atîtea şiretenii deosebite. Un diplomat iscusit poate fi foarte uşor păcălit, în vreo afacere, în fundul unei provincii, de un avocat mediocru sau de un ţăran. Cel mai isteţ ziarist poate fi foarte nepriceput în materie de interese comerciale, şi Lucien trebui să fie şi fu într-adevăr tras pe sfoară de Petit-Claud. Viclean, avocatul scrisese el însuşi articolul în care Angoulême-ul, în întrecere cu Houmeau, se vedea silit să-l sărbătorească pe Lucien. Concetăţenii lui Lucien, veniţi în piaţa du Mûrier, erau lucrătorii tipografiei şi fabricii de hîrtie Cointet, împreună cu secretarii lui Petit-Claud, ai lui Cachan şi cu cîţiva colegi de liceu. Redevenit pentru poet prietenul de şcoală, avocatul îşi făcea pe bună dreptate socoteala că fostului său coleg o să-i scape, la un moment dat, secretul ascunzătorii lui David. Iar, dacă David pierdea din vina lui Lucien, acesta nu mai putea rămîne în Angoulême. De aceea, ca să fie mai sigur de influenţa sa, făcu el pe inferiorul faţă de Lucien.

— Cum poţi crede că n-am întreprins tot ce era cu putinţă? îl întrebă Petit-Claud pe Lucien. Era doară vorba de sora prietenului meu de şcoală; la tribunal însă, sînt unele situaţii în care trebuie să te dai bătut. David mi-a cerut, la 1 iunie, să-i asigur liniştea pe trei luni; nu e în primejdie decît în septembrie şi am

reușit să-i sustrag toată averea din mâinile creditorilor; căci voi câștiga procesul la curte; vor decide acolo, așa cum vreau eu, că privilegiul soției e absolut, că, în speță, nu acoperă nici o fraudă... Iar în ceea ce te privește pe tine, te întorci tu nefericit, dar ești un om de geniu... (Lucien făcu un gest ca omul căruia îi dai cu tămâierea prea în nas). Da, dragă, reluă Petit-Claud, am citit *Arcașul lui Carol al IX-lea* și e mai mult decît o simplă carte, e o carte mare! Prefața n-ar fi putut-o scrie decît doi oameni: Chateaubriand sau tu!

Lucien primi lauda, fără să spună că prefața era de d'Arthez. Din o sută de scriitori francezi, nouăzeci și nouă ar fi făcut la fel.

— Știi că aici aveau aerul că nici nu te cunosc? reluă Petit-Claud, prefăcîndu-se indignat. Cînd am văzut nepăsarea tuturor, mi-am pus în cap să revoluționez toată lumea asta. Am scris articolul pe care l-ai citit...

— Cum, tu erai?... exclamă Lucien.

— Da, eu!... Am creat o rivalitate între Angoulême și Houmeau, i-am adunat pe tineri, foștii tăi colegi, și am organizat serenada de ieri; apoi, după ce i-am înflăcărat, am lansat subscripția pentru banchet. „Dacă David stă ascuns, măcar să-l încununăm pe Lucien!” mi-am zis. Ba ceva mai mult, reluă Petit-Claud, am văzut-o pe contesa du Châtelet și i-am dat a înțelege că era datoare să-l scoată pe David din încurcătură; ea poate și trebuie s-o facă. Dacă David a găsit într-adevăr secretul de care mi-a vorbit, guvernul n-o să sărăcească sprijinindu-l, și ce onoare pentru un prefect să i se datoreze întrucîtva o atît de mare descoperire prin fericita protecție acordată inventatorului! Își face faimă de administrator luminat... Sora ta s-a speriat de focul artileriei judecătorești! i-a fost frică de fum... Războiul la tribunal costă tot atît de scump, ca și cel de pe cîmpul de bătălie; David însă și-a păstrat poziția, e stăpîn pe secretul lui: nu poate fi arestat și nici nu va fi.

— Îți mulțumesc, dragul meu, și văd că-ți pot încredința planul meu, o să-mi ajuți să-l înlăptuiesc. (Petit-Claud îl privi pe Lucien, și nasul său ascuțit luă parcă un aer întrebător.) Vreau să-l salvez pe Séchard, continuă Lucien cu oarecare îngîmfare; eu sînt pricina nenorocirii lui, eu trebuie să îndrept totul... Am mai multă putere asupra Louisei...

— Care Louise ?...

— Contesa du Châtelet !... (Petit-Claud făcu o mișcare.) Am asupra ei mai multă putere decît crede ea însăși, reluă Lucien; numai că, dragul meu, am putere, dar n-am haine... (Petit-Claud mai făcu o' mișcare de parcă ar fi vrut să-i ofere punga lui.) Îți mulțumesc, zise Lucien, strîngîndu-i mîna lui Petit-Claud. Peste zece zile, îi voi face o vizită doamnei prefect și trec și pe la tine.

Și se despărțiră cu strîngeri prietenești de mîină.

„Trebuie să fie poet, își zise Petit-Claud, pentru că e nebun.“

„Orice s-ar spune, gîndea Lucien, întorcîndu-se către sora lui, numai colegii de școală îți sînt prieteni adevărați.“

— Dragă Lucien, îi spuse Ève, ce ți-a făgăduit Petit-Claud, ca să-i arăți atîta prietenie ? Păzește-te de el !

— De el ? exclamă Lucien. Ascultă Ève, reluă el, pîrînd că se gîndește la ceva, tu nu mai crezi în mine, nu mai ai încredere în mine, poți să n-ai încredere nici în Petit-Claud; însă peste douăsprezece-cincisprezece zile, o'să-ți schimbi părerea, adăugă el cu oarecare îngîmfare...

Lucien se urcă în odaia lui și îi scrisese această scrisoare lui Lousteau.

Dragă prietene, din noi doi, doar eu pot să-mi amintesc de hîrtia de o mie de franci ce ți-am împrumutat-o; însă cunosc prea bine, din nenorocire, situația în care te afli cînd îmi deschizi scrisoarea, ca să nu adaug îndată că nu ți-i cer în aur sau argint; nu, ți-i cer în credit, cum i-aș cere Florinei în plăceri. Avem amîndoi același croitor, așa că poți să-l pui să-mi facă în cel mai

scurt timp posibil un costum de haine. Fără să fiu aici chiar în costumul lui Adam, totuși nu pot să ies în lume. Onorurile departamentale datorate celor ce s-au ilustrat la Paris mă așteptau aici, spre marea mea surprindere. Sint eroul unui banchet, nici' mai mult, nici mai puțin ca un deputat de stînga ³⁴¹; înțelegi acum nevoia unui frac? Făgăduiește plata; ai grijă tu, dă-i cu gura; în sfîrșit, joacă o scenă inedită din Don Juan cu domnul Dimanche ³⁴², căci trebuie să mă înțolesc cu orice preț! N-am decît niște zdrențe pe mine; așa că pricepi! Sintem în august, e o vreme minunată; ergo, ai grijă să primesc, pe la sfîrșitul săptămîinii, un costum frumuseț de dimineață: o mică redingotă verde-bronz închis, trei veste, una galbenă, alta fantaisie, a'treia albă; pe urmă, trei perechi de pantaloni de sucit capul tuturor femeilor, o pereche albă de stofă englezească, alta de nanghin, a treia de un postav subțire negru, în sfîrșit, un frac negru și o vestă de satin negru pentru seară. Dacă ți-ai găsit vreo Florine oarecare, mă las în grija ei pentru două cravate fantaisie. Asta nu-i nimic, căci mă bizui pe tine, pe dibăcia ta: de croitor nu-mi pasă. Dragă prietene, de atîtea ori am regretat-o însă împreună: inteligența mizeriei, care este desigur cea mai activă otravă ce-l chinuie pe omul prin excelență, pe parizian! inteligența aceasta, care o întrece și pe-a diavolului, n-a găsit încă mijlocul de a avea pe credit o pălărie! Cînd vom fi reușit să lansăm moda pălăriilor de o mie de franci, atunci pălăriile or să ne fie și nouă accesibile; dar, pînă atunci, sintem siliți să avem mult aur în buzunare ca să ne putem plăti o pălărie. Ah! cît rău ne-a făcut Comedia Franceză cu vorba asta: Lafleur, să-mi pui aur în 'buzunare ³⁴³! Imi dau seama prin urmare de greutatea executării cererii mele: mai pune deci o pereche de ghete, una de pantofi de lac, o pălărie, șase perechi de mănuși, la ceea ce trimite croitorul! Inseamnă să cer imposibilul, știu. Dar asta-i viața oamenilor de litere... Nu-ți spun decît un lucru: fă minunea asta încropind vreun articol mare sau vreo în-

famie mică, te socotesc achitat și te descarc de datorie. Și e o datorie de onoare, dragul meu, stă de douăsprezece luni pe carnet: te-ai rușina și tu, dacă ai putea să lte rușinezi. Dragă Lousteau, lăsînd gluma la o parte, mă aflu aici în niște împrejurări foarte grele. Dă-ți seama numai după atîta: Scoica s-a îngrășat, e nevasta Căostîrcului, iar Căostîrcul e prefect la Angoulême. Perechea asta poate face mult pentru cumnatul meu, pe care l-am pus într-o situație îngrozitoare, stă ascuns, creditorii îl urmăresc pentru cambia mea!... Sînt nevoit să mă arăt în fața doamnei prefect și să-mi recapăt ascendentul asupra ei cu orice preț. E groaznic cînd te gîndești că soarta lui David Séchard atîrnă de o pereche bună de ghețe, de niște ciorapi cenușii de mătase cu baghetă (vezi să nu-i uiți) și de o pălărie nouă!... O să-l fac pe bolnavul pentru moment, o să mă bag în pat, cum a făcut Duvicquet³⁴⁴, ca să scap de graba concetățenilor mei de a mă sărbători. Ieri mi-au făcut o serenadă. Incep să mă întreb cîți proști trebuie puși laolaltă ca să alcătuiască acest cuvînt: concetățenii mei, de cînd am aflat că entuziasmul localnicilor se datorește cîtorva dintre foștii mei colegi de școală.

Dacă ai putea strecura în vreun ziar cîteva rînduri despre primirea mea aici, m-ai înălța cu cîteva tocuri de ghețe. Aș face-o astfel pe Scoică să simtă că am, dacă nu prieteni, măcar oarecare credit în presa pariziană. Cum nu renunț la nici una din speranțele mele, o să te răsplătesc pentru serviciul acesta. Dacă ai cumva nevoie de un articol de fond despre vreo carte nouă, am timp aici să reflectez în voie. Nu-ți mai spun decît atît, dragă prietene: mă bizui pe tine, după cum și tu poți să te bizui pe acela care, cu drag, te îmbrățișează;

Luciende R.

P.S. Trimite-mi totul la post-restant."

Scrisoarea aceasta, în care Lucien își reluuă tonul superiorității pe care succesul i-o reda, îi reaminti de Paris. Cufundat de șase zile în calmul absolut din pro-

vincie, gîndul i se întoarce spre necazurile îndurate, încîntătoare totuși, resimți anumite păreri de rău, o săptămîină întreagă stătu preocupat de contesa du Châtelet; în sfîrșit, acordă atîta importanță reapariției sale în lume, încît, cînd coborî, la căderea serii, în Houmeau să vadă la biroul diligențelor dacă i-au sosit pachetele de la Paris, era frămîntat de nesiguranță și nerăbdare, ca o femeie care și-a pus ultimele speranțe într-o toaletă și ar fi nemîngîiată să n-o aibă.

— Ah ! Lousteau ! îți iert toate trădările, își zise el văzînd după forma pachetelor că trebuie să-i fi trimis tot ceea ce ceruse.

În cutia de pălării găsi scrisoarea următoare :

Din salonul Florinei.

Dragul meu,

Croitorul s-a purtat ca un om de treabă ; însă, după cum cu istețimea ta presimțiseși, procurarea cravate-lor, a pălăriei, a ciorapilor de mătase ne-a tulburat mințile, căci pungile n-aveau de ce să fie tulburate. Vorbeam și cu Blondet : ar fi avere de făcut deschizînd o casă în care tinerii să găsească ceea ce costă puțin. Pentru că, pînă la urmă, plătim foarte scump ceea ce nu plătim. Insuși marele Napoleon, oprit din goana lui spre Indii de lipsa unei pereche de cizme, a spus-o : Afacerile ușoare nu reușesc niciodată ! Așadar, toate mergeau, afară de încălțămîntea ta... Te vedeam încălțat, dar fără pălărie ! cu vestă, dar fără pantofi, și mă gîndeam să-ți trimit niște încălțămînte americanească, pe care a primit-o Florine ca o curiozitate de la un american. Florine ne-a dat un pumn de patruzeci de franci să-i jucăm pentru tine. Nathan, Blondet și cu mine am fost atît de norocoși ne jucînd pentru noi, încît am fost destul de bogați ca s-o luăm la supeu și pe Torpila, fosta fetiță a lui des Lupeaulx. Frascati ne datora atîta lucru. Florine s-a îngrijit de cumpărături ; a mai adăugat trei cămăși bune. Nathan îți oferă un baston. Blondet, care a cîștigat trei sute de franci, îți trimite un lanț de aur. Fetița a pus și ea un ceas

de aur, pe care i l-a dat un „client“, și care nu merge : „E o rablă ca și el !“ ne-a spus ea. Bixiou, care ne-a găsit la Rocher-de-Cancale, ți-a pus o sticlă de apă de Colonia în pachetul ce ți-l trimite Parisul. Primul-comic de la teatrul nostru a rostit : „Dacă asta îl poate face fericit, fie...“ cu tonul acela de bas și cu îngîmfa-rea burgheză pe care o imită așa de strașnic. Toate astea îți dovedesc, dragă copile, cât ținem noi la prietenii noștri cînd sînt la ananghie. Florine, pe care am avut slăbiciunea s-o iert, te roagă să ne trimiți un articol despre ultima carte a lui Nathan. Adio, fiule ! Nu pot decît să te plîng că te-ai întors în scorbura din care ieșiseși cînd ți-ai făcut un adevărat camarad din

*Prietenul tău,
Étienne L.*

— Bieții băieți, au jucat pentru mine ! își zise el mișcat.

Din locurile nesănătoase sau din cele în care am suferit mai mult se ridică niște duhori ce ni se par adieri din paradis. Într-o viață monotonă, amintirea durerilor e ca o bucurie de neînțeles. Ève rămase fără grai, cînd fratele coborî din camera lui cu hainele cele noi ; nu-l mai recunoștea.

— Acum pot să mă plimb pe Beaulieu, exclamă el ; n-o să se mai zică despre mine : „S-a întors acasă în zdrențe !“ Uite un ceas pe care o să ți-l dau ție ; seamănă cu mine : e stricat.

— Ce copil ești !... zise Ève. Nu poate cineva să fie supărat pe tine.

— Crezi tu, fată dragă, că am cerut toate astea prosteste, ca să fac pe grozavul față de lumea din Angoulême, de care nu-mi pasă nici atîtica ? zise el tăind aerul cu bastonul lui cu mînerul de aur cizelat. Vreau doar să îndrept răul pe care l-am făcut și m-am echipat de luptă.

Succesul pe care-l obținu Lucien cu eleganța lui fu singurul triumf adevărat, dar fu nemărginit. Invidia

dezleagă limbile, după cum admirația le amuțește. Fe-meile se înnebuniră după el, bărbații îl birfiră, iar Lu-cien putu să spună, vorba cîntecului: *Îți mulțumesc, o! haină-a mea!*³⁴⁵ Lăsă două cărți de vizită la pre-fectură și îi făcu o vizită și lui Petit-Claud, pe care nu-l găsi acasă. A doua zi, ziua banchetului, ziarele din Paris conțineau toate, la rubrica Angoulême-ului, rîndurile următoare :

ANGOULEME. Intoarcerea poetului, al cărui debut s-a bucurat de un succes atît de răsunător, a autorului Arcașului lui Carol al IX-lea, singurul roman istoric scris în Franța fără a-l imita pe Walter Scott, și a cărui prefață e un eveniment literar, a fost întîmpi-nată cu o ovație deopotrivă de măgulitoare pentru oraș cît și pentru domnul Lucien de Rubempré. Ora-șul natal s-a grăbit să-i ofere un banchet patriotic. Noul prefect, abia instalat, s-a alăturat manifestației publice preamărindu-l pe autorul Margaretelor, al că-rui talent 'fu mult încurajat la început de doamna con-tesă du Châtelet.

În Franța, cînd se apucă lumea cu avînt de ceva, nimeni n-o mai poate opri. Colonelul regimentului din garnizoană oferi muzica. Directorul restaurantului *Clopotul*, ale cărui expediții de curcani umpluți ajung pînă în China și se trimit în porțelanuri scumpe, în-sărcinat cu organizarea banchetului, își decorase sala cea mare cu perdele pe care niște cununi de laur și buchete de flori făceau un efect măreț. Pe la orele cinci, patruzeci de persoane se adunaseră acolo, în țî-nută de ceremonie. O mulțime de peste o sută de lo-cuitori, atrași mai ales de muzica din curte, îi repre-zenta pe concetățeni.

— Tot Angoulême-ul a venit ! zise Petit-Claud, ui-tîndu-se pe fereastră.

— Nu înțeleg nimic, îi spunea Postel nevستی-si, care venise să asculte muzica. Cum ! prefectul, administra-torul financiar, colonelul, directorul pulberăriei, depu-tatul nostru, primarul, directorul liceului, președintele

tribunalului, procurorul, domnul Milaud, toate autoritățile s-au adunat aici !...

Cînd se așezară la masă, muzica își începu programul cu niște variații pe aria *Trăiască regele, trăiască Franța*, care n-a putut deveni populară. Erau orele cinci. La opt, un tort de șaizeci și cinci de porții, cu o Franță de ciocolată pe deasupra, dădu semnalul toas-turilor.

— Domnilor, zise prefectul ridicîndu-se, pentru rege !... pentru dinastie ! Nu datorăm oare păcii instaurate de Bourboni generația de poeți și de gînditori care păstrează în mîna Franței sceptrul literaturii ?

— Trăiască regele ! strigară mesenii, printre care partizanii guvernului erau în număr mai mare.

Bătrînul director al liceului se ridică.

— În cinstea tînărului poet, zise el, eroul zilei, care a știut, într-un gen socotit atît de dificil de către Boileau³⁴⁶, să unească grația și poezia lui Petrarca cu talentul de prozator !

— Bravo ! Bravo !

Colonelul se sculă în picioare.

— Domnilor, în cinstea regalistului ! căci eroul acestei sărbătoriri a avut curajul să apere principiile cele bune !

— Bravo ! făcu prefectul, care dădu tonul aplauzelor.

Petit-Claud se ridică și el.

— Toți colegii lui Lucien închină în cinstea liceului din Angoulême, în cinstea venerabilului nostru director, care ne e atît de drag și căruia avem datoria a-i recunoaște toată partea ce i se cuvine din succesele noastre !

Bătrînul director, care nu se aștepta la acest toast, își șterse ochii înlăcrămați. Lucien se ridică de pe scaun : orice zgomot încetă, iar poetul se făcu la față alb ca varul. În momentul acela, bătrînul director, care se afla la stînga lui, îi puse pe cap o cunună de laur. Toți bătură din palme. Lucien avu lacrimi în ochi și în glas.

— E ametit, îi spuse lui Petit-Claud viitorul procuror din Nevers.

— Dar nu de vin, răspunse avocatul.

— Scumpi compatrioți, dragi colegi, zise în fine Lucien, aş vrea ca Franța întreagă să fie martoră la această scenă. În felul acesta se înalță oamenii și se obțin în țara noastră operele și acțiunile de seamă. Dar, văzînd puținul pe care l-am făcut și marea cinste ce mi se decerne, nu pot decît să mă simt rușinat și să las în seama viitorului îndreptățirea sărbătoririi de azi. Amintirea acestei clipe îmi va da puteri în luptele ce le voi mai duce. Îngăduiți-mi să semnalez omagiilor dumneavoastră pe aceea care a fost și prima mea muză și protectoarea mea, și să beau și în cinstea orașului meu natal : deci, în cinstea frumoasei contese Sixte du Châtelet și în cinstea nobilului oraș Angoulême !

— N-a scos-o rău la capăt, zise procurorul, care dădu din cap aprobator ; căci toasturile noastre erau pregătite, pe cînd al lui e improvizat.

La orele zece, mesenii plecară în pîlcuri. David Séchard, auzind acea muzică neobișnuită, o întrebă pe Basine :

— Ce se întîmplă în Houmeau ?

— Îl sărbătoresc, îi răspunse ea, pe cununatul dumitale, Lucien.

— Desigur, zise el, i-a părut tare rău că nu mă vede și pe mine acolo !

La miezul nopții, Petit-Claud îl conduse pe Lucien pînă în piața du Mûrier. Acolo, Lucien îi spuse avocatului :

— Dragul meu, de aici înainte sîntem ca frații.

— Mîine, zise avocatul, se semnează contractul meu de căsătorie, la doamna de Senonches acasă, cu domnișoara Françoise de la Haye, pupila dînzei ; fă-mi plăcerea să vii și tu ; doamna de Senonches m-a rugat să te aduc, o s-o vezi și pe contesă, care va fi foarte măgulită de toastul tău, de care cu siguranță că i se va vorbi.

— Am știut eu ce fac, spuse Lucien.

— O ! tu ai să-l salvezi pe David !

— Sînt sigur, răspunse poetul.

În momentul acela, David răsări lîngă cei doi ca prin minune. Iată de ce. El se afla într-o situație destul de grea : soția îi interzicea cu desăvîrșire și să-l primească pe Lucien, și să-i spună acestuia locul ascunzătorii, în timp ce Lucien îi scria scrisorile cele mai călduroase, asigurîndu-l că în cîteva zile va îndrepta răul făcut. Acum, domnișoara Clerget tocmai îi dăduse lui David următoarele două scrisori, spunîndu-i și pricina muzicii care îi ajungea la ureche :

Dragul meu, fă ca și cum Lucien n-ar fi aici ; nu te îngriji de nimic și întipărește-ți bine în minte lucrul acesta : siguranța noastră vine doar din neputința dușmanilor tăi de a afla unde te ascunzi. Nenorocirea mea e că am mai multă încredere în Kolb, în Marion, în Basine, decît în fratele meu. Din păcate, bietul Lucien nu mai e nevinovatul și iubitorul poet pe care l-am cunoscut noi. Tocmai pentru că vrea să se amestece în treburile noastre și că are pretenția să ne plătească datoriile (din mîndrie, dragă David !...), mă tem de el. A primit de la Paris niște haine frumoase și cinci monede de aur într-o pungă frumoasă. Mi le-a dat mie, și acum trăim din banii ăștia. În sfîrșit, avem un dușman mai puțin : tatăl tău a plecat și aceasta i-o datorăm lui Petit-Claud, care i-a descoperit intențiile și i le-a spulberat îndată, spunîndu-i că tu n-o să faci nimic fără el, adică fără Petit-Claud, care n-o să te lase să cedezi nimic din descoperirea ta pînă nu obții o despăgubire prealabilă de treizeci de mii de franci : cincisprezece mii ca să-ți plătești datoriile, și cincisprezece mii pe care o să-i primești în orice caz, fie că reușești, fie că nu. Pe Petit-Claud nu izbutesc să-l înțeleg. Te îmbrățișez cum își îmbrățișează o soție bărbatul nefericit. Micul nostru Lucien e bine. Cît rău îmi face să văd floricica asta căpătînd culori și crescînd

în mijlocul furtunilor din casa noastră ! Mama, ca de obicei, se roagă lui Dumnezeu și te îmbrățișează aproape tot atât de călduros ca și soția ta,

Eve

Petit-Claud și frații Cointet, spăimîntați de șiretenia țărănească a bătrînului Séchard, scăpaseră de el, după cum se vede, cu atât mai ușor, cu cît se apropia și culesul care îl chema la vie.

Scrisoara lui Lucien, primită o dată cu a Èvei, era concepută astfel :

Dragă David, toate merg bine. M-am echipat din creștet pînă în tălpi ; pornesc la luptă începînd chiar de astăzi ; în două zile, voi ajunge departe. Cu cită bucurie te voi îmbrățișa cînd vei fi liber și scăpat de datoriile mele ! Inșă sînt jignit pe veci în inimă de neîncrederea ce mi-o arată mereu sora și mama. Parcă nu știu eu că te ascunzi la Basine acasă ? De cîte ori vine la noi Basine, am vești de la tine și răspuns la scrisorile mele. Era, de altminteri, lesne de înțeles că sora-mea nu se putea încrede decît în tovarășa ei de atelier. Astăzi, voi fi cu gîndul alături de tine, și nespus de întristat că nu iei și tu parte la sărbătorirea mea. Min-dria Angoulême-ului mi-a adus un mic triumf care, peste cîteva zile, va fi cu desăvîrșire uitat, dar la care bucuria ta ar fi fost singura sinceră. În sfîrșit, încă vreo cîteva zile și îi vei ierta totul aceluia care socotește mai presus de orice altă glorie pe aceea de a fi

Fratele tău

Lucien

David își simți inima împărțită între cele două forțe, deși inegale : căci pe soție o adora, pe cînd prietenia pentru Lucien scăzuse de cînd pierduse stima față de el. Dar, în singurătate, sentimentele capătă cu totul altă intensitate. Omul singur, și lăsat prada unor preocupări ca acelea ce-l munceau pe David, cade înfrînt

de unele gînduri împotriva căroră, în mediul vieții de toate zilele, ar găsi puncte de sprijin. Astfel, citind scrisoarea lui Lucien în mijlocul fanfarelor acelui triumf neașteptat, fu adînc mișcat, văzînd exprimată în ea tocmai părerea de rău pe care el însuși o dorea. Sufoarele duioase nu rezistă la aceste mici efete de sentiment, pe care le cred la fel de puternice la alții ca și la dînșii. Nu-i oare tocmai picătura de apă ce se rostogolește din cupa plină ?... De aceea, către miezul nopții, toate rugămințile Basinei nu-l putură opri pe David de a se duce să-l vadă pe Lucien.

— Nimeni, îi zise el, nu se plimbă la ceasul ăsta pe străzile Angoulême-ului, n-or să mă vadă, nu mă pot aresta noaptea ; și, dacă mă întîlnește cineva, n-am decît să folosesc mijlocul născocit de Kolb ca să mă întorc la ascunzătoare. Pe urmă, e și multă vreme de cînd nu mi-am mai îmbrățișat soția și copilul.

Basine se dădu bătută și îl lăasă să iasă pe David, care striga : „Lucien !” în clipa cînd Lucien și Petit-Claud se despărteau. Și cei doi frați se aruncară unul în brațele celuilalt plîngînd. Nu sînt multe clipe din acestea în viață. Lucien simțea căldura uneia din acele prietenii de care nu te poți niciodată îndoi și pe care-ți pare rău că ai înșelat-o. David simțea nevoia să ierte. Inventatorul, nobil și generos, voia mai ales să-i facă puțină morală lui Lucien, ca să risipească norii ce umbreau dragostea dintre frate și soră. În fața acestor considerații de sentiment, toate primejdiile născute din lipsa de bani pieriseră.

Petit-Claud îi spuse clientului său :

— Dă fuga acasă, alege-te măcar cu ceva de pe urma imprudenței, îmbrățișează-ți soția și copilul... și ferește-te să te vadă cineva !

„Ce nenoroc ! își zise Petit-Claud, rămînînd singur în piața du Mûrier. Ah ! dacă ar fi aici Cérizet...”

Pe cînd avocatul își vorbea singur de-a lungul ulucilor ce îngrădeau locul pe care se înalță mîndru astăzi Palatul de Justiție, auzi ciocnînd în spatele lui

într-o scîndură, ca și cum ar fi ciocănit cineva într-o ușă.

— Sînt aici, zise Cérizet printre două uluci. L-am văzut pe David venind din Houmeau. Bănuiam eu unde se ascunde, dar acum sînt sigur, și știu de unde să-l iau; însă, ca să-i întindem o cursă, e nevoie să aflăm cîte ceva din planurile lui Lucien, și dumneata, poftim! îl trimiți în casă! Măcar rămîi acum aici, sub un pretext oarecare. Cînd David și cu Lucien o să iasă, adu-i aici lîngă mine; or să se creadă singuri, și o să aud ultimele cuvinte cînd se vor despărți.

— Ești un diavol și jumătate, îi zise în șoaptă Petit-Claud.

— Pe toți dumnezeii, izbucni Cérizet, ce n-aș face tot ce pot, ca să capăt ce mi-ai făgăduit!

Petit-Claud se depărtă de uluci și se plimbă prin piața du Mûrier uitîndu-se înspre ferestrele odăii unde era strînsă familia și gîndindu-se la viitorul lui, ca spre a-și face curaj; căci dibăcia lui Cérizet îi îngăduia să dea lovitura din urmă. Petit-Claud era un om dintre aceia nespus de șireți și cu două fețe, care nu se lasă ademenit de prezent sau de vreo prietenie oarecare, căci studiasse prea bine nestatornicia inimii omenеști, ca și strategia intereselor. De aceea, la început nu se prea încrezuse în Cointet. În cazul cînd înșurătoarea lui nu s-ar fi făcut, fără să poată avea totuși dreptul de 'a-l învinovăți pe Cointet cel mare de trădare, el își luase măsuri să-i facă mizerii; însă, începînd cu succesul său din casa doamnei de Senonches, Petit-Claud juca într-adevăr cîstit. Planul de-al doilea, nemaifiindu-i folositor, devenea primejdios pentru situația politică spre care năzuia. Iată bazele pe care voise să-și clădească importanța-i viitoare: Gannerac și cîțiva mari negustori începeau să formeze în Houmeau un comitet liberal care avea legături, datorită comerțului, cu șefii opoziției. Aducerea la putere a guvernului Villèle de către Ludovic al XVIII-lea, cu puțin înainte de a muri, fu semnalul unei schimbări în comportarea opoziției, care, de cînd murise Napo-

leon, renunța la periculoasa cale a conspirațiilor. Partidul liberal își organiza în fundul provinciei sistemul său de rezistență legală: năzuia să pună mîna pe „materia” electorală, spre a-și atinge scopul numai prin convingerea maselor. Liberal înverșunat și născut în Houmeau, Petit-Claud fu promotorul, sufletul și consilierul secret al opoziției constituite în orașul de jos, asuprit de aristocrația din orașul de sus. El, cel dintîi, le atrase atenția asupra pericolului de a-lăsa pe cei doi Cointet să dispună singuri de toată presa din departamentul Charente-i, unde opoziția era datoră să-și aibă și ea organul, spre a nu rămîne mai prejos de celelalte orașe.

— Fiecare din noi să-i dea cîte o hîrtie de cinci sute de franci lui Gannerac, care va strînge astfel vreo douăzeci și ceva de mii de franci ca să cumpere tipografia Séchard, din care vom face ce vom vrea, după ce-l vom avea și pe proprietar la mîna printr-un împrumut, zisese Petit-Claud.

Avocatul izbuti să-și vadă propunerea aprobată, pentru a-și întări cu acest mod dubla-i poziție față de Cointet și de Séchard, și își aruncă ochii, cum era și firesc, asupra unei lichele de teapa lui Cérizet ca să facă din el omul devotat al partidului.

— Dacă poți să-l descoperi pe fostul tău jupîn și să ni-l dai pe mîna, îi spuse el fostului șef de atelier de la Séchard, o să ți se dea cu împrumut douăzeci de mii de franci ca să-i cumperi tipografia, și foarte probabil să te punem în fruntea ziarului. Așa că, pînă atunci, fă treabă bună !...

Mai sigur de zelul unui om ca Cérizet, decît de cel al tuturor Doublon-ilor din lume, Petit-Claud îi făgăduise atunci lui Cointet cel mare arestarea lui Séchard. Însă, de cînd Petit-Claud nutrea speranța de a intra în magistratură, prevedea că va fi nevoit să le întoarcă spatele liberalilor, și întăritase atît de bine spiritele din Houmeau, încît fondurile necesare achiziționării tipografiei erau strînse. Petit-Claud se hotărî atunci să lase lucrurile să-și urmeze drumul lor firesc.

— Eh, își zise el, Cérizet o să săvârșească cine știe ce delict de presă, de care mă voi folosi ca să-mi arăt talentele de procuror...

Se duse la ușa tipografiei și îi spuse lui Kolb, care făcea de strajă :

— Dă fuga sus la David și spune-i să profite de ora asta și să plece. Fiți cu ochii în patru ; eu mă duc, e ora unu...

Cînd Kolb părăsi postul, Marion îi luă locul. Lucien și David coborîră. Kolb porni la o sută de pași înaintea lor, iar Marion la o sută de pași în urmă. Cînd cei doi frați trecură prin dreptul ulucilor, Lucien îi vorbea cu aprindere lui David.

— Dragul meu, îi zise el, planul meu e foarte simplu ; dar cum să ți-l spun de față cu Ève care nu i-ar înțelege niciodată mijloacele ? Sînt sigur că Louis are în fundul inimii o dorință pe care voi ști eu să i-o trezesc, numai așa, ca să mă răzbun pe neghiobul de prefect ! Dacă ne iubim măcar o săptămînă, o pun să-i ceară ministrului un ajutor de douăzeci de mii de franci pentru tine. Mîine, o revăd pe ființa asta în micul budoar unde a început dragostea noastră, și unde, după cîte spune Petit-Claud, nimic nu s-a schimbat : o să joc teatru. Așa că, poimîine dimineața îți trimit prin Basine un bilet ca să-ți dau de veste dacă am reușit... Cine știe ? poate că vei fi liber !... Înțelegi acum pentru ce am vrut haine de la Paris ? Nu poți juca în zdrențe rolul de june-prim.

La șase dimineața, Cérizet se înfățișa lui Petit-Claud.

— Mîine, la prînz, Doublon să fie gata ; o să pună mîna pe omul nostru, răspund eu, îi zise parizianul ; sînt prieten bun cu una din lucrătoarele de la domnișoara Clerget, înțelegeți ?...

După ce ascultă planul lui Cérizet, Petit-Claud alergă într-un suflet la Cointet.

— Faceți în așa fel încît, astă-seară, domnul du Hautoy să se hotărască a-i da Françoisei nuda proprietate a bunurilor sale, iar peste două zile, dumnea-

voastră iscăliți un act de asociație cu Séchard. Drept garanție, eu nu mă însor decît după o săptămînă de la încheierea contractului ; în felul acesta, rămînem în termenii învoielii noastre : *dai, dau*. Trebuie, însă, să iscodim bine ce se va petrece la doamna de Senonches între Lucien și contesa du Châtelet, aici e totul... Dacă Lucien speră să reușească cu ajutorul ei, David e al nostru.

— Ai să ajungi, cred, ministru de justiție, zise Cointet.

— Și de ce nu ? Și domnul de Peyronnet ³⁴⁷ a ajuns! spuse Petit-Claud, care nu-și lepădase cu totul pielea de liberal.

Prezența celor mai mulți dintre nobilii din Angoulême la semnarea contractului se datora situației dubioase a domnișoarei de la Haye. Sărăcia viitoarei căsnicii sporea interesul pe care lumii îi place să-l arate în asemenea ocazii ; căci se întîmplă cu binefacerile ca și cu triumfurile : lumii îi e pe plac o milostenie care îi satisface amorul propriu. De aceea, marchiza de Pimentel, contesa du Châtelet, domnul de Senonches și alți doi-trei obișnuiți de-ai casei îi făcură Françoisei cîteva daruri de care se vorbea mult în oraș. Fleacurile acestea de efect, împreună cu trusoul pregătit de un an de către Zéphirine, cu bijuteriile nașului și cu darurile după datină ale ginerelui, o consolară pe Françoise și stîrniră curiozitatea mai multor mame, care își aduseră și fiicele. Petit-Claud și Cointet observaseră că nobilii din Angoulême îi tolenu și pe unul și pe celălalt în Olimpul lor, ca pe o necesitate : unul era doară administratorul averii, subutorele Françoisei ; iar celălalt era indispensabil la semnarea actului, ca spînzuratul la execuție ; dar, o dată căsătoria celebrată, dacă doamna Petit-Claud își păstra dreptul de a veni acasă la nașă, soțul își dădea seama că va fi primit anevoie și plănuia deci să se impună singur acestor oameni semeți. Rușinîndu-se de rudele sale prea de jos, avocatul îi trimise vorbă mamei lui la Mansle, unde ea se retrăsese, să spună

că e bolnavă și să-și dea consimțămîntul în scris. Destul de umilit că se înfățișează fără rude, fără protectori, fără semnături lîngă a lui, Petit-Claud era deci foarte fericit să vină cu un om celebru, prieten de-al său, și pe care contesa dorea să-l revadă. De aceea se duse să-l ia pe Lucien de acasă cu trăsura. Pentru această serată de pomină, poetul își făcuse o toaletă ce avea să-i dea, fără nici o îndoială, o superioritate asupra tuturor bărbaților de acolo. Doamna de Senonches anunțase de altminterică va veni și eroul momentului, iar întrevvedereea celor doi amănți certati era una din scenele de care provincia e foarte ahtiată. Lucien ajunsese un *fante*; se zvonea că e atît de frumos, de schimbat, de minunat, încît toate femeile din Angoulême ardeau de dorința de a-l revedea. După moda epocii de atunci, cînd s-a trecut de la pantalonii scurți de bal la urîții pantaloni de azi, el își pusese o pereche de pantaloni negri, lipiți de piele. Bărbații își arătau încă pe vremea aceea formele, spre marea desperare a celor slăbănogi sau schilozi; iar ale lui Lucien erau *apoloniene*. Ciorapii de mătase cenușie cu baghetă, pantofii de lac, vesta de satin negru, cravata, toate fură bine trase, întinse, lipite parcă pe el. Părul blond și bogat, bine ondulat, îi scotea în evidență fruntea albă, în jurul căreia i se vedeau buclele ridicate cu o grație căutată. Ochii-i scăpărau de mîndrie. Mîinile lui mici, femeiești, nu aveau să se arate neînmănușate. Își copie ținuta după de Marsay, vestitul dandy parizian, ținînd într-o mînă bastonul și pălăria, pe care nu le lăsă de loc și se sluji de cealaltă ca să facă gesturi rare cu care își întovărășea frazele. Lucien ar fi vrut să se strecoare în salon, ca oamenii celebri care, dintr-o falsă modestie, își lasă capul în jos chiar cînd trec pe sub cea mai înaltă poartă. Petit-Claud însă, care n-avea decît un singur prieten, abuză de el. Il duse pe Lucien aproape în triumf pînă la doamna de Senonches, printre invitați. În trecere, poetul auzi șoptele care altădată l-ar fi făcut să-și piardă capul

și care acum îl lăsară rece : era incredințat că, el singur, face cît tot Olimpul din Angoulême.

— Doamnă, îi spuse el doamnei de Senonches, l-am felicitat pe amicul meu Petit-Claud, pentru că are în el stofa din care se croiesc miniștrii de Justiție și pentru norocul de a vă aparține, oricît de slabe ar fi legăturile dintre nașă și fină. (Cuvintele din urmă fură spuse cu un aer ironic, prea bine simțit de toate femeile de față, care ascultau, fără să pară că-s atente.) În ce mă privește, însă, binecuvîntez o împrejurare ce-mi îngăduie să vă prezint omagiile mele.

Vorbele fură spuse fără nici o tulburare și într-o poză de mare senior în vizită la niște oameni de rînd. Lucien ascultă răspunsul întortocheat al Zéphirinei, rotind o privire prin salon, spre a-și prepara efectele. Astfel că îi putu saluta cu grație, și nuanțîndu-și surâsurile, pe Francis du Hautoy și pe prefect, care îl salutară și ei ; apoi se apropie în sfîrșit de doamna du Châtelet, prefăcîndu-se că abia atunci o zărește. Întîlnirea aceasta era pînă într-atît evenimentul serii, încît contractul de căsătorie, pe care oamenii de seamă aveau să-și pună semnătura, conduși în dormitor fie de notar, fie de Françoise, fu uitat. Lucien făcu cîțiva pași înspre Louise de Nègrepelisse ; și, cu acea grație pariziană, care pentru ea era numai o amintire de cînd se înapoiase în provincie, îi spuse destul de tare :

— Domniei-voastre, doamnă, datorez invitația ce-mi procură plăcerea de a lua masa poimîine seara la prefectură ?

— N-o datorezi, domnul meu, decît gloriei dumitale, răspunse scurt Louise, puțin ofensată de întorsătura agresivă a frazei meditate de Lucien spre a jigni mîndria fostei sale protectoare.

— Vai ! doamnă contesă, spuse Lucien cu un aer deopotrivă de șiret și de încrezut, îmi e cu neputință să vă aduc persoana în cauză dacă are nenorocul de a nu vă mai fi pe plac.

Și, fără a aștepta răspunsul, se răsuci în călcîie, zărindu-l pe episcop, pe care îl salută cu multă noblețe.

— Preasfinția-ta a fost aproape profet, îi zise el cu un glas fermecător ; și voi căuta să fie pe deplin. Mă fericesc de a fi venit aici, de vreme ce vă pot prezenta respectele mele.

Lucien îl amuză pe preasfântul într-o conversație ce ținu zece minute. Toate femeile se uitară la Lucien ca la o minune. Obrăznicia-i neașteptată o lăsase pe doamna du Châtelet fără grai și răspuns. Văzându-l pe Lucien ținta admirației tuturor femeilor ; urmărind, din grup în grup, comentariul fiecăreia făcut în șoaptă asupra frazelor schimbate între ea și Lucien, cu care acesta parcă o turtise avînd aerul să o disprețuiască, simți o durere în inimă, socotindu-se jignită în amoriu propriu.

„Dacă, după fraza asta, nu vine mîine la prefectură, ce scandal ! gîndi ea. De unde mîndria asta pe el ? Domnișoara des Touches să se fi îndrăgostit de Lucien?... E atît de frumos ! Se zice că dînsa s-a dus acasă la el la Paris, a doua zi după moartea actriței!... Poate că n-a venit aici decît ca să-și salveze cumnatul, și s-a aflat la spatele trăsorii noastre, la Mansle, din cauza vreunui accident suferit pe drum. În dimineața aceea, Lucien s-a uitat foarte de sus la noi, la Sixte și la mine.“

Mii de gînduri îi trecură prin cap, și, din nefericire pentru Louise, ea se lăsă în voia lor, privindu-l pe Lucien, care stătea de vorbă cu episcopul ca și cum ar fi fost regele salonului ; nu saluta pe nimeni și aștepta ca ceilalți să vină la el, plimbîndu-și privirea cu o varietate de expresie, cu o siguranță de sine demne de de Marsay, modelul său. Nu se depărtă de prelat nici ca să se ducă să-l salute pe domnul de Senonches, care se arătă la o mică distanță.

După zece minute, Louise nu se mai putu stăpîni. Se ridică, se duse la episcop și îl întrebă :

— Ce vă spune, preasfinte, că zîmbiți atît de des ?

Lucien se dădu cîțiva pași în urmă, ca s-o lase pe doamna du Châtelet cu prelatul.

— A! doamnă contesă, tînăru! acesta e foarte spiritual!... Îmi explica tocmai că dumneavoastră vă da-torează toată forța...

— Eu nu sînt nerecunoscător, doamnă!... zise Lucien cu o privire de muștrare ce o încîntă pe contesă.

— Să facem pace, spuse ea, chemîndu-l pe Lucien cu un gest al evantaiului, vino, cu preasfinția-sa, pe aici... prea-sfîntul ne va judeca.

Și arată înspre budoar, luîndu-l pe episcop într-acolo.

— Poftim ce rol îi dă preasfinției-sale! zise o cu-coană din tabăra Chandour, destul de tare ca să fie auzită.

— Să ne judece?... întrebă Lucien, uitîndu-se cînd la prelat, cînd la contesă; există deci și un vinovat?

Louise de Nègrepelisse se așază pe canapeaua din fostul său budoar. La invitația ei, Lucien și prelatul se așezară de o parte și de alta, iar dînsa începu să vorbească. Lucien îi făcu fostei sale iubite cîntea, surpriza și fericirea de a nu asculta. Se purtă întoc-mai ca Pasta în *Tancred*³⁴⁸ cînd îi vine rîndul să spună: *O, patrie!*... Pe chipu-i cînta faimoasa cava-tină *del Rizzo*. În sfîrșit, elevul Coraliei izbuti să-și aducă în ochi cîteva lacrimi.

— Ah! Louise, cît te iubeam! îi spuse el la ureche fără să se sinchisească nici de prelat, nici de conver-sație cînd văzu că Louise îi observase lacrimile.

— Șterge-ți ochii, sau mă compromiți, aici, a doua oară, îi zise ea, aplecîndu-se la urechea lui, ceea ce îl jigni pe episcop.

— Și e destul o dată, reluă repede Lucien. Cuvîntul acesta al verișoarei doamnei d'Espard ar usca toate lacrimile unei Magdalene doamne!... mi-am regăsit pentru o clipă toate amintirile, toate iluziile, cei două-zeci de ani ai mei de atunci, și dumneata mi-i...

Preasfîntul se înapoie brusc în salon, pricepînd că demnitatea îi putea fi compromisă rămînînd între cei doi foști amanți. Toată lumea se prefăcea a le res-pecta singurătatea în budoar. Dar, după un sfert de

ceas, Sixte, căruia vorbele, rîsetele și plimbările prin fața ușii budoarului nu-i fură pe plac, intră acolo cu un aer mai mult decît îngrijat și îi găsi pe Lucien și pe Louise foarte însuflețiți.

— Doamnă, îi zise Sixte soției la ureche, dumneata care cunoști Angoulême-ul mai bine decît mine, s-ar cuveni să te gîndești că ești soția prefectului și că reprezentăm aici guvernul.

— Dragul meu, zise Louise, fulgerîndu-l din ochi pe *girantul său responsabil*, care începuse să tremure, stau de vorbă cu domnul de Rubempré despre lucruri importante pentru dumneata. E vorba de a salva un inventator pe punctul de a cădea victima unor uneltiri din cele mai ticăloase, și dumneata ne vei da o mîină de ajutor... Cît despre ceea ce cucoanele de pe aici pot gîndi despre mine, vei vedea cum am să mă port ca să le îngheț veninul pe buze.

Ieși din budoar sprijinindu-se de brațul lui Lucien și îl duse să semneze contractul, arătîndu-se tuturor cu îndrăzneala unei doamne din lumea mare.

— Să semnăm împreună, zise ea, întinzîndu-i lui Lucien pana, și îi arătă locul unde semnase ea, pentru ca semnăturile lor să fie alături.

— Domnule de Senonches, l-ai mai fi recunoscut pe domnul de Rubempré? întrebă contesa, silindu-l pe obraznicul vînător să-l salute pe Lucien.

Îl duse după aceea pe Lucien în salon și îl așeză între ea și Zéphirine, pe temuta canapea din mijloc. Apoi, ca o regină pe tron, începu, mai întîi în șoaptă, o conversație vădit ironică, la care se alăturară cîțiva din vechii ei prieteni și mai multe femei care îi făceau curte. Lucien, devenit eroul grupului, fu îndemnat de contesă să vorbească despre viața din Paris. Satira improvizată de poet cu o vervă de necrezut și presărată cu anecdote despre oamenii celebri constitui un adevărat regal pentru curiozitatea lacomă a provincialilor. I se admiră spiritul, după cum i se admirase frumusețea. Doamna contesă Sixte se bucura atît de fătîș de prezența lui Lucien, jucă atît de bine pe fe-

meia încântată de „sclavul” ei, îi servea replica atît de la timp și de potrivit, pîndi aprobările celorlalți cu niște priviri atît de compromițătoare, încît unele femei începură să vadă în coincidența înapoierii Louisei și a lui Lucien o dragoste adîncă, victimă a vreunei neînțelegeri de care erau amîndoi vinovați. Poate că numai ciuda a dus-o la această nefericită căsătorie cu Châtelet, față de care lumea încerca să manifesteze o împotrivire fățișă.

— Ei, îi spuse Louise pe la unu noaptea și în șoaptă lui Lucien înainte de a se ridica de pe canapea, poimîine, fă-mi plăcerea de a veni la timp.

Contesa se despărți de Lucien cu o mică înclinare din cap, ce părea foarte amicală, și se duse să-i spună cîteva vorbe contelui Sixte, care-și căuta pălăria.

— Dacă ceea ce mi-a expus doamna du Châtelet este adevărat, dragul meu Lucien, poți să ai încredere în mine, zise prefectul, pornind după soția lui, care pleca fără el, ca la Paris. Chiar din astă-seară, cumnatul dumitale se poate socoti scos din cauză.

— Domnul conte îmi datorează atîta lucru, reluă Lucien zîbind.

— Hei, ne-am *ars*!... șopti Cointet în urechea lui Petit-Claud, martor la această despărțire.

Petit-Claud, uluit de succesul lui Lucien, încremenit de strălucirea spiritului și a grației sale, se uită la Françoise de la Haye, care, plină de admirație pentru Lucien, părea că-i spune : „Fii și tu ca prietenul tău”.

O lucire de bucurie trecu pe chipul lui Petit-Claud.

— Dineul prefectului are loc abia poimîine; mai avem încă o zi întreagă la mijloc, răspund eu de toate.

— Ei, dragul meu, ce zici ? îl întrebă Lucien pe Petit-Claud pe la două din noapte cînd se întorceau pe jos ; am venit, am văzut, am învins ! Peste cîteva ceasuri, Séchard o să fie foarte fericit.

„Asta-i tot ce voiam să știu”, gîndi Petit-Claud.

— Te credeam doar poet, dar tu ești și un Lauzun³⁴⁹, asta înseamnă de două ori poet, răspunse el cu o strîngere de mînă, ce avea să fie cea din urmă.

— Dragă Ève, zise Lucien, trezindu-și sora, o veste bună ! într-o lună, David n-o să mai aibă datorii !...

— Cum așa ?

— Uite cum : doamna du Châtelet este tot vechea mea Louise ; mă iubește mai mult ca oricînd și o să-i facă un raport ministrului de interne, prin soțul ei, în favoarea descoperirii noastre !... În felul acesta, nu mai avem decît mai puțin de o lună de suferit, tocmai cît îmi trebuie ca să mă răzbun pe prefect și să-l fac cel mai fericit dintre soți. (Ève crezu că visează încă, ascultîndu-l pe Lucien.) Revăzînd salonașul cenușiu în care tremuram ca un copil acum doi ani ; uitîndu-mă la mobile, la picturi și la mutrele de acolo, mi se lua un vâl de pe ochi ! Cum îți schimbă Parisul ideile !

— Și asta e o fericire ?... întrebă Ève, înțelegîndu-și în sfîrșit fratele.

— Te las să dormi, o să vorbim noi mîine, zise Lucien.

Planul lui Cérizet era foarte simplu. Deși făcea parte din șiretlicurile de care se slujesc portăreii de provincie ca să-i aresteze pe debitori, dar al căror succes e îndoielnic, trebuia să izbutească, deoarece se întemeia deopotrivă pe cunoașterea caracterelor lui Lucien și al lui David, cît și pe speranțele lor. Printre lucrătoarele față de care făcea pe donjuanul și pe care le ținea în friu, opunîndu-le pe una alteia, șeful de atelier de la Cointet, pentru moment în serviciu extraordinar, pusese ochii pe una din călcătoresele de la Bășine Clerget, o fată aproape tot atît de frumoasă ca și Ève Séchard, numită Henriette Signol, ai cărei părinți aveau o mică vie, unde și trăiau, la două leghe de Angoulême, pe șoseaua ce ducea la Saintes. Soții Signol, ca mai toți oamenii de la țară, nu erau destul de bogați ca să-și ție fata, singurul lor copil, cu ei, și hotărîseră s-o dea fată în casă. În provincie, o fată în casă trebuie să știe să spele și să calce rufăria bună. Faîma doamnei Prieur, căreia îi urmă Bășine, era atît de mare, încît familia Signol își dădu acolo fata ca ucenică,

plătindu-i hrana și locuința. Doamna Prieur făcea parte din neamul vechilor patroane care, în provincie, se cred că țin locul părinților. Trăia cu ucenicele în familie, le ducea la biserică și le supraveghea îndeaproape. Henriette Signol, o brună frumoasă, bine legată, cu privirea îndrăzneată, cu părul lung și des, avea tenul alb ca al fetelor din Sud, asemeni unei flori de magnolia. Henriette fu una din primele victime ale lui Cérizet; însă, deoarece făcea parte dintr-o familie de *oameni cinstiți*, ea nu cedă decît învinsă de gelozie, de exemplul rău și datorită acestei fraze amăgitoare: „Te iau de nevastă!” pe care i-o spuse Cérizet cînd se văzu șef de atelier la tipografia Cointet. Aflînd că bătrînii Signol aveau o vie de vreo zece-douăsprezece mii de franci și o casă destul de bună, parizianul se grăbi s-o pună pe Henriette în imposibilitatea de a fi nevasta altuia. Cam aici ajunseseră lucrurile între frumoasa Henriette și tînărul Cérizet, cînd Petit-Claud îi vorbi acestuia despre intenția de a-l face proprietarul tipografiei Séchard, fluturîndu-i pe la nas un contract de comandă de douăzeci de mii de franci, care îi puse astfel lațul de gît. Un astfel de viitor îl ului pe Cérizet, îl scoase din minți, domnișoara Signol i se părî atunci o piedică în calea ambițiilor sale și o cam lăsă în părăsire pe biata fată. Acest lucru o făcu atunci pe Henriette să umble ea după micul șef de atelier și să-l dorească. Descoperind că David se ascundea la domnișoara Clerget, parizianul își schimbă intențiile față de Henriette, dar nu și purtarea; deoarece planul lui era ca, numai pînă cînd își va atinge scopul, să se slujească de acel fel de nebunie ce-o cuprinde pe o fată cînd, ca să-și ascundă necinstea, e silită să se mărite neapărat cu acela care a făcut-o de rușine. În dimineața zilei în care Lucien urma s-o recucerească pe Louise, Cérizet îi spuse Henriettei secretul Basinei, dîndu-i de veste că fericirea și căsătoria lor atîrnau de descoperirea locului unde se ascundea David. Aflînd de aceasta, Henriettei nu-i fu greu să-și dea seama că tipograful nu putea fi decît în camera de toaletă a domnișoarei Clerget;

ei nu i se păru că face vreun rău dedîndu-se la această spionare, dar prin acest început de participare, Cérizet o și amestecase în trădarea lui.

Lucien încă mai dormea cînd Cérizet, care venise să afle rezultatul seratei, asculta în biroul lui Petit-Claud înșiruirea micilor evenimente de seamă ce aveau să zguduie Angoulême-ul.

— Lucien v-a scris vreun bilețel de cînd s-a întors ? întrebă parizianul după ce dăduse din cap mulțumit cînd Petit-Claud isprăvisese.

— Iată tot ce am, zise avocatul, arătîndu-i o scrisoare în care Lucien scrisese cîteva cuvinte pe hîrtia de scrisori folosită de sora lui.

— E bună, spuse Cérizet. Pe la asfințitul soarelui, Doublon să stea la pîndă lîngă poarta Palet, să-și ascundă jandarmii și să-și posteze agenții, căci o să puneți mîna pe omul nostru.

— Ești sigur de planul *tău* ? întrebă Petit-Claud, uitîndu-se atent la Cérizet.

— Mă las, spuse fostul ștregar din Paris, în voia întîmplării, care e fată de treabă și nu-i plac oamenii cinstiți.

— Trebuie să izbutești, făcu scurt avocatul.

— Voi izbuti, răspunse Cérizet. Dumneata m-ai împins în mocirla asta, ai putea să-mi faci rost de cîteva hîrtii de bancă, să am cu ce mă șterge de noroi... Dar, domnule, adăugă parizianul, surprinzînd pe fața avocatului o expresie care nu-i plăcu, dacă m-ai tras pe sfoară, dacă nu-mi cumperi tipografia într-o săptămînă... vei lăsa o văduvă tînără, șopti derbedeul de Paris cu moartea în privire.

— Dacă îl băgăm la răcoare pe David la ora șase, vino la nouă acasă la domnul Gannerac și vei fi mulțumit, răspunse răs-picat avocatul.

— Ne-am înțeles : eu mă țin de cuvînt, *burghezuie*³⁵⁰ ! zise Cérizet.

Cérizet cunoștea de pe atunci arta de a șterge cerneala de pe hîrtie, artă care pune azi interesele fiscului în primejdie. Șterse deci cele patru rînduri scrise

de Lucien și le înlocui cu cele de mai jos, imitînd scrisul cu o perfecție îngrijorătoare pentru viitorul social al șefului de atelier :

Dragă David, poți veni fără teamă la prefect, treburile tale sînt în regulă ; și, de altfel, la ora asta, te poți arăta în lume. Eu îți ies înainte ca să-ți spun cum să vorbești cu prefectul.

*Fratele tău,
Lucien*

La prînz, Lucien îi scrisese o scrisoare lui David, în care îi povestea succesul de la serată, îl asigura de protecția prefectului, care, zicea el, făcea chiar în acea zi un raport către ministru asupra descoperirii, de care era entuziasmat. În momentul cînd Marion îi aducea scrisoarea aceasta domnișoarei Basine, sub pretextul de a-i da la spălat cămășile lui Lucien, Cérizet, anunțat de Petit-Claud despre probabilitatea acestei scrisori, o luă pe domnișoara Signol și se duse să se plimbe cu ea pe malul Charentei. Se dădu pesemne o luptă în care cinstea Henriettei se apăra multă vreme, căci plimbarea ținu două ceasuri. Nu numai că interesul unui prunc era în joc, ci și un viitor întreg de fericire, de bogăție ; iar ceea ce cerea Cérizet era un fleac, el ferindu-se, bineînțeles, să-i spună urmările. Numai că prețul din cale-afară de mare al acestor fleacuri o speria pe Henriette. Totuși, Cérizet izbuti pînă în cele din urmă să obțină de la iubită ajutor în îndeplinirea planului său. La cinci, Henriette trebuia să iasă în oraș și să se întoarcă, spunîndu-i domnișoarei Clerget că doamna Séchard o ruga să vină numaidecît pînă la dînsa. Apoi, peste un sfert de ceas de la plecarea Basinei, ea avea să ciocănească la ușa cabinetului și să-i înmîneze lui David falsa scrisoare a lui Lucien. După aceea, Cérizet aștepta totul de la întîmplare.

Pentru întîia oară de un an încoace, Eve simți slăbind strînsoarea de fier a soartei potrivnice. Puțină speranță înflorea și pentru ea. Dorea și ea să se

bucure de vaza fratelui său, să se arate la brațul omului sărbătorit de orașu-i natal, adorat de femei, iubit de trufașa contesă du Châtelet. Se făcu frumoasă și plănuî să se plimbe pe Beaulieu, după masa de seară, cu Lucien. La ora aceea, în luna septembrie, Angoulême-ul întreg iese să ia aer curat.

— O ! e frumoasa doamnă Séchard, ziseră cîteva glasuri, văzînd-o pe Ève.

— Nu m-aiș fi așteptat la una ca asta din partea ei, spuse o femeie.

— Bărbatul se ascunde și nevasta se arată, zise doamna Postel destul de tare ca s-o audă sărmana femeie.

— Vai ! hai înapoi acasă, am făcut rău, îi spuse Ève fratelui.

Cu puțin înainte de asfințitul soarelui se auzi o larmă pricinuită de niște oameni adunați undeva, pe lingă treptele ce coboară în Houmeau. Lucien și cu soră-sa, din curiozitate, se îndreptară într-acolo, căci auziseră pe cîțiva care veneau din Houmeau vorbind între ei, de parcă s-ar fi săvîrșit vreo crimă.

— Trebuie să fie vreun hoț pe care l-au arestat... E galben la față ca un mort, le zise un trecător fratelui și surorii, văzîndu-i alergînd înspre lumea ce se aduna tot mai multă.

Nimic din toate acestea nu constituîră vreo pricină de îngrijorare pentru Lucien sau pentru sora lui. Îi priviră pe cei treizeci și ceva de copii sau babe, pe lucrătorii ce se întorceau de la lucru, iar după ei pe jandarmii cu pălăriile sclipind de broderii, în mijlocul grupului principal. Acest grup, urmat de o gloată de vreo sută de persoane, se apropie ca un nor aducător de furtună.

— Ah ! zise Ève, e soțul meu !

— David ! strigă Lucien.

— E nevasta lui ! zise lumea dîndu-se în lături.

— Ce ți-a venit să ieși ? întrebă Lucien.

— Așa mi-ai scris tu, răspunse David galben ca ceara.

— Eram sigură, mai zise Ève, și se prăbuși leșinată.

Lucien își ridică sora, două persoane îl ajutară s-o ducă acasă, unde Marion o culcă în pat. Kolb alergă să cheme un doctor. La sosirea acestuia, Ève nu-și revenise încă în simțiri. Lucien fu silit atunci să-i mărturisească mamei că el era pricina arestării lui David, deoarece nu avea cum să știe de falsa scrisoare. Lucien, fulgerat de blestemul dintr-o privire a mamei, se urcă în odaie la el și se încuie acolo.

Citind scrisoarea ce urmează, scrisă în timpul nopții și întreruptă din loc în loc, oricine va ghici, din frazele azvîrlite parcă una câte una pe hîrtie, zbuciumul lui Lucien :

Preaiubită soră, ne-am văzut adîneauri pentru cea din urmă oară. Hotărîrea mea e definitivă. Iată de ce : în multe familii, există cîte o ființă fatală, care, pentru ai săi, e o pacoste, un fel de boală. Pentru voi, eu sînt o asemenea ființă. Observația aceasta nu e a mea, ci a unui om care a văzut multe în viața lui. Luam masa într-o noapte la Rocher-de-Cancale, între prieteni. Printre miile de glume ce se fac într-o asemenea împrejurare, cel de care-ți vorbeam, un diplomat, ne spuse că o tinără pe care o vedeam mereu cu mirare că nu se mai mărita era bolnavă din cauza tatălui. Și atunci, ne dezvoltă teoria lui despre bolile familiilor. Ne explică în ce fel, fără mamă, cutare familie ar fi înflorit, cum cutare fiu și-a sărăcit tatăl, cum cutare tată năruise viitorul și onoarea copiilor săi. Deși susținută în glumă, teza aceasta socială fu sprijinită timp de zece minute pe atîtea exemple, încît rămăsei impresionat. Adevărul acesta plătea toate paradoxele nesăbuite, dar spiritual demonstrate, cu care ziaristii se distrează între ei, cînd nu-i nimeni de față ca să fie tras pe sfoară. Ei bine, eu sînt ființa fatală a familiei noastre. Deși cu inima plină de dragoste pentru voi, fac lucrurile de parcă v-aș fi dușman. Toate manifestările voastre de devotament vi le-am

răsplătit cu nenorociri. Lovitura din urmă, deși fără voie, e cea mai crudă. Pe cînd eu duceam la Paris un trai fără demnitate, plin de plăceri și de păcate, luînd camaraderia drept prietenie, părăsindu-mi adevărații prieteni pentru niște oameni ce voiau și trebuiau să mă exploateze, uitînd și neamintindu-mi de voi decît ca să vă fac rău, voi mergeați pe cărarea modestă a muncii, înaintînd cu greu dar sigur spre bogăția spre care eu ținteam atît de nebunește s-o cuceresc repede. Pe cînd voi deveneați tot mai buni, eu introduceam în viața mea un element purtător de nenoroc. Da ! am ambiții nemăsurate ce mă împiedică de a mă mulțumi cu o viață umilă. Am gusturi, plăceri, a căror dorințe îmi otrăvesc bucuriile care îmi stau la îndemînă și care altădată m-ar fi mulțumit. O, dragă Eve, mă judec mai aspru decît ar face-o oricine altul, căci mă osîndesc pe veci și fără cruțare. Lupta la Paris cere o forță constantă, și voința mea nu cunoaște decît accese : creierul meu e intermitent. Viitorul mă înspăimîntă într-atîta încît nu-l mai doresc, iar prezentul mi-e nesuferit. Am vrut să vă mai văd o dată ; aș fi făcut mai bine, poate, să plec pentru totdeauna în altă țară. Dar a pleca în altă țară, cînd n-ai cu ce trăi, ar fi o prostie pe care n-o voi face, după atîtea altele. Moartea mi se pare mai nimerită decît o viață înjumătățită ; și, în orice situație aș fi, nemărginita-mi vanitate m-ar face iar să săvîrșesc greșeli. Unele ființe sînt ca niște zerouri, le trebuie o cifră înainte, și numai atunci nimicnicia lor dobîndește o valoare nebănuită. Eu nu pot dobîndi valoare decît printr-o alianță cu o voință puternică, neînduplecată. Doamna de Bargeton era tocmai femeia ce mi se potrivea ; mi-am ratat viața atunci cînd n-am părăsit-o pe Coralie pentru dînsa. David și cu tine mi-ați putea fi niște cirmaci foarte buni ; însă voi nu sînteți destul de tari ca să-mi stăpîniți slăbiciunea ce se ferește oarecum de o dominație străină. Îmi place un trai ușor, fără griji ; și, ca să mă scutesc de o neplăcere, sînt de o lașitate ce mă poate duce foarte

departe. Sînt născut prinț. Am mai multă deșteptăciune decît trebuie ca să parvii, dar n-o am decît un moment, pe cîtă vreme răsplata nu-l așteaptă decît pe acela care, apucînd pe calea străbătută de mai toți ambițioșii, nu desfășură decît tocmai atîta deșteptăciune cîtă e nevoie, și căruia, pînă la sfîrșit, încă îi mai rămîne destulă. Aș face răul, așa cum l-am făcut și aici, cu cea mai bună intenție din lume. Există oameni-stejari; eu nu sînt poate, decît un arbust elegant, și am pretenția de a fi un cedru. Acesta mi-este bilanțul așternut pe hirtie. Nepotrivirea dintre posibilitățile și dorințele mele, dezechilibrul acesta îmi va zădărnici totdeauna strădanile. Printre literați sînt mulți ca mine, din pricina disproporției continue dintre inteligență și caracter, dintre voință și dorință. Care mi-ar fi soarta? Pot să mi-o închipui, amintindu-mi de cîteva foste glorii pariziene pe care le-am văzut apoi uitate. În pragul bătrîneții, m-aș trezi mai bătrîn decît vîrsta mea, fără avere și fără vază. Intra-mi în fire de azi respinge o asemenea bătrînețe: nu vreau să ajung o zdreanță socială. Dragă soră, dragă atît pentru ultimele tale asprimi, cît și pentru primele tale drăgălășenii, dacă am plătit scump plăcerea de a te revedea, pe tine și pe David, mai tirziu veți socoti poate că nici un preț nu era prea ridicat pentru ultima fericire a unei biete făpturi ce vă iubea!... Nu încercați să aflați ceva despre mine sau despre soarta mea: deșteptăciunea să-mi folosească măcar la executarea hotărîrii mele. Resemnarea, draga mea, este o sinucidere zilnică; eu nu mă pot resemna decît o singură zi, voi profita de cea de azi...

Ora două.

Da, m-am hotărît. Adio deci pentru totdeauna, dragă Eve. Simt oarecare mulțumire la gîndul că nu voi mai trăi decît în inimile voastre. Acolo îmi va fi mormîntul... Nici nu-mi doresc altul. Încă o dată, adio!... E cel din urmă de la fratele tău

Lucien.

După ce scrisese această scrisoare, Lucien coborî fără zgomot, o puse în leagănul nepotului său, așternu pe fruntea surorii adormite o ultimă sărutare udată de lacrimi și ieși. Iși stinse lumînarea la ivirea zorilor și, după ce se mai uită o dată la vechea casă, deschise încet poarta grădinii; însă, cu toate precauțiile, îl trezi pe Kolb, care dormea pe o saltea în atelier.

— *Gine-i agolo ?...* strigă Kolb.

— Eu sînt, zise Lucien; plec de aici, Kolb.

— *Ar vi vost mai pine se nu vi fenit te log*, își zise Kolb lui însuși, dar destul de tare ca să-l audă Lucien.

— Ar fi fost și mai bine să nu fi venit nici pe lume, răspunse Lucien. Adio, Kolb; nu-mi pare rău de gîndul tău care e și al meu. Să-i spui lui David că durerea mea din urmă a fost că nu l-am putut îmbrățișa.

Pînă să se îmbrace alsacianul, Lucien închisese poarta și cobora către Charente prin Beaulieu, dar parcă se ducea la vreo petrecere, căci hotărîse să-și facă lințoliu chiar din hainele-i pariziene și din armura-i de dandy. Izbîit de glasul și de ultimele cuvinte ale lui Lucien, Kolb voi să se ducă să vadă dacă stăpîna știa de plecarea fratelui și dacă își luase rămas bun; dar, văzînd casa cufundată în cea mai deplină tăcere, socoti că pleoarea fusese pusă la cale mai de vreme și se culcă la loc.

Față de gravitatea subiectului, s-a scris foarte puțin despre sinucidere. N-a prea fost studiată, poate și din pricină că e o boală greu de studiat. Sinuciderea este urmarea unui sentiment pe care l-am numi, cu voia dumneavoastră, *autoprețuire*, ca să nu-l confundăm cu *onoarea*. În ziua cînd omul se disprețuiește, în ziua cînd se vede disprețuit, în momentul cînd realitatea vieții e în dezacord cu speranțele sale, omul se ucide și se pleacă astfel în fața societății, în ochii căreia nu vrea să se mai arate dezbrăcat de virtuți ori de strălucire. Ori ce s-ar spune, printre atei (căci creștinul trebuie exceptat de la sinucidere), numai lașii acceptă o viață dezonorată. Sinuciderea e de trei feluri: e mai

întîi sinuciderea care nu-i decît ultimul acces al unei boli lungi şi care aparţine desigur patologiei; apoi, sinuciderea din desperare; şi, în sfîrşit, sinuciderea din raţionament. Lucien voia să se omoare din desperare şi din raţionament, cele două sinucideri asupra cărora poţi să revii; căci irevocabilă e doar sinuciderea patologică; deseori, însă, cele trei cauze se găsesc întrunite, ca la Jean-Jacques Rousseau. Lucien, după ce luă hotărîrea, începu să caute în ce fel să se sinucidă, şi poetul dori să sfîrşească neapărat poetic. La început, se gîndise să se arunce fără multă vorbă în Charente; dar, coborînd pentru ultima oară treptele spre Beaulieu, îşi închipui zarva ce ar face-o sinuciderea lui, văzu spectacolul îngrozitor al trupului său adus de ape, schilodit, obiectul unei anchete judecătoreşti, şi, resimţi, ca unii sinucigaşi, o mîndrie postumă. În timpul zilei petrecute la moara lui Courtois, se plimbaser de-a lungul gîrlei şi observaser, nu departe de moară, un loc unde apa e mult mai adîncă, fiindcă e mai liniştită la suprafaţă. Nu mai e nici verde, nici albastră, nici limpede, nici galbenă; e ca o oglindă de oţel lucitor. Imprejur, nu se vedeau nici irişi, nici flori albastre, nici frunze late de nufăr; iarba de pe mal era scurtă şi deasă, sălciile plîngeau în preajmă. Se ghicea lesne acolo o prăpastie plină de apă. Cel care ar fi avut curajul să-şi umple buzunarele cu bolovani, şi-ar fi aflat acolo o moarte sigură, iar trupul nu i-ar mai fi fost nicicînd găsit.

„Iată, îşi zise poetul, admirînd peisajul frumos, un loc care parcă-ţi face poftă să te-neci.“

Amintirea aceasta îi veni în minte în momentul cînd ajungea la Houmeau. Se îndreptă deci spre Marsac, frămîntat de ultimele şi funebrele-i gînduri şi cu nezdruclinata hotărîre de a-şi ascunde locul morţii, de a nu deveni obiectul unei anchete, de a nu fi înmormîntat, de a nu fi văzut în halul respingător al înecaţilor scoşi de ape la mal. Ajunse astfel la poalele unui deal din cele ce se întîlnesc la tot pasul pe şoselele din Franţa, şi mai ales între Angoulême şi Poitiers.

Diligența de Bordeaux-Paris se apropia în grabă, călătorii aveau desigur să coboare ca să urce dealul pe jos. Lucien, care ținea să nu fie văzut, se trase repede pe un drum pustiu și se aplecă să culeagă flori într-o vie. Când se întoarse pe șosea, ducea în mână un mănunchi de sedum, o floare galbenă ce crește printre bolovanii din vie, și nimeri tocmai în spatele unui călător îmbrăcat în negru, cu părul pudnat, cu catarama de argint la pantofii croiți din piele de vițel de Orléans, oacheș la față și plin de cicatrice, de parcă în copilărie ar fi căzut în foc. Călătorul cu înfățișarea atît de bisericească umbla încet și fuma o havană. Auzindu-l pe Lucien, care sări din vie pe șosea, necunoscutul se întoarse și părul mișcat de frumusețea melancolică a poetului, de buchetu-i simbolic și de îmbrăcămintea-i elegantă. Călătorul semăna cu un vînător care dă peste o pradă îndelung și în zadar căutată. Necunoscutul așteptă ca Lucien să se apropie, întîrziindu-și mersul, prefăcîndu-se că se uită în vale. Lucien, care făcu aceeași mișcare, zări acolo o caleașcă mică, trasă de doi cai, și un vizitiu mergînd pe jos.

— Ai scăpat diligența, domnule, o să-ți pierzi locul, afară numai dacă nu vrei cumva să te urci cu mine, ca s-o prinzi, în caleașca mea care merge mai iute decît trăsura publică, îi zise călătorul, rostind aceste cuvinte cu un pronunțat accent spaniol, și întovărașindu-și oferta cu o aleasă politețe.

Fără să aștepte răspunsul lui Lucien, spaniolul scoase din buzunar o cutie cu havane și i-o întinse deschisă, ca să ia una.

— Nu sînt călător, răspunse Lucien, și sînt prea aproape de capătul drumului meu ca să-mi mai îngădui plăcerea de a fuma...

— Ești prea aspru cu dumneata, replică spaniolul. Deși canonic onorific al catedralei din Toledo, îmi permit din cînd în cînd cîte o havană. Dumnezeu ne-a dat tutunul ca să ne adormim patimile și durerile... Dumneata pari să fii necăjit, cel puțin așa arăți cu

florile astea în mînă, ca jalnicul zeu al căsătoriei. Hai, ia... și toate necazurile se vor împrăștia ca fumul...

Și preotul întinse din nou cutia cu un fel de seducțiune, zvîrlind spre Lucien priviri învăpăiate de milă.

— Iartă-mă, părinte, replică scurt Lucien, nu există țigară să-mi împrăștie mie necazurile...

Spunînd acestea, ochii lui Lucien se umplură de lacrimi.

— O, tinere, pesemne providența divină m-a făcut să cobor din trăsură ca să mă mai dezmořesc puțin după somnul ce-i cuprinde pe toți călătorii înspre dimineață, spre a putea astfel, consolîndu-te, să-mi îndeplinesc misiunea mea pe pămînt !... Și ce mari necazuri poți avea la vîrsta dumitale ?

— Consolările dumneavoastră, părinte, ar fi zadarnice : dumneavoastră sînteți spaniol, eu sînt francez ; dumneavoastră credeți în poruncile bisericii, eu sînt ateu...

— *Santa Virgen del Pilar!*³⁵¹ ești ateu ! exclamă preotul trecîndu-și brațul pe sub al lui Lucien cu o grabă maternă. Ei ! asta e tocmai una din curiozitățile ce-mi pusesem în gînd să le studiez la Paris. Noi, în Spania, nu credem în atei... La nouăsprezece ani, numai în Franța poți avea asemenea păreri.

— O ! sînt un ateu complet ; nu cred nici în dumnezeu, nici în lume, nici în fericire. Uită-te bine la mine, părinte ; căci, peste cîteva ceasuri, n-o să mai exist... Iată ultimul meu soare !... zise Lucien cu oarecare emfază, arătînd cerul.

— Hei, dar ce-ai făcut ca să mori ? Cine te-a condamnat la moarte ?

— Un tribunal suprem : eu însumi !

— Copilule ! exclamă preotul. Ai ucis vreun om ? te așteaptă eșafodul ? Stai să judecăm puțin. Dacă vrei, cum spui, să te cufunzi în neființă, toate îți sînt indiferente aici pe pămînt, nu-i așa ? (Lucien dădu din cap afirmativ.) Biiine ! atunci poți să-mi povestești și mie durerile dumitale... E vorba, desigur, de vreo dra-

goste care nu prea merge?... (Lucien făcu un gest din umeri foarte semnificativ.) Vrei să te omori ca să scapi de dezonoare, sau pentru că nu mai ai ce aștepta de la viață? Foarte bine, o să te omori la fel de bine la Poitiers, ca și la Angoulême, la Tours ca și la Poitiers. Nisipurile mișcătoare ale Loirei nu-și mai dau prada îndărăt...

— Nu, părinte, răspunse Lucien, am găsit ce-mi trebuie. Acum douăzeci de zile, am văzut portul cel mai ispititor din care poate pleca pe lumea cealaltă un om scîrbit de lumea de aici...

— Lumea cealaltă? Atunci, nu ești ateu.

— O! ceea ce înțeleg eu prin lumea cealaltă e viitoarea mea transformare în animal sau în plantă...

— Ai cumva vreo boală fără leac?

— Da, părinte...

— A! în sfîrșit, zise preotul, și care?

— Sărăcia.

Preotul se uită la Lucien și îi spuse cu o nespusă grație și cu un zîmbet aproape ironic:

— Diamantul nu-și cunoaște valoarea.

— Numai un preot poate măguli astfel pe un om sărac ce se duce la moarte!... exclamă Lucien.

— N-ai să mori! rosti spaniolul autoritar.

— Am auzit de multe ori că se jefuiesc oamenii la drumul mare, reluă Lucien, nu știam că se și îmbogățesc.

— Ai s-o afli acum, spuse preotul după ce se uită dacă depărtarea la care se găsea trăsura îi îngăduia să mai facă singuri cîțiva pași pe jos. Ascultă-mă, zise iar preotul, morfolindu-și havana, sărăcia n-ar fi un motiv să mori. Eu am tocmai nevoie de un secretar, cel dinainte mi-a murit la Barcelona de curînd. Mă aflu și eu în situația în care se găsi baronul de Goertz, faimosul ministru al lui Carol al XII-lea, care sosi fără secretar într-un orașel în drum spre Suedia, ca și mine în drum spre Paris. Baronul îl întîlni acolo pe fiul unui giuvaergiu, de o frumusețe deosebită, ce nu o egalează totuși pe a dumitale... Baronul de

Goërtz îi descoperi acestui tânăr inteligență, după cum eu îți citesc poezia întipărită pe frunte; îl ia în trăsura lui, tot așa cum o să te iau eu pe dumneata în trăsura mea; și, din copilul sortit să nicheleze capace de ceasornice și să facă bijuterii într-un orașel de provincie ca Angoulême, îl face favoritul său, așa cum vei fi dumneata al meu. Ajuns la Stockholm, își instalează secretarul și îl copleșește cu treburi. Tânărul secretar își petrece nopțile scriind; și, ca toți cei ce lucrează mult, capătă o deprindere: se apucă de mestecat hîrtie. Răposatul domn de Malesherbes,³⁵² în ceea ce-l privește, făcea colaci de fum, și unul din aceștia (în paranteză fie zis) îl suflă în nasul nu știu cărui om cu trecere, de raportul căruia depindea tocmai procesul său. Frumosul nostru tânăr începe cu hîrtie albă, dar se satură de ea și trece la hîrțiile scrise, pe care le găsește mai gustoase. Pe vremea aceea, încă nu se fuma ca astăzi. În sfîrșit, micul nostru secretar ajunge, din gust în gust, să mestece pergamente și să le mănînce. Se lucra pe atunci, între Rusia și Suedia, la un tratat de pace, pe care statele-generale voiau să i-l impună lui Carol al XII-lea,³⁵³ după cum, în 1814, căutau să-l forțeze pe Napoleon să trateze pacea. Baza negocierilor o forma tratatul dintre cele două puteri în privința Finlandei. Goërtz îi încredințează secretarului său originalul; dar, cînd fu vorba să se ia în discuție proiectul, se întîmpină această mică dificultate că tratatul nu se mai găsea nicăieri. Statele-generale își închipuiau că ministrul, spre a servi interesele regelui, luase hotărîrea de a face să dispară documentul. Baronul de Goërtz e tradus în fața justiției, iar secretarul său mărturisește atunci că a mincat tratatul... I se face proces, faptul e dovedit, iar secretarul e condamnat la moarte. Dar, cum dumneata n-ai ajuns pînă acolo, ia o havană și fumeaz-o pînă vine caleașca.

Lucien luă o havană și o aprinse, cum se face în Spania, de la havana preotului, zicîndu-și: „Are dreptate, am tot timpul să mă omor“.

— Adesea, reluă spaniolul, tocmai cînd tinerii nu-și mai văd nici o șansă pentru viitor, se întîmplă că începe norocul lor. Asta voiam să-ți spun, dar am preferat să ți-o dovedesc cu un exemplu. Frumosul secretar condamnat la moarte era într-o situație cu atît mai deznădăjduită, cu cît regele Suediei nu-l putea ierta, sentința fiind pronunțată de către statele-generale ale Suediei; însă el închise ochii asupra unei evadări. Drăgălașul de secretar fuge cu o barcă și cu cîtiva bani în pungă, și ajunge la curtea Curlandei, înarmat cu o scrisoare de recomandatie de la Goertz către duce, căruia ministrul suedez îi explică aventura și mania protejatului său. Ducele îl face pe frumosul copil secretarul intendentului său. Ducele era risipitor, avea o soție frumoasă și un intendent, trei motive de sărăcire sigură. Dacă îți închipui cumva că drăgălașul nostru, condamnat la moarte pentru că a mîncat tratatul relativ la Finlanda, se lecuiește de gusturile sale ciudate, înseamnă că nu cunoști puterea viciului asupra omului; nici pedeapsa cu moartea nu-l oprește cînd e vorba de o plăcere pe care și-a creat-o singur! De unde o fi venind puterea asta a viciului? e o forță care îi e proprie, sau vine din slăbiciunea omenească? Există gusturi vecine cu nebunia? Imi vine să rîd de moraliștii care au pretenția să combată asemenea boli cu vorbe frumoase!... Veni o vreme cînd ducele, speriat de refuzul intendentului de a-i da o sumă de bani, ceru să i se prezinte conturile. O prostie! Nu-i nimic mai ușor decît să scrii un cont; greutatea nu e niciodată aici. Intendentul îi dădu secretarului toate documentele ca să stabilească bilanțul listei civile a Curlandei. În toiul lucrului și al nopții, cînd era pe sfîrșite, micul nostru mîncător de hirtie bagă de seamă că mestecă o chitanță a ducelui pentru o sumă considerabilă; spaima îl cuprinde, se oprește din mestecat la mijlocul semnăturii, aleargă să se azvîrle la picioarele ducesei, explicîndu-i mania, implorînd ocrotirea suveranei sale și

implorînd-o tocmai la miezul nopții. Frumusețea tinărului secretar făcu atîta impresie asupra acelei femei, încît se căsătorî cu el cînd rămase văduvă. Astfel, în plin secol al XVIII-lea, într-o țară în care domnea blazonul, fiul unui giuvaergiu ajunge prinț suveran... Ba, a ajuns ceva și mai mare!... A fost regent după moartea Ecaterinei I-a, a guvernat-o pe împărăteasa Anna și a năzuit să devină un Richelieu al Rusiei. Ei bine, tinere, află un lucru: anume că, dacă ești mai frumos decît Biron,³⁵⁴ eu, la rîndu-mi, deși simplu canonic, sînt ceva mai mult decît baronul de Goëtz. Așa că urcă! ne-om găsi noi un ducat de Curlanda la Paris, și, în lipsă de ducat, găsim măcar o ducesă.

Spaniolul își trecu mîna pe sub brațul lui Lucien, îl sili literalmente să se urce în trăsură, iar vizitiul închise portiera.

— Acum vorbește, te ascult, îi zise canonicul de Toledo lui Lucien. Sînt un preot bătrîn, căruia poți să-i spui totul, fără primejdie. Desigur că n-ai păpat încă decît averea dumitale sau banii mamei. Ne-am dat și noi puțin în petec, dar avem onoare pînă în vîrfurile picioarelor cu pantofi atît de scumpi... Hai, spovedește-te fără frică, o să fie absolut ca și cum ți-ai vorbi dumitale însuși.

Lucien se afla în situația pescarului din nu mai știu ce poveste arabă, care, voind să se înece în mijlocul oceanului, nimerește în niște ținuturi submarine și ajunge acolo rege. Preotul spaniol părea atît de sincer iubitor, încît poetul nu șovăi să-și deschidă inima: îi povesti deci, de la Angoulême pînă la Ruffec, toată viața lui, neascunzînd nici o greșală și sfîrșind cu ultima nenorocire pe care o pricinuisese. Pe cînd își isprăvea povestirea, cu atît mai poetic rostită cu cît Lucien o repeta pentru a treia oară de două săptămîni încoace, ajungeau tocmai la punctul unde, pe șosea, în apropiere de Ruffec, se află proprietatea familiei de Rastignac, la care nume, de cum îl rosti prima oară, spaniolul tresări.

— Iată, zise el, de unde a pornit tînăru! Rastignac, care poate nu are darurile mele și care totuși a avut mai mult noroc decît mine.

-- Ah !

— Da, conacu-ăsta caraghios e casa tatălui său. A ajuns, cum vă spuneam, amantul doamnei de Nucingen, nevasta faimosului bancher. Eu m-am lăsat purtat de poezie ; el, mai isteț, s-a ocupat de lucruri mai pozitive.

Preotul opri caleașca ; din curiozitate, dori să parcurgă aleea ce duce de la șosea pînă la casă, și privi totul cu mai mult interes decît se aștepta Lucien de la un preot.

— Îi cunoașteți așadar pe Rastignaci?... îl întrebă Lucien.

— Cunoasc tot Parisul, zise spaniolul, urcîndu-se din nou în trăsură. Prin urmare, voiai să te omori pentru vreo zece-douăsprezece mii de franci. Ești un copil, nu cunoști nici oamenii, nici lucrurile. Soarta omului valorează atît cît și-o evaluează singur, dumneata nu-ți prețuiești viitorul decît douăsprezece mii de franci ; ei bine, eu o să te cumpăr îndată cu mai mult. Cît despre înmormîntarea cumnatului dumitale, e un fleac care nu merită atenție. Dacă iubitul nostru Séchard a făcut vreo descoperire, o să fie bogat. Bogații n-au fost niciodată închiși pentru datorii. Mi se pare că nu prea cunoști istoria. Există două istorii : istoria oficială, falsificată, care se învață în școală, istoria *ad usum delphini* ³⁵⁵ ; și pe urmă, istoria secretă, în care se găsesc adevăratele cauze ale evenimentelor, o istorie rușinoasă. Dă-mi voie să-ți spun, în cîteva cuvinte, o altă povestire pe care n-o cunoști. Un ambițios, preot și tînăr, vrea să intre în treburile politice și se face ciinele credincios al unui favorit, favoritul reginei ; favoritul se interesează de preot și îi dă rang de ministru, făcîndu-i loc în consiliu. Într-o seară, un om din aceia care cred că fac un serviciu (nu fă niciodată un serviciu cînd nu ți se cere !) îi scrie tînărului ambițios că viața binefăcătorului său e amenințată. Re-

gele e mînios că are un stăpîn ; a doua zi, favoritul urmează să fie ucis dacă se duce la palat. Ei bine, tinere, ce-ai fi făcut dumneata dacă primeai scrisoarea ?...

— M-aş fi dus numaidecît să-i dau de veste binefăcătorului, exclamă repede Lucien.

— Eşti tot copilul pe care-l trădează povestirea vieţii dumitale, spuse preotul. Omul nostru şi-a zis : „Dacă regele merge pînă la crimă, înseamnă că binefăcătorul meu e pierdut ; trebuie neapărat să primesc scrisoarea doar cînd o fi prea tîrziu !“ şi a continuat să doarmă pînă la ceasul cînd îl omorau pe favorit...

— Era un monstru, zise Lucien, care bănuia la preot intenţia de a-l pune la încercare.

— Toţi oamenii mari sînt nişte monştri ; cel despre care ţi-am vorbit se numeşte cardinalul de Richelieu, răspunse canonicul, iar binefăcătorul lui este mareşalul d'Ancre³⁵⁶. Vezi că nu cunoşti istoria Franţei ? 'N-aveam dreptate cînd îţi spuneam că ISTORIA predată în liceu e o colecţie de date şi de fapte, foarte îndoielnică şi fără nici un orizont ? La ce-ţi serveşte să ştii că Jeanne d'Arc a existat ? Te-ai gîndit vreodată că, dacă Franţa ar fi primit atunci dinastia angevină a Plantagenetilor³⁵⁷, cele două popoare reunite ar stăpîni azi lumea şi că cele două insule în care se pun la cale tulburările politice de pe continent ar fi două provincii franceze ?... De asemeni, ai studiat cumva mijloacele prin care Medicîşii, din simpli negustori, au ajuns mari duci ai Toscanei ?

— În Franţa, un poet nu e obligat să fie un benedictin³⁵⁸, zise Lucien.

— Ei bine, tinere, au ajuns mari duci la fel cum Richelieu a ajuns ministru. Dacă ai fi căutat în istorie cauzele omeneshi ale evenimentelor, în loc să-i înveţi pe dinafară etichetele, ai fi tras din ea învăţăminte despre felul cum trebuie să te porţi. Din ceea ce ţi-am ales la întîmplare din noianul de fapte adevărate, rezultă legea aceasta : Nu-i socoti pe oameni, şi mai ales pe femei, decît nişte instrumente în

mîinile dumitale ; dar nu le-o arăta. Închină-te ca la dumnezeu la acela care, mai mare decît tine, îţi poate fi de folos şi nu-l părăsi pînă ce nu l-ai făcut să plătească foarte scump robirea ta. În raporturile cu lumea, fii aprig precum e cămătarul şi josnic ca el : fă pentru putere ceea ce face el pentru bani. Drept care, nu te îngriji de omul căzut, ca şi cum nici n-ar fi existat vreodată. Ştii pentru ce trebuie să te porţi astfel ? Vrei să fii stăpînul lumii, nu-i aşa ? Ei bine, la început trebuie să te supui lumii şi s-o studiezi bine. Savanţii studiază cărţile, politicienii studiază oamenii, interesele şi cauzele generatoare ale acţiunilor lor. Şi află că lumea, societatea, oamenii luaţi în totalitatea lor sînt fatalişti : se închină întîmplării. Ştii pentru ce-ţi fac acest mic curs de istorie ? pentru că îţi presupun o ambiţie nemăsurată...

— Aşa e, părinte !

— Am priceput eu, reluă canonicul. Dar în clipa asta, îţi spui : „Canonicul ăsta spaniol născocеşte anecdote şi stoarce istoria ca să-mi dovedească mie că am prea multe virtuţi...” (Lucien începu să zîmbească văzîndu-şi gîndurile aşa de bine ghicite.) Ei bine, tinere, să luăm nişte fapte ajunse aproape nişte banalităţi, spuse preotul. La un moment dat Franţa e aproape în întregime cucerită de englezi, regele nu mai stăpîneşte decît o singură provincie. Din sînul poporului, se ridică atunci două fiinţe : o biată fată, aceeaşi Jeanne d'Arc de care vorbeam adineauri şi un tîrgoveţ numit Jacques Coeur³⁵⁹. Una îşi dăruieşte braţul şi prestigiul virginităţii sale, celălalt îşi dăruieşte aurul : regatul e salvat. Dar fata cade prinsă. Regele, care o poate răscumpăra, lasă să fie arsă de vie. Iar pe eroicul tîrgoveţ, regele îl lasă să fie învinuit de mari crime de către curtenii săi, care pun astfel mîna pe toată averea acestuia. Prada luată de la nevinovatul urmărit, incolţit, răpus de justiţie, îmbogăţeşte cinci familii nobile... Tot astfel tatăl arhiepiscopului de Bourges pleacă din regat, ca să nu se mai întoarcă vreodată, fără o leţ-

caie din averea lui din Franța, doar cu banii ce-i încredințase pe vremuri arabilor și sarazinilor în Egipt. Poți să spui iarăși: „Exemplele astea sînt vechi, de trei sute de ani se învață în școli, și schelele epocii aceleia sînt fabuloase“. Ei bine, tinere, crezi în cel din urmă semizeu al Franței, în Napoleon? Acesta l-a ținut în disgrație pe unul din generalii săi, nu l-a făcut mareșal decît cu chiu cu vai, niciodată nu s-a servit bucuros de el. Mareșalul se numește Kellermann. Știi de ce?... Kellermann a salvat Franța și pe primul-consul la Marengo, cu o șarjă îndrăzneată, aplaudată în mijlocul valurilor de sînge și de foc. În comunicat, nici măcar nu s-a pomenit de șarja aceasta eroică. Pricina răcelii lui Napoleon față de Kellermann este și pricina dizgrației lui Fouché, a prințului de Talleyrand³⁶⁰: este nerecunoștința regelui Carol al VI-lea, a lui Richelieu³⁶¹, nerecunoștința lui...

— Dar, părinte, presupunînd că îmi salvați viața și că mă faceți bogat, întrerupse Lucien, mă faceți totodată să vă port o recunoștință foarte slabă.

— Prostuțule, spuse abatele, zîmbind și luîndu-l pe Lucien de ureche cu o familiaritate aproape regească, cînd vei fi nerecunoscător față de mine, atunci vei fi un om tare și mă voi închina eu în fața ta; dar, deocamdată, n-ai ajuns pînă acolo, căci, din simplu școlar, ai vrut să devii prea repede profesor. Acesta e cusurul francezilor de vîrsta ta. I-a stricat pe toți exemplul lui Napoleon. Îți dai demisia pentru că nu poți obține gradul la care rîvneai... Dar ți-ai pus oare toată voința, toate acțiunile în slujba unei idei?...

— Nu, din păcate, zise Lucien.

— Ai fost și dumneata ceea ce numesc englezii *inconsistent*, reluă canonicul zîmbind.

— Ce importanță are ce am fost, dacă nu mai pot fi nimic! răspunse Lucien.

— Ia să se găsească îndărătul tuturor calităților dumitale frumoase o forță *semper virens*³⁶², zise preotul ținînd să arate că știa și puțină latinească;

nimic pe lume n-o să-ți reziste. Eu, de pe acum, te și iubesc destul... (Lucien surise neîncrezător). Da, reluă necunoscutul răspunzînd surîsului lui Lucien, mă interesezi de parcă ai fi fiul meu și sînt destul de tare ca să-ți vorbesc pe față, cum mi-ai vorbit și dumneata. Știi ce-mi place la dumneata?... Ai făcut înlăuntrul dumitale *tabula rasa*³⁶³ și poți astfel să ascuți un curs de morală ce nu se ține nicăieri; căci oamenii, adunați în turmă, sînt încă și mai fățarnici decît atunci cînd interesul îi silește să se prefacă. De aceea ne petrecem o bună parte din viață plivind din inimi tot ce crescuse acolo în vremea adolescenței. Operația asta se cheamă a dobîndi experiență.

Lucien, ascultîndu-l pe preot, își zicea: „E vreun politician bătrîn, încîntat că se poate distra pe drum. Îi place să-l facă pe un tinăr aflat în pragul sinuciderii să-și schimbe părerea, și o să mă arunce cît colo cînd gluma se va isprăvi... Dar se pricepe bine la paradoxe, și îmi pare la fel de tare ca Blondet sau Lousteau!”

În ciuda acestei înțelepte reflecții, corupția încercată de diplomat asupra lui Lucien pătrundea adînc în sutletul acesta, îndeajuns de dispus ca s-o primească, și făcea acolo cu atît mai mult prăpăd, cu cît se întemeia și pe exemple celebre. Cucerit de farmecul acestei conversații cinice, Lucien se agăța cu atît mai bucuros de viață, cu cît se simțea tras din străfundul sinuciderii la suprafață de un braț puternic.

Preotul triumfa vădit, căci din cînd în cînd își însoțea sarcasmele istorice de cîte un zîmbet viclean.

— Dacă felul dumneavoastră de a trata morală se aseamănă cu cel de a privi istoria, zise Lucien, aș vrea să știu care e în clipa de față mobilul aparentei dumneavoastră carități?

— Acesta, tinere, este ultimul punct al prediciei mele, și-mi vei da voie să-l las deocamdată deoparte, căci atunci nu ne vom mai despărți astăzi, răspunse el cu șiretenia unui preot care vede că și-a atins ținta.

— Bine atunci, vorbești-mi despre morală, reluă Lucien, care își zise în sinea lui : „Să-l vezi ce aere o să-și mai dea !“

— Morala, tinere, începe o dată cu legea, zise preotul. Dacă n-ar fi vorba decît de religie, legile ar fi de prisos : popoarele religioase au legi puține. Deasupra legii civile se află legea politică. Ei bine, vrei să știi ceea ce, pentru un om politic, e scris pe fruntea secolului dumneavoastră al XIX-lea ? Francezii au inventat, în 1793, o suveranitate populară ce s-a sfîrșit cu un împărat absolut. Asta e pentru istoria dumneavoastră națională. În ceea ce privește moravurile : doamna Tallien și doamna de Beauharnais ³⁶⁴ s-au purtat la fel. Napoleon se căsătorește cu una din ele, o face împărăteasa dumneavoastră și nu vrea nici în ruptul capului s-o accepte pe cealaltă, deși era principesă. Revoluționar calic în 1793, Napoleon își pune coroana de fier în 1804. Aprigii susținători ai lozincii *egalitatea sau moartea* din 1792 ajung, începînd din 1806, complicitii unei aristocrații, legitimate apoi și de Ludovic al XVIII-lea. În străinătate, aristocrația, care tronează astăzi din nou în cartierul Saint-Germain, a făcut și mai rău : a fost cămătară, a fost negustoreasă, a făcut plăcinte, a fost bucătăreasă, fermieră, păzitoare de oi. În Franța deci, și legea politică și legea morală, toți la un loc și fiecare în parte au dezmințit începutul cu punctul de sosire, opiniile cu purtările lor, sau purtarea cu opiniile. N-a existat logică nici la guvernanți, nici la particulari. De aceea nici nu mai aveți morală. Astăzi, în țară la dumneavoastră, succesul este rațiunea supremă a tuturor acțiunilor, oricare ar fi ele. Faptul nu mai înseamnă așadar nimic în sine, e în întregime în ideea pe care ceilalți și-o fac despre el. De aici, tinere, o a doua învățătură : arată-te cît mai frumos pe dinafară ! ascunde-ți o parte din viață și înfățișează lumii numai cealaltă, într-o formă cît mai scilipitoare. Discreția, deviza ambițioșilor, e și a ordinului nostru, însușeșteți-o și dumneata. Cei mari săvîrșesc aproape

tot atîtea fărădelegi cît și cei păcătoși; dar ei le săvîrșesc în umbră și scot ochii lumii cu virtuțile lor: și tot mari rămîn. Cei mici își desfășoară virtuțile în umbră și își arată păcatele la lumina zilei: lumea îi disprețuiește. Dumneata ți-ai ascuns măreția și ți-ai dat în vileag plăgile. Ai trăit în văzul tuturor cu o actriță, ai locuit la ea, cu ea; nu vi se putea aduce desigur nici o învinuire, erați liberi și unul și altul; dar călcați în picioare ideile lumii, și astfel n-ați avut considerația pe care lumea o acordă acelor care se supun legilor ei. Dacă i-ai fi lăsat-o pe Coralie lui Camusot, dacă ți-ai fi ținut ascunse legăturile cu ea, te-ai fi însurat cu doamna de Bargeton, ai fi azi prefect de Angoulême și marchiz de Rubempré. Schimbă-ți purtarea, pune-ți în valoare frumusețea, farmecul, spiritul, poezia. Dacă îți îngădui cîteva mici ticăloșii, fă-le între patru pereți. În acest mod, nu vei mai fi învinuit că ești o pată pe decorul marelui teatru care e lumea. Napoleon numește asta: *a-ți spăla rufele murdare în familie*. Din preceptul al doilea decurge acest corolar: totul e să respecti forma. Vezi de pricepe bine ce numesc eu forma. Există oameni lipsiți de carte care, încolțiți de nevoie, iau o sumă oarecare, prin violență, de la altul; aceștia sînt numiți criminali și siliți să aibă de-a face cu justiția. Un biet om de geniu descoperă un secret care, exploatat, e o adevărată comoară; dumneata îi dai cu împrumut trei mii de franci (întocmai ca cei doi Cointet care s-au pomenit cu cei trei mii de franci ai dumatăle în mîini și care or să-l jupoaie pe cumnatul dumatăle), îl chinui în așa fel încît să-ți cedeze tot sau o parte din secret și n-ai de furcă decît cu conștiința dumatăle, dar conștiința nu te duce la curtea cu juri. Dușmanii ordinii sociale profită de această ciudățenie ca să latre împotriva justiției și să facă spume la gură în numele poporului că s-a trimis la galere un hoț care fură noaptea găini, în timp ce e întemnițat, doar pentru cîteva luni, un om care sărăcește familii întregi cu un faliment fraudulos;

dar ipocriții ăștia știu prea bine că osîndindu-l pe hoț judecătorii mențin bariera dintre săraci și bogați, care altfel, înlăturată, ar aduce sfîrșitul ordinii sociale; pe cînd falitul fraudulos, istețul care pune mîna pe o moștenire, bancherul care ucide o întreprindere numai pentru cîștigul lui nu produc decît deplasări de averi. În acest fel, fiule, societatea e nevoită să stabilească unele deosebiri spre folosul ei și pe care eu le voi face spre folosul dumitale. Important este să fii pe măsura societății. Napoleon, Richelieu, Medicișii au fost pe măsura secolului lor. Dumneata te prețuiești la douăsprezece mii de franci!... Societatea dumneavoastră nu se mai închină la dumnezeul cel adevărat, ci la vițelul de aur! Aceasta e religia Chartei dumneavoastră, care nu mai ține socoteala, în politică, decît de proprietate. Nu înseamnă asta că le spui tuturor supușilor: „Căutați să fiți bogați?“... Cînd îți vei fi făcut legal o avere mare și după ce vei fi marchiz de Rubempré, îți vei permite și luxul de a avea onoare. Vei arăta atunci atîta susceptibilitate în această privință, încît nimeni nu va cuteza să te învinuiască de a nu fi avut-o vreodată, dacă într-adevăr nu o vei fi avut cîndva făcînd avere, ceea ce nu te-aș sfătui de loc, zise preotul, luînd mîna lui Lucien și mîngîindu-i-o ușor. Ce trebuie să-ți bagi în capul dumitale frumos?... Doar atît: alege-ți un scop strălucitor și ține ascunse mijloacele de a parveni, ca și drumul urmat. Te-ai purtat pînă aici ca un copil; acum fii bărbat, fii vînător, așază-te la pîndă, în lumea pariziană, așteaptă o pradă și un prilej, nu-ți cruța nici persoana, nici ceea ce se cheamă demnitatea; căci noi toți ascultăm de ceva, de un viciu, de o nevoie; dar respectă legea supremă: secretul.

— Mă sperii, părinte! exclamă Lucien, asta mi se pare o teorie bună pentru un hoț de drumul mare.

— Ai dreptate, zise canonicul, dar nu vine de la mine. Așa au judecat parveniții, casa de Austria ca și dinastia Franței. Dumneata n-ai nimic, ești în

situația Medici-ilor, a lui Richelieu, a lui Napoleon, la începuturile ambițiilor lor. Oamenii ăștia, copile, și-au evaluat viitorul la prețul nerecunoștinței, al trădării și al contradicțiilor celor mai violente. Trebuie să îndrăznești totul, ca să câștigi totul. Ia să facem o socoteală. Când te așezi la o masă de poker, mai stai să discuți condițiile? Regulile sînt făcute de mult, dumneata trebuie să le accepți.

„Aha, gîndi Lucien, știe poker.”

— Ce faci la poker? întrebă preotul, te apuci să întrebuințezi cea mai frumoasă dintre virtuți: sinceritatea? Nu numai că îți ascunzi cărțile, ci mai cauți să se creadă, cînd ești sigur de câștig, că vei pierde tot. Mă rog, te prefaci, nu-i așa?... Minți ca să câștigi cinci poli!... Ce-ai zice de un jucător destul de generos ca să le spună dinainte celorlalți că are *caré*? Ei bine, ambițiosul, care vrea să lupte cu ajutorul preceptelor virtuții, acolo unde antagoniștii se lipsesc de ele, e ca un copil căruia bătrînii politicieni i-ar spune ceea ce jucătorii îi spun celui ce nu știe să profite de cărțile sale mari: „Domnul meu, lasă-te de poker...” Ce? parcă dumneata faci regulile în jocul ambiției? De ce ți-am spus să fii pe măsura societății?... Pentru că astăzi, tinere, societatea și-a arogat atîtea drepturi asupra indivizilor, încît individul se vede silit să lupte împotriva societății. Nu mai există legi, există numai moravuri, adică prefăcătorie, mereu forma. (Lucien făcu un gest de mirare.) A! copile, zise preotul, temîndu-se să nu fi jignit candoarea lui Lucien, te așteptai să dai peste arhanghelul Gavril într-un abate însărcinat cu toate inichitățile contra diplomației a doi regi (sînt intermediar între Ferdinand al VII-lea și Ludovic al XVIII-lea,³⁶⁵ doi mari... regi ce-și datoresc coroana unor profunde combinațiuni)? Eu cred în Dumnezeu, dar cred mai mult în ordinul nostru, și ordinul nostru nu crede în puterea lumească. Spre a face ca puterea lumească să fie foarte trainică, ordinul nostru luptă pentru menținerea bisericii apostolice, catolice

și romane, adică pentru totalitatea acelor sentimente ce țin poporul în supunere. Noi sîntem templierii moderni³⁶⁶, avem o doctrină. Ca și Templul, ordinul nostru a fost dărîmat din aceleași motive: se făcuse pe măsura lumii. Dumneata vrei să fii soldat, eu o să-ți fiu căpitan. Supune-mi-te ca o soție soțului, ca un copil mamei sale și îți garantez că, în mai puțin de trei ani, vei fi marchiz de Rubempré, că te vei căsători cu una din cele mai nobile fete din cartierul Saint-Germain și că vei lua loc într-una din zile pe băncile pairilor. În clipa asta, dacă nu te-aș fi distrat eu cu conversația mea, ce-ai fi? un cadavru de negăsit, acoperit de mîlul apelor; hai! ia încordează-ți imaginația de poet!... (Lucien își privi curios protectorul.) Tînărul care stă aci, în caleașcă, alături de abatele Carlos Herrera, canonic onorar al catedralei din Toledo, trimis secret al maiestății-sale Ferdinand al VII-lea către maiestatea-sa regele Franței, ca să-i aducă o depeșă în care scrie poate: „*După ce mă vei fi liberat, spînzură-i pe toți aceia cărora eu le fac acum ochi dulci*³⁶⁷; *dar mai ales pe trimisul meu, ca să fie cu adevărat secret*“, tînărul acesta, zise abatele, nu mai are nici o legătură cu poetul care a răposat. Eu te-am pescuit, ți-am redat viața, iar dumneata îmi aparții mie precum creatura aparține creatorului, precum Afritul din basme aparține geniului care îl stăpînește, precum icioglanul aparține sultanului³⁶⁸, precum trupul aparține sufletului! Te voi ajuta, te voi sprijini cu toată forța mea pe drumul spre putere, făgăduindu-ți în același timp o viață de plăceri, de onoruri, de petreceri necurmăte... N-o să duci niciodată lipsă de bani... Te vei arăta în lume, vei fi cineva, în timp ce eu, pe brînci în mocirla de la temelie, îți voi clădi strălucitorul palat al norocului. Mie-mi place puterea pentru putere! Voi fi totdeauna fericit de plăcerile dumitale, care mie îmi sînt interzise. În sfîrșit, eu voi fi dumneata!...)Și în ziua în care învoiala asta de la om la demon, de la copil la diplomat nu-ți va mai fi pe plac, poți oricînd

să-ți găsești un locșor, ca acela de care vorbeai, ca să te îneci : vei fi atunci ceva mai mult și ceva mai puțin decît ceea ce ești astăzi, nefericit și dezonorat.

— Asta nu e chiar o predică de-a arhiepiscopului de Grenada³⁶⁹ ! exclamă Lucien, văzînd caleașca oprită într-un loc unde se schimbau caii.

— Nu știu ce nume îi dai acestei învățăături sumare, fiule (pentru că te înfiez și voi face din tine moștenitorul meu !); însă asta e codul ambiției. Aleșii lui Dumnezeu sînt puțini la număr. Pentru dumneata nu există alegere : sau te retragi în fundul unei mînăstiri (și, deseori, dai și-acolo peste lumea în mic !), sau accepți codul acesta.

— Poate că e mai bine să nu fii așa de învățat, zise Lucien, încercînd să pătrundă în sufletul cumplitului preot.

— Cum ! reluă canonicul, după ce ai jucat fără să dunoști regulile jocului, te retragi din partidă tocmai atunci cînd ajungi tare, cînd ai alături un naș voinic... și fără să simți măcar dorința de a-ți lua revanșa ? Cum ! nu-ți vine pofta să calci pe grumajii celor ce te-au izgonit din Paris ?

Lucien se înfioră de parcă cine știe ce instrument de bronz, cine știe ce gong chinezesc ar fi scos sunetele grozave ce-ți toacă nervii.

— Eu nu sînt decît un umil preot, reluă omul al cărui chip, ars de soarele Spaniei, căpătă o înfățișare urîță ; dar dacă niște oameni m-ar fi umilit, jignit, chinuit, trădat și vîndut, cum ai fost dumneata de către secăturile despre care mi-ai vorbit, aș fi ca arabul din deșert !... Da, m-aș închina trup și suflet răzbunării. Puțin mi-ar păsa că mi-aș sfîrși viața atîrnat de o spînzurătoare, gîduit, tras în țepă, sau ghilotinat ca în țana dumneavoastră ; dar nu m-aș lăsa prins pînă ce nu mi-aș fi strivit dușmanii sub călcîi.

Lucien păstra tăcere, îi pierise pofta să-l mai facă pe preot să-și dea aere.

— Unii oameni coboară din Abel, alții din Cain, zise canonicul încheind; eu am singe amestecat: Cain pentru dușmani, Abel pentru prieteni; și vai de acela care îl trezește pe Cain!... La urma urmelor, dumneata ești francez, eu sînt spaniol și, pe deasupra, și canonic!...

„Ce fire de arab!“ își zise Lucien cercetîndu-și din ochi protectorul pe care i-l trimisese cerul.

Abatele Carlos Herrera n-avea nimic în el care să-l trădeze pe iezuit, nici măcar pe călugăr. Scund și voinic, cu mîini late, cu un piept lat, de o forță herculeană, cu o privire fioroasă dar împlînzită la comandă; cu fața arsă de soare, ce nu dezvăluia nimic din ce se ascundea înăuntrul sufletului, inspira mai mult repulsie decît atracție. Părul lung și pudrat ca acela al prințului de Talleyrand îi dădea ciudatului diplomat înfățișarea unui episcop, iar panglica albastră tivită cu alb, de care atîrna o cruce de aur, îl arăta de altminteri pe demnitarul bisericesc. Ciorapii de mătase neagră erau turnați pe niște picioare de atlet. Îmbrăcămintea, deosebit de curată, dezvăluia o grijă amănunțită de sine, pe care preoții nu o prea au, mai ales în Spania. Un tricorn era pus pe banca trăsorii ce purta stema Spaniei. Cu toate aceste motive de repulsie, purtarea-i, totodată violentă și împăciuitoare, îndulcea efectul fizionomiei; iar pentru Lucien, preotul se făcuse galeș, mîngîietor, aproape felin. Lucien cercetă cele mai mici lucruri foarte îngrijat. Simți că era vorba în clipa aceea de viață și de moarte, căci se afla la al doilea popas după Ruffec. Ultimele fraze ale preotului spaniol îi răscoliseră multe coarde în inimă și, trebuie s-o spunem spre rușinea lui Lucien și a preotului, care, cu un ochi deprins, cerceta chipul frumos al poetului, coardele acestea erau cele mai rele, acelea ce tresar sub năvala sentimentelor josnice. Lucien revedea Parisul, apuca din nou hăturile dominației pe care mîinile sale nedibace le scăpaseră, se răzbuna! Comparația ce o făcuse între viața din provincie și viața de la

Paris, cauza cea mai hotărîtoare a sinuciderii sale, dispărea : avea să se afle din nou în mediul său, dar ocrotit de un politician profund, capabil să coboare pînă la ticăloşia unui Cromwell ³⁷⁰.

„Eram singur, acum vom fi doi“, îşi zicea el.

Cu cît îşi destăinuise mai multe greşeli în purtarea lui de mai înainte, cu atît omul bisericii îi arătase mai mult interes. Mila acestui om crescuse o dată cu nenorocirile şi nu se mira de nimic. Lucien se întrebă care era oare mobilul acestui mînuitor de intrigi regale. Se mulţumi la început cu un motiv vulgar : spaniolii sînt generoşi ! Spaniolul e generos, după cum italianul e specialist în otrăviri şi gelozie, după cum francezul e uşuratic, după cum germanul e primitiv, după cum evreul e meschin, după cum englezul e dezinteresat. Schimbaţi, vă rog, proporţiile, şi abia atunci veţi descoperi adevărul. Evreii au pus mîna pe tot aurul din lume, compun *Robert Diavolul*, joacă *Fedra*, cîntă *Wilhelm Tell*, comandă tablouri, înalţă palate, scriu *Reisebilder* şi poezii admirabile ³⁷¹, sînt mai puternici ca oricînd, religia lor e tolerată ; în sfîrşit, fac credit pînă şi papii ! În Germania, pentru cele mai mici lucruri, străinul e numaidecît întrebant : „Ai contract ?“ Atîtea şicane i se fac. În Franţa, lumea 'aplaudă' de cincizeci de ani încoace pe scenă nişte ineptii naţionale, continuă să poarte nişte pălării inexplicabile, iar guvernul nu se schimbă decît cu condiţia de a fi mereu acelaşi !... Anglia desfăşoară în văzul lumii nişte perfidii a căror eroare nu se poate asemui decît cu lăcomia ei. Spaniolul, după ce a avut pe mîna aurul celor două Indii, nu mai are nimic. Nu e ţară pe lume în care să fie mai puţine otrăviri ca în Italia şi în care moravurile să fie mai blînde şi mai curtenitoare. Spaniolii au trăit multă vreme de pe urma faimei marilor.

Cînd spaniolul se urcă iar în caleaşcă, îi spuse vizitiului la ureche :

— Trebuie să mergi iute ca poştalionul ³⁷², ai trei franci dacă ştii să dai cu biciul.

Lucien șovăia să se suie; preotul îi spuse:

— Haida-de!

Și Lucien se sui, sub pretextul de a-i azvîrli un argument *ad hominem* ³⁷³.

— Părinte, îi zise el, un om care a depănat cu cel mai mare sînge rece din lume 'maximele pe care mulți burghezi le-ar socoti nemaipomenit de imorale...

— Și care și sînt, interveni preotul; iată de ce Isus Cristos voia să izbucnească scandalul; și iată de ce lumea se teme atîta de scandal.

— Un om de tăria dumitale n-o să se mire de întrebarea ce o să i-o pun?

— Zi-i, fiule!... făcu Carlos Herrera, nu mă cunoști. Crezi că mi-aș lua un secretar pînă ce n-aș ști dacă are principii destul de sigure ca să nu-mi fure nimic? Sînt mulțumit de tine. Mai ai încă toate nevinovățiile omului care se omoară la douăzeci de ani. Și acum, întrebarea?...

— De ce vă interesați de mine? Ce preț voiți de la supunerea mea?... De ce îmi dați totul? Care e partea dumneavoastră?

Spaniolul se uită la Lucien și începu să zîmbească.

— Să așteptăm un deal, îl vom urca pe jos și vom vorbi în bătaia vîntului. Fundul unei calești e indiscret.

Tăcerea domni cîțva timp între cei doi tovarăși de drum, iar viteza trăsurii contribui, ca să zicem așa, la amețirea morală a lui Lucien.

— Părinte, uite dealul, zise Lucien, trezindu-se ca din vis.

— Bine, hai pe jos, spuse preotul, strigînd tare vizitiului să oprească.

Și amîndoi săriră jos, pe șosea.

— Copilule, grăi spaniolul, luîndu-l pe Lucien de braț, te-ai gîndit vreodată mai îndelung la *Veneția salvată* ³⁷⁴ de Otway? ai pătruns sensul prieteniei adînci, de la bărbat la bărbat, ce-l leagă pe Pietro de Giaffero și în fața căreia femeia își pierde orice în-

semnătate, din care cauză termenii sociali capătă un sens cu totul schimbat?... Ei bine, asta e pentru poet. „Canonicul cunoaște și teatrul“, își zise Lucien în sinea lui.

— L-ați citit cumva pe Voltaire?... îl întrebă el.

— Am făcut mai mult, răspunse canonicul, îl pun în practică.

— Nu credeți în Dumnezeu?...

— Hei! 'acuma eu sînt ateul! zise preotul zîmbind. Să ne întoarcem la cele pozitive, dragule, reluă el, apucîndu-l de mijloc. Am patruzeci și șase de ani, sînt copilul natural al unui mare senior, deci fără familie, și am o inimă... Dar află aceasta, întipărește-ți-o bine în mîntea ta încă fragedă : omul are groază de singurătate. Și, dintre toate singurătățile, singurătatea morală e aceea ce-l înspăimîntă mai mult. Cei dinții pustnici trăiau cu Dumnezeu, trăiau în lumea cea mai populată, lumea spirituală. Avarii trăiesc în lumea fanteziei și a plăcerilor. Avarul are tot, pînă și sexul, în creier. Cel dinții gînd al omului, fie lepros, fie ocnaș, ticălos sau bolnav, e să aibă un părtaș la soarta lui. Ca să-și împlinească acest dor, care e viața însăși, se folosește de toate forțele lui, de toate darurile, de verva vieții sale. Fără dorința aceasta atotputernică, oare Satan parcă și-ar mai fi putut găsi tovarăși?... Acesta poate fi subiectul unui întreg poem, care ar fi avanscena *Paradisului pierdut*, ce nu-i la rîndu-i decît apologia revoltei³⁷⁵.

— Ar fi *Iliada* corupției, zise Lucien.

— Ei bine, eu sînt singur, trăiesc singur! Am îmbrăcămîntea de preot, dar nu și inima. Îmi place să mă devotez cuiva, am viciul ăsta. Trăiesc prin devotament, iată de ce sînt preot. Nu mă tem de nerecunoștință și sînt recunoscător. Biserica nu e nimic pentru mine, ea e o idee. M-am devotat regelui Spaniei; dar nu-l poți iubi pe regele Spaniei; el mă protejează, plutește deasupra mea. Vreau să iubesc o creatură, s-o șlefuiesc, s-o plămădesc spre folosința mea, spre a o iubi cum își iubește tatăl copilul. Mă voi plimba

cu tine în cabrioleta ta elegantă, băiete, mă voi bucura de succesele tale la femei, voi spune : „Tînărul acesta frumos sînt eu ! Pe marchizul de Rubempré l-am creat și adus eu în lumea aristocratică ; măreția lui e opera mea, tace și vorbește cum îi spun eu, pe mine mă consultă în orice lucru.“ Așa ceva era abatele de Vermont pentru Maria Antoinetta.

— Dar a dus-o la eșafod !

— Pentru că n-o iubea pe regină !... răspunse preotul, nu-l iubea decît pe abatele de Vermont³⁷⁶.

— Trebuie să las și eu „potopul în urma mea ?“ zise Lucien.

— Am comori, vei lua din ele.

— În clipa asta aș face multe ca să-l scap pe Séchard, replică Lucien cu un glas care nu mai dorea sinuciderea.

— Spune o vorbă, fiule, și mîine dimineață primește suma care-i trebuie ca să fie liber.

— Cum ? mi-ați da douăsprezece mii de franci ?...

— Hei, copilule ! nu vezi că facem patru leghe pe oră ? O să luăm masa la Poitiers. Acolo, dacă vrei să semnezi învoiala, să-mi dai o singură dovadă de supunere — e mare, o vreau totuși ! ei bine, diligența de Bordeaux îi va duce surorii tale cincisprezece mii de franci...

— Unde sînt banii ?

Preotul spaniol nu răspunse nimic, iar Lucien își zise : „Aha ! l-am prins, își bătea joc de mine“.

Îndată după aceea, spaniolul și poetul se urcară tăcuți, în trăsură. Tot în tăcere preotul băgă mîna în punga trăsorii, luă din ea un sac de piele ca o tolbă de vînătoare cu trei despărțituri ; scoase o sută de galbeni portughezi, cufundîndu-și mîna largă de trei ori, pe care o scotea de fiecare dată plină de aur.

— Părinte, sînt al dumitale, zise Lucien orbit de valurile de aur.

— Copilule ! spuse preotul, sărutîndu-l pe Lucien pe frunte cu dragoste, asta nu-i decît o treime din

aurul ce se găsește în sacul acesta, treizeci de mii de franci, fără să mai punem la socoteală banii de drum.

— Și călătoriți fără pază?... exclamă Lucien.

— Dar ce, ăștia sînt bani? făcu spaniolul. Mai am încă peste trei sute de mii de franci în trate asupra Parisului. Un diplomat fără bani este ceea ce erai tu adineauri: un poet fără voință.

În momentul în care Lucien se urca în trăsură cu pretinsul diplomat spaniol, Eve se scula din pat ca să-i dea copilului de băut. Găsi scrisoarea în leagăn și o citi. Un fior rece îi îngheță nădușeala, pricinuită de somnul de dimineață, simți o amețeală, îi chemă pe Marion și pe Kolb.

La vorbele: „Fratele meu a plecat?” Kolb răspunse:

— *Ta, tomna, înainte te se luminat!*

— Să nu suflați o vorbă din cele ce vă spun, le zise Eve celor doi servitori, fratele meu a plecat ca să-și pună, pesemne, capăt zilelor. Dați fuga amîndoi. întrebați lumea, fără să treziți bănuieli, și cercetați pe lîngă apă.

Eve rămase singură, groaznică la vedere în încremenirea ei. În această tulburare, pe la șapte dimineața, veni Petit-Claud ca să-i vorbească despre afaceri. În asemenea clipe, ascultă pe oricine.

— Doamnă, zise avocatul, scumpul nostru David, săracul, e în închisoare. A ajuns în starea pe care am prevăzut-o la începutul acestei afaceri. Îl povățuiam atunci să se asocieze pentru exploatarea descoperirii cu concurenții săi, cu frații Cointet, care dețin mijloacele de a realiza ceea ce, la soțul dumneavoastră, nu e decît în stare de concepție. De aceea, aseară, de îndată ce am aflat de arestarea lui, ce-am făcut? m-am dus la domnii Cointet cu intenția de a storce de la ei concesiile ce ar putea să vă mulțumească. Voind să vă apărați descoperirea, viața va continua să vă fie ceea ce e azi: o viață de șicane care vă va răpune, silindu-vă pînă la urmă ca, istoviți și prăpădiți, să încheiați cu un om cu bani, în dauna dumnea-

voastră poate, ceea ce eu vreau să vă văd încheind chiar azi cu domnii Cointet-frații. Vă veți cruța astfel lipsurile, chinurile inventatorului, în luptă cu lăcomia capitalistului și cu nepăsarea societății. Ia vedeți! dacă domnii Cointet vă plătesc datoriile... dacă, după ce vi le plătesc, vă mai dau și o sumă care să vă aparțină, oricare ar fi meritul, soarta sau posibilitățile descoperirii, acordându-vă, bineînțeles, și o dare-care parte din beneficiile exploatării, n-ați fi fericiți?... Dumneavoastră, doamnă, deveniți proprietara inventarului din tipografie, pe care o veți vinde desigur, ceea ce o să vă aducă încă vreo douăzeci de mii de franci; vă garantez eu un cumpărător la prețul ăsta. Dacă puneți mina pe cincisprezece mii de franci, printr-un act de asociație cu domnii Cointet, veți avea o avere de treizeci și cinci de mii de franci, și, la dobînda actuală a rentelor, vă veți face două mii de franci rentă... Cu două mii de franci rentă, se trăiește în provincie. Și, băgați bine de seamă, doamnă, că veți avea pe deasupra și eventualitățile asociației cu domnii Cointet. Zic eventualități, căci trebuie să ne gîndim și la nereușită. Ei bine, iată ceea ce sînt în măsură să pot obține: mai întîi, descărcarea deplină a lui David, apoi cincisprezece mii de franci plătiți cu titlul de indemnitate de cercetări, dobîndiți fără ca domnii Cointet să aibă dreptul a-i mai revendica sub orice titlu, chiar dacă descoperirea ar fi ne-productivă; în sfîrșit, o asociație între David și domnii Cointet pentru exploatarea brevetului de invenție ce urmează a fi scos, după o experiență făcută în comun și într-ascuns asupra procedeului său de fabricație pe baza următoare: domnii Cointet suportă toate cheltuielile. Aportul lui David va fi brevetul, și va avea un sfert din beneficii. Dumneavoastră sînteți o femeie cu judecată și foarte chibzuită, ceea ce nu se prea întîmplă cu femeile foarte frumoase; gîndiți-vă la aceste propuneri, cîntăriți-le și le veți găsi foarte acceptabile...

— Ah! domnule, exclamă sărmăna Ève cu deznădejde și izbucnind în plîns, de ce n-ai venit ieri seara să-mi propui tranzacția asta? Azi, am fi ocolit dezonoarea, și... și mai mult chiar...

— Discuția mea cu frații Cointet, care, după cum cred c-ați bănuț, se ascund după Métivier, nu s-a încheiat decît la miezul nopții. Dar ce anume s-a mai întimplat de ieri seara, de ziceți că e și mai rău decît arestarea bietului David? întrebă Petit-Claud.

— Iată cumplita veste pe care am găsit-o la deșteptarea mea azi de dimineată, răspunse ea întinzîndu-i lui Petit-Claud scrisoarea lui Lucien. Imi dovedești în clipa asta că ne vrei binele, ești prieten cu David și cu Lucien, n-am nevoie să-ți cer să păstrezi secretul...

— Fiți fără nici o grijă, zise Petit-Claud înapoind scrisoarea după ce o citi. Lucien nu se va sinucide. După ce a fost pricina arestării cumnatului său, îi trebuia un motiv să vă părăsească și asta mi se pare un fel de tiradă de *ieșire din scenă*, cum se spune la teatru.

Frații Cointet își atinseseră scopul. După ce-i chinuseră pe inventator și pe soția acestuia, prindeau momentul cînd chinuiții doresc o clipă de odihnă. Nu toți cercetătorii de secrete seamănă cu bulldogul care moare cu prada în dinți, iar frații Cointet studiaseră bine firea victimelor lor. Pentru Cointet cel mare, arestarea lui David era ultima scenă din actul întîi al dramei. Actul al doilea începea cu propunerea pe care tocmai o făcuse Petit-Claud. Mare maestru în sfărări, avocatul socoti fapta lui Lucien ca o șansă nesperată, una din acelea care, într-o luptă, aduc decizia finală. O văzu pe Ève atît de năucită de acest eveniment, încît se hotărî să se folosească de el ca să-i cîștige acesteia încrederea, căci ghicise pînă la urmă influența soției asupra soțului. Deci, în loc s-o cufunde pe doamna Séchard și mai adînc în deznădejde, el încercă s-o îmbărbăteze și s-o liniștească, îndreptînd-o în chip foarte dibaci înspre închisoare, în starea

sufletească în care se afla, socotind că ea îl va hotări pe David să se asocieze cu Coïntet.

— David mi-a spus, doamnă, că nu-și dorea avere decît pentru dumneavoastră și pentru fratele dumneavoastră ; dar cred că ați avut dovada că ar fi o nebulă să vrei să-l îmbogățești pe Lucien. Băiatul ăsta ar toca trei averi frumoșele, nu una.

Atitudinea Èvei grăia îndeajuns că cea din urmă iluzie a ei asupra lui Lucien se spulberase ; de aceea avocatul făcu o pauză spre a schimba tăcerea clienței sale într-un fel de consimțămînt.

— Astfel, în această chestiune, reluă el, nu mai e vorba decît de dumneavoastră și de copilul dumneavoastră. Numai dumneavoastră vă puteți rosti dacă o rentă de două mii de franci vă e de ajuns ca să vă asigure fericirea, fără să mai socotim și moștenirea bătrînului Séchard. Socrul dumneavoastră se bucură de multă vreme de un venit de șapte-opt mii de franci, lăsînd deoparte dobînzile pe care le scoate din capitalurile lui : astfel la urma urmei, aveți în fața ochilor un viitor frumos. De ce să vă chinuiți ?

Avocatul plecă lăsînd-o pe doamna Séchard să cugete la această perspectivă, destul de dibaci pregătită din ajun de Coïntet cel mare.

— Du-te la ei și fă-i să întrevadă posibilitatea de a obține o sumă oarecare, îi spusese cămătarul din Angoulême avocatului, cînd acesta venise să-i vestească arestarea ; și, după ce se vor fi obișnuit cu gîndul că o să le cadă în palmă o sumă, atunci îi avem noi în mîină : o să ne tocmim, și, încetul cu încetul, îi aducem la prețul pe care vrem să-l dăm pe secretul lor.

Fraza aceasta cuprindea întrucîtva sumarul actului al doilea al acestei drame financiare.

După ce doamna Séchard, cu inima zdrobită de temerile ce i le pricinuia soarta fratelui, se îmbracă și coborî să se ducă la închisoare, o apucă groaza la gîndul că va trebui să treacă singură pe străzile din Angoulême. Deși nu-i păsa de starea în care se afla clienta sa, Petit-Claud se înapoie ca să-i dea brațul,

adus îndărăt de o idee destul de macchiavelică, și avu astfel meritul unei atenții pentru care Ève îi fu foarte recunoscătoare; căci o lăsă să-i mulțumească, fără să-i spună care era adevărul. Această mică atenție, din partea unui om atât de aspru, de tăios și într-un asemenea moment, schimbă părerea pe care doamna Séchard o avusese pînă atunci despre Petit-Claud.

— Vă conduc, îi zise el, pe drumul cel mai lung, dar pe care n-o să întîlnim pe nimeni.

— E întîia oară, domnule, că n-am dreptul să merg cu capul sus! Mi s-a arătat ieri cu multă cruzime...

— Va fi întîia și cea din urmă dată.

— O! cu siguranță că n-o să mai rămîn în orașul ăsta...

— Dacă soțul dumneavoastră consimte la propunerile care sînt aproape definitive între Cointet și mine, îi zise Petit-Claud Èvei cînd ajunseră la poarta închisorii, dați-mi de știre, voi veni de îndată cu o autorizație de la Cachan, care o să-i permită lui David să iasă de aici; și, după toate aparențele, nici n-o să se mai întoarcă în închisoare.

Acestea spuse în fața temniței constituiau ceea ce italienii numesc o *combinație*. La ei, cuvîntul acesta exprimă un fapt greu de definit, în care intră puțină perfidie și puțin drept, înșelăciunea permisă la un moment dat, o ticăloșie aproape legitimă și bine urzită; după ei, noaptea Sfîntului Bartolomeu³⁷⁷ este o *combinație* politică.

Din pricinile arătate mai sus, detenția pentru datorii este un fapt judiciar atît de rar în provincie, încît, în cele mai multe orașe, nici nu există închisoare pentru datornici. În acest caz, debitorul e închis la un loc cu inculpații, cu preveniții, cu acuzații și condamnații. Acestea sînt numele ce le iau legal și pe rînd aceia pe care poporul îi numește *criminali*. Astfel că David fusese depus provizoriu într-o cameră scundă din închisoarea Angoulêmeului, din care, poate, vreun condamnat tocmai ieșise, executîndu-și stagiul. După ce trecu poarta închisorii și i se alocă suma decretată

de lege pentru hrana prizonierului pe o lună, David se află în fața unui om voinic care, pentru cei închiși, devine o forță mai mare decît aceea a regelui : temnicherul ! În provincie, nu se pomenește temnicher slab. Mai întîi, pentru că postul acesta e aproape o sinecură; apoi, pentru că un temnicher e ca un hangiu care n-are chirie de plătit și se hrănește foarte bine, hrănindu-i foarte rău pe cei închiși, cărora le dă găzduire ca și hangiu, după posibilitățile fiicăruia. Pe David îl știa după nume, mai ales din pricina bătrînului, și avu încredere să-l culce bine o noapte, deși David n-avea un ban.

Inchisoarea din Angoulême datează din evul mediu și, ca și catedrala, n-a prea suferit schimbări. Numită și azi *casă de dreptate*, e situată în dosul vechiului tribunal. Intrarea e clasică : o poartă bătută în fier, zdravănă în aparență, uzată, scundă și de o construcție cu atît mai ciclopeană, cu cît nu are decît un ochi în frunte ³⁷⁸ : fereștrica prin care temnicherul vine să-i recunoască, înainte de a le deschide, pe cei de afară. La parter, un coridor lung ține cît toată fațada. Pe acest coridor dau mai multe camere ale căror ferestre, înalte și prevăzute cu gratii, își trag lumina din curtea interioară. Temnicherul ocupă o locuință despărțită de aceste camere printr-o boltă ce împarte parterul în două și la capătul căruia se vede, încă de la intrare, un grilaj de fier ce îngreuează curtea. David fu condus de temnicher în camera de lîngă boltă și a cărei ușă dădea în fața locuinței sale. Temnicherul voia să fie vecin cu un om care, datorită situației sale, putea să-i mai țină de urît.

— E cea mai bună cameră, zise el, văzîndu-l pe David încremenit la vederea încăperii.

Pereții camerei erau de piatră și destul de umezi. Ferestrele, așezate foarte sus, aveau bare de fier. Lespezile de piatră răspîndeau un frig de gheață. Se auzea pasul cadențat al sentinelei din post care se plimba pe coridor. Monoton ca vallurile mării, zgomotul acesta îți pomenește neconținut : „Te țin sub pază !

riu mai ești liber!" Toate anunțurile, toate lucrurile astea exercită o nebănuită influență asupra moralului oamenilor cinstiți. David zări un pat foarte păcătos; dar oamenii întemnițați sînt atît de frămîntați în prima noapte, încît nu iau în seamă tăria patului decît în a doua noapte. Temnicerul se purtă frumos, îi dădu voie deținutului să se plimbe prin curte pînă ce se lăsă noaptea. Chinul lui David nu începu decît după ce trebui să se culce. Era interzis să se dea lumină prizonierilor, trebuia deci un permis de la procuror spre a scuti pe deținutul pentru dădorii de regulamentului ce nu-i privea decît pe cei dați pe mîna justiției. Temnicerul îl primi pe David la soba lui, dar trebui în fine să-l pună sub zăvor la ora stingerii. Sărmanul soț al Evei cunoscuse atunci grozăviile închisorii, și grosolănia obiceiurilor de acolo îl revoltă. Dar, printr-o reacție proprie gînditorilor, se izolă în această singurătate, cufundîndu-se într-o visare de felul aceluia pe care poezii au darul de a o trăi fiind treji. Nenorocitul își îndrumă gîndurile spre treburile sale. Inchisoarea te împinge nespuse la examenul de conștiință. David se întrebă dacă își îndeplinisese îndatoririle de cap de familie. Ce trebuie să fie pe biata Eve! De ce n-a cîștigat el destui bani, așa cum îi spunea Marion, ca să-și poată face mai tîrziu descoperirea în liniște?

„Cum să mai rămîn”, își zise, la Angoulême după un asemenea tărăboi? Dacă ies din închisoare, ce-o să ne facem? unde ne ducem?”

Îl apucară unele îndoieli în privința procedeei sale, o tulburare ce nu poate fi înțeleasă decît de inventatori! Din îndoială în îndoială, David ajunse să-și vadă limpede starea în care se afla și își spuse lui însuși ceea ce frații Cointet îi spusese lui Séchard-tatăl, ceea ce Petit-Claud îi spusese Evei:

„Presupunînd că totul merge bine, cum o să iasă realizarea practică? Imi trebuie un brevet de invenție, asta înseamnă bani!... Imi trebuie o fabrică în care să fac experiențe în mare, asta înseamnă să-mi dau descoperirea pe mîna altora!... O! cită dreptate avea

Petit-Claud ! (Închisorile, chiar cele mai întunecoase, îi luminează pe cei închiși.) Lasă ! își zise David, adormind pe patul de campanie așternut cu o saltea proastă de sac, sigur c-o să-l văd mâine dimineața pe Petit-Claud."

Așadar, David se pregătise singur să asculte propunerile pe care soția sa i le aducea din partea dușmanilor.

După ce-și îmbrățișă soțul și după ce se așeză pe marginea patului, căci în cameră nu se afla decît un singur scaun, și acela șubred, privirea femeii căzu pe dezgustătorul hîrdău pus într-un colț și pe pereții presărați cu nume și cu inscripții rămase de la predecesorii lui David. Atunci, din ochii înroșiți, lacrimile începură din nou să curgă. Pe lîngă toate cele pe care le vărsase pînă atunci, mai avu încă lacrimi, văzîndu-și soțul tratat ca un criminal.

— Iată deci unde te poate duce dorul de glorie !... izbucni ea. O ! scumpul meu, lasă drumul ăsta... Hai-dem împreună pe calea bătută de toată lumea și să nu mai umblăm după o îmbogățire grăbită... Mă mulțumesc cu puțin ca să fiu fericită, mai ales după cîte am suferit !... Și dacă ai ști !... arestarea aceasta dezonorantă nu-i cea mai mare nenorocire !... Uite !

Și îi întinse scrisoarea lui Lucien, pe care David o citi repede ; și, ca să-l mîngie, ea îi repetă vorba cumpulită a lui Petit-Claud despre Lucien.

— Dacă Lucien s-a omorît, acum s-a sfîrșit, zise David ; iar dacă nu a făcut-o pînă în clipa asta, n-o să se mai omoare ; pentru că nu poate avea curaj, așa cum spune singur, mai mult de o singură dimineață...

— Dar să rămînem în nesiguranța asta ?... exclamă sora, care ierta aproape totul la gîndul morții.

Îi spuse și soțului propunerile pe care Petit-Claud le obținuse, așa zicînd, de la frații Cointet, și care fură de îndată primite de David cu o vădită plăcere.

— Vom avea cu ce trăi într-un sat de lîngă Houmeau, unde se află fabrica Cointet, și nu m'ai vreau decît liniște ! exclamă inventatorul. Dacă Lucien s-a

pedepsit cu moartea, vom avea destui bani ca s-o aşteptăm pe aceea a tatei ; iar, dacă trăieşte încă, sărmanul băiat o să se mulţumească cu puţinul nostru... Fraţii Cointet vor trage desigur foloase din descoperirea mea ; dar, la urma urmelor, ce sînt eu faţă de ţara întreagă ?... Un singur om. Dacă secretul meu foloseşte tuturor, ei bine, sînt mulţumit ! Vezi tu, dragă Ève, noi nu sîntem făcuţi, nici tu, nici eu, să fim negustori. Ne lipseşte şi dorinţa de cîştig şi greutatea aceea de a te despărţi de orice fel de bani, chiar şi de cei ce-i datorezi legal, care sînt poate calităţile negustorului, căci aceste două avariţii se cheamă : prudenţă şi geniu comercial !

Încîntată de această potrivire de vederi, una din cele mai scumpe podoabe ale iubirii (căci interesele şi spiritul pot să nu se învoiască, la două fiinţe ce se iubesc), Ève îl rugă pe temnicer să-i trimită vorbă lui Petit-Claud ca să-l libereze pe David, anunţîndu-i consimţămîntul lor mutual pentru aranjamentul proiectat. Peste zece minute, Petit-Claud intra în camera înfiorătoare a lui David şi îi zicea Èvei :

— Intoarceţi-vă acasă, doamnă, venim şi noi după dumneavoastră... — Hei, dragă prietene, îi spuse Petit-Claud lui David, va să zică te-ai lăsat prins ? Şi cum de ai putut face greşala să ieşi ?

— Ei ! cum era să nu ies ? iată ce-mi scria Lucien.

David îi dădu lui Petit-Claud scrisoarea lui Cérizet ; Petit-Claud o luă, o citi, se uită la ea, îi pipăi hîrtia, şi, discutînd despre afaceri, îndoi scrisoarea ca din nebăgare de seamă şi o vîrî în buzunar. Apoi, avocatul îl luă pe David de braţ şi ieşi cu el, căci descărcarea din partea portărelului îi şi sosise temnicerului în timpul convorbirii.

Intorcîndu-se acasă, David se crezu în rai, plînsese ca un copil sărutîndu-l pe micul Lucien şi revăzîndu-se în dormitorul lui după douăzeci de zile de detenţie din care ultimele ore erau, după socotinţa provincialilor, dezonorante. Kolb şi Marion se întorseseră şi ei. Marion aflase în Houmeau că Lucien fusese

văzut dincolo de Marsac, mergînd pe șoseaua ce duce la Paris. Imbrăcămintea-i de dandy bătuse la ochi țăranilor ce veneau cu mărfuri la oraș. După ce pornise călare pe șosea, Kolb aflase în sfîrșit la Mansle că Lucien, recunoscut de domnul Marron, călătorea într-o caleașcă.

— Ce vă spuneam eu? izbucni Petit-Claud. Băiatul ăsta nu-i un poet, e un roman conținuu.

— Intr-o caleașcă! zicea Ève, și unde s-o fi ducînd?

— Acum, îi spuse Petit-Claud lui David, haidem la domnii Cointet, te așteaptă.

— Ah! domnule, se rugă frumoasa doamnă Séchard, fii bun, apără-ne bine interesele, ai tot viitorul nostru în mînă.

— Vreți cumva, doamnă, zise Petit-Claud, ca întrevederea să aibă loc aici la dumneavoastră? vi-l las acasă pe David. Domnii aceia vor veni deseară aici și veți vedea atunci cum mă pricep să vă apăr interesele.

— Ah! ce plăcere mi-ai face! grăi Ève.

— Bine, atunci, făcu Petit-Claud, pe deseară, aici, pe la șapte.

— Îți mulțumesc, răspunse Ève cu o privire și un glas ce-i dovedeau lui Petit-Claud cîte progrese făcuse în încrederea clienței sale.

— Nu vă temeți de nimic! acum vedeți că aveam dreptate, adăugă el. Fratele dumneavoastră nici nu se gîndește la sinucidere. În sfîrșit, poate că deseară veți avea o mică avere. Se prezintă un cumpărător serios pentru tipografia dumneavoastră.

— Dacă e așa, spuse Ève, de ce să nu mai așteptăm, înainte de a cădea la învoială cu frații Cointet?

— Uitați, doamnă, răspunse Petit-Claud, care văzu primejdia mărturisirii ce o făcuse, că nu veți fi liberi de a vinde tipografia decît după ce-l plătiți pe domnul Métivier, căci toate ustensiile sînt încă sub sechestru?

Intors acasă, Petit-Claud îl chemă pe Cérizet. Cînd șeful de atelier veni, el îl trase lîngă o fereastră.

— Mîine seară vei fi proprietarul tipografiei Séchard și destul de puternic susținut ca să obții transmiterea brevetului, îi spuse el la ureche; dar cred că nu vrei să sfîrșești la galere?

— De ce? De ce la galere? făcu Cérizet.

— Scrisoarea ta către David e un fals, și o am la mine... Dacă o vor întreba pe Henriette, ea ce-o să spună?... Eu nu-ți vreau pieirea, adăugă îndată Petit-Claud, văzîndu-l pe Cérizet îngălbenind.

— Mai vreți ceva de la mine? izbucni parizianul.

— Uite ce aștept de la tine, reluă Petit-Claud. Ascultă bine! Intr-o lună, două, vei fi tipograf la Angoulême... dar pentru tipografia asta vei rămîne dator, și datoria nu ți-o vei plăti nici în zece ani!... Vei munci multă vreme pentru capitaliștii tăi! și, pe deasupra, vei fi silit să fii omul de paie al partidului liberal... Eu voi redacta actul tău de comandă cu Gannerac; îl voi face în așa fel, încît într-o bună zi tipografia să fie a ta... Dar, dacă ei fac un ziar, dacă tu vei fi girantul, dacă eu ajung aici prim-substitut, tu te vei învoi cu Cointet cel mare ca să publici în ziarul tău cîteva articole care să-i atragă desființarea... Cei doi Cointet or să-ți plătească bine serviciul acesta... Știu că vei fi condamnat, că vei sta la răcoare, însă vei fi socotit un om important și persecutat. Vei ajunge un om cu vază în partidul liberal, un fel de sergentul Mercier, un fel de Paul-Louis Courier, un fel de Manuel în miniatură.³⁷⁹ N-o să-i las nici odată să-ți ia brevetul. În sfîrșit, în ziua în care ziarul va fi suprimat voi arde scrisoarea asta în fața ta... Îți vei fi făcut o situație frumoasă, fără să te fi costat mare lucru...

Oamenii din popor au păreri foarte greșite despre diferitele feluri de falsuri prevăzute de lege, și Cérizet, care se și vedea în fața tribunalului, răsufală ușurat.

— Peste trei ani, voi fi procuror regal la Angoulême, reluă Petit-Claud, și s-ar putea să ai nevoie de mine. gîndește-te!

— Ne-am înțeles, zise Cérizet. Dar dumneavoastră nu mă cunoașteți : ardeți scrisoarea acum în fața mea, reluă el, și încredeți-vă în recunoștința mea.

Petit-Claud se uită la Cérizet. Fu un duel între ochi, în care privirea celui ce observă e ca un scalpel cu care încearcă să scormonească sufletul celui alt și în care ochii celui ce-și arată cât mai deschis virtuțile sînt ca o carte desfăcută.

Petit-Claud nu răspunse nimic ; aprinse o lumînare și arse scrisoarea, zicîndu-și :

„Cum își va așterne, așa va dormi!“

— Sînt al dumitale pe veci, spuse șeful de atelier.

David aștepta cu oarecare neliniște întrevederea cu cei doi Cointet : nici discutarea intereselor lui, nici actul nu-l nelinișteau, ci părerea ce și-o vor face fabricanții despre lucrările lui. Se găsea în situația autorului dramatic în fața judecătorilor săi. Mîndria lui de inventator și tulburarea în care se afla în clipa cînd își atingea ținta acopereau orice alt simțămînt. În fine, pe la șapte seara — pe cînd contesa du Châtelet se băga în pat sub pretextul unei migrene și îl lăsa pe soț să facă onorurile dineului, într-atîta era de copleșită de veștile contradictorii ce umblau pe seama lui Lucien — cei doi Cointet, cel gras și cel mare, intrară împreună cu Petit-Claud la concursul lor, care li se dădea în sfîrșit pe mîna. Se găsiră la început în fața unei piedici preliminare : cum să facă un act de asociere fără să cunoască procedeele lui David ? Iar dacă David își dezvăluia procedeele, se afla la cheremul concurenților. Petit-Claud reuși ca să se facă mai întîi actul. Cointet cel mare îi spuse atunci lui David să le arate cîteva din produsele sale, iar inventatorul le aduse ultimele coli fabricate, garantîndu-le prețul de cost.

— Ei bine, iată, zise Petit-Claud, baza actului e și găsită ; vă puteți asocia pe elementele acestea, introducînd în act o clauză de dizolvare în cazul cînd condițiile brevetului nu vor fi îndeplinite la executarea în fabrică.

— Una e, domnule, îi zise Cointet cel mare lui David, una e să fabrici în mic, în cantera dumatăle, cu o mică formă, niște mostre de hîrtie, și alta e să te apuci de fabricație pe o scară mare. Să-ți dau un exemplu ! Noi fabricăm hîrtie colorată. Cumpărăm, ca s-o colorăm, bucăți de vopsea absolut identice. Astfel, indigoul pentru albăstrirea hîrtiei e luat din plăzi de aceeași fabricație. Ei bine, niciodată n-am putut obține două fierturi de absolut aceeași culoare... În prepararea materiilor noastre se întîmplă fenomene care ne scapă. Cantitatea, calitatea pastei schimbă numai decît rezultatele. Cînd aveai într-un cazan mic o parte din substanțele dumatăle pe care nu cer să le cunosc, erai stăpîn deplin pe ele, puteai să le combini, să le amesteci, să le plămădești, să le frămînti în voie, să faci un aluat omogen... Dar cine îți garantează că, la o fiertură de cinci sute de topuri, o să fie tot așa, și că procedeele dumatăle vor reuși?...

David, Ève și Petit-Claud se priviră spunîndu-și din ochi multe lucruri.

— Ia luați un exemplu în care să găsiți o oarecare asemănare, zise Cointet cel mare după o pauză. Să zicem că tai două brațe de fîn de pe cîmp și că le bagi înăbușite în odaia dumatăle fără să-ți peste că *se pot încinge*, cum zic țărani ; fermentația are loc, și încă fără nici un accident. Ai putea să, te sprijini cumva pe experiența asta și să te apuci a îndesa două mii de snopi într-un hanțbar de lemn?... Știi prea bine și dumneata că fînul s-ar încinge, și că hanțbarul ți-ar arde ca o lumînare. Ești un om învățat, îi mai spuse Cointet lui David ; trage și dumneata concluzia... Pînă acuma, dumneata ai cosit doi snopi, iar noi ne temem să nu dăm foc fabricii noastre de hîrtie dacă ne-am apuca să îngrămădim acolo două mii de snopi. Cu alte cuvinte, putem păgubi nu numai o fierbere oarecare, ci putem înregistra pierderi mari, și să nu ne alegem cu nimic după ce vom fi cheltuit o groază de bani.

David încremenise. Practica îi vorbea în limbajul ei pozitiv Teoriei, care se exprimă totdeauna la viitor.

— Al dracului să fiu dacă semnez un asemenea act de asociație! răzni Cointet cel gras. Tu n-ai decît să-ți pierzi banii, Boniface; eu însă nu mi-i dau pe-ai mei... Mă ofer să plătesc datoriile domnului Séchard și șase mii de franci... Și încă, trei mii de franci în polițe, zise el luîndu-și vorba înapoi, și numai pe douăsprezece și cincisprezece luni... Sînt și așa destule riscuri... Avem douăsprezece mii de franci de scăzut din contul nostru cu Métivier. Asta o să facă cincisprezece mii de franci!... Dar asta e tot ceea ce voi plăti pentru secret, ca să-l exploatez eu singur. Aha, va să zică asta era chilipirul de care vorbeai, Boniface?... Ei bine, îți mulțumesc, te credeam mai deștept. Nu, nu, asta nu-i o afacere.

— Chestiunea, pentru dumneavoastră, spuse atunci Petit-Claud, fără să se sperie de această izbucnire, se reduce la atîta: vreți să riscați douăzeci de mii de franci ca să cumpărați un secret ce vă poate îmbogăți? Dar, domnilor, riscurile sînt totdeauna pe măsura beneficiilor... E o miză de douăzeci de mii de franci pentru a cîștiga o avere. Jucătorul pune un pol ca să capete treizeci și șase la ruletă, deși el știe că polul e pierdut. Faceți și dumneavoastră ca el.

— Cer să mă mai gîndesc, zise Cointet cel gras; eu nu sînt atît de priceput ca fratele meu. Sînt un biet om dintr-o bucată, care nu cunosc decît un singur lucru: să fabric cu un franc *Enoriașul*³⁸⁰ și să-l vînd cu doi. Intr-o invenție care nu e decît la prima ei experiență, eu văd doar un prilej de sărăcire. O să reușim la prima încercare, vom da greș la a doua, vom continua, ne vom înfierbînta, ne vom lăsa tîrîți de această afacere, în care, dacă dai un deget, ajungi să-ți dai și trupu-ntreg.

Povesti întîmplarea unui negustor din Bordeaux, sărăcit pentru a fi vrut să cultive landele încrezîndu-se în vorbele unui savant; găsi alte șase asemenea exemple în jurul lui, în departamentele Charente

și Dordogne, în industrie și în agricultură ; se înflăcără, nu voi să mai asculte nici o vorbă, iar obiecțiunile lui Petit-Claud îi măreau furia în loc să i-o domolească.

— Prefer să cumpăr mai scump un lucru mai sigur decît această descoperire, și să am un beneficiu mai mic, zise el uitîndu-se la fratele său. După părerea mea, nimic nu mi se pare destul de lămurit ca să putem pune bazele unei întreprinderi, exclamă el sfîrșind.

— Mă rog, doară ați venit pentru ceva aici ? zise Petit-Claud. Ce oferiți ?

— Să-i plătim datoriile lui Séchard și să-i asigurăm, în caz de succes, treizeci la sută din beneficii, se repezi Cointet cel gras.

— Păi, domnule, zise Eve, din ce vom trăi noi în tot timpul experiențelor ? Soțul meu a suportat o dată rușinea arestării, poate să se întoarcă iar în închisoare, nu va fi nici mai mult, nici mai puțin decît ceea ce este și acum, și ne vom plăti noi odată și odată datoriile.

Petit-Claud își puse un deget pe buze uitîndu-se la Eve.

— Nu sînteți chibzuiți, le zise el celor doi frați. Ați văzut hîrtia ; bătrînul Séchard v-a spus că fiul său, zăvorît de el, fabricase o hîrtie minunată, într-o singură noapte, cu ajutorul unor elemente ce nu costă mai nimic... Ați venit aici ca să cumpărați ceva. Vreți să cumpărați, da sau ba ?

— Poftim, zise Cointet cel mare, fie că vrea, fie că nu vrea fratele meu, risc eu plata datoriilor domnului Séchard ; dau șase mii de franci, bani gheață, iar domnul Séchard va avea treizeci la sută din beneficii ; dar ascultați bine : dacă în răstimp de un an nu realizează condițiile ce și le va fixa singur în act, ne va restitui cei șase mii de franci, brevetul rămîne al nostru și vom face cu el ce vom putea și ce vom crede de cuviință.

— Ești sigur de tine? întrebă Petit-Claud luându-l pe David deoparte.

— Da, răspunse David, care se lăsă păcălit de tactica celor doi frați și care tremura de teamă ca nu cumva Cointet cel gras să rupă discuția de care atârna viitorul său.

— Ei bine, eu voi redacta actul, île zise Petit-Claud fraților Cointet și Èvei; dumneavoastră veți avea fiecare câte o copie deseară, îl veți studia toată dimineața de mîine; și, pe urmă, spre seară, pe la patru, cînd ies eu de la tribunal, îl veți semna. Dumneavoastră, domnilor, retrageți hîrțile lui Métivier. Eu, din parte-mi, voi scrie să se oprească procesul de la curte, și ne vom comunica desistările reciproce.

Iată care fu enunțarea îndatoririlor lui Séchard:

I n t r e s u b s e m n a ț i i , e t c .

Domnul David Séchard-fiul, tipograf la Angoulême, afirmînd a fi descoperit pe de o parte mijlocul de a încheia hîrtia în cazan, iar pe de alta de a reduce costul de fabricație al oricărui fel de hîrtie cu mai mult de cincizeci la sută prin introducerea unor materii vegetale în pastă, fie amestecîndu-le cu cîrpele întrebuițate pînă în prezent, fie întrebuițîndu-le fără adaus de cîrpe, se înființează o asociație pentru exploatarea brevetului de invenție ce urmează la se scoate privitor la procedeele de mai sus, între domnul David Séchard-fiul și domnii Cointet-frații, cu clauzele și în condițiile următoare...

Unul din articolele actului îl despuia în întregime pe David Séchard de drepturile sale, în cazul cînd nu-și îndeplinea promisiunile enunțate în acel contract, întocmit cu grijă mare de Boniface Cointet și la care consimți David.

Aducînd acest act a doua zi dimineața pe la șapte și jumătate, Petit-Claud îi înștiință pe David și pe soția sa că Cérizet oferea pe tipografie douăzeci și

două de mii de franci, bani peșin. Actul de vânzare se putea semna în aceeași seară.

— Dar, zise el, dacă Cointet află de vânzarea asta, ar fi în stare să nu vă mai semneze actul, să vă facă mizerii, să scoată totul în vânzare...

— Sînteți sigur de plată? întrebă Ève, mirată să vadă sfîrșindu-se o afacere în privința căreia pierduse orice nădejde, și care cu trei luni înainte ar fi salvat totul.

— Am banii la mine, răspunse el scurt.

— Dar asta e o vrăjitoare, zise David, cerîndu-i lui Petit-Claud lămurirea acestui noroc.

— Nu, e foarte simplu, negustorii din Houmeau vor să înființeze un ziar, spuse Petit-Claud.

— Păi, nu am voie... exclamă David.

— Dumneata!... dar urmașul dumitale... De altfel, reluă el, nu vă temeți de nimic, vindeți, puneți mîna pe preț, și lăsați-l pe Cérizet să-și bată capul cu clauzele vînzării; o să se descurce el.

— Da, da, zise Ève.

— Dacă dumneata te-ai angajat să nu scoți nici un ziar la Angoulême, reluă Petit-Claud, cei ce-i dau bani lui Cérizet n-au decît să-l scoată la Houmeau.

Ève, uluită de perspectiva de a avea treizeci de mii de franci, de a fi la adăpostul nevoilor, nu mai socoti actul de asociație decît ca o speranță secundară. De aceea, domnul și doamna Séchard se învoiră pînă la urmă asupra unui punct din actul social care prilejui o ultimă discuție. Cointet cel mare ceru neînduplecat ca brevetul de invenție să fie scos pe numele lui. Izbuti să dovedească în cele din urmă că, din moment ce drepturile utile ale lui David erau limpede stabilite prin act, brevetul putea fi scos pe numele oricărui din cei trei asociați. Frațele său se amestecă și el :

— El dă banii pentru brevet, el suportă cheltuielile călătoriei și asta înseamnă alți două mii de franci ! să-l scoată pe numele lui, sau nu mai facem nici un act !

Hrăpărețul triumfă deci în toate punctele. Actul de asociație fu iscălit pe la patru și jumătate. Galant, Cointet cel mare îi oferi doamnei Séchard un serviciu de argintărie de douăsprezece persoane și un frumos șal Ternaux³⁸¹, cu ocazia încheierii actului, ca să uite violențele discuției ! zise el. Abia se schimbaseră copiile, abia Cachan îi înmînase lui Petit-Claud hîrțiile, precum și cele trei polițe cu pricina plătuite de Lucien, că glasul lui Kolb răsună pe scară, după zgomotul asurzitor al unui camion al poștei, ce se opri în fața porții.

— *Tomna ! tomna ! Cincisprezece mii te vranci !... țipă el, trimiși te la Boidiers (Poitiers), pani puni, te la tomn' Licien.*

— Cincisprezece mii de franci ! strigă Ève, ridicînd brațele în sus.

— Da, doamnă, zise factorul prezentîndu-se, cincisprezece mii de franci veniți cu diligența de Bordeaux, care era încărcată, zău, nu glumă ! Am doi oameni jos care urcă sacii. Vi-i trimite domnul Lucien Chardon de Rubempré... Vă aduc îndată un săculeț de piele, în care sînt, pentru dumneavoastră, cinci sute de franci în aur, și, după cît se pare, și o scrisoare.

Èvei i se păru că visează, citind scrisoarea următoare :

Dragă soră, îți trimit aici cincisprezece mii de franci.

În loc să-mi iau viața, mi-am vîndut-o. Nu mai sînt stăpîn pe mine : sînt mai mult decît secretarul unui diplomat spaniol, sînt creatura lui.

Încep o existență înfiorătoare. Poate că ar fi fost mai bine să mor.

Adio, David va fi astfel liber, și, cu patru mii de franci, o să-și poată cumpăra vreo mică fabrică de hîrtie și o să se îmbogățească.

Nu vă mai gîndiți, așa vreau eu, la

nenorocitul vostru frate,

Lucien

— E sortit, izbucni doamna Séchard, care se duse să vadă sacii puși unul peste altul, ca bietul meu frate să fie totdeauna fatal, cum scria el, chiar cînd face binele.

— Am avut mare noroc! exclamă Cointet cel mare cînd se văzu în piața du Mûrier. Dacă întîrziam cu un ceas, lucirea banilor ăstora ar fi făcut lumină asupra actului, și omul nostru s-ar fi îngrozit. Peste trei luni, cum ne-a făgăduit, o să vedem noi ce mai e de făcut.

Seara, la șapte, Cérizet cumpără tipografia și o plăti, luînd asupră-și și chiria ultimului trimestru. A doua zi, Ève îi dădu patruzeci de mii de franci administratorului financiar, ca să cumpere, pe numele soțului, rentă de două mii cinci sute de franci. Apoi îi scrisese socrului să-i găsească la Marsac o mică proprietate de zece mii de franci pe numele ei.

Planul lui Cointet cel mare era extrem de simplu. Din prima clipă, el socoti încheierea în cazan cu neputință de obținut. Adaosul de materii vegetale, puțin costisitoare, la pasta de cîrpe i se păru ade-văratul și singurul mijloc de îmbogățire. Își făcu deci planul să socotească drept o nimica toată ieftinătatea pastei, și să ție nespus la încheierea în cazan! Iată de ce: fabricile din Angoulême produceau pe atunci aproape numai hîrtie de scris numite *écu*, *poulet*, *écolier*, *coquille*,³⁸² care sînt, negreșit, toate încheiate. Multă vreme acestea fură fala Angoulême-ului. Astfel, specialitatea, monopolizată de ani îndelungați de fabricanții din Angoulême, dădea o justificare pretențiilor fraților Cointet; iar

hîrtia cu clei, după cum se va vedea, nu intra de loc în speculația lor. Desfacerea hîrtiei de scris este foarte limitată, pe cînd cea a hîrtiei de tipar fără clei aproape că nu cunoaște limite. În călătoria pe care o făcu la Paris ca să-și scoată brevetul pe numele său, Cointet cel mare plănuia să încheie niște afaceri care să provoace mari schimbări în modul său de fabricație. Locuind la Métivier, Cointet îi dădu acestuia instrucțiuni pentru a lua, în răstimp de un an, furnizarea hîrtiei ziarelor din mîna fabricanților ce o exploatau pînă atunci, scăzînd prețul topului pînă la o sumă la care nici o altă fabrică nu l-ar fi putut coborî, și făgăduind ziarelor o albeață și niște calități superioare tuturor *sorturilor* celor mai frumoase folosite pe vremea aceea. Intrucît contractele ziarelor sînt cu termen, era nevoie de o oarecare perioadă de lucrături subterane cu administrațiile acestora pînă să ajungă la realizarea monopolului; Cointet, însă, socoti că ar avea totodată timp să se descotorosească de Séchard, în vreme ce Métivier ar obține contracte cu principalele ziare din Paris, al căror consum de hîrtie se ridica pe atunci la două sute de topuri pe zi. Cointet îl interesă bineînțeles pe Métivier, într-o proporție stabilită, în aceste furnituri, spre a avea un reprezentant îndemînat pe piața Parisului și spre a nu pierde el timp cu călătoriile. Bogăția lui Métivier, una din cele mai mari din negoțul de hîrtie, și-a avut ca obîrșie această afacere. Timp de zece ani, fără concurență posibilă, avu furnizarea ziarelor din Paris. Liniștit dinspre partea debușeurilor viitoare, Cointet cel mare se întoarse la Angoulême tocmai la vreme ca să asiste la căsătoria lui Petit-Claud, care-și vînduse biroul de avocat și care aștepta numirea succesorului său ca să-i ia locul domnului Milaud, făgăduit protejatului contesei du Châtelet. Al doilea substitut de procuror din Angoulême fu numit prim-substitut la Limoges, iar ministrul de justiție își trimise pe unul din pro-

tejații săi la parchetul din Angoulême, unde postul de prim-substitut stătu liber două luni. Intervalul acesta fu luna de miere a lui Petit-Claud. În lipsa lui Cointet cel mare, David făcu mai întâi o primă producție fără clei care dădu o hîrtie de ziar cu mult superioară aceleia pe care o foloseau ziarele, apoi o a doua producție de hîrtie velină minunată, destinată tipăriturilor frumoase, și de care tipografia Cointet se sluji pentru o ediție a *Enoriașului diocesei*. Materiile fuseseră pregătite de David în persoană, în taină, căci nu primea alți lucrători lîngă el decît pe Kolb și pe Marion.

După întoarcerea lui Boniface Cointet, toate se schimbă la față; el se uită la mostrele de hîrtii fabricate și nu se arătă tocmai mulțumit.

— Dragul meu, îi spuse el lui David, specialitatea Angoulême-ului este hîrtia de scris. Avem nevoie, mai înainte de orice, să fabricăm cea mai frumoasă hîrtie de scris cu cincizeci la sută sub prețul de cost de azi.

David încercă o producție de pastă încleiată din aceea care i se ceruse și obținu o hîrtie aspră ca o perie și în care cleiul se strînsese în cocoșoașe. În ziua în care experiența se isprăvi și David obținu o coală, el se retrase într-un colț, voia să fie singur cu supărarea lui; dar Cointet cel mare veni peste el și se purtă cu o fermecătoare amabilitate, căutînd să-și mîngîie asociatul.

— Nu te descurăia, zise Cointet, dă-i înainte. Eu sînt un om de treabă și te înțeleg, voi merge pînă la capăt!...

— Zău, îi spuse David soției cînd se întoarse la masă seara; avem de-a face cu oameni de ispravă, și nu l-as fi crezut vreodată pe Cointet cel mare atît de îngăduitor!

Si-i povesti conversația cu prefăcutu-i asociat.

Trei luni se scurseră în experiențe. David dormea la fabrică, supraveghea rezultatele feluritelor sale compoziții de pastă. O dată credea că insuccesul se

datora amestecului de cîrpe cu materiile sale, și punea la liert o mare cantitate din aceste elemente. Altă dată, încerca să încleie o producție întreagă compusă din cîrpe. Și, continuîndu-și opera cu stăruință nezdruncinată și sub privirea lui Cointet cel mare, de care bietul om nu se mai ferea, ajunse, din materie omogenă în materie omogenă, să încerce toată seria ingredientelor sale combinate cu toate fe'urile de cleiuri. În primele șase luni ale anului 1823, David Séchard trăi în fabrică a'ături de Ko'b, dacă se poate chema trai a nu-ți păsa de hrană, de îmbrăcăminte și de ființa ta. Se lupta atît de desperat cu greutățile, încît ar fi fost un spectacol sublim pentru oricare alți oameni afară de cei doi Cointet, căci nici un gînd interesat nu-l muncea pe îndrăznețul luptător. Fu un moment în care nu dori decît izbînda. Iscodea cu o pricepere uimitoare rezultatele atît de bizare ale substanțelor transformate de om în produse pentru nevoile lui, în care natura își vedea întrucîtva învinse rezistențele ei ascunse, și el deduse niște minunate legi industriale, observînd că nu se puteau obține aceste înfăptuiri decît ascultînd de raporturile ulterioare ale lucrurilor, de ceea ce el numea a doua natură a substanțelor. În sfîrșit, prin august, ajunse să obțină o hîrtie încleiată în cazan, absolut asemănătoare cu aceea pe care industria o fabrică astăzi și care se întrebuintează ca hîrtie de corecturi în tipografii, dar cu *sorturi* fără nici o uniformitate și cu o încleiere ce nu-i niciodată sigură. Rezultatul acesta, atît de frumos în 1823, dacă ținem seama de starea fabricației de hîrtie din vremea aceea, costase zece mii de franci, și David spera să rezo've u'limele dificultăți ale problemei. Dar atunci se răspîndiră în Angoulême și în Houmeau niste zvonuri ciudate : David Séchard îi ruina pe frații Cointet. După ce prănădisese treizeci de mii de franci cu experiențele, obținea în fine, zicea lumea, o hîrtie foarte proastă. Cei'alți fabricanți, înspăimîntați, se mulțumeau cu vechile procedee ; și, geloși pe frații

Cointet, răspîndeau zvonul apropiatei ruine a ambicioasei firme. Cointet cel mare, din parte-i, aducea mașini de fabricat hîrtie-sul, lăsînd să se creadă că aceste mașini erau trebuincioase experiențelor lui David Séchard. Dar prefăcutul amesteca în pastă substanțele arătate de Séchard, împingîndu-l mereu pe acesta să nu se ocupe decît de încleierea în cazan, și îi expedia lui Métivier mii de topuri de hîrtie de ziar.

În luna septembrie, Cointet cel mare îl luă deoparte pe David Séchard, și aflînd de la acesta că plănuia o experiență triumfătoare, îl sfătui să-și schimbe gîndul de a continua lupta.

— Dragă David, du-te la Marsac să-ți vezi soția și să te odihnești după atîta oboseală, nu vrem nici noi să ne ruinăm, îi spuse el prietenește. Ceea ce ți se pare dumitale un triumf uriaș, nu-i decît un punct de plecare. O să mai așteptăm un timp pînă să ne apucăm de noi experiențe. Fii drept! uită-te la rezultate. Noi nu sîntem numai fabricanți de hîrtie, sîntem și tipografi, bancheri, și lumea vorbește că ne sărăcești... (David Séchard făcu un gest de o sublimă naivitate, spre a protesta și a-și afirma buna-i credință). N-o să sărăcim noi pentru cincizeci de mii de franci zvîrliți în Charente, spuse Cointet cel mare, răspunzînd gestului lui David; însă nici nu vrem să fim siliți, din pricina calamităților ce umblă pe socoteala noastră, să plătim totul peșin, căci atunci am fi nevoiți să sistăm toate operațiile. Apropiîndu-ne de condițiile actului nostru, trebuie să chibzuim bine și unii și alții.

— Are dreptate! își zise David, care, cufundat în experiențele sale în mare, nu luase seama la schimbările din fabrică.

Și se întoarse la Marsac, unde, de șase luni, venea numai sîmbătă seara, ca s-o vadă pe Ève, și pleca marțea dimineața. Bine sfătuită de bătrînul Séchard, Ève cumpăraseră, tocmai lîngă viile socrului, o casă numită Verberie, împreună cu trei stînji de

grădină și cu un petic de vie, vecin cu podgoria bătrînului. Trăia acolo cu mama și cu Marion foarte cumpătat, căci datora cinci mii de franci, rămășiță de plată din prețul acelei încîntătoare proprietăți, cea mai frumoasă din Marsac. Casa de piatră albă, așezată între curte și grădină, avea acoperiș de ardezic și era împodobită cu stucării care, fiind dintr-un material ce se cioplea ușor, nu costau scump. Mobilierul fermecător de la Angoulême părea și mai fermecător la țară, unde nimeni, pe vremea aceea, nu desfășura vreun lux. Înspre grădină, era un rînd de rodii, de portocali și de plante rare pe care fostul proprietar, un general bătrîn, răposat prin grija doctorului Marron, le îngrijise cu mîna lui. Chiar sub unul din acești portocali, într-una din zile, pe cînd David se juca cu soția și cu micul Lucien, și sub ochii bătrînului, se întîmplă ca portărelul din Mansle să aducă personal o încunoștințare a fraților Cointet către asociatul lor de a constitui tribunalul arbitral, în fața căruia, potrivit actului de asociație, urmau să-și aducă contestațiile. Frații Cointet cereau restituirea celor șase mii de franci și proprietatea brevetului, precum și viitoarele venituri ale exploatării, ca despăgubiri pentru uriașele cheltuieli făcute de ei fără nici un rezultat.

— Lumea zice că îi sărăcești ! îi spuse viticultorul fiului său. Ei ! iată singurul lucru pe care l-ai făcut și tu și care îmi e și mie pe plac.

A doua zi, Ève și David erau la orele nouă în anticamera lui Petit-Claud, ajuns apărătorul văduvei, tutorele orfanului, și ale cărui sfaturi li se păsură singurele bune de urmat.

Magistratul îi primi de minune pe foștii săi clienți și ținu neapărat ca domnul și doamna Séchard să-i facă plăcerea de a lua masa cu el.

— Frații Cointet vă cer așadar șase mii de franci ! le zise el zîbind. Cît mai datorați din prețul căsuței de la țară ?

— Cinci mii de franci, domnule ; dar două mii îi am... răspunse Ève.

— Țineți-vă cei două mii de franci, re!uă Petit-Claud. Va să zică, cinci mii !... vă mai trebuie zece mii de franci ca să vă instalați acolo cumsecade. Ei bine, în două ceasuri, frații Cointet vă vor aduce cincisprezece mii de franci...

Ève făcu un gest de mirare.

— În schimbul renunțării dumneavoastră la toate beneficiile actului de asociație, pe care o veți dizolva prin bună înțelegere, spuse magistratul. Vă convine ?

— Și banii ăștia ne revin legal ? zise Ève.

— Foarte legal, spuse magistratul zîmbind. Cei doi Cointet v-au făcut și așa destule necazuri. Vreau să pun o stavilă pretențiilor lor. Ascultați, astăzi sînt magistrat, vă datorez adevărul. Iată : frații Cointet vă trag pe sfoară în clipa asta ; dar sînteți în mîna lor. Ați putea cîștiga procesul ce vi-l fac ei, dacă primiți lupta. Dar ați vrea cumva să nu isprăviți nici în zece ani de azi încolo ? Or să se facă expertize peste expertize, arbitraje peste arbitraje, și veți fi la cheremul avizelor celor mai contradicțorii... Și, făcu el zîmbind, nu văd în orașul ăsta nici un avocat în stare să vă apere... urmașul meu nu se pricepe. Părerea mea e că o învoială strîmbă e mai bună decît o judecată dreaptă.

— Orice învoială care ne va aduce liniștea e bună, zise David.

— Paul ! îl strigă Petit-Claud pe servitorul său, du-te de-l cheamă pe domnul Ségaud, urmașul meu !... Cît timp mîncăm noi, acesta se va duce la frații Cointet, le spuse el foștilor săi clienți, și peste cîteva ceasuri vă veți întoarce la Marsac ruinați, dar liniștiți. Cu zece mii de franci, vă veți face încă o rentă de cinci sute de franci și veți trăi fericiți în mica proprietate de acolo.

Peste două ceasuri, după cum le spusese Petit-Claud, maestrul Ségaud se întoarse cu acte în re-

gulă, semnate de frații Cointet, și cu cincisprezece hîrtii de cîte o mie de franci.

— Îți sîntem foarte îndatorați, îi zise Séchard lui Petit-Claud.

— Păi, v-am ruinat, le răspunse Petit-Claud foștilor săi clienți mirați. V-am ruinat, vă repet, o s-o vedeți cu vremea ; dar vă cunosc eu, preferați ruina unei îmbogățiri care v-ar veni prea tîrziu.

— Noi nu sîntem interesați, domnul meu. Vă mulțumesc că ne-ați dat puțința de a fi fericiți, spuse Ève, și ne veți vedea întotdeauna recunoscători.

— Pentru Dumnezeu ! nu mă binecuvîntați !... zise Petit-Claud, mă faceți să am remușcări ; dar astăzi, cred că le-am îndreptat pe toate. Dacă am ajuns magistrat, dumneavoastră v-o datorez ; și, dacă cineva trebuie să fie recunoscător, acela sînt eu... Adio !

Cu vremea, a'sacianul își schimbă părerea despre bătrînul Séchard, care, la rîndu-i, îl îndrăgi pe a'sacian, văzîndu-l ca și dînsul fără habar de scris și cilit, și lesne de îmbătat. Fostul urs îl învătă pe fostul cavalierist să îngrijească de vie și să-i vîndă produsele, îl formă cu gîndul de a le lăsa copiilor un om de nădejde ; căci, în u'timul timp, temerile îi fuseseră mari și copilărești în privința viitorului averii sale. Il luase confident pe Courtois morarul.

— O să vezi, îi zicea el, cum o să le meargă toate copiilor mei, cînd voi fi eu în groapă ! Vai ! Doamne, soarta lor mă sperie.

În martie 1829, bătrînul Séchard muri, lăsînd moștenire cam două sute de mii de franci în proprietăți, care, împreună cu căsuța copiilor, făcură o moșie foarte frumoasă și foarte bine condusă de către Kolb de doi ani încoace.

David și soția lui găsiră peste trei sute de mii de franci în aur la tatăl lor. Gura lumii, ca de obicei, umflă moștenirea bătrînului Séchard, zvonindu-se în tot departamentul Charentei că făcea peste un milion. Ève și David avură o rentă de vreo treizeci de mii de franci, adăugînd la această moștenire mica

lor avere ; căci aşteptară cîţva timp pînă să-şi întrebuinteze capitalurile şi putură să le plaseze apoi în efecte de stat cu ocazia revoluţiei din iulie. Numai atunci, departamentul Charentei precum şi David Séchard aflară ce era cu averea lui Cointet ce' mare. Om de cîteva milioane, numit deputat, Cointet cel mare e pair de Franţa, şi va fi, zice-se, ministru de comerţ în viitoarea formaţie ministeria'ă. În 1842, s-a însurat cu fata unuia din oamenii de stat cei mai cu trecere pe lîngă coroană, domnişoara Popinot, fiica domnului Anse'me Popinot, deputat de Paris şi primar de arondisment.

Descoperirea lui David Séchard a trecut în industria franceză, precum trece hrana în tot trupul. Mulţumită întrebuintării altor materii decît cîrpele, Franţa poate fabrica o hîrtie mai ieftină ca în oricare altă ţară din Europa. Dar hîrtia de Olanda, după cum prevăzuse David, nu mai există. În scurtă vreme, va fi nevoie să se înfiinţeze o manufactură regală de hîrtie, aşa cum s-a făcut cu ţesăturile de Gobelinuri, cu porţelanurile de Sèvres, cu Savoneria³⁸³ şi cu imprimeria regală, care, pînă în prezent, au rezistat loviturilor pe care li le-au dat unii vandali dintre burghezi.

David Séchard, iubit de soţie, tată a doi fii şi a unei fiice, a avut bunul-gust să nu vorbească niciodată de încercările sale, iar Ève s-a priceput să-l facă să renunţe la cumplita vocaţie de inventator, care-i chinuie pe acest soi de oameni ce se aseamănă cu nişte Moişii pîrjoliţi de tufişul de pe muntele Horeb³⁸⁴. El se ocupă acum cu literatura din cînd în cînd şi duce viaţa fericită si leneşă a proprietarului rentier. După ce şi-a luat rămas bun pentru totdeauna de la glorie, s-a rînduit cu curaj printre visători şi colecţionari ; se ocupă cu entomologia şi studiază transformările, pînă acum necercetate, ale insectelor, pe care ştiinţa nu le cunoaşte decît în ultimul lor stadiu.

Toată lumea a auzit vorbindu-se de succesele lui Petit-Claud ca procuror general ; e rivalul faimosului Vinet din Provins, iar ambiția lui e să ajungă prim-președinte al curții regale din Poitiers.

Cérizet, condamnat deseori pentru delikte politice, a făcut să se vorbească mult despre el. Cel mai îndrăzneț dintre copiii pierduți ai partidului liberal a fost poreclit Curajosul-Cérizet. Silit de urmașul lui Petit-Claud să-și vîndă tipografia din Angoulême, își căută pe scena provinciei o nouă existență pe care talentul său de actor o putea face strălucită. O jună-primă însă îl sili să se ducă la Paris ca să ceară științei leacuri împotriva urmărilor dragostei, și încercă acolo să transforme în bani favoarea de care se bucura în sînul partidului liberal.

În ceea ce-l privește pe Lucien, întoarcerea sa la Paris este povestită în SCENE DIN VIAȚA PARIZIANĂ.

1835—1843

NOTE

1. *Domnului Victor Hugo* — Este momentul cînd Balzac începe să dedice operele sale marilor scriitori ai epocii, al căror egal a devenit; prietenia cu V. Hugo va dura pînă la moartea — timpurie — a lui Balzac. Hugo este cel care-l vizitează în ultimele clipe ale vieții și care rostește, la înmormîntarea lui, celebra frază: „Cu sau fără voia lui, autorul acestei opere imense și deosebite face parte din rasa viguroasă a scriitorilor revoluționari“ (20 aug. 1850).
2. *un privilegiu rezervat unui Rafael sau Pitt* — Ca și Rafael Sanzio, celebrul pictor italian (1483—1520), ca și William Pitt II, om politic englez (1759—1806), V. Hugo și-a dovedit de timpuriu capacitatea.
3. *castigat ridendo mores* — lat., „(Comedia) îndreaptă moravurile rîzînd“; această deviză a comediei a apărut în secolul al XVII-lea pe cortina unui teatru francez și e datorită poetului neolatin Santeuil.
4. *nu mai puțin de o mie... douăzeci și cinci de volume* — Aprecierea în perspectivă a numărului personajelor și va-

lunelor formînd *Comedia umană*, făcută de autorul ei, a fost mult depășită. La moartea lui Balzac, *Comedia umană* cuprindea 96 de romane și povestiri în care numărul personajelor era mai mare de 2000.

5. *așa cum s-a uzat și imperiul* — imperiul I, al lui Napoleon Bonaparte, a durat din 1804 pînă în 1814 (15).
6. „*Louis Lambert*”, „*Fiul blestemat*”, „*Capodopera necunoscută*” — Aceste povestiri i-au dat mult de lucru lui Balzac, fiindcă se situează oarecum în afara înclinărilor lui de cercetător realist al moravurilor epocii sale: *Louis Lambert* (1832—1846) este o povestire cu pretenții filozofice, care dezvoltă un fel de teorie mistico-fiziologică a voinței; celelalte două au un caracter istoric.
7. *Cei doi poeți* — Această primă parte, din cele trei care formează romanul *Iluzii pierdute*, a apărut pentru prima dată ca volumul al IV-lea al *Scenelor vieții de provincie*; purta atunci titlul de *Iluzii pierdute*, titlu care avea să fie cel al întregului roman.
8. *Stanhope* (Charles) — om politic și inventator englez (1753—1816), a fost un mare admirator al Revoluției Franceze, lucru pentru care i s-a incendiat casa de la Londra. Printre invențiile sale, se numără și cea relativă la presa tipografică.
9. *Elzevir, Plantin, Aldi și Didot* — familii de tipografi și editori celebri, întemeietori ai unora dintre primele tipografii: *Elzevirii* — care au dat numele și unor litere de tipar — erau instalați în Olanda (cel mai în vîrstă a trăit între 1540 și 1617); *Christophe Plantin* (1520—1589), francez de origine, și-a instalat tipografia la Anvers; *Aldi* Manucci a creat la Veneția una din primele imprimerii (1490), care a tipărit pentru prima dată capodoperele antichității (cf. literele „aldine”); familia *Didot* era celebră încă din secolul al XVIII-lea în Franța, mulți membri ai familiei Didot au adus inovații în arta tipografică: astfel, *François-Ambroise Didot* (1730—1804) este inventatorul hîrtiei veline și al literelor clasice ale tiparului francez; *Léger*

Didot (1767—1829) a construit prima mașină de fabricare a hîrtiei-sul, iar *Firmin Didot* (1764—1836) a rămas celebru pentru măiestria gravurilor și literelor sale și pentru invenția stereotipiei.

10. *Prăpădul din 1793* — În 1793, oamenii cei mai consecvenți ai revoluției din 1789 se văd obligați, sub impulsul maseilor populare, să ia măsuri radicale împotriva Coaliției europene reacționare și cotropitoare, precum și a mișcărilor contrarevoluționare din interior; pentru Balzac, care în ciuda analizei necruțătoare a racilelor orînduirii burgheze, a rămas un adept al monarhiei, acțiunea pentru apărarea revoluției din 1789 constituie un „prăpăd“.
11. *Convențiunea* — adunarea revoluționară denumită *Convențiunea națională* a guvernat Franța între septembrie 1792 și octombrie 1795; ea a votat condamnarea lui Ludovic al XVI-lea și proclamarea republicii, a luptat împotriva coaliției reacționare din exterior și a contrarevoluției din interior; ei i se datorează și o sumă de măsuri de organizare culturală.
12. *Camera pair-ilor* — camera aristocratică, înființată de Bourbonii restaurați, pentru a împărți puterea legislativă cu Camera deputaților; *pair*-ii erau numiți de rege; creată în 1814, Camera *pair-ilor* a suferit unele modificări în 1830 și a funcționat pînă în 1848.
13. *divinul autor al lui „Pantagruel“* — Rabelais (1496—1553), autorul romanului satiric *Gargantua și Pantagruel*, dă personajelor sale semifantastice o mare vitalitate, care se exprimă uneori și prin plăcerea de a bea, printr-o sete nemăsurată; este setea de bucurii materiale și intelectuale laice a Renașterii.
14. *credincios soartei pe care i-o hărăzise numele* — *Séchar* s-ar putea, în adevăr, traduce prin „cel care zvînlă“.
15. *domnul de Chateaubriand... America* — Călătoria în America a lui Chateaubriand a avut loc în 1791; viitorul scriitor a vizitat acolo și locuri sălbatice, ale căror descrieri, sprijinite și pe relatările altor călători, se găsesc în *Atala*

și în *Les Natchez*, opere cu tendințe mistico-evazioniste, caracteristice variantei reacționare a romantismului în vremea lui Balzac; Chateaubriand era o figură literară de mare prestigiu.

16. *călugării cordelieri din „Povestirile” lui La Fontaine* — În povestirile sale în versuri, de multe ori inspirate de Boccaccio și³ de Machiavelli, La Fontaine zugrăvește în spirit realist călugări și călugărițe care nu-și interzic de fel bucuriile vieții lumești.
17. *spre sfârșitul domniei lui Ludovic al XIV-lea* — în primii ani ai secolului al XVIII-lea; Ludovic al XIV-lea a murit în 1715.
18. *pede titubante* — lat. — cu piciorul nesigur, împleticindu-se, clătinându-se pe picioare.
19. *Item* — lat. — în plus (termen de inventar).
20. *Hymen* — zeul căsătoriei, fiul lui Apollo.
21. *„Dublu Liégeois”* — E vorba de *Almanahul din Liège*, cel mai vechi și mai popular almanah francez, publicat pentru prima dată în 1636; asemenea almanahuri erau foarte căutate în bîlciuri și în mediul rural.
22. *M* — este inițiala cuvîntul *mariage* (în limba franceză: căsătorie), inițială care decora anunțurile de căsătorie luate în tipografiile pariziene.
23. *asignate* — la început obligații de stat. emise pentru prima dată în decembrie 1789; garantate (asignate) prin bunuri naționale, asignatele circulă apoi ca monedă-hîrtie și se depreciază cu mare rapiditate; ele au fost scoase din circulație în 1797.
24. *masacrele din septembrie* — mișcare populară din septembrie 1792, cînd masele pariziene, indignate de rapacitatea speculanților și de trădarea unor conducători, au determinat Convențiunea să ia o serie de măsuri radicale: legea prețurilor maxime, legea suspectilor, epurarea statelor-majore, crearea unei armate revoluționare etc.; minia ma-

selor s-a manifestat și printr-o serie de condamnări la pedepse capitale.

25. *Vestitul Desplein* — chirurg celebru din romanele lui Balzac (v. mai ales *Liturghia ateului*); creînd acest personaj, Balzac s-a gîndit probabil la marele chirurg din vremea sa, vestitul Dupuytren (1777—1835).
26. *Et nunc et semper et in secula seculorum* — lat. — și acum și pururea și în vecii vecilor.
27. *călugării cîntați de Boileau* — În poemul eroicomic *Le lutrin* (Pupitrul de strănă), scris de Boileau între 1672 și 1676, e vorba încă de la primele versuri de niște... „egumeni rumeni și pocnind de voinicie“...
28. *Silene* — în mitologie, tatăl satirilor și cel care l-a crescut pe Bacchus, înfățișat ca un bătrîn voinic, greoi și lacom.
29. *faimoasa „furie franceză“* — avînt, ardoare în luptă; soldații francezi erau cunoscuți de adversarii lor pentru această trăsătură, căreia italienii i-au spus „furia franceză“; pe plan moral, e vorba aici de temperamentul avîntat și uneori necugetat al lui Lucien.
30. *marile opere care se iviră după ce se făcu pace* — adică după 1815, dată cînd Napoleon, definitiv înfrînt, iese din scena istoriei.
31. *lucrările lui Schiller și Goethe, ale lordului Byron și Walter Scott, ale lui Jean-Paul Berzelius și Davy, ale lui Cuvier, Lamartine etc.* — După 1815, o dată cu dezvoltarea romantismului în Franța, operele romanticilor germani și englezi (*Schiller, Goethe, Byron, W. Scott*) sînt mult difuzate prin traduceri; Jean-Paul Richter (1763—1825), filozof și romancier, unul din fruntașii romantismului german, a fost popularizat în Franța de doamna de Staël; de asemenea, sînt mult cercetate în Franța lucrările științifice străine, ca cele ale chimistului englez H. Davy (1778—1829), descoperitorul potasiului și al sodiului, precum și al descompunerii corpurilor prin electricitate, sau ale chimistului suedez *Berzelius* (1779—1848), unul din

creatorii chimiei moderne; în aceeași vreme, în Franța *Georges Cuvier* (1769—1832) creează paleontologia și descoperă legea subordonării organelor și a corelației formelor, iar *Lamartine* publică prima culegere de versuri pătrunse de sentimente romantice, de esență antirealistă, *Meditațiile* (1820).

32. *André Chénier... Un poet descoperit tot de un poet* — *André Chénier* (1762—1794), bun cunoscător al poeziei grecești; a scris elegii, egloge și iambi, propunându-și să exprime „în forme antice gânduri noi”; spre deosebire de fratele său, poetul revoluționar Marie-Joseph *Chénier*, *André Chénier* a fost alături de contrarevoluție și a murit ghilotinat. Poetul care l-a descoperit este H. de Latouche, mai mult publicist decât poet.
33. *pe vremea războaielor religioase* — Luptele dintre catolici și calviști (protestanți) — la baza cărora se aflau interesele economice și politice ale claselor potrivnice (nobilimea, clerul, burghezia în formare) în acea vreme — au bîntuit Franța aproape toată a doua jumătate a secolului al XVI-lea; ele s-au încheiat prin promulgarea Edictului tolerant din Nantes, sub Henric al IV-lea (1598).
34. *Restaurația... agravase această stare de lucruri destul de calmă în timpul imperiului* — În adevăr, Napoleon crease o nouă aristocrație folosindu-se, în același timp, de cea veche; o dată cu întoarcerea Bourbonilor însă, vechea aristocrație își recăpătă siguranța și pretențiile, tratînd de sus păturile burgheze, a căror putere economică nu înceta totuși să crească.
35. *un paria* — un om disprețuit din cauza stării sociale (după numele dat în India celor care nu făceau parte din castele privilegiate).
36. *vechile și noile nume ale literaturii mari, fie liberale, fie regaliste* — În epoca restaurației (1815—1830), autori cu convingeri liberale, ca *Béranger* sau *Benjamin Constant* (v. notele 163 și 191), se opuneau regaliștilor, ca *Chateaubriand* sau *Lamartine*; către sfîrșitul perioadei,

și mai ales după revoluția din 1830, opiniile progresiste câștigă teren, aducând la democrație pe *Victor Hugo*, pe *Lamennais* și pe alții; dintre numele citate de Balzac, făceau parte din tabăra reacționară: *Al. Soumet*, autor de tragedii și poeme epice, *Joseph-François Michaud*, publicist și istoric, redactorul principal al ziarului regalist *Cotidianul* etc.; în tabăra opoziției liberale militau: ziaristul *Charles Guillaume Étienne* (1777—1845), care scria la *Journal des Débats* și la *Constituționalul*, fiind și dramaturg; *Pierre-François Tissot* (1768—1854), istoric al revoluției; filozoful *Victor Cousin* etc.; *Casimir Delavigne* (1793—1843), autor de poeme patriotice și de tragedii istorice, avea aproape faima lui *Béranger*.

37. *un jurat din Bordeaux* — În sudul Franței, titlul de „jurat” era dat, în unele orașe, vechilor primari și consilieri municipali.
38. *înnobilat sub Ludovic al XIII-lea* — la începutul secolului al XVII; Ludovic al XIII-lea a domnit între 1610 și 1643.
39. *moșia Bargeton... era substituită* — era, adică, lăsată moștenire cu condiția de a fi transmisă, după moartea legatarului provizoriu, unui moștenitor indicat de primul posedant; procedeul permitea conservarea averilor în aceeași familie, deoarece titularul nu beneficia decât de uzufruct.
40. *ostaticii sfântului Ludovic* — Ludovic al IX-lea — sau Ludovic cel Sfânt, așa-numit pentru bigotismul lui — a domnit între 1226 și 1270; ostaticii la care se referă Balzac sînt poate cei luați cu prilejul așa-numitului război cu albigenzii, care a însemnat, de fapt, înfrîngerea de către monarhie a feudalilor din sudul Franței, și care s-a încheiat în 1229.
41. *sub Henric al IV-lea* — Henric al IV-lea, primul rege din dinastia Bourbonilor, a domnit între 1589 și 1610.
42. *abatele Roze* — *Nicolas Roze* (1745—1819) a fost un muzician cunoscut atît pentru compozițiile sale religioase, cît și pentru metoda sa de predare a muzicii.

43. *execuția fraților Faucher* — Generalii ai Republicii și apoi ai lui Napoleon, frații gemeni César și Constantin *Faucher* au fost executați de către guvernul restaurației, în septembrie 1815; ei participaseră la apărarea Franței împotriva forțelor contrarevoluționare.
44. „*Ipsiboé*” a domnului *d'Arlincourt* — Vicontele Charles *d'Arlincourt* (1789—1856) a produs, în vremea lui Bolzac, în afară de o tragedie și un poem epic, romane istorice în stil emfatic și cu conținut extravagant. Romanul *Ipsiboé* a apărut în 1823. În 1821 apăruse un alt roman, *Solitarul*, care s-a bucurat de mai mare răsunet.
45. „*Anaconda*” lui *Lewis* — Matthew-Gregory *Lewis* (1773—1818), scriitor englez, autorul unor romane și povestiri „negre” (cu scene de groază); romanul care l-a făcut celebru este *Ambrosio sau călugărul* (1795). A călătorit în America și așa se explică de ce numele anacondei (cel mai mare șarpe american) figurează în opera sa.
46. *evadarea lui Lavalette* — Conte Antoine-Marie Chamans de *Lavalette* (1769—1830) a fost aghiotant al lui Napoleon și ambasador al acestuia; a avut un rol politic și în perioada întoarcerii lui Napoleon (cele o sută de zile); condamnat la moarte de Bourboni, el a reușit să evadeze ajutat de soția sa, Louise de Beauharnais, care, vizitându-l în închisoare, a schimbat cu el hainele; în urma emoțiilor, ea a înnebunit.
47. *Pașa din Ianina* — devenit pașă din tâlhar de drumul mare, Ali *Tebelen* (1741—1822) s-a făcut cunoscut pentru cruzimile sale împotriva răsculaților din Tesalia; în timpul Revoluției Franceze și al imperiului lui Napoleon, a servit când Anglia, când Franța; urmărit de sultan, a rezistat 18 luni în fortăreața de la Ianina, unde a fost ucis totuși în 1822.
48. *Lady Esther Stanhope, prețioasa din deșert* — Esther-Lucy *Stanhope* (1776—1839) era nepoata lui William Pitt și participa activ la politica statului englez; la moartea

lui Pitt și a fratelui său, a plecat în Orient și s-a stabilit în mijlocul triburilor arabe din Liban ; a murit în mizerie.

49. *friguri galbene la Barcelona* — epidemia a avut loc în 1820.
50. *Mehmet-Ali măcelărindu-i pe tiranii Egiptului* — Mehmet-Ali, care tindea să devină suveran al Egiptului, i-a masacrat pe mameluci (soldați din garda personală a sultanului) la 1 martie 1811.
51. *Napoleon în Spania* — Continuînd expedițiile sale de cucerire, Napoleon a intrat în Spania în 1808 și a întronat în locul Bourbonilor pe fratele său, Joseph Bonaparte ; Bourbonii din Spania, ca și cei din Franța, s-au întors la tron o dată cu căderea lui Napoleon, în 1814.
52. *La Wagram* — bătălia de la Wagram (lîngă Viena), în care Napoleon a raportat o victorie celebră asupra austrieilor, a avut loc la 6 iulie 1809.
53. *strălucitele tratate ale domnilor de Bonald și de Maistre* — ideologi reacționari de la începutul secolului al XIX-lea : Louis de Bonald a apărut principiile monarhice și catolice, în lucrări ca *Teoria puterii politice și religioase în societatea civilă*, iar Joseph de Maistre în *Convorbiri asupra guvernării pe pămînt a Providenței* etc.
54. *merse la Cassel* — Cassel, oraș din Prusia, a fost, în timpul lui Napoleon, capitala regatului Westfalia, întemeiat de acesta (1806—1813) ; rege al Westfaliei a fost făcut Jérôme Bonaparte, fratele lui Napoleon.
55. *domnul de Barante* — Baronul Guillaume-Prosper de Barante (1782—1868), consilier de stat sub Napoleon, a devenit regalist moderat în timpul restaurației. A fost ales academician în urma publicării unei *Istории a ducilor de Burgundia* (1824—1826). Opiniile sale liberale i-au adus succes mai ales după 1830, cînd a fost *pair* și ambasador.
56. *un ghiaur pătrunsese în Casbah* — un străin introdus în palatul și cetatea suveranului ; cuvîntul „ghiaur“ este termenul turcesc disprețuitor pentru „creștin“.

57. *hotel de Rambouillet* — hotelul, cu sensul de palatul de Rambouillet, era locuința marchizei cu același nume, la care se adunau, între 1620 și 1665, scriitori și alți oameni de cultură, adepți ai „prețiozității”, ai unui limbaj cu subtilități artificiale.
58. *un Chatterton* — Thomas Chatterton (1752—1770), poet englez; s-a sinucis din cauza mizeriei. după ce a publicat poeme inspirate din literatura evului mediu; figura lui re trăiește în opera lui Alfred de Vigny (în drama *Chatterton*, 1835, și într-o parte din romanul *Stello*), ca simbol al creatorului nedreptățit de societate.
59. *Se fiato in corpo avete* — ital. — dacă aveți suflare în trup.
60. *familia Condé* — Constituită ca ramură colaterală a casei de Bourbon, familia prinților Condé a avut membri care s-au ilustrat în secolul al XVI-lea ca șefi calviști și în secolul al XVII-lea în calitate de comandanți de oști („Marele Condé”).
61. *dacă nobilii nu puteau fi nici Molière, nici Racine, nici Rousseau, nici Voltaire, nici Massillon, nici Beaumarchais, nici Diderot* — numele citate sînt ale unor mari autori proveniți din familii cu stare socială modestă; astiel, Molière era fiul unui tapițer, Racine al unui mic funcționar, Rousseau al unui ceasornicar, Voltaire al unui notar, Beaumarchais, și el, al unui ceasornicar, Diderot al unui cuștar etc.
62. *Duclos, Grimm, Crébillon* — Charles Pinot Duclos (1704—1772) a fost un ironist plin de sarcasm, care a demascăt moravurile cercurilor înalte din secolul al XVIII-lea, în *Considerații asupra moravurilor acestui secol* (1751); baronul Grimm (1723—1807), un critic literar plin de vioiciune, iar Claude Crébillon (1707—1777), un romancier spiritual, dar licențios.
63. *Jean-Baptiste Rousseau* — poet liric, autor de ode, cantate și psalmi, poeme foarte apreciate de amatorii de poezii solemne și grave (1671—1741).

64. *romanul „Corinne”* — Apărut în 1807, romanul doamnei de Staël (1766—1817) are, în adevăr, multe lungimi, constând din digresiuni lirice și didactice.
65. *in petto* — lat. — în taină.
66. *quibuscumque viis* — lat. — pe orice căi.
67. *începuturile lui Bernard Palissy, ale lui Ludovic al XI-lea, ale lui Fox, Napoleon, Cristofor Columb și Cezar* — Bernard Palissy, celebru ceramist din secolul al XVI-lea, a fost nevoit să-și ardă mobila și podeaua casei pentru a-și putea continua experiențele care cereau mult combustibil; Ludovic al XI-lea a fost în conflict cu tatăl său, Carol al VII-lea, și a trebuit să se refugieze la curtea ducelui de Burgundia (1456); George Fox (1624—1690), fondatorul sectei puritane a quaker-ilor, a fost cioban în copilărie; Napoleon Bonaparte (1769—1821) a fost unul din numeroșii copii ai unei familii corsicane strimtorate și și-a făcut studiile ca bursier; Cristofor Columb, fiu de țesător și el însuși țesător înainte de a fi marinar, a cerut multă vreme, fără succes, ajutorul regilor Portugaliei și Spaniei pentru călătoria care avea să ducă la descoperirea Americii (1450—1506); Caius Julius Cezar (100—44 î.e.n.) și-a petrecut tinerețea în exil, la Nicomede, regele Bitiniei.
68. *pe un Marius... în fața ruinelor* — Generalul și consulul roman Caius Marius (156—86 î.e.n.), înfrânt de rivalul său Sylla, s-a refugiat în locurile unde fusese odinioară Cartagina; primind de la pretorul Libiei ordinul să plece și de aici, el a spus mesagerului: „Spune-i pretorului că l-ai văzut pe Marius fugăr printre ruinele Cartaginei“.
69. *Gomora* — vechi oraș din Palestina, despre care legenda biblică spune că ar fi fost distrus de trăsnet, ca și Sodoma, din pricina destrăbălării locuitorilor ei, în locul lor apărînd lacul denumit de atunci Marea Moartă.
70. *secrea lui Phocion* — adevărul spus de-a dreptul și hotărît; Phocion (400—317 î.e.n.) a fost un atenian la fel de aspru ca orator și ca militar; imaginea prin care a

fost redat felul lui de a vorbi — *securea* — se datorește rivalului său mult mai talentat, Demostene.

71. *Descartes arăta ca un comerciant olandez* — Celebrul filozof René *Descartes* (1596—1650), adversarul scolasticismului feudal și creatorul raționalismului francez, a locuit chiar multă vreme la Amsterdam, oraș în care activitatea comercială intensă asigura, în vremea aceea, libertăți civice și intelectuale; lui *Descartes* îi plăcea să nu fie deosebit de oamenii simpli printre care trăia.
72. *Montesquieu... La Brède* — Celebrul gânditor iluminist, Charles de Secondat, baron de *Montesquieu* (1689—1755), se născuse în castelul *La Brède*, din provincia franceză Gironde.
73. *o pară pentru sete* — în limba franceză, expresia înseamnă: o ultimă rezervă.
74. *noul astru muzical... Rossini* — Compozitorul italian *Rossini* (1792—1868), autorul operelor *Bărbierul din Sevilla*, *Wilhelm Tell* etc., avea un succes deosebit în vremea lui Balzac, care și personal era entuziasmat de muzica rossiniană.
75. *whist* — joc de cărți; în limba engleză cuvântul *whist* este și o interjecție, care se poate traduce cu „Sst! lasă vorba!”
76. *verva contrarevoluționară a „Iambilor”* — *Iambii* sînt ultimele poeme scrise de André Chénier în închisoare, înainte de a fi ghilotinat.
77. *un frate regalist al revoluționarului Marie-Joseph Chénier* — membru al Convenției, poet revoluționar plin de avînt, M.-J. *Chénier* (1764—1811); fratele său regalist este poetul André Chénier (v. nota 32).
78. *cețurile ossianice, cu Malvina, Fingal* — Încă de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea, poezia bardului scoțian legendar Ossian, fiul regelui Fingal, poezie plină de sumbră măreție, era foarte prețuită în Franța; ea era cunoscută prin imitațiile lui Macpherson, publicate sub numele lui Ossian în 1760.

79. *Clarisse a lui Richardson, Camille a lui Chénier, Delia lui Tibul, Angelica lui Ariosto, Francesca lui Dante, Alceste al lui Molière, Figaro al lui Beaumarchais* etc. — muze ale unor poeți iluștri sau personaje celebre — *Clarisse* este tinăra oropsită din romanul *Clarisse Harlowe* (1747—1748); *Angelica* este principala eroină din *Orlando furioso* (1516), poemul lui Ariosto; episodul iubirii dintre *Francesca* da Rimini și cumnatul său Paolo Malatesta re trăiește în *Infernul* lui Dante (secolul al XIV-lea); *Alceste* este mizantropul din comedia cu același nume a lui Molière (1666); *Figaro* este istețul și veselul bărbier din comedile lui Beaumarchais (1732—1799) etc.
80. *Magna parens* — lat. — marea oblăduitoare.
81. *romanța... făcută sub imperiu de Chateaubriand* — este cea din povestirea *Le dernier des Abencérages* (1826).
82. *din vremea lui Carol al VI-lea* — de pe la sfârșitul secolului al XIV-lea și începutul secolului al XV-lea; Carol al VI-lea a trăit între 1368 și 1422.
83. *nemuritorii Fust, Coster și Gutenberg* — Gravorului olandez *Coster* (1370—1440) i se atribuie invenția tiparului cu litere mobile, invenție de care e însă legat mai mult numele tipografului german *Gutenberg* (1400—1468), care, de fapt, a perfecționat-o; *Johann Fust*, sau *Faust* (1410—1465), aurar din Maiența, a colaborat cu Gutenberg la perfecționarea tiparului.
84. *Raisin, Jésus, Colombier, Pot, Écu, Coquille, Couronne* — în traducere: ciorchine, chipul domnului, porumbar, oală, scut, scoică, coroană.
85. *după chipul domnului* — un soi de hîrtie se numea *Jésus*.
86. *Denis-Robert d'Essonne* — (1761—1828) a fost inventatorul unei mașini de fabricat hîrtia-sul (1798), în vremea cînd ținea contabilitatea fabricii de hîrtie de la Essonne a familiei Didot Saint-Léger; patronii săi au construit această mașină, perfecționînd-o (v. nota 9).

87. *vae victis* — lat. — vai de cei învinși!
88. *Fourier și Pierre Leroux* — Charles Fourier (1772—1837), socialist utopic, a fost numit de Marx „unul dintre patriarhii socialismului”; Pierre Leroux (1797—1871), muncitor tipograf, inventatorul pianotipului, a fost unul din discipolii ramurii saint-simoniste a socialismului utopic; a colaborat, din 1824, la ziarul *Globul* și a întemeiat, în 1845, *Revista socială*.
89. *Contele de Saint-Simon* — Claude-Henri Saint-Simon (1760—1825) a renunțat la titlul de conte și la particula de noblețe, precum și la privilegiile aristocratice, în momentul când s-a raliat cercurilor revoluționare de la sfârșitul secolului al XVIII-lea; este unul dintre marii socialiști utopici de la începutul secolului al XIX-lea, considerat de Engels ca cea mai universală minte a epocii sale.
90. *Kempfer și du Halde* — Engelbert Kempfer (1651—1716), naturalist german, a străbătut Asia pentru a studia botanica, lăsând un studiu despre plantele din Japonia; Jean-Baptiste du Halde (1674—1743) a lăsat o *Descriere a Chinei* (1735).
91. *brusonația* — operația de uscare rapidă (fr. *brouissure*).
92. *Marcel* (Jean-Joseph) — orientalist francez (1776—1854), a participat la expediția în Egipt a lui Napoleon, publicând afișe și ziare în limba arabă; a fost director al Imprimeriei imperiale.
93. *abatele Grozier* — bibliotecar al Arsenalului în 1818, autorul unei *Descrieri a Chinei*.
94. *Un Voltaire legat... cîntărește două sute cincizeci de livre* — întreaga operă a lui Voltaire (ediția din 1828, pe care, desigur, a cunoscut-o Balzac, cuprindea 70 de volume) în volume legate, poate cîntări 125 kg (250 livre).
95. *O Beatrice care se lasă iubită* — Beatrice Portinari (1266—1290) din Florența a reprezentat pentru Dante idealul feminin neprihănit; poetul a slăvit-o în operele sale *Vita nuova* și *Divina Commedia*, unde Beatrice devine simbolul purității, îngerul care îndrumă sufletul spre mîntuire.

96. *o Laură* — Laura de Noves (1308—1348) idealul feminin cîntat de Petrarca în celebra sa culegere de sonete (*Il Canzoniere*).
97. *să-i pună în umbră pe „copilul sublim“, pe Lamartine, pe Walter Scott, pe Byron* — Printre aceste nume literare, dintre cele mai ilustre ale epocii, Victor Hugo este desemnat prin expresia de „copil sublim“, apreciere făcută -- pare-se -- de Chateaubriand în legătură cu precocitatea poetică a lui Hugo.
98. *limba asinei lui Balaam* — elocința determinată de emoția marilor momente; după o legendă biblică, asina pe care călărea profetul Balaam ar fi zărit un înger cu sabia în mînă, care-l lovea pe stăpînul său, fără ca acesta s-o vadă; a căpătat glas și a intervenit în apărarea lui Balaam.
99. *marele și nefericitul Jean-Jacques* — Jean-Jacques Rousseau (1712—1778), marele scriitor francez din secolul al XVIII-lea, după o tinerețe agitată, a ajuns la Paris, unde lucrările sale *Discursul asupra artilor și științelor* și *Discursul asupra inegalității* l-au făcut, de la o zi la alta, celebru — dar nu bogat și nici fericit.
100. *ca Oreste (urmărit)... de Furii* — figură legendară, Oreste, fiul lui Agamemnon și al Clytemnestrei, este prezentat urmărit de *Furii* după ce, împreună cu sora sa Electra, își ucisese mama, pentru a răzbuna moartea tatălui lor.
101. *Fernando Cortez* — căpitan spaniol (1485—1547), cuceritor al Mexicului; plecase sărac spre a se îmbogăți cucerind o țară nouă.
102. *„Un geniu provincial la Paris“* — Partea a doua a romanului *Iluzii pierdute* a apărut pentru prima dată la Paris, în două volume, în 1839, cu titlul : *Un om ilustru din provincie la Paris*.
103. *vreun nou Aristofan* — vreun scriitor satiric de forța celui mai celebru poet comic al Greciei, Aristofan (secolul al

V-lea î.e.n.), ale cărui comedii sînt în cea mai mare parte pamflete politice și literare.

104. *iambul* — aici, cu sensul de poezie satirică; în poezia antică, metrul iambic (o silabă scurtă și una lungă) era întrebuințat mai ales în versurile satirice.
105. *domnul Scribe* — Eugène Scribe (1791—1861), autor de comedii de moravuri din prima jumătate a secolului al XIX-lea.
106. *domnul de Latouche a abordat chestiunea moravurilor literare* — publicistul Henri de Latouche a publicat, în octombrie 1829, în *Revue de Paris*, un articol asupra *Camaraderiei literare*, în care arăta primejdia cercurilor literare închise și a tămiierilor reciproce între scriitori; acest articol, apărut în epoca faimoaselor cenacuri romantice, a stîrnit mare vîlvă.
107. *Pegașii* — aici, cu sensul de „poeți, creatori literari”; în mitologie, calul înaripat Pegas întruchipează inspirația poetică.
108. „*camaraderie*”... *titlul unei comedii în cinci acte* — aluzie la comedia lui Scribe, *La camaraderie*, din 1837.
109. *prefața... cărții „Domnișoara de Maupin”* — În prefața romanului său (1835), Théophile Gautier se ridică împotriva prozei „utilitariste” a gazetarilor, preconizînd întrebuințarea unei proze artistice; devenită celebră, prefața de mai sus a contat ca unul din primele manifeste ale școlii „artei pentru artă”, școală reacționară care tindea să golească arta de orice conținut social.
110. *Sicofanți* — denunțători, intriganți; numele de „sicofanți” (gr. *sukon* — smochină) era dat celor care denunțau pe hoții sau pe vînzătorii de smochine în Grecia antică.
111. o „*Ledă*” de Gérard, o „*Bacantă*” de Girodet — subiecte mitologice literare, tratate de pictori celebri, contemporani cu Balzac: François Gérard (1770—1837), Anne Louis Girodet (1767—1824); în mitologie, *Leda* este o pămîn-

teancă iubită de Jupiter (părintele zeilor, la romani), care s-a transformat în lebedă pentru a se putea apropia de ea, iar *bacantele* erau pretesele lui Bacchus, zeul roman al vinului.

112. *un efort al editurii franceze de a lua poziție împotriva Belgiei* — În Belgia apăreau ediții clandestine ale scrierilor franceze, contrafaceri de speculă; Balzac însuși a avut mult de pierdut (se plînge în corespondență) din cauza acestor piraterii literare.
113. *„Doctorul de țară” ... o a doua ediție din „Eugénie Grandet”* — În adevăr, față de succesul reputat, *Eugénie Grandet*, care apăruse în decembrie 1833, ar fi trebuit să cunoască mai multe ediții pînă în 1839; Balzac era însă tot atît de mîndru de *Doctorul de țară*, în care își dezvoltase o serie de idei sociale (utopice) și suferea de lăcerea criticii în privința acestui roman, apărut tot în 1833, dar mult mai slab.
114. *Gazetăria a spus totul despre autor* — Pînă a se impune ca mare romancier, Balzac a avut de suferit atît neînțelegerea unor critici, care, ca Jules Janin, îi reproșau importanța acordată în romanele lui banilor, cît și impertinența ziarelor de scandal, care se amuzau pe socoteala aspectului său fizic sau a unor amănunte din viața lui privată.
115. *un proces destul de răsunător* — Balzac avea deseori procese cu editorii și cu revistele, care îl executau de îndată ce întîrzia cu predarea manuscriselor; editorii îi fixau termene foarte scurte, pe care de multe ori nu le putea respecta.
116. *Turcaret... Philinte și Tartufe, Figaro... Scapin* — personaje de parveniți (*Turcaret*), de oportuniști (*Philinte, Tartufe*), de valeți isteți și vicleni (*Figaro, Scapin*) din literatura franceză.
117. *să ia masa la Rocher-de-Cancale* — Restaurantul cu firma *Le Rocher de Cancale* era unul dintre cele mai cu vază din vremea lui Balzac; nu mai puțin cunoscut, ca restau-

rant bun (și scump), era restaurantul Véry, situat în grupul de clădiri *Palais-Royal*, pe la care trec, de asemenea, multe din personajele lui Balzac.

118. „*Danaidele*” — operă în 5 acte de Salieri, a cărei premieră a avut loc la Paris, la 26 aprilie 1784.
119. *pajul contesei de Königsmark* — contesa Maria-Aurora de Königsmark (1668—1728) a fost iubită de tânărul elector de Saxa, care a ajuns regele Poloniei sub numele de August al II-lea. Nu e exclus ca numele de Königsmark să se fi asociat la Balzac cu cel al tânărului conte Philippe-Christophe de Königsmark (1665—1695), care a fost ucis pe când ieșea din apartamentele Sofiei-Dorothea, soția electorului de Hanovra.
120. *Camille Maupin* — sub numele de *Camille Maupin* sau domnișoara des Touches — personaj protagonist în romanul *Béatrix* — Balzac a zugrăvit-o pe George Sand, romancieră a cărei glorie începuse de la romanele *Indiana* (1832) și *Lélia* (1833).
121. *Sărmana ducesă de Langeais* — personaj de aristocrată trufașă, care cade victimă propriilor ei defecte, în romanul lui Balzac *Ducesa de Langeais* (1833).
122. *domnul de Rastignac și doamna de Nucingen* — Rastignac, fostul student din *Moș Goriot*, care, în același roman, o cunoaște și o iubește pe una din fiicele lui Goriot, Delphine, soția bancherului Nucingen, s-a îmbogățit și a parvenit datorită legăturilor lui cu familia Nucingen (v. *Banca Nucingen*).
123. *domnul de Marsay* — alt personaj de tânăr cinic din romanele lui Balzac (v. *Fata cu ochii de aur* etc.).
124. *doamna de Mortsauf* — eroina din romanul *Crinul din vale*, care îl iubește pe Félix de Vandenesse, dar se sacrifică totuși pentru soțul ei bolnav.
125. *autoarea lui „Ourika”* — este doamna de Duras care, în romanul *Ourika*, publicat în 1824, tratează tema îngrădi-

rilor de clasă și de rasă : eroina romanului este o negresă crescută într-o familie aristocratică, în mijlocul căreia simte, însă, când ajunge să iubească, toate barierele prejudecăților, ceea ce o face să moară de desperare.

126. *cele cincizeci de fiice ale lui Danaos* — Personajul mitologic, *Danaos*, regele Egiptului și apoi al Argosului, a avut, spune legenda, cincizeci de fiice, care și-au ucis toate (afară de una) soții, în noaptea nunții ; ele au fost condamnate să umple un butoi care nu se putea umple niciodată, fiindcă nu avea fund. Aluzie la cele cincizeci de balerine care le interpretează.
127. *Arcul de Triumf încă neterminat* — construirea lui a fost decretată de Napoleon la 16 februarie 1806, pe baza planurilor arhitectului Chalgrin și ale elevilor săi ; întreruptă o dată cu căderea lui Napoleon (1814), construcția a fost reluată în 1823 și terminată în 1836.
128. *Fouquier-Tinville* — (Antoine Quentin) (1746—1795), acuzator public al Tribunalului revoluționar.
129. *Plaut, un mare poet comic* — Titus Maccius *Plautus* (205—184 î.e.n.), autor latin de comedii pline de vervă (ca *Amphitryon*, *Captivii*, *Aulularia* etc.).
130. *Machiavelli* — istoric italian (1469—1527), cunoscut mai ales prin scrierea *Principele*, în care preconiza o dictatură exercitată de conducătorul statului, în scopul unificării politice a Italiei, dictatură care să folosească orice mijloace pentru a-și atinge țelul.
131. *întîia și a doua parte a minunatului său „Don Quijote”* — Prima parte a romanului lui Cervantes a apărut în 1605 ; a doua, zece ani mai târziu.
132. *evenimentele din iulie* — revoluția din iulie, 1830, prin care a fost răsturnată monarhia cu tendințe absolutiste a Bourbonilor restaurați.
133. *culoarea gălbuie iubită de Tizian* — *Tiziano Vecellio* (1477—1576) a fost șeful așa-numitei școli venețiene, în

care pictorii întrebuițau culori calde și în special galbenul.

134. *Théâtre Français...* — *Teatrul Francez*, numit și *Comedia Franceză*, a fost întemeiat în 1680; aici sînt reprezentate mai ales piesele clasicilor; *Vodevilul* a fost înființat în 1792 de către o parte din trupa Comediei Italiene, care fusese desființată în 1791.
135. *Variétés, Opéra Comique* — construit în 1807, pentru trupa teatrului Montausier, teatrul *Variétés* s-a specializat de la început în vodeviluri și farse; — *Opera Comică (Fey-deau)* fusese construită în 1789 pentru o trupă venită din Italia și prezenta opere bufe italiene, opere comice, vodeviluri și comedii franceze.
136. *Casimir Delavigne* — (v. nota 36).
137. *pe Fleury, pe Talma, pe cei doi Baptiste sau pe Michot* — actori celebri de la Comedia Franceză (teatrul național) din vremea lui Balzac. *Fleury* (1751—1822) excela în roluri de mari seniori insolenți; *Talma* (1763—1826) a introdus un ton mai natural în rolurile tragice; frații *Baptiste* excelau, primul (Nicolas Asselme — 1761—1835) în roluri de părinte solemn, al doilea (Eustache Asselme — 1765—1839) în roluri de prostănaci ridicoli; *Michot* (Antoine) era specializat în roluri de burghezi și de meseriași joviali (1768—1826).
138. *Viconte d'Arlincourt* — autor de literatură emfatică, cu subiecte istorice, viconte d'Arlincourt era cunoscut mai ales pentru romanul său *Solitarul* (1821), al cărui cadru este evul mediu, atît de iubit de romantici, iar eroul, „solitarul“, este ducele de Burgundia, Carol Temerarul, care, după înfrîngerea de la Nancy, s-a retras pe muntele Sauvage (v. și nota 44).
139. „*Léonide*“ de *Victor Ducange* — este unul din cele mai bune romane (1823) ale scriitorului cu opinii liberale, urmărit de guvernul restaurației, *Victor Ducange* (1783—1853). Ducange este și autorul uneia din cele mai cunos-

cute melodrame romantice : *Treizeci de ani sau viața unui jucător* (1827), precum și al dramei satirice *Iezuitul*.

140. *Kératry* (Hilarion de) — Conte de *Kératry* (1769—1859) a fost mai mult om politic decât literat. În timpul restaurației, a combătut tendințele absolutiste ale lui Carol al X-lea. Lucrarea sa, *Inducțiuni morale*, a apărut în 1817.
141. *Ńaimosul Ladvocat* — editor și librar parizian cu vază mai ales pe vremea începuturilor romantismului, când a editat *Odele și baladele* lui V. Hugo, operele lui Vigny și ale lui Sainte-Beuve, precum și traduceri din Byron.
142. *Picard pregătește... romane* — Louis-François *Picard* (1769—1828) era actor, director de teatru și autor cunoscut de comedii, când s-a apucat să scrie romane (1823), în care n-a excelat.
143. *un roman în genul doamnei Radcliffe* — un roman „negru“, cu spectre, castele ruinate și fecioare răpite, după modelul celor în care excela autoarea engleză *Ann Radcliffe* (1764—1823).
144. *habent sua fata libelli* — lat. — au și cărțile soarta lor (nu se poate ști dinainte ce carte va avea succes).
145. *portretul lui Bonaparte gravat după Robert Lefebvre* — *Robert Lefebvre* (sau *Lefèvre*) (1756—1830), pictor francez care a trecut de la scenele istorice la portrete, pictând mai ales personaje din familia Bonaparte și de la curtea lui Ludovic al XVIII-lea.
146. *Odéon-ul arde* — Construit în 1782, acest teatru parizian (numit *Odéon* din 1796) a fost de mai multe ori distrus de incendii. Cel la care face aluzie Balzac a avut loc probabil în 1818.
147. *înlocuiește vorbăria... cu descrieri* — este tocmai metoda lui Balzac, ale cărui romane încep de obicei prin lungi descrieri ale locuinței, costumelor, figurilor etc., pentru ca personajele să fie bine cunoscute, din exterior, înainte de a începe să vorbească.

148. *coboară toate din „Clarisse Harlowe”* — eroina lui Richardson, autorul romanului *Clarisse Harlowe*, publicat între 1747—1748; este o tânără fată virtuoasă, pe care familia o persecută și care se lasă ademenită de aparențele virtuose ale unui vicios, ceea ce o face să moară de durere.
149. *o pitorească istorie a Franței* — Înainte de a începe ciclul *Comediei umane*, Balzac s-a gândit la o serie de romane istorice, în genul celor care-l făcuseră celebru pe Walter Scott; printre picături a și scris câteva povestiri, grupate sub titlul *Despre Caterina de Medici* și publicate între 1836 și 1843.
150. *d'Arthez* — În *Daniel d'Arthez*, romancierul filozof și integru, Balzac s-a oglindit — după cum se crede — pe sine însuși.
151. *Joseph Bridau* — personajul acesta, tip de artist de talent și de caracter, în luptă grea cu începuturile, are un rol de prim plan în romanul lui Balzac *Pescuitoarea în apă tulbure* (*La Rabouilleuse*).
152. *Hoffmann* (Ernst-Theodor-Amadeus) — romancier german (1776—1822) cu o imaginație îndrăzneță, autorul *Povestirilor fantastice*. Balzac, care a scris și el, la începutul carierei sale, o serie de *Povestiri sumbre*, îl apreciază și-l citează adesea.
153. *Spiritul lui e frate bun cu al lui Sterne* — *Sterne* (Lawrence) (1713—1768), scriitor englez renumit pentru umorul său, autorul ironicei *Călătorii sentimentale*, este, și el, un înaintaș mult prețuit de Balzac.
154. *faimoasa dispută dintre Cuvier și Geoffroy Saint-Hilaire* — *Georges Cuvier* (1769—1832) și *Étienne Geoffroy Saint-Hilaire* (1772—1844), celebri naturaliști francezi; Cuvier, adept al concepției idealiste reacționare despre lume, susținea teoria metafizică a imobilității și invariabilității speciilor, ducând o luptă acerbă împotriva lui Lamarck și Geoffroy Saint-Hilaire, reprezentanți ai evoluționismului în biologie.

155. *partizanii lui Saint-Simon* — Curentul saint-simonist s-a constituit în doctrină mai ales după 1825, anul morții socialistului utopic Saint-Simon (v. nota 89) ; ideile acestui curent erau dezvoltate în ziare ca *Organizatorul* și *Globul*. Noile condiții economice și politice de după 1830 (dezvoltarea industriei, creșterea contradicțiilor capitaliste, intensificarea mișcării democratice) au făcut să crească numărul adeptilor lui Saint-Simon, aceștia apropiindu-se acum de proletariat.
156. *de forța unui Saint-Just sau Danton* — În istoria revoluției franceze din 1789—1794, Danton și Saint-Just sînt cunoscuți ca forțe doctrinare și organizatorice ; *Danton* (1759—1794) a însuflețit Comitetul salvării publice și Apărarea națională, iar *Saint-Just* (1767—1794) este unul dintre partizanii cei mai activi ai lui Robespierre.
157. *lupta de la schitul Saint-Merry* — La 6 iunie 1832, o insurtecție populară republicană s-a încheiat cu o eroică rezistență pe baricade, condusă de tînărul muncitor Jeanne în jurul schitului Saint-Merry, la Paris ; această rezistență a fost reprimată sâlbatic de poliția regelui Ludovic-Filip ; s-a cerut medicilor să denunțe pe orice rănit le-ar cere ajutorul.
158. *fabula „Cei doi prieteni”* — e vorba de celebra fabulă a lui La Fontaine, în care doi prieteni se iubesc atît de mult, încît unul se scoală noaptea și vine să-l vadă pe celălalt, fiindcă-l visase urît, iar acesta, trezindu-se și crezînd că prietenul său are nevoie de ceva, îi pune totul la dispoziție ; asemenea prieteni însă, spune La Fontaine, trăiesc departe de locurile noastre, tocmai în Monomotapa...
159. *„Revista enciclopedică”* — a apărut la Paris între 1819 și 1853, manifestînd tendințe liberale și clasicizante.
160. *chinuit ca Prometeu* — Legenda mitologică povestește că, după ce a creat pe om din țărînă, Prometeu a furat focul ceresc pentru a-și însufleși opera, lucru pentru care, la porunca lui Jupiter, a fost ținut pe muntele Caucaz, unde un vultur îi sfîșia neconținut ficatul, pînă ce a fost salvat de Hercule.

161. *Tasso fără nebunia lui* — Celebrul poet italian *Torquato Tasso* (1544—1595), autorul poemului epic *Ierusalimul dezrobii*, și-a încheiat viața de timpuriu, suferind de o boală nervoasă provocată de o muncă excesivă și de nemulțumiri de tot felul.
162. *ocrotit ca Dante de laurul divin al lui Virgiliu* — Poetul Virgiliu, trimis de Beatrice, este, în *Divina Commedia*, ocrotitorul lui Dante, pe care-l salvează de trei fiare sălbătice și pe care-l conduce prin infern și prin purgatoriu.
163. *Benjamin Constant... generalul Foy* — fruntași ai partidului liberal, reprezentând, în timpul restaurației, o parte a opoziției democratice; *Benjamin Constant* (1767—1830) a fost și scriitor (este autorul romanului *Adolphe*), iar generalul *Maximilien-Sébastien Foy* (1775—1825), deputat în 1819 și 1824, era un bun orator, adversar temut al reprezentanților reacționari ai guvernelor restaurației.
164. *fiul celuiilalt* — fiul lui Napoleon, căruia, în timpul restaurației, nu i se spunea pe nume.
165. *Canalis* — printre poeții cunoscuți ai epocii (V. Hugo, Béranger, Delavigne, Lamartine), Balzac introduce și pe acest Canalis, care nu este decât un personaj al său, tip de poet pretențios și reclamagiu, șeful „școlii serafice” (v. romanele *Modeste Mignon*, *Un debut în viață* etc.).
166. *Regaliștii sînt romantici, iar liberalii sînt clasici* — aceasta a fost situația pînă prin 1825, liberalii simțindu-se obligați să se declare clasici, deoarece continuau spiritul secolului al XVIII-lea, iar regaliștii crezîndu-se romantici din cauza interesului pentru evul mediu al romanticilor; după 1825, cînd noțiunile literare s-au clarificat, în condițiile opoziției antimonarhice, cei mai mulți romantici s-au apropiat de liberali, respingînd, primii regalismul, iar ceilalți clasicismul; romantismul francez a devenit astfel, în linii mari, un curent literar cu conținut social — umanitar, care corespundea libertăților estetice revendicate de el.
167. *Sonetele care îndreptățeau titlul* — Dintre sonetele citate aci de Balzac ca fiind opera lui Lucien de Rubempré,

cel cu titlul de *Margareta* e de doamna de *Girardin* (Delphine Gay) (1804—1855), autoare de poezii, romane și comedii; cel cu titlul de *Laleaua* e de poetul Théophile Gautier (1811—1872).

168. *Își privi Aristarcul* — omul în care vedea un critic competent; Aristarc a fost un critic alexandrin ilustru (secolul al II-lea î.e.n.), care a servit și de educator fiilor lui Ptolemeu Philometor, regele Egiptului.
169. *Apa carminativă* etc. — produse de parfumerie în stilul epocii, care apar și în romanul balzacian avînd drept cadru o parfumerie: *César Birotteau*.
170. *Moda, această principesă Turandot... față de care toți vor să fie prințul Calaf* — Intr-o legendă chineză — utilizată și în opera *Turandot* a lui Puccini — o frumoasă principesă, pentru a răzbuna nefericirile din tinerețe ale bu-nicii sale, declară că nu se va mărita cu un străin decît dacă acesta va dezlega trei întrebări propuse de ea; cel care ghicește enigmele este prințul persan Calaf.
171. *Adolphe, Corinne, Clarisse sau Manon* — eroi și eroine de romane celebre din secolul al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea; Adolphe, al lui Benjamin Constant (*Adolphe*, 1815), Corinne, a doamnei de Staël (*Corinne*, 1807), Clarisse, a lui Richardson (*Clarisse Harlowe*, 1747—1748). Manon, a abatelui Prévost (*Manon Lescaut*, 1731).
172. *Obermann* — un „pianto” (plîns) al necredinței — este romanul lui Étienne de Sénancour (1770—1846), în care eroul (Obermann — supra-omul) reușește să se ridice deasupra religiei, dar este victima „bolii secolului”, o expresie a dezamăgirilor aristocrației, care au alimentat romantismul reacționar.
173. *fashionable* — engl. — la modă.
174. *Paul de Kock* (1794—1871) — autor banal de romane ușoare din lumea micii burghezii pariziene, romane foarte căutate la vremea lor.

175. *Hippocrate refuzînd darurile lui Artaxerxe* — gravură după celebrul tablou făcut de Girodet pentru Facultatea de medicină din Paris (1792); este reprezentată scena cînd marele medic al antichităţii, Hippocrate (născut în Grecia, prin anul 400 î.e.n.), refuză darurile regelui Persiei, pentru că acesta era duşmanul patriei sale.
176. *Galeriile de lemn...* — galeriile de lemn de la Palais Royal au fost înlocuite în 1829 cu actualele galerii de piatră.
177. *Paul-Louis Courier* (1772—1825) — pamfletar ilustru din vremea restauraţiei; monarhia şi biserica au fost atacate de el cu ascuţime, în pamflete avînd de obicei forma de scrisori.
178. *Hoffmann Berlinezul* — v. nota 152. Mai există un Hoffmann: François Hoffmann, critic literar francez (v. nota 185).
179. *cosmorame* — dispozitive optice, inventate de abatele Gazzera pe la 1805, care, printr-o anumită aşezare a unor tablouri în spatele unor lentile, dădeau iluzia perspectivei şi adîncimii.
180. „*Smarra*“, „*Peter Schlemihl*“, „*Jean Sbogar*“, „*Jocko*“ — povestiri romantice cu elemente fantastice sau cu eroi excepţionali: *Smarra*, de Ch. Nodier, a apărut în 1821, trei ani după *Jean Sbogar*, inspirată de viaţa eroică a unui haiduc din Iliria, de acelaşi autor; *Peter Schlemihl sau omul care şi-a pierdut umbra* (1814) e datorită autorului german de origine franceză Adalbert Chamisso de Boncourt; *Jocko* (1824), istorie sentimentală a unei maimuţe, episod din *Scrisorile inedite asupra instinctelor animalelor* de Ch. Pougens, a inspirat o dramă de mare succes.
181. „*Journal des Débats*“ — la început buletin al dezbaterilor din Adunarea Naţională (1789), *Ziarul Dezbaterilor* a devenit, din 1799, un periodic politic şi literar care a apărut, în vremea reacţiunii feudale, sub Carol al X-lea, sistemul parlamentar, dar a devenit după 1830 organ guvernamental.

182. „*Minerva*“... *Eymery* — revistă liberală; fusese întemeiată în februarie 1818, cu titlul complet de *Minerva franceză*. *Eymery* (Alexis-Blaise 1774—1854), librar și scriitor pentru copii.
183. „*Conservatorul*“ — ziar ultraregalist, care a apărut între 1819—1820.
184. *Nathan* — romancierul Raoul Nathan are un rol de prim plan în romanul lui Balzac *O fiică a Evei*.
185. *Dussault*, *Fiévée*, *Geoffroy*, *Hoffmann* — Jean-Joseph *Dussault* (1769—1824) a colaborat cu articole de critică literară la *Journal des Débats* pînă în 1818; Joseph *Fiévée* (1767—1839) a fost la un moment dat foarte agreat de Napoleon, care l-a făcut director la *Journal des Débats*; ulterior, a susținut, la același ziar, monarhia constituțională; Julien-Louis *Geoffroy* (1743—1813) asigura cronică dramatică la ziarul de mai sus; iar François *Hoffmann* (1760—1828) a fost, în aceeași redacție, un critic și un cronicar mai independent.
186. „*Constituționalul*“ — ziar fundat în timpul reîntoarcerii efemere (100 zile) a lui Napoleon (1815) de foști revoluționari; și-a păstrat multă vreme tendințele liberale și anticlericale.
187. *Leclercq*... *Jay*, *Jouy* — Théodore *Leclercq* (1777—1851) a scris comedii de moravuri cu numele de „proverbe“; Antoine *Jay* (1770—1854) a susținut în *Minerva* (v. n. 182), al cărui director era, și în *Constituționalul*, întemeiat de el, idei liberale, pentru care a suferit și închisoare; Victor — Joseph Étienne, numit și *Jouy* (1764—1846), avea și el opinii liberale în vremea restaurației (v. nota 276).
188. „*Teatrele străine*“, „*Victorii și cuceriri*“ sau „*Memoriile asupra revoluției*“ — titluri de cărți, apărute în zeci de volume fiecare.
189. „*Corsarul*“ sau „*Lara*“ — celebre poeme romantice ale poetului englez Byron; în *Corsarul* (1814) e vorba de croul frământat care caută uitarea în aventură și acțiune

violentă ; publicat în același an, poemul *Lara* prezintă un erou pasionat și orgolios.

190. *Delille* — abatele Jacques *Delille* (1738—1813) era cunoscut sub Napoleon pentru poemele sale descriptive și pentru traducerile din Virgiliu și Milton.
191. *Béranger, Casimir Delavigne, Lamartine și Victor Hugo* — sînt numele unora dintre cei mai importanți poeți de pe vremea lui Balzac.
192. *Domnul general...* — Acest general, prezentat ca „unul dintre cei mai faimoși oratori ai camerei”, este generalul *Foy* (1775—1825), orator de frunte al partidului liberal (v. și nota 163).
193. „*autorul Solitarului*” — (v. notele 44 și 138).
194. *lucrarea lui Benjamin Constant asupra celor O sută de zile* — Perioada guvernării lui Napoleon I între întoarcerea din insula Elba și exilul definitiv în insula Sfînta Elena — perioadă în care Benjamin Constant a făcut dovadă de multă versatilitate, trecînd de la o zi la alta de la antibonapartiști la bonapartiști — se reflectă în scrierea sa *Memorii asupra celor O sută de zile*.
195. *Panorama-Dramatique. Teatrul Ambigu, Teatrul Gaieté, Porte Saint-Martin* — teatre pariziene din vremea lui Balzac, unele din ele cu viață foarte lungă, altele mai trecătoare: *Panorama-Dramatique*, teatru specializat în drame și vodeviluri, nu a funcționat decît între 1821 și 1823; *Teatrul Ambigu*, înființat în 1759 de un actor de la *Comedia Italiană*, a prezentat la început spectacole pentru copii, apoi vodeviluri și comedii ușoare, în fine melodrame: *Teatrul Gaieté* a luat acest nume în 1792 și s-a consacrat ulterior melodramei și feeriei; *Teatrul Porte-Saint-Martin* a prezentat mai ales piese romantice; aici au văzut lumina scenei *Antony* de Al. Dumas, *Lucrece Borgia* și *Marie Tudor* de V. Hugo și chiar *Vautrin* al lui Balzac.
196. *La Pasta... în „Tancred”* — Celebra cîntăreață italiană Giuditta Pasta (1789—1865) cînta în opera *Tancred* de

Rossini (1813), care a avut mare succes în vremea lui Balzac.

197. *Mignon a lui Goethe* — personaj feminin plin de gingășie din romanul lui Goethe *Anii de ucenicie și de călătorie ai lui Wilhelm Meister*.
198. *Apollo din Belvedere* — statuie antică reprezentându-l pe zeul Apollo ca un tip de frumusețe bărbătească.
199. *drăguș ca o pictură de-a lui Girodet* (Anne-Louis 1767—1824) — pictor francez romantic, cunoscut pentru frumusețea figurilor reprezentate.
200. *Du Bruel* — autor de vodeviluri, acest personaj al lui Balzac apare și în romanul *Slujbașii*.
201. *domnișoara Mars* — Balzac citează des pe această actriță de la începutul secolului al XIX-lea, care a strălucit în roluri din piesele lui Molière și Marivaux și în cele din dramele romantice (1779—1847).
202. *savant ca Bayle* — Autorul *Dicționarului istoric*, Pierre Bayle (1647—1706) a fost, în adevăr, un erudit cu mult spirit critic, premergător al enciclopediștilor.
203. *Thomire* — Pierre-Philippe Thomire (1751—1843), artist al lucrărilor în bronz, un maestru al cizelării și sculptării metalelor.
204. *Bouffé, urmașul lui Potier* — Începutul secolului al XIX-lea a cunoscut mai mulți actori cu numele de Potier; cel la care se referă Balzac este, desigur, actorul comic Charles Potier (1775—1838); Bouffé, Hugues-Désiré-Marie (1800—1888), actor și autor dramatic, unul dintre cei mai mari actori comici din vremea lui.
205. *un trup de Géronte* — un trup de bătrîn (în limba greacă, *gerôn* — bătrîn): numele e dat bătrînilor din vechea comedie franceză și din comedia lui Molière (de ex., în *Vicleniile lui Scapin*) sau a lui Regnard (de ex., în *Moștenitorul*).

206. *un senior croit din mantia contelui d'Almaviva* — avînd trăsăturile personajului din comediile lui Beaumarchais *Bărbierul din Sevilla* și *Nunta lui Figaro*: orgolios, ușuratic, curtenitor.
207. *Figaro* — jurnal fundat în vremea restaurației de H. de Latouche și Nestor Roqueplan; caracterul său polemic nu i-a permis să aibă viață lungă; nu trebuie confundat cu ziarul *Figaro* de azi, care susține interesele marii burghezii.
208. *vicontele d'A... viconte Démosthène* — primul este vicontele *d'Arlincourt* (v. nota 138), al doilea este *Sosthène de La Rochefoucauld*, director al Administrației artelor între 1824 și 1827, în care calitate s-a făcut ridicol decretînd lungirea rochiilor dansatoarelor și aplicarea unor foi de vișă de hîrtie pe statuile din Muzeul „Luvru“.
209. *domnul Pasquier... ar continua sistemul lui Decazes* — Étienne-Denis *Pasquier* (1767—1862) a dus, în vremea lui Ludovic al XVIII-lea, ca și *Decazes*, o politică moderată pe care o combăteau ultraregaliștii.
210. *Blücher* — Gebhard-Leberecht *Blücher*, general prusian (1742—1819), care a condus în 1814 trupele de ocupație în Franța, iar în 1815 a intervenit decisiv în bătălia de la Waterloo, pierdută de Napoleon.
211. *Aristizi, Platoni, Catoni; eroi de-ai lui Plutarh* — Printre „oamenii iluștri“ din opera lui *Plutarh* (istoric grec, autor al *Vieții oamenilor iluștri din Grecia și Roma, 50—125 î.e.n.*) se află oameni de stat ca *Aristide*, învingătorul de la Marathon, gonit apoi din propria sa patrie, filozofi ca *Platon*, oratori ca celebrul *Caton Bătrînul*, toți trei cunoscuți pentru probitatea și austeritatea vieții lor.
212. *Charta* — un fel de constituție (*Charta constituțională a Franței*), recunoscută în 1814 de Ludovic al XVIII-lea, care voia să-și asigure domnia acordînd un minimum de libertăți poporului francez.

213. *condottieri* — termen italian, desemnând pe șefii de altădată ai soldaților mercenari, aventurieri.
214. *Charlet* (Nicolas-Toussaint) — desenator celebru (1792—1845) ; desenele lui, de inspirație patriotică, se bucurau de mare popularitate ; Balzac îl aprecia mult.
215. *un Diogene* — un om deprins cu viața cea mai sărăcăcioasă și mai lipsită de confort ; filozoful grec *Diogene* (413—323 î.e.n.) își manifesta disprețul pentru bunurile trecătoare și pentru convențiunile sociale, locuind într-un butoi și lipsindu-se de cele mai necesare obiecte.
216. *precum vrăjitoarea îi striga lui Macbeth* — În drama lui Shakespeare, *Macbeth* (1606), vrăjitoarele îi prezic lui Macbeth că va fi rege, ceea ce se întâmplă prin uciderea regelui Duncan ; remușcarea pune apoi stăpânire pe Macbeth și pe soția lui, inspiratoarea crimei, și-i duce la moarte.
217. *îl „taie” și pe Talleyrand* — e mai diplomată decât celebrul diplomat, cunoscut pentru dibăcia și lipsa lui de scrupule ; Charles-Maurice de *Talleyrand-Périgord* (1754—1838) a servit toate regimurile de după revoluție, inclusiv restaurația și monarhia din Iulie.
218. *„Casă la loterie”* — piesă de Picard și Radet, a fost reprezentată pentru prima dată la sfârșitul lui 1817 (v. nota 142).
219. *...ar putea... să joace pe „mamamouchi” din „Burghezul gentilom”* — În comedia lui Molière (1670), domnul Jourdain, burghezul vanitos și naiv, consimte să fie făcut „mamamouchi” (demnitar turc), într-o scenă deosebit de comică, în care evoluează și dansează turci cu șalvari și furbane, improvizați, ca și cuvîntul de „mamamouchi” ; comparată cu „mamamouchi”, nevasta lui Vernou trebuie să fi fost grasă și caraghioasă.
220. *gunofob* — care nu poate suferi femeile (în limba greacă *guné* = femeie, soție) ; cuvîntul pare a fi fost ticluit de Balzac.

221. *Ianus* — personaj din mitologie. Ianus dobîndise de la Saturn calitatea de a privi cu o faţă spre trecut şi cu alta spre viitor, din care cauză era reprezentat cu două feţe.
222. *Frédéric are la ei o piesă* — Frédéric era numele de teatru al lui *Du Petit-Méré* (1785—1827), autor de melodrame; era obiceiul ca aceste piese uşoare să nu fie semnate decît cu prenumele autorului.
223. *Théâtre des Italiens* — Reprezentaţiile de operă italiană au fost organizate la Paris din 1789 şi reluate din iniţiativa lui Picard, în 1804; reorganizat în 1821, teatrul a cunoscut o perioadă înfloritoare cu operele lui Rossini şi cu cîntăreţe ca Pasta, Malibran etc.
224. *Bobino, Les Funambules... Madame Saqui* — *Bobino* (Saix) era un echilibrist-clovn din vremea restauraţiei, care putea fi văzut în teatrul lui jucînd farse şi pantomime; la *Les Funambules*, s-au dat mai întîi spectacole de marionete şi de acrobaţie: din 1825, se jucau aici şi pantomime; doamna *Saqui* (1786—1866), fiică de acrobat, avea şi ea un teatru unde s-a produs dansînd pe sîrmă pînă la vîrsta de şaptezeci şi şase de ani.
225. *Beugnot* — Jacques-Claude *Beugnot* (1761—1835) înnobilit de Napoleon, a trecut de partea Restaurăţiei la venirea Bourbonilor şi a devenit ministru sub Ludovic al XVIII-lea.
226. *vreun refuz de înmormîntare* — Opoziţia liberală nu pierdea prilejul de a înfieră abuzurile bisericii catolice, care refuza dreptul de înmormîntare atunci cînd avea anumite interese; amintim că Molière, celebrul autor de comedii din secolul al XVII-lea, nu putuse fi îngropat cu slujbă religioasă; la începutul secolului al XIX-lea, o dată cu revenirea Bourbonilor, interdicţia fu din nou aplicată.
227. *Franklin* (Benjamin) (1706—1790) — fizician, publicist şi om de stat american, unul dintre principalii conducători ai luptei pentru independenţa americană; a redac-

tat, împreună cu Th. Jefferson, Declarația de independență a Statelor-Unite (1776).

228. în „*Istoria filozofică a Indiilor*“, *Raynal*... — Enciclopedistul Guillaume *Raynal* (1713—1796), istoric și filozof, este unul din autorii lucrării *Istoria filozofică și politică a așezărilor europenilor în cele două Indii*; la această lucrare au colaborat și alți enciclopediști mai cu vază, ca Diderot și d'Holbach.
229. pentru burghezi, un elogiu al lui *Voltaire*, al lui *Rousseau*, *Montesquieu*, *Buffon* — Ilumiști din secolul al XVIII-lea, care pregătiseră ideologic revoluția din 1789—1794, nu erau, firește, admirați de aristocrați, ci de burghezi.
230. *Rabener*... *La Bruyère* — Gottlieb-Wilhelm *Rabener* (1714—1771), ale cărui satire i-au adus faimă în vremea sa, fără a avea însă valoarea universală a *Caracterelor* moralistului francez *La Bruyère* (1645—1696).
231. Cu *Kant* și-a făcut *Cousin* cariera — Filozoful francez *Victor Cousin* (1792—1867) a profesat un fel de eclectism filozofic, în care, totuși, categoria „rațiunea pură“ a lui *Kant* ocupa rolul principal; în felul acesta, *Kant* a fost făcut cunoscut în Franța.
232. romanele lui *Voltaire*, *Diderot*, *Sterne*, *Lesage*... și romanul modern — Opoziția este făcută între romanele de idei, de atitudine critică din secolul al XVIII-lea și romanul romantic de la începutul secolului al XIX-lea, în care pitorescul și intriga sentimentală, în cadru de multe ori istoric, sînt dominante.
233. *Walter Scott* — romancier englez (scoțian) (1771—1832), foarte citit în vremea lui *Balzac*, deoarece romanele lui istorice erau socotite ca modele ale unui gen apreciat de romantici; ele evocau trecutul, cu predilecție pentru pitoresc, „în imagini“.
234. domnii *Étienne*, *Jouy*, *Tissot*, *Gosse*, *Duval*, *Jay*, *Benjamin Constant*, *Aignan*, *Baour-Lormian*, *Villemain* — dintre acești corifei ai partidului liberal și continuatori ai spi-

ritului secolului al XVIII-lea sau antiromantici, cei mai cunoscuți sînt: Benjamin Constant și criticul François Villemain. Pentru Étienne, Jouy, Tissot și Jay v. notele 36 și 187; Étienne Gosse (1773—1834), polemist al opoziției antimonarhice în timpul lui Carol al X-lea, publicînd ziarul *Pandore* și comedii, printre care *Iezuiții și ceilalți Tartuși*; Alexandre-Vincent-Pineux Duval (1767—1842), autor dramatic, și el victimă a cenzurii regale; a luat poziție contra romantismului; Étienne Aignan (1773—1824), academician, autor al unei traduceri în versuri a *Iliadei* și al cîtorva tragedii; Baour-Lormian (1770—1854) s-a raliat la restaurație și a atacat romantismul; Abel-François Villemain (1790—1870), profesor și critic literar, membru al Academiei, deputat sub restaurație și ministru al Instrucțiunii Publice după 1830.

235. *non bis in idem* — Sensul acestui adagiu juridic latin este: nu poți fi judecat de două ori pentru același delict.
236. *pe cit se deosebesc „Scrisorile persane” de „Spiritul legilor”* — Cele două opere ale lui Montesquieu se deosebesc, în adevăr, mult: *Scrisorile persane* (1721) sînt o satiră spirituală la adresa moravurilor de la începutul secolului al XVIII-lea, pe cînd *Spiritul legilor* (1748) este o lucrare filozofică, istorică și juridică, rod al cercetărilor scriitorului cu privire la originea instituțiilor politice și a legislațiilor.
237. *guvernul domnului de Villèle* — *de Villèle* a devenit șeful guvernului la 14 decembrie 1821.
238. *O carte de Chateaubriand* — e vorba de studiul istoric *Cei patru Stuarți*, publicat puțin înainte de revoluția din 1830.
239. „*Manlius*” — tragedia lui Lafosse *Manlius Capitolinus*, reprezentată pentru prima dată în 1698, continua să aibă succes la începutul secolului al XIX-lea.
240. *Alceste... Philinte... Octavian alături de Cinna* — personaje care discută de pe poziții opuse: în *Mizantropul* (1666)

lui Molière, *Alceste* susține punctul de vedere al intransigenței în raporturile cu oamenii, Philinte pe cel al îngăduinței; iar în *Cinna* (1640) a lui Corneille, *Octavian* reprezintă clemența, omul de stat care își învinge resentimentele, așa cum nu face, decît la sfîrșit, conspiratorul *Cinna*.

241. *Clarisse și Lovelace, Hector și Achille* — personaje opuse din punct de vedere al caracterului și al acțiunii, dar la fel de interesante, și față de care autorul nu ia atitudine: în romanul lui Richardson *Clarisse Harlowe* (1747—1748), Clarisse este tînăra virtuoasă care cade victimă uşuraticului dar încîntătorului Lovelace; iar în *Iliada* lui Homer, cititorul nu ştie dacă să admire mai mult pe grecul Achille sau pe troianul Hector, amîndoi la fel de bravi.
242. *togă pretextă... toga virilă* — Tinerii patricieni romani erau considerați ieșiți din vîrsta adolescenței în momentul cînd schimbau toga pretextă (albă, brodată cu purpură) pe toga obișnuită, denumită virilă.
243. „*Mercure*” — ziar liberal întemeiat în 1823, pentru a combate romantismul; și-a încetat apariția în 1830.
244. *Julie și Claire sînt niște entelechii* — îndrăgostita virtuoasă (Julie) și confidenta ei (Claire), din romanul *Noua Heloiză* (1761) al lui Rousseau, sînt niște perfecțiuni abstracte (gr. *entelecheia*, termen filozofic pentru a desemna realități desăvîrșite).
245. *Proh pudor!* — lat. — ce rușine!
246. *în ultimii douăzeci de ani, la cele patru drame* — Schimbările politice la care se referă Balzac sînt: perioada revoluționară (1789—1794), directoratul (1795—1799), consulatul (1799—1804), imperiul (1804—1814) și începutul restaurației (1814—1815).
247. *sub aerul de Turcaret* — Naiv și necioplît, fostul lacheu Turcaret, eroul comediei cu același nume a lui Lesage (1709), e destul de dibaci și, mai ales, de necinstit, pentru a ajunge foarte bogat.

248. *Gymnase* — teatrul *Gymnase*, în care se reprezentau mai ales vodeviluri, comedii cu cîntece, fusese întemeiat în 1820.
249. „*Calas*“ — dramă în trei acte de Victor Ducange, reprezentată pentru prima dată în 1819, storcea, pare-se, lacrimi spectatoarelor (pentru *Ducange*, v. și nota 139).
250. *Faciamus experimentum in anima vili* — lat. — să facem încercarea în sufletul celui păcătos.
251. *Champcenetz* (cavalerul de) — ziarist ultraregalist de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea ; a murit pe eșafod, în 1794.
252. *Triumful unuia asupra celuilalt înseamnă moartea* — Lupta contrariilor (aici „principii“) nu e văzută cu claritate de personajul lui Balzac, care nu înțelegea că, în lupta continuă dintre nou și vechi, tocmai triumful noului asupra vechiului asigură progresul. Dialectica marxistă avea să aducă lumină în această privință.
253. *Bossuet așa ar scrie* — Episcopul și predicatorul catolic Jacques-Bénigne Bossuet (1627—1704) s-a făcut celebru prin forma artistică a predicilor sale.
254. *în cinstea Columbului meu* — Lucien vrea să spună că Dauriat l-a descoperit, așa cum Cristofor Columb a descoperit America.
255. *Vico, Saint-Simon, Fourier* — gînditori ale căror teorii cunosc o largă difuzare în Franța, mai ales după 1830 ; italianul Vico (1688—1744) a încercat să găsească unele legi ale istoriei în *Principii ale filozofiei istorice* și în *Știința nouă*, unde e dezvoltată teoria metafizică a ciclurilor istorice analoage treptelor vieții omului. Vico a fost tradus în Franța de către istoricul Michelet, în 1827. Saint-simoniștii au utilizat doctrina lui (pentru *Saint-Simon* și *Fourier*, v. notele 88 și 89).
256. *Chabot* — François Chabot a fost mai întîi episcop ; în timpul revoluției, s-a raliat aripii stîngi a Adunării legislative ; curînd, însă, s-a apucat de afaceri, căsătorin-

du-se cu sora unui bancher austriac; a fost arestat, condamnat și executat o dată cu Danton, în 1794.

257. *des Lupeaulx* — personaj ambițios și intrigant, are un rol mai de prim plan în romanul *Slujbașii*.
258. *ducele de Berry* — Charles de Berry, nepotul regelui Ludovic al XVIII-lea, a fost asasinat la 13 februarie 1820, pe când se afla la Operă, de un anume Louvel.
259. „*Noile Meditații*” — această culegere de versuri a apărut în 1823.
260. „*La grande Mademoiselle*”... „*O intrigă a lui Richelieu*” — titluri senzaționale de romane care trebuiau să evoce intrigă istorice celebre: aventurile verișoarei lui Ludovic al XIV-lea — căreia i se zicea *la grande Mademoiselle* — cu ducele de Lauzun (v. nota 349), viața destrăbălată a lui Ludovic al XV-lea, cearta dintre regina-mamă Maria de Medici și cardinalul de Richelieu etc. (pentru *Concini*, v. nota 356).
261. „*Tékéli sau „Asediul Montgatz”-ului* — melodramă de Pixérécourt, reprezentată în 1803. A avut mult succes datorită analogiei de situație între eroul maghiar al piesei și Cadoudal, șeful complotului împotriva lui Napoleon Bonaparte.
262. *romanele lui Galt* (1779—1839) — sînt, mai ales, romane asupra vieții rurale scoțiene sau romane istorice, după modelul celor ale lui Walter Scott.
263. *afacerea Maubreuil* — Marchizul Maubreuil d'Orsvault (1782—1855), aventurier care a reușit să obțină favoarea familiei Bonaparte, sfîrșind prin a fura diamantele unei surori a lui Napoleon; după aceea a devenit agentul lui Talleyrand, pe care l-a acuzat apoi de instigare la asasinarea lui Napoleon și a fiului acestuia, publicînd două pamflete în acest sens.
264. *moștenirea Pombreton* — pare a fi fost o invenție a unui personaj al lui Balzac, cavalerul de Valois, în romanul *Fata bătrînă*.

265. *Aretin* (Pietro Aretino) — autor satiric italian, căruia i se datoresc o serie de comedii, scrisori și pamflete, printre care celebrele *Dialoguri* (1492 și 1556).
266. *lazzaroni* — cuvînt napolitan = cerșetori.
267. *peste zece ani... acțiunea uriașă a saint-simoniștilor* — Difuzarea ideilor socialismului utopic a devenit, în adevăr, foarte intensă după 1830 (v. nota 155).
268. *ultima ratio* — lat. — mijlocul suprem, ultima scăpare.
269. *Frascati* — Frascati era unul din tripourile cele mai „elegante” din vremea restaurației; el n-a dispărut decît în 1837, o dată cu desființarea formală a caselor de joc de cărți și ruletă.
270. „*Deșteptarea*”, „*Trăsnetul*”, „*Steagul alb*” — ziare ultra-regaliste. *Trăsnetul*, înființat în mai 1821, a apărut timp de doi ani și jumătate; *Steagul alb*, înființat în 1819, era condus de Martainville, avea colaborarea lui Nodier și a dispărut o dată cu Bourbonii (1830). *Deșteptarea* a apărut cu ocazia restaurării monarhiei.
271. *acțiunile brutale din 1815 și 1816* — ultimele bătălii ale lui Napoleon, ocuparea Franței de către armatele coaliției europene reacționare care l-au înfrînt, reinstalarea monarhiei Bourbonilor.
272. *Martainville, Augé, Destains* — *Martainville* (1776—1830), polemistul regalist cel mai activ din timpul restaurației; înainte de a avea ziarul său (*Steagul alb*), colaborase la *Gazeta Franței* și la *Cotidianul*; Louis-Simon *Augé* (1772—1829) a fost secretarul Academiei Franceze; Eugène *Destains* (1793—1830) a condus *Gazeta Franței* și a înființat *Analele de literatură și artă* (1818).
273. *Iustum et tenacem propositi virum* — lat. — pe omul drept și dîrz în hotărîrile sale... (ruinele lumii l-ar lovi fără să-l cîntească): începutul unei ode a lui Horațiu (III, 3).

274. *o să-l scutur pe La Fayette* — un regalist ca Martainville avea să-i reproșeze marchizului de *La Fayette*, și el regalist, atitudini prea liberale.
275. *eroii Constituționalului* — colaboratorii ziarului liberal *Constituționalul* (v. nota 186).
276. *Jouy* (Victor-Joseph Étienne, zis) — scriitor foarte fecund; autor de tragedii, de vodeviluri, de romane, de „scene“ de moravuri (de exemplu, *Ermitul din Chaussée d'Antin*), a dus și o activitate intensă de publicist. Toate acestea concomitent cu o carieră politică (opinii liberale), care succed unei cariere militare. Din 1815, a fost membru al Academiei. (V. nota 187).
277. *Scaietul* — aluzie la numele de familie al lui Lucien: *Chardon*, în limbă franceză = *scaiete*.
278. *Fréron* (Élie, 1719—1776) — critic francez veninos, dușman al lui Voltaire și al iluminiștilor; lui îi adresează Voltaire epigrama în care e vorba de un șarpe și de Fréron: Fréron e mușcat, dar din mușcătură moare șarpele.
279. *domnul du Tillet* — Cariera acestui personaj, mijloacele prin care a parvenit sînt povestite în *César Birotteau*.
280. *Doctrina, secta fatală ce-i răsturnă pe Bourboni* — Sub numele de „doctrinari“ se grupau regaliștii constituționali, adepți ai teoriei „liniei de mijloc“, ai unui liberalism îngăduit, care nu admitea nici monarhia de drept divin, nici suveranitatea poporului; „linia de mijloc“ a triumfat în 1830, sub Ludovic-Filip.
281. *cel mai strălucit scriitor regalist* — destituit în 1823 din postul de ministru de Externe, pe care-l deținea din 1821, *Chateaubriand* a trecut de partea opoziției „doctrinarilor“, colaborînd la *Journal des Débats*.
282. *Milo din Crotona* — celebru atlet din secolul al VI-lea î.e.n., avea o forță extraordinară; legenda spune că a murit voind, deși bătrîn, să despică cu mîinile un copac

crăpat de secure : mâinile i-au fost prinse de copac și Milo a fost sfîșiat de fiarele sălbatice ale pădurii.

283. *Marat* (Jean-Paul) — revoluționar, redactor al ziarului *Prietenul poporului* și acuzator al lui Ludovic al XVI-lea, căruia cercurile regaliste îi creaseră reputația de om crud și imoral.
284. *Fay* (Léontine, 1811—1876) — a debutat la vîrsta de cinci ani în teatru ; la Paris, a jucat la Teatrul Gymnase și la Teatrul Francez, interpretînd, din 1824, roluri de ingenuă și de îndrăgostită, în care a repurtat mari succese.
285. *pe seama ministrului de Justiție* — ministrul de Justiție din acea vreme era Peyronnet (v. nota 347).
286. *Octavie* — sub acest nume, sub care o satirizează și Béranger în cîntecele lui, era cunoscută contesa Zoé du Cayla (1784—1850), fiica unui agent al lui Ludovic al XVIII-lea ; deși vîrstnic, regele era îndrăgostit de ea și i-a dăruit castele și averi imense.
287. *partidul fratelui regelui* — Fratele regelui, Charles d'Artois, care avea să urmeze la tron în 1824, sub numele de Carol al X-lea, avea principii mai reacționare decît regele și era șeful ultraregaliștilor ; influența lui se exercita asupra lui Ludovic al XVIII-lea și prin doamna du Cayla
288. „*Corsarul*“, „*Oglinda*“, „*Constituționalul*“, „*Curierul*“ — ziare libérale. *Corsarul* a apărut între 1823 și 1852 ; *Curierul francez* a apărut între 1819 și 1848 ; reprezenta opoziția intelectualilor (avea colaboratori pe Benjamin Constant, Jouy, Lebrun), în timp ce *Constituționalul* (v. nota 186) reprezenta mai mult opoziția industriașilor. *Oglinda* spectacolelor, care combătea indirect restaurația, a apărut între 1821 și 1823.
289. „*Cotidianul*“ — ziar regalist, contrarevoluționar, întemeiat în 1792, cu titlul de *Cotidianul* sau *Noua gazetă universală*. În vremea restaurației, a susținut tendințele extremei drepte.

290. *bulevardul Gand* — era, în vremea restaurației, bulevardul parizian cel mai frecventat de lumea elegantă.
291. *parapetele podurilor și cheiurile Parisului...* — pe aceste parapete de pe marginea Senei sînt instalate, la Paris, tarabele negustorilor de cărți vechi sau demodate.
292. „*Aristarcul*“, „*Stindardul*“ — ziare regaliste.
293. „*Studiile de moravuri*“ — ciclu de romane (ulterior, diviziune a *Comediei umane*) apărut cu titlul de *Studii de moravuri* din secolul al XIX-lea, între 1834 și 1837. Erau împărțite în *Scene din viața privată*, *Scene din viața de provincie*, *Scene din viața pariziană*.
294. *templierilor* — v. nota 366.
295. *guvern constituțional... promovare a mediocrității* — Balzac își exprimă deseori disprețul pentru monarhia constituțională (din iulie, 1830) a „regelui burghez“ Ludovic-Filip, care promova dezvoltarea afacerilor și a „democrației“ (Balzac spunea „mediocrație“) burgheze. Adevărul e, însă, că acest guvern reprezenta un progres față de guvernele cu tendințe feudal-absolutiste ale restaurației (1815—1830).
296. „*Misterele Parisului*“ — romanul lui Eugène Sue (1804—1857), a apărut în foileton în *Journal des Débats*, între 1842 și 1843; influențat de socialismul utopic, romanul trata o temă pînă atunci foarte puțin abordată în literatură (mizeria și demoralizarea sărăcimii orașelor).
297. *Aretin* — v. nota 265.
298. ...*produsul imediat al „Contractului social“ și al lui „Émile“... arse de mîna călăului* — Dacă deputații burghezi pot vorbi și-și pot permite să cenzureze literatura, această se datorește succesului revoluției burgheze, la care au contribuit mult operele lui Jean-Jacques Rousseau (1712—1778), *Contractul social* și *Émile*, ele însele condamnate în vremea regimului feudal.

299. „*Chinuri de inventator*” — această a treia parte a romanului a apărut pentru prima dată cu acest titlu, în iunie 1843, în ziarul *l'État*, apoi cu titlul de *David Séchard sau chinuri de inventator*, în *Parisien l'État*, în iulie-august 1843; ulterior, în diverse ediții, a mai purtat titlul de *Eve și David* sau de *David Séchard*, până a se fixa la cel de *Chinuri de inventator*.
300. ...*Lucien își viză pașaportul* — Deși călătorea în interiorul Franței, Lucien avea nevoie de pașaport, căci trecerea dintr-o regiune în alta se făcea atunci în acest fel.
301. *vestitul Ouvrard* — Gabriel-Julien Ouvrard (1770—1846) a fost unul dintre speculanții din vremea revoluției și a imperiului I. În 1789, asociat cu un băcan din Nantes, el a acaparat toată hîrtia care se fabrica în ținuturile Angoumois și Anjou. Balzac îl citează des ca tip de financiar dibaci, dar fără scrupule.
302. *Robert Diavolul* — eroul unei legende medievale: un nobil normand atît de crud, încît se credea că e înrudit cu diavolul; pe baza acestei legende a scris Scribe libretul pentru opera cu același nume a lui Meyerbeer (1831).
303. *Frumoasa Maguelonne* — eroină din literatura medievală din sudul Franței, care a inspirat lucrări literare și muzicale: încă din secolul al XII-lea, un canonic din sud a scris romanul *Pierre de Provence și frumoasa Maguelonne*.
304. *din Franța și Navara* — de pe întreg teritoriul francez; formula se datorește faptului că regatul Navarei, vecin cu Spania și condus din secolul al XIII-lea de prinți francezi, nu a fost anexat definitiv Franței decît în 1607, de către Henric al IV-lea.
305. *tot ceea ce burghezia a căpătat... prin revoluția din 1830* — Revoluția din 1830 a însemnat pentru burghezia franceză desființarea definitivă a absolutismului, drepturi politice lărgite și, mai ales, posibilități economice noi; din 1830, începe ceea ce s-a numit „domnia bancherilor”.

306. *cum Bonaparte a fost montaniard* — Convingerile revoluționare ale lui Bonaparte, care se declara partizan al grupării din Convențiune ce reprezenta stînga (numită „Montagne” = munte, pentru că locul ei era în partea cea mai de sus a sălii), s-au dovedit nesincere, de vreme ce, ulterior, el a trecut la dictatura personală.
307. *pîntecos ca Sancho* — Creat de Cervantes în contrast cu deșiratul cavaler rătăcitor Don Quijote, scutierul acestuia, țăranul Sancho Pança e gros și pîntecos.
308. *articolul libellicid* — articolul care ucide o carte („libellum”).
309. *Mercier în al său „Tablou al Parisului”* — Louis-Sébastien Mercier (1740—1814), scriitor deosebit de interesant prin poziția sa de precursor în preconizarea unui teatru pentru popor și cu personaje din popor, este și autorul unui *Tablou al Parisului* (1781—1790), frescă a moravurilor din timpul său.
310. *Jacquard* — Joseph-Marie Jacquard (1752—1834), inventator strălucit, care, născut în orașul țesătorilor francezi (Lyon), a inventat un război de țesut mecanic cu un mecanism atît de simplu și de ingenios, încît un singur lucrător putea executa țesături cu desene complicate, tot atît de ușor ca o țesătură simplă.
311. *Graindorge, Rouvet, Van Robais, persanul acela...* — André Graindorge, țesător francez din secolul al XVI-lea, a inventat procedeul prin care se pot țese figuri în pînză; despre Jean Rouvet (secolul al XVI-lea) se crede că a inventat transportul cu plutele; Jean Van Robais a instalat la Abbeville, în Franța, în 1665, o fabrică de stofe, care le întreceau pe cele din Flandra spaniolă; Jean Althen, persan stabilit în Franța în secolul al XVIII-lea, a aclimatizat aci cultura roabei, plantă din rădăcina căreia se extrage o vopsea roșie.
312. *Las Cases* — contele Emmanuel de Las Cases (1766—1842) l-a însoțit pe Napoleon în exil, pe insula Sfînta

Elena, și și-a redactat amintirile în faimosul *Mémorial de la Sainte Elena*.

313. *tablouri de gen, vrednice de Meissonier* — tablouri reprezentând scene din interior, momente din viața cotidiană, așa cum picta, cu o mare grijă a detaliului, pictorul francez, debutant pe vremea lui Balzac, Ernest Meissonier (1815—1891).
314. *O cerere de référé* — o cerere adresată președintelui tribunalului care, în caz de urgență, poate da de unul singur o sentință provizorie, care devine imediat executorie.
315. *Lablache* — Louis Lablache (1794—1858), bas celebru, interpreta minunat cîntecele napolitane; se născuse la Neapole, unde își făcuse și studiile muzicale; excela, mai ales, în ariile operelor lui Rossini.
316. *loja de la Théâtre des Italiens* — Trupa de actori și cîntăreți italieni, instalată la Paris în secolul al XVII-lea, a dat numele unei săli în care se reprezentau, pe vremea lui Balzac, mai ales opere comice și unde orice „femeie elegantă“ își avea loja ei, cu abonament.
317. *înaintașul falnic al lui Buffon, al lui Cuvier... Bernard Palissy* — precursor al marilor naturaliști francezi (*Buffon* 1707—1788, *Cuvier* 1769—1832), Bernard Palissy (1510—1590), celebrul ceramist din vremea Renașterii, a făcut, în cursul experiențelor lui de ardere a vaselor smălțuite, și descoperiri de mineralogie.
318. *aval* — girul pe o poliță; termenul este o prescurtare a expresiei de bancă „à valoir“.
319. *întîiul mareșal de Biron* — a fost Armand de Gontaut, baron de Biron (1524—1592), în serviciul lui Henric al IV-lea; a murit în cursul unui asediu.
320. *Fabius Cunctator* — general și om politic roman, care a știut, printr-o tactică prudentă, să oprească înaintarea lui Anibal spre Roma; era cunoscut pentru succesele pe care le obținea prin temporizare (mort în 203 î.e.n.).

321. *acest Figaro al baroului* — acest avocat isteț, precum era celebrul personaj al lui Beaumarchais (v. comediiile *Bărbierul din Sevilla* și *Nunta lui Figaro*); Beaumarchais a trăit și a scris între 1732 și 1799.
322. *hic et nunc* — lat. — aici și acum, pe loc (termen juridic).
323. *in extremis* — lat. — în ultimul moment, în cazuri extreme, pe patul de moarte.
324. *îndrăgostit de Pomona* — iubitor de grădini; Pomona este, în mitologie, zeița fructelor și a grădinilor.
325. *salvo-conduct* — permis de circulație acordat de tribunal, în anumite cazuri, celor închiși pentru datorii.
326. *o acțiune îndrăzneală cum numai Tartușe și-ar fi permis* — În celebra comedie cu același nume a lui Molière, falsul cuvios *Tartușe* pune la cale completa ruinare a binefăcătorului său Orgon, în casa căruia trăiește și căruia ar fi gata să-i ia și soția, înainte de a se căsători cu fiica lui.
327. *Paul și Virginie* — personaje de adolescenți îndrăgostiți în mod pasionat, dar platonice, din romanul sentimental cu același nume al lui Bernardin de *Saint-Pierre* (1737—1814).
328. *Franche-Comté... Victor Hugo, Charles Nodier, Cuvier* — fii ai ținutului estic francez Franche-Comté, oameni iluștri de mai sus, contemporani cu Balzac, sînt născuți după cum urmează: *V. Hugo* în orașul Besançon, în 1802; *Ch. Nodier*, scriitor romantic, tot la Besançon, în 1780, iar naturalistul *G. Cuvier* la Montbéliard, în 1769.
329. *Bretania... Chateaubriand și Lamennais* — Originar din provincia vestică a Franței, Bretania, autorul lui *Atala* și *René* s-a născut la Saint-Malo în 1768, ca și preotul-scriitor *Lamennais* (1782—1854).
330. *Casimir Delavigne* — poetul și dramaturgul *Casimir Delavigne* (1793—1843) s-a născut la Le Havre, în nordul provinciei nordice a Franței, Normandia.

331. *autorul lui „Eloa”* — Alfred de Vigny, s-a născut la Loches, în sudul Turenei.
332. *Guez de Balzac* — Guez de Balzac (1597—1654), scriitorul cunoscut pentru a fi contribuit, prin discuții și scrisori, la formarea prozei franceze, s-a născut chiar la Angoulême, în vestul Franței.
333. *Dupuytren* — Celebrul chirurg Guillaume Dupuytren (1777—1835) s-a născut în partea de sud a Franței, la Pierre-Buffière (Limousin).
334. *Montlosier* — În Auvergne, lângă Limousin, s-a născut, la Clermont-Ferrand, François-Dominique de Montlosier (1755—1838), autorul unui studiu împotriva iezuiților și a unei istorii a monarhiei franceze.
335. *nemuritorul autor al „Chartei”* — Charta constituțională a Franței a fost promulgată în 1814 de Ludovic al XVIII-lea, în momentul „restaurării” monarhiei; cum partea a treia a *Iluziilor pierdute* se petrece în 1823, când Ludovic al XVIII-lea era pe moarte, a-l numi nemuritor este o poziție de monarhist. „Unire și uitare” era deviza demagogică a regelui restaurat.
336. *marele colegiu electoral din Angoulême* — Legea electorală din iunie 1820 revenise asupra celei din 1817, restabilind câte două colegii electorale pentru fiecare departament; în colegiile „mici”, votau alegătorii care plăteau 300 franci impozit, în cele „mari”, votau încă o dată alegătorii cu impozit mai mare; oamenii bogați votau, așadar, de două ori.
337. *B.V.A.R.* — inițiale care transpun, în românește, pe cele ce se găsesc, de obicei, în colțul invitațiilor (ceva mai oficiale) în Franța: R.S.V.P. — „répondre s'il vous plaît” = „binevoiți a răspunde”.
338. *domnul de Villèle* — Conte de Villèle (1773—1854), ministru în timpul restaurației, a prezidat guvernul din 1821 până în 1828, luând unele din cele mai reacționare măsuri ale regimului.

339. *acel rege al Franței care nu-l mai răzbună pe ducele d'Orléans — Ludovic al XII-lea* (1462—1515), care, ca duce de Orléans, avusese hărțuieli cu partizanii regentei Anne de Beaujen, și-a iertat adversarii cînd s-a urcat pe tron (1498), spunînd că „regele Franței nu răzbună injuriile aduse ducelui de Orléans“.
340. *om bogat în vicleșuguri... Ludovic al XI-lea — Regele Ludovic al XI-lea* (1423—1483) a avut nevoie de multă dibăcie politică pentru a fi mai tare decît Carol Temerarul, principalul său adversar, și a înfrînge alți mari feudali, contribuind astfel la unitatea politică a Franței.
341. *eroul unui banchet... ca un deputat de stînga* — În timpul lui Balzac, banchetele serveau partizanilor stîngii drept pretext de adunare; procedeul a continuat pînă în 1848.
342. *o scenă... din „Don Juan“ cu domnul Dimanche* — Într-o scenă din comedia cu același nume a lui Molière, Don Juan își amăgește creditorul, domnul Dimanche, care venise să-i ceară bani, purtîndu-se foarte curtenitor cu el.
343. *Lafleur, să-mi pui aur în buzunare!* — Lafleur este valețul isteț din comediile veacului al XVIII-lea și din unele ale lui Regnard (1655—1709).
344. *o să mă bag în pat, cum a făcut Duvicquet* — Pierre Duvicquet (1765—1835) a fost, mai întîi, la Lyon, unul din reprezentanții poliției republicane; la începutul imperiului, s-a retras din politică și a devenit critic dramatic, urmîndu-i lui Geoffroy la *Journal des Débats*, în 1814.
345. *Iși mulțumesc, o! haină a mea* — Balzac citează din memorie un vers dintr-o piesă de Sedaine.
346. *un gen socotit atît de dificil de către Boileau* — Cîntul al II-lea din *Arta poetică* a lui Boileau (1669—1674) cuprinde celebrul vers: „Un sonet fără cusur valorează singur cît un lung poem“.
347. *domnul de Peyronnet* — ministru al lui Ludovic al XVIII-lea și al lui Carol al X-lea, a servit reacțiunea sem-

nînd decretul de dizolvare a camerei și colaborînd la „ordonanțele“ absolutiste care aveau să provoace revoluția din 1830.

348. *ca Pasta în „Tancred“* — (v. nota 196).
349. *...ești și un Lauzun* — ducele de *Lauzun*, celebru pentru pasiunea pe care a inspirat-o verișoarei lui Ludovic al XIV-lea; după ce a stat opt ani în închisoare, Lauzun s-a putut, în sfîrșit, însura cu această prințesă, de care, în curînd, a trebuit să se despartă, fiindcă... se băteau. (v. n. 260).
350. *...„burghezule“!* — cu sensul de „om ajuns, cu stare“.
351. *Santa Virgen del Pilar!* — în limba spaniolă: „Sfîntă fecioară a stîlpului!“ Intr-o biserică din Saragosa, începută în 1681 de un Herrera (Francesco), este venerat un stîlp (pilar), pe care ar fi apărut fecioara Maria. E firesc ca un personaj-preot cu numele de Carlos Herrera să evoce această fecioară.
352. *răposatul domn de Malesherbes* — Chrétien-Guillaume de Lamoignon de *Malesherbes*, ministru al lui Ludovic al XVI-lea, murise pe eșafod în 1794, ca apărător al fostului rege.
353. *Statele-generale... Carol al XII-lea* — sub regimul feudal, Statele-Generale erau adunări ocazionale, în care reprezentanții celor trei „stări“ (clerul, nobilimea, starea a treia) puteau face recomandări suveranului; — Carol al XII-lea al Suediei fusese învins de Petru cel Mare, la Poltava, în 1709.
354. *mai frumos decît Biron* — favoritul împărătesei Ana Ivanovna (1690—1772) se numea, în realitate, Biren sau Buren. Născut în 1690, Biron a murit la Mittau, în 1772.
355. *istoria ad usum delphini* — tratate istorice oficiale, ticluite astfel încît să nu se dezvăluie școlarilor ceea ce apare nepotrivit; expresia datează de pe vremea cînd, „pentru uzul delfinului“ (al prințului moștenitor), se tipăreau, pen-

tru fiul lui Ludovic al XIV-lea, ediții de clasici din care lipseau pasajele prea libere.

356. *cardinalul de Richelieu... mareșalul d'Ancre* — Concino Concini, aventurier italian, a urmat în Franța pe Maria de Medici, devenită regină (prin căsătoria cu Henric al IV-lea) și, ca favorit al ei, a făcut o avere imensă, ceea ce i-a permis să cumpere marchizatul d'Ancre; *mareșalul d'Ancre* a fost, pe lângă Maria de Medici, protectorul viitorului cardinal de Richelieu, la începuturile carierei de om politic a acestuia.
357. *dinastia angevină a Plantagenetilor* — regi de origine franceză, care au domnit în Anglia între 1154 și 1485.
358. *un poet nu e obligat să fie un benedictin* — Călugării din ordinul benedictinilor — întemeiat de sfântul Benedict în anul 529 — erau cunoscuți pentru erudiția lor; mulți savanți din evul mediu, într-o vreme când cultura nu era decât la îndemîna clericilor, au aparținut acestui ordin, care a transcris și conservat o mare parte din manuscrisele antichității.
359. *Jacques Coeur* — negustor bogat din Bourges (1395—1456), a procurat regelui Carol al VII-lea fondurile necesare susținerii războiului contra Angliei, dar, în urma unor intrigi, a fost exilat de rege; primul din seria marilor financieri burghezi priviți cu invidie și ură de feodalii în declin.
360. *Kellermann... dizgrației lui Fouché, a prințului de Talleyrand* — oameni politici utilizați și, în același timp, disprețuiți de Napoleon; *Kellerman* (1770—1825), general, învingătorul de la Waterloo; *Joseph Fouché* (1759—1820), devenit ministru de Poliție și duce d'Otranto, a căzut în dizgrația lui Napoleon mai ales prin 1809—1810, când se îmbogățise prin afacerile veroase cu Ouvrard (v. nota 301); mai dibaci decât Fouché — și tot atât de lipsit de scrupule — *Talleyrand* (1754—1838), omul tuturor regimurilor, a cunoscut și el un moment de dizgrație în 1809, în vremea războiului cu Spania.

361. *nerecunoștința regelui Carol al VII-lea, a lui Richelieu* — nerecunoștința lui Carol al VII-lea față de Jacques Coeur, a lui Richelieu față de Concini. (V. notele 359,356).
362. *o forță „semper virens”* — lat. — o forță mereu activă.
363. *a face... „tabula rasa”* — lat. — a șterge cu totul pentru a o lua de la început; expresia își are originea în întrebuițarea tabletelor de ceară pe care scriau latinii și care puteau fi renivelate de câte ori era nevoie.
364. *doamna Tallien și doamna de Beauharnais* — amândouă au avut o viață aventuroasă și și-au „valorificat” frumusețea: Thérèse Cabarrus, fiica unui financiar spaniol și soția fostului membru al Convenției, Tallien, prin care a jucat un rol în cotitura reacționară de la 9 thermidor (iulie, 1794) a sfârșit prin a deveni prințesă de Chimay; cît despre Joséphine de Beauharnais, ea a fost, înainte de a deveni soția lui Napoleon, prietena unor oameni influenți.
365. *Ferdinand al VII-lea și Ludovic al XVIII-lea* — Regele Spaniei Ferdinand al VII-lea, pe care Napoleon îl îndepărtase în 1808, a revenit la tron în 1813, cînd au început înfrîngerile adversarului său; el a fost susținut de Ludovic al XVIII-lea, care a întreprins, în 1823, o expediție militară în Spania pentru a-i consolida absolutismul. Carlos Herrera, în 1823, pare a trata această intervenție.
366. *Templierii* — ordin călugăresc militar întemeiat în anul 1118; au asigurat protecția pelerinilor care mergeau la Ierusalim, ceea ce i-a îmbogățit într-atît, încît au devenit bancherii papii; bogăția și puterea lor au nemulțumit însă atît pe papă, cît și pe Filip cel Frumos, regele Franței, care i-au desființat: rivalitățile feudale duceau uneori la asemenea măsuri. Prin „templierii moderni”, Herrera înțelege ordinul iezuiților, care fusese desființat în 1773 și restabilit, de către papa Pius al VII-lea, în 1814; iezuiții reapar în Franța în 1818.
367. *...spînzură-i pe toți cei cărora le fac acum ochi dulci* — fraza lui Ferdinand al VII-lea a fost ilustrată în 1823

prin atitudinea lui față de miniștrii liberali pe care i-i impusese revoluția din Spania.

368. *precum Afritul... aparține geniului, ...precum icioglanul aparține sultanului* — În poveștile arabe, *afritul* este un demon de speță inferioară, supus „geniului”; *icioglanul* (termen turcesc) este ofițerul din palatul sultanului.
369. *o predică de-a arhiepiscopului de Grenada* — În romanul picaresc *Gil Blas* al lui *Lesage* (1668—1747), e vorba (Cartea VII-a, cap. 3) de o întâmplare din viața lui *Gil Blas*, în acel moment secretar al arhiepiscopului de Grenada. Temîndu-se să nu se simtă decadența bătrîneții în predicile lui, arhiepiscopul îl roagă pe secretar să-l avertizeze cînd i se pare că a venit ceasul retragerii; *Gil Blas* se execută, dar e imediat concediat.
370. *ticăloșia lui Cromwell* — *Olivier Cromwell* (1599—1658), protagonistul și animatorul revoluției burgheze engleze; pentru regaliști, „ticăloșia” lui constă, desigur, în faptul de a fi instituit tribunalul special care l-a condamnat la moarte pe regele *Carol I* al Angliei (1649).
371. *Evreii... compun „Robert Diavolul”, joacă „Fedra”... scriu Reisebilder și poezii admirabile* — Evreul german *Meyerbeer* este autorul operei de mare răsunet *Robert Diavolul* (1831); evreica franceză *Elisa Félix*, zisă *Rachel* (1820—1858), a ilustrat teatrul tragic, triumfînd mai ales în *Fedra* lui *Racine*; autorul *Tablourilor de călătorie* (*Reisebilder*) și al *poeziilor admirabile* de care vorbește *Balzac*, este poetul *Heine* (1797—1856).
372. *poștalionul* — Poștalionul (la „malleposte”) era o trăsură mai ușoară și mai rapidă decît diligența; ea transporta mai ales corespondența urgentă.
373. *argument „ad hominem”* — argument care opune unui adversar propriile cuvinte sau acțiuni ale acestuia.
374. „*Veneția salvată*” — Compusă în secolul al XVII-lea de poetul englez *Thomas Otway* (1652—1685), piesa *Veneția*

salvată fusese reluată cu mare succes în Franța, la începutul secolului al XIX-lea.

375. „*Paradisul pierdut*“... *apologia revoltei* — Celebrul poem epic al poetului englez *Milton* a fost compus între 1667 și 1674 și desfășoară în douăsprezece cînturi povestea suferințelor biblice ale omului și ale primelor sale revolte.
376. *abatele de Vermont* — născut în 1735, fusese trimis la Viena pentru a o învăța franțuzește pe Maria-Antoineta, viitoarea regină a Franței; a rămas profesorul și consilierul ei — pare-se foarte sever — și după venirea ei în Franța.
377. *noaptea sfîntului Bartolomeu* — Masacrarea protestanților francezi din noaptea sfîntului Bartolomeu (24 august 1572): a fost pusă la cale de regina catolică Caterina de Medici și de camarila ei, în scopul de a curma influența crescîndă a nobililor hughenoti.
378. *o poartă... cu atît mai ciclopiană, cu cît nu are decît un ochi în frunte* — În mitologie, ciclopii sînt niște uriași cu un singur ochi (în frunte), a căror slujbă este să făurească, sub ordinele lui Vulcan, trăsnetele lui Jupiter; ferestruica din partea de sus a porții temniței justifică epitetul de ciclopiană, pe care Balzac îl dă, în mod sugestiv, acestei porți.
379. *un fel de Manuel în miniatură* — Jacques-Antoine *Manuel* (1775—1827) a reprezentat, în camera de după 1818, ideile republican-liberale cele mai avansate, combătînd politica guvernului Villèle. A fost izgonit din cameră de majoritatea reacționară în 1823, cînd s-a ridicat împotriva expediției antirepublicane a Franței în Spania.
380. „*Enoriașul*“ — carte de rugăciuni, la catolici.
381. *un frumos șal Ternaux* — Industriașul francez Guillaume-Louis *Ternaux* (1763—1833) a încercat, în 1819, să aclimatizeze în Franța capre din Tibet, pentru a fabrica mai ieftin șalurile de cașmir, care erau țesute din firele de lînă a acestor capre.

382. *écu, poulet, écolier, coquille* — sorturi de hîrtie : „scut“, „pui“ (răvaș), „școlar“, „scoică“, așa-numite după filigramul și formatul lor ; astfel, hîrtia numită „scoică“ are, în lățime, cam 44 cm, și în lungime cam 56 cm (v. și notele 84, 85).
383. *Savonnerie* — veche manufactură franceză de covoare, așa-numită pentru că, din 1627, a fost instalată într-o fabrică de săpun ; în 1826, s-a contopit cu faimoasa manufactură de tapițerii a Gobelinilor.
384. *niște Moïsi pîrjoliți de tufișul de pe muntele Horeb* — Legenda biblică povestește că pe muntele Horeb, în pustiul Arabiei, a avut Moise prima revelație a misiunii sale, dumnezeu arătîndu-i-se sub forma unui tufiș aprins.